

**TERMINOLOGIJA
V ČASU
GLOBALIZACIJE**

**TERMINOLOGY
AT THE TIME OF
GLOBALIZATION**

**Urednica / Editor
MARJETA HUMAR**

Terminologija v času globalizacije / Terminology at the Time of Globalization

Uredila / Edited by
Marjeta Humar

ZALOŽBA
Z R C

© 2004, ZRC SAZU, Ljubljana

Uredila / Edited by
Marjeta Humar

Prevod povzetkov v angleščino / Translation of abstracts into English
Urška Zajec

Lektorici slovenskega jezika / Slovenian language consultants
Ljudmila Bokal, Jožica Narat

Prevod povzetkov iz bolgarščine, ruščine, ukrajinščine, poljščine / Translation of abstracts from Bulgarian, Russian, Ukrainian and Polish
Silvo Torkar

Oblikovanje in oprema / Graphic art and design
Milojka Žalik Huzjan

Prelom / Layout
Iztok Sajko

Izdal / Edited by

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU / Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA
Za izdajatelja / Represented by

Varja Cvetko Orešnik

Založil / Published by

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC / Scientific Research Centre SASA, ZRC Publishing

Za založnika / Represented by

Oto Luthar

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Vojislav Likar

Tisk / Printed by

Littera picta d. o. o., Ljubljana

Izid zbornika je finančno omogočilo / Supported by

Ministrstvo za znanost, šolstvo in šport RS / Ministry of Education, Science and Sport of the Republic of Slovenia

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610503262>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in Univerzitetna knjižnica, Ljubljana

81'373.46:008(100)(082)

SIMPOZIJ Terminologija v času globalizacije (2003 ; Ljubljana)

Terminologija v času globalizacije : zbornik prispevkov s simpozija Terminologija v času globalizacije, Ljubljana, 5.-6. junij 2003 = Terminology at the time of globalization : collected papers from the Scientific Conference Terminology at the Time of Globalization, Ljubljana, 5th-6th June 2003 / uredila, edited by Marjeta Humar ; [prevod povzetkov v angleščino Urška Zajec, prevod povzetkov iz bolgarščine, ruščine, ukrajinščine, poljščine Silvo Torkar]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004

ISBN 961-6500-51-1

1. Gl. stv. nasl. 2. Humar, Marjeta
214921472

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

All rights reserved. No part of this edition may be reproduced, saved or copied in any form or manner, be it electronically, mechanically, by photocopying, filming or otherwise, without a written permission of the copyright holders.

**TERMINOLOGIJA
V ČASU GLOBALIZACIJE /
TERMINOLOGY AT THE TIME
OF GLOBALIZATION**

**ZBORNİK PRISPEVKOV S SIMPOZIJA
TERMINOLOGIJA V ČASU GLOBALIZACIJE /
TERMINOLOGY AT THE TIME OF
GLOBALIZATION**

COLLECTED PAPERS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
TERMINOLOGIJA V ČASU GLOBALIZACIJE / TERMINOLOGY AT
THE TIME OF GLOBALIZATION
LJUBLJANA, 5.-6. JUNIJ 2003
LJUBLJANA, 5TH-6TH JUNE 2003

**Uredila / Edited by
MARJETA HUMAR**

Ljubljana 2004

Vsebina

Marjeta Humar: <i>Uvod</i>	9
<i>Preface</i>	10
Vladimir M. Lejčik, Elena A. Nikulina: THE NOTION OF SYSTEM CHARACTER IN RUSSIAN TERMINOLOGY SCIENCE POJMOVANJE SISTEMSKOSTI V RUSKI TERMINOLOŠKI ZNANOSTI	11
Marjeta Humar: STANJE IN VLOGA SLOVENSKE TERMINOLOGIJE IN TERMINOGRAFIJE THE STATE AND ROLE OF SLOVENIAN TERMINOLOGY AND TERMINOGRAPHY	17
Marija Popova: A SYSTEM APPROACH IN TERMINOGRAPHY (IN CONNECTION WITH A TERMINOLOGICAL DICTIONARY OF EUROPEAN INTEGRATION) SISTEMSKI PRISTOP V TERMINOLOGIJI (V POVEZAVI S TERMINOLOŠKIM SLOVARJEM EVROPSKE INTEGRACIJE).....	33
Wiesław Babik: POLSKA TERMINOLOGIA INFORMACJI NAUKOWEJ W DOBIE GLOBALIZACJI POLJSKA TERMINOLOGIJA INFORMACIJ V ZNANOSTI V ČASU GLOBALIZACIJE.....	39
Ljudmila Bokal: ZNAMENJA ANGLEŠČINE KOT GLOBALNEGA JEZIKA V SLOVENŠČINI, ŠE POSEBEJ S STALIŠČA TERMINOLOGIJE SIGNS OF ENGLISH LANGUAGE GLOBALIZATION IN SLOVENIAN, WITH SPECIAL REFERENCE TO TERMINOLOGY	45
Cvetana Tavzes: TERMINOLOŠKI SLOVARJI IN GLOBALIZACIJA TERMINOLOGICAL DICTIONARIES AND GLOBALIZATION	57
Jožica Škofic: RAZISKOVANJE NAREČNE TERMINOLOGIJE V ČASU GLOBALIZACIJE EXPLORING DIALECTAL TERMINOLOGY AT THE TIME OF GLOBALIZATION....	61
Andreja Žele: STOPNJE TERMINOLOGIZACIJE V LEKSIKI (NA PRIMERIH GLAGOLOV) THE LEVEL OF TERMINOLOGIZATION IN THE LEXICON (IN EXAMPLES OF VERBS)	77
Irena Stramljič Breznik: METAFORA V SLOVENSKEM BESEDOTVORNEM IZRAZJU THE METAPHOR IN SLOVENIAN WORD-FORMATION TERMINOLOGY	93

Stanko Klinar: TEHNIČNI TERMIN, KAJ JE TO? WHAT IS A TECHNICAL TERM?	103
Maja Bratanić: CHALLENGES AND PITFALLS OF THE HARMONIZATION OF EU LEGAL TERMINOLOGY IZZIVI IN PASTI USKLAJEVANJA PRAVNE TERMINOLOGIJE EVROPSKE UNIJE	111
Milica Gačić: CORPORA-BASED LEGAL TERMINOLOGY PRAVNA TERMINOLOGIJA NA KORPUSNI OSNOVI	119
Susan Šarčević: CREATING EU LEGAL TERMS: INTERNATIONALISMS VS. LOCALISMS USTVARJANJE PRAVNEGA IZRAZJA EVROPSKE UNIJE: INTERNACIONALIZMI ALI LOKALIZMI.....	129
Miran Željko: <i>EVROTERM</i> IN <i>EVROKORPUS</i> – TERMINOLOŠKI SLOVAR IN KORPUS PREVODOV <i>EVROTERM</i> AND <i>EVROKORPUS</i> – A TERMINOLOGY DATABASE AND A CORPUS OF TRANSLATIONS	139
Adriana Krstič Sedej: SLOVENSKA TERMINOLOGIJA PREVODOV PRAVNIH AKTOV EVROPSKIH SKUPNOSTI <i>ACQUIS COMMUNAUTAIRE</i> IN SLOVENIAN – THE TERMINOLOGY.....	151
Janko Moder: OB <i>GLOSARJU K AMSTERDAMSKI POGODBI</i> IN <i>GLOSARJU K PREČIŠČENIMA BESEDILOMA MAASTRICHSKE IN RIMSKE POGODBE GLOSSARY TO THE TREATY OF AMSTERDAM</i> AND <i>GLOSSARY TO THE CONSOLIDATED VERSION OF THE TREATY OF EUROPEAN UNION AND TREATY ESTABLISHING THE EUROPEAN COMMUNITY</i>	163
Polona Gantar: JEZIKOVNI VIRI IN TERMINOLOŠKI SLOVARJI LANGUAGE SOURCES AND TERMINOLOGICAL DICTIONARIES	169
Borislava Košmrlj-Levačič, Tomaž Seliškar: UPORABNIŠKI RAČUNALNIŠKI PROGRAM SlovarRed 2.0 SlovarRed 2.0 – A TERMINOLOGICAL APPLICATION	179
Janez Hočevar, Edita Kiralj: VODENJE TERMINOLOGIJE IN PRIPRAVA STANDARDIZIRANEGA IZRAZJA NA NACIONALNI RAVNI TERMINOLOGY MANAGEMENT AND PREPARATION OF STANDARDIZED TERMS AT THE NATIONAL LEVEL	201
Franç Spiller-Muys: PREDLOGI ZA POENOTENJE REDAKCIJE TERMINOLOŠKIH STANDARDOV PROPOSALS FOR A HARMONIZED EDITING OF TERMINOLOGY STANDARDS ...	213

Neli Vasileva, Ginka Dimitrova: THE CULTURAL AND LINGUISTIC PRESENTATION OF THE WORLD IN A THESAURUS KULTURNA IN JEZIKOVNA PREDSTAVITEV SVETA V TEZAVRU	221
Miroslav Kališnik: UPORABA SLOVENŠČINE, LATINŠČINE IN ANGLEŠČINE V SODOBNEM SLOVENSKEM ZDRAVSTVU THE USE OF SLOVENIAN, LATIN AND ENGLISH IN CONTEMPORARY SLOVENIAN HEALTH SERVICES	229
Jelka Šmid - Korbar, Barbara Razinger - Mihovec: STROKOVNO IZRAZJE V SLOVENSKI FARMACEVTSKI ZAKONODAJI TERMINOLOGY OF SLOVENIAN PHARMACEUTICAL LEGISLATION	233
Simona Vučko Mole, Aleš Krbavčič: PRISTOP K ENOTNEMU POIMENOVANJU ZDRAVILNIH UČINKOVIN (Slovenija v povezavi z mednarodnimi nomenklaturnimi združenji) UNIFORM NATIONAL NAMING OF ACTIVE MEDICINAL SUBSTANCES (Slovenia in Connection with International Nomenclature Committees)	239
Andreja Legan Ravnikar: NEKAJ TIPOV ZAMENJAV KRŠČANSKIH TERMINOV PO SLOVENSKIH BESEDILNIH VIRIH SEVERAL DIFFERENT TYPES OF REPLACEMENTS FOR CHRISTIAN TERMS IN SLOVENIAN TEXT SOURCES	245
Vlado Nartnik: JEZIKOSLOVNO IZRAZJE IN OSNOVNE KRAJŠAVE LINGUISTIC TERMINOLOGY AND BASIC SHORTENINGS	265
Milica Mihaljević: HRVATSKO RAČUNALNO NAZIVLJE U VRIJEME GLOBALIZACIJE HRVAŠKA RAČUNALNIŠKA TERMINOLOGIJA V ČASU GLOBALIZACIJE	269
Alenka Kukovec: AVIATION TERMINOLOGY IN TECHNICAL TEXTS LETALSKA TERMINOLOGIJA V STROKOVNIH BESEDILIH	279
Neli Vasileva, Valentina Georgieva: ON SOME CONTEMPORARY TRENDS IN THE BULGARIAN MILITARY TERMINOLOGY SODOBNI TRENDI V BOLGARSKI VOJAŠKI TERMINOLOGIJU	285
Stanislav Bojan Zupet: GLOBALIZACIJA IN SLOVENSKO PLANINSKO IZRAZJE GLOBALIZATION AND SLOVENIAN MOUNTAINEERING TERMINOLOGY	293
Andrej Paulin: O UREDITVI VEČJEZIČNEGA TERMINOLOŠKEGA SLOVARJA EDITING A MULTILINGUAL TERMINOLOGICAL DICTIONARY	299
Andrej Šmalc: <i>SLOVENSKI JEZIKOVNI PRIROČNIK ZA TEHNIKE</i> <i>SLOVENSKI JEZIKOVNI PRIROČNIK ZA TEHNIKE</i> (A Handbook of the Slovenian Technical Language)	309

Peter Glavič: PISANJE IMEN ENOT FIZIKALNIH VELIČIN IN KEMIJSKIH ELEMENTOV THE SPELLING OF SI UNITS IN SLOVENIAN	319
Anton Stušek: TEHNIKA IN TEHNOLOGIJA – RAZHAJANJA PRI POIMENOVANJU IN PREVAJANJU OSNOVNEGA IZRAZJA ENGINEERING AND TECHNOLOGY – DIVERSE NAMING AND TRANSLATIONS OF SIC TERMS.....	327
Andrej Paulin: SLOVENSKI <i>SPLOŠNI TEHNIŠKI SLOVAR</i> – TRETJA IZDAJA <i>SPLOŠNI TEHNIŠKI SLOVAR</i> [A GENERAL TECHNICAL DICTIONARY] – THIRD EDITION	333
Viktor Majdič: SPREHOD PO <i>VETERINARSKEM TERMINOLOŠKEM SLOVARJU</i> A GLANCE THROUGH <i>VETERINARSKI TERMINOLOŠKI SLOVAR</i> [A DICTIONARY OF VETERINARY TERMINOLOGY]	343
 Appendix	
Jasna Belc: KONFERENCI OB ROB: SODELOVANJE NA PODROČJU TERMINOLOGIJE IN DRUGIH SORODNIH DISCIPLIN, ZLASTI JEZIKOVNIH TEHNOLOGIJ ALONGSIDE THIS CONFERENCE: CO-OPERATION IN THE FIELD OF TERMINOLOGY AND OTHER RELATED DISCIPLINES, IN PARTICULAR LANGUAGE DISCIPLINE.....	361
Sergej Kondračuk: THE PECULIARITIES OF THE SOIL CULTIVATION TERMINOLOGICAL WORD COMBINATIONS IN FRENCH AND GERMAN POSEBNOSTI BESEDNIH ZVEZ V POLJEDELSKI TERMINOLOGIJI V FRANCOŠČINI IN NEMŠČINI	367
Lily A. Ponomarenko: MILITARY SYMBOLS IN THE ERA OF GLOBALIZATION.....	371
Lily A. Ponomarenko: SYNONYMY IN ENGLISH TERMINOLOGY OF COMPUTER SYSTEMS AND NETWORKS	373

Uvod

Zbornik vsebuje prispevke, ki so jih avtorji predstavili na simpoziju **Terminologija v času globalizacije / Terminology at the Time of Globalization**, ki sta ga organizirala Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani in Evropski sekretariat Mednarodne organizacije za terminologijo s sedežem v Varšavi. Potekal je 5. in 6. junija 2003 v Prešernovi dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Novi trg 4, Ljubljana.

Na njem so sodelovali znanstveniki iz Rusije, Hrvaške, Bolgarije in Slovenije ter Poljske in Ukrajine (samo s pisnim prispevkom).

V prispevkih je bil podan prikaz terminološkega in terminografskega dela v posameznih državah ter reševanje terminoloških problemov, ki jih povzročata zlasti globalizacija in vključevanje v Evropsko unijo.

Avtorji so predstavili različno problematiko:

(1) sodobno stanje v nacionalni terminologiji, (2) stanje in probleme v posameznih terminologijah, (3) stanje in probleme v posameznih terminografijah, (4) problematiko terminologije in standardov, ki ju zahteva vključevanje v EU, (5) vpliv globalizacije na terminologijo in terminološke slovarje, (6) problematiko narečne in historične terminologije, (7) pomembnost korpusa, na katerem nastaja slovar, (8) terminografsko problematiko, (9) jezikovnoteoretično problematiko v zvezi s terminologijo.

Sodobni svet je dejansko globaliziran. Cilj znanstvenega srečanja **Terminologija v času globalizacije / Terminology at the Time of Globalization** spoznati terminografsko in terminološko problematiko pri drugih slovanskih narodih ter načine njenega reševanja in navezati močnejše znanstvene stike z ljudmi, ki se s tem ukvarjajo, je bil dosežen.

Nekateri avtorji so želeli, da se objavi tudi angleška različica njihovega prispevka, pri čemer smo dali prednost slovenskemu besedilu. Neslovenski članki niso bili jezikovno pregledani.

Lili Ponomarenko iz Žitomira v Ukrajini nam je že s prijavo na simpozij poslala osnutka dveh prispevkov. Konec aprila je umrla. Njena prispevka objavljamo v dodatku. V dodatku so objavljeni še nekateri prispevki, ki niso bili predstavljeni na simpoziju ali pa jih avtorji niso pripravili tako, kot smo želeli, vendar dopolnjujejo pogled na obravnavano tematiko.

Predsednica organizacijskega in članica programskega odbora
Marjeta Humar, prof. spec. leks.

Ljubljana, julij 2004

Preface

*This is a collection of papers presented at the scientific conference **Terminologija v času globalizacije / Terminology at the Time of Globalization**, organized by the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language (part of the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts) in Ljubljana, and the Continental European Secretariat of the International Specialized Terminology Organization, headquartered in Warsaw. The conference took place on 6th and 7th June 2003 at the Prešeren Hall of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Novi trg 4, Ljubljana.*

Participating were scientists from Russia, Ukraine, Croatia, Bulgaria, Slovenia and Poland (with a written paper only).

The papers provided a presentation of terminological and terminographical work in the individual countries as well as the solving of terminological problems arising especially from globalization and the integration into the European Union.

A variety of problems was presented:

(1) the contemporary state of national terminology, (2) the state and problematics of individual terminologies, (3) the state and problematics of individual terminographies, (4) the problematics of terminology and standards required by the integration into the European Union, (5) the influence of globalization on terminology and terminological dictionaries, (6) the problematics of dialectal and historical terminology, (7) the importance of corpus-based terminography, (8) terminographical problematics, (9) language theory problematics in connection with terminology.

The contemporary world is indeed globalized. The aim of the scientific conference Terminologija v času globalizacije / Terminology at the Time of Globalization – to get acquainted with terminographical and terminological problematics of other Slavic nations and the various ways of solving it, as well as to establish firmer scientific contacts between experts from this field – was achieved.

Several authors wished that the English versions of their papers be published as well, in which case the Slovenian texts were given priority. The language of the non-Slovenian articles was not edited.

Lily Ponomarenko from Zhitomir in the Ukraine already sent drafts of two papers with her application. She passed away in late April. Her papers are published in the appendix, along with several papers that were not presented at the conference or prepared in the desired way but nevertheless contribute to the themes discussed.

*President of co-ordination board, member of programme board
Marjeta Humar, B. A., Specialist Lexicographer*

Ljubljana, July 2004

THE NOTION OF SYSTEM CHARACTER IN RUSSIAN TERMINOLOGY SCIENCE

POJMOVANJE SISTEMSKOSTI V RUSKI TERMINOLOŠKI ZNANOSTI

Vladimir M. Lejčik*

Elena A. Nikulina**

The notion »term system« became especially influential after the Terminological Conference in 1967. At that time, it became clear that the system of terminology differs greatly from that of non-terminological vocabulary. The first approach (by B. N. Golovin) claimed that terminology is a system because the world itself is a system, reflected by terminology. The modern theory holds that terminology is a spontaneously formed set of units, which is mostly incomplete and not strictly logical, and that a term system does not merely reflect a field of knowledge or activity, but represents its theory as well. Two or more theories present in a single field, however, result in the appearance and co-existence of several term systems simultaneously.

Pojem terminološkega sistema se je zlasti uveljavil po terminološki konferenci leta 1967. Prav tedaj je postalo jasno, da se sistemskost terminologije bistveno razlikuje od sistemskosti neterminološkega besedišča. Prvi pristop (ki ga je razvil B. N. Golovin) je trdil, da je terminologija sistemska že zato, ker je sistemski tudi svet sam, ki ga terminologija odseva. Sodobna teorija meni, da je terminologija spontano nastala celota enot, ki je v glavnem nepopolna in ni strogo logična, in da terminološki sistem ne odraža le področij znanja ali dejavnosti, temveč predstavlja tudi njihovo teorijo. Kadar imamo dve teoriji ali več, se na istem področju pojavlja in sobiva več terminoloških sistemov.

Key words: *term system, Russian terminology science*

Ključne besede: *terminološki sistem, ruska terminološka znanost*

The ideas of system character were worked out in the Ancient Greek philosophy and science (works by Euclid, Plato, Aristotle), were developed in the concepts by Spinoza, the classics of German philosophy (Cant, Schelling, Hegel) paid great attention to these problems as well. Since the second half of the XIX century when the ideas of the system research began to penetrate into the Russian science, there came a question of creating the exact definitions of the concepts "system" and "system character". Undergone a long evolution, the notion "system character" continued to develop in philosophy, psychology, linguistics, terminology, to be exact.

In the 40–50th years of the previous century in the works by the followers of the Russian outstanding scientist V. I. Vernadsky some concrete-scientific principles of the analysis of the

* *Moskovska državna visoka šola za ruski jezik A. S. Puškina, Katedra za splošno in rusko lingvistiko, 117421 Moskva, Rusija*

** *Moskovska pedagoška državna univerza, Katedra za angleško leksikologijo, 117421 Moskva, Rusija*

system were formulated. In the papers that D. S. Lotte wrote before the Second World War he discussed the difference between just terminology and scientific terminology, a term used by the author to refer to a terminological system.¹ The very notion “term system” was spread after the Conference on terminology in 1967,² about the system character of terminology K. Levkovskaya wrote in 1962.³ Finally, in 1962 N. Kuzkin claimed that system-forming potential is an important characteristic of a term⁴ and A. Khauytin opposed the terminology itself that comprises the system to such a series of words that he called “terminological lexis” and which doesn’t have the systematic character.⁵

In the 70th of the XX century the peak of interest towards system character of terminology could be observed and that was connected with the popularity of the biologist L. von Bertalanffy. This scientist suggested the programme of building of the general theory of systems, which contains formulating the general principles and laws of the behaviour of systems without regarding their kind and nature of their elements and the relationships between them. The dissertation of L. von Bertalanffy was translated into Russian in 1969,⁶ and that was the period when the study of natural language as a system or a system of systems where each part of language including vocabulary with all the relationships and correlations began. However, it was already understood that the systematic nature of terminology differed greatly from the system of non-special vocabulary, and the system character of a term – from that of semantic and formal structure of any general word, whether it is used generally or it is stylistically marked.⁷

Russian terminologists adhere to a number of points of views onto the nature, sources and consequences of the system character of sets of terms and individual units which make up those sets. These points of view can be summarized as two main approaches. The first approach was developed by an outstanding Russian linguist and terminologist B. N. Golovin (his article on this subject was published in 1981), by his disciples at the Nizhny Novgorod School of Terminology and his followers in other cities. The theory stands that “terminology is a system primarily because the world itself is a system and terminology reflects and caters for the various segments of the world”; as a result of that, B. N. Golovin claims, there are actually no random collections of terms which are not related and not connected with each other.⁸ B. N. Golovin and his followers studied different types of systems of terms with respect to the following characteristics: correspondence to different fields of knowledge and/or activity,

¹ Lotte, D. S.: The forming of the system of scientific-technical terms (1948) // Lotte, D. S.: The basis of the forming of scientific-technical terminology. Questions of theory and methodology. – Moscow, the USSR Academy of Sciences, 72–73.

² Linguistic problems of scientific-technical terminology. Materials of the Meeting of the USSR Academy of Sciences in Leningrad May 30–June 2 1967. – Moscow, Nauka, 1970.

³ Levkovskaya, K. A.: Nominative word-building in the modern German social political terminology. – Moscow, publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1962.

⁴ Kuzkin, N. P.: To the question about the essence of the term // Herald of Leningrad University. # 20. The series “History, Language and Literature”. Issue 4, 1962, 136–146.

⁵ Khauytin, A. D.: Term, terminology, nomenclature. – Samarkand, 1972, 100.

⁶ Bertalanffy, L. von: The general theory of systems – critical digest. // Research in the general theory of systems. Series of translation works. – M., Progress, 1969, 23–82.

⁷ Novikov, N. A.: Lexico-semantic language systems // Novikov, L. A.: Semantics of the Russian language (1982) Selected works. Vol. 1. Problems of the Language Sign. – Moscow, Publishing House of The Peoples’ Friendship University, 2001, 411–434.

⁸ Golovin, B. N.: The types of terminological systems and the basis for their differentiation // Term and Word. – Gorky, 1981, 3–10.

according to divisions of these fields, what scientific directions and schools they represent, what systems of scientific views the authors follow. Moreover, in hundreds of theses, dissertations and monographs sets of terms were classified according to intrinsic characteristics of the structure of units which form these sets. Golovin's ideas were illustrated by examples of terminological systems corresponding to scientific, industrial and didactic activity, large and small ones as well as free and "codifiable" term systems, the latter meaning "capable of being regulated to a certain extent".

However, later on in the works by one of the Golovin's best disciples and collaborators, R. Yu. Kobrin, a specialist in linguistics, information technology and the theory of classification there appeared some critical remarks regarding his teacher's view onto systematic nature of terminology. In particular, in the article by R. J. Kobrin dated 1981 terminology and a terminological system were opposed due to their degree of explicitness and stipulated that terminology is a real object wherever a term system is always a formalized description of the real object.⁹ And, in fact, there are some fundamental differences between terminology and a terminological system: the first one is gradually being made up together with the corresponding field and the system of notions, in course of some time and does not exist as a completed system; the lexical units which form terminology are not strictly systematic, they form some homonymous, synonymous and polysemantic relationships; author-based terminology is also made up gradually and may be enhanced and verified. Sets of terms undergo some changes in standardisation only when the system of notions of the corresponding field has already developed (this is stated explicitly in methodological recommendations regarding the development of standards of terms and their definitions). Thus, all the work on unifying a term system is only based on the difference between the two main sets of terms – terminology and a terminological system.¹⁰

The drawbacks of the first view on the systematic character of terms and difficulties in putting these principles into life created a favourable basis for the development of the other theory which holds that terminology is a spontaneously formed set of units, which are incomplete and logically not strict, and which include prototerms, quasi-terms, pseudoterms, while a terminological system is the result of the unification and standardisation of the naturally formed and specially collected units. The conversion of any terminology into a system can most often be observed when a theory is formed that is fundamental to the scientific description of a particular fields of knowledge or activity. In such cases a part of prototerms and quasi-terms are taken into the term system, some of them are substituted by terms which are optimal as far as their semantics and form is concerned, more than that, some new units are added and that forms a complete and coherent whole (such as Dmitry Mendeleev's periodical table of chemical elements).¹¹

According to this approach, the distinctive characteristics of a term system are as follows: cohesion, relative unchangeability (over a period of time), retrievability (usually this refers to relations of subordination and the multi-layered structure of large, comprehensive term

⁹ Kobrin, R. Yu.: About the notions "terminology" and "terminological system" // *Scientific-technical Information. Series 2.* 1981, #8, 7–10.

¹⁰ Leitchik, V. M.: Problems of the Russian term study at the end of the XX century. // *Questions of Philology*, 2000, # 2(5), 20–30.

¹¹ Leitchik, V. M.: About the methods and principles of construction of terminological systems // *Semantics of Natural and Artificial Languages in the Specialized systems. Abstracts of reports at the Conference in Leningrad October 1–2 1979.* – Leningrad, 1979, 97–99.

systems), relatability (including as well logical relations: generic relationship, part-whole relationship, causal relationship, relations of order, attitude to the object and its characteristic features; and linguistic relationships: simple, derived and compound words, compound terminological units). As any terminology is a sign model of some definite field of knowledge/activity, it is not fully isomorphic to the system of concepts of the same field, it can continue to develop language-wise, independently of the respective system of concepts, laying behind or stepping ahead of it. More than that, it should be pointed out, that a term system does not merely reflect a field of knowledge or activity but represents the theory behind it, so that two or more theories appear and are present simultaneously in one and the same sphere (for example, in physics and linguistics). More than that, terminology is integrative: sometimes the terms of some sciences may function in various terminological systems, or even penetrate into the Language for General Purposes (LGP). There are large and small systems (microsystems) that can be open or, less frequently, closed, adaptive but not self-regulated, single- or multifaceted (in technology: terms representing objects, their distinctive characteristics, procedures, etc.). With regard to the logical structure, terminological systems, and often the underlying terminologies as well, include a number of groups of terms, such as base terms, derived terms, compound terms, root terms (from sciences that form the basis for the field in question), borrowed terms (from cognate fields), general scientific terms and general technological terms as well as terms of broad semantic components – such as matter, complex, state and others, used for the construction of just special terms.¹²

There are some optimal methods for the generation of term systems, and these are dependent on logical, linguistic and proper term-scientific factors. Among them there are such methods as the hierarchic (mono- and polyhierarchic) method, the genetic method, the functional, multifaceted and operational methods. On the basis of the processes that determine the formation and functioning of a term system, a decision is made as to the matter of presentation of the terminological system in the form of a dictionary on a paper medium (especially as an organized normative dictionary), as a data bank of terminological units (electronic or computer-based) or as the fundamentals of knowledge. Terminology may also be presented in the form of a dictionary, as an alphabetically-organized dictionary, as a rule.

As a lexical unit of any language, an individual term possesses the systematic characteristics in terms of phonetics, word-formation, morphology and even syntax. As an element of a term system, the term has the terminological system character. Regarding this statement Academician V. S. Kulebakin wrote about the systematic character of a separated term (1970).¹³ Each term is a microcosm with a complex conceptual and formal structure.

Undoubtedly, the problem of a system character of terminology cannot be regarded as resolved and it will undergo certain development in the future.

¹² Shelov, S. D.: To the working out of the information system “Scientific terminology” (from the terminological basis of data to the terminological basis of knowledge // *Slutskie Prace Humanistyorne. Neofilologia.* # 18 a. – Slutsk, 1999, 193–207.

¹³ Kulebakin, V. S., Klimovitsky, Ya. A.: Works on the construction of scientific-technical terminology in the USSR and the Soviet terminological school // *Linguistic Problems of Scientific-technical Terminology: Materials of the Meeting of the Academy of Sciences of the USSR in Leningrad May 30–June 2 1970 – Moscow, Nauka, 1970, 24.*

References

- LOTTE, D. S., 1948: The forming of the system of scientific-technical terms. LOTTE, D. S.: *The basis of the forming of scientific-technical terminology. Questions of theory and methodology*. Moscow: the USSR Academy of Sciences, pp. 72–73.
- Linguistic problems of scientific-technical terminology. Materials of the Meeting of the USSR Academy of Sciences in Leningrad May 30–June 2 1967*. Moscow: Nauka, 1970.
- LEVKOVSKAYA, K. A., 1962: *Nominative word-building in the modern German social political terminology*. Moscow: the USSR Academy of Sciences.
- KUZKIN, N. P., 1962: *To the question about the essence of the term*. Herald of Leningrad University. The series History, Language and Literature. Issue 4, pp. 136–146.
- KHAUYTIN, A. D., 1972: *Term, terminology, nomenclature*. Samarkand, p. 100.
- BERTALANFFY, L. fon, 1969: *The general theory of systems – critical digest. Research in the general theory of systems*. Series of translation works. Moscow: Progress, pp. 23–82.
- NOVIKOV, N. A., 2001: Lexico-semantic language systems. NOVIKOV, L. A.: *Semantics of the Russian language* (1982). Selected works. Vol. 1. Problems of the Language Sign. Moscow: Publishing House of The Peoples' Friendship University, pp. 411–434.
- GOLOVIN, B. N., 1981: The types of terminological systems and the basis for their differentiation. *Term and Word*. Gorky, pp. 3–10.
- KOBRIN, R. Yu., 1981.: About the notions “terminology” and “terminological system”. *Scientific-technical Information*. Series 2/8, pp. 7–10.
- LEITCHIK, V. M., 2000: Problems of the Russian term study at the end of the XX century. *Questions of Philology*, 2(5), pp. 20–30.
- LEITCHIK, V. M., 1979: About the methods and principles of construction of terminological systems. *Semantics of Natural and Artificial Languages in the Specialized systems*. Abstracts of reports at the Conference in Leningrad October 1–2 1979. Leningrad, pp. 97–99.
- SHELOV, S. D., 1999: To the working out of the information system “Scientific terminology” (from the terminological basis of data to the terminological basis of knowledge). Slutskie Prace Humanistyorne. *Neofilologia*, 18 a. Slutsk, pp. 193–207.
- KULEBAKIN, V. S., KLIMOVITSKY, Ya. A., 1970: Works on the construction of scientific-technical terminology in the USSR and the Soviet terminological school. *Linguistic Problems of Scientific-technical Terminology: Materials of the Meeting of the Academy of Sciences of the USSR in Leningrad May 30–June 2 1970*. Moscow: Nauka, 1970, p. 24.

STANJE IN VLOGA SLOVENSKE TERMINOLOGIJE IN TERMINOGRAFIJE

THE STATE AND ROLE OF SLOVENIAN TERMINOLOGY AND TERMINOGRAPHY

Marjeta Humar*

Slovenci posvečamo slovenski terminologiji vseskozi veliko skrb, kar se odraža v možnosti strokovnega sporazumevanja v že uveljavljenih in razvijajočih se strokah ter v razmeroma velikem številu slovarjev. Nove družbeno-politične in gospodarske razmere, vstop v EU in Nato zahtevajo ustrezno politično, poslovno, ekonomsko, pravno, vojaško in diplomatsko terminologijo, čemur sledijo ustrezni slovarji in standardi, ki izhajajo tudi v zamejstvu. Anglo-ameriško izrazje modernejših strok (biotehnologija, nuklearna medicina, informacijske znanosti) se sproti sloveni. Na pomembnost angleščine v mednarodni komunikaciji kažejo angleški ustrezniki v dvo- ali večjezičnih slovarjih in standardih, nemščina kot nekdanji prvi tuji jezik je manj pogosta. Pritisk angleščine je močno viden v sredstvih javnega obveščanja in reklamah. Za ohranjanje visoke stopnje jezikovne kulture na tem področju bi morali skrbeti strokovnjaki različnih strok skupaj z jezikoslovci, šole vseh ravni in sredstva javnega obveščanja. Slovenski jezik pa bi moral biti deležen tudi večje skrbi politike.

Slovenians have always devoted great care to Slovenian terminology, which is reflected in specialized communication in established and developing fields of science, and the production of a relatively large number of dictionaries. New social, political and economic conditions in Slovenia, and her entering the European Union and the NATO, call for suitable political, economic, legal, military and diplomatic terminologies. They are closely followed by suitable dictionaries and standards, some of which are issued by Slovenian communities beyond the Slovenian borders. Anglo-American terminologies of more contemporary sciences (biotechnology, nuclear medicine, information sciences) are Slovenized parallel to their development. The importance of English in international communication is reflected in English equivalents in bilingual or multilingual dictionaries, with German, once the first foreign language, being less frequently used. The pressure of English is clearly visible in the media and advertizing. The preservation of the high level of language culture should be addressed by experts from various fields along with linguists, schools of all levels, and the media themselves. The Slovenian language should also receive more attention politically.

Ključne besede: terminologija, terminografija, sprememba terminologije zaradi spremembe družbenopolitičnega sistema, globalizacija, narečna terminologija, terminološki slovarji

Key words: terminology, terminography, changes of social-political system and terminology, influence of globalization, dialectal terminology, terminological dictionaries

1 V prispevku želim prikazati stanje in vlogo slovenske terminologije in terminografije dobro desetletje po tem, ko je slovenščina po ustavi postala uradni jezik v samostojni državi Sloveniji, tik pred vstopom v Evropsko unijo in Nato ter v času vse močnejše globalizacije.

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

1.1 V sodobnem svetu je odnos do terminologije ambivalenten. OZN je leto 2000 razglasila za leto terminologije in pozvala k ustanavljanju terminoloških centrov, EU pa specialnost terminolog kot temeljno 21. stoletja (Tkacheva 2001). Na drugi strani pa terminologija še ni delovno področje mednarodne slavistične organizacije.

1.2 Nekaj podobnega je v Sloveniji: s slovensko terminologijo in terminografijo se intenzivno ukvarjajo Sekcija za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Slovenski inštitut za standarde, Urad za evropske zadeve in nekatere druge ustanove, strokovna združenja in posamezniki. Študentje na visokih strokovnih šolah pa poslušajo predavanja iz angleškega jezika in terminologije, ne iz slovenske, tako jih študij ne pripravlja na oblikovanje slovenske terminologije. Znanstvene in strokovne objave v tujem jeziku prinesejo avtorjem več točk kot v slovenskem.

2 Terminologija je zelo pomemben del izrazja vsakega modernega jezika. Za izhodišče razpravljanja o terminologiji lahko vzamemo misel pred kratkim umrlega slovaškega jezikoslovca in pomembnega terminologa Ivana Masárja, da bi morali v sodobnem času pogosteje govoriti ne samo o jezikovni, ampak o terminološki kulturi (Masár 1997). Hkrati pa je treba opozoriti na tezo profesorja Daliborja Brozovića v njegovem referatu na zasedanju Mednarodne terminološke komisije pri Mednarodnem komiteju slavistov v Zagrebu (1986) o treh odnosih terminologije: terminologija in jezik, terminologija in narod ter terminologija in znanost. Temeljni odnos je vsekakor do narodnega jezika, saj terminologija služi konkretni jezikovni skupnosti, hkrati pa je v stalnem stiku s tujimi jeziki, v sodobnem času zlasti z angleščino (Masár 1997). Terminologija je v našem času eden osrednjih problemov epistemologije, prenosa znanja, narodnih jezikov in mednarodnih odnosov.

2.1 Terminologija je pomemben del besednega zaklada, ki med drugim odraža dogajanja v določeni družbi, življenje neke skupnosti v celoti, suverenost narodnega jezika in naroda kot takega. Zadnjih petnajst let so veliki pretresi močno spremenili politično in družbeno podobo zlasti slovanskega sveta. Zastavlja se vprašanje, ali je bil ta čas za terminologijo in terminografijo enako prelomen kot na družbenopolitičnem področju. Na to vprašanje lahko odgovorimo pritrdilno oziroma še več: prav na terminološkem področju je prišlo do največjih jezikovnih sprememb.

2.2 V vseh državah nekdanjega komunističnega totalitarizma se je uporabljal jezik, ki je z visoko stopnjo klišejskosti, evfemističnosti, ritualnosti, desamentiziranosti služil politični manipulaciji. Rusko jezikoslovje ga imenuje »деревянный язык« (langue de bois), »язык лжи«, »новояз«, poljsko pa »nowomowa« (Zemskaja 1996, 23), češko »úřední komunistická čeština (ÚKČ)« (Exner 1992). To izrazje se ne uporablja več. Na jezik, zlasti na terminologijo, pa močno vpliva globalizacija.

3 Slovenski jezik je v zadnjem desetletju 20. stoletja doživel veliko statusno spremembo. Z nastankom države Slovenije je postal uradni jezik. V nekdanji Jugoslaviji je bil načelno sicer enakopraven s srbskim, hrvaškim ali makedonskim, vendar je bila njegova raba omejena na republiko Slovenijo. Slovenski jezik pa se ni uporabljal v vojski in diplomaciji. Tako je največja negativna poimenovalna dediščina pri vojaškem in diplomatskem izrazju, saj je po drugi svetovni vojni na teh dveh področjih prevladala srbohrvaščina. Problemi, ki jih morajo rešiti slovenski terminologi kot jugoslovansko dediščino, so zato manjši kot drugod v nekdanjih jugoslovanskih republikah. Za vojaško področje je pred kratkim izšel dopolnjen in

popravljen slovensko-srbohrvaški slovar, ki omogoča komunikacijo v slovenščini.¹ Gotovo pa glede na novosti v vojaški tehniki in vključitev v Nato ne zadošča potrebam. Na področju diplomacije, kjer se kaže »potreba po funkcioniranju nacionalnega jezika tudi kot diplomatskega« (Jazbec 1998), se prav tako uveljavlja slovensko izrazje.

3.1 Slovenski jezik se je prav tako kot marsikateri slovanski jezik, ki je postal državni, npr. hrvaščina, makedonščina, ukrajinščina, beloruščina, znašel v stičišču »v bistvu nasprotujočih si procesov: družbeno-političnega razvoja skozi zgodovino, pozitivnega v smislu konstituiranja vloge modernega knjižnega jezika – pot iz deželnega prek nacionalnega v državni jezik –, in aktualnih evropskih oz. svetovnih integrativnih družbeno-političnih tokov.« (Vidovič Muha 2001, 133)

3.2 Ob statusnih so pomembne tudi druge spremembe: (1) Na oblikovanje slovenskega jezika ne vplivajo več najmočnejše dobri pisatelji, kot je bilo to še značilno za prve tri četrtine prejšnjega stoletja, ampak sredstva javnega obveščanja (časopisje, radio, televizija, reklame). (2) Zaradi spremembe družbeno-političnega sistema se je spremenila večina poimenovanj tega področja, zlasti pa tista, ki so si jih izmislili nekdanji jugoslovanski politični ideologi, in so se popolnoma umaknila iz rabe: *organizacija združenega dela, temeljna organizacija združenega dela, sestavljena organizacija združenega dela, družbenopolitične organizacije, demokratični centralizem, samoupravljanje, samoupravni organ, samoupravni splošni akti, samoupravni sporazum, samoupravna sodišča, samoupravni akt, samoupravna interesna skupnost* (z zanimivo razlago: 'skupnost, v kateri delovni ljudje določene dejavnosti in uporabniki te dejavnosti usklajujejo skupne interese'²), *socialistična lastnina* ('v socialističnih državah družbena, državna lastnina'), *socialistična demokracija* ('demokracija, ki temelji na družbeni lastnini proizvodnih sredstev in samoupravljanju občanov'); *individualni poslovodni organ, predsednik skupščine* ipd. Zelo zanimivo je bilo poimenovanje *moralno-politične karakteristike*, ki jih je moral imeti kandidat za pomembnejše delovno mesto. Praktično je to pomenilo, da je moral biti član komunistične partije, kar pa se ni nikoli izrecno navedlo. Tako tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) ta zveza nima razlage. (3) Slovenija se je vključila v gospodarske in družbene modele zahodnega tipa – v kapitalistično ekonomiko in demokracijo – tudi z rabo ustreznih poimenovanj, ki jih je nekdanji politični sistem zavračal (*stranke, podjetje, župan, plača*). V SSKJ so tovrstna poimenovanja označena s pojasnilom v *kapitalistični ekonomiki*, ki opozarja, da se v Jugoslaviji, torej tudi v Sloveniji, zaradi drugega družbenega sistema, ne uporabljajo, npr.: *bankir, bankrot, borza, delnica, dividenda, družba, družabnik, družabništvo, efekti, finančnik, holding, industrialec* ipd. ali zveze: *družba z omejenim jamstvom, javna družba, nakup delnic je bila dobra investicija, državni kapital, privatni kapital, kapital delniške družbe, kapitalska družba, kartel, kartelirati se, kartelist, komanditna družba, kompanija, koncern, koncesija, konkurz, konzorcij, kotirati, management, manager, profitna mera, mezda, monopol, multinacionalka, družba, zadruga z neomejnim jamstvom, notacija, notirati, oplojevanje vrednosti, kontrolni paket delnic, plača, podjetnik, premogokopna družba, principal, profit, profitna mera, bančni ravnatelj, ravnatelj premogokopne družbe, sindikat* (v pomenu 'združenje podjetij, organizacij zaradi uspešnejšega nastopanja na trgu'), *tantiema, mezdna tarifa, tovarnar, trinajsta plača, trust, veleindustrialec, velepodjetnik, veletovarnar, zbankrotirati, monopolna zveza*. Na odnos do kapitalizma kažejo

¹ Tomo Korošec in dr., 2002: *Vojaški slovar* (slov.-srbohrv.) – predelana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo.

² Vsi opisi pomena so iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*.

tudi zgledi, npr.: *nenasitni kapitalistični volkovi* (iztočnica volk). Drugo nezaželeno izrazje je bilo v SSKJ označeno s pojasnilom v *nekaterih državah*, npr. *stranka* ('organizirana skupina ljudi, ki se zavzema za uresničenje svojega političnega programa'), *asesor*, *car*, *carica*, *privatni docent*, *državni zbor*, *dvor*, *ekscelenca*, *feldmaršal*, *volilna geometrija*, *korporacija*, *kralj*, *zlato kritje*, *krščanskodemokratska stranka*, *liberalec*, *minister brez listnice*, *zakon ni ločljiv*, *maršal/Maršal*, *maršalat*, *minister*, *ministrstvo*, *najemnik* ('vojak, ki za plačilo stopi v vojsko'), *najeti vojak*, *nameščenc*, *podjetje XY* in *nasledniki*, *neparlamentarna vlada*, *nosilec kandidatne liste*, *minister za notranje zadeve*, *minister za obrambo*, *obsedno stanje*, *obstruirati*, *obstrukcija*, *obstrukcionist*, *okraj* (kot upravna enota), *opozicija*, *opozicionalec*, *zlata podlaga*, *poletni čas*, *policija*, *policist*, *porota*, *porotnik*, *ministrski predsednik*, *premoženjski cenzus*, *prisednik*, *racija*, *zakonska zveza ni razvezljiva*, *realitetni posrednik*, *realitetna agencija*, *državna religija*, *renta*, *rentnica*, *rentnik*, *rentnina*, *republikanec*, *resor* (delovno področje ministra), *sanatorij*, *senat*, *senator*, *senzal*, *sindikalizem*, *skupščina*, *socialist* kot *član stranke*, *porotno sodišče*, *stranka*, *ministrski svet*, *svetnik*, *svetovalec*. Vse to izrazje je postalo v zadnjih dveh desetletjih tudi pri nas normalno. (4) Spremenili so se ogovori, pozdravi (npr. izraza *tovarišica*, *tovariš* sta nadomestila *gospa*, *gospod*; *tovarišico* kot ogovor v šolah je večinoma nadomestila *učiteljica*, v vrtcih pa *vzgojiteljica*; *zdravo* se kot pozdrav skorajda ne uporablja več). (5) Nekatera poimenovanja, ki so se skoraj 50 let uporabljala samo v zasebnih pogovorih, so spet postala javna, zlasti tista, povezana z vero: imena praznikov *božič*, *velika noč* (proti koncu 80. let je slovenska televizija v zvezi z zahodnimi turisti, ki so pri nas preživeli velikonočne praznike, govorila o *spomladanskih praznikih*), *god* je bil v radijskih čestitkah *osebni praznik* ali dosledno skrit v frazemu *dvojni praznik* (pri čemer je bil en praznik *rojstni dan*, drugi, *god*, pa ni bil nikoli imenovan) itd. (6) Nekatera poimenovanja, ki so se v totalitarnem sistemu uporabljala v pomenu, ki jim ga je pripisala politika, imajo zdaj spet prvotni pomen: *volitve*, npr., po 50 letih spet pomenijo izbiranje enega med vsaj dvema kandidatom ali več, ne pa enega od enega kandidata (Zemskaja 1996, 23). (7) Pogosti so bili evfemizmi, npr. *prekinitev dela* namesto *stavka*.

3.3 Glede na vse to in še marsikatero druge lastnosti so vsi splošni slovarji, slovarji tujk in tudi terminološki slovarji, ki so izšli pred letom 1990, zastareli ali vsaj zelo pomanjkljivi, torej potrebni revizije (Masár 1998a), to velja zlasti za ekonomsko, pravno in politično terminologijo.

4 Za naš čas je značilno izredno hitro širjenje informacij (znanost /informacijske znanosti, biotehnika, medicina/, moda, šport itd.). Vse novo je treba/bi bilo treba poimenovati v slovenskem jeziku, zato imata terminologija in terminografija zelo pomembno vlogo. Tvorjenje strokovnega izrazja je v teoriji knjižnega jezika ena temeljnih nalog jezikovne kulture (Havránek 1932, 32). Kar dela terminologijo drugačno od splošnega besedišča, je to, da je najboljša tista, ki je plod dogovora med strokovnjaki. Na terminološko in terminografsko delo pri Slovencih je ob praški (Havránek in drugi) najmočnejše vplivala dunajska terminološka šola, katere utemeljitelj je Eugen Wüster, uveljavlja pa jo Mednarodni informacijski center za terminologijo na Dunaju (Infoterm). Dober terminološki slovar naj bi bil delo skupine, sestavljene iz strokovnjakov določene stroke in jezikoslovcev. Vsaka veda naj bi hkrati z znanjem razvijala tudi lastno strokovno izrazje. Skrbela naj bi za »sistemsko primerne, enoumne in nezaznamovane strokovne izraze.« (Monika Golob 1999/2000, 187) To je ena od nalog slovenske znanosti in jezikoslovja. S slovenjenjem tujejezičnega izrazja se večajo izrazne možnosti slovenskega jezika. Prevajanje izrazov je resen znanstvenorazi-

skovalni prispevek, na katerega predvsem mlajše stroke v našem času rade pozabljajo in se zadovoljijo s tujimi (predvsem angleškimi) strokovnimi izrazi ter jih v slovenskih besedilih uporabljajo kar citatno (Monika Golob 1999/2000, 187). V terminologiji je zelo pomembna ustaljenost. Termini naj bi se redko spreminjali in po temeljitem premisleku (Monika Kalin Golob 1999/2000), zato je zelo pomembno, da nastaja novo izrazje s konsenzom skupine strokovnjakov ali stroke sploh.

4.1 Za uspešno uveljavljanje novih terminov je potrebnih več subjektov, ki morajo delovati skladno: strokovnjaki, ki to izrazje uporabljajo v svojih predavanjih in člankih, prevajalci, jezikoslovci, sredstva javnega obveščanja, vse stopnje šolstva, slovarji. Skrb za terminologijo v narodnem jeziku mora biti stalna. Novonastali termin mora biti strokovno in jezikovno ustrezen. Vsak denotat naj bi bil poimenovan z enim poimenovanjem, dvojnice niso zaželeni, saj povzročajo sporazumevalno zmedo.

5 Globalizacija, ki se uveljavlja zlasti od 80. let naprej in jo omogočajo moderna informacijska sredstva, je kot razvojna smer družbe neustavljiva. Prinaša veliko tujejezičnega izrazja, zlasti anglo-ameriškega. Njen vpliv na jezike majhnih skupnosti je bolj usoden kot na jezike velikih (npr. španski, nemški). Globalizacija že zajema veliko področij človekovega življenja in znanja: mednarodno povezovanje industrije, podjetij, bančništva, letalstvo, računalništvo, internet, osvajanje vesolja, medicina, kultura ipd. Kot prevladujoč jezik komuniciranja se je tu uveljavila angleščina. Tem potrebam sledijo tudi učbeniki slovenskih avtorjev (Alenka Kukovec: *How do you read me? Letalska frazeologija*. Ljubljana 1998).

5.1 Terminološka prizadevanja posameznih narodov, tako tudi slovenskega, so pod pritiskom dveh nasprotujočih si tokov: ali sploh/še naprej razvijati terminologijo v narodnem jeziku ali se prilagoditi globalizaciji z uporabo mednarodnih oziroma (najpogosteje) angleških terminov. To vprašanje je še zlasti pereče pri znanostih in strokah, kjer skorajda vsak dan nastaja novo izrazje (računalništvo, genska tehnologija, fluidna tehnika, medicina, jedrska energija). Stare stroke imajo večino izrazja iz določenega narodnega jezika, t. i. domače izrazje, pri Slovencih npr. čebelarstvo, planinstvo. Izrazje novih strok in novo izrazje v starih strokah pa je tudi pod močnim pritiskom angleščine.

5.2 Marsikatero izrazje, npr. računalniško, prestopa okvire stroke in postaja del splošnega besednega zaklada in tako vpliva na splošni sporazumevalni jezik. »Od hitrosti jezikovnega reagiranja in morda tudi stopnje jezikovne zavesti o pomembnosti ustvarjanja lastnega domačega strokovnega izrazja je odvisno, kako in predvsem katera poimenovalna možnost se bo iz posameznega (angleškega) izraza v domači strokovni (in v primeru računalništva tudi nestrokovni) javnosti uresničila.« (Oter 2002)

5.3 Sredstva javnega obveščanja so pogosto prva, ki uveljavljajo nove izraze ne ozko specialnih strok. Velikokrat pa nimajo dovolj volje ali pa ne dovolj jezika večjih ljudi, da bi poimenovanje takoj na začetku poslovenili oziroma nasprotno: tuji izraz se zdi bolj zvoneč, svetovljanski, četudi bi bilo zanj lahko poiskati slovensko ustreznico. Pred nekaj tedni so v jutranji oddaji o rekreaciji na 1. programu radia Slovenija predstavljali novo športno vrsto: *nordic walking*, ki bi jo lahko poimenovali *nordijska hoja*. *Televoting* je na slovenski televiziji stalno uporabljana beseda, ki bi jo lahko nadomestili s *teleglasovanjem* ali *telefonskim glasovanjem*. Podobno se vedejo tudi politiki, ki uporabljajo *Evropsko unijo* namesto *Evropske zveze*, *hearing* namesto *izpraševanja*, *zaslišanja*.³ Takih primerov bi lahko našteali veliko. Od-

³ *Slovar tujk*. Cankarjeva založba. Ljubljana 2002.

več je utemeljevanje, da se slovenski izraz ne bi uveljavil ali da slovenski izraz pomeni nekaj drugega (kar zatrjujejo politiki ob dvojnici *Evropska unija* : *Evropska zveza*). Dober primer je npr. *zgoščanka*, ki je skorajda popolnoma nadomestila *CD-rom*, *računalnik* je nadomestil *komputer* ipd.

6 V našem času se je kar precej izgubil občutek za zvrstno vrednost izrazja, kar je opazno tudi pri terminologiji. Izrazje, ki bi se še pred dvajsetimi leti lahko uporabljalo samo v žargonu, tj. v nejavnih govornih položajih, prevzema vlogo strokovnega izrazja. Pred časom je izhajala športna revija z naslovom *Grif* (slogovno nevtravno bi bilo: *prijem*, *oprimek*). Direktor pred kratkim ukinjenega urada za jezik si že nekaj časa bolj ali manj zaman prizadeva, da bi se npr. izraza *afna* za znak @ in *lojtra* za # nadomestila s slogovno neoznačenimi: *polžek* ali *ajka*, *višaj* ali *lestev*. Za mlajše, tudi jezikovno visoko izobrazene generacije, so žargonska poimenovanja primerna in jih ne čutijo kot slogovno neustrezna.

6.1 Podobna jezikovna neobčutljivost je opazna pri reklamah, kjer tudi slovenski proizvajalci uporabljajo angleško besedje: *Ekclusively yours* (za oblačila); *Email order international ... all you need; fashion international. – Winterwear. Trekking. Skiing. Hiking. Walking. – The genuine article*. Na novjšem velikem plakatu je kombinirano slovensko in angleško besedilo, prevladuje angleško: – *Perilo, ki vas boža. Second Skin by /.../. Tactel. Only by /.../*.

7 Za slovensko izrazje morajo/bi morali skrbeti strokovnjaki različnih strok in jezikoslovci, politika mora/bi morala ustvarjati ustrezne razmere za nujnost rabe domačega izrazja, sredstva javnega obveščanja pa razširjati domače izrazje. Je na Slovenskem tik pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo in ob močnih pritiskih t. i. globalizacije tako?

7.1 Okrogle mize o jezikovni problematiki oziroma natančneje o slovenskem jeziku kot enem od jezikov Evropske unije, organizirane v zadnjem času, se končujejo z izjavami o optimizmu glede na tisočletni obstoj slovenskega jezika in opozarjajo, da bo slovenska jezikovna enakopravnost v okviru Evropske unije odvisna zlasti od nas.

7.2 Javna raba angleščine (angleške ali deloma angleške reklame, znanstvena srečanja samo v angleščini, znanstvene objave v angleščini štejejo več kot v slovenščini, poslovanje v tujem jeziku v podjetjih s tujimi lastniki, nekritično sprejemanje zlasti angleških izrazov in njihova javna raba ipd.) pa pogosto kaže na nespoštovanje slovenščine kot uradnega jezika v Sloveniji, kot to določa 11. člen ustave.

7.3 Pred osamosvojitvijo je bil slovenski jezik deležen večje pozornosti. V okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva je delovalo jezikovno raziščišče, ki je v sredstvih javnega obveščanja objavljalo članke o posameznih jezikovnih problemih in tako vplivalo na boljšo rabo slovenskega jezika in na zavest o njej. Danes se v sredstvih javnega obveščanja o jeziku s stališča norme malo piše. Upanje je vzbujal urad za jezik, ki je bil ustanovljen v času ne-liberalne vlade leta 2000, pa je bil prav pred kratkim ukinjen.

7.4 Skrb torej vzbuja naš odnos do jezika, na kar opozarjajo ugledni akademiki, jezikoslovci in znanstveniki (Orešnik 2000). Zelo pomembno vlogo pri rabi slovenščine v EU ali ne pa bo imel tudi denar. »Načelo jezikovne enakopravnosti, ki velja za dosedanje članice, se bo vsekakor moralo spoprijeti z načelom varčnosti. O obsegu in vlogi prevajalske dejavnosti v Evropski uniji namreč zgovorno pričajo podatki, da je EU leta 1992 porabila 2 % proračuna za prevajalsko službo, ki je letno prevedla približno milijon strani in zaposlovala nič manj kot 1200 prevajalcev in terminologov ter približno 500 uradnikov.« (Prunč 1997, 548)

7.5 Zaradi pritiskov na narodne jezike se marsikje v sodobnih slovanskih državah pojavlja vprašanje kodifikacije rabe narodnega in/ali državnega jezika (Poljska, Slovenija, Slovaška). Mnenja o tem, ali je zakon o jeziku potreben ali ne, so zlasti med jezikoslovci in politiki zelo nasprotujoča si. Slovaški parlament je tak zakon sprejel leta 1995. Ta določa rabo slovaškega jezika pri uradovanju, v šolstvu, sredstvih javnega obveščanja, v vojski, na področju kulture ipd. in da je slovaški jezik eden od simbolov državnosti in integritete državnega ozemlja. Cilj zakona o slovaškem jeziku je dvig jezikovne kulture. Z dajanjem prednosti domačim poimenovanjem, če obstajajo, omejuje tudi rabo tujejezičnega izrazja. (Buzássyová 1998) Slovenski zakon o jeziku je že več let pripravljen za obravnavo v parlamentu, vendar mu nasprotujejo starejši jezikoslovci, nekdanji pripadniki komunistične partije, in mlajši liberalnih nazorov z utemeljitvijo, da ni dober in ne potreben.

8 Slovenci se, kot kaže število izdanih terminoloških slovarjev, zavedamo pomembnosti terminologije. V 90. letih je izšlo veliko večjezičnih slovarjev, ki omogočajo tudi mednarodno komuniciranje v novih družbenih in političnih razmerah.⁴ Terminološki slovarji za potrebe slovenske manjšine nastajajo tudi v zamejstvu.⁵ Slovarji so lahko prevod tujega dela⁶ ali nastanejo na podlagi domačega gradiva in vedenja strokovnjakov. Vsak slovar je za stroko in jezik pomemben. Stroka, ki ima urejen poimenovalni sistem, lahko posreduje znanje in razvija nova spoznanja (Košmrlj - Levačič 2000).

8.1 Terminološki slovarji imajo različne vloge:

- so atributi (izjava dr. Nika Torellija, lesarski slovar) razvitih strok ob šolstvu in učbenikih – taki slovarji so navadno razlagalni in normativni, vsebujejo tudi tuje ustreznice;
- omogočajo strokovno in jezikovno ustrezno komunikacijo;
- predlagajo slovensko izrazje za nove predmete in pojme (hitro) razvijajočih ali novonastajajočih strok – navadno prevodni, t. j. nerazlagalni;
- odražajo duha in kulturo naroda, če so izdelani na domačem gradivu;
- odražajo politične tendence (angleško-slovenski slovar *100 besed za enakost* – slovar izrazov o enakosti žensk in moških⁷) ipd.

8.2 V zadnjih petih letih so dobila temeljne slovarje ali leksikone naslednja področja ali podpodročja:

- medicina (*Slovenski medicinski slovar*, 2002; 1007 strani);
- film (Bojan Kavčič, Zdenko Vrdlovec, Marica Moškrič: *Filmski leksikon*, 1999);
- balet (Henrik Neubauer: *Baletni besednjak*, 1999);
- veterina (Ivanka Brglez, Janez Batis, Cvetana Tavzes: *Veterinarski terminološki slovar*, izhaja po zvezkih; hkrati z nadaljevanji tudi obnovljeni prvi zvezki);

⁴ Nevenka Ljeskovic in Jasmina Markič: *Konferenčna terminologija*, 1993; Lidija Šega: *Poslovna terminologija*; 1995; Branimir Furlan in Marjan Mahnič: *Začasni angleško-slovenski vojaški priročni slovar*, 1996; Marjeta Humar idr.: *Papirniški terminološki slovar* (slov.-angl.-nem.-fr.), 1996; Lidija Šega: *Veliki moderni poslovni slovar*, 1997; Ivanka Sket: *Angleško-slovenski in slovensko-angleški terminološki slovar kriminologije in kazenskopravnih znanosti*, 1997; Albin Mlač, Marjeta Humar idr.: *Planinski terminološki slovar* (slov.-angl.-nem.-fr.-it.), 2002; ipd.

⁵ Ludvik Karničar in Pavle Apovnik sta izdala nem.-slov. in slov.-nem. slovar pravnih in ekonomskih izrazov, Wien 1990, Dunaj 1996; Vanda Husu pa v Trstu slov.-it. in it.-slov. slikovni slovar *Stanovanjska hiša*. V okviru študijskega prostega leta slovenskih profesorjev je Karlo Mucci leta 2001 izdelal slo.-it. in it.-slov. slovar elektrotehniškega izrazja, ki še čaka na izdajo.

⁶ P. Hartley: *Večjezični poslovni priročnik*, 1994; J. Kraynak: *Računalniški slovar*, 1994; E. Neiger: *Kulinarični slovar v šestih jezikih*; Patric Pavis: *Gledališki slovar*, 1997; ipd.

⁷ Vera Kozmik: *100 besed za enakost*. Urad za žensko politiko, 1998.

- planinstvo (Bine Mlač, Marjeta Humar idr.: slov.-angl.-nem.-fr.-it. *Planinski terminološki slovar*, 2002);
- pravo⁸ (Jaromir Beran, Marjeta Humar idr.: *Pravni terminološki slovar. Do 1991, gradivo*, 1999; in Pavel Apovnik idr.: slov.-nem.-it. *Slovenski pravni leksikon z nemškimi in italijanskimi ustreznici geselskih besed*, 1999);
- elektrotehnika (Anton Ogorelec idr.: *Slovenski elektrotehniški slovar*, 1999);
- geografija podeželja (Drago Kladnik: *Leksikon geografije podeželja*, 1999);
- okolje (Lah Avguštin: *Okoljski pojavi in pojmi*, 2002);
- zdravstvena nega (Darja Cibic, Bojana Filej idr.: *Mali leksikon terminoloških izrazov v zdravstveni negi*, slov. in angl., 1999);
- svetlobna tehnika (Stanko Antončič, Marko Bizjak idr.: *Svetlobnotehniški slovar*, 1998);
- letalstvo (Franc Spiller - Muys: slov.-angl. *Letalski leksikon*, 2003);
- nuklearna medicina (Janez Šuštaršič: *Nuklearnomedicinski slovar*, 1999);
- socialna alkoholologija (Jože Ramovš: *Slovar socialno alkoholološkega izrazja*, 1999);
- statistika (Blaženka Košmelj idr.: *Statistični terminološki slovar*, razširjena izdaja z dodanim slovarjem ustreznikov v angleščini, francoščini, nemščini in italijanščini, 2001);
- računalništvo in informatika (David Pahor idr.: *Leksikon računalništva in informatike*, 2002);
- gimnastika (Toni Bolkovič idr.: *Izrazoslovje v gimnastiki*, 2002);

- priročne, navadno dvo- ali večjezične slovarje ali leksikone pa:
- pravo (Tomaž Longyka: *Slovensko-angleški pravni slovar*, 2001; Tomaž Longyka: *Hrvatsko-slovenski/engleski pravni rječnik, Hrvaško-slovenski/angleški pravni slovar, Croatian-Slovene/English dictionary of law*, 2003; Jože Bajuk idr.: *Angleško-slovenski pravni slovar* (elektronski vir), 2003);
- strojništvo (Boris Černigoj: *Nemško-slovenski strojniški slovar* (2. izdaja), 1999);
- konfekcija (Metka Brkan: *Angleško-slovenski slovar konfekcijske tehnologije*, 2001);
- izobraževanje (Slamnik Bojan idr.: *Angleško-slovenski besednjak izobraževanja na daljavo*, 2001);
- bančništvo (Aldo Rupel: it.-slov., slov.-it. *Priročni slovar bančnega poslovanja*, 2001);
- poslovanje (Lidija Šega: *Mali moderni poslovni slovar: angleško-slovenski*, 2001; Franc Jakob Rac: *Slovensko-nemški poslovni slovar*, 2001; Nenad Filipović idr.: *Slovar poslovnih izrazov v angleščini in slovenščini*, 2001);
- ekonomija, finance, računovodstvo, denarništvo, bančništvo, borzništvo (Ivan Podgorelec, Ivan Ribnikar: *ABC ekonomskih izrazov*, 1998; Mramor Dušan: *Slovar poslovnofinančnih izrazov*, 1999; Ivan Turk: ang.-slov. *Pojmovnik računalniškega obravnavanja podatkov za računovodje in revizorje*, 1999; Ivan Turk: *Temeljni računovodski pojmovnik*, 1998);
- internet (Brane Šalomon: slov.-angl. *Internet pojmovnik*, 1998; Pavel Meše: *Internet pojmovnik, angleško-slovenski slovar, kratice in slovensko-angleški slovar*, 1999);

⁸ Ta slovar ne prinaša modernega pravnega izrazja. Izdan je bil kot gradivo, ki ga je nekaj desetletij pripravljala starejša generacija pravnikov.

- vojska (Tomo Korošec in dr.: slov.-srbohrv. *Vojaški slovar* – predelana in dopolnjena izdaja, 2002; in Branimir Furlan, Marjan Mahnič: *Slovensko-angleški vojaški priročni slovar – Slovene-English military dictionary handbook*, 1999);
- elektrotehnika (Peter Poženel: ang.-nem.-slov. *Trojezični elektrotehniški slovar*, 1999);
- avtomobilizem (Ferdinand Trenc: *Trojezični slovar avtomobilizma, ang.-nem.-slov.*, 1999);
- telekomunikacije (Pavel Meše: *Upravljanje telekomunikacij*, ang.-slov., kratice, slov.-ang., 1999) itd.

8.3 V naslednjih letih naj bi izšli temeljni slovarji naslednjih področij, ki jih izdeluje Sekcija za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: botanika, gemologija, geografija, geologija, gledališče, lesarstvo, umetnostna zgodovina, čebelarstvo, smučanje, slovenska pravna zgodovina oziroma posamezni deli veterinarskega in splošnega tehniškega slovarja.

8.4 Žal je zastalo delo za bibliotekarski slovar,⁹ katerega poskusni snopič je izšel pred leti. Pri slovarjih, ki se dolgo časa izdelujejo, obstaja taka nevarnost zlasti ob menjavi pomembnejših članov komisije.

8.5 Nekatero stroke intenzivno razvijajo in oblikujejo svojo terminologijo, npr. farmacija. Ko je ta izdelana, ima pomen zakona. V slovenskem dodatku k evropski farmakopeji *Formularium slovenicum* je tako objavljena slovenska farmacevtska terminologija, »obvezna za vse uporabnike v farmaciji in njej sorodnih strokah.« (Šmid - Korbar, Kristl 1999)

8.6 Računalniški strokovnjaki s slovenskim izrazjem spremljajo hiter svetovni razvoj tega področja. Ne samo, da je izšlo več slov.-angl. in angl.-slov. slovarjev, poslovenjeno je bilo tudi izrazje Microsoftovih operacijskih sistemov (Okna).

8.7 Veliko dela na področju slovenske terminologije je prineslo vključevanje v Evropsko unijo, saj je bilo/je treba prevesti evropsko zakonodajo, različne akte (*Glosar k amsterdamski pogodbi*, *Glosar k prečiščenima besediloma Maastrichtske in Rimske pogodbe*, 2002) in standarde (*Okrogli in žagani les*, 1998; *Stavbe in gradbeni inženirski objekti*, 1998 (angl., fr., slov.); *Začimbe. Botanična nomenklatura*, 1995; *Tobak in tobačni proizvodi*, 1999; *Izolatorji*, 1999; *Rotacijski stroji*, 1999).

8.8 Da bi bolj povezali prizadevanja za slovensko terminologijo, Sekcija za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša na nekaj let prireja znanstvena srečanja in izda zbornik prispevkov. Leta 1997 je npr. potekalo znanstveno srečanje o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju. Leta 1998 pa je izšel zbornik, ki ga je uredila Marjeta Humar.

9 Za slovensko jezikoslovje zadnjih dvajsetih let je značilno tudi raziskovanje zgodovinske (Legan Ravnikar 2001) in narečne terminologije na slovenskem jezikovnem območju, s čimer se ukvarjajo dialektologi Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani (Vera Smole, Jožica Škofic, Karmen Jež, Majda Jež, Peter Weiss), na univerzi v Trstu (Rada Cossutta in njene študentke), na Pedagoški fakulteti v Mariboru Mihaela Koletnik, v Celovcu Herta Lausegger¹⁰ in nekateri posamezniki. Zaradi nazornosti so besedni opisi pogosto dopolnjeni s slikami ali filmskim posnetkom.

⁹ Komisijo so po podatku iz leta 1998 sestavljali Branko Berčič, Zlata Dimec, Ivan Kanič, Jože Kokole, Zvonka Leder, Majda Ujčič, Maks Veselko, Franci Zore, Saša Zupanič.

¹⁰ Herta Maurer - Lausegger: *Orodje s koroških podstrešij*. Klagenfurt/Celovec 1999. Ocena Jožice Škofic je bila objavljena v Jezikoslovnih zapiskih 5/1999.

9.1 Prispevki obravnavajo: narečna rastlinska imena v dobrepoljskem govoru,¹¹ tkalsko izrazje na Pohorju,¹² kovaško izrazje kroparskega govora,¹³ kroparsko umetnokovaško terminologijo,¹⁴ romanske izposojenke v istrski poljedelski terminologiji,¹⁵ romanizme v poljedelski in vinogradniški terminologiji govorov slovenske Istre,¹⁶ romanizme na področju oljarstva v govorih slovenske Istre,¹⁷ poljedelsko in vinogradniško izrazje v slovenski Istri,¹⁸ izrazje za ptičji lov in ptičarstvo v kroparskem govoru,¹⁹ novo in staro v poljedelski terminologiji v slovenskih narečjih,²⁰ poimenovanja nekaterih kamnin in orodij za pridobivanje kamna na Štajerskem,²¹ vinogradniško terminologijo na Gomili pri Kogu,²² sodarsko terminologijo v Zagradcu,²³ sitarsko terminologijo,²⁴ tesarsko izrazje na Cerkljanskem,²⁵ tesarsko terminologijo v Mirnski dolini,²⁶ poimenovanja za dele voza na Pivškem,²⁷ prevoznništvo in vinarstvo²⁸ ipd. Rada Cossutta²⁹ je raziskala celotno ozemlje slovenske Istre v letih 1988–1990, in sicer poljedelsko in vinogradniško terminologijo. Zato je uporabljala 978 vprašanj, s katerimi je zajela 7 področij različnih kmetijskih panog: kmečko orodje, delo na polju in v hlevu; na vrtu in v sadovnjaku; vinogradništvo; nekatere rastline in drevesa ter opravila z njimi; reja živali; čebelarstvo; oljarstvo. Njeno vprašalnico je deloma uporabila tudi Mihaela Koletnik na drugem koncu Slovenije.

9.2 V čem se narečna terminologija razen v načinu rabe (zlasti govorjena) in območju (del narečnega območja, kjer se uporablja) razlikuje od knjižne? Narečna terminologija ne

¹¹ Branka Lazar: Dobrepolska rastlinska imena. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov s posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju* (ur. Marjeta Humar). Založba ZRC SAZU, Ljubljana 1998, str. 199–207.

¹² Marija Jež: Iz tkalskega izrazja na Pohorju. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov s posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju* (ur. Marjeta Humar). Založba ZRC SAZU, Ljubljana 1998, str. 209–216.

¹³ Jožica Škofic: Vigenjsko besedje v kroparskem govoru. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov s posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju* (ur. Marjeta Humar). Založba ZRC SAZU, Ljubljana 1998, str. 217–229.

¹⁴ Jožica Škofic: Iz kroparske umetnokovaške terminologije. *Vigenjc* 1/2001, str. 77–88.

¹⁵ Rada Cossutta: Romanske izposojenke v poljedelski terminologiji Slovenske Istre. *Slovenski jezik Slovene Linguistic Studies* 1/1997. Ljubljana - Lawrence, str. 40–55.

¹⁶ Rada Cossutta: Romanski vplivi v govorih slovenske Istre. *Slavistična revija* 1/2/1998, str. 73–81.

¹⁷ Rada Cossutta: Romanizmi na področju oljarstva v govorih Slovenske Istre. *Jezi in slovstvo* 4/1995/96, str. 221–227.

¹⁸ Rada Cossutta: *Poljedelsko in vinogradniško izrazje v Slovenski Istri*. Koper 2002, 309 str.

¹⁹ Jožica Škofic: O ptičjem lovu in ptičarstvu po kroparsko. *Slovenski jezik Slovene Linguistic Studies* 3/2001. Ljubljana - Lawrence, str. 135–168.

²⁰ Vera Smole: Prvi slovenistični dan v Trstu s poudarkom »na novem in starem v poljedelski terminologiji v slovenskih narečjih« ali morda začetek načrtnejšega zbiranja narečnega besedja. *Jezičnoslovni zapiski* 4/1998, str. 218–220.

²¹ Rajko Pavlovec: Ljudsko poimenovanje nekaterih kamnin in orodij za pridobivanje kamna na Štajerskem. *Geografski vestnik* 71/1999, str. 129–133.

²² Gl. Mihaela Koletnik, nav. čl.

²³ Katja Šuštar: Sodarska terminologija v Zagradcu na Dolenjskem. *Jezičnoslovni zapiski* 1–2/2001, str. 299–320.

²⁴ Jožica Škofic: O stražiškem govoru. *Stražišče pa Strašan. Zbornik ob 100. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju*. Kranj 2002, str. 217–223.

²⁵ Karmen Kenda - Jež: Tesarsko izrazje na Cerkljanskem. *Traditiones* 25/1996, str. 321–335.

²⁶ Vera Smole: Tesarska terminologija v Mirnski dolini. *Jezičnoslovni zapiski* 2/1995, str. 227–240.

²⁷ Andreja Žele: Voz na Pivškem. *Traditiones* 25/1996, str. 337–343.

²⁸ Janko Samsa: Zlatega prahu je vedno manj: prevoznništvo in vinarstvo slovenski značilnosti v miniaturah. *Traditiones* 25/1996, str. 345–356.

²⁹ Rada Cossutta: Dialektološko delo v Slovenski Istri. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije*, str. 176–184.

izkazuje znanstvenih terminov, odraža pa način življenja na določenem območju (s čim se prebivalci preživljajo, hranijo, kaj oblačijo, v kaj verujejo), katere obrti ali stroke so za določeno območje tipične, ali gre za avtohtono znanje ali znanje, prevzeto od drugod, s katerega jezikovnega območja prihaja znanje, jezikovne značilnosti narečja ali govora, kjer je nastala in se uporablja, kakšen je jezikovni vpliv tega območja na knjižni jezik ipd.

9.3 Življenje narečnih terminov je drugačno od knjižnih. Narečni termini izginjajo iz »aktivnega besednega zaklada« (Škofic 1998, 224) zlasti zaradi zamiranja obrtne tradicije ali sprememb v načinu življenja. Veliko jih je prav v našem času, ko se pod vplivom šole in strokovne literature vedno bolj uveljavljajo knjižni termini, utonilo v pozabo, lahko pa tudi preidejo v knjižno rabo, kar se po mnenju Branke Lazarjeve (Lazar 1998) dogaja z nekaterimi prvotno dobrepoljskimi rastlinskimi imeni. Po drugi strani pa je prav narečna terminologija zakladnica, iz katere bi lahko zajemali pri iskanju poimenovanj. Naj zaključim z mislijo J. Škofic 1998: »Naloga dialektologov je tako tudi ta, da skušajo popisati obstoječe in izginjajoče strokovno besedje in tako pomagajo pri ohranjanju slovenske kulturne dediščine, kot jezikoslovci – slovenisti, pa lahko ob stiku s strokovnjaki drugih strok pomagajo tudi pri reševanju poimenovalnih zadreg.«

10 Katera tematika je ob terminoloških slovarjih danes v središču pozornosti slovenske leksikologije in leksikografije?

10.1 Veliko pozornosti namenjajo posamezni raziskovalci pravnemu izrazju in neterminološkemu besedju, ki se pogosto uporablja v pravnih besedilih in pravni praksi (*obstojati* ali *obstajati*, *zakonski* in *zakonit*, *upravičen* in *opravičen*, *storitev* in *usluga*, *letne gume*, *letni dopusti*, *odkazovati*, *prosti pretok*, *javno dobro*), zlasti Monika Kalin Golob (1999–2003), Bojan Kukec in Marko Novak v *Pravni praksi*, družboslovnemu izrazju pa Monika Kalin Golob v reviji *Družboslovne razprave* 2001; lesarski terminologiji (zlasti Niko Torelli v reviji *Les*, kjer objavljajo tudi gradivo za lesarski slovar), športnemu izrazju (Kristan 1998; Batagelj 1999), izrazju prometa in prevozov (Zupančič 1998), tehniških strok (zlasti Peter Glavič v *Delovi prilogi Znanost in Sporočilih*), geološkemu (Trajanova 1999), kraškemu (Pavlovec 1999), pomorskemu (Nartnik 1999; Gaberc 2001), pomorskemu in morskoribiškemu izrazju (Filipi 1998), izrazju v alternativni medicini (Židov 1998), informatiki (Schlamberger 1998), komunikologiji (Kalin Golob 1999/2000), vojski (Kalin Golob 1998). Slovenske večjezične pravne slovarje je predstavil Jakob Müller (2001). Plesno izrazje je prikazano v delu *Jazz ples* (Zagorc in dr. 1998). Slovensko izrazje odnosov z javnostmi ocenjuje Tina Verovnik (2002), in sicer neenotnost rabe in neločevanje med strokovnimi izrazi in žargonizmi, poudarja tudi potrebo po sodelovanju stroke in jezikoslovja pri sprotnem tvorjenju izrazja in v procesu izobraževanja, predvsem na univerzitetni ravni. Z revizijskim izrazjem, izrazjem mednarodnega plačilnega prometa, denarništva, bančništva, vrednostnih papirjev, finančnega deviznega trga, borze se ukvarja zlasti Ivan Ribnikar v *Bančnem vestniku*. Novo besedje v tehniškem jeziku analizira M. Bokalova (1998), F. Novak (1998) slovenski poimenovalni sistem, I. Stramljič Breznik (1998/99) pa oblikovanje besednovrstnega izrazja v starejših slovensko pisanih slovnica. Na novosti v slovenskem življenju kaže golfska terminologija, s katero se ukvarja ob Janku Modru Janko Arah – zlasti v reviji *Golf*. Vprašanja in perspektive slovenskega terminološkega slovaropisja je na Slovenskem slavističnem kongresu v Novi Gorici leta 2001 predstavila Marjeta Humar (2002).

10.2 Zelo zanimiv problem se je pojavil ob delu za slovenske standarde. Pri pisavi veličin in enot je prišlo do razkola med tehniki in jezikoslovci slovenisti. Odredba o merskih

enotah, objavljena v Uradnem listu 1996, je sicer uvedla podomačeno pisavo. Tehniki zagovarjajo izvorno pisavo (curie, pascal), slovenisti pa podomačeno (kiri, paskal). Članka, ki sta predstavila stališča tehnikov (Glavič 1998; Glavič 1999), sta razvnela strasti nasprotnikov (Bajt 1998) in zagovornikov. Posvetovanje, ki ga je leta 2000 organizirala Sekcija za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša o tem, ni prepričalo nobene strani. Pri vsej zapletenosti tega problema se postavlja vprašanje, ali je vztrajanje samo pri poslovenjeni obliki res skladno s slovensko pisno tradicijo, ki se že in se bo še pojavljalo pri izimenskem strokovnem izrazju in ga novi slovenski pravopis ne rešuje enotno. Npr.: po SP se piše *Zoisova zvončica* in *cojzit*, *newtonov* in *Newtonov zakon* in *newton* glej *njuton*. Podobna problematika se pojavlja/se bo pojavila pri gemološkem slovarju, kjer je za avtorje podomačena pisava izimenskih terminov popolnoma nesprejemljiva. Ob teh razkolih bi bilo treba misliti tudi na to, da Slovenci tujih imen nismo nikoli pisali podomačeno, in najti kompromisno rešitev.

10.3 Eden od problemov, o katerem se piše v strokovnih revijah in govori na strokovnih srečanjih, je vprašanje plagiatov v splošnih (Kryžan-Stanojević, Stanojević 2001) in terminoloških slovarjih. Slovarsko plagiatstvo je bilo tudi tema tiskovne konference Bolgarskega leksikografskega društva leta 2001 v Sofiji. Podoben problem se je pojavil tudi v Sloveniji ob izdaji *Velikega slovarja tujk*,³⁰ ki vsebuje razmeroma veliko medicinskega izrazja (23 %). Izrazje in definicije naj bi bili avtorji, ki so sodelovali tudi pri izdelavi medicinskega slovarja, vzeli iz gradiva za v času njegovega izida še ne izdani medicinski slovar. Avtorji *Velikega slovarja tujk* odgovarjajo, da so razlage v bodočem medicinskem slovarju enake ali skoraj enake razlagam v tujih slovarjih in da drugačne niti niso mogoče. Vprašanje plagiatov se nanaša na izbor izrazja, definicije, normiranje, zvrstno-stilno označevanje. Najpogostejši in najvidnejši pa naj bi bil plagiat »na razini obrabe značenja leksema. Na svim ostalim ravninah bilo bi težko dokazati da je posrijedi plagijat.« (Kryžan-Stanojević, Stanojević 2001, 157) Ta problem se pojavlja zlasti pri slovarjih izrazja istega strokovnega ali znanstvenega področja in pri splošnih slovarjih. Isto strokovno izrazje lahko vsebujejo različne stroke, npr. gemologija in geologija, planinstvo, geografija in tudi geologija, medicina in veterina ipd. V teh primerih so (lahko) mogoče različne definicije glede na različen pogled strok. V okviru iste zelo eksaktne stroke, ko definicija pove dejstva, ki so nujna za razlikovanje poimenovanj iste ravni in njihovo ločevanje proti nadpomenkam, podpomenkam in protipomenkam, pa je pogosto težko najti drugačne pomenske opise. Jasno pa je, da morajo biti slovarji, ki so se uporabili kot osnova ali vir, natančno navedeni.

10.4 Sodobni čas je slovaropiscem prinesel še eno dodatno nalogo, ki jo morajo rešiti, sicer je nadaljnje kvalitetnejše in hitrejše terminografsko delo nemogoče, tj. razvoj računalniških programov za zbiranje in obdelavo slovarskega gradiva. Kartoteka z izpisi, čeprav velika (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša okrog 8 milijonov), je v sodobnem času neprimerna osnova za slovaropisno delo. Sekcija za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik se že od leta 1998 naprej ukvarja s tem problemom (Košmrlj - Levačič 1999). Leta 2003 je bil v glavnem dodelan in preizkušen program za obdelavo slovarskega gradiva Slovar.Red in program Konkord za izpisovanje gradiva. Izdelava takih programov zahteva sodelovanje računalniških strokovnjakov (Tomaž Seliškar in France Baraga) in leksikografov (zlasti Borislava Košmrlj - Levačič in Jakob Müller). S problemom računalniško podprtega iskanja terminov v določenem korpusu se na Slovenskem ukvarja Špela Vintar (1999).

³⁰ Miloš Tavzes in drugi: *Veliki slovar tujk*. Cankarjeva založba, Ljubljana 2002.

11 Če do sedaj lahko govorimo o uspešnem razvoju slovenske terminologije, bodo po vstopu v EZ nastali novi problemi, ki jih bo treba, upoštevajoč tudi globalizacijske pritiske, ustrezno reševati, če želimo obstati kot narod. To bo zagotovo odvisno od volje po obstanku in državne jezikovne politike. Slovensko jezikoslovje bo skupaj s strokovnjaki drugih področij moralo opravljati naslednje naloge:

- sprotno spremljati pojavljanje tujega izrazja in ga sloveniti,
- izdelati normativne razlagalne slovarje za temeljne stroke, zlasti pravo,
- izdelati vsaj dvojezične slovarje novih strok,
- izdelati priručnik za terminološko in terminografsko delo,
- z objavami priporočene terminologije in slovarjev na svetovnem spletu omogočiti večjo dostopnost ipd.

Bolj kot zdaj bo potrebno sodelovanje šolstva vseh stopenj. To bo moralo:

- ozaveščati o pomembnosti slovenskega izrazja,
- usposabljanje za ustvarjanje poimenovanj, prevajanje izrazja na vseh stopnjah šol in oblikovanje strokovnih besedil.

Slovenska politika pa bi morala:

- sprejeti ustrezen zakon o javni rabi slovenskega jezika
- in finančno podpirati terminološke projekte.

Navedenke

Drago BAJT, 1998: Novodobno dežmanstvo. *Delo* 27. 5. 1998.

Borut BATAGELJ, 1999: Smučanje po starem. *Šport* 47/2. 21–22.

Ljudmila BOKAL, 1998: Avtomobil – dvojezični strokovni slovar in (Breznikove?) nove besede v njem. *Jezikoslovni zapiski* 4. 139–147.

Klára BUZÁSSYOVÁ, 1999: Z koncepčnej a realizacijske problematiki nového výkladového slovníka súčasného slovenského jazyka. *Slovenská reč* 64/6. 321–331.

Otto EXNER, 1992: Některé charakteristické rysy úředního jazyka komunistické éry. *Naše řeč* 75/2. Praha. 91–98.

G. FILIPI, 1998: O novi slovenski pomorski in morskoribiški terminologiji. *Annales* 14/8. 49–54.

Slavko GABERC, 2001: Slovenska pomorska terminologija. *Primorska srečanja* 25/244/245. 571–576.

Peter GLAVIČ, 1998: Pomemben prispevek k novim slovenskim standardom in tehničnemu izrazoslovju: veličine in enote. *Delo* 13. 5. 1998.

Peter GLAVIČ, 1999: Pisanje imen enot. *Sporočila* 9/1. 42–46.

Bohuslav HAVRÁNEK, 1932: Ukoly spisovného jazyka a jeho kultura. V: B. Havránek in Weingart (ur), *Spisovná čeština s jazykovou kulturou*. Praha: Melantrich. 32–84.

Marjeta HUMAR, 2002: Vprašanja in perspektive slovenskega terminološkega slovaropisja. *Evropsko leto jezikov*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Milan JAZBEC, 1998: Vzpostavljanje diplomatskih organizacij novih majhnih držav. *Teorija in praksa* 3/35. Ljubljana.

Monika KALIN GOLOB, 1998: Razčlenjen, razvit in od države pozabljen slovenski vojaški jezik. *Delo* 10. 12. 1998. 18.

- Monika KALIN GOLOB, 1999/2000: Limonadnica, odbiratelj in drugo slovensko komunikološko izrazje. *Jis* 45/5.
- Borislava KOŠMRLJ - LEVAČIČ, 1999: O terminološkem slovarju in računalniški podpori – ob izdelavi botaničnega terminološkega slovarja. *Jezikoslovni zapiski* 5. 107–122.
- Borislava KOŠMRLJ - LEVAČIČ, 2000: Vloga terminološkega slovaropisja pri načrtovanju in oblikovanju jezika stroke. Zbornik *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 287–298.
- Silvo KRISTAN, 1998: Vprašanje domačega strokovnega izrazja ni kaprica jezikovnih čistunov. *Šport* 46/2. 38–42.
- Barbara KRYŽAN-STANOJEVIĆ, Mateusz-Milan STANOJEVIĆ, 2001: Plagijat u jednojezičnoj leksikografiji (opći rječnici). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 27. 145–159.
- Branka LAZAR, 1998: Dobropoljska rastlinska imena. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov s posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju* (ur. Marjeta Humar). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 199–207.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2001: *Obredna terminologija v razvoju slovenskega jezika (od brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*, doktorska disertacija).
- Ivan MASÁR, 1997: Terminologická kultúra a komunikatívna efektívnosť. *Kultúra slova* 31/4. Bratislava. 193–200.
- Ivan MASÁR, 1998a: Príprava nového vydania jedného terminologického slovníka. *Kultúra slova* 32/3. Bratislava. 141.
- Jakob MÜLLER, 2001: Slovenski večjezični pravni slovarji. *Dvojezična i višejezična leksikografija*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Vlado NARTNIK, 1999: Večbesedni termini v Pomorski slovenščini. *Riječ* 5/1. 69–73.
- France NOVAK, 1998: Poimenovalni sistem v slovenščini. *Uporabna informatika* 6/2. 43–46.
- Janez OREŠNIK, 2000: Zametovanje slovenščine v znanosti. *Strategija razvoja znanstvene in raziskovalne dejavnosti v Sloveniji*. Ur. Alojz Kralj, Marjan Kordaš in Branko Stanovnik. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Mija OTER, 2002: Izbira jezika v računalniškem izrazju. *SR* 50/3. 333–348.
- Rajko PAVLOVEC, 1999: 120 let staro kraško izrazje. *Kras* 35–37.
- Rajko PAVLOVEC, 1999: Kraški izrazi v delih Ferdinanda Seidla. *Kras* 35. 34–36.
- Erich PRUNČ, 1997: Slovenščina in jezikovna enakopravnost v mednarodni komunikaciji. *SR* 45/3–4.
- Jožica ŠKOFIC, 1998: Vigenjško besedje v kroparskem govoru. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov s posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju* (ur. Marjeta Humar). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 217–229.
- Jelka ŠMID - KORBAR, Julijana KRISTL, 1999: Oficinalne farmacevtske oblike. *Medicinski razgledi* 4/38. 569–589.
- Niko SCHLAMBERGER, 1998: O strokovnem jeziku. *Uporabna informatika* 6/3. 44–45.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 1998/99: Oblikovanje poimenovanj za besedne vrste v slovensko pisanih slovnica med leti 1791–1854. *Jis* 44/4. 103–110.
- Ljudmila B. TKACHEVA, 2001: Terminological Supply of Global Process. *Neoterm* 39/40. Warszawa. 15–19.
- Mirka TRAJANOVA, 1999: Skrilavi glinovec ali glinasti skrilavec? *Geologija* 41. 157–163.

- Tina VEROVNIK, 2002: Slovensko izrazje odnosov z javnostmi. *Teorija in praksa* 39/4. 755–765.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2001: Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. *SR* 49/1–2. 133–135.
- Špela VINTAR, 1999: Računalniško podprto iskanje terminologije v slovensko-angleškem vzporednem korpusu. *Uporabno jezikoslovje* 7/8. 156–169.
- Meta ZAGORC, Mojca HORVAT in dr., 1998: *Jazz ples*. Ljubljana: Plesna zveza Slovenije, Združenje plesnih vaditeljev, učiteljev in trenerjev Slovenije, Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- E. A. ZEMSKAJA, 1996: Клише новояза ицитация в языке постсоветского общества. *Вопросы языкознания* 3. 23–31.
- Samo ZUPANČIČ, 1998: Prevoz in promet v slovenskem ekonomskem izražanju. *IB revija* 32/1/2/3/. 57–60.
- N. ŽIDOV, 1998: Alternativna oziroma komplementarna medicina v Sloveniji. *Zdravniški vestnik* 6/67. 369–371.

A SYSTEM APPROACH IN TERMINOGRAPHY (IN CONNECTION WITH A TERMINOLOGICAL DICTIONARY OF EUROPEAN INTEGRATION)

SISTEMSKI PRISTOP V TERMINOLOGIJI (V POVEZAVI S TERMINOLOŠKIM SLOVARJEM EVROPSKE INTEGRACIJE)

Marija Popova*

The paper suggests a solution for two difficult problems connected with the compilation of terminological dictionaries. A specific application of the system theory gives rise to a two aspects model of dictionary description: an "intrinsic" (relations between terms of a specific field) and functional (relations between proper terms and those that belong to some other field) systematization of terms. Thus, the following two premises can be drawn:

- 1. The problem of entry structure is connected with the "intrinsic" systematization.*
- 2. The problem of dividing lines between various terminologies can be discussed on the basis of both – the "intrinsic" and functional system principles.*

Referat predlaga rešitev dveh težavnih problemov pri sestavljanju terminoloških slovarjev. Specifična aplikacija teorije sistemov omogoča dvovidični model slovarskega opisovanja – »notranjo«, področju lastno sistemizacijo terminov (razmerja med termini znotraj določenega področja), in funkcionalno sistemizacijo (razmerja med termini določenega področja in termini drugih področij). Iz tega sledita naslednji premisi:

- 1) Problem strukture gesla je povezan s področju lastno sistemizacijo terminov.*
- 2) Problem razmejitve določene terminologije nasproti drugim pa referat razlaga na podlagi obeh – torej področju lastne in funkcionalne sistemizacije.*

Key words: *systematicity, terminological system, system concept, internal system, external system*

Ključne besede: *sistemska, terminološki sistem, sistem zasnove, notranji sistem, zunanji sistem*

One of the most difficult issues, which we had to solve in our work on the Terminological Dictionary of European Integration refers to: 1) the limitation (setting the limits) of the terminology to be included and 2) the most appropriate structure of a dictionary article.

In order to solve them, I propose the application of the system approach. Since the idea of "systematicity" is rather complicated and has multi-directional aspects (Maslov 1965; Niki-forov 1966; Reformatsuij 1968; Kandelaki, Samburova 1969; Lejtchik 1976; Piotrovski 1978; Wüster 1979; Kobrin 1981; Horecký 1982; Leska 1982; Akulenko 1987) in the scholars' understanding, I set it as my aim to ground those properties on what we could apply in our work.

The model presented here, which is oriented mainly towards the linguistic aspect of terms, has as a basis: the main notions in the general theory of systems (Uemov 1978); the

* *Bolgarska akademija znanosti, Inštitut za bolgarski jezik, Služba za bolgarsko terminologijo, Bul. Šipčenski prohod, N 52, bl. 17, et. 5, 1113 Sofija, Bolgarija*

generally accepted understanding of systematicity in lexicology; the understanding of the term as a bilateral language unit (Popova 1990) and the European integration field of notions.

From the general theory of systems we shall apply the notions **system**, **system concept**, **system determinant**, **system substrate** and **system structure** (Uemov 1978; Kobrin 1981; Marusenko 1983), though modified according to the subject studied here. Thus by **terminological system** we shall understand an organized aggregation of terms, which have certain interrelations and as a whole are subordinate to a specific conception. In this case the terminological system we want to achieve is only an accumulation of terms related to the European integration and the place of Bulgaria in that process. Here we still speak of an accumulation, and not a system, since the terms in this field are neither standardized nor systematized. This is one of the basic tasks at the stage of a preparatory processing of the dictionary material. As a **system concept** we shall define the way of expressing the logico-notional system from the specific field, which provides for communication. As a **system substrate** we mean each term and the whole accumulation of terms in the specific field. As a **system structure** we mean the relations between the terms, defined by its concept. The assumption that interconnections and interrelations defined by the system's concept is necessary because, as some scholars say, the relations between the terms might be of various types, subordinate to various goals and therefore refer to various conceptions for systematicity (Popova 2001).

In connection with seeking a uniform base for establishing a systematicity in the terminology under question we have to dwell upon two issues: firstly, there is an accumulation of terms and interrelations between them, which is an inner and essential property of a system; secondly, that accumulation has a specific function, which is an external property of a system since it does not result from its nature, but it is preset from the outside. Therefore in this case the function is the second basic system-forming factor. If the unity of substrate and structure is analogous to the logico-notional nature of the system, the function is analogous to its communicative task, which might be fulfilled only if the specific system is distinct from similar systems.

Thus from this uniform base (concept of the system) two kinds of systematicity for organizing and respectively defining the terms in the dictionary can be defined: internal (essential) and external (functional) systematicity.

1 Internal (intrinsic, essential) systematicity

If we take into consideration the first aspect of the system concept (the expression of the logico-notional system in the relevant field), the terms and their interrelations (i.e. the substrate and the structure) should be treated in a reflective aspect, which means that the internal system is modeled from the point of view of reflecting the notional systematicity in a certain scientific field – exactly what we are interested in with reference to the making of the Dictionary. Here we search for the answer to the following three questions: 1) how to describe the individual term; 2) how to define those properties, which will be described; and 3) how to describe the interrelations between the individual terms. When solving the first problem we start from the conception of the terminological meaning as a complex predicative structure of semantic properties situated at various hierarchical levels (Popova 1990), which in general reflect the properties of the subjects and the phenomena in this field, presented by their conceptual representations. Thus the term itself, which as a whole enters into

systematic relations, is already a complex system at a lower level, in which are set some basic system-forming properties of the higher system whose element it is. This is already a prerequisite for determining the way of presenting the properties in the definition of the term. The two most common (according to their reflective nature) interrelations of the notions are important for solving the second and the third problems. They are called contiguous relations and relations of similarity and are also called relations of implication and relations of classification (Nikitin 1979). According to them we shall define both types of systematicity in the essence-reflective aspect: implicational and classificatory.

We treat the implicational systematicity as a scheme of “such links and relations between notions, which reflect real links between objects in reality – contiguity of entities” (Nikitin 1979: 95). These are, e.g. ‘whole and part’, ‘action and actor’, ‘action and result’, ‘agent and patient’, ‘cause and effect’, etc., relations. Compare the *term european communities court*, which stands for ‘the whole’ and the terms *court seat*, *court members*, *court of first instance (lower court)*, *audit office*, *court functions*, *court powers* (10 lessons for Europe 1998: 13), which stand for its ‘parts’. Compare also the relation ‘actor and action’ between the terms *european parliament* as ‘actor’ and *consultative powers*, *control powers*, *co-operation procedure* as ‘actions (activities)’ and those three terms in a resultant relation to the terms *policy formation* and *system formation* (Europe from A to Z 1999: 158 – 159).

We treat the classificatory systematicity as a scheme of such relations between notions, which are established by the designator in the process of seeking a resemblance and a difference between the objects of reality, reflected in these notions and in the terminological meaning, respectively. Similar is the relation ‘species-genus’ in its variations: resemblance of ‘type 1’, ‘type 2’, ‘type 3’ ... separately from the general ‘genus’ and resemblance between ‘type 1’, ‘type 2’, ‘type 3’ ... between them. Compare with the classification group with property of the genus: *European parliament functions* with properties of the species: *policy formation* – meaning: an European Parliament function, which comprises all its activities aiming at influencing the available European Unity policies by participation in the three fields – initiative, legislation and control; *system formation* – meaning: an European Parliament function, which comprises all its activities aiming at a further development of the political system of the European Union by modifying the procedure of making decisions and division of competencies between the European Union and the member-states; *interaction* – meaning: an European Parliament function, which comprises all its activities aiming at a further development of the relations between the deputies and the electorate (Europe from A to Z 1999: 161).

In this way by establishing the relations between the notions we define: a) on the one hand their general and specific properties, which will be described in the definition by lexical and syntactical unification of the language expression; and b) on the other hand, the types of semantic relations (generic, partitive, associative, complex), in which the terms will be grouped in order to be standardized before being included in the Dictionary.

2 External (functional) systematicity

If we start from the idea that there is a direct or indirect link between all objects and phenomena in reality, by all means we shall definitely come to the idea that both the notions and the lexical meanings (terminological meanings included) reflect that link. Therefore, it is natural to conclude that all lexical meanings (the whole accumulation of terms included) make up

one system, which in one way or another corresponds to the real relations between phenomena. This assumption is proved by the rule for the *six steps*, according to which, for randomly chosen words in any dictionary common semantic elements can be found at no more than six steps (Karaulov 1976: 77), as well as by a series of concrete studies (Skorohod'ko 1974).

As a result of the general association proved between the lexical meanings, it is difficult to find a motivated differentiation between the terminological system and the system of the generally used lexis or a differentiation between the individual terminological systems. This is possible to some extent if we limit the subject of study of the respective branch of science, whose subject is part of its terminological system. But even in that case the issue remains of the so-called diffusion area between the individual systems, which could not be solved only by the concept 'internal systematicity'. We are given an opportunity to consider it and possibly to solve it by the idea of the system concept as an unity of the above-mentioned two aspects: the first – the expression of the logico-notional essence of the accumulation of systemized phenomena and the second – providing for an information about it in the process of scientific communication. If we take into consideration the second aspect, then the terms and relations between them might be considered in a functional sense, which means establishing which terms from both this and other scientific fields and with what systematic links are used in the sphere of communication concerned. Therefore we introduce the notion *system determinant* (the term belongs to A. I. Uemov 1978, though in this particular case it is modified according to our aims). It is understood as a nucleus of terms which as a unity of both meaning and form, function only in the relevant terminological system. Further on this means that we can modify the external (functional) systematicity of the terms as a nucleus and strata situated around. As regards the method for establishing the external systematicity, this means that around the nucleus, depending on the different distance from it in the separate strata, the remaining terms can also be arranged which function in the relevant system, but at the same time are related to other terminological systems, and to the generally used lexis as a whole (i.e. both to its meaning and its form), or just as a meaning or a form (Popova 1985). For example, the term *consensus principle* both with its meaning and its form, i.e. as a whole refers both to the European integration terminology concerned and to other fields of the socio-political terminology. But as regards the field we are interested in, it has a certain specification, i.e. an additional component was introduced in its meaning, compare 'Decision-Making Method in the Organization for Security and Co-operation in Europe' (Europe from A to Z 1999: 260). The same applies to the terms *supreme council*, *permanent council*, *secretariat*, *member-states* (ibid.), *supervisory power above all nations* (ibid.: 94), *framework program* (ibid.: 95), *Shengen state* (ibid.: 82), *technical standardization and harmonization* (ibid.: 80) and so on. Other terms are used only in their meaning known from other terminological systems, i.e. without any specification, compare *peacekeeping operations*, *quiet diplomacy* (ibid.: 260), *consumers protection policy* (ibid.: 269), *human dimension* (ibid.: 259) etc. There are a number of terms available, which by their external form (vocal structure) belong to other terminologies or to the generally used lexis, but their meaning refers only to the scientific field we are interested in; compare the terms *monetarists* – states (France in the lead), which place a fixed permanent currency in the centre of the currency integration and rely on the drawing in influence of that common currency (ibid.: 222). In the same way, the term *coherency* (ibid.: 248) here is not a term in physics, but with its meaning refers to the general policy in the field of EU external affairs and security. Compare also the terms *triple basket* (ibid.: 258–259), *currency serpentine* (ibid.: 216), *interaction* (ibid.: 161) etc.

The various combinations are not few in number but they can be established and the terminology can be structured as a nucleus and strata of different proximity to the nucleus. In this way, having established the degrees of external systematicity, the words of the dictionary can be defined, which can be not only completely adequate to the field of science, but also appropriately balanced with regard to limitations or expansion in comparison with the terminological systems of other fields of science.

In conclusion we will emphasize again that the proposed model of systematicity of the relevant terminology can be applied not only to this specific dictionary but also in terminography in general.

Reference

- L. L. AKULENKO, 1987: Studies of international lexical elements in their relation to terminology standardization. *Neoterm*, 7–8.
- EUROPE from A to Z, 1999, Sofia.
- Jan HORECKÝ, 1982: Sistemový prístup k terminológii. *Kultura slova*, 10.
- Tatjana L. KANDELAKI, G. S. SAMBUROVA, 1969: Вопросы моделирования значений упорядоченной терминологии (Issues of modeling the meanings of systematized terminology). *Современные проблемы терминологии в науке и технике (Modern terminological issues in science and tecnics)*. Moskva.
- Jurij N. KARAULOV, 1976: *Общая и русская идеография (General and Russian ideography)*. Moskva.
- R. Ju. KOBRIN, 1981: О понятиях “терминологии” и “терминологическая система” (On the notions “terminology” and “terminological system”). *Научно-техническая информация*, сер. 2, 88 (*NTI*, ser. 2 – *Info processes and systems*).
- Vladimir B. LEITCHIK, 1976: Термины и терминосистемы – пограничная область между естественным и искусственным в языке. (Terms and termsystems – border beteen artificial and natural in language). *Вопросы терминологии и лингвистической статистике (Issues of terminology and linguistical statistics)*, Voronež.
- B. M. LESKA, 1982: The connection between systems of concepts and thesauri. *Infoterm*, 7, München.
- M. A. MARUSENKO, 1983: Системный подход в научно-технической терминологий (System approach in scientific and technical terminology). *Научно-техническая информация*, сер. 2, 1. (*NTI*, *Info processes and systems*).
- Jurij S. MASLOV, 1965. Система основных понятий и терминов славянской аспектологии (System of basic notions and terms of Slavic aspectology). *Вопросы общего языкознания (Issues of general linguistics)*, Leningrad.
- V. K. NIKIFOROV, 1966: О системности термина (On terms of systematicity). *Вопросы языкознания (Issues of linguistics)* 1.
- Mihail V. NIKITIN, 1979: О семантике метафоры (On metaphor semantics). *Вопросы языкознания (Issues of linguistics)* 1.
- Rajmond G. PIOTROVSKIJ and others, 1978: Термин – терминополь – терминосистема (Term – term field – term system). *Структурная и математическая лингвистика (Structural and mathematical linguistics)* 6, Kiev.

- Maria POPOVA, 1985: Към въпроса за взаимоотношението между терминологична и общоупотребима лексика (On interrelations between terminological and generally used literary lexis). *Славистичен сборник (Slavonic collection)*. София.
- Maria POPOVA, 1990: *Типология на терминологичната номинация (Typology of the terminological nomination)*. Sofia: Academic edition "Prof. M. Drinov".
- Maria POPOVA, 2001: *Понятийно-семантичната категория свойство (Notion-semantic category Property)*. Sofia: Academic edition "Prof. M. Drinov".
- Alexandar A. REFORMATSKIJ, 1968: Термин как член лексической системы языка (The term as a member of the language lexical system). *Проблемы структурной лингвистики 1967. (Problems of structural linguistics, 1967)* Moskva.
- E. F. SKOROHOD'KO, 1974: Семантические связи в лексике и в текстах (Semantic links in lexis and texts). *Вопросы информационной теории и практики (Issues of info theory and practice)* 23. Moskva: VINITI.
- A. L. UEMOV, 1978: *Системный подход и общая теория систем (System approach and general system theory)*. Moskva.
- Eugen WÜSTER, 1979: *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. Wien - N. Y.
- 10 Lessons for Europe*. 1998. Luxembourg.

POLSKA TERMINOLOGIA INFORMACJI NAUKOWEJ W DOBIE GLOBALIZACJI

POLJSKA TERMINOLOGIJA INFORMACIJ V ZNANOSTI V ČASU GLOBALIZACIJE

Wiesław Babik*

Globalizacja jest jedną z charakterystycznych cech rozwoju społecznego na początku XXI wieku. Nie omija też terminologii. Jej wpływ na polską terminologię zostanie pokazany na przykładzie nauki o informacji naukowej, która zajmuje się całokształtem zagadnień teoretycznych i praktycznych dotyczących działalności informacyjnej. Globalizacja jest jedną z przyczyn znacznego wzrostu anglojęzycznej terminologii tej dziedziny a zwłaszcza ingerencji terminologii dotyczącej komunikacji społecznej i nowoczesnych technologii informacyjnych, w tym Internetu. Zaprezentowane wyniki badań pozytywnie weryfikują postawioną hipotezę badawczą i pozwalają przewidywać kierunki dalszego rozwoju tej dyscypliny naukowej.

Globalizacija je ena od značilnih črt splošnega razvoja na začetku 21. stoletja. Ne more se ji izogniti niti terminologija. Njen vpliv na poljsko terminologijo informacij v znanosti bo prikazan na primeru informatologije, nauka o znanstveni informaciji, ki se ukvarja s celoto teoretičnih in praktičnih vprašanj o delovanju informacij. Globalizacija je eden od vzrokov za velik vdor angleških izrazov na to področje, zlasti še na področje terminologije, ki se nanaša na splošno komunikacijo in sodobno informacijsko tehnologijo, med drugim na internet. Prikazani dosežki raziskovanj pozitivno verifisirajo raziskovalno hipotezo in omogočajo predvideti smeri razvoja te znanstvene discipline.

Słowa kluczowe: badania terminologii, informacja naukowa, globalizacja, polska terminologia, słowniki terminologiczne

Ključne besede: raziskovanje terminologije, znanstvena informacija, gobalizacija, poljska terminologija, terminološki slovarji

Przedmiotem artykułu jest terminologia informacji naukowej jako dyscypliny nauki. Problematyka terminologii informacji naukowej była przedmiotem wielu opracowań tak w języku polskim, jak i w językach obcych [Tittenbrun 1980, Babik 1995]. Bliska integracja Polski z Unią Europejską wpływa również na sprawy informacji i wymusza jej kompatybilność w różnych systemach przepływu idei, poglądów i wiedzy. Celem artykułu jest próba zasygnalizowania pewnych problemów polskojęzycznej terminologii informacji naukowej w dobie globalizacji na początku XXI wieku.

Terminologia informacji naukowej w Polsce jest rezultatem dostosowania słownictwa fachowego z tej dziedziny do potrzeb i wymagań globalnej informacji i komunikacji. W ten sposób postawiona teza mojego referatu pozwala sformułować następujące pytania:

- jakie specyficzne cechy ma terminologia informacji naukowej;
- jakie są oznaki wpływu globalizacji na polską terminologię informacji naukowej;
- czy ten wpływ jest pozytywny, czy negatywny.

* Jagelonska univerza, Inštitut za znanstvene informacije in bibliotekarstvo, Gronostajowa 7, Krakov, Poljska

Tak sformułowane pytania będą organizować tekst i nakreślać kierunki naszych rozważań.

1 Pojęcie i definicja terminu *informacja naukowa*

W języku polskim na określenie dziedziny, którą będziemy zajmować się są używane również terminy *informatologia* i *nauka o informacji naukowej*. W komunikowaniu naukowym i społecznym terminy te nie przyjęły się jednak w stopniu dostatecznym. Jednak pomimo krytyki wielu autorów za wieloznaczność nazwy *informacja naukowa* będącej przyczyną często nieprecyzyjnych i niejasnych wypowiedzi terminu *informacja naukowa* używa się powszechnie.

M. Dembowska¹ uważana w Polsce za prekursora tej dyscypliny naukowej podaje trzy znaczenia terminu *informacja naukowa*:

- “działalność naukowoinformacyjna,²
- dziedzina wiedzy obejmująca całokształt zagadnień teoretycznych i praktycznych związanych z działalnością naukowoinformacyjną,
- nauka o informacji naukowej (teoria informacji naukowej)” [Dembowska 1991: 16-17].

W ostatnio wydanym *Słowniku encyklopedycznym informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych* (Warszawa 2002) sformułowano następującą definicję *informacji naukowej*: “INFORMACJA NAUKOWA – (1) dziedzina wiedzy zajmująca się systemami informacyjno-wyszukiwawczymi i ich użytkownikami, aspektami teoretycznymi, projektowaniem i funkcjonowaniem [...], (2) usługi świadczone przez systemy informacyjno-wyszukiwawcze” [Bojar 2002].

Teoria informacji naukowej jest dziedziną wiedzy, która w obszar swoich zainteresowań stopniowo włącza także przedmioty badań innych dyscyplin naukowych, przejmując od nich metodologię badań i terminologię służącą do ich prezentacji. Sama informacja naukowa tylko w małej części wypracowała własną terminologię. Większość jej terminów stanowią terminy należące do innych dziedzin wiedzy, stąd częste kłopoty z ustaleniem kryteriów wyboru terminów, które można by uznać za przynależne do terminologii informacji naukowej. Informacja naukowa jest dziedziną interdyscyplinarną, gdyż w swój zakres włączyła także problematykę funkcjonowania informacji w nowoczesnym społeczeństwie informacyjnym, udostępnianie informacji w nowoczesnych sieciach i systemach informacyjnych a także problemy dostępu do informacji w związku z większym udziałem użytkowników informacji w procesach wyszukiwawczych.

W ramach polskiej terminologii informacji naukowej dają się wyróżnić dwa nurty badawcze:

- nurt teoretyczno-refleksyjny, dotyczący konstruowania systemu terminologicznego tej dziedziny;
- nurt metodyczno-dostosowawczy, dotyczący głównie norm terminologicznych w zakresie informacji i dokumentacji naukowej opracowanych przez ISO i ich zastosowania

¹ M. Dembowska była redaktorem pierwszego w Polsce *Słownika terminologicznego informacji naukowej* [Dembowska 1979].

² Działalność ta “polega – mówiąc najogólniej – na udostępnianiu wyników nauki lub osiągnięć praktyki w celu wykorzystywania tych zdobyczy do dalszego rozwoju nauki, kultury i gospodarki [Dembowska 1991: 23–24].

wania w terminologii polskiej oraz związku terminologii z automatyzacją procesów wyszukiwania informacji.

W obszarze informacji i komunikacji naukowej ujednoczona i precyzyjna terminologia jest bardzo ważna [Babik 1996]. Szczególnie przekaz cyfrowy wymaga wyeliminowania wszelkiej wieloznaczności. Stąd potrzeba jednoznacznych terminów i ich ścisłych definicji. Tego typu precyzję zapewniają opracowane w Polsce słowniki i normy terminologiczne.

Na obecny stan polskiej terminologii informacji naukowej niewątpliwie wpłynęły następujące fakty:

- opublikowanie w roku 1979 Słownika terminologicznego informacji naukowej, w którym starano się ująć całość ówczesnej terminologii tej dziedziny;
- po wydaniu drukiem tego słownika nastąpiły w ramach samej dziedziny istotne zmiany, zwłaszcza w latach 1990-2000. Zostały one wywołane przede wszystkim zmianą w naszym kraju systemu społeczno-gospodarczego oraz informatyzacją procesów bibliotecznych i informacyjnych a także pojawieniem się sieci komputerowych, zwłaszcza o zasięgu globalnym, w tym Internetu oraz ich wykorzystywaniem w procesach informacji i komunikacji naukowej;
- opublikowanie w 1993 roku *Słownika encyklopedycznego języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych* zaś w 2002 roku drugiego zaktualizowanego i poszerzonego wydania tego słownika pt. *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*.

2 Charakterystyka polskiej terminologii informacji naukowej

Na terminologię informacji naukowej wpływają różne czynniki oddziałujące na praktyczną działalność informacyjną.³ Największy wpływ na powstanie i rozwój terminologii informacji naukowej miała mechanizacja a obecnie automatyzacja procesów informacyjnych oraz Internet. Stąd wiele terminów tworzących system terminologiczny informacji naukowej zaczerpnięto z innych dziedzin. Jednak na gruncie informacji naukowej terminy te uzyskują nowe znaczenie, odbiegające czasem w większym lub mniejszym stopniu od znaczenia, jakie posiadają w dziedzinie, z której pochodzą, na przykład termin *entropia* oznaczający w cybernetyce “miarę nieokreśloności, chaotyczności, stopnia nieuporządkowania” w informacji naukowej uzyskał znaczenie “stopnia dezorganizacji w nagromadzeniu informacji lub danych”.

Na polskojęzyczną terminologię informacji naukowej wpływa też terminologia tej dziedziny opracowana w językach innych niż polski, zwłaszcza w języku angielskim, na przykład z języka angielskiego zapożyczono terminy *indeksowanie*, *postkoordynacja*, *prekoordynacja*, *tezaurofaseta* itp.

Leksykograficzny zbiór polskich terminów stanowiący system terminologiczny informacji naukowej zawiera również terminy należące do nauk spokrewnionych z informacją naukową. Nie pretendując do sporządzenia wyczerpującego wykazu wymienimy naukoznawstwo, nauki o organizacji i zarządzaniu, psychologię, socjologię, pedagogikę, filozofię, lingwistykę, logikę, informatykę, elektronikę, telekomunikację, cybernetykę, matematyczną

³ W Polsce zorganizowana działalność informacyjna ukształtowała się dopiero w drugiej połowie XX wieku.

teorię informacji, bibliografię, historię literatury, bibliotekoznawstwo, edytorstwo, księgarstwo, prasoznawstwo, archiwistykę, bibliologię i czytelnictwo.⁴

Analizy dotychczas opracowanych leksykograficznych zbiorów terminów z zakresu informacji naukowej⁵ dają podstawę do stwierdzenia, że terminologia innych dyscyplin jest uwzględniana w informacji naukowej w różnym stopniu. W największym stopniu jest reprezentowana terminologia z zakresu informatyki, językoznawstwa i logiki. Poza tym obszerna część terminologii dotyczy gromadzenia, opracowywania, przechowywania i przekazywania utrwalonych informacji oraz ich zbiorów włącznie z problematyką języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych, która stanowi wspólną część szeroko rozumianej terminologii bibliotekoznawstwa [Ścibor 2003].

Najbardziej wartościowymi zbiorami usystematyzowanej terminologii informacji naukowej są w Polsce wspomniane słowniki terminologiczne wyjaśniające oraz liczne normy terminologiczne. Wartość wymienionych opracowań polega głównie na tym, że zawierają one definicje, za pomocą których w języku polskim są objaśniane znaczenia terminów oraz to, że mają one charakter rejestracyjny i/lub normalizacyjny. Problemem jest dezaktualizacja części terminologii, która dotyczy zwłaszcza procesów i środków technicznych stosowanych w działalności informacyjnej, włącznie z informatyką.

3 Przejawy globalizacji w polskiej terminologii informacji naukowej

Zmianami, które nastąpiły w terminologii informacji naukowej po ukazaniu się *Słownika terminologicznego informacji naukowej* tj. po 1979 roku zajmowała się Joanna Tomasiak-Beck. W artykule opublikowanym w *Przeglądzie Bibliotecznym* przedstawiła wyniki badań słownictwa informacji naukowej, które przeprowadzono w nieistniejącym już dzisiaj Instytucie Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej w Warszawie w 1996 roku. “Celem tej pracy było zgromadzenie jak największej liczby nowych terminów z zakresu informacji naukowej a następnie założenie dla nich bazy, która może być podstawą opracowania nowej aktualnej wersji Słownika terminologicznego informacji naukowej (STIN). Postawiono sobie również zadanie ustalenia tendencji rozwojowych informacji naukowej jako dziedziny” [Tomasiak-Beck 1997: 189].

Poważnym zagrożeniem poprawności terminologicznej informacji naukowej jest synonimia wszechobecna w obcojęzycznych tekstach z tej dziedziny, a za nimi i w tekstach polskich. Narusza ona zasady “jednomianowości” (jedno pojęcie powinno być oznaczane przez jeden termin) i “systematyczności” (terminy i odpowiadające im pojęcia powinny tworzyć spójny system, w którym pojęcia podrzędne podporządkowane są nadrzędnym, co znajduje swój wyraz również w nazewnictwie). Wprawdzie synonimia nie musi przeszkadzać w rozumieniu terminów, jednak znacznie utrudnia porządkowanie pojęć i rzeczowe opracowanie dokumentów. Nie można bowiem zbudować spójnego systemu terminologicznego, jeśli ten sam przedmiot określany jest za pomocą wielu nazw. Wprowadzając do polskiego systemu

⁴ W artykule nie będziemy zajmować się drobiazgową analizą zakresów wymienionych dyscyplin oraz wzajemnych relacji między nimi. Problematyka ta była przedmiotem wielu opracowań, stąd pozostajemy tylko na ich wymienieniu.

⁵ Takie analizy na materiale wspomnianego słownika przeprowadzili w ramach prac magisterskich napisanych pod moim kierunkiem w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego B. Sosik (2001) oraz B. Pilch (2003).

terminologicznego informacji naukowej nowe terminy staramy się pamiętać o wymienionych zasadach zapewniających im poprawność i użyteczność.

Wraz z rozwojem informacji naukowej jako dyscypliny naukowej pojawia się nowa tematyka często w Polsce mało znana, przedstawiane są nowe problemy, zjawiska i pojawia się nowa terminologia. Nowe terminy przejmowane z języka angielskiego w świetle zaleceń i postulowanych zasad nie zawsze są spójne z systemem terminologicznym tej dziedziny. Dotyczy to powszechności użycia i stosowania takich terminów, które już utrwaliły się w literaturze przedmiotu, na przykład termin *aplikacja*.

Jak widać z przedstawionych przykładów nie jest to proste. Często jesteśmy zmuszeni do wzorowania się na cudzych osiągnięciach, a więc i przejmowania odpowiadających im pojęć i terminów, niekiedy wraz z ich kolokwialnością, niepoprawnością i wieloznacznością. “Szybkość zmian, nadmiar nowych zjawisk, wtórność wobec obcych wzorów, różnice gramatyczne i pojęciowe między językami, wielość ośrodków, z których każdy nieco inaczej nazywa te same przedmioty i procesy, zależność od informatyki i innych dyscyplin są przyczyną wielu niedostatków terminologii informacji naukowej w Polsce” [Nowińska 2003: 66-67].

Zasadniczym problemem są obecnie trudności w utrzymaniu spójnego systemu terminologicznego tej dyscypliny. Tu pojawiają się podstawowe pytania, jak zachować jednoznaczność terminów nie przesycając nadmiernie naszego fachowego języka angielskimi terminami, zwłaszcza w ich niespolszczonej formie, na przykład terminy *laptop* i *outsourcing*; jak ustrzec się przed nadmiarem terminów wieloznacznych, nieostrych, synonimów, jak choć trochę uporządkować żywioł językowy w tej dziedzinie.

Wydaje się, że zbytnią anglicyzację polskiej terminologii informacji naukowej możemy ograniczyć, ale nie jesteśmy w stanie jej zatrzymać. Często dwie podstawowe zasady tworzenia terminów – powszechności i skrótowości – skłaniają nas do przyjęcia obcych wyrazów, które się upowszechniły, są krótkie lub trafnie oddają dane pojęcie, na przykład terminy *infostrada* i *web*.⁶ Tymczasem terminologia informacji naukowej ewoluuje w dalszym ciągu i wzbogaca się, na przykład w ostatnim czasie przeniknęły do niej zwłaszcza terminy związane z prezentowaniem i wyszukiwaniem informacji w Internecie: *przeglądarka*, *wyszukiwarka*, *portal* (*internetowy*).

Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania dają podstawę do następujących stwierdzeń:

1. Terminologia informacji naukowej:

- podlega oddziaływaniu różnorodnych czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Największy wpływ miała i ma automatyzacja procesów informacyjnych oraz Internet.
- nie stanowi zamkniętego wyizolowanego systemu, lecz wchodzi w różnorodne związki z systemami terminologicznymi innych dziedzin.

⁶ Językoznawcy zdając sobie też sprawę z międzynarodowego charakteru osiągnięć naukowych i technicznych często popierają wprowadzanie zapożyczeń. Za zapożyczeniami w stylu naukowym, zwłaszcza tymi, które mają charakter internacjonalizmów, przemawia chęć do ułatwiania wymiany myśli naukowej między narodami świata. “Zapożyczenie terminu obcego jest zalecane wówczas, gdy jest to termin mający tą samą lub zbliżoną formę w językach europejskich o zasięgu światowym” [7, p. 2.4.2.].

- wraz z całą dziedziną nieustannie ewoluje i wzbogaca się o nowe słownictwo niezbędne do opisu fragmentu rzeczywistości, którą się zajmuje się informacja naukowa;
2. Polska terminologia informacji naukowej:
- jest w znacznym stopniu oryginalna o czym świadczą trudności w dobieraniu obcojęzycznych odpowiedników terminów sformułowanych na gruncie języka polskiego;
 - zawiera kilkanaście leksykograficznych zbiorów terminów (słowników terminologicznych, norm terminologicznych i tezaurusów oraz terminologicznych banków danych). Różnią się one objętością, doбором i układem słownictwa, sposobem opisu (wskazywania otoczenia semantycznego danego terminu), nośnikiem informacji, stopniem aktualności. Wiele terminów jest różnie definiowanych w poszczególnych zbiorach. Większość zbiorów jest jednak w większym lub mniejszym stopniu zdezaktualizowana;
 - od lat istnieje pilna potrzeba opracowania polskiego aktualnego i kompletnego a także szeroko akceptowanego słownika definicyjnego informacji naukowej.

Literatura

- Wiesław BABIK, 1996: *Generowanie języków informacyjno-wyszukiwawczych ze słowników terminologicznych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wiesław BABIK, 1995: Terminology from the point of view of information science. *Neoterm World Specialized Terminology* 27/29. 129–131.
- Bożenna BOJAR (oprac.), 2002: *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Maria DEMBOWSKA, 1991: *Nauka o informacji naukowej (informatologia). Organizacja i problematyka badań w Polsce*. Warszawa: IINTE.
- Maria DEMBOWSKA (Red.), 1979: *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Wrocław: Ossolineum.
- Alina NOWIŃSKA, 2003: Niektóre problemy przyswajania angielskiej terminologii z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na przykładzie “Bibliografii Analitycznej Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej”. *Przegląd Biblioteczny* 1/2. 55–70.
- RPN-011: 1995 *Normy terminologiczne*.
- Eugeniusz ŚCIBOR, 2003: Polska terminologia informacji naukowej u progu nowego wieku. Próba oceny. *Przegląd Biblioteczny* 1/2. 17–41.
- Joanna TOMASIK - BECK, 1997: Nowe terminy informacji naukowej. *Przegląd Biblioteczny* 2/3. 189–202.
- Krystyna TITTENBRUN, 1980: Problemy terminologiczne informacji naukowej na tle ogólnych zagadnień słownictwa specjalnego. [In:] *Informacja naukowa – wybrane prace badawcze Instytutu za lata 1978–79*. Warszawa: 29–42.

ZNAMENJA ANGLEŠČINE KOT GLOBALNEGA JEZIKA V SLOVENŠČINI, ŠE POSEBEJ S STALIŠČA TERMINOLOGIJE

SIGNS OF ENGLISH LANGUAGE GLOBALIZATION IN SLOVENIAN, WITH SPECIAL REFERENCE TO TERMINOLOGY

Ljudmila Bokal*

Razvoj pomenja pri samostalniku globalizacija se opira na enega od pomenov pridevnika globalen, ki pomeni 'nanašajoč se na ves svet'. Izhajajoč iz tega sociolingvistika razpravlja o jezikovnem statusu angleščine kot kandidata globalnega jezika, to je jezika, ki bi imel v svetovnem obsegu vodilno, prevladujočo vlogo. Sestavek skuša odgovoriti, ali obstajajo znamenja take vloge angleščine v slovenščini. Določene nove leksemске enote in drugo v slovenskih publicističnih besedilih so znamenja, ki kažejo, da se na nekaterih terminoloških področjih pojavljajo novi jezikovni pojavi kot rezultat unificiranja besedotvornih postopkov in s tem jezikovnega izražanja. Na površinski ravni sicer ne nakazujejo povezave z angleščino, v globinski strukturi pa vendarle ni mogoče prezreti njenega vpliva.

The semantic development of the noun 'globalization' is based on one of the meanings of the adjective 'global', which means 'relating to the entire world'. On this basis, sociolinguistics discusses the status of English as a candidate for the global language, i. e. the language that would have a leading, prevailing role in the world. The paper tries to establish whether the signs of such role of English exist in Slovenian. Several new lexemic units and other signs in Slovenian publications indicate the appearance of new language phenomena in some terminological areas. These language novelties result from the unification of some aspects of word-formation processes, and from unified language expression, which takes place as a consequence. The phenomena may not show any connections with English on the surface level, but in the deeper structure, one can not really overlook its influence.

Ključne besede: angleška interferenca, globalizacija, mednarodna kratica, nova beseda, publicizem, terminologizacija

Key words: English interference, globalization, international abbreviation, new word, journalistic term, terminologization

1 Jezik je funkcija družbe. Kakršna je družba, tak je jezik, ki ga družba odraža. To ponostavljeno sociolingvistično dejstvo naj bo podlaga sestavka, ki bo z izhodišča o jezikovnem statusu angleščine kot možnega globalnega jezika, to je jezika, ki bi imel v svetovnem obsegu vodilno, prevladujočo vlogo, prešel na obravnavanje jezikovnih pojavov, ki naj bi odgovorili na vprašanje, ali obstajajo znamenja take vloge angleščine v slovenščini.

1.1 Besedna zveza globalni jezik se pomensko navezuje na izraz globalizacija, ki v zadnjem desetletju prehaja iz ekonomskega, sociološkega v političnoekonomski, kulturni in an-

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

tropološki pojem.¹ »Pod pojmom globalizacija razumemo intenzifikacijo svetovnih družbenih procesov, ki povezujejo med seboj tudi najbolj oddaljene kraje na našem planetu. Na ta način vplivajo dogajanja na enem koncu sveta v najhitrejšem možnem času na dogajanja na drugem koncu sveta.« (Guibernau 1996, v: Rizman 1998: 129)

Aktualnosti pojma globalizacija ni treba posebej dokazovati. V računalniški bazi Nova beseda ima beseda globalizacija 886 zadetkov, v internetnem iskalniku najdi.si 5994, v angleškem iskalniku Google pa 7640. V medknjižničnem sistemu Cobiss najdemo pod ključno besedo globalizacija za leto 1995 103 zadetke, v letu 2000 pa 500.

1.2 Globalizacija, obravnavana v tem sestavku, se osredotoča na jezikovno situacijo v sodobnem svetu in zadeva razmerja med jeziki. O globalizaciji s tega stališča in položaju angleščine kot možnega globalnega jezika je v zadnjem času zelo znano delo Davida Crystala *Angleščina kot globalni jezik*. Avtor v razpravi obravnava tri vprašanja: Kaj dela angleščino svetovni jezik? Zakaj je angleščina glavni kandidat? Bo angleščina obdržala ta položaj? Chrystal ugotavlja, da ima angleščina možnost, da postane globalni jezik zaradi treh vrst rabe. Rabi se kot prvi jezik, kot uradni jezik in kot tuji jezik. Taka široka raba je podlaga, da se določen jezik rabi bolj kot kateri koli drug. Angleščina je že dosegla to stopnjo. Chrystal razmišlja, kaj dela jezik globalen, in odgovarja: Brez močne podlage, zlasti politične, vojaške in ekonomske se noben jezik ne more razvijati kot mednarodno sredstvo komunikacije. Določen jezik postaja mednarodni zaradi politične moči ljudi, ki jezik govore; še pomembnejša pa je vojaška moč. Zakaj rabimo globalni jezik? Vzrok je v porastu mednarodnih stikov na vseh ravneh. Tehnologija mednarodne komunikacije, gospodarski stiki, večja fizična in elektronska mobilnost prebivalstva so vzrok, da se kaže potreba po globalnem jeziku. Chrystal ob tem opozarja tudi na nevarnosti. Mogoče bo globalni jezik vzgojil elito samozadovoljnega enojezičnega jezikovnega razreda, ki bo v svojem vedênju omalovaževal druge jezike, kar lahko v končni fazi še poveča prepad med bogatimi in revnimi. Mogoče bo globalni jezik pospešil izginotje manjših jezikov ali jih naredil nepotrebne. David Crystal govori tudi o smrti jezikov. Nekateri ocenjujejo, da bo mogoče 80 % od 6000 današnjih jezikov v tem stoletju izumrlo. To je posebno nevarno za jezike, ki niso bili nikoli zapisani ali so bili zapisani nedavno (Chrystal 1997: vii–23).

1.3 Zadnje navedene misli že opozarjajo na dejstva, ki kažejo, da globalizacija začenja temeljito spreminjati podobo sveta, še posebej tistega, »kar je bilo za sedanje nacionalne kulture nekaj povsem samoumevnega, to je njihovo homogenost.« (Rizman 1998: 129) Ta značilnost kultur pa vključuje socialnopsihološko razmerje, ki je s stališča kolektivne in osebne zavesti eno bistvenih znamenj posameznikove identitete in s tem tudi prepoznavna postavka človekovega samouresničevanja, to je pripadnost določeni naciji. Gre za »mistično vez med nacionalnim oziroma etničnim kolektivom in jezikom /.../ povezanost, ki je prevzela jezik kot svoj simbol /.../« (Škerl 2003: 24)

Še pred kratkim je bilo mogoče slišati izjave, ki so dvomile v generalizirajočo moč

¹ Nekaj izpisov v Novi besedi, ki govore o tem: *Globalizacija z internetom in mobilnimi telefoni – Stane Saksida je kritiziral jezik in logiko sporočila*. (Delo, 23. 2. 2000) *Razprava o vplivu globalizacije na družbo odpira povsem nove poglede na družbene procese in hkrati vnaša zmedo v ustaljena pojmovanja o družbenih pojavih*. (Delo, 20. 5. 2000) *Globalizacija se je na neki način po svoje začela, ko so nekoč nekje neki dan poimenovali kot svetovni dan bogvežečesa*. (Delo, 10. 6. 2000)

angleščine: »Zaenkrat tudi ni kakih posebej prepričljivih dokazov za to, da se uveljavlja kak 'globalni jezik', ne glede na to, da postaja angleščina 'lingua franca' za številne na tem planetu. Zunaj svojega domovanja se angleščina omejuje na profesionalne elite, je pa še daleč od tega, da bi se zasedla pri drugih slojih, to je pri širših množicah ('ljudstvu').« (Rizman 1998: 131) Vendar že zgoraj navedeno najnovejše razpravljanje Davida Crystala ta dejstva postavlja pod vprašaj. Prav tako je slišati ugotovitve, ki nakazujejo, da se lahko ta sovsební odnos jezik – narod v določenem zgodovinskem trenutku pretrga, da namreč »ta vrsta povezanosti ni večna. /.../ Pred nastankom države in nacije je bila formulirana povsem drugače. Tam, kjer politične entitete niso zgrajene na nacionalni državi, temveč po drugačnih modelih, kjer je pomen nacionalne države drugačen kot v Evropi, je odnos do jezika v tem, simboličnem smislu drugačen. /.../ Večina teh lingvistov se strinja s sodobno etnologijo in antropologijo, ki pravita, da povezava ni imanentna ne narodu ne jeziku.« (Škerl 2003: 24)

Razpravljanje se osredotoča na vprašanje, ali se potemtakem res »bliža čas, ko bodo nacionalne identitete prepustile svoje mesto skupni evropski identiteti in ne nazadnje tudi globalni identiteti.« (Rizman 1998: 133) Vprašanje je bilo zastavljeno pred petimi leti, odgovor nanj pa je bil tedaj tak: »O preuranjenosti takih trditev /.../ priča dejstvo, ki ga je težko ovreči, da ima nacionalna identiteta še vedno velikansko prednost pred idejo skupne evropske identitete.« (Smith 1991, v: Rizman 1998: 133) »Evropa ima primanjkljaj tako v smislu ideje kot v smislu uresničevanja. /.../ Učinki globalizacije /.../ namesto porajanja globalnih identitet krepijo nacionalne identitete /.../ Kulturno članstvo je nekakšno 'sidro', na katero ljudje oprejo svojo samoidentifikacijo in pripadnost. Nacionalna identiteta je na ta način primarni fokus tako identifikacije kot tudi občutka varnosti (udomačenosti) /.../« (Rizman 1998: 134) Mogoče bi bil odgovor na to vprašanje danes že drugačen? Kakšen bo čez petdeset, sto let?

2 Širša izhodišča so podlaga, na katero navežemo konkretno jezikovno situacijo. Gre za obravnavo vrste interferenc² angleškega jezika v slovenščini, s poudarkom na terminologiji, kot se kaže v publicističnih besedilih, objavljenih v Delu. S tem izhajamo iz posebnega tipa strokovnih (terminoloških) besedil, ki imajo določene značilnosti publicističnega jezika. Njihova natančnejša določitev presega namen tega sestavka in je stvar nadaljnjega raziskovanja terminologije v publicistiki. Prav tako je termin *slovenska publicistična strokovna besedila* v tem sestavku rabljen pogojno in čaka podrobne definicije; delno pa je njegov pomen mogoče izluščiti iz splošnega sporočila tega sestavka. Navezujemo ga na terminološka področja računalništva, informacijske tehnologije, avtomobilizma, medicine, popularne glasbe in drugih. V besedilih s teh področij je mogoče prepoznavati določene jezikovne pojave, ki zadevajo razmerje slovenščina : angleščina, v katerem se odraža kompetitivnost obeh jezikov.

2.1 Ker v jezikoslovju velja načelo, da je pojav nečesa povezan s poimenovanjem le-tega in da je beseda jezikovno kodificirana, ko se pojavi v slovarjih, naj bo izraz *globalizacija* raziskan najprej s tega stališča. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je besedna družina z osnovo *global-* zajeta s pridevnikom *globalen* in samostalnikoma *global* in *globalist*. Izraza *globalizacija* v njem še ni. Danes aktualni pomen tega samostalnika se navezuje na pridevnik *globalen*; eden od njegovih pomenov je tudi ta: 3. nanašajoč se na vso zemljo, ves svet. Primeri rabe sicer niso aktualni, a v zametkih vendarle reprezentativno nakazujejo pomenski obseg,

² *Enciklopedija slovenskega jezika* Jožeta Toporišiča obravnava pojem *interferenca* s sopomenko *vnašanje*, kar je »vpliv enega jezika na drugega, tako da svoje prvine daje (vnaša) drugemu jeziku« (Toporišič 1992: 61, 353).

do kakršnega je izraz razvil svoje pomenske sestavine v nekaj več kot 30 letih, odkar je izšel prvi zvezek SSKJ: *globalen* /.../ sistem globalne televizije / globalna raketa *raketa*, ki lahko doseže poljubno točko zemeljske površine * soc. globalna družba *bolj ali manj razlikujejoča se politična, gospodarska in kulturna celota človeštva, zlasti v okviru državne tvorbe*. Pridevniška zveza *globalna družba* z označevalnikom sociološko je sicer politično-geografsko omejena, a je z merili politično, gospodarsko in kulturno tako rekoč jasnovidno zadela bistvo pojava.

2.2 V slovarskem delu Slovenskega pravopisa 2001 so kot iztočnice navedeni izrazi: *global*, *globalen*, *globalist*, *globalizacija*, *globalizem*, *globalizirati* in *globalno*. Aktualnost pomenov ni upoštevana.

2.3 Slovar tujk Franceta Verbinca iz leta 1974 izraza *globalizacija* še nima. Besedna družina je zajeta s pridevnikom *globalen* in samostalnikom *global*.³

2.4 Veliki slovar tujk je zadevno besedno družino zajel z izrazi *global*, *globalen*, *globalist*, *globalizacija*, *globalizem*, *globetrotter*. *Globalizacija* je po tem slovarju »proces večanja gospodarske, finančne, politične, kulturne, informacijske povezanosti in medsebojne odvisnosti držav, regij, celin«. Merilo, da je pri globalizaciji eno od meril težnja k poenotenju v svetovnem obsegu, v razlagi pri samostalniku ni zajeto, pač pa delno pri pridevniku *globalen*: 2. planetaren, svetoven, vseobsegajoč; splošen, okviren; celosten.⁴

Angleški slovar The New Penguin Compact English Dictionary ima s tega področja zajete izraze *globalen*, *globalizirati* in *globalna vas*. *Globalizirati* pomeni 'narediti mednarodno ali svetovno razširjeno na področju delovanja ali uporabe', internacionalni publicizem *globalna vas* pa je 'gledano s stališča sveta povezan sistem, v katerem so vsi sestavni deli medsebojno odvisni in povezani, še posebej z moderno tehnologijo'.⁵

Določilo leksikologije, da je pomembnost posameznega pojava v stvarnosti na leksikalni ravni premo sorazmerna s številom členov v besedni družini, je ob tej besedni družini tako potrjeno.

³ Franc Verbinc, Slovar tujk, 1974, prikaz besedne družine: **globál** -a m [fr. *global* zaokrožen, iz. lat. *globus* obla] zaokrožena celota, npr. znesek; **globálen** -lna -o 1. okrogel (kot zemeljska obla) 2. medcelinski (~a raketa), 3. fig. vseobsegajoč; pregleden; zaokrožen (~i znesek); skupen, celoten; splošen.

⁴ Veliki slovar tujk, 2002, prikaz besedne družine: **globál** -a m [fr. *global* zaokrožen iz lat. *globus* krogla] celostnost, zaokrožena celota, npr. znesek;

globálen -lna -o [angl. *global* univerzalen, celoten] 1. sferičen, zaokrožen 2. planetaren, svetoven, vseobsegajoč; splošen, okviren; celosten; ~a *spremenljivka* spremenljivka, dosegljiva iz vseh delov programa RAC.; ~a *metoda*;

globalist-a m globalistka -e ž /.../;

globalizácija -e ž [global] proces večanja gospodarske, finančne, politične, kulturne, informacijske povezanosti in medsebojne odvisnosti držav, regij, celin;

globalizem -zma m [gl. global] način preučevanja pojavov v njihovi celostnosti;

globetrotter /.../.

⁵ The New Penguin Compact English Dictionary, 2001, prikaz besedne družine:

globálen 1. ki zajema svet 2. splošen, obči; obširen, obsežen, izčrpen, vsestranski 3. ... /računalniški pomen/ 4. sferičen /.../;

globalizirati /.../ narediti mednarodno ali svetovno razširjeno na področju delovanja ali uporabe /.../;

globálna vás /.../ gledano s stališča sveta povezan sistem, v katerem so vsi sestavni deli medsebojno odvisni in povezani, še posebej z moderno tehnologijo.

3 Prehod na konkretno obdelavo angleških interferenc v slovenskih publicističnih terminoloških besedilih je smiselno opreti na pojav, ki zadeva stabilnost oziroma gibljivost leksikalnega sistema. Znano jezikovno dejstvo je, da leksikalni sistem ni stabilen. Tri temeljne razsežnosti na časovni osi leksikalnega sistema so novo besedje, jedro besedje in starinsko besedje. Jezikovne spremembe, ki zadevajo fleksibilnost besed in so obravnavane v tem sestavku, pritegnejo področje prevzemanja. Prevzemanje kot način pridobivanja novih besed pa je v sodobni slovenščini povezano s terminologizacijo. V nazornem šolskem pouku bi terminologizacijo opredelili kot prehajanje strokovnih terminov v poljudni jezik, to je »postrokovljenje« poljudnega jezika. Ker je to povezano z množičnim dostopom do tovrstnih besedil, gre pri tem za popularizacijo zadevnih terminov. Ugotovitve o terminologizaciji in prevzemanju se v našem primeru nanašajo na publicistični jezik, jezik, ki je v zvezi s tem najbolj aktualen, pa je angleški. Drugega jezika v obravnavanih primerih tako rekoč ni bilo zaslediti. Konkretno to pomeni, da se v sodobno slovenščino prevzemajo predvsem angleški termini.

Terminologizacija je kot jezikovni pripomoček pri gospodarnem izražanju razvila poseben besedotvorni model kratičnega izražanja, to so kratice z angleško skladijsko podstavo. Kar zadeva pomen, so kratice pomensko neopredeljene. Kratica nima semantičnega pomena, ampak se »pomen« zvede na glasovje, ki pa je vendarle nekakšen ostanek izrazne polnosti, ki je pred pojavom kratice glasovno uresničevala denotat. Skladijska podlaga kratice v besedilih, uporabljenih kot gradivo tega sestavka, je angleški jezik,⁶ po svoji funkciji pa so termini. Primeri: BSE (Bovine Spongiform Encephalopathy), ISDN (Integrated Services Digital Network), GSM (Group Special Mobile; Global Service (for) Mobile Communication), HIV (Human Immunodeficiency Virus), RAM (Random Access Memory), SARS (Severe Acute Respiratory Syndrom), SMS (Short Message Service). Z ozirom na njihovo rabo v mednarodnem merilu lahko take kratice obravnavamo kot internacionalizme oziroma v današnji globalistični terminologiji kot globalizme.⁷

Namen nadaljnega razpravljanja je ugotoviti tipe vključevanja tovrstnih kratice v sodobnih slovenskih publicističnih strokovnih besedilih. Ena prvih ugotovitev je, da slovenščina na tovrstne kratice reagira. Njena jezikovna živost se kaže s pojavom slovenske ustreznice, njenim opisom, z grafičnimi opozorili, kot sta narekovaj ali oklepaj, distanco pa pogosto vzpostavi tudi z navajanjem izvirne skladijske podstave.

3.1 Slovenski izraz, opis z angleškim izrazom in mednarodno kratico

Angleški izraz je ponavadi podan v oklepajih. Primer: *Kot ena izmed sodobnih tehnologij za shranjevanje toplotne energije se uporabljajo materiali, ki spreminjajo agregatno stanje (angl. phase change materials – PCM).*⁸ Paralela med obema jezikoma je vzpostavljene

⁶ Sicer kratice niso pogoste samo v »internacionalnem« izražanju, ampak je to značilen pojav za sporazumevanje v publicističnem jeziku sploh. Zadeva tako občno besedje kot lastna imena, še posebej stvarna. Nastopi tudi vprašanje kognitivnega sprejemanja kratice, še posebej v govornem kodu, ki izključuje optična razlikovalna znamenja. To pride še bolj do izraza, kadar kratica vsebuje prekomerno število členov in če so ti povrh še enaki. Primera: »V Zavodu za zdravstveno zavarovanje Slovenije vodijo postopke za razvrščanje zdravil /.../ V kolikšni meri ta strošek vpliva na likvidnostno stanje ZZZS? (Delo, 12. 4. 2003, 20.) Ministrstvo za delo je pripravilo nujne spremembe in dopolnitve zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) /.../. (Delo, 30. 1. 2003, 4.)

⁷ V sestavku bodo poleg teh zelo znanih kratice obravnavane tudi bolj ozko rabljene in s tem do neke mere bolj strokovne.

⁸ Delo, Znanost, 9. 9. 2002, 11.

na, ločnica med njima je navedena celo z identifikacijo jezika dajalca, ki je po predvidevanju vir sestavka. Identifikacija pomeni, da je pisec do jezika dajalca vzpostavil distanco, da ima v zavesti dva jezikovna koda. To je najbolj suveren dokaz moči slovenskega jezika. Še k zgornjemu nekoliko modificiran primer: *Količino skupnega ozona v plasti zraka nad zemeljskim površjem merijo s sateliti (na primer: TOMS – Total Ozone Mapping Spectrometer)*.⁹ Če je kratica že podomačena in kot taka ustaljena, izvora s stališča slovenščine ne bi bilo smiselno navajati. Mogoče je vzrok, da je ta podatek vseeno podan, prav povezanost z drugimi neslovenskimi okolji. Navajanje sopomenskih kratic lahko v tem primeru razumemo kot globalizacijsko težnjo, opozarjanje na skladiščno razvezavo pa je didaktični pripomoček za bralca: *Druga oziroma nasprotna zgodba so ultrakratki valovi oziroma ultrakratka frekvenca, s kratico UKV (nem. UKW, Ultrakurzwelle, angl. VHF, Very High Frequency), dolžine od 10 metrov do enega metra oziroma frekvence 30 do 300 megahercev (MHz), ki so frekvenčno modulirani (FM)*.¹⁰

Še primer vzporejanja nemščine in angleščine ob slovenskem izrazu v zvezi z novejšimi pojavi: *V Sloveniji smo v letu 2000 kot standarde SIST privzeli prve standarde iz serije ISO 14040, katerih predmet je tako imenovano ocenjevanje življenjskega cikla proizvoda, v angleščini Life Cycle Assessment (LCA) oziroma Ökobilanz (ekobilance) v nemščini*.¹¹

V naslednjem primeru jezik dajalec ni imenovan, kar pomeni, da tak podatek za pisca ni pomemben, pri bralcu pa je znanje o njegovi identifikaciji pričakovano. *V Evropski uniji poteka živahna razprava o sprejemu integrirane politike proizvodov (Integrated Product Policy – IPP)*.¹²

Stvarna lastna imena, izražena s kratico, v tem tipu vključevanja niso izjema. Primer: *Leto 1980 pa ga je Mednarodni program rastlinskih bioloških testov (International Program on Plant Bioassays – IPPB) sprejel za biomonitoring in testiranje okoljskih onesnaževalcev*.¹³

3.2 Mednarodna kratica z angleškim izrazom in slovensko ustreznico

Primer: *Kaj menite o bolezni, ki jo je Svetovna zdravstvena organizacija opisala s kratico SARS, severe acute respiratory syndrom ali sindrom oteženega dihanja?*¹⁴ Ta tip pomeni enakovredno obravnavanje slovenskega ob angleškem jeziku. Angleški izraz je kot izvorni podan na prvem mestu. Sestavine tega tipa so enake kot v prejšnjem primeru, le zapovrstje je obrnjeno.

Podobnemu prilagajanju so podvržena tudi stvarna lastna imena: *Prav slednji člen te organizacije razvija UCAV za DARPA – Defense Advanced Research Project Agency (Obrambna agencija za raziskave naprednih raziskovalnih projektov) in vojno letalstvo ZDA*.¹⁵ Znamenje podrejenosti slovenskega prevedka se v tem primeru vidi v navajanju le-tega v oklepaju.

⁹ Delo, Znanost, 9. 9. 2002, 12.

¹⁰ Delo, 12. 8. 2002.

¹¹ Delo, Znanost, 7. 4. 2003.

¹² Delo, 7. 4. 2003, 18.

¹³ Delo, 7. 4. 2003, 12.

¹⁴ Delo, 22. 3. 2003, 4.

¹⁵ Delo, 29. 7. 2002, 15.

3.3 Slovenski izraz (poslovenjeni) z mednarodno kratico

Primer: */.../ izvajati komercialni test prionic: z njim je mogoče na krvnih vzorcih hitro ugotoviti, ali obstaja možnost, da je žival okužena z govejim encefalitisom (BSE).*¹⁶ Tak tip brez didaktičnega vložka, ki bi nakazoval izvorni jezik, vzpostavlja povezavo med »polnim«, »besednim« izražanjem in mednarodno kratico. Do neke mere ji daje celo prednost, čeprav je postavljena v oklepaj. Predpostavlja poznanost kratice in njene pomenske podlage. Še en primer: *Čeprav se zdi, da je koncept upravljanja odnosov s strankami (CRM) postal priljubljen šele v zadnjih letih /.../.*¹⁷ Zgoraj navedeni tip je posebej aktualen ob uvajanju novih enot: *Pri tem računu pomnožijo zmogljivost ene enote, merjene v milijon računskih operacij s plavajočo vejico v sekundi (MFLOPS), s številom procesorjev. /.../ Cilj današnjih inženirjev je, da bi zgradili uporaben in cenovno dostopen računalnik z zmogljivostjo enega PFLOPS (= tisoč TFLOPS = milijon GFLOPS = milijardo MFLOPS), kar pa je vsaj za zdaj lahko le želja.*¹⁸

3.4 Mednarodna kratica z angleškim izrazom

Navajanje mednarodne kratice s samo angleškim izrazom pomeni s stališča slovenščine jezikovno reven način vključevanja mednarodnih kratic. Razvezava kratice v izvornem jeziku vendarle pomeni priznavanje njenega morebitnega nepoznavanja pri bralcu in tako služi za didaktični pripomoček pri razumevanju kratice. Primer: *Z epidemijo atipične pljučnice SARS (Severe Acute Respiratory Syndrom) se je po mnenju znanstvenikov uresničilo to, kar lahko beremo /.../.*¹⁹ Še dva primera: *V digitalnem fotoaparatu je namesto klasičnega filma senzorsko polje CCD (charge coupled device). To je integrirano vezje s poljem svetlobno občutljivih elementov in potrebno elektroniko.*²⁰ *Lani je minilo 15 let, odkar so prišli na trg Canonovi zrcalno-refleksni fotoaparati EOS (Electro-Optical System). Prvi je bil EOS 650 (1987 do 1989) /.../.*²¹

Tudi ta način zadeva stvarna lastna imena. Primer: *Tudi priporočilo EURAB (European Research Advisory Board) sledi tej smeri /.../.*²²

3.5 Mednarodna kratica brez slovenskega ali angleškega ustreznika

Samo navedba kratice brez kakršnegakoli pomenskega pojasnjevalnega opisa, najsibo v slovenščini ali angleščini, deluje nekomunikativno. Če gre pri tem za neznane in s tem za neprepoznavne kratice, to pomeni popolno obvestilno zaprtost. Primer: *Nekatera podjetja reklamirajo blazinice z materiali PCM, kot sta TCP Reliable ali PCM Thermal Solutions.*²³ Primer z delno razpoznavnostjo: *Dodana je podpora ISDN Digital Subscriber Line (IDSL) za stalno internetno povezavo pri stopnji ISDN do 144 Kbps.*²⁴ To je zelo pogost tip vključevanja kratic v slovenska publicistična strokovna besedila.

¹⁶ Delo, 20. 11. 2000, 10. poved v sobesedilu. Vir: Nova beseda.

¹⁷ Delo, Informacijska tehnologija, 5. 5. 2002, 9.

¹⁸ Delo, Znanost, 27. 1. 2003.

¹⁹ Delo, 3. 5. 2003, 8.

²⁰ Delo, 30. 9. 2000, 44.

²¹ Delo, Znanost, 27. 1. 2003.

²² Delo, Znanost, 7. 4. 2003, 19.

²³ Delo, Znanost, 9. 9. 2002, 11.

²⁴ Delo, Informacijska tehnologija, 23. 10. 2002.

Kadar se kratice kopičijo, črkovanje pomeni za njihovo prepoznavanje še bolj kot sicer odstopanje od običajnega jezikovnega sporazumevanja: *V praksi dokazuje to na primer Deutsche Telekom, saj je paket s T-ADSL (ISDN+ADSL) ena najbolj prodajanih storitev /.../.*²⁵

Drugačno interpretacijo dajejo zelo ustaljene in znane kratice. Le-te imajo s takim navajanjem možnost prehoda med kratičnice: Primer: */.../ želijo preveriti, kakšen je naš sistem nadzora nad BSE.*²⁶ Kratica je z ustaljeno rabo dosegla neke vrste, s pridržkom rečeno, pomensko osamosvojenost in je zrela za vključitev med »navadne« lekseme.

3.6 Mednarodne kratice kot prvi del zloženek

Tovrstne kratice nastopajo kot prvi del zloženek. Taka morfemska kombinatorika, kratica tujega izvora in domači (poslovenjeni) izraz v drugem delu, kaže na produktivnost kratic v leksikalnem sistemu, saj je s tem omogočeno vzpostavljanje medleksemskih razmerij in tudi razvijanje besedne družine. Nastaja poseben tip zloženek, v katerih je prvi del iz angleščine, drugi pa iz slovenščine. Primeri: */.../ je za svoje uporabnike pripravila kar nekaj celovitih rešitev v obliki ISDN-paketov.*²⁷ *V IP-svetu (IP-Internet Protocol) pa telefonirate prek IP-telefona. Prikazujemo ga v sklopu IP-centreksa, ki predstavlja sistem poslovne telefonije v lokalnem omrežju (LAN-u).*²⁸ *Pomnilnika je bilo dovolj, da smo prenos lahko opravili iz RAM-diska v RAM-disk /.../.*²⁹

Pri tem tipu zloženek je pogosto kršeno pravilo o pisavi stičnega vezaja med prvim kratičnim in drugim polnopomenskim delom zloženke: */.../ iz odklenjenega avtomobila pobrala žensko torbico z denarnico, dokumenti, bančno kartico in GSM aparatom vred.*³⁰

3.7 Kratičnice

Kratično izražanje služi gospodarnosti pisanja. Če pa se kratica ustali, pridobi sistemsko možnost, da se grafemsko izenači z drugimi enotami v leksikalnem sistemu. Primer besedila, kjer je prehod od kratice h kratičnici zelo opazen – v mednaslovju je bila navedena kratica, v nadaljnjem besedilu pa kratičnica: *Kaj je SARS? /.../ Kaj je pravzaprav sars?*³¹ Mogoče je pri tej besedi na tako hiter prehod med »navadne« lekseme vplivalo dejstvo, da gre za področje zdravja in naj bi potemtakem v globini deloval močan psiholingvistični motiv. Še dva primera: *Novi cederom mladega uporabnika tudi izobražuje, z dodanimi informacijami o Antoinu de Saint-Exupéryju – od izvornih risb do fotografij, odlomkov iz pisem itn.*³² *Osebni računalniki pece so žal postali nekaj blazno dolgočasnega /.../.*³³

²⁵ Delo, Informacijska tehnologija, 23. 10. 2002, 10.

²⁶ Delo, 18. 2. 2003, 3.

²⁷ Delo, Sobotna priloga, 28. 10. 2000, 29.

²⁸ Delo, 30. 9. 2000, 44.

²⁹ Delo, Znanost, 27. 1. 2003.

³⁰ Delo, 25. 1. 2000, poved 1344 v sobesedilu. Vir: Nova beseda.

³¹ Delo, Sobotna priloga, 3. 5. 2003, 8.

³² Delo, 15. 1. 1998. Vir: Nova beseda.

³³ Delo, 15. 1. 2001. Vir: Nova beseda.

3.8 Slovenski izraz z angleškim izrazom pravopisno neprepoznavnega kombiniranega tipa

Ob kraticah se v slovenskih publicističnih strokovnih besedilih pojavljajo kombinacije slovenskega izraza, kateremu je dodan angleški izraz, vendar v pravopisno neprepoznavni obliki. Velika začetnica sredi skupaj pisane besede ločuje dve pomensko samostojni besedi, a pisava skupaj združuje oba dela v grafično celoto. Tak model izražanja se pogosto uporablja v programerskem načinu poimenovanja spremenljivk. Slovenska leksikologija in pravopis takih izrazov kot grafemov še nista poimenovala. Ker tak način pisave pomeni odstop od pravil slovenskega pravopisa, vpeljujemo pomožni tehnični izraz, ki to nakazuje: pravopisno neprepoznavne kombinirane besede. Neprepoznavnost se nanaša na rabo velike začetnice sredi besede, ki je v slovenski jezikovni zavesti neobičajna in nepregledna. Primer: *Tako je bil leta 2000 objavljen genom vinske mušice (Drosophila melanogaster), lani je sledil genom miši, potekajo pa še genomski projekti pri prašiču (PigMap), govedu (Bov Map) in kokoših (ChickMap).*³⁴

3.9 Mednarodna kratica v kombinaciji s številskim kodom

V slovenskih publicističnih strokovnih besedilih je prevzemanje nejezikovnega, številskega koda kot dodatno znamenje identifikacije dokaz terminologizacije višje stopnje. V nekem smislu gre za nemoč jezikovnega izražanja, ki si za pomoč poišče nejezikovni kod. Dva primera: *Zdajšnji internetni protokol IPv4 ne bo več dolgo omogočal rasti interneta. Naslovni prostor v IPv4, s katerim je mogoče teoretično nasloviti 4×10 na deveto sistemov /.../, postaja pretesen.*³⁵ *Podjetje Teap je v sodelovanju s Power Conversions products in MJM-Engineering razvilo baterijski plašč, ki minimizira učinke konic toplotne obremenitve čez dan, Teap TH29 omogoča absorbiranje toplote čez dan in njeno sproščanje ponoči.*³⁶

Primer z uporabo rimskih števil: *Oba računalnika, strežnik v Sloveniji in odjemalec v Španiji, sta bila opremljena vsak z dvema 1,1 GHz PIII procesorjema, gigabitnim ethernet vmesnikom in operacijskim sistemom Linux (jedro 2,4).*³⁷

3.10 Internetni naslovi

Internetni naslovi³⁸ pomenijo vstop v svet digitalne globalne povezanosti in kot taki postajajo del skladenjskih konstrukcij: *Na sejmu je bil poseben mednarodni sklad (IeBAF) – na spletnem naslovu www.iebaf.org, kjer so prvič podelili nagrade za dosežke v elektronskem založništvu, t. i. Frankfurt eBook award.*³⁹ Obravnavati jih je mogoče kot poseben tip jezikovnega sredstva, kjer se med seboj mešajo polnopomenske besede, okrajšane besede, računalniške okrajšave, ločila (pika), znaki posebnega pomena (polžek (afna), poševnica (slash)), številke.

³⁴ Delo, Znanost, 7. 4. 2003, 4. Taki tipi besed nastajajo tudi v specialnih terminologijah: npr. Program SlovarRed2.1. v računalniškem terminološkem jezikoslovju

³⁵ Delo, Znanost, 27. 1. 2003.

³⁶ Delo, Znanost, 9. 9. 2002, 11.

³⁷ Delo, Znanost, 27. 1. 2003.

³⁸ Internetni naslovi v najširšem smislu pomenijo neke vrste krajšavo, zato naj bodo omenjeni v sklopu kratic.

³⁹ Delo, Informacijska tehnologija, 23. 10. 2002, 10.

Pogosto jih najdemo kot del časopisnega naslova. Kadar jih vpeljuje navezovalno sobesedilo, jih je mogoče še razumeti kot racionalen odmik od njihovih oblikovnih posebnosti. Nadnaslov: *Splet za popotnike*, naslov: <http://www.ViaMichelin.com>.⁴⁰

Če pa se internetni naslov v funkciji naslova pojavi sam zase, vendarle pomeni obveštilno zaprtost in deluje nekomunikativno, med drugim tudi zaradi števila sestavin. Na strani Informacijske tehnologije časopisa *Delo* je bil pod nadnaslovom e-Relevance naslov z množico heterogenih sestavin: www.gov.si/mp/si/elementi/index-organi-v-sestavi2.php.⁴¹ Besedila takega tipa prinašajo v jezikoslovje nova vprašanja. Kako bi internetni naslov opredelili slovnično, skladenjsko, kako bi poimenovali posamezne »morfemske dele«?

Ne glede na to, da vloga internetnih naslovov ni povsem raziskana, pa so prepoznavni v skladenjskih konstrukcijah z desnim prilastkom. Medtem ko leksem naslov pomeni pomenško sovsebnost, saj se oblika naslova ponovi z vsemi »sestavnimi deli«, pa naslednji primer dokazuje, da lahko v jedro vstopajo tudi drugi samostalniki: *O aferi udba.net je večina pismene populacije že podala mnenje, vsi mediji so poročali o njeni vsebini*.⁴²

V publicističnih besedilih terminološkega tipa so se pojavile tudi nove besede, kot rezultat prefunkcioniranja dela internetnega naslova v novo izrazno sredstvo, v »navadno« enoto leksikalnega sistema. Tovrstna determinologizacija izrazno še ohranja izvorni angleški jezik, v slovnični strukturi pa je kot drugi leksemi pridobila običajne lastnosti besednih vrst, v obravnavanem primeru samostalnik, in razvila tudi besedno družino. Izraz najdemo v izvorni in podomačeni obliki: *.../ vedno več zaposlenih, ki v dotcomih, rastočih internetnih podjetjih delajo 24 ur na dan, posega po kokainu /.../*.⁴³ *Recesija, ki že skoraj dve leti vlada v visokotehnoloških panogah v ZDA in drugod po svetu, je namreč močno prizadela pikakom podjetja v Silicijevi dolini*.⁴⁴

Uporaba dela leksikaliziranega internetnega naslova v funkciji besedotvorne prvine pri tvorbi novih besed potemtakem pomeni še popolnejšo vključitev v leksikalni sistem, še posebej z besedotvorno razvejanostjo. Pojavila se je prevzeta pridevniška izpeljanka: *Droge so drobna umazana skrivnost dotcomovskega sveta*.⁴⁵ Dokaz popolne determinologizacije je tudi razvijanje konotativnih pomenov: *Droge in »dotcom kultura« se po mnenju pisca dnevnika idealno dopolnjujejo*.⁴⁶ Samostalniki iz prejšnjega zgleда se pridružuje tudi pridevnik: *Pred kratkim je vpogled v vsakdanjik »dotcomovskega zasvojenca« omogočil dnevnik anonimnega pripadnika teh krogov /.../*.⁴⁷

4 Sklep

Iz navajanja najrazličnejših sodobnih leksemskih novosti, s katerimi se v slovenščino umešča angleški jezik, velikega vpliva angleščine ni moč zanikati. Ne glede na to, da ni konkretnih jezikoslovnih primerjav, ki bi pokazale, če prihaja v zadnjih letih do količinskega

⁴⁰ *Delo*, Trip, 26. 2. 2003, 11.

⁴¹ *Delo*, 5. 5. 2003, 9.

⁴² *Delo*, 14. 6. 2003. Vir: Nova beseda.

⁴³ *Delo*, 28. 10. 2000, 29.

⁴⁴ *Delo*, 22. marca 2003, 10.

⁴⁵ *Delo*, 28. oktobra 2000, 29.

⁴⁶ *Delo*, Sobotna priloga, 28. 10. 2000, 29.

⁴⁷ *Delo*, Sobotna priloga, 28. 10. 2000, 29.

porasta, predpostavljamo, da ta obstaja. Na strani Informacijske tehnologije v časopisu Delo je bilo 20. januarja 2003 najti 85 kritic, v glavnem tujih. Nedvomno je tudi, da se med funkcijskimi jezikovnimi zvrstmi kot nov podtip strokovnega jezika oblikuje slovenski publicistični strokovni jezik s svojimi značilnostmi, ki segajo v besedotvorje ter leksiko, v njem pa je veliko angleških interferenc. Slovenščini mora to prinašati nove spodbude, predvsem pa mora oživljati in vzdrževati njene besedotvorne in funkcijskozvrstne možnosti.

5 Literatura

- David CRYSTAL, 1997: *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
- Montserrat GUIBERNAU, 1996: *Nationalismus – The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*. V: Rudi Rizman, 1998: Multikulturalizem in izzivi globalizacije. XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 125–135.
- Rudi RIZMAN, 1998: Multikulturalizem in izzivi globalizacije. XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 125–135.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970. A–H. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Anthony SMITH, 1991: *National Identity*. V: Rudi Rizman, Multikulturalizem in izzivi globalizacije. XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1998, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 125–135.
- Uroš ŠKERL, Nacionalizem ukinja manjšine. Prof. Dubravko Škiljan o jezikovnih politikah. *Delo, Sobotna priloga*. 29. 3. 2003, 24.
- The New Penguin Compact English Dictionary*, 2001. Consultant Editor Robert Allen. Penguin Books 2001.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Veliki slovar tujk*, 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- France VERBINC, 1974: *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

TERMINOLOŠKI SLOVARJI IN GLOBALIZACIJA

TERMINOLOGICAL DICTIONARIES AND GLOBALIZATION

Cvetana Tavzes*

Globalizacija v najširšem pomenu, podprta z razvojem tehnologije in znanosti, zlasti računalniške in informacijske, posega tudi na področje strokovnega izrazja in slovaristike. Zlasti pri definiranju terminov in njihovem uvrščanju v strukturo strokovnega besedja uvaja formalizacijo oziroma standardizacijo. Razlaga je postala globalna, v posameznem jeziku ali stroki se lahko oddaljuje le v specialnih in prenesenih pomenih.

Gradivo, zbrano iz pisnih virov, in pisanje razlag na podlagi tega gradiva se morata za posamezna gesla preverjati in usklajevati z razlagami v sorodnih slovarjih, vključno v tujejezičnih. Korpus, iz katerega zajema leksikograf terminolog, mora biti mnogojezični korpus najsodobnejših definicij, da se lahko na njihovi podlagi v sodelovanju s strokovnjaki posameznega področja odloči za najustreznejšo in najnatančnejšo osnovno definicijo pomena, ki ga nosi termin, vendar med različnimi strokami pomensko usklajeno. Zato se glede razlag verjetno ne da več govoriti o izključnem avtorstvu, pač pa le pri celotni zasnovi posameznega slovarja, vključno z obsegom in strukturo.

Advanced by the development of technology and computer/informational sciences, globalization overlaps on terminology and lexicography in the widest sense of the word. It brings about formalized standardization, especially in defining terms and placing them into the terminological structure. The semantic definition has become global, and is only allowed to vary in specialized and metaphorical meanings of individual languages or fields.

Materials collected from texts, and the writing of definitions on their basis, must be verified and co-ordinated with definitions in related dictionaries and those of different languages. The corpus used by the lexicographer (terminologist) must be a multilingual one armed with the latest definitions, so that, in co-operation with experts in individual fields, one can decide on the most suitable and precise definition of the meaning of a term. Yet these definitions should not differentiate between the meanings in various fields. Consequently, we cannot really talk of exclusive authorship any longer, but of one encompassing the whole layout of a dictionary, including its scope and structure.

Ključne besede: *globalizacija, leksikografija, viri, strokovno izrazje, avtorstvo*

Key words: *globalization, lexicography, sources, terminology, authorship*

Globalizacija je v Velikem slovarju tujk opredeljena kot proces večanja gospodarske, finančne, politične, kulturne, informacijske povezanosti in medsebojne odvisnosti držav, regij, celin. V tem svojem najširšem pomenu, predvsem v zadnjem desetletju podprta s skokovitim razvojem tehnologije, tehnike in znanosti, zlasti računalniške in informacijske tehnike, posega tudi na področje strokovnega izrazja, ki se razvija skladno s tem.

Globalizacija tako kot na vseh področjih tudi na področju slovaropisja širi formalizacijo, standardizacijo oziroma unifikacijo. Vsaka stopnja v tehnološkem, znanstvenem ali kakem

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

drugem razvoju sproti vnaša spremembe tudi na področje definiranja tako starejšega izrazja kot novega, ki nastaja obenem z razvojem in pojavom novih predmetov, naprav, postopkov in podobnega. S splošnim razvojem se stopnjuje interdisciplinarnost in termin, ki je izvorno nastal na ozko določenem področju, prehaja na več področij ter tako pridobi več pomenov ali pa se njegov osnovni pomen spremeni.

Hiter razvoj znanosti in tehnologije, ukljen v globalizacijo, pogojuje nov tip slovarja. Govori se lahko o modernem tipu terminološkega slovarja. Ta je v svojem bistvu zelo podoben nomenklaturam oz. klasifikacijam. V njem je vsak termin opredeljen z najosnovnejšo definicijo, uvrščeno v točno določeno slovarsko strukturo. Je strogo formalističen, strukturiran slovar, v katerem so termini med seboj hierarhično razporejeni in točno definirani. Tudi razlage teh terminov morajo biti strukturirane, nosilne besede v razlagah morajo biti sestavni del te strukture.

Slovar s svojo strukturo sledi strukturam na vseh strokovnih področjih. Upoštevati mora vsako spremembo, ki se zgodi znotraj njih. Vsaka sprememba se v slovarju upošteva v celotni strukturi in povzroči nastanek nove verzije slovarja (npr.: če se spremeni poimenovanje kakšne bakterije ali virusa oziroma če se uvrstita v kakšno drugo taksonomsko skupino, je treba to dejstvo upoštevati in popraviti pri vseh izrazih, pri katerih staro poimenovanje nastopa v razlagah ali kot razmerni izraz). Zato so slovarji aktualni le za določeno obdobje, dokler se definicije terminov v njem ne spremenijo v skladu z omenjenimi spremembami. Že do sedaj se je govorilo, da je slovar zastarel v trenutku, ko izide, in da je opis minulega stanja v jeziku, s pojavom globalizacije je to dejstvo verjetno še bolj opazno.

Termin oziroma strokovni izraz je beseda ali besedna zveza, ki poimenuje pojme določene stroke, panoge. Vsak termin je samostojna enota, ki jo je treba definirati samostojno, seveda v sklopu strukture slovarja. Definicijo lahko razdelimo na osnovni del in razširjeni del. Za globalizacijo bi bilo treba uvajati enolično osnovno definicijo pomensko sorodnih terminov. Ta definicija je opredelitev besede v določeni strukturi (npr. pri razlagah fizikalnih veličin je to: osnovna (ali izpeljana) enota SI; pri rastlinah, živalih, virusih ipd.: predstavnik iz rodu, vrste, družine; pri boleznih npr. vnetje, ki ga povzroča ..., ali: inštrument za pregledovanje ...), ne pa še strokovna definicija pojave ali stvari. V slovarjih različnih področij mora biti torej, če vsebujejo enake strokovne izraze, osnovni del razlage posameznega istega izraza formalno-pomensko enak. Razlikuje se lahko le v prilagoditvi izbrani strukturi slovarja z ustreznimi razlagalnimi besedami. V razširjenem delu razlage vsaka stroka poda strokovni opis in druge, sebi ustrezne podatke, npr. pri razlagi fizikalnih veličin je to v fizikalnem priručniku ali slovarju lahko podatek o pretvorbenih faktorjih med različnimi enotami, bodisi odnos do starejših enot ali do enakovrednih enot v drugih merskih sistemih, bodisi podatek o tem, da je kaj mera za kaj, odvisno od strukture slovarja (npr. pri amperu: ... za jakost električnega toka; pri sodčku: ameriška enota za prostornino nafte, 158,9873 L; kilogram: ... enaka 1000 gramom). V slovarju medicinskih izrazov pa je za isti izraz podana druga informacija, prilagojena rabi v medicini. Če ima izraz še kakšne razmerne izraze, jih je seveda treba pripisati in pokazati njihov odnos do obravnavanega izraza, npr. da je kaj enakovredni sinonim, manj uporabljani sinonim, nepriporočeni sinonim.

V modernem slovarju ne zadošča več le definicija izraza, dodati ji je treba tujejezične ustreznike. Vsakemu pomenu ustreza točno določen ustreznik, morda tudi več, zato morajo biti ustrezniki pripisani vsakemu od pomenov, če jih ima termin več in če ti ustrezniki obstajajo. Preko ustreznikov se terminološki slovar neposredno povezuje s tujejezičnimi slovarji. Z njimi se obenem preverja in s tem zagotavlja pomenska istovetnost razlag obravnavanega

izraza in preverja usklajenost z razlagami v že obstoječih korpusih različnih jezikov (npr. besedi *rob* ustreza v angleščini *edge* npr. za rob mize, *margin* je rob strani pri knjigi, rob kozarca ali klobuka je *brim*). Preveri se tudi ustreznost izbire in tvorbe domačega izraza glede na tuje ustreznike.

Če so do sedaj razlage temeljile predvsem na gradivu, izpisanem iz pisnih virov strok, npr. učbenikov, strokovnih revij, zbornikov posvetovanj, se mora sedaj leksikograf opirati in se že lahko opira na slovarske članke v slovarjih sorodnih strok, vključno s tujejezičnimi. Tako imenovano listkovno gradivo se lahko uporablja kot potrjevalno gradivo za obstoječe razlage pomenov in kot dokaz rabe v jeziku. Korpus, iz katerega leksikograf zajema, je torej mnogojezični korpus vseh možnih, kolikor mogoče sodobnih definicij. Leksikograf jih mora primerjati med seboj in se odločati za najprimernejšo, najustreznejšo oziroma najpravilnejšo. Ko je tako razlaga enolično potrjena in usklajena z več viri, jo leksikograf lahko v obdelovanem slovarju posreduje javnosti. Kadar pri pregledovanju korpusa naleti na pomensko različne razlage za določen izraz, se mora seveda posvetovati s strokovnjaki ustreznega področja, se odločiti za najustreznejšo definicijo ali različnost rabe nakazati z več pomeni oziroma citirati vir, na katerega se je naslonil. Na voljo mora imeti toliko virov, da je lahko zanesljiv. Pisanje razlag le »iz glave« in »prakse« ne zadošča več. Vsaka stroka mora za svoje področje sproti označiti vire, ki so zanj normativni. Nedopustno je vzdrževati razlage, ki ne upoštevajo sprememb v nomenklaturah, standardih ipd. S tem se v strukturo strokovnega besedja uvaja formalizacija oz. standardizacija in obenem potreba po stalnem preverjanju gradiva in izdajanju popravljenih in dopoljenih izdaj vsakih nekaj let.

Delo leksikografa terminologa postaja vse bolj organizacijsko, usklajevalno, posvetovalno, na meji med čisto slovaropisnim, tehničnim delom in umetnostjo ustvarjanja ter zaradi tega še bolj odgovorno. Prav zaradi omenjenega razvoja bi moralo biti delo za strokovni slovar zasnovano tako, da bi zadovoljilo zahtevam sodobnosti. Slovar bi moral nastajati krajši čas, področje ne bi smelo biti preobširno, upoštevati bi bilo treba vsako novost, jo sproti vnesti v skupni korpus ter upoštevati na vseh sorodnih področjih. Zato leksikograf ne more več delati samo na papirju in ne more delati sam. Sodelovati mora s primerno izbrano skupino strokovnjakov s področja, ki ga želi slovar predstaviti. Ti strokovnjaki so odgovorni za strokovno pravilnost razlag in tujejezičnih ustreznikov.

Razvoj računalniške tehnike in programske opreme omogoča lažje sledenje napredku in lažje, hitrejše iskanje zelenih podatkov, povezanih s strokovnimi izrazi. Nastajajo obširni korpusi besedil, besedja, večja se število slovarjev, dostopnih preko računalnikov. Vse to omogoča po eni strani oblikovanje korpusa z več podatki, po drugi pa otežuje izbor in pregled nad obdelovano izbrano tematiko. Delo je vezano na računalniško obdelavo, ki mora omogočati sprotno primerjavo z vsemi deli korpusa in z drugimi korpusi ter avtomatsko iztise poljubnega dela korpusa.

Pisanje slovarja zahteva veliko priprav. Najprej je treba narediti strukturo slovarja, določiti omejitve, npr. v izboru besedja na posameznem področju, slovničnih opredelitev, omejitve v strukturi (globini) razlage, normativnosti (nadrejenost, podrejenost, enakovrednost izrazov), odločiti se za primerjalne jezike, normativne vire. Nato je treba izbrati metodo obdelave in orodja. V skupno korist bi bilo, da bi bili orodja in strukture standardizirani in s tem dostopni tudi standardizirani viri. Zamisel takega standardiziranega orodja se že uresničuje v terminološki sekciji inštituta za slovenski jezik, o čemer bo govor v enem od naslednjih prispevkov. Enako bi morali biti strukturirani spletni slovarji, pri katerih bi bilo za dobro strokovno delo zelo koristno poenotenje. Globalizacija kar sili v tako poenotenje. To pa ni več delo samo

leksikografa terminologa, ampak predvsem njegovega sodelovanja s strokovnjaki s področja informatike v skupnem projektu na inštitutski ravni, če ne širše.

V zvezi z globalizacijo pa se odpira še neko vprašanje. To je vprašanje avtorstva pri nastajanju posameznega slovarja. Izvirno avtorstvo ostaja pri celotnem načrtovanju slovarja, vključno z obsegom in strukturo. Že pri izbiri besedja pa je zaradi obilice različnih virov, iz katerih leksikograf zajema, težko govoriti o izvornem avtorstvu. Tudi pri osrednjem delu posameznega slovarja, pri definicijah oziroma opisih pomena izrazov, ki temeljijo na stvarnih danostih, je zaradi omenjenih korpusov težko reči, da je razlaga izključna last avtorja (avtorjev) slovarja, saj se je gotovo "posvetoval" pri katerem od že napisanih slovarjev, priročnikov, učbenikov ali v katerem od računalniških korpusov in se odločil za najboljšo rešitev. Viri in literatura pa so tako in tako sestavni del vsakega slovarja, posebno še strokovnega. S tem se je avtor prav gotovo vključil v globalizacijski tok informacij, uporabnikom slovarja pa vsaj za nekaj let omogočil dostop do najnovejše definicije.

Literatura

Barbara KRYŽAN - STANOJEVIĆ, Mateusz - Milan STANOJEVIĆ, 2001: Plagijat u jednojezičnoj leksikografiji, *Raspr. Instit. hrvat. jez. jezikosl.*, knj. 27 (2001). 145–159.

RAZISKOVANJE NAREČNE TERMINOLOGIJE V ČASU GLOBALIZACIJE

EXPLORING DIALECTAL TERMINOLOGY AT THE TIME OF GLOBALIZATION

Jožica Škofic*

V prispevku bo predstavljena problematika raziskovanja narečnega umetnokovaškega strokovnega izrazja v Kropi na Gorenjskem in prizadevanja za njegovo predstavitev v narečnem terminološkem slovarju in s tem ohranitev dela kulturne/tehniške dediščine.

Narečno strokovno izrazje je mogoče zbirati z različnimi vprašalnici ali pa z izpisovanjem iz pripovedovanj narečnih govorcev, ki so bila posneta "na kraju samem", tj. ob opazovanju informatorjevega strokovnega dela. Zanimivo gradivo prinaša tudi sodelovanje v študijskih krožkih, kjer se dialektolog terminograf pridruži skupini strokovnjakov, ki vodeno razpravlja o strokovnem delu in ob narečni pozna tudi knjižno terminologijo svoje stroke.

The paper presents the problematics of exploring Slovenian dialectal terminology of 'the art of the forge' in Kropa, located in the northern Slovenian region of Gorenjska. It also deals with the efforts of presenting it in a dialectal terminological dictionary, and thus preserving a part of the combined cultural and technological heritage.

Dialectal terminology can be compiled by means of various questionnaires, or from notes of the recorded, on site, accounts of dialect speakers; that is, by observing the speaker at his craft. Interesting material also arises from the co-operation in study groups: the dialectologist (terminographer) joins a group of specialists, who hold discussions on their professional work and, in addition to the dialectal, are also familiarised with the standard terminology of their craft.

Ključne besede: terminologija, dialektologija, slovaropisje, kovaštvo, Kropa

Key words: terminology, dialectology, lexicography, smithery, Kropa

1 Uvod

Raziskovanje narečne terminologije v času globalizacije se morda marsikomu zdi nepotrebno, za slovenske gospodarske razmere predrago in morebiti zanimivo le za manjši krog jezikoslovcev. Takemu stališču je mogoče nasprotovati z dejstvom, da knjižno strokovno izrazje tako kot splošnosporazumevalno besedje temelji tudi na narečnem besednem bogastvu in je zato poznavanje narečnih terminologij različnih strok pomembno za nadaljnji organski, tj. na temeljih tradicionalnega znanja sloneči razvoj strokovnega jezika teh strok samih, kar pa seveda lahko vpliva tudi na uspešen razvoj (njihovih) sodobnih tehnologij. Če se torej zdi smiselno (in smo odločeni) ohraniti in razvijati slovenski knjižni strokovni jezik, je potrebno

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

rešiti pred pozabo tudi narečni strokovni jezik, kot se je ohranil do danes – kajti zakaj bi po nepotrebnem prevzemali iz tujih jezikov ali morda prevajali (ali kar kalkirali) iz njih ali tvorili novo izrazje, če marsikaj vsaj v tradicionalnih strokah že obstaja – in sicer tako besedje sámo kot besedotvorni in skladenjski vzorci, s katerimi se dá tvoriti novo strokovno besedje. Prehajanje narečnega strokovnega besedja v sistem knjižnega jezika (in seveda tudi obratno) je namreč stalen proces,¹ ki ga je mogoče tudi usmerjati – a le z natančnim poznavanjem tako knjižnega jezika kot tudi narečja in seveda stroke. Sodelovanje med jezikoslovcem – dialektologom terminografom in strokovnjakom – narečnim govorcem je zato pri raziskovanju narečne terminologije in pri nastajanju narečnega terminološkega slovarja enostavno nujno.

V tem prispevku bodo predstavljene izkušnje pri raziskovanju narečnega umetnokovaškega strokovnega izrazja v Kropi na Gorenjskem in prizadevanje za njegovo predstavitev v narečnem terminološkem slovarju, s tem pa tudi za ohranitev tamkajšnje kulturne oz. tehniške dediščine.

2 Raziskovanje

Raziskovanje narečne terminologije je za dialektologa lahko zelo zanimivo, in sicer ne le z ozko jezikoslovnega vidika, ampak tudi sicer. Ob raziskovanju narečne terminologije se mora raziskovalec najprej seznaniti s stroko samo – z njeno zgodovino in sodobnimi razsežnostmi (ob raziskovanju narečne umetnokovaške terminologije npr. s postopki pri kovanju, kovaškim orodjem in materiali, razlikovanjem med ročno in strojno obdelavo materiala, raznolikostjo umetnokovanih izdelkov ipd.), ob druženju z informatorji pa doživlja tudi pomen posamezne stroke za okolje, v katerem deluje – in sicer tako med strokovnjaki (npr. umetnimi kovači) samimi kot tudi v lokalni skupnosti, ki se s posamezno tradicionalno stroko na nek način enači in zato njen vzpon in padec doživlja tudi kot lastno usodo.

V Kropi se je železarsko znanje več stoletij prenašalo iz roda v rod, se razvijalo od primitivnega pridobivanja železa v gozdnih vetrnih pečeh do razmaha fužinarskega železarstva in žebjarstva, ki je svoj višek doseglo konec 18. in v začetku 19. stoletja, nato pa začelo slabeti, a se je tudi s pomočjo združevanja kapitala in načrtnega ohranjanja in razvijanja železarskega znanja vendarle uspelo ohraniti do konca 20. stoletja. Ko je zaradi različnih vzrokov začela upadati proizvodnja žebeljev, so se počasi, a načrtno, kot je mogoče razbrati iz zgodovinskih virov, ki jih hranijo v kroparskem kovaškem muzeju, preusmerili v strojno proizvodnjo drugih izdelkov iz železa oz. jekla (npr. smučarskega okovja, vijakov in matic), ob tem pa prav tako v skladu s tradicijo in večinoma z lastnim znanjem (ob spremljanju razvoja stroke v Evropi in svetu) začeli močneje razvijati tudi umetno kovaštvo. Zadnje desetletje pa je kroparsko železarstvo doživelo usodne spremembe – s prehodom na tržno gospodarstvo in s privatnim

¹ Pri prehajanju narečnega besedja (tudi terminologije) v knjižni jezik se prvotni pomen besede lahko **ohrani**, npr. besedna zveza *kovaški meh* ima v knjižnem jeziku in v gorenjskem narečju enak pomen, ali pa se deloma predrugači. Pomen se tako lahko **zoži**, kot npr. v besedi *bat*, ki ima v primorski narečni skupini splošni pomen 'kladivo', v knjižni jezik pa je beseda sprejeta z ožjim pomenom 'leseno kladivo' oz. kot strojniški termin v pomenu 'strojni del, ki se giblje v valju'. Podobno tudi beseda *cvek* v mnogih slovenskih narečjih pomeni 'žebelj', v knjižnem jeziku pa ima delno spremenjen pomen 'lesen klin'. Pomen besede se v knjižnem jeziku lahko tudi **razširi**, tako je npr. beseda *žičnik* prvotno pomenila le 'iz jeklene žice strojno izdelan žebelj' v nasprotju z raznovrstnimi ročno izdelanimi, v sodobnem knjižnem jeziku (oz. kot knjižni trgovski termin) pa ima splošni pomen 'žebelj', medtem ko SSKJ besedo pomensko pojasnjuje kot 'žebelj iz žice, navadno brez glave'.

lastninjenjem je šla v stečaj tovarna Plamen, ki se je razvila iz kroparske zadruga za železarsko obrt in je še v 80-ih letih 20. stoletja zaposlovala preko 500 ljudi. S propadom tovarne in odhajanjem za zaslužkom drugam (največkrat tudi v druge poklice) se je tako prekinila večstoletna nit razvoja železarske stroke v tem kraju. Novi Plamen danes zaposluje le okoli 60 ljudi, ki pa večinoma ne delajo več iz lastnega znanja (tj. iz lastnega razvojnega dela) in skorajda nič za domači trg, ampak za tujega lastnika in kupca proizvodov, nastalih (tj. razvitih) v tujih razvojnih ustanovah. Podjetje UKO – Umetno kovinska obrt,² ki je tudi nastalo iz ene od Zadruginih delavnic, ostaja kroparsko, a edina generacija v kroparski šoli za umetno kovaštvo³ izučenih kovačev se je že upokojila, mlajši kovači pa niso primerno izobraženi (v najboljšem primeru imajo poklicno kovinarsko (ključavničarsko) šolo, nekateri pa le osnovno šolo), zato seveda tudi razvoj stagnira oz. je vse bolj vezan na tuje znanje in sledenje tujemu razvoju. Tudi sedanja prizadevanja za poživitev te stroke temeljijo bolj na programih za mednarodno sodelovanje (npr. projekt Leonardo da Vinci – usposabljanje slovenskih udeležencev programa v tujini) kot na možnostih, ki jih je morda še mogoče poiskati v domačem okolju in domačih virih znanja.

V takih okoliščinah se je v okviru študijskega krožka v Kovaškem muzeju v Kropi v študijskem letu 2000/2001 zbrala skupina strokovnjakov različnih strok, da bi zbrala, uredila in arhivirala podatke o delovanju kroparskega umetnega kovaštva. Poleg domačih muzejskih delavcev – etnologinje, zgodovinarke in skrbnika muzeja – so v njem sodelovali kroparski umetni kovači, cizelerji in graverji, arhitekta – načrtovalca umetnokovanih izdelkov ter dialektologinja. Za dialektološko terminološko raziskavo je bila to enkratna priložnost, saj so v neformalnem govornem okolju naravni govorci in hkrati kovaški strokovnjaki sproščeno pripovedovali o svojem izobraževanju in delu, o izdelkih (njihovih načrtovalcih in izdelovalcih, količinah proizvodnje, kupcih), o medsebojnih odnosih v kovačnici in o skrbeh za prihodnost stroke v domačem kraju.

Dialektologu pri takem zbiranju gradiva ni treba usmerjati govorcev, zato tudi ne more vplivati na njihov govor s svojimi morda preveč jezikoslovnimi vprašanji. Govorci se med seboj tudi dopolnjujejo in kontrolirajo ter kar mimogrede popravijo kako izrazno ali pomensko nenatančnost/netočnost. Slaba stran takega zbiranja narečne strokovne terminologije pa je, da je tako gradivo (deloma posneto ter kolikor mogoče sproti zapisano v znanstveni dialektološki transkripciji in onaglašeno) vsebinsko zelo neurejeno, mestoma nepopolno in potrebno še dodatnega preverjanja. Da pa jezikoslovec sploh lahko spremlja tako pripovedovanje informatorjev – narečnih govorcev in ga ustrezno zapiše, mora prej seveda dobro poznati tudi narečje samo, tj. njegov jezikovni sistem. Zapisati in analizirati mora torej obsežno narečno gradivo, zbrano s pomočjo različnih vprašalnic, vodenih pogovorov in spontanij pripovedovanj, izpisati iz njega narečno besedje in nato iz tega tudi morebitno strokovno izrazje. Pri tem si lahko pomaga z že obstoječo literaturo – zgodovinsko, etnološko, strokovno/izobraževalno, morda jezikoslovno. Pri zbiranju kroparske umetnokovaške terminologije je bila tako pomembna predvsem tista tipkopijsna strokovna literatura, ki je nastala kot učno gradivo za Industrijsko

² O tem Verena Štekar Vidic 2000: 36.

³ V letih 1929–1931 je v okviru Zadruga v Kropi s podporo banovine delovala zasebna strokovna šola (tj. potrebam Zadruga prilagojena obrtno nadaljevalna šola), v letih 1936–1942 je nato tu delovala triletna javna Kovinarska strokovno nadaljevalna šola, ki je izobraževala učence za poklice strojni ključavničar, stavbni ključavničar in kovač, v letih 1945–1950 pa Industrijska kovinarska šola Plamen. Po ukinitvi te šole in preusmeritvi večine njenih učencev na IKŠ Litostroj v Ljubljani je v letih 1951–1954 v Kropi delovala le še Šola za umetno kovinarstvo, ki je tudi dala edino, t. i. "zlato" generacijo kroparskih umetnih kovačev. Iz drugih šol ni po ukinitvi kroparske kraj pridobil nobenega umetnega kovača več.

kovinarsko šolo Plamen, ki je v Kropi delovala v letih 1945–1950, in za Šolo za umetno kovinarstvo v letih 1951–1954, ter tipkopisni priročnik za umetno kovaštvo, ki ga je Janez Šmitek iz Kroke pripravil leta 1990 v prizadevanju za oživitev strokovnega izobraževanja za kroparske umetne kovače. Pri zbiranju podatkov v študijskem krožku so bili v pomoč tudi različni katalogi in fotografije, ki jih hrani podjetje UKO.

Na tak način je seveda najlažje zbrati poimenovanja za različno orodje, materiale in izdelke – torej samostalnike in samostalniške besedne zveze, veliko težje pa je zbrati glagole, tj. poimenovanja za različne delovne postopke. Tudi zato je potrebno vso zbrano narečno terminologijo preveriti in dopolniti “na delovišču samem”, tj. ob opazovanju kovačevega dela in ob spremljanju vseh stopenj pri načrtovanju in nastajanju izdelka. Pri tem je pomemben tudi informatorjev metajezik, tj. jezik, s katerim pojasnjuje svoj žargon, pomensko opredeljuje posamezne izraze iz svoje stroke ipd., medtem ko komentira svoje delo/postopke oz. opisuje delovne pripomočke in svoje izdelke.

3 Nastajanje slovarja

3.1 Zbrano in v znanstveni dialektološki transkripciji zapisano terminološko gradivo je za slovarsko ureditev treba zapisati tudi s črkami slovenskega knjižnega jezika, tj. glasovno poknjiženo, kar kasneje med drugim slovaropiscu omogoča avtomatizirano abecediranje iztočnic v slovarju, uporabniku slovarja pa lažje iskanje besed in primerjanje z besedjem drugih narečij.

3.2 Eno od vprašanj, s katerimi se sreča dialektolog terminograf na tej stopnji svoje raziskave, je tudi, kako razlikovati med splošnosporazumevalnim besedjem in terminom oziroma katero besedje uvrstiti v terminološki slovar in katero ne – torej katero splošnosporazumevalno besedje je v obravnavani stroki že terminologizirano in katero ne. Na primer, ali je beseda *kladivo* (krop. *klá:du*) v kroparskem govoru del splošne (neterminološke) leksike ali je strokovni termin? Mejo med splošn(osporazumevaln)im in strokovnim je zlasti težko potegniti v krajevnih govorih, ki so zaradi zunajjezikovnih (zgodovinskih) okoliščin prepleteni z izrazjem strok, s katerimi se je zelo dolgo ukvarjala velika večina prebivalstva (npr. s kovaštvom v Kropi, čipkarstvom v Žireh, suhorobarstvom v Ribnici, sitarstvom v Stražišču), kjer se je torej velik del strokovnega besedja zaradi splošne, vsakodnevne rabe na nek način determinologiziral, postal del splošne zavesti.

V narečni terminološki slovar je treba uvrstiti vse tiste besede in besedne zveze, ki se rabijo za sporazumevanje v okviru stroke, tj. lekseme, ki poimenujejo pojme iz te stroke, ki so se v tej stroki terminologizirali⁴ – npr. v kovaški terminološki slovar je treba uvrstiti tudi samostalnik *kladivo* in glagole *zasekati* (npr. v besedni zvezi *zasekati palico*) ali *navijati* (npr. *navijati storž*) ipd. ali pridevnik *ploščat* (npr. v zvezi *ploščato železo*). V narečni terminološki slovar je treba torej uvrstiti tako besede, ki so pravi termini (= prvotni termini, specializirano besedje, npr. *bombirati*), kot tudi tiste, ki se terminologizirajo šele besednozvezno (= poltermini/besednozvezni termini, npr. *navijati ploščato železo*), kjer je terminološki pomen vezan na določeno/dogovorjeno besedno zvezo) oz. je njihova terminologizacija

⁴ “/... P/ri terminologizaciji gre za poimenovanje posebnega, manj znanega z izrazom, ki je vsaj v svojem osnovnem pomenu del splošne zavesti. /.../” (Vidovič Muha 2000: 116.)

odvisna od konkretnega strokovnega sobesedila, tj. od pojavnosti v terminološkem korpusu (= besedilni/priložnostni termini, npr. *širjenje luknje*).

3.3 Problematična je lahko tudi odločitev, katero poimenovanje (morda različnih informatorjev) je pravo in katero ne. Tako je npr. pri *umetnem kovaštvu* problematično že samo poimenovanje stroke, ki je “/.../ obrt, pri kateri se s kovaško tehnologijo in orodjem umetniško oblikuje železo in druge kovine v uporabne in okrasne izdelke /.../”,⁵ saj se nekaterim zdi primernejši izraz *umetniško* ali *umetnostno* ali *umetelno kovaštvo*, drugi zagovarjajo besedno zvezo *okrasno kovaštvo*, večinoma pa zavračajo ustaljene termine *umetno kovaštvo*, *umetni kovač* ipd., ker jim je pridevnik *umetni* predvsem sinonim za nekaj nenaravnega, izumetničenega. Naloga dialektologa terminografa je zagotovo zapisati vsa zbrana poimenovanja in jih primerno označena (tudi glede ustaljenosti in pogostnosti rabe) uvrstiti v narečni strokovni slovar, čeprav so s tem morda kršena nekatera izhodiščna terminološka načela za ustrezno postavitvev terminološkega sistema⁶ (ustaljenost, ločljivost, gospodarnost, enopomenskost). Kljub nekaterim nedoslednostim v narečnem strokovnem jeziku je namreč tudi zanj tako kot za knjižni strokovni jezik mogoče trditi, da je natančen in pomensko nedvoumen, ker pa je živ in predvsem govorjen, le redko tudi zapisan, je v svoji trdnosti vendarle tudi bolj spremenljiv kot knjižni. Sopomenskost oz. pojavljanje dvojnic na poimevalni ravni je v narečnem strokovnem jeziku kljub svoji nefunkcionalnosti pogost pojav, med drugim tudi zaradi različnih virov, iz katerih prihajajo strokovni termini.⁷ V kroparski umetnokovaški terminologiji je največ prevzetih izrazov med samostalniki, ki poimenujejo orodja, izdelke in njihove sestavne dele, manj pa med glagoli in glagolniki, ki poimenujejo delovne postopke. Gre za izposojenke iz jezikov v stiku (v kroparski umetnokovaški terminologiji največ iz nemščine), na njihovo sopomenskost pa je v slovarju treba opozoriti s kazalkami (za znakom ↔ ‘primerjaj’). Na primer:

luster | lú:star -tra m *kovaški izdelek – lesteneč* ↔ lesteneč

lesteneč | lesté:nc -a m *kovaški izdelek – lesteneč* ↔ luster

Redkejša od sopomenskosti je v obravnavanem narečnem strokovnem jeziku delna prekrivnost pomenov istega izraza (ista je uvrščevalna pomenska sestavina/UPS in različna vsaj ena razločevalna pomenska sestavina/RPS istega izraza), ki v slovarju prav tako mora biti prikazana (z oštevilčenimi podpomni). Na primer (UPS je podčrtana):

vilice | ví:lce ví:lc ž mn. **1.** *kovaško orodje z dvema rogljema, ki se ga vpne v nakovalno ali primež, za krivljenje kovine* **2.** *kovaško orodje z ročajem in dvema rogljema za krivljenje kovine*

3.4 Pri nastajanju narečnega slovarja je ob pravilnem izboru iz zbranega gradiva pomembna tudi odločitev o razporedu gesel v slovarju. Slovaropisna (= narečna terminografska) praksa kaže na več možnosti:

1) Porazdelitev gesel po pomenskih poljih/slovarskih poglavjih (in v njihovem okviru po abecedi), npr.:

– delovna sredstva, kovaško orodje in njegovi deli (npr. *gladilnik, kladivo, sekač, vilice*),

⁵ O tem Tatjana Dolžan Eržen 2000: 36.

⁶ O tem Vojko Gorjanc 1996: 252–254.

⁷ “/.../ Vir prenekaterih sopomenskih parov v terminologiji pa je tudi posledica nepoznavanja strokovne poimevalne tradicije /.../” (Vidovič Muha 2000: 118).

- kovaški izdelki in njihovi deli (npr. *dvoramni svečnik, laterna, lesteneč pumpreža, ketna, mreža, opirač glavica, poročni svečnik, rama, svečnik, svečnik Plečnik, šatulja, špica, vezica, žebelj*),
- kovaški postopki (npr. *bombirati, cepiti, kriviti, nakrčiti, navijati, odpirati, prebiti, sekati, tolči, zavijati*),
- materiali in njihove oblike (npr. *baker, gus, kvadratno železo, meseng, U-profil*) itd.

Zdi se, da taka razvrstitev gesel ni najprimernejša, saj je uvrstitev v posamezno pomensko polje seveda mogoča že v razlagi pomena termina s t. i. UPS/“genus proximum”, ki ga natančneje pomensko določa t. i. RPS/“differentia specifica” (npr.: orodje, s katerim se /.../; orodje za /.../; postopek, pri katerem se /.../; kovaški izdelek /... npr. svečnik .../, ki je sestavljen iz /.../; del kovaškega izdelka /... npr. mreže .../, ki /.../ itd.), npr.:

cepljenje | cé:plene -a s *kovaški postopek, pri katerem se s sekalnim kladivom ali sekalnim dletom loči del kovinske palice/ploščatega železa (ali kake druge kovine) od osnovnega materiala*

svečnik Plečnik | svè:čnik plè:čnik *kovaški izdelek – svečnik, sestavljen iz dveh polkrožnih skodelic, ki se stikata z dnom, in ročaja, imenovan po arhitektu Plečniku, ki ga je oblikoval*

2) Primernejša je torej abecedna razvrstitev vseh gesel, pri čemer pa so večbesedni termini lahko uvrščeni kot podiztočnice enobesednih terminov ali pa so uvrščeni kot samostojna gesla, določevalne/nejedrne sestavine teh besednih zvez pa so v slovarju navedene še v samostojnih kazalčnih geslih, ki usmerjajo k ustreznim večbesednim terminom (za znakom → ‘glej’); večbesedni termini so navedeni (in označeni z zaporednimi številkami **1.** itd.) tudi v terminološkem gnezdu (za znakom ◆) enobesedne iztočnice, ki je jedro terminološke besedne zveze, npr.:

kvadratni | kvadrá:tən -tna -tən prid. *ki je v prečnem prerezu take oblike kot kvadrat* →

1. kvadratni profil **2.** kvadratno železo

kvadratni profil | kvadrá:tən profɛ:l *kovinska palica s kvadratno obliko prečnega prereza*

kvadratno železo | kvadrá:tən želé:s *železna palica s kvadratno obliko prečnega prereza*

profil | profɛ:l -a m *kovinska palica z značilno obliko prečnega prereza* ◆ **1.** kvadratni profil **2.** okrogli profil **3.** U-profil

železo | želé:s -za m *kovno železo v obliki pločevine ali palice* ◆ **1.** kvadratno železo **2.** okroglo železo **3.** ploščato železo

3.5 Najzahtevnejši del terminografske obdelave gesla je oblikovanje primerne slovarske razlage, ki je “/.../ eksplicitno metajezikovn/a/ formulacij/a/ pomenskih sestavin /.../” leksema (Vidovič Muha 2000: 62) – predvsem seveda za stroke/poklice, ki se ne poučujejo v šolah in torej nimajo ustaljene, enotne knjižne terminologije, ki bi celo že bila zapisana v ustreznem terminološkem slovarju (razen delno v Splošnem tehniškem slovarju). V pomenski razlagi namreč navadno ne zadošča

– zgolj zapis knjižne ustreznice narečnega termina oz. “prevod” v knjižni jezik, npr.:

vilice | ví:lce ví:lc ž mn. *vilice*,

ampos | á:mpos -a m *nakovalo*,

– niti razlaga pomena neterminologizirane iztočnice iz SSKJ:

vilice | ví:lce vî:lc ž mn. *priprava iz rogljev in ročaja za držanje česa,*

ampos | á:mpos -a m *kovinski podstavek, na katerem se kuje,*

– ampak je potrebna natančnejša razlaga, kjer je termin pojasnjen z eno UPS in toliko RPS, da je pomen leksema – termina nezamenljiv z drugimi termini in njihovimi pomeni, npr.:

ampos | á:mpos -a m *na podstavek pritrjeno masivno jekleno kovaško orodje, težko okrog 200 kg, sestavljeno iz ploščatega ali oglatega roga, stožčastega kljuna/okroglega roga in srednjega ravnega dela – hrbta z enim zaobljenim in enim ostrim robom ter kvadratno luknjo za vlaganje različnih kovaških orodij, na katerem se kuje*

Pri ustvarjanju slovenske terminologije so si kroparski kovači in snovalci učnega gradiva zanje pomagali tudi s tujo literaturo – kot kaže arhivsko gradivo, predvsem z nemško. Posamezne termine so zato v svojih rokopisnih/tipkopisnih učbenikih pogosto pojasnjevali kar z navajanjem tujejezičnih ustreznic – take prevedke se zdi smiselno navajati tudi v geslu, npr. na koncu razlagalnega razdelka za znakom * (s podatkom o viru navedka, seveda):

ploskanje | ploskà:ne -a s *ploščenje; širjenje ene stranice štirikotnega profila in hkratno tanjšanje druge stranice, da postane material bolj ploščat * Breitziehen (Šmitek 1990)*

Pri razlagi pomena termina si je v narečni terminografiji mogoče pomagati tudi z informatorjevo razlago termina, ki se lahko navede v t. i. ponazarjalnem razdelku za dvopičjem (posamezni ponazarjalni primeri, tj. izseki iz zapisanega narečnega besedila, so med seboj ločeni s podpičjem) – v oklepaju za navedkom je navedena kratica informatorja/informatorjev (npr. AK = Adam Kržišnik, umetni kovač iz Krope; FK = Franc Kordež, umetni kovač iz Krope; JŠ = Janez Šmitek; ŠK = udeleženci študijskega krožka o umetnem kovaštvu itd.). Primer:

šperovka | špé:rɔvka -e ž *manjše, približno 5 cm široko nakovalo na visokem pecljastem podstavku, vpeto v večje (navadno kovaško) nakovalo: špé:rɔvka j bla tá:ka kukar nakuóá:l, samò da j bla špé:rɔvka má:n pa uò:ži pa na tá:kmole sté:blə, zatò:, da s s 'kəšnəm tá:kəm izdè:lkəm, k ní:s mò:gu k'le blí:s prí:dət, k s u'kəp da'jaɯ, da s 'təm par'šɔɯ bli:ži (AK)*

3.6 Pomembno pomagalo pri natančni pomenski razlagi leksemov v terminološkem slovarju je gotovo tudi slikovno gradivo. Izkušnje kažejo, da si je pri zbiranju gradiva dobro pomagati s fotografiranjem oz. videosnemanjem, da pa je za slovarsko predstavitev primernejša nekoliko abstrahirana skica, ki izloči vse nepotrebne vizualne informacije in izpostavi prav obravnavani pojem.⁸ Na slikovno gradivo – fotografijo ali skico, ki ponazarja termin

⁸ Tu predstavljene skice so iz priročnika Janeza Šmitka iz leta 1990 (Šmitek 1990) in iz nepodpisanega tipkopisnega priročnika iz 50-ih let 20. stoletja (verjetno avtorja Jože Gašperšiča) iz arhiva podjetja UKO iz Krope. Fotografije so iz fototeke Kovaškega muzeja v Kropi (KM Kropa) ali last/posnetek avtorice članka (Škofic). Za likovno predstavitev v knjigi – slovarju predstavljenih leksemov/umetnokovaških terminov pa se preko Kovaškega muzeja dogovarjamo z arhitektom Marjanom Gašperšičem, ki sam izhaja iz umetnokovaškega poklica in tako pozna vse podrobnosti te stroke iz lastne prakse, hkrati pa je tudi načrtovalec umetnokovaških izdelkov in torej ima tako tehniško izobrazbo kot umetniški talent za tako delo.

iz posameznega gesla, opozarja znak ► in ob njem številka skice/fotografije, posebno če ta ponazarja več terminov in ni neposredno ob geslu, na katero se nanaša. Na primer:

navijati | naví:jat -am nedov. *preoblikovati kvadratni ali ploščati profil s sukanjem okrog vzdolžne osi tako, da nastane oblika zavojnice//spreminjati ravne robove štirioglatega ali ploščatega profila v zakrivljene* ► Foto 1

Foto 1:
Navijanje (Škofic)

3.7 Gesla morajo biti opremljena tudi z dokumentarnim razdelkom (za znakom §), v katerem so podatki o zapisanosti besede v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) in v Splošnem tehniškem slovarju (STS) – če je ob kratici znak (-), to pomeni, da beseda v tem slovarju sicer je, a ne v prav tem pomenu. Na primer:

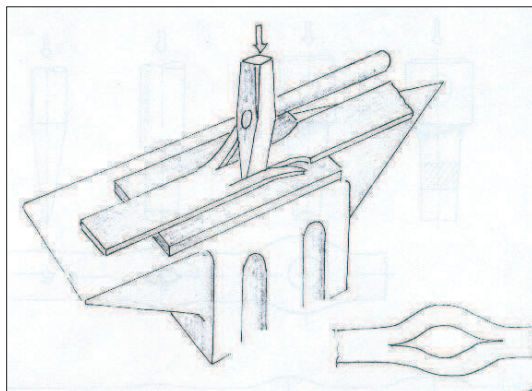
sekač | seká:č -a m *kladivo s priostrenim robom kljuna za sekanje kovine*: s seká:čom s pó:i želé:s presé:koϣ § SSKJ(-), STS(-)

4 Gesla v tako zasnovanem narečnem terminološkem slovarju so torej razporejena po abecednem redu vseh leksemov (tj. tako enobesednih kot večbesednih terminov). Iztočnici, ki je zapisana v glasovno poknjženi obliki in v narečni transkripciji z naglasom ter v osnovnih slovarskih oblikah, sledi podatek o besedni vrsti (m, ž, s – samostalnik glede na spol; nedov., dov. – glagol glede na glagolski vid, prid.), temu pa natančna razlaga pomena/pomenov in ponazarjalno gradivo (s kratično oznako informatorja). V zadnjem delu razlagalnega razdelka je za znakom * lahko naveden tujejezični ustreznik termina iz strokovne literature (s podatkom o njegovem viru). Temu lahko sledi kazalka k morebitnim dvojničnim izrazom (za znakom ↔ 'primerjaj'). Znakom ◆ sledi terminološko gnezdo, v katerem so navedeni večbesedni termini, ki imajo v jedru besedne zveze geselsko iztočnico, sicer pa imajo v slovarju svoje geslo, določevalne/nejedrne sestavine teh besednih zvez pa so navedene še v samostojnih kazalčnih geslih, ki usmerjajo k ustreznim večbesednim terminom z znakom → 'glej'. Geslo ima tudi dokumentarni razdelek za znakom §, v katerem so podatki o zapisanosti besede v SSKJ in STS. Gesla, katerih iztočnice so pojasnjene tudi s slikovnim gradivom/skicami, imajo na koncu znak ► in številko skice, na katero se nanaša. Nekatera gesla imajo tudi poseben razdelek za komentar, v tem članku označen z znakom ◇ – v njem so nekatera dodatna pojasnila o iztočnici, npr. o okoliščinah nastanka besede, ki bi zaradi strukture gesla sicer ostale nepojasnjene (npr. v geslu "pumpreža").

Gesla izbranih v članku navedenih leksemov bi v nastajajočem slovarju kroparske umetnokovaške terminologije izgledala torej takole (z znakom ■ so označeni tisti leksemi iz ponazarjalnega gradiva, ki bi bili v slovarju prav tako predstavljeni s samostojnim geslom):

ampos | á:mpos -a m na podstavek pritrjeno masivno, jekleno kovaško orodje, težko okrog 200 kg, sestavljeno iz ploščatega ali oglatega roga, stožčastega kljuna/okroglega roga in srednjega ravnega dela – hrbta z enim zaobljenim in enim ostrim robom ter kvadratno luknjo za vlaganje različnih kovaških orodij, na katerem se kuje ↔ nakovalo: nauá:dən ková:šk á:mpos ma na n strá:n stó:žac■ (ŠK) § SSKJ-, STS-

cepljenje | cé:plene -a s kovaški postopek, pri katerem se s sekalnim kladivom ali sekalnim dletom loči del kovinske palice/ploščatega železa (ali kake druge kovine) od osnovnega materiala: cé:plene na naková:lə/na á:mposə (ŠK); cé:plene na špé:roϣk (ŠK); cé:plene na šrà:ϣpštəkə■ (ŠK) § SSKJ(-), STS(-) ► Skica 1

Skica 1:

Cepljenje na nakovalu (Šmitek 1990)

dvorog ↔ šperovka

kladivo | klá:du -dva m kladivo; kovaško orodje iz lesenega držala in nanj nasajene železne glave: klá:dvoϣ je 'več sò:rt (ŠK); klá:du j tré:ba nasa'dət■ (ŠK); tá:le klá:du j má:l napé:t■ (AK) ◆ 1. osnovno kovaško kladivo 2. polokroglo kladivo 3. pnevmatsko kladivo § SSKJ, STS

kovaški | ková:šk -a -ə prid. ki se uporablja za kovanje → 1. osnovno kovaško kladivo

kovni | kó:vən kó:ϣna kó:vən prid. ki se da kovati → 1. kovno železo

kovno železo | kó:vən želé:s železo, ki vsebuje od 1,0 do 1,7 % ogljika in se da kovati: á:mpos je z jé:kla■, 'ne pa s kó:ϣnga želé:za (ŠK); s kó:ϣnmo želé:zam mō:rš zná:t dē:lat (AK) § SSKJ, STS

kvadratni | kvadrá:tən/kϣadrá:tən -tna -tən prid. ki je v prečnem prerezu take oblike kot kvadrat → 1. kvadratni profil 2. kvadratno železo

kvadratni profil | kvadrá:tən profi:l kovinska palica s kvadratno obliko prečnega prereza, navadno od štiri krat štiri do deset deset kvadratnih centimetrov: tá:le stó:rš■ je s kvadrá:tənga profi:la (AK) § SSKJ, STS

kvadratno železo | kvadrá:tən želé:s železna palica s kvadratno obliko prečnega prereza: kvadrá:tən želé:s se dá: dó:brə naví:jat (ŠK); tá:le figú:ra■ j s kvadrá:tənga želé:za (FK) § SSKJ-, STS-

lestenc | lesté:nc -a m kovaški izdelek – viseča svetilka: tá:le lesté:nc so uà:jencə■ dē:lal (ŠK) ↔ luster § SSKJ, STS

luster | lú:star -tra m kovaški izdelek – viseča svetilka: ta vé:lk lú:star u cé:rkla (ŠK) ↔ lestenc ◆ 1. luster pumpreža 2. petramni luster § SSKJ, STS

luster pumpreža | lú:star pú:mpreža *kovana viseča svetilka za eno žarnico v obliki pomanjšanega narobe obrnjenega dežnika s tremi navitimi verigami: lú:star pú:mpreža se j 'kār velí:k dé:lou (ŠK) § SSKJ-, STS-* ► Foto 2

Foto 2:

Luster pumpreža (KM Kropa)

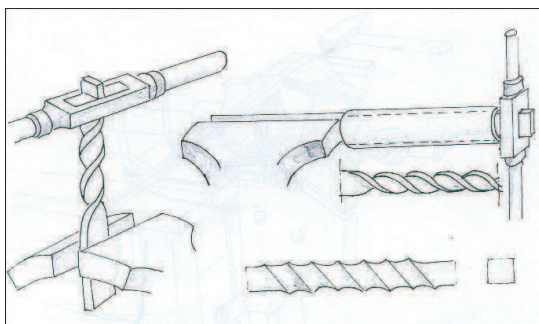
nakovalo | ná:kval -a m *na podstavek pritrjeno masivno jekleno kovaško orodje, težko okrog 200 kg, sestavljeno iz ploščatega ali oglatega roga, stožčastega kljuna/okroglega roga in srednjega ravnega dela – hrbta z enim zaobljenim in enim ostrim robom ter kvadratno luknjo za vlaganje različnih kovaških orodij, na katerem se kuje: brez ná:kvala na mó:rš kouá:t (FK) ↔ ampos § SSKJ, STS* ► Foto 3

Foto 3:

Nakovalo s šperovko (Škofic 2003)

navijati | naví:jat -am nedov. *preoblikovati kvadratni ali ploščati profil s sukanjem okrog vzdolžne osi tako, da nastane oblika zavojnice//spreminjati ravne robove štirioglatega ali ploščatega profila v zakrivljene: naví:jat ploščát želé:s (ŠK); mi: smo ū'se navijá:l na rò:ko (AK) § SSKJ (-), STS(-)* ► Skica 2

Skica 2:

Navijanje z vilicami in primežem (Šmitek 1990)

okrogli | ūokró:gu -gla -gu prid. *ki je v prečnem prerezu take oblike kot krog* → 1. okrogli profil 2. okroglo železo

okrogli profil | ūokró:gu profi:l *kovinska palica z okroglo obliko prečnega prereza: ta pè:ru s odrè:zoŋ an kó:nc ūokró:guga profi:la (AK) § SSKJ-, STS-*

okroglo železo | ūokró:gu želé:s *železna palica z okroglo obliko prečnega prereza: ūokró:gu želé:s se 'bəl má:l rá:p (ŠK) § SSKJ, STS-*

osnovni | osnó:uən -uəna -uən prid. *ki je najbolj pogost in se ga največ uporablja* → 1. osnovno kovaško kladivo

osnovno kovaško kladivo | osnó:uən ková:šk klá:du *oblika kladiva, ki se ga največ uporablja, tj. enoročno udarno kladivo teže okrog 1 kg z lesenim toporiščem in železno glavo s peto z ravno ploskvijo in prečnim kljunom*: zravən osnó:uəŋga ková:žg:a klá:dva maš pó:j še specijà:lne■ (AK) § SSKJ, STS

petramni | pè:trà:mən -mna -mən prid. *ki ima pet ram, tj. pet krakov* → 1. petramni luster 2. petramni svečnik

petramni luster | pè:trà:mən lú:star *lesteneč s petimi kraki*: 'jest mam do'ma an pè:trà:mən lú:star (ŠK) ↔ petramni lesteneč § SSKJ-, STS-

petramni svečnik | pè:trà:mən svè:čnik *svečnik s petimi kraki*: pè:trà:mən svè:čnik mò:re bit že z'lə vé:lək (ŠK) § SSKJ-, STS-

Plečnik | Plečnik m (*samo ime se uporablja le v dvobesednem terminu svečnik Plečnik, ki je poimenovan po arhitektu*) → 1. svečnik Plečnik

ploskanje | ploskà:ne -a s *ploščenje; širjenje ene stranice štirikotnega profila in hkratno tanjšanje druge stranice, da postane material bolj ploščat* *Breitziehen (Šmitek 1990): s ploskà:nəm narđi:š kuadrá:tən želé:s 'bəl zanimí:u pa lè:uš (AK) § SSKJ-, STS-

ploščat | ploščá:t -a -ø prid. *ki je v prečnem prerezu take oblike kot plošča* → 1. ploščato železo

ploščato železo | ploščá:t želé:s *kovno železo v obliki pločevine različnih debelin ali ploščate palice*: nauá:dən ploščá:t želé:s ma dimenzi:je■, raci:mo, pè:tnajst kat sé:dəm (AK) § SSKJ-, STS

ploščenje ↔ ploskanje

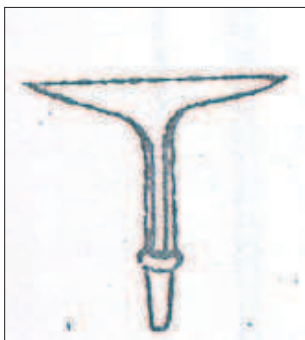
polokrogli | pò:lokró:gu -gla -gu prid. *ki ima obliko polkrogle* → 1. polokroglo kladivo

polokroglo kladivo | pò:lokró:gu klá:du *kladivo, ki ima peto zaobljeno v obliki polkrogle* ↔ *zaobljeno kladivo*: s pò:lokró:gumu klá:dvam s loh'ka ploščá:t želé:s kriju:u■ (ŠK) § SSKJ-, STS-

pnevmatski | pnevmá:ck -a -ø prid. *ki deluje na osnovi stisnjenega zraka* → 1. pnevmatsko kladivo

pnevmatsko kladivo | pnevmá:ck klá:du *kladivo, ki se dviga in spušča s pomočjo stisnjenega zraka; zračno kladivo za umetno kovaštvo s težo bata 34 ali 50 kg, težo nakovala 300 kg, hodom 200 mm, številom udarcev 220/min., elektromotorjem 5,5 kW* (Šmitek 1990) ↔ *zračno kladivo*: pnevmá:ck klá:du j p'rouzap'rou strò:i■ (JŠ) § SSKJ, STS-

prenosna šperovka | preno:sna špé:rɔvka *šperovka, ki se jo da po potrebi pritrditi v navadno kovaško nakovalo*: preno:sna špé:rɔvka j gli:x tkò: veli:ka kukar navà:dna (ŠK) § SSKJ-, STS- ► Skica 3

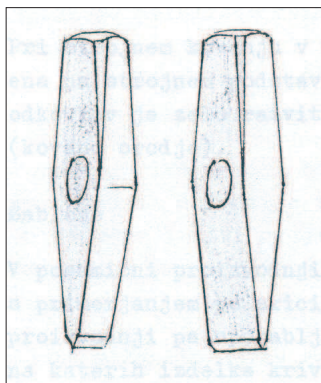
Skica 3:
Prenosna šperovka (UKO)

prenosni | prenoð:sən prenoó:sna prenoð:sən prid. *ki se da prenašati* → 1. prenosna šperovka

profil | profi:l -a m *kovinska palica z značilno obliko prečnega prereza*: mré:že■ smo dé:lal z razlí:čnəx profi:ləu (ŠK) § SSKJ, STS ◆ 1. kvadratni profil 2. okrogli profil 3. U-profil

pumpreža | pú:mpreža -e ž (*sama beseda je brez pomena*) ∅ Poimenovanje si je izmislila ena od delavk v podjetju UKO, ko je ob pogledu na izdelek vzkliknila: "Tò: j pa kú: kar ana pú:mpreža!" Ime (neuradno, žargonsko) se je prijelo, čeprav nihče ne ve, kaj beseda pravzaprav pomeni.

sekač | seká:č -a m *kladivo s priostrenim robom kljuna za sekanje kovine*: s seká:čəm s pó:j želé:s presé:kəu■ (ŠK) § SSKJ(-), STS(-) ► Skica 4

Skica 4:
Sekača (Šmitek 1990)

sploskati | sploská:t -á:m nedov. *razširiti eno stranico štirikotnega profila in hkrati stanjšati drugo stranico, da postane material bolj ploščat* ↔ *sploščiti*: kuadrá:tən profi:l na kó:nc má:l sploská:š, da lè:uš zglè:da (ŠK) § SSKJ-, STS-

sploščiti ↔ sploskati

svečnik | svè:čnik -a m *kovaški izdelek – stojalo za sveče*: velí:k sò:rt svè:čnikəu smo dé:lal (FK) § SSKJ, STS

svečnik Plečnik | svè:čnik plè:čnik *kovaški izdelek – svečnik, sestavljen iz dveh polkrožnih skodelic, ki se stikata z dnom, in ročaja, imenovan po arhitektu Plečniku, ki ga je oblikoval*: svè:čnik plè:čnik se j dó:brə predà:jəu (ŠK) § SSKJ-, STS- ► Foto 4

Foto 4:
Svečnik Plečnik (KM Kropa)

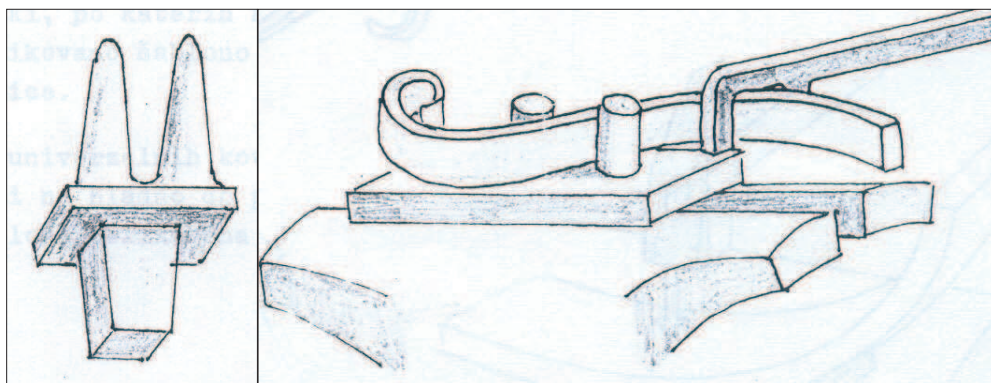
šperovka | špé:rəuka -e ž *manjše, približno 5 cm široko nakovalo na visokem pecljastem podstavku, vpeto v večje (navadno kovaško) nakovalo* ↔ *dvorog*: špé:rəuka j bla tá:ka kukar nakoú:l, samò: da j bla špé:rəuka má:n pa uò:ži pa na tá:kmole sté:blə■, zatò:, da s s 'kəšnəm tá:kəm izdè:lkəu■, k ní:s mò:gu k'le blí:s prí:dət, k s u'kəp da'jəu■, da s

'təm par'šəu blì:ži, a'ne /.../ tò: i ɥó:rsta nakouá:la, da i tokò:le šeró:ka, tokò:le dò:ɥga, pa li:x to'kə ma špí:ce■ (AK); špé:rouka i bla pa z'lə ɥó:ska pa dò:ɥgo nó:go■ i mé:la tokò:le zabi:to ɥ ano tá:ko kná:lo■ (ŠK) ◆ prenosna šperovka ► Foto 3

U | ú --- prid. *ki je v prečnem prerezu take oblike kot U, navadno z oglatim/nezaobljenim dnom* → 1. U profil

U profil | ú: profi:l kovinska palica s prečnim prerezom v obliki črke U: z ú: profi:la se i dé:lal 'mən k pa s kvadrá:təŋga (ŠK) § SSKJ-, STS

vilice | ví:lce vî:lce ž mn. 1. *kovaško orodje z dvema rogljema, ki se ga vpne v nakovalo ali primež, za krivljenje kovine: ví:lce se rà:bjo za krí:ɥlene■ želé:za (JŠ) § SSKJ(-), STS(-)* 2. *ročno kovaško orodje z ročajem in dvema rogljema za krivljenje kovine: ví:lce lox'ka 'kər na xì:ta:rcə na:rdí:š z aŋga cá:jna■ al 'pa z okró:guga profi:la (ŠK) § SSKJ(-), STS(-)* ► Skica 5

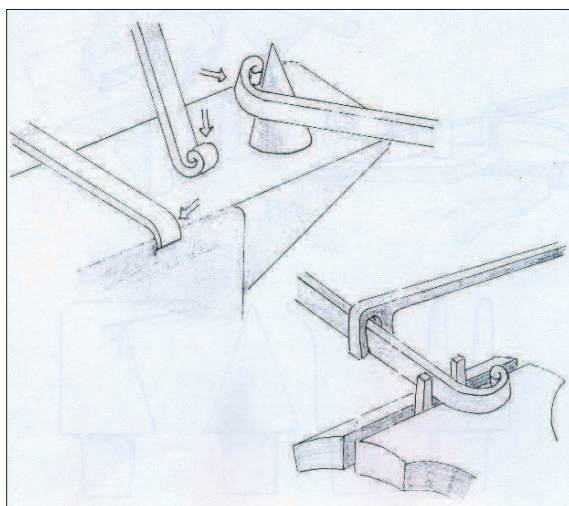
Skica 5:

Vilice 1 (Šmitek 1990)

Vilice 2 (Šmitek 1990)

zaobljeno kladivo ↔ polokroglo kladivo

zavijati | zaví:jat -am nedov. *preoblikovati kvadratni ali ploščati profil tako, da iz*

ravne oblike dobi obliko ravninske spirale, tj. preoblikovati kvadratni ali ploščati profil s sukanjem prečno na vzdolžno os tako, da nastane oblika ravninske spirale: želé:zno pá:lco lox'ka zaví:jaš s klá:dvam na stó:šcə■ na á:mposə al 'pa z vî:lcam (ŠK); pá:lco■ s ta pè:ru na kó:nc má:l potó:ɥku■, s jo sploš'koɥ, pó: s jo pa šè: lpò: zaví:ɥ (AK) § SSKJ (-), STS (-) ► Skica 6

Skica 6:

Zavijanje ploščatega profila s kladivom na nakovalu in z vilicami v primežu (Šmitek 1990)

zračno kladivo ↔ pnevmatsko kladivo

železo | želé:s -za m **1.** kovina s kemijsko oznako Fe oz. zlitina z železom kot osnovnim elementom: u Kró:p so učá:səx želé:s pə:rdobí:val z bó:bouca (ŠK); želé:s loh'ka sté:če (AK) § SSKJ, STS ◆ **1.** kovno železo **2.** železen predmet: želé:s pogorí: (AK), če ga maš predó:ux na uó:gnə (AK); u Kró:p ní: blə utpá:dəngə želé:za, u'se se i porabí:l (JŠ) § SSKJ, STS(-) **3.** kovno železo v obliki pločevine ali palice: za tà:le suè:čnik je rá:bu masi:uən (AK) želé:s (AK); tē:le dvā: želé:za mō:rəm 'še u'kəp zua'kət (AK) § SSKJ, STS(-) ◆ **1.** kvadratno železo **2.** okroglo železo **3.** ploščato železo

5 Sklep

Ker sta narečno in knjižno strokovno izrazje med seboj tesno povezana, je raziskovanje – zbiranje, analiza in pisna predstavitev – narečne terminologije tudi v času globalizacije za ohranjanje lastne (ne samo, ampak tudi strokovne) identitete gotovo potrebno. Narečna terminologija namreč v tem času zaradi različnih vzrokov (največkrat zunajjezikovnih, “globalizacijskih”) izginja, mnogokrat se s prevzemanjem tujega znanja – in kapitala – po nepotrebnem nadomešča s prevzeto terminologijo in tako tudi stroka izgublja svoje korenine in svoj strokovni jezik. Tudi kroparska umetnikovaška stroka in z njo terminologija prav v tem času potrebujeta veliko zavzetega dela za svojo ohranitev – in tudi narečni slovar strokovnega izrazja naj bi bil kamenček v tem prizadevanju.

Dialektolog terminograf mora dobro (s)poznati ne le obravnavano stroko, ki ji terminologija pripada, ampak tudi narečje svojih informatorjev, hkrati pa mora imeti dovolj slovaropisnega znanja, da lahko zbrano gradivo urejeno predstavi. Narečno strokovno izrazje lahko zbira z različnimi vprašalnicami ali pa z izpisovanjem iz pripovedovanj narečnih govorcev, ki so bila posneta “na kraju samem”, tj. ob opazovanju informatorjevega strokovnega dela, zanimivo gradivo pa prinaša tudi sodelovanje v študijskih krožkih, kjer se dialektolog terminograf pridruži skupini strokovnjakov, ki vodeno razpravlja o strokovnem delu in ob narečni pozna tudi (morebitno) knjižno terminologijo svoje stroke. Sodelovanje s strokovnjakom, ki je (kot umetni kovač) hkrati tudi nadarjen oblikovalec – ilustrator, pa je koristno tudi pri slikovni predstavitvi posameznih pojmov v slovarju.

Predstavljeni koncept za narečni terminološki slovar kroparskega umetnikovaškega izrazja je seveda le eden od možnih pristopov k obravnavi takega gradiva, v njem pa je vendarle mogoče najti različne podatke o jeziku, ki mu terminologija pripada, o pomenu posameznih terminov in o okoliščinah njihove rabe. Predstavitve koncepta pred nastankom popolnega slovarja, ki naj bi izšel v knjižni obliki, je gotovo potrebna, saj se v njem srečujejo različna védenja – jezikoslovno, tj. dialektološko in slovaropisno, ter nejezikoslovno, tj. kovaško, metalurško in tehniško v najširšem smislu.

6 Literatura

- Ljudmila BRAS, 1991: Kovaštvo. *Enciklopedija Slovenije* 5. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 340–342.
- Ivo Janez CUNDRIČ, 2002: *Pozabljeno bohinjsko zlato*. Slovenj Gradec: Cerdonis.
- Tatjana DOLŽAN ERŽEN, 2000: Umetno kovaštvo. *Enciklopedija Slovenije* 14, U–We. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 36.

- Andrej DULAR, 2001: Žebjarstvo. *Enciklopedija Slovenije* 15. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 292.
- Vojko GORJANC, 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike). *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, str. 251–260.
- Marjeta HUMAR, 2002: Vprašanja in perspektive slovenskega terminološkega slovaropisja. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 12. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, str. 246–252.
- Metka KAVČIČ, 2001: Študijski krožek Kroparsko umetno kovaštvo. *Vigenjc. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi*. Kropa: Muzeji radovljiške občine, str. 89–92.
- France NOVAK, 1998: Večpomenskost in strokovno izrazje. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: Založba ZRC, str. 113–117.
- Vesna OGRINC, 2001: *Izobraževanje kovačev v UKO Kropa*. Diplomsko delo. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede. (Tipkopis.)
- Jožica ŠKOFIC, 1997: Vigenjsko besedje v kroparskem govoru. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: Založba ZRC, str. 217–229.
- Jožica ŠKOFIC, 2001: Iz kroparske umetnokovaške terminologije. *Vigenjc. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi*. Kropa: Muzeji radovljiške občine, str. 77–88.
- Janez ŠMITEK, 1990: *UKO Kropa. Osnove tehnologije umetnega kovaštva*. Kropa. (Tipkopis.)
- Verena ŠTEKAR VIDIC, 2000: Umetno kovinska obrt. *Enciklopedija Slovenije* 14, Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 36–37.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Peter Weiss, 1998: *Slovar govorov Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami. Poskusni zvezek (A–H)*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Andreja ŽELE, 2003: Stopnje terminologizacije v leksiki (na primerih glagolov). Predavanje na znanstvenem srečanju *Terminologija v času globalizacije*, Ljubljana, 6.–7. junij 2003 (v tem zborniku).

STOPNJE TERMINOLOGIZACIJE V LEKSIKI (NA PRIMERIH GLAGOLOV)

THE LEVEL OF TERMINOLOGIZATION IN THE LEXICON (IN EXAMPLES OF VERBS)

Andreja Žele*

Aktualna raba glagolskih terminov v pravniških in računalniških besedilih odpre različne vidike obravnave. 1) Uporaba določenega glagola oz. njegovega pomena je vezana na tip (so)besedila, kar vzpostavi pomenskoscladenjsko odvisnostno razmerje med glagolskim terminom in besedilom. Izbrani tip besedila kot izhodiščno merilo terminologizacije leksike omogoča pomenskoscladenjsko delitev na prvotne in drugotne glagolske termine – prvotna terminološka raba je tipičnejša za pomensko specializirane in višje specializirane glagole, drugotna terminološka raba pa za primitivne in temeljne glagole. 2) Različna stopnja terminologizacije določenega glagola posledično zahteva specifično vezljivost. 3) Stopnja determinologizacije v določenem jeziku bi morali upoštevati tudi enojezični razlagalni slovarji sodobnega standardnega jezika.

The topical use of verbal terms in legal and computer texts opens up various aspects of treatment. 1) The use of a particular verb or its meaning is bound to the type of (con)text, which establishes a semantic-syntactic dependency relation between the verbal term and the text. The selected type of text as the starting scale of terminologization of the lexis enables a semantic-syntactic division into primary and secondary verbal terms. The primary terminological use is more typical of semantically specialized and more highly specialized verbs, and the secondary terminological use of primitive and basic verbs. 2) A different level of terminologization of a particular verb demands a specific valency as a consequence. 3) The level of (de)terminologization in a particular language should also be taken into consideration by monolingual explanatory dictionaries of contemporary standard language.

Ključne besede: glagolski termin, /de/terminologizacija, prvotna/drugotna terminološka raba, tip besedila

Key words: verbal term, /de/terminologization, primary/secondary terminological use, type of text

Prispevek skuša predstaviti praktično uporabo glagolskih terminov v slovenskih družboslovnih in tehniških besedilih ter glede na aktualno rabo nakazati smernice nadaljnje /de/terminologizacije (pomensko) primitivnih, temeljnih in specializiranih oz. višjih specializiranih glagolov (z upoštevanom tvorjenostjo) v slovenščini.¹

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

¹ Determinologizacija se tu razume v smislu pomenskega posploševanja izhodiščnega termina z uporabo v bolj splošnosporazumevalnih in nespecializiranih besedilih. Glede na to, v kolikšni meri in obsegu se določeni glagolski termin kot deklariran strokovni izraz uporablja v različnih strokah, navadni terminologizaciji v okviru ene stroke dodajam še širšo terminologizacijo, tj. pojavitev istega glagolskega termina z večjimi/manjšimi pomenskimi premiki v različnih strokah.

Aktualna raba glagolskih terminov v družboslovnih in naravoslovno-tehničnih besedilih odpre različne vidike obravnave: 1) Navezanost na določeni/izbrani tip (so)besedila vzpostavi pomenskoskladenjsko odvisnostno razmerje med glagolskim terminom in besedilom. 2) Izbrani tip besedila kot izhodiščno merilo terminologizacije leksike omogoča pomenskoskladenjsko delitev na prvotne in drugotne glagolske termine, različna stopnja terminologizacije določenega glagola pa posledično zahteva specifično vezljivost. 3) S slovaropisnega vidika pa mora biti stopnja determinologizacije obravnavanih glagolov izražena z eno- ali večbesednimi terminološkimi gesli.

1 /De/terminologizacija glagolov

Glagoli so prav zaradi svoje organizacijske vloge v stavčnih povedih povsem netipična besedna vrsta za termine – večina potencialnih glagolskih terminov je že tako in tako izimenskih.² Tako je tudi pri terminoloških obravnavah bila izhodiščna postavka, naj bi glagoli zaradi svoje pomenskoskladenjske oz. stavkotvorne vloge prednostno označevali določeno funkcijskost besedil, ne pa predmetnosti (Križaj Ortar 1989: 221–222). Ravno poudarjanje pomenskoskladenjske funkcijskosti glagolov oz. zlasti glagolskih tvorjenk (izpeljank, sestavljenk, zloženk) tudi pri njihovi terminologizaciji preprečuje preveliko zanemarjanje lastne miselne podlage na račun ustreznjega jezikovnega videza (Vidovič Muha 1986: 24). Glagolska organizacijska vloga namreč zahteva smiselni oz. ustrezni izbor pomenskih sestavin glagolskega termina, ker je od tega odvisna ciljnost sporočila. Tako pri pomensko (višjih) specializiranih kot pri primitivnih in temeljnih glagolih bodo nakazane razvojne smernice terminologizacije in determinologizacije, in sicer je pri primitivnih in temeljnih glagolih poudarjena smer terminologizacije, pri specializiranih in višjih specializiranih glagolih pa smer determinologizacije.³ Glede na jezikovno rabo, metonimične in metaforične zmožnosti in na razvojno širjenje funkcijskosti jezika pa se zdi, da tako terminologizacija kot determinologizacija spodbujata širšo terminološko rabo – terminološka raba pa se navezuje predvsem na rabo v določenih strokovnih besedilih in tudi na širitev terminološke rabe že uveljavljenega termina na druga strokovna področja (širša terminologizacija),⁴ medtem ko se determinologizacija tu razume v smislu pomenskega posploševanja izhodiščnega termina v t. i. poltermin⁵ z uporabo v bolj splošnosporazumevalnih in nespecializiranih besedilih.⁶

² V češki literaturi npr. zavzemajo vsega 7,2 % terminov (nasproti samostalnikom 92,4 %). Našteta odstotkovna razmerja veljajo za osemdeseta leta 20. stoletja (Poštolková 1983: 35, 41), vendar je pomembna predvsem načelna predstavitev teh razmerij.

³ Pomensko delitev glagolov na primitivne, temeljne, specializirane in višje specializirane glagole, tako da se v zgornji razvrstitvi v smeri od primitivov do višjih specializiranih glagolov pomenskost oži in hkrati specializira, je podrobneje predstavljena v *Vezljivost v slovenskem jeziku* (Žele 2001: 113–230).

⁴ V češki literaturi (prim. Kocourek 1991: 97–98) se v smislu širše terminologizacije govori o eno- ali večstrokovnih terminih. Enostrokovni termini, imenovani tudi preskriptivni termini (Čermák, Blatná idr. 1995: 144), so ožjestrokovno opredeljeni z definicijo in v zvezi z njimi lahko govorimo o ožji terminologizaciji, večstrokovni termini, imenovani psevdopreskriptivni termini, so širšestrokovno opredeljeni (tudi z metonimičnimi in metaforičnimi prenos) in v zvezi z njimi lahko govorimo o širši terminologizaciji.

⁵ Poltermin se uporablja v češki literaturi B. Poštolková (1983: 30).

⁶ V naši novejši jezikoslovni literaturi (Vidovič Muha 2000: 116–117) je poudarjeno, da pri terminologizaciji in determinologizaciji ne gre zgolj za različnosmerni potek pridobivanja oz. izgubljanja določenih lastnosti, temveč gre pri terminologizaciji za poimenovanje posebnega, manj znanega, pri determinologizaciji pa denotat postaja širše/splošneje prepoznaven, zato v svet splošne (neterminološke) leksike prehaja tudi njegov izraz.

Glede na povedano so načelna izhodišča:

- Merilo stopnje terminološkosti določenega glagola je konkretno obravnavano besedilo. Meje med terminološkostjo in neterminološkostjo določenega glagolskega leksema so zabrisane, zato je smiselno govoriti o prvotni ali drugotni terminološki rabi oz. o prvotnem ali drugotnem glagolskem terminu glede na konkretno izbrano in obravnavano strokovno besedilo.
- Potencialni prvotni glagolski termini so glagoli z ožjim specializiranim pomenjem – pomensko specializirani in, z upoštevanjem dodatne tvorjenosti (glagolske sestavljenke in zloženke), pomensko višji specializirani glagoli. Prvotni glagolski termini (pomensko specializirani in višji specializirani) lahko z rabo v več strokah, tj. prek širše terminologizacije in prek manj specializirane uporabe v splošnovsebinskih ali le poljudnostrokovnih besedilih prehajajo v determinologizacijo. Nasprotno pa se potencialni drugotni glagolski termini (večinoma pomensko primitivi in temeljni) s širokim oz. posplošenim pomenjem v konkretnih ozkostrokovnih besedilih terminologizirajo. Glagoli z izhodiščno drugotno terminološko rabo se v strokovnih besedilih usmerijo v terminologizacijo (najpogostejši so skupi), npr. *pomlajevati drevje* (agr.), *požlahtnjevati žito/drevje* (agr.), *razkisovali tla* (agr.), *zmehčati vodo* (kem.), *preobremenjevati motor* (teh.); na področju etnologije npr. skupa *pokopavati pusta*, *vleči ploh* in sklop *vagati sol*. Sicer pa je v zvezi s pojmom širša terminologizacija v naši jezikoslovni literaturi eksplicitno poudarjeno, da enopomenskost termina velja za področje ene stroke, da pa se termini, nastali po metaforični in metonimični poti, iz splošnih neterminoloških pomenov lahko pojavljajo v različnih nesorodnih strokah (Vidovič Muha 2000: 117). Za tovrstne skupne interdisciplinarne (večpomenske) strokovne izraze velja merilo t. i. čiste večpomenskosti, ki znotraj posamezne določene stroke zahteva ohranitev razločevalne razumljivosti, jasnosti in predvsem pomenske natančnosti določenega izbranega pomena (Novak 1998: 115–116). Tovrstne ugotovitve pa (posredno) samo še potrjujejo upravičenost obstoja in uvajanja besednozveznih terminov, kjer je hierarhična ureditev pomenskih sestavin tudi še eksplicitno izražena.
- Trostopenjska terminologizacija oz. determinologizacija vključuje stopnje netermin – poltermin – termin. Pojem glagolskega termina (absolutnega/stalnega termina) je vezan na terminološko samozadostne/samostojne glagole, pojem glagolskega poltermina (besedilni/priložnostni termin) je vezan na terminološko nesamostojne vezljive/vezavne glagole, ki so kot glagolski (pol)termini vmesna stopnja med terminologizacijo in determinologizacijo.
- Pri glagolih je terminologizacija še posebej poudarjena kot pomenskosladdenjska kategorija – poudarjena je soodvisnost konkretnega strokovnega besedila in terminologizacije glagola. S terminološko pomenskosladdenjsko rabo se nujno izrazijo tudi lastnosti terminološke vezljivosti. Upoštevanje vezljivosti je dodatna potrditev in opredelitev skladdenjskega pomena termina, v obravnavanem primeru glagola – termina.
- Vezanost terminologizacije in determinologizacije na strokovno tipologijo besedil hkrati posredno-vzajemno opozarja in poudarja smiselnost načrtnega in natančnejšega uvajanja socialno- in funkcijskozvrstne tipologije besedil. Zvrstna tipizacija besedil vzajemno-odvisnostno opozarja na nujnost zvrstnubesedilne referenčnosti tudi ustreznih terminoloških korpusov in je hkrati osnovni pogoj za nastanek terminoloških korpusov.

1.1 Nadaljnje razvojne smernice /de/terminologizacije

Prav uvajanje novih glagolskih leksemov ali samo pomenov nakazuje nadaljnji razvoj tako v smer terminologizacije kot determinologizacije, npr. a) na različnih strokovnih področjih: *digitalizirati/internetizirati vse, informatizirati procese, ekologizirati regionalni sistem, piratizirati programe, plastificirati oblačilo, poračunaliti vsa opravila, poskenirati sliko, postopničiti frizuro, predizajnirati revijo, prekodirati strukturo, premrežiti s sistemom kanalov, preplastiti cestišče, razhroščiti operacijski sistem, reciklirati uporabljene materiale, resetirati računalnik, splakatirati mesto, vitaminizirati margarino, tehnizirati kmetijstvo* ipd., b) v družbenopolitičnem delovanju: *albanizirati/amerikanizirati/argentizirati/bolgarizirati/islamizirati/kosovizirati se/koga, globalizirati svet, internacionalizirati študij, marginalizirati politični sektor, personalizirati trženje, refederalizirati premoženjske odnose, regionalizirati dejavnost, rekatolizirati slovenski narod, reprivatizirati lastništvo, transnacionalizirati države, zdemoralizirati družbo* ipd., c) v družbenoangažirani dejavnosti: *injicirati drogo* ipd.

Pri novih skladenjskopomenskih zvezah oz. pri uvajanju novih glagolskih pomenov je bilo v zadnjih dveh desetletjih še najbolj produktivno področje računalništva. V svoje strokovno besedišče je namreč prevzelo veliko pogosto uporabljenih in zato ustaljenih glagolov, v novih zvezah pa so ti glagoli pridobili nov pomen: *izrezati s tipko označeni blok, odpreti novo datoteko, odpreti okno z vsebino diskete, e-poslovati, piratizirati programe, preimenovali datoteke, podpirati prenos podatkov z dvema izvedbama, pognati programska okna, pošiljati podatke po računalniških omrežjih, povoziti datoteko, prelistati s tipko ali miško celotno datoteko, prigraditi CD-pogon, priklicati besedila na zaslon, priti iz ene datoteke v drugo, servisirati izstope na sisteme, seliti se na strežnik, shraniti v pomnilnik, startati računalnik, vstopiti v nov program, zapeči na CD-disk, zapustiti zaslon, zmrzniti okna* '95.

1.1.1 Premosorazmerno razvoju različnih strok se specializirajo tudi besedila, ki zahtevajo tudi obravnavani temi ustrezno specializirano besedje. Najopaznejši pokazatelj specializacije pomenja je tvorjenost, zato danes v različnih tipih besedil prevladujejo tvorjenke – med glagoli izsamostalniške s prevladujočim priponskim obrazilom *-ira-ti*, brez drugotne nedovršenosti in z možnostjo dvojnic tipa *favlirati/favlati igralca, slovenizirati/sloveniti pisavo/imena, perfekcionizirati/perfekcionirati vlogo*.

Z intenzivnejšim slovenjenjem strokovnega izrazja pa se povečuje pogostnost tudi drugih priponskih obrazil: *opaževati, pogozdovati, pospeševati* (avt.): *pospeševati ione/elektrone* (fiz.), *postrgati maternico* (med.), *predgrevati zrak* (teh.), *preskakovati* (šah. *Skakač preskakuje figure*, fiz. *Električna iskra preskakuje med elektrodama svečke*), *razdruževati množico na delne* (mat.), *uglaševati televizijski sprejemnik* (teh.), *ugotavljati identiteto* (pravn.), *uzimovati zelenjavo* (agr.), *uzimovati čebele* (čeb.), *zakovati kovico* (teh.), *ocariniti blago, opomeniti hrepenenje, osemeniti kravo* (biol., vet.), *poapniti zemljo/travnik, utekočiniti plin, vodeniti barvo, včlaniti otroka v društvo, filmati prizor/roman, izsuševati močvirje, kockati del cestišča, kodrati lase, koksati črni premog* (metal.), *lotati žlebove* (teh.), *oddajati* (rad.), *oddajati elektromagnetne valove* (fiz.), *peskati zemljo* (agr.), *peskati ulitke* (teh.), *podnaslavljati filme* (film.), *podvezati jadro* (navt.), *povišati vodstvo* (šport.), *preplezati smer* (alp.), *Zobati kolesi se preprijemata* (strojn.), *presnavljati* (biol.), *prestati kazen* (pravn.), *prevezati ud* (med.), *prevezati knjigo* (obrt.), *prevezati* (ptt.), *sevati elektromagnetne valove* (fiz.), *uvaljati žično mrežo v steklo* (metal.), *uvaljati olje v kožo* (usnj.), *uzakonjati zakonske predloge* (pravn.), *uzimovati čebele* (čeb.), *vraščati se v sestoj iglavcev* (gozd.) ipd.

1.1.2 Med glagoli delovanja/ravnanja/upravljanja/rekanja/premikanja, npr. *figurirati*, *filmizirati*, *finiširati*, *injicirati drogo*, *kanonizirati*, *lastniniti*, *operacionalizirati dogovor*, *savnati se*, *stekleničiti*, *tračariti*, *zgodbariti*, *žirirati* ipd. je velik odstotek sestavljenk (62 %), navadno kot drugostopenjskih tvorjenk, z najpogostejšimi predponskimi obrazili *po-*, *pre-*, *za-*, *raz-*, *z-/s-*, *o-* in *v-/u-* (*polastniniti*, *poskenirati*, *prelastniniti*, *predimenzionirati*, *zasmrečevati*, *zasneževati*, *razlastniniti počitniške hišice*, *razmrežiti*, *zdogovoriti intervju*, *zretuširati napako*, *zintrigirati*, *zminimizirati vse*, *sfinancirati centre v državi*, *skapitalizirati se/koga/kaj*, *sprofanirati v kaj*, *sprofesionalizirati šport*, *sproducirati koncept*, *sprogramirati hiter pomnilnik*, *stehnzirati družbo*, *olastniniti*, *olstavati napačno parkirana vozila*, *oposamezniti se/koga*, *opredmetiti*, *opomeniti*, *osrediščiti se*, *vsajati organe*, *uplemenititi dejavnost* ipd.) napoveduje zožena vezljivostna polja, ki se navadno izrazno oblikoslovno-skladenjsko omejujejo na (avtomatizirano/nevtralno) nezaznamovano tožilniško vezavo.

Pri vedno večji uporabi sestavljenk določena domača predponška obrazila kot *za-* in *z-/s-* ohranjajo a) samo faznost (začetnost ali končnost), npr. *zaasfaltirati*, *zamoralizirati*, *zamužicirati*, *zmasakrirati*, druga b) prehod v novo stanje z novo lastnostjo, npr. *po-* v *polastniniti*, *poskenirati*, nekatera lahko posredno izražajo c) družbene spremembe, npr. *pre-*: *predefinirati ukaze*, *prefarati podružnico*, *preformulirati prastar red*, *preinterpretirati izide*, *prekategorizirati mejne prehode*, *preorganizirati svet*, *preparkirati avto*, *prestrukturirati gospodarstvo*, *preusposabljanje ljudi* ipd. Močno zastopano je tudi predponsko obrazilo *do-*, ki s svojo č) 'dokončnostjo' oz. 'ciljnostjo' uvaja absolutno tožilniško vezavo in tako aktualizira družbeni trenutek, npr. *doformulirati vse*, *dokapitalizirati podjetja*, *dokvalificirati presežne delavce* ipd.⁷ S tem se tipizira tudi predvladujoča vrsta glagolskega dejanja – tako npr. sestavljenke s predponskim obrazilom *po-* navadno izražajo prehod v novo stanje, sestavljenke z obrazilom *pre-* spremembo dejanja in tiste s predponskim obrazilom *do-* dokončnost/ciljnost dejanja.⁸

Zgornja pogostnostna razvrstitev predponskih obrazil posredno izraža tudi višjo ali nižjo stopnjo univerzalnosti posameznega predponskega obrazila oz. njegovo zmožnost združevanja prislovnosti, lastnosti in faznosti. Razmerja med naštetimi vrednostmi so v predponskih obrazilih v celoti in jasneje izražena prav pri glagolskih sestavljenkah na *-ira-ti*, kjer je onemogočena drugotna nedovršnost.

1.1.3 Drugostopenjske tvorjenke navadno še zožujejo vezljivostno polje tipa *prednastaviti digitalni izenačevalnik*, *prenamestiti programsko opremo*, *preošteviliti stavbo*. Zaradi drugostopenjskosti tvorjenke imajo predponška obrazila pogostejše kot sicer samo predmetnompomensko vrednost, ki navadno še zoža vezljivostno polje glagolske tvorjenke.

Tudi primerjalno tvorjenje posledično poenostavlja vezljivostna polja. Po tipu *osamiti se/koga* imamo tudi *oposamezniti se/koga*; v jezikoslovju se po zgledu *ubesediti in upovediti*, pojavljata še *ustavčiti*, *uimentiti* npr. v *Ni treba, da bi pretirano ustavčevali, vendar je dejstvo, da se dandanes pretirano uimentuje*.

⁷ S primerjalnega vidika sta *za-* in *z-* kot potencialni čistovidski predponski obrazili navajani tudi v češčini (1986: 404–405) in slovaščini (1966: 414); pri predponskem obrazilu *po-* je tudi v češčini (1986: 398) med najpogostejšimi pomeni izpostavljen pomen prehoda v novo stanje oz. lastnost; pri predponskem obrazilu *pre-* je tudi v češčini (1986: 399) izpostavljen pomen spremembe; pri *do-* pa sta tako v slovaščini (1966: 409) kot v češčini (1986: 395) izpostavljena pomena dokončnosti in ciljnosti.

⁸ Vezljivostna tipologija glagolskih sestavljenk z upoštevanjem vseh predponskih obrazil, ki jih prinaša besedje v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika I–V* (1970–1991), je obravnavana v članku Ade Vidovič Muha, *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti* (*Z normativnim slovensko-nemškim vidikom*), *Slavistična revija* XLII/1 (1993), 161–192.

1.2 Osnovni pogoji za terminologizacijo glagola:

- Potencialni termini so pomensko specializirani in višji specializirani glagoli, za katere je poleg zožene pomenskosti tipična tudi tvorjenost, najpogostejša je izimenska oz. izsamostalniška izpeljava. Ustrezno besedotvornopodstavnemu delu besede se uporabljajo domača ali tuja priponska obrazila. Močno prevladuje priponsko obrazilo *-ira-ti* – da je ta prevlada že neke vrste stalnica, dokazujejo tudi okvalificirani glagoli, npr. *deklamovati* (zastar.): *deklamirati*, *demoralizovati* (star.): *demoralizirati*, nasproti npr. *posvečati*: *posvečevati* (rel.), *potrkovati*: *potrkavati*, *pomlajevati drevje* (agr.), *poveljevati zbor* (voj.). Da gre pri izpeljavi z različnimi priponskimi obrazili lahko tudi za pomenske odmike, dokazujejo primeri kot *hidratirati oksid v kislino* (kem): *hidratizirati* (kem. *Nežgana glinica na zraku hidratizira*), *devalorizirati denar* (fin.) / *devalorizirati dragocena področja*: *devalvirati denar* (fin.), nasproti npr. *laicizirati pouk*: *laizirati šolstvo*; uporaba priponskoobrazilnih različic je pogosto povezana z determinologizacijo, npr. *aktivirati snov* (kem.), *s strelom aktivirati mino* (voj.) > *aktivirati rezervno padalo*, *aktivirati denarna sredstva*, *aktivirati mladino*: *aktivizirati delavce in šolsko mladino*, *aktivizirati proizvodne kapacitete* ipd.
- Potencialni termini so desno nevezljivi pomensko specializirani glagoli, po možnosti z zabrisano vidskostjo oz. dvovidskostjo. Osnovni pogoj je torej ukinitvev dveh slovnično-pomenskih kategorij – vezljivosti in vida. Tako se pri glagolih na *-ira-ti* specializirana pomenskost osredinja na korenski oz. besedotvornopodstavni del besede, priponsko obrazilo *-ira-ti* samo slovnično označuje dejanje, medtem ko se faznost/(ne)teličnost dejanja in še dodatni možni prislovni pomen prenašajo na predponsko obrazilo oz. predpono.⁹ Tako da so terminološke zveze s primitivnim ali temeljnim glagolom pomenskoscikladenjske podstave specializiranim glagolskim terminom. Načeloma bi determinologizacija pomenila uvajanje vezave/vezljivosti pri specializiranih glagolih. Determinologizacija gre v smeri terminološko samozadostni/samostojni glagoli > terminološko nesamostojni vezljivi/vezavni glagoli, kar je potrjeno tudi za anglo-ameriška besedila (Meyer - Mackintosh 2000: 121). Na splošno širjenje in razvijanje povedkove rabe večja stopnja determinologizacije.
- Medstopnja k terminologizaciji glagolskega besedja je oženje vezljivostnega polja v tožilniško vezavo. Medstopnja je hkrati tudi širša terminologizacija, ki je za primitivne in temeljne glagole stopnja delne (pol)terminologizacije v smeri k terminologizaciji, za pomensko specializirane glagole pa širša terminologizacija pomeni širjenje specializiranega pomena na različna strokovna področja ali pa v smer determinologizacije.

2 Oženje v tožilniško vezavo kot medstopnja k terminologizaciji glagolskega besedja

Medstopnja k terminologizaciji glagolskega besedja je oženje vezljivostnega polja v tožilniško vezavo. Težnjo k nezaznamovani tožilniški vezavi izražajo predvsem izpeljanke in tvorjenke iz predložne zveze tipa *dopingirati športnika*, *ekranizirati gledališče*, *filetirati*

⁹ Ker pri glagolih na *-ira-ti* besedotvorne (izpeljavne) spremembe priponskega obrazila niso mogoče, prevzema predponsko obrazilo tudi vidsko vlogo, nepredponski glagoli pa se obravnavajo kot nedovršni. Vsekakor pa za terminologijo velja, da »glagolska semantika lahko prevlada nad gramatikalno stranjo glagola« (Korošec 1972: 214).

sardele, kanonizirati Ketteja, klimatizirati prostor, parcelirati zemljišče, raketirati mesto, robotizirati celico za varjenje, žirirati prispevke, prizemljiti plovilo, ubesediti dogajanje, uprositorjevati objekte, ustekleničiti vodo ipd.

Medstopnja je hkrati tudi širša terminologizacija, ki je za primitivne in temeljne glagole stopnja delne (pol)terminologizacije v smeri k terminologizaciji.

2.1 Tu je predstavljeno, kako je vezljivost oz. prevladujočo tožilniško vezavo t. i. prvotnih in drugotnih glagolskih terminov obravnaval Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). V smislu besednih in besednozveznih glagolskih terminov lahko govorimo o terminološki vezljivosti.

Pri rabi primitivnih in temeljnih glagolov splošni oz. posplošeni glagolski pomen omogoča drugotno terminološko rabo in neke vrste polterminkost. S tem hkrati odpira in zapira terminologizacijo – vezava splošno- oz. širokopomenskih glagolov v terminologiji namreč omogoča in širokopomensko odpira izbor oz. udejanjenje/aktivizacijo katerega koli ozko specializiranega udeleženca in s tem preciznejše analitičnejše izražanje in posledično določeno stopnjo terminologizacije glagolske zveze; nasprotno izbor pomensko nespecializiranega udeleženca ukinja možnost terminologizacije, prav tako je onemogočena terminologizacija besedne zveze z naklonskim glagolom – v takšnih primerih je lahko terminologizirana samostalniška zveza z izglagolskim prilastkom tipa *hoteni splav* (med.) ipd.

Kot se je že potrdilo pri specializiranih glagolih, ni namen z glagolsko vezavo uvajati vidskost v glagolsko terminološko zvezo,¹⁰ ampak v specializiranopomensko dejanje/dogodek vključiti faznost oz. /ne/teličnost označevanega. Vsaj posredno pa na izbor vidskega para/nasprotja vpliva specializiranopomenski udeleženec – dokaz za to je, da navadno samo en člen vidskega para/nasprotja nastopa v terminološki zvezi.¹¹ Terminološka vezljivost primitivnih in temeljnih glagolov opozarja na možne glagolske besednozvezne termine s prevladujočimi sestavami in skupi:¹² *delati* (fiz. *Oddajnik dela s frekvenco 20.003 megahertza*, les. *Les dela* ‘se krči in širi zaradi sušenja ali vpijanja vlage’, šport. *delati stojo* ‘stati na rokah’), *narediti* (gastr. *narediti marinado*, kozm. *narediti masko*, rel. *narediti križ*, voj. *narediti kamuflažo*), *storiti* (pravn. *storiti kaznivo dejanje*), *napraviti* (lov. *napraviti dvojec* ‘izstreliti dva zaporedna strela, od katerih vsak zadene drugo žival’, rel. *napraviti križ*, voj. *napraviti izpad*), *opraviti* (alp. *opraviti ponovitev smeri*, mat. *opraviti računsko operacijo*, rel. *opraviti spoved*, strojn. *Mehanizem opravi pot*) nasproti *opravljati* (fiz. *Sila opravlja delo*, rel. *opravljati devetdnevnicu*, *opravljati božjo službo*, dati (rel. *dati odvezo*, šah. *dati mat*), *dobiti* (navt. *dobiti veter v jadra*, rel. *dobiti odvezo*, šport. *dobiti točko*), *vleči* (etn. *vleči ploh* nasproti obrt. *Šiv vleče* ‘povzročati gubanje tkanine’ (primer netipičnega udeleženca)), *deliti* (biol. *Celica se deli* ‘razpolavlja’, jezikosl. *deliti besedo* ‘prenesti del besede na koncu vrste v naslednjo, mat. *deset deliti s pet*), *izraziti* (jezikosl. *izraziti začudenje z medmetom*), *ugotoviti* (pravn. *ugotoviti datum vročitve*, *ugotoviti identiteto z osebno izkaznico*) nasproti *ugotavljati* (pravn. *ugotavljati identiteto*), *odločiti* (pravn. *Navadna večina odloči* ‘imeti odločujočo veljavo pri enakem

¹⁰ Obravnava terminologije s stališča glagolov me je prisilila, da ločujem med terminološko zvezo, ki izhaja iz prvotne ali drugotne terminološke rabe določenega glagola (tu obstaja terminološka vezljivost), in besednozveznim terminom, ki dosega stopnjo frazemske stalne stave (s t. i. kvazivezljivostjo oz. kar nevezljivostjo).

¹¹ Vid kot slovična kategorija ne vpliva na vezljivost, medtem ko vezljivost kot pomenska kategorija posledičnopolredno vpliva tudi na določanje vida.

¹² Glede na tipologijo strokovnih besednih zvez (Toporišič 1973/74: 273–279) predstavljajo vmesno stopnjo /de/terminologizacije glagolske zveze tipa sestav in skupov, medtem ko so sklopi in zrasleki že besednozvezni termini.

številu glasov, mnenj'), *kontrolirati* (šah. *Figura kontrolira polje* 'usmerjenost na določeno polje'; tudi *kontrolirana jedrska reakcija* 'izkoriščena energija'), *obvladati/obvadovati* (ekon. *obvladati/obvadovati trg* 'vplivati na količino blaga in na ceno', šah. *obvladati polje* 'imeti na polju možnost uspešno nadaljevati igro'), *znati* (šol. *znati zadnjo učno snov za odlično*), *ravnati* (jezikosl. *Pridevniške besede se ravnajo po samostalniku* 'imajo enak ...'), *ravnati* (voj. *Na desno, na levo ravnaj* 'izraža povelje ...'), *voditi* (aer. *Kontrola letenja vodi letalo*, alp. *voditi navezo*, gled. *voditi lutko*, kor. *Pri plesu vodi moški*, rad. *voditi oddajo*, šport. *voditi žogo*; tudi voj. *vodeni izstrelek*), *urediti* (mat. *urediti enačbo*; tudi mat. *urejena množica*), *rabiti* (jezikosl. *Pridevnik rabimo, se rabi v stavku za prilastek ali povedkovo določilo*), *povzročiti* (elektr. *Tok, ki ga povzročča inducirana napetost*, fiz. *povzročiti fosforescenco*), *vzbuditi* (elektr. *vzbuditi/vzbujati električni generator*, *vzbuditi električno napetost*, fiz. *vzbuditi atom*, *vzbuditi fluorescenco*; tudi *atom v vzbujenem stanju*) nasproti *vzbujati* (elektr. *vzbujati električni generator*, fiz. *vzbujati* 'z dovajanjem energije dosežati spremembe (v sistemu)'), *izkoristiti* (šport. *izkoristiti enajstmetrovko* 'doseči gol z enajstmetrovke'), *stati* (jezikosl. *Samostalnik stoji v imenovalniku*, *Za glagoli premikanja stoji namenilnik*, lov. *Pes stoji na divjad*, šah. *Trdnjava stoji na a-liniji*, šport. *stati v predklonu*, vet. *Samica stoji* 'biti pripravljena na parjenje'; tudi fiz. *stoječe valovanje* 'sestoji iz dveh enakih valovanj v nasprotnih smereh in ne prinaša energije', les. *prodati stoječi les* 'še ne posekana gozdna drevesa', obl. *stoječi ovratnik*, rib. *stoječa mreža*), *vsebovati* (mat. *Množica celih števil vsebuje množico naravnih števil*), *dodeliti* (num. *dodeliti novec* 'ugotoviti vladarja in kovnico pri starem novcu'), *izročiti* (polit. *izročiti protestno noto*, *Veleposlanik je izročil svoja akreditivna pisma predsedniku vlade*, rel. *izročiti se Materi božji*), *prisoditi* (šport. *Sodnik je prisodil devetmetrovko*), *menjati* (avt. *menjati prestavo*, med. *menjati glas* 'mutirati'), *vzeti* (ekon. *vzeti bankovec iz obtoka*, igr. *vzeti z mondom*, pravn. *vzeti prstni odtis*, mat. *vzeti popravo* 'zvišati zadnjo pridržano decimalno za eno', med. *vzeti bris*, šah. *vzeti figuro* 'izločiti jo iz igre'), *trajati* (jezikosl. *Dejanje traja ali se ponavlja*), *prenehati* (pravn. *Pravica preneha*), *prekiniti* (pravn. *prekiniti obravnavo*, *prekiniti delovno razmerje*, med. *prekiniti nosečnost*; tudi avt. *prekinjena črta*), *iti* (ekon. *Prispevki gredo v breme proračuna*, voj. *iti v strelcih* 'premikati se drug ob drugem korakoma z ročnim orožjem, pripravljenim za streljanje'), *premikati* (šah. *premikati figuro*, jezikosl. *Naglas se premika*), *premakniti* (geom. *vzporedno premakniti*, šah. *premakniti kralja*, film. *zvok se premakne* 'priti v neskladje s sliko zaradi prehitevanja ali zaostajanja', meteor. *Središče visokega zračnega pritiska se je premaknilo nad Skandinavijo*, tudi fot. *premaknjeni posnetek* 'posnetek, nastal zaradi premaknitve kamere med snemanjem'), *priti* (rel. *priti v nebesa*, šport. *Naše moštvo je prišlo v finale*), *oprostiti* (pravn. *oprostiti obtožbe* 's sodbo odločiti, da obtoženec ni storil kaznivega dejanja, da ni kazensko odgovoren ali da dejanje ni kaznivo'), *sprostiti* (biol. *Dozorelo jajčece se sprosti*), *soditi* (pravn. *soditi zbornu* 'z več sodniki'; tudi *biti sojen v nenavzočnosti*), *opremiti* (adm. *opremiti dopis z datumom*, *opremiti prošnjo s prilogami*, film., rad. *zvočno opremiti*, navt. *opremiti ladjo*), *označiti* (filoz. 'vzpostaviti razmerje med označujočim in označenim', geom. *označiti kote, stranice*; tudi jezikosl. *stilno označena beseda* 'stilno znanovana beseda', filoz. *označeno* 'pomen, vsebina znaka'), *bremeniti* (ekon. *Izdatki za vojsko bremenijo državni proračun* 'se plačujejo iz državnega proračuna'), *razbremeniti* (pravn. *razbremeniti posestvo hipotek*), *odpraviti* (mat. *odpraviti neznanke*, *odpraviti ulomke v enačbi*, *odpraviti oklepaj*, ptt. *odpraviti pošiljko*, žel. *odpraviti vlak*), *prestaviti* (čeb. 'dati sate iz plodišča v medišče, da se okrepi družina, prepreči rojenje', avt. *prestaviti v drugo prestavo*), *postaviti* (pravn. *postaviti koga izven zakona* 'odtegniti mu varstvo zakona, ob prijetju takoj tudi kaznovati', jezikosl. *postaviti pridevnik v ženski spol*, šport. *Postavil je dober, rekorden*

čas, postaviti nov svetovni rekord), staviti (jezikosl. napačno staviti ločila), zavrniti (med. Telo je zavrnilo presajeni organ, polit. zavrniti noto).

2.2 Vežljivost specializiranih in višjih specializiranih glagolov kot potencialno prvotnih glagolskih terminov prek manj specializirane uporabe v splošnovsebinskih ali le poljudnostrokovnih besedilih oz. prek široke terminologizacije lahko nakazuje proces determinologizacije (gradivo iz SSKJ je preverjeno še s korpusom FIDA). Sicer pa prevladujoča tožilniška vezava tudi pri specializiranih glagolih praviloma vodi v širšo terminologizacijo, ki je vmesna stopnja tudi pri vezavnosti delno terminologiziranih primitivov in temeljnih glagolov.

2.2.1 Z vidika širše terminologizacije je pomensko specializirani glagol označen kot termin s širšestrokovnim pomenjem – širjenje specializiranega pomenja na več strokovnih področij. V kolikšni meri pri določenem pomensko specializiranem glagolu lahko še govorimo o širjenju terminologizacije in kolikšna je pri tem ohranjena stopnja pomenske specializiranosti pa najbolj povedno izražajo terminološka razmerja znotraj istega glagolskega leksema: *akreditirati diplomatskega predstavnika* (pravn.): *akreditirati dobavitelja pri banki* (fin.), *alterirati ton* 'kromatično zvišati/znižati' (muz.): *tkivo alterira* 'se spremeni' (med.): *alterirati glas/sodbo* (knjiž.), *analizirati spojine* (kem.): *analizirati stavek* (jezikosl.): *analizirati potezo in pozicijo* (šah.): *analizirati gospodarske razmere in trenuten položaj, blanširati kumarice* (gastr.): *blanširati usnje* (usnj.), *blokirati tekoči račun* (fin.): *blokirati sprejem* (rad.): *blokirati* (med.): *blokirati* (tisk.): *blokirati* (šport.): *blokirati kmeta* (šah.), *centrirati kolo* (teh.): *centrirati žogo* (šport.), *cianizirati sadike* (agr.): *cianizirati* 'utrjevati površino jekla s cianom' (metal.), *Snovi dilatirajo* (fiz.): *Srce dilatira* (med.): *dilatirati cesto* (grad.), *fiksirati film* (fot.): *fiksirati besedilo* (gled.): *fiksirati zlomljeni ud* (med.): *fiksirati kmeta* (šah.): *fiksirati tkanino* (tekst.): *fiksirati barvo* (um.), *injecirati zdravilo* (med.): *injecirati cementno malto* (grad.), *izolirati bakterije* (biol., kem.): *izolirati kmeta* (šah.): *izolirati bojišče* (voj.), *maskulinizirati mladiča* (med.): *maskulinizirati samostalnike srednjega spola* (jezikosl.), *mobilizirati kapital* (ekon.): *mobilizirati terjatve* (pravn.): *mobilizirati otrdel sklep* (med.): *mobilizirati figure* (šah.), *nevtralizirati kislino* (kem.): *nevtralizirati tla* (agr.): *nevtralizirati vpliv propagande* (publ.), *polarizirati svetlobo* (fiz.): *Železo se v magnetnem polju polarizira* (elektr.) tudi *provokativno pisanje polarizira javno mnenje* (knjiž.), *sinhronizirati film* (film.): *sinhronizirati lutko* (gled.): *sinhronizirati motor* (elektr.): *sinhronizirati menjalnik* (strojn.), *stabilizirati napetost* (elektr.): *stabilizirati snov* (kem.): *stabilizirati politične razmere* (publ.), *sterilizirati kirurške instrumente* (med.): *sterilizirati mleko in zelenjavo za konzerviranje* (agr.): *sterilizirati samce* (med., vet.): *sterilizirati njegovo ustvarjalnost* (pren., knjiž.) ipd.

2.2.2 Širjenje specializiranega pomenja gre lahko tudi v smer determinologizacije:
absorbirati vlago/pline/svetlobo/kisik (fiz.) > *Tržišče ni absorbiralo vseh industrijskih proizvodov* (pren.), *Mesta so absorbirala vse podeželsko prebivalstvo; adoptirati* (posvojiti) *otroka* > *Domačini priseljencev niso adoptirali* (pren.); *akcentuirati besede* (jezikosl.) > *Vulgarnost v svojem delu premočno akcentuirajo* (pren.); *aklimatizirati*: *Aklimatizirala je sobne rastline na nekurjene prostore* > *V novem kraju so se dobro aklimatizirali* 'vživeti se, znajti'; *aranžirati skladbo* (muz.) > *aranžirati darilo/izložbo; akumulirati kapital* (ekon.) > *Akumulirajo moč, energijo in sredstva; alimentirati otroke* (pravn.) > *alimentirati investicijske sklade iz amortizacije* (pren.), *blokirati tekoči račun* (fin.) > *blokirati cesto, evidentirati dinamiko prodaje* > *evidentirati dopis* (adm.), *kanalizirati reko* (teh.) > *kanalizirati družbene interese*

(publ.), kapitalizirati obresti (fin.) > kapitalizirati prihranke (ekon.) > kapitalizirati obrt, profilirati brus (teh.) > profilirati raziskovalne ustanove ipd.

Pri nekaterih primerih pa je pogosta zaktualizirana raba zabrisala smer /de/terminologizacije, npr. *aretirati veliko ljudi – aretirati magnetno iglo (teh.)*, *normirati cene – normirati knjižni jezik (jezikosl.)*, *normirati izdelek (teh.)*. Primeri z *absorbirati* (v Fidi je 512 primerov) dokazujejo, da je težišče današnje rabe še vedno na širši terminologizaciji in da je determinologizacija glede na pogostnost pravih terminoloških zvez, z zgornjimi primeri, v začetnih stopnjah in največkrat samo nakazana s primeri kot *Mirovna gibanja niso mogla absorbirati šoka*, *Dvomilijonski trg lahko absorbira samo omejen obseg proizvodnje*, *Družbeni sistem absorbira spremembe in konflikte*, *absorbirati znanje in tehnologijo*, *Estetska praksa je absorbirala teorijo*, *Umetnik je absorbiral kubizem in konstruktivizem v obliko*, *Sonce nas bo absorbiralo in bomo izpuhteli*, *Francija je absorbirala veliko intelektualnih energij*, *Bančni sistem bi brez težav absorbiral predvideno devizno kupnino za Tam*, *absorbirati spretnosti in moč sovražnika*, *Ruski trg absorbira 600 avtobusov letno*, *Vrednost je absorbirala jamstvo več posojilodajalcem*. V besedilnih korpusih so v smislu širše terminologizacije ali determinologizacije povedna še razmerja pri *akumulirati (akumulirati kapital/zaloge/bogastvo/denar/vrednost tujih vlaganj/prihranke/devizne rezerve/dobrine (ekon.): akumulirati vodo/toploto/energijo/moč (fiz.): akumulirati relevantna dejstva/kazni/spomin/zgodovino/razum/izkušnje/izročilo/znanje)*, *aranžirati (aranžirati popevke/pesmi/muziko/komad/spored/salšo (muz.): aranžirati darilca/nagrade/cvetje/izložbo/jurčke z jajcem)*, *blokirati (blokirati trgovino/račune/dolg (fin.): blokirati vstop/operativno sposobnost policije/kritičnost javnosti)*, *kanalizirati (kanalizirati vodo/rečni tok (teh.): kanalizirati manko ideološke identitete v delo, kanalizirati dobičke v nogavice, Agresivnost se je kanalizirala na obtoženca, kanalizirati zasluzke k skupnosti, Veselje do življenja je kanaliziral skozi umetnost)*, *normirati (normirati volitve: normirati stroške (prevladujoča pogostnost))* ipd.

3 Glagolski termini v slovenskem slovaropisju

Širjenje funkcijskosti jezika je povezano tako s terminologizacijo kot determinologizacijo jezika, ki se najintenzivneje izraža v strokovnih besedilih in pa seveda v terminoloških slovarjih. Izbiranje oz. določanje glagolskih terminov bi moralo seveda slediti izhodiščnim terminološkim načelom jezikovnosistemske odprtosti in ustreznosti in ustaljenosti, ločljivosti, gospodarnosti in pomensko-tvorbene abstraktnosti (Gorjanc 1996: 252–254). Vsa našeta načela so v soodvisnih razmerjih v smislu, da jezikovnosistemska odprtost in ustreznost odločata o sprejemanju novega besedja in posledično o njegovi ustaljenosti, načelo pomenske ločljivosti v povezavi z gospodarnostjo besedja odloča med enobesednimi in večbesednimi terminološkimi ustrezniki, pri čemer je nujno potrebno upoštevati pomensko-tvorbene meje abstraktnosti – o eno- ali večbesednosti namreč odloča zmožnost uporabe določene besedotvorne vrste (izpeljave/sestave/zlaganja), ki jo pomensko zamejuje nujnost ohranitve predstavljene jasnosti.

Pri novih skladenjskopomenskih zvezah je bilo v zadnjih dveh desetletjih še najbolj produktivno področje računalništva. V svoje strokovno besedišče je prevzelo veliko pogosto uporabljanih in zato ustaljenih glagolov, v novih zvezah pa so ti glagoli pridobili nov pomen: *izrezati s tipko označeni blok*, *komprimirati datoteko*, *odpreti novo datoteko*, *odpreti okno z vsebino diskete*, *e-poslovati*, *piratizirati programe*, *preimenovati datoteke*, *podpirati prenos*

podatkov z dvema izvedbama, pognati programska okna, pošiljati podatke po računalniških omrežjih, povoziti datoteko, prelistati s tipko ali miško celotno datoteko, prenesti blok, prigraditi CD-pogon, priklicati besedila na zaslon, priti iz ene datoteke v drugo, servisirati izstope na sisteme, seliti se na strežnik, shraniti v pomnilnik, startati računalnik, vnesti datoteko, vstopiti v nov program, zapeči na CD-disk, zapreti datoteko, zapustiti zaslon, zmrzniti okna '95.

3.1 S področja družboslovja bo vzorčno gradivo iz Pravnega terminološkega slovarja – Gradivo do 1991 J. Berana, M. Humar idr. (1999, v nadaljevanju PTS), s področja naravoslovno-tehničnih strok pa slovensko-angleško-nemški Tehniški metalurški slovar Andreja Paulina (1995, v nadaljevanju TMS) – v slednjem (v TMS) je še posebej poudarjena težnja po večji slovnični sistematizaciji, ki pa kvečjemu za-/prikriva realnost terminološke rabe.

3.1.1 Pri primitivnih in temeljnih glagolih bi morale biti kot slovarska (iztočniška) gesla izpostavljene najtipičnejše (in posledično najpogostejše) ustaljene besedne zveze, na različnih pomenskosestavinskih ravneh (tako sestave, skupi kot tudi sklopi in zrasleki). V tovrstnih terminoloških besednih zvezah gre v bistvu za eksplicitno (z besedo) izraženo glagolsko pomensko sestavino.

3.1.1.1 Primitivni glagoli:

Primitivi lahko tvorijo samo besednozvezne termine (v PTS je na to opozorjeno s kvalifikatorjem v zvezi) tipa *imeti kredit*, *imeti pravico*, *imeti naprodaj*, *imeti na zalogi*, *imeti v evidenci*, *imeti v lasti/posesti*; v TMS je kot podiztočnica korektno izpostavljena zveza *imeti naklon*; terminološko aktivne in aktualne so še zveze tipa *delati oporoko*, *delati pogodbo*, *delati krivico*, *delati na svoj/tuj račun*; *dati dovoljenje*, *dati pooblastilo*, *dati izvedensko mnenje*, *dati ponudbo*, *dati pritožbo na zapisnik*, *dati pravni pouk/pravno pomoč*; *dobiti pravdo*, *dobiti stavo*, *zakon dobi obvezno veljavo* ipd.

3.1.1.2 Temeljni glagoli ravno tako kot primitivni pravilo lahko nastopajo samo v besednozveznih terminih, npr. podpomenke *dati/dajati* so *izročiti/izročati/izdajati* v potencialnih terminoloških zvezah *izročiti v last/posest/uporabo*, *izročiti obdolženca/obsojenca* (za samostojni termin in samostojno terminološko geslo *ekstradirati (tujca)*); *izdajati diplome/dovoljenja/fakture/pravilnike/vizume*, *izdajati sodbe*, *izdajati zakone*, *izdajati čeke/obveznice*, *izdajati uradne/poslovne/vojaške tajnosti*, *izdajati poklicne skrivnosti*; *določiti ceno*, *določiti kazen*, *določiti rok*; *dopustiti dokaz*, *dopustiti obtožbo*; *odlašati obračun/odločitev*; *izrekati sodbo* ipd.

Neutemeljeno so v TMS kot samostojna gesla nastavljeni glagoli kot: *deliti*, *nakloniti*, *nakopičiti*, *namazati*, *namestiti*, *nanašati*, *namotati*, *napenjati*, *napajati*, *naostriti*, *nastajati*, *posnemati*, *porabiti*, *pospešiti*, *poravnati*, *porazdeliti* nasproti npr. *nametalizirati*, *naogljčiti*, *naparjati* 'nanašati kovino s kovinskimi parami' (tudi z vidika determinologizacije je vprašljiv npr. *naoljiti*).

V okviru temeljnih glagolov lahko nastopajo kot samostojna gesla nevezavni prostomorfemski glagoli tipa *ukloniti se*, *odzvati se*, *dogovoriti se o*, *odcepiti se* ('ločiti se od matičnega dela'), *ločiti se* (ta nekdanji glagolski termin (cerkveno pravo) se je determinologiziral); posebno geslo mora biti tudi *izdajati se za* (*lažno se izdajati za uradno ali vojaško osebo*), vsa v PTS, medtem ko npr. *oblikovati se* v TMS ne more biti samostojno geslo.

3.1.2 Specializirani glagoli so praviloma enobesedni glagolski termini in v terminoloških slovarjih samostojna gesla.

Potrebno je izpostaviti razmerje med tujimi oz. prevzetimi in ustreznimi domačimi/slovenskimi glagolskimi termini. Še posebej v tovrstnih razmerjih (tj. prevzeto: domače) se glede na označevano predmetnost/pojavnost pri možnih slovenskih (večinoma delnih) ustreznikih lahko izraža tudi stopenjska determinologizacija slovenskih terminoloških ustreznikov v smislu, da se težišče pomenske specializiranosti (terminološkosti) prenaša na udeležensko sestavino – v teh primerih so poleg geselskega enobesednega glagolskega (domačega ali prevzetega) termina v slovar vključeni še istoglagolski besednozvezni termini, bodisi kot podgesla v istem slovarskem sestavku bodisi kot samostojna besednozvezna gesla, npr. v PTS: geslo *abrogirati* (*abrogirati zakon, abrogirati meddržavno pogodbo*) nasproti besednozveznim geslom *odpraviti predpis, odpraviti pravne posledice* in nasproti geslu *razveljaviti* s podgesli *razveljaviti izpodbijano odločbo/sodbo, razveljaviti vizum, razveljaviti volitve*; geslo *adjustirati* (*adjustirati stroške, adjustirati menico, adjustirati uradni spis*) nasproti besednozveznim geslom *odmeriti stroške/davek/kazen/honorar, izpolniti obveznost/pogodbo/predpis/menico, urediti dolgove, urediti pravno razmerje, urediti spor* po diplomatski poti; geslo *domicilirati* (*domicilirati menico*), geslo *dokumentirati* (*dokumentirati vlogo, dokumentirati plačilni nalog*), geslo *reprezentirati* (*reprezentirati državo*) nasproti besednozveznim geslom *predstavljati republiko, zastopati koga*; geslo *majorizirati* ('dobiti večino, preglasovati') nasproti geslu *preglasovati* (*preglasovati senat*); še primeri domačih samostojnih geselskih terminov: geslo *dolžiti* s podgeslom *dolžiti sokrivde*, geslo *dolgovati* s podgesli *dolgovati denar, dolgovati opustitev/storitev*, gesli *dokazati / dokazovati* s podgesli *dokazati alibi, dokazati istovetnost, dokazati zmoto, dokazovati istovetnost osebe*, geslo *prisoditi* s podgesli *prisoditi premoženjskopравни zahtevek, prisoditi stroške*, geslo *domnevati* ('imeti kaj za verjetno ali resnično, čeprav ni dokazano') ipd.

V slovarju TMS so lahko samostojna gesla glagoli tipa *kadmirati* 'prevleči s kadmi-jem', *kalcinirati* (sodo) 'odstranjovati, odstraniti vodo z žganjem', *poogleniti*: *karbonizirati* 'spremeniti kaj v oglje', *kromati* 'prevlačiti s kromom', *kalorizirati* '(po)aluminiti površino jekla, da je odporna pri visokih temperaturah', *kondenzirati* 'spreminjati pare v tekočino', *kanelirati*: *ožlebiti* 'izdolbsti žlebove': *nažlebiti*: *izžlebiti*, *ozemljiti*, *ostružiti*, *platiti*: *platirati* 'obložiti s kovino', *ekspandirati* 'povečati prostornino, širiti se'. Predvsem zaradi različne stopnje determinologizacije imajo status besednozveznih terminoloških gesel glagoli tipa *absorbirati*: *vpijati*: *vsrkati*, *sinetizirati* (*elemente* ali *enostavne spojine*), *sinhronizirati motor*, *signalizirati napako*, *klasirati*: *razvrščati* (*elemente*), *kombinirati elemente*, *komplementirati elemente* 'dopolniti', *komprimirati sestavine* 'stiskati', *koncentrirati rudo*: (*o*)*bogatiti rudo*, *kontaminirati naprave* 'onesnažiti, zastrupiti', *konstruirati napravo* 'graditi, sestaviti', *dozirati snov* 'odmeriti, dodati', *krmiliti stroj* 'posegati v sistem, da bi dosegli določen namen', *adjustirati*: *naravnati*: *uravnati* (*stroj*), *blokirati napravo*, *označevati/označiti faze*, *oskrbovati napravo*, *šablonirati jedro*, *šaržirati*: *polniti* (*peč*), *blažiti*: *dušiti* (*hrup*), *gladiti površino*, *gnesti cev*, *globiti*: *pehati* (*polizdelek*) 'način strojne obdelave', *kalcinirati*: *pečiti žgati* (*keramiko*) 's segrevanjem odstranjovati kristalno vodo ali CO₂' ipd.

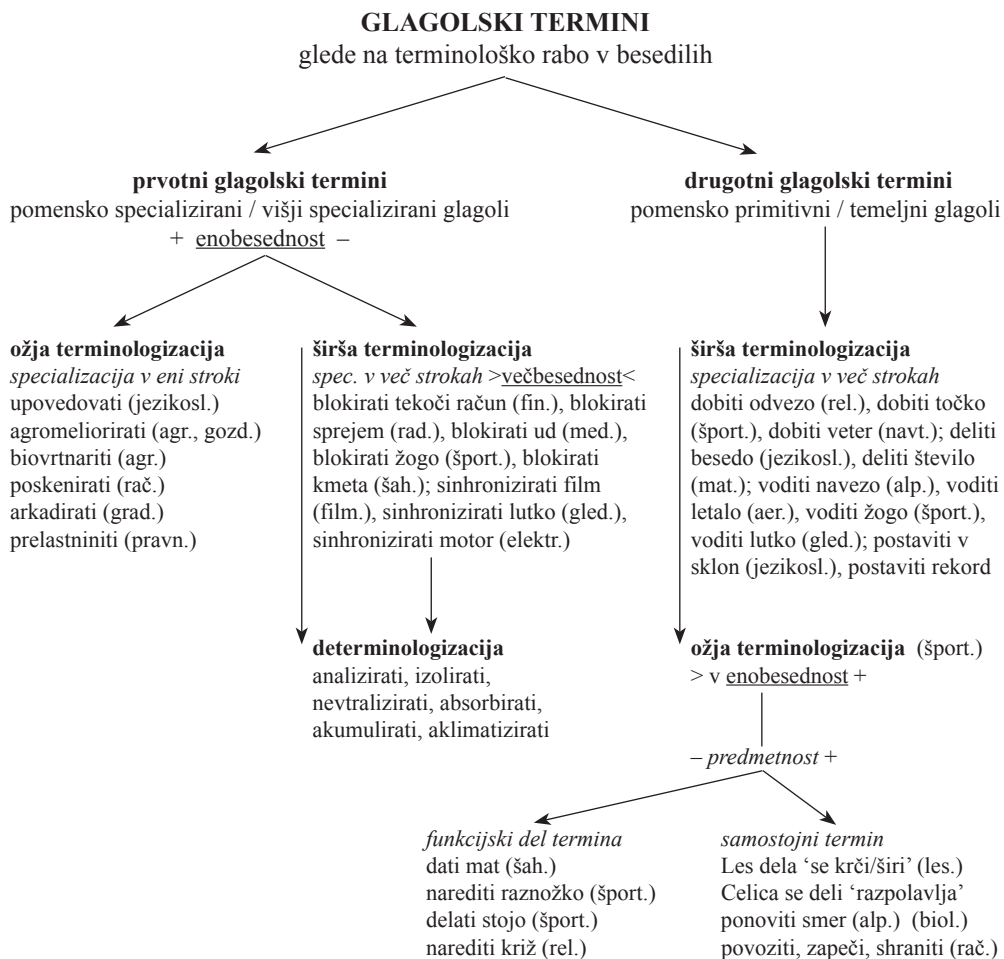
4 Sklepne ugotovitve

- Merilo stopnje terminološkosti določenega glagola je konkretno obravnavano besedilo – poudarjena je soodvisnost konkretnega strokovnega besedila in terminologizacije glagola.

S terminološko pomenskoskladenjsko rabo se nujno izrazijo tudi lastnosti terminološke vezljivosti. Upoštevanje vezljivosti je dodatna potrditev in opredelitev skladenjskega pomena glagolskega termina, tovrstne ugotovitve pa (posredno) samo še potrjujejo upravičenost obstoja in uvajanja besednozveznih terminov.

- Meje med terminološkostjo in neterminološkostjo določenega glagolskega leksema so zabrisane, zato je smiselno govoriti o prvotni ali drugotni terminološki rabi oz. o prvotnem ali drugotnem glagolskem terminu glede na konkretno izbrano in obravnavano strokovno besedilo. Prvotni glagolski termini (pomensko specializirani in višji specializirani) lahko z rabo v več strokah, tj. prek širše terminologizacije, in prek manj specializirane uporabe v splošnovsebinskih ali le poljudnostrokovnih besedilih prehajajo v determinologizacijo. Nasprotno pa se potencialni drugotni glagolski termini (pomensko primitivi in temeljni) s širokim oz. posplošenim pomenjem v konkretnih ozkostrokovnih besedilih terminologizirajo – izhodiščna drugotna terminološka raba jih v bolj ali manj ozkostrokovnih besedilih usmeri v terminologizacijo (najpogostejši so skupi). Trostopenjska terminologizacija oz. determinologizacija vključuje stopnje netermin – poltermin – termin. Pojem glagolskega termina (absolutnega/stalnega termina) je vezan na terminološko samozadostne/samostojne glagole, pojem glagolskega poltermina (besedilni/priložnostni termin) je vezan na terminološko nesamostojne vezljive/vezavne glagole, ki so kot glagolski (pol)termini vmesna stopnja med terminologizacijo in determinologizacijo.
- Potencialni glagolski termini so desno nevezljivi pomensko specializirani glagoli, po možnosti z zabrisano vidskostjo oz. dvovidskostjo. Osnovni pogoj je torej ukinitvev dveh slovnično-pomenskih kategorij – vezljivosti in vida.
- Premosorazmerno razvoju različnih strok se specializirajo tudi besedila, ki zahtevajo tudi obravnavani temi ustrezno specializirano besedje. Najopaznejši pokazatelj specializacije pomenja je tvorjenost, zato danes v različnih tipih besedil prevladujejo tvorjenke – med glagoli predponске tvorjenke in izsamostalniške izpeljanke s prevladujočim priponskim obrazilom *-ira-ti*, brez drugotne nedovršnosti in z možnostjo dvojnic tipa *favlirati/favlati igralca, slovenizirati/sloveniti*.
- Medstopnja k terminologizaciji glagolskega besedja je oženje vezljivostnega polja v tožilniško vezavo. Medstopnja je hkrati tudi širša terminologizacija, ki je za primitivne in temeljne glagole stopnja delne (pol)terminologizacije v smeri k terminologizaciji, za pomensko specializirane glagole pa širša terminologizacija pomeni širjenje specializiranega pomenja na različna strokovna področja ali pa v smer determinologizacije.
- Pri primitivnih in temeljnih glagolih bi morale biti kot slovarska (iztočniška) terminološka gesla izpostavljene najtipičnejše (in posledično najpogostejše) ustaljene besedne zveze, na različnih pomenskosestavinskih ravneh (tako sestave, skupi kot tudi sklopi in zrasleki). Specializirani glagoli so praviloma enobesedni glagolski termini in v terminoloških slovarjih samostojna gesla.

Graf: Nakazane smeri /de/terminologizacije:

5 Viri in literatura

Jaromir BERAN, Marjeta HUMAR, idr., 1999: *Pravni terminološki slovar (do 1991, gradi-vo)*. Zbirka Slovarji. Ljubljana: Založba ZRC.

FIDA, <http://www.fida.net>

Vojko GORJANC, 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike). *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 251–269.

R. KOCOUREK, 1991: *La langue française de la technique et de la science*. Brandstetter Verlag. Wiesbaden. 137–157.

- Tomo KOROŠEC, 1972: Nekateri slovenski nedovršni glagoli v dovršni funkciji. *VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 202–215.
- Martina KRIŽAJ ORTAR, 1989: Jezikoslovna razčlenitev srednješolskega učbenika psihologije. *Slovenski jezik v znanosti 2: Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 213–226.
- Svatava MACHOVÁ, 1995: Terminografie. *Manuál lexikografie*. Praha: Nakladatelství H&H. 137–157.
- Ingrid MEYER, Kristen MACKINTOSH, 2000: When terms move into our everyday lives: An overview of de-terminologization. *Terminology* 6/1. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 111–138.
- NOVA BESEDA, http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html
- France NOVAK, 1998: Večpomenskost in strokovno izrazje. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: Zbornik referatov*. Ljubljana: Založba ZRC. 113–117.
- Andrej PAULIN, 1995: *Tehniški metalurški slovar (slovensko-nemško-angleški)*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Běla POŠTOLKOVÁ, 1983: *O české terminologii*. Praha: Academia.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- Jože TOPORIŠIČ, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 8. 273–279.
- 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1986: Tipološki pregled nekaterih vplivov na slovenski znanstveni jezik. *Slovenski jezik v znanosti 1: Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 23–41.
- 1988: Nekaterje jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 83–91.
- 1993: Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom). *SR XLI/1*. 161–192.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Andreja ŽELE, 2001: *Vezljivost v slovenskem knjižnem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC.

METAFORA V SLOVENSKEM BESEDOTVORNEM IZRAZJU

THE METAPHOR IN SLOVENIAN WORD-FORMATION TERMINOLOGY

Irena Stramljič Breznik*

Metafora je bila skozi zgodovino retorike pojmovana kot posebna vrsta mojstrstva v besedah in tako v prvi vrsti razumljena kot okrasje jezika, dokler ni prevladalo spoznanje, da je dejansko princip jezika, izhajajoč iz človekovega načina razmišljanja. Tako aktualno pojmovanje je mogoče v slovenskem prostoru prepoznati v pogostokrat prezrti razpravi J. Debevc (1905), ki kot nedosežen zglede slikovitega v jeziku navaja Erjavčevo znanstveno pisanje. Odkrivanje manj očitnih medsebojnih povezav med pojavi in vzpostavljanje analogij po načelu od znanega k neznanemu je prepoznaven način oblikovanja tudi znanstvenega izrazja. Tvorjenje metaforičnih izrazov pa je vselej povezano s hitrim razvojem znanosti ali izrazijsko praznino, zaradi česar je izrazjetvorec prisiljen reagirati ustvarjalno, kot je to prikazano s pregledom besedotvornih izrazov v slovensko pisanih slovnica 19. stoletja.

In the early history of rhetoric, metaphors were considered to be a special kind of skilful use of words, and thus primarily decorative elements in any language. This was the case until a new understanding of the metaphor became predominant, namely that metaphors are actually a linguistic principle based on the way in which humans think. In Slovenia, this current view is reflected in the little known discussion by J. Debevc (1905), who presents Erjavec's scientific writings as an example of an unattained ideal of colourful language usage. The discovering of less salient links between various phenomena, and the establishment of analogies moving from the familiar to the less familiar, are also typical of the development of scientific terminology. The formation of metaphorical expressions is always closely related to rapid progress in science and lexical gaps in terminology, forcing terminologists to a more creative response. The paper demonstrates this particular premise in its survey of word-formation terminology employed in Slovenian grammar books of the 19th century.

Ključne besede: besedotvorje, terminologija, metafora

Key words: word-formation, terminology, metaphor

V prispevku želimo najprej soočati mesto metafore v tujih literarnoteoretičnih in jezikoslovnih študijah, nato predstaviti ustrezne odzive v slovenskem prostoru s posebnim poudarkom na prezrti, toda zelo aktualna domača razpravljanja z začetka 20. stoletja, ki pa so ostala praktično neodmevna, in opozoriti, da verjetno ni naključje, da je metafora postala ponovni predmet didaktičnih in terminoloških razpravljanj tudi ob koncu 20. stoletja, kar samo dokazuje njeno univerzalnost. Ob koncu pa bomo na primeru slovenskega besedotvornega izrazja prikazati tri tipe metafor, ki so zanj motivirajoči od 19. stoletja pa vse do sodobnosti.

* Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

1 Temeljno razpravljanje o metafori korenini v antiki, ki jo je opredelila kot nepogrešljivo figuro retorike in pesništva. Zato ni posebej presenetljivo, da se je nadaljnje zanimanje zanj povečevalo prav med raziskovalci teorije književnosti, saj so jo tradicionalno razlagali kot anomalni oz. deviantni način uporabe jezike. Na poti več kot dvatisočletnih raziskovalnih naporov, povezanih s težnjami po zadovoljivih razlagah, kaj metafora pravzaprav je, kako nastaja in kako funkcionira, se je oblikovalo več teoretičnih modelov, ki jih bomo na kratko predstavili (Čulić 2003).

1.1 Aristotelova razlaga metafore je temeljila na primerjavi dveh predmetov in odkrivanju lastnosti, ki so z enega predmeta prenosljive na drugega. Tako je bila metafora opredeljena kot okrajšana primera, od katere ostane le še beseda s prenesenim pomenom. Bistvo tako razumljene metafore je odkrivanje podobnosti ali analogij med pojavi. Če je bilo bistvo Aristotelove interpretacije iskanje podobnosti, potem je bistvo Richardsovega modela (Kojen 1986: 21–38) iskanje različnosti. Če namreč uporabimo metaforo, imamo dve misli o različnih stvareh, ki temeljita na enem izrazu, katerega pomen je rezultat njune interakcije.¹ Ali drugače: neka beseda nam namreč daje dve misli, to pomeni, da o eni stvari govorimo, kot da je neka druga. Pri tem pa je pomembno pripomniti, da je prav Richards v svoji razpravi iz leta 1936 že poudaril, da metafora ni samo omejena na besede, ampak da je to splošni princip mišljenja, ki je v bistvu metaforičen. Blackova teorija metafore (Kojen 1986: 55–77), objavljena v letih 1954–55, predstavlja nadaljevanje Richardsovega teoretičnega modela interakcije in izpostavlja misel, da delovanje metafore temelji na sistemu implikacij kot sredstvu za izbiranje in organiziranje odnosov na nekem drugem področju.² Tudi Harald Weinrich (1963: 325–344) je ugotovil, da metafore usmerjajo razmišljanje in mu kažejo nove poti, hkrati pa navedel, da med primerjanima pojmom vselej nastopa napetost. Iz tega je izpeljal presenetljivo ugotovitev, da so metafore tem bolj drzne, čim manjša je napetost med primerjanima pojmom. Tako se je odnos med sestavinama metafore začel opazovati kot približevanje med dvema oddaljenima predmetoma, saj je bistvo metafore prav premostitev pomenske oddaljenosti (Čulić 2003). Zato je znani teoretik Paul Ricoeur definiral metaforo kot redukcijo odklona oz. zmanjšanje semantične napetosti med prenesenim in dobesednim pomenom.

Zanimanje za spoznavne zakonitosti človekovega mišljenja je spodbudil razvoj kognitivne znanosti v sedemdesetih letih 20. stoletja, ki je postala interdisciplinarno zasnovana, znotraj nje pa se je začela razvijati tudi kognitivna lingvistika, katere osrednji pojem postane konceptualna teorija metafore Lakffa in Johnsona s temeljno predpostavko, da je eden glavnih spoznavnih sposobnosti domišljija oz. sposobnost projiciranja enega pojma na drugega. Njeno nadaljevanje predstavlja teorija konceptualne integracije, ki jo zastopata Fauconnier in Turner.

Glede na predstavljene tri modele je mogoče govoriti o treh tipih preslikav: pri interakcijskem modelu Richardsa in Blacka gre za dvosmerni, medtem ko v kognitivni teoriji za enosmerni proces, tj. od izhodiščnega k ciljnemu področju. Pri konceptualni integraciji pa pride najprej do preslikav iz dveh izhodiščnih področij v splošni prostor, od tam pa še do enosmerne preslikave do ciljnega področja (Čulić 2003: 11–53).

¹ A. A. Richards (Kojen 1986: 24): »Najprostije rečeno, kada upotrebljavamo metaforu imamo dve misli o različitim stvarima koje deluju zajedno a oslanjaju se na jednu reč ili izraz, čije je značenje rezultanta njihove interakcije.«

² M. Blek (Kojen 1986: 75): »Način njihovog delovanja zahteva od čitaoca da se koristi sistemom implikacija /.../ kao sredstvom za biranje, isticanje i organizovanje odnosa u nekom drugom polju.«

2 Prav kognitivna teorija in nekatera zgodnejša zapažanja posameznih teoretikov metafore so postopoma uveljavila spoznanje, da je metafora način človekovega razmišljanja in spoznavanja sploh. To je spodbudilo številna razpravljanja o mestu metafore v znanosti (Krupa 1990) in o njeni vlogi v znanstvenem spoznavanju in izražanju (Stachova 1990).

2.1 Krupa (1990) je opredelil metaforo kot orodje jezika, ki povečuje izrazno ustreznost, pri tem gre za aplikacijo starih, znanih sredstev na nove situacije. Metafora predstavlja način človekovega mišljenja, saj je človek vselej potreboval orientacijo v svetu in družbi. Ker je samega sebe najbolj poznal, je izhajanje iz sebe postalo tudi osrednji način razmišljanja, po načelu od bližnjega k daljnjemu, vzporejanje nove okoliščine s staro. Človeka torej vodi antropocentrizem, tj. preslikava antropocentričnega mišljenja na prepoznavanje drugih pojavov. Po njegovem mnenju bi lahko razlikovali antropocentripetalne preslikave, pri katerih se rastlinski, živalski in predmetnostni svet prenaša na človeka, in antropocentrifugalne preslikave, kjer se človeške lastnosti prenašajo na živalski, rastlinski in predmetnostni svet. Prav slednje pa naj bi tudi prevladovale.

Nadalje je ugotovil, da se vsaka metafora s ponavljanjem konvencionalizira in ima vlogo zapolnjevanja vrzeli v leksikonu. Ker so si nekatere metafore podobne tudi v jezikih, ki nikoli niso bili posredno ali neposredno povezani, to pomeni, da pri njihovi tvorbi obstajajo splošne težnje, ki izhajajo iz zakonitosti spoznavanja.

Znano je, da metaforični leksemi pogosteje nastajajo pri oblikovanju novih pojmov, pri tem se metaforizirajo lastnosti, ki so izrazno manj oprijemljive. Zaradi slikovitosti je tak izraz lažje zapomnljiv, prav to pa je zanj dobrodošla lastnost. Tako kot tvorec metafore v poeziji odkriva skrite, manj očitne povezave med pojavi, podobno počne tudi znanstvenik, vendar pri njem obstaja omejitev originalnosti metafore. Izrazi, ki bi namreč imeli v svojem izhodišču neznano metaforiko, bi v veliki meri tvegali nerazumevanje in s tem nasilno prekinjali kontinuiteto s predhodnimi temeljnimi vedenji. Umetnik z metaforo dosega originalnost, znanstvenik pa z njo izpostavlja globoke notranje in temeljne povezave. Pri tem metaforični mehanizmi odpirajo poti pojmom, imajo torej pojmovno vlogo.

Metaforično izražanje v jezikovni praksi pogosto spodbudijo posebne okoliščine, kot je npr. masovni stik pripadnikov različnih narodov, v znanostih pa hiter razvoj.

2.2 Spoznanje, da je metafora interdisciplinarni pojav, je spodbudilo tudi znanstveno srečanje, ki je bilo namenjeno izključno vlogi metafore v znanstvenem spoznavanju in izražanju. Iz obsežnega zbornika izpostavljam le nekaj temeljnih zaključkov.

Stachova (1990) je opozorila na to, da bolj kot je abstraktnější pojav, tem bolj razmišljamo o njem skozi metaforo. Metafora v znanosti pa ne more biti rezultat zgolj subjektivne ocene, ne da bi zanjo ne obstajale določene objektivno obstoječe predpostavke, kajti pri znanstveni metafori gre za različne stopnje subjektivno-objektivnega razmerja v spoznavnem procesu, tj. subjektivno spoznanje temelji na objektivni predpostavki. Priznava sicer uporabnost interakcijskega modela metafore, ker sta besedi, nastopajoči v metafori, v razmerju odvisnosti in tako vzajemno vplivata druga na drugo, vendar se ji za interpretacijo metafore v znanosti zdi ustrežnejša teorija sinergije, tj. razumevanja, da je metaforični izraz celota, ki družiti dva pojavi, hkrati pa izpostavlja tudi njuno različnost. Tako sinergična napetost vodi k učinku, ki je vir invencije. Metafora v znanosti temelji zlasti na interakciji, na skupnih historično danih znanstvenih hipotezah in teorijah, ki se realizirajo v spoznavanju subjekta, prav zato se teorije lahko tudi spreminjajo. Korensky (1990) je razmišljal, da metafora v znanstvenem jeziku ni

pot k eksplicitni, formalno dokončni teoriji, ampak hoče ostati metafora. Ta način mišljenja ima lahko zavestno namero, da se veda napravi za mit in obratno, mit za vedo. Kralik (1990) je menil, da se metafora v vedah pojavlja, kjer manjka nazornih terminov oz. sposobnost opisa pojmov, razmerij itd. Torej je metafora po njegovem odraz »nesposobnosti« nemetaforičnega besedja, da izrazi nov pojem ali pojav. Novi termini pogosto nastajajo na temelju tega, kar je novemu pojmu najbližje v okviru doslej spoznanega. Langer (1990) je naglasil, da je emocionalni odnos človeškega duha nujen tako v umetnosti kot v znanosti in je povezan z vprašanjem inspiracije in intuicije, ki vodita k razumevanju novih pojavov. Vanek (1990) je izpostavil razmerje med pojmom in metaforo tako, da pojem izhaja od bistva v izraz, metafora pa ubira obratno pot, od izraza išče pot k bistvu. Temeljna razpoznavna lastnost znanstvene metafore v primerjavi z umetniško je, da je slednja vselej večpomenska, znanstveni pa je pripisana enopomenskost. Pomembna pa se zdi misel, da je znanstvena metafora v bistvu skrajšana hipoteza. Pri umetniški metafori kot pri znanstveni hipotezi gre za dva podobna principa spoznavanja sveta, ki pa nista istovetna. Druži ju pot od znanega k neznanemu, katere namen je vznik nove kvalitetne informacije (Vašak 1990).

3 Kako sta metafora in njena vloga vstopali v zavest slovenskih jezikoslovcev, si je najbolje ogledati retrospektivno. Zbir razprav eminentnih tujih raziskovalcev metafore je slovenski javnosti približal B. Kante (1998) v zborniku *Kaj je metafora?* Prvi večji raziskovalni odziv v slovenskem prostoru je nato metafora doživela v frazeoloških raziskavah E. Kržišnik in M. Smolić (1999; 2000), spodbujenih s konceptualno teorijo metafore Johnsona in Lakoffa. Kržišnikova in Smolićeva (1999) sta podrobneje predstavili pojmovanje metafore v kognitivni semantiki in njen model preskusili s potrditvijo ustreznega slovenskega časopisnega gradiva za posamezne metafore. Bolj kot to nas zanima njun teoretični uvod, nanašajoč se na metaforo v slovenskem jezikoslovju, kjer se posebej izpostavljata novejši razpravi B. Pogorelec (1986: 7–20) in Vidovič Muhe (1986), zlasti slednja pa z omembo Levstikovega pisanja o *Napakah slovenskega pisanja* 1858, ki je pod vplivom humboldtizma razmišljal o jeziku kot odrazu mentalitete posameznega naroda (Ivić 1983: 39), kaže na to, da sta postavki kognitivne teorije (metafora ni sredstvo zgolj retoričnega, ampak vsakdanjega jezika ter metafora je del našega mišljenja) v slovenski jezikoslovni tradiciji zapaženi že zelo zgodaj. To, kar se zdi potrebno v našem prispevku posebej omeniti, pa je, da so izpostavljeni nosilci te misli le v obeh skrajnih točkah slovenske tradicije, medtem ko je osrednji razpravljalec, Jože Debevec, docela prezrt, čeprav je leta 1905 napisal izjemno razpravo o metafori. Prav tako pa velja opozoriti na leto kasneje izdano Bezjakovo delo (1906), kjer se je avtor v posameznih točkah svoje didaktike slovenskega jezika še posebej oziral na vlogo in pomen metafore v šoli.

3.1 Debevec je v omenjeni razpravi izhajal iz predpostavke, da nauk o pesniških lepotilih ni na dobrem glasu, krivi za to pa so po njegovem prepričanju stari humanisti, ki so z veliko suhoparnostjo strnili vse, kar so našli navodil o lepem slogu pri grških in latinskih retorikih (Aristotel, Ciceron, Kvintilian), slovniciarji pa so v zvezi s tem storili sploh premalo, ker v slovnicaht ti pojavi niti niso omenjeni, botruje pa jim napačni predsodek, da so pesniške »podobne nebitveno nakitje pesniškega umotvora«, zato se tistim, ki pišejo prozo ali znanstvene stvari, zanje ni treba zmeniti. Takim zmotam ugovarjajo vsi veliki govorniki (za zgled navaja Slomška) in »zanimivi znanstveni pisatelji«, kakor je Erjavec, ki je dotlej še nepresežen zgled znanstvenega pisanja »v lepem in slikovitem jeziku« (Debevec 1905: 3–4). Nadalje je ugo-

tovil, da dober pisatelj ali govornik lahko pritegne z logiko misli, z globokim čustvom ali pa s čutno-svežo slikovitostjo izraza, ki deluje na domišljijo. Nato je posebno poglavje namenil psihologiji metafore in razložil štiri zakone, po katerih nastaja. Prvi zakon izhaja iz dejstva, da je človek telesno-duhovno bitje, delovanje duha je navezano na telesna čutila. Najprej se je človek zavedel pojavov zunanjega sveta ter jih zaznamoval z imeni. Imena za materialne, čutne stvari zunaj sebe je uporabil za zaznamovanje notranjih, duševnih pojavov (*dihanje > duša*). Drugi zakon je personifikacija: človek je začel prenašati pojave svojega življenja na predmete v naravi, tako da jim je dajal človeške lastnosti; tak pogled je animističen (*glava gore, žeblja, zelja, čebule, česna, družine ...*). Tretji zakon mu predstavlja težnja človekovega razuma, da pod en klobuk družji stvari, če le imajo količkaj podobnosti, in to takih, ki bodejo v oči. Enako se torej družji z enakim in eno se prenese na drugo. Toda novi vtisi lahko dobivajo subjektivno barvo, kar se odraža tudi v subjektivnosti izrazov pri različnih narodih za en pojem (slov. *Rimska cesta* : nem. *Mlečna cesta* : hr. *Kumova slama*). Četrty zakon pa kaže na človekovo sposobnost, da »rajši gleda v stvareh podobnosti, kakor pa da bi preiskoval v njih razlike« (Debevec 1905: 10) in navedel zgled (*železnica = železen konj/železna kača*) ter opozoril na bujnost človeške domišljije.

Po bistvu in oblikah je ločil metafore v tri skupine: (1) čisto metaforo, ko je ime B postavljeno za ime A, to poslednje pa je zamolčano (*skopuh ima kamen v prsih*); (2) druga oblika izrecno imenuje oba pojma, pravi A in podobo/sliko B (*mladost je pomlad*); (3) tretja, najmlajša metafora pa je primera, ki je tudi najlažje razpoznavna (*držiš se ko hudo vreme*).

Slednjič je opredelil metaforo še v razmerju z metonimijo in sinekdoho: metafora je figura, ki temelji na idealni podobnosti, ki nam jo kaže domišljija. Če pa je zveza naravna, in sicer zunanja povezava (npr. med delom in celoto), gre za sinekdoho; če pa je povezava notranja, razumska, gre za metonimijo. S poudarkom, da metafora obogati našo domišljijo, sinekdoha in metonimija pa naš razum, je zaključil teoretično razpravljanje in sledila je konkretizacija ob gradivu posameznih slovenskih pesnikov in pisateljev.

3.2 Le leto kasneje je izšlo Bezjakovo *Posebno ukoslovje slovenskega učnega jezika v ljudski šoli* (1906), ki med temeljne smotre jezikovnega pouka šteje tudi oblikovanje (izobrazbo) domišljije, ki je »zmožnost duše, iz starih predstav tvarjati nove, ki se ne ujemajo z istinitostjo« (Bezjak 1906: 41), domišljija namreč podpira spomin, mišljenje in utrjuje pomnjenje, zlasti abstraktnih pojmov. Posebno pozornost pa je namenil tudi razlaganju posameznih besed, kjer je zelo poudarjal pomen besedotvorja (Bezjak 1906: 163): »Kako živo zro besedo, kako v jeziku naziraju, če izvajajo samostalnik »obraz« iz glagola »obrezati«, tega pa iz glagola »rezati«, spoznavajoč, da je »obraz« v prvem smislu nekaj *obrezanega*, kakor so obrezani leseni kipi, zlasti glave; da si predstavljamo ljubega Boga kot najvišjega kiparja, kot najvišjega umetnika, ki je naredil, *obrezal* človeški *obraz*!...«. Posebej je opozoril na pomen razlaganja rekel in poetičnih podob z željo, naj učenci uvidijo, da človek prenaša svoje mišljenje, čustva ter sploh vse na živali, rastline, naravo in jo tvori kot čutečo in govorečo (167).

3.3 Zdi se, da smo s tem bežnim pregledom temeljnih Debečevih postavk prepoznali vse lastnosti metafore, ki so izhodišče razpravljanj o njej ob koncu dvajsetega stoletja, Bezjakovi didaktični napotki pa so že takrat neposredno spodbujali k iskanju povezav med bistvom besed in njihovo motiviranostjo. Zato se na kratko pomudimo še ob vprašanju, ali je bila našemu sodobnemu jeziku znanosti in njegovemu izrazju namenjena pozornost tudi s tega zornega kota. Načeloma lahko ugotovimo, da se je o terminoloških vprašanjih v slovenski

znanosti precej razpravljalo (Pediček 1984; Vidovič Muha 1986a, 1988, 1989; Pediček 1990) in bilo opravljenih nekaj tehtnih analiz izrazja tako s področja slovenskega jezikoslovja (Rotar 1958/59; Vidovič Muha 1986,³ in 2000; Dular 1987; Toporišič 1993; Stramljič Breznik 1998/99) kot tudi nekaterih naravoslovnih, tehničnih in drugih strok (Humar 1998), ki ugotavljajo tujejezične vplive, izhajajoče iz prevzemanja strokovnih poimenovanj iz tujega, pogosto angleškega, jezikovnega sistema (Gorjanc 1996; Bokal 1998; Logar 2001/02; Oter 2002).

3.3.1 Če se ustavimo ob obeh zbornikih s skupnim naslovom *Slovenski jezik v znanosti I, 2* (1986, 1989), potem lahko ugotovimo, da se tej problematiki približuje razprava Borisa Paternuja (1989: 17–23), ki je razmišljal o jeziku znanosti in poezije kot o jezikih nasprotij (eksaktnost : sugestija; monovalentnost : polivalentnost; denotacija : konotacija; sobesedilo: obrnjenost vase; objektivno : subjektivno), ki pa ju družijo zakon zgoščenosti, zakon koncentracije izražanja. Medtem ko je Zvonka Leder - Mancini (1986: 195–201) poudarila, da se znanost in umetnost še zdaleč ne razhajata tako nepremostljivo, še zlasti če ju opazujemo s stališča ustvarjalnosti, ki je lastna obema.

Eksplisitno se je dotaknila vloge metafore v znanstvenem jeziku ponovno Vidovič Muha (2000: 106) in izpostavila njeno poimenovalno vlogo nasproti vlogi slogovnega učinka, ki ga ima v umetnostnem jeziku. Razliko med terminološko in umetniško metaforo je opredelila na podlagi njune: (1) različne motivacije: terminološka naj bi bila pomenskosestavinska (semska), v umetnostnih besedilih pa noemska, tj. motivirana z vsebinskimi lastnostmi; (2) različnega cilja: cilj terminološke metafore je leksikalizacija (uslovarjenje), cilj metafore v umetnostem besedilu pa neleksikaliziranost oz. avtorska originalnost; (3) različne stopnje subjektivnosti: pri čemer jo terminološka metafora izloča, literarna pa ohranja.

3.3.2 Gotovo ne preseneča, če ponovno najdemo ustrezne poudarke o pomenu metafore v vzgoji in izobraževanju pri O. Kunst - Gnamuš (1984: 142), kjer npr. ob izrazih fizike (*svetlobni valovi, nabiti delci, magnetna polja*) ugotavlja, da bolj kot umetnost potrebuje metaforo znanost, saj imajo celo znanstveni modeli pogosto metaforični izvir. Nepogrešljiva pa je metafora pri ubesedovanju novih spoznanj, ki se izmikajo neposredni izkušnji. Vsak raziskovalec namreč ustvarja, tj. dopolnjuje in popravlja predhodnega. Znanost torej napreduje prek metafor, ki imajo svoja izhodišča v predhodnih teorijah.

4 Iz doslej povedanega izhaja, da je metafora prvina spoznavanja in zato nepogrešljiva v znanosti in njenem izrazju. Izrazi nam torej govore o bistvenih lastnostih pojmov in teorij, ki jih zaznamujejo, zato je prav, da se poglobimo v njihovo motiviranost (I. Stramljič Breznik 1998/99). Prav to bomo ponazorili skozi tradicijo slovenskega besedotvornega izrazja, zbranega v razpravi (I. Stramljič Breznik 1996), ki ob razvojnem pregledu izrazja prinaša tudi opis besedotvornih poglavij v slovensko pisanih slovnica Zagajška (1791), Vodnika (1811), Muršca (1847), Malavašiča (1849), Majarja (1850), Janežiča (1854), Potočnika (1857), Končnika (1883) in Šumana (1884).

4.1 Temeljna metafora, ki obvladuje slovensko besedotvorno izrazje vse od Zagajška (1791) do danes (Toporišič 2000) je BESEDA JE KOT DREVO/RASTLINA.

³ Slovnico izrazje v slovenskih slovnica so v tem zborniku obravnavali: F. Novak, Iz zgodovine slovenskega znanstvenega jezika: Pohlinova slovnica, 89–100; M. Pirnat, Znanstveni jezik v Vodnikovi slovnici, 101–108; J. Toporišič, Izrazjetvorje ob primerih slovenskega jezikoslovnega izrazja, 113–131.

To se najizraziteje vidi ravno pri Zagajšku, ki je celotno besedotvorno poglavje poimenoval opisno: *od tih koreninskih besed inu odrastenja tih odrastikov inu tih vkupistavljenih besed*. Posredno najdemo isto predstavo pri Vodniku (1811:148), ko je zapisal, da *naša beseda prstavlja k svojmu deblu kakšin zlog na koncu*. Ponovno jo srečamo pri Janežiču (1863: 116) v formulaciji: »Prečudna so pota in mnogovrstne podstave, po katerih se razvija in razraščča slovensko besedišče.« Nič drugače ni pri Končniku (1883: 12), saj podaja pravilo: *Besede so ali korenike ali rastlike*.« ali Šumanu (1884: 77): »*Besede so postale iz korenov in debel. Deblo (Stamm) je koren ali s priponko (Suffix) podaljšan koren.*« Podobno metaforo v svojem Ukoslovju podaja tudi Bezjak (1906: 195): »*Ako pa je prvotna beseda samostalnik, naj izvaja druge samostalnike, potem pridevnike in naposled glagole! Tako naj postopa pri vsaki novi besedi, ki je mati nove skupine! Naposled stoji pred njim celo jezikovo drevo s svojim korenom in deblom, s svojimi vejami, vejicami in listi*.«

Pripomniti velja, da ta metafora ni izvorno slovenska, misliti je namreč treba tudi na njeno izhodišče v nemškem metajeziku, kjer se je besedotvorje obravnavalo v okviru poglavja Stammbildungslehre (Miklošič 1875), kar bi poslovenili kot »deblslovje«. Zagotovo pa je bila izkušnjsko dovolj živa tudi v slovenski jezikoslovni misli, ki jo je ohranila vse do sodobnosti.

4.2 Pojem *korena* je namreč ohranjen tudi v definiciji *besedne družine* kot besed, »ki imajo isti koren« (Toporišič 2000: 116), ki pa vpeljuje že pri Bezjaku (*glavna beseda je kot mati*) nakazano novo metaforo BESEDE SO KOT DRUŽINA, s čimer se misli, da besede nastopajo v podobnih medsebojnih razmerjih (nemotivirane : motivirane) kot člani družine (mati : otroci).

4.3 Tretja zelo opazna podoba, porajajoča se pri Vodniku, najverjetneje pa spodbujena z rusko terminologijo, je BESEDA JE KOT OBRAZ. Šele tvorbeni morfem naredi besedo, ji da podobo ali obraz. Zato Vodnik poglavje o tvorbi besed imenuje kar *izobrazenje besed* in od tod tudi ohranjen izraz *obrazilo*.

4.4 Vsaj pri Šumanu je zaslediti metaforo MORFEM JE KOT PRIPRAVA. Obrazilo namreč imenuje *priponka*, ker se pripenja na koren in deluje kot priprava za spenjanje česa s čim.

4.5 Tudi v sodobni besedotvorni teoriji je ohranjena predstava (TVORJENA) BESEDA JE KOT ZGRADBA, saj je ena beseda lahko temelj/osnova/podlaga za drugo besedo, zaradi česar govorimo o *podstavi tvorjenke* oz. o *podstavni besedi* (Toporišič 2000). Zanimivo pa je, da je besedo *podstava* zabeležil v slovarčku ob koncu slovnice že Vodnik (1811: 177) in jo razložil s sopomenkami *dno, fundamentum, der Grund*. V ta okvir bi lahko šteli tudi Murščevo poimenovanje za priponsko obrazilo, ki ga imenuje *izhod*.

5 Glede na metafore, ki obvladujejo slovensko besedotvorno izrazje, lahko ugotovimo, da se gibljejo v treh smereh: (1) najmočnejša je metafora oživiljanja, in sicer neživo se pojmuje kot živo, tj. beseda je rastlina; (2) druga je reifikacijska metafora, besede ali njihovi deli so pojmovani kot konkretni predmeti (zgradba, priprava); in (3) le z enim primerom je mogoče potrditi tudi personifikacijo, besede s skupnim korenem so kot družina.

Analiza nam omogoča oceno, da ima besedotvorno izrazje trdno kontinuiteto prav po za-
slugi uspešnih metafor, ki so postale pojmotvorne. Začetke predstavljajo poskusi v prvi nem-
ško-slovenski slovnici Zagajška, ki je bil postavljen pred najtežjo nalogo. Presodimo lahko,
da je bila marsikatera njegova predstava ustrezna, le izraz je ni dohajal.

Prispevek s pričujočo analizo ponuja metaforizacijo kot eno izmed uspešnih načel za
oblikovanje slovenskega izrazja tudi v času globalizacije.

6 Literatura

- Janko BEZJAK, 1906: *Posebno ukoslovje slovenskega učnega jezika v ljudski šoli*. Ljubljana:
Slovenska Šolska Matica.
- Ljudmila BOKAL, 1998: Tipologija novih besed (ob primeru avtomobilskega izrazja).
Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov s posvetovanja 1997.
Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC. 147–162.
- Zjena ČULIČ, 2003: *Čovjek metafora spoznaja*. Split: Književni krug.
- Jože DEBEVEC, 1905: Podoba (metafora) v slovenskem jeziku in slovstvu. *Jahresbericht des
k. k. Kaiser Franz Joseph Staatsgymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1904/1905*.
3–23.
- Janez DULAR, 1987: Pomenoslovno izrazje v slovenščini. *Opća i slavenska terminološka
problematika*. Ur. S. Babić. Zagreb: JAZU: Razred za filološke znanosti. 53–58.
- Vojko GORJANC, 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (Ob primeru
računalništva in jedrske fizike). *Jezik in čas. Zbornik*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana:
Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Marjeta HUMAR (ur.), 1998: *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje. Zbornik referatov s
posvetovanja 1997*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Milka IVIČ, 1983: *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: DZS.39.
- Božidar KANTE (ur.), 1998: *Kaj je metafora? Zbornik*. Ljubljana: Krtina.
- Leon KOJEN (ur.), 1986: *Metafora, figure i značenje: Zbornik teorijskih radova*. Beograd:
Prosveta.
- Viktor KRUPA, 1990: *Metafora na razhrani vedekych disciplin*. Tatran.
- Erika KRŽIŠNIK, Marija SMOLIČ, 1999: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. 35.
SSJLK. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 61–80.
- Erika KRŽIŠNIK, Marija SMOLIČ, 2000: »Slike« časa v slovenskem jeziku. 36. *SSJLK*.
Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 7–20.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1984: *Govorno dejanje – družbeno dejanje*. Ljubljana: Pedagoški
inštitut Univerze v Ljubljani.
- Zvonka LEDER - MANCINI, 1986: O terminologizaciji jezikovnega znaka. *Slovenski jezik
v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut
Filozofske fakultete. 195–202.
- Fran LEVSTIK, 1956: Napake slovenskega pisanja. *Zbrana dela slovenskih pesnikov in
pisateljev*. 6. knjiga. Ljubljana: DZS. 38–87.
- Nataša LOGAR, 2000/01: Elektrotehniška terminologija glede na izvorni jezik. *Jezik in
slovstvo* 47/1–2. 41–52.
- Mija OTER, 2002: Izbira jezika v računalniškem izrazju. *Slavistična revija* 50/3. 333–348.
- Boris PATERNU, 1989: Jezik znanosti in jezik poezije. *Slovenski jezik v znanosti 2. Zbornik*

- prispevkov*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 17–24.
- Franc PEDIČEK (ur.), 1984: *Terminologija v znanosti. Zbornik prispevkov k teoriji*. Ljubljana: Pedagoški inštitut Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- 1990: *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*. Ljubljana: Pedagoški inštitut Univerze v Ljubljani.
- Breda POGORELEC, 1986: Okvirna tipologija metafore v slovenski prozi 20. stoletja. 22. *SSJLK. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 7–20.
- Janez ROTAR, 1958/59: Naše jezikovno izrazje. *Jezik in slovstvo* 4/2,3. 37–41; 78–81.
- Jirina STACHOVA (ur.), 1990: *Uloha metaforey ve vedeckem poznavani a vyadrovani*. Praha: Filozoficky ustav ČSAV.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 1996: Besedotvorje in njegova izrazje v slovensko pisanih slovnica 19. stoletja. *ČZN* 32/2. 248–261.
- 1998/99: Oblikovanje poimenovanj za besedne vrste v slovensko pisanih slovnica med leti 1791–1854. *Jezik in slovstvo* 44/4. 103–109.
- Jože TOPORIŠIČ, 1993: Pojmovanja in izrazje slovenskega besediloslovja: V priročnikih za /srednje/ šole). *XXIX. SSJLK. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 5–14.
- 2000: *Slovenska slovnica: Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Založba Obzorja.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1986: Besedni pomen in njegova stilistika. 22. *SSJLK. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 79–91.
- (ur.)1986a: *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- 1988: Nekatero jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. 24. *SSJLK. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 83–91.
- (ur.) 1989: *Slovenski jezik v znanosti 2. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- 2000: Čas v besedi. (Tipologija leksikalne večpomenskosti). 36. *SSJLK. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 106.
- Harald WEINRICH, 1963: Semantik der kühnen Metapher. *DVjs* 37/27. 325–334.

TEHNIČNI TERMIN, KAJ JE TO?

*Poskus definicije tehničnega termina s hkratno oslombo na
Planinski terminološki slovar*

WHAT IS A TECHNICAL TERM?

Stanko Klinar*

Tehnični termin je objektivni (čustveno nezaznamovan) strokovni izraz za poimenovanje zadev posebnega področja človeške dejavnosti. Poimenujemo lahko predmete, (njihove) lastnosti, (njihovo ali človekovo) delovanje, način (delovanja), količino – vse, kar neko stroko stvarno predstavi. Zato vključujejo tehnični termini samostalnike, pridevnike, glagole, prisloves in števnik, celo medmete (vzklične prisloves kot ukaze). Pomemben zaželen cilj tehničnega termina je enopomenskost. Pri trenutnem stanju stvari ta cilj (še) ni dosežen, verjetno nikoli ne bo, ker se veliko (morda večina) tehničnih terminov naslanja na objektivni paralelizem: izraz iz narave ali splošno znanega (vsakdanjega) področja je po podobnosti predmeta, ki ga označuje, prenesen na specialno tehnično področje, npr. ročica, in obdrži oba pomena. Preizkusni kamen za določitev tehničnosti nekega termina je (ne)možnost njegove vključitve v objektivni opis neke zadeve. Objektivni (neumetniški) opis eo ipso izključi nizkopogovorne izraze, dialektizme in vulgarizme.

A technical term is an objective expression used to designate objects, qualities, functioning, the way of functioning, quantity, of a specific branch of human activity. Thus technical terms include nouns, adjectives, verbs, adverbs and numerals, even interjections (when used as an exclamation to denote a command). An ideal technical term should have one meaning. This ideal, however, is seldom reached, as most technical terms rely on metaphorical parallelism: an object of technicality resembling an object in nature will adopt the name of the natural object, thus having the term retain both meanings: the original one (taken from nature) and the metaphorical one (used for technical purposes). The status of technicality of a term is proved by its (im)possibility of being included in an objective (unemotional) description of an object or activity. This criterion excludes low colloquial, dialectal and vulgar terms.

Ključne besede: *tehnični termin, terminološki, objektivni (nezaznamovani) termin, objektivni/metaforični paralelizem, nizkopogovorni izrazi, dialektizmi in vulgarizmi, samoumeven (-ost), samorazlagalen*

Key words: *technical term, terminological, objective (unmarked) term, objective/metaphorical parallelism, low colloquial terms, dialectal and vulgar terms, selfevident (~evidence), selfexplanatory*

Tehnični termin je objektivni (čustveno nezaznamovan) strokovni izraz za opis/predstavitev/imenovanje zadev nekega posebnega področja človeške dejavnosti. Ker vse človeške dejavnosti nazadnje porabijo vse besedišče jezika, smo v skušnjavi, da bomo vse besedišče – razen funkcionalnih besed (ali v jezikoslovju nemara celo te?) – imeli za tehnične termine. Da bi se izognili tej pásti, govorimo o tehničnih terminih samo v zvezi z določenimi dejav-

* Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za anglistiko in amerikanistiko, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

nostmi/področji/znanostmi/strokami, kot so šport, zdravstvo, vremenoslovje, računalništvo, (atomska) fizika, obrt, kmetijstvo ...

Definicija tehničnih terminov naj bi bila znanstvena/jezikoslovna osnova ali idejno izhodišče za sestavo področnih terminoloških slovarjev. Naše zanimanje velja planinsko-gorniškim tehničnim terminom kot ponazoritvenemu gradivu, definicija tehničnih terminov zato sloni na konkretnih primerih in sproti določuje, kaj je in kaj ni tehnični termin; služi pa v trenutnih razmerah tudi kot znanstveno-jezikoslovna osnova za oceno Planinskega terminološkega slovarja (Marjeta Humar, ur. 2002, v nadaljevanju PTS).

Ko definiramo te termine, imamo termine z drugih področij, ki nam pri razlagi pomagajo, za samoumevne. Dva primera: 1. Če razložimo **špik** (polkrepki tisk pomeni iztočnico v PTS, sledeči ležeči tisk pomeni slovarsko razlago iztočnice in/ali avtorjevo dopolnitev razlage) kot *priostreno trikotno goro*, imamo izraze *priostren*, *trikoten*, *gora* za samoumevne in jih ne razlagamo; implicite napotimo bralca/uporabnika naše razlage/opisa, ki teh izrazov ne pozna, na SSKJ (torej na splošni, temeljni slovar, Bajec et al. 1970), ali na ustrezne terminološke (slikovne) slovarje. 2. Če opišemo namembnost **čelade** kot *varovalo lobanje*, imamo izraza *varovalo* in *lobanja* za samoumevna; če komu nista samoumevna, pričakujemo, da bo segel za razlago po temeljnem razlagalnem slovarju (SSKJ) ali po zadevnem (medicinskem) terminološkem slovarju.

Tako razumljena samoumevnost pa ne dopušča, da bi iztočnico v razlagi/opisu ponovili. Iztočnica namreč ni samoumevna, ker je predmet razlage ali opisa in se ne more razlagati sama s sabo. **Kamniti plaz** je v PTS razložen kot *plaz iz večje množine kamenja, ki se hkrati odtrga od podlage in leti, se kotali navzdol*. Če reduciramo besedišče, dobimo enačbo plaz = plaz. Temu ni mogoče oporekati, enačba je sporočilno superlucidno nesporna. Žal pa, seveda, razlagalno impotentna, vrti se v krogu in lovi svoj lastni rep. Treba jo je vreči ven iz tega kroga. Recimo: **kamniti plaz** – (*razrahljana*) *gmota skalovja, ki se hkrati odtrga...* Podobno je **nizki čevelj** razložen kot *čevelj, ki sega pod gleženj*; prav lahko bi *čevelj* v razlagi nadomestili z (*močna*) *obutev*. **Čelna svetilka** je razložena kot *svetilka, ki se nosi na čelu*; razlaga ne pove nič več in skoraj nič drugače kot iztočnica, samo potrdi, da smo iztočnico več ali manj prav prebrali in da je zadevni tehnični termin ustaljen v iztočniški obliki. Če je ponovitev (dela) iztočnice neogibna, pričakujemo, da bo slovar razložil izraze *plaz*, *čevelj*, *čelo*, *svetilka* kot samostojne iztočnice, kajti od slovarja pričakujemo, da bo samorazlagalen in kot tak v sebi zaokrožena/zaključena pomensko-metodološka enota. Seveda se lahko zatečemo tudi k temeljnemu razlagalnemu slovarju (SSKJ), vendar gre to dejstvo v škodo našega specialnega terminološkega slovarja, če ni samorazlagalen (v primeru ko v razlagi ponovi iztočnico ali njen del). (V zvezi s tu naštetimi tērmini: v PTS sta razložena *plaz* in *čevelj*, *svetilke* ni, *čelu* pa so pripisani drugi pomeni, ki *čelne svetilke* ne razložijo.)

Iz tretjega odstavka sledi, da imajo različna/posamezna področja/dejavnosti nekaj izrazja skupnega, ali pa nekatere veje znanosti služijo kot pomožne vede (pomožni dobavitelji terminov) za tisto področje, ki ga preučujemo. Tako se planinstvo naslanja na geologijo, geografijo, medicino, meteorologijo, smučanje, varstvo narave ... in za svoje namene uporablja izraze, ki po svojem izvoru in pomenu najprej spadajo tja. Naravna posledica je, da v planinskem terminološkem slovarju najdemo izraze s tistih področij ne samo v razlagah, marveč celo kot iztočnice, recimo *granit*, *podolje*, *višinska bolezen*, *strela*, *karving*, *narodni park*.¹

¹ Glede na področja je PTS nekoliko neuravnotežen. (Vendar se zdi, da je tako naravno stanje stvari. Ali vsaj sestavljalci slovarja niso mogli drugače kot zarezati v besedno tkivo in ga vsebinsko zaokrožiti – enemu področju)

Pod tehničnim terminom razumemo poimenovanje *predmeta* ali *pojma* ali *akcije*, (njevogih/njihovih) *lastnosti/kakovosti*, *delovanja*, *načina* (delovanja), *količine* – vse, kar neko stroko ekskluzivno/specifično/specialno opisuje/prezentira. Zato vključujejo tehnični termini *samostalnike*, *pridevnike*, *glagole*, *prislove* in *števnik*, celo *medmete* (npr. *Hej! Hoj!*) in *vzklične prislove* (npr. *Sem!*, *Dol!*) kot plezalne ukaze (kot nadomestek za velelnik). (PTS se je omejil na samostalnike in glagole. S tem je znatno osiromašen. Moral bi vsebovati vsaj še pridevnike. – Na drugi strani najdemo med samostalniki glagolnike, ki so pomensko docela odvisni od pripadajočega nedoločnika, iz njega direktno izvedeni, z istovetno razlago, npr. *vrtanje* < *vrtati*, ki slovarja v ničemer ne poglobljajo ali bogatijo, samo širijo.) Vezniki, predlogi, (členki) sodijo med funkcionalne besede (vendar so kot taki lahko integralni del sestavljenega tehničnega termina, npr. *rokavica za ferate*), zaimki pa so sporočilno premalo povedni, da bi opravljali nalogo tehničnih terminov. (Kot že ime pove: stojijo »za ime«, to je namesto samostalnika; pravi tehnični termin je torej v tem primeru samostalnik. Če hočemo razumeti zaimek, moramo prej vedeti za samostalnik, ki ga zaimek nadomešča, tako pa zaimek izgubi tehnično vlogo/poslanstvo. Tudi druge vrste zaimkov ne sodijo v terminološko specifiko.)

Značilnost tehničnega termina je pomenska in slogovna objektivnost. To pomeni: bolj ko je izraz slogovno nezaznamovan, formalen, konkreten, nazoren, bližje je statusu (čistega) tehničnega termina. In nasprotno: bolj ko je izraz subjektiven (idioletičen), slogovno barvit/zaznamovan/šegav, pesniško metaforičen, žargonski, vulgaren, toliko manj ga je mogoče imeti za tehnični termin. Preizkus objektivnosti nekega izraza je (ne)možnost njegove vključitve v strogo tehniški (torej popolnoma nepesniški in nepripovedni, pač pa objektivno informativni) (kon)tekst. (Recimo v opis neke poti, smeri², ali reliefne oblikovanosti, ali vremenskega pojava, ali priporočljivega načina plezanja nekega detajla, ali seznam potrebne opreme.) Glede na to, da PTS vključuje besedišče iz obeh skupin, je mogoče reči, da opravlja dvojno nalogo: z objektivnimi izrazi določa normo za sestavo tehničnih besedil, z zaznamovanimi, žargonskimi izrazi tolmači subjektivne/pripovedne/potopisne sestavke/spise v planinski publicistiki. Vendar je mogoče dokazati, da ta druga skupina niso tehnični termini.

Če za kriterij tehničnosti termina vzamemo kar najmanjšo vsebnost (čustvene) zaznamovanosti, hkrati pa narodopisnim, (nizko) pogovornim in vulgarnim izrazom priznamo visoko stopnjo zaznamovanosti, sledi iz tega, da ta skupina izrazov niso tehnični termini. PTS jih je vključil: *baba*, *dedec*, *grif*, *štant*, *šajba*, *špica*, *šoder*, *kahla* (čelada), *pisker* (čelada), *štrik*,

škodo, drugemu v korist – konec koncev je treba delo v primernem času končati, o (ne)popolnosti in dograjevanju se bo pogovarjala nova generacija.) Razume se, da daleč prevladujejo gorniški izrazi v najširšem pomenu besede. S pomožnih področij pa je veliko zemljepisnih in organizacijskih izrazov, veliko je tekstila, nekaj vremena, nekaj kartografije in geologije, nič zoologije (ni *gamsa*, plemenite avtohtone živali, ki je prototip bajnega Zlatoroga) in nič botanike (če odštejemo *viharnik*), tako da manjka celo *planika*, simbol alpinizma.

² a) Primer objektivne stilizacije (sestavljene iz tehničnih terminov, primernih za stvaren vodniški opis): Vstop v kamin omogoča težaven, zelo izpostavljen previs. Plezanje v kaminu, četudi še vedno težavno, je varnejše, ker se je mogoče s telesom in levo roko gvozdititi kvišku. Sledi prestop v desno steno. Kamin je zaprt z zagodenim balvanom, čez katerega se zavihliš na desni strani. Izpostavljenost je izredna, stena na tem mestu prepađa do dna.

b) Primer subjektivne stilizacije (domače, vulgarno izrazje, primerno za pogovor in umetniško prozo, ki odslikava pogovor): Od tam naprej se najprej zbašeš čez vampast previs, med nogami lahko pogledaš dol do šodra, potlej se nažokaš v kamin. Od začetka je občutek kar fajn, ker je skala lepo razmiganina in te zagrabl pod ritjo kukr mama pestva svojga dojenčka. Ampak potlej morš desno ven, da se skobacaš okol skale, ki čepi na vrhu kamina. Tam je luft dol do dna, tist konec je slabo razčlenen in je nevarn, da odletiš.

gate, lašta, zajla, flaša, fršlus, ferajn, cug, cug-cug, cug na jajca, cvikati, basati se, odfrčati, odleteti, flikniti (manjka samo še *scati* za »deževati« in *srati ga* za »mečkati, slabo plezati, neumnosti početi«) ... Zakaj? Slovar si je zadal nalogo (kot rečeno), da ne bo samo strogo normativen glede tehničnih terminov, marveč bo tudi razlagalen glede izrazov, ki jih najdemo v planinski literaturi. Ti dve osnovni nalogi slovar tudi dejansko opravlja. Pred tukaj navedenimi besedami svari z oznakami »v lastnih imenih« ali »nižje strokovno pogovorno« – svari v tem smislu, da jih ne bi kdo imel za prave tehnične termine.

Starodavne besede kot *flaša, cug, štrik* (ki so nemškega izvora in veljajo v slovenščini za nizkopogovorne) je treba ločiti od nezaznamovanih modernih izposojenk tipa *flis, fliš, fleš, goreteks, laso, perlonka, permafrost, projekt, sahib, transverzala, treking, triptih, žandar*, ki samo nadomeščajo manjkajoče slovenske besede, a so strogo standardne in ustrezajo vsem kriterijem tehničnih terminov.

Geografi so iz nekaterih lastnih imen (ali tudi iz kakega drugega vira) zaradi njihovega (metaforičnega) pomena sklepali na njihovo občnost in so ta imena (ponovno?) uvedli v rabo kot občna imena iz ljudske geografije in kot taka že tudi kot tehnične termine. Lahko da je to v geografiji sprejemljivo, vendar so besede kot *baba, dedec, bistrica, kočna, špik, okrešelj, opoka* (kloža), *lovt, klin* (kót, sklep doline) v planinstvu kot tehnični termini neuporabni. V planinskem pismenstvu ostanejo bodisi samostojna lastna imena (Baba, Dedec, Bistrica ...) bodisi sestavni del (dvobesednih) imen (Velika/Dovška/Ljubeljska Baba, Lučki/Kamiški Dedec, Triglavsko/Kamiška Bistrica, Ravenska/Jezerska Kočna ...). Ne morem sestaviti opisa poti s temi besedami kot občnimi imeni:

»???Steza ves čas zložno dvigaje se teče ob *bistrici* do izrazite *babe* (15 min), ki jo obide na desni. Na njenem desnem boku tudi najdemo smerno tablico z obvestilom, da je do *kočne* še dobro uro. Spotoma se gozd razmakne in odpre se pogled na samotni *dedec* nad gozdno mejo, ki daje smer naši nadaljni poti ...«

Poudarjeni izrazi so premalo znani, premalo definirani v ljudski zavesti kot občna imena, besedilo ni jasno, iz tega sledi eo ipso, da je njihov status planinskih tehničnih terminov kočljiv. Lahko zbudijo posmeh, zagotovo pa dezorientacijo. Še najmanj vemo, kaj je *kočna*: dolina, vrh, sedlo? (Na Jezerskem so *Kočne* doline in vrhovi; pri Blejski Dobravi je *Kočna* sedlo, pod njo je naselje Podkočna.) Kako uporabljati v tehničnem opisu take izraze s tako nedoločljivim (ali preobilnim) pomenom? Sestavljalcev slovarja žal to ni oviralo, da ne bi izrazov vključili v slovar (razen *lovt*), dodali smo standardne tuje ustreznike (zelo nepopolno: *kočna* – corrie, head of the valley / Talschluss; da bi bil to kakšen summit / Gipfel, ni govora), iz česar lahko tujci povzamejo, da gre za čisto regularne standardne izraze in so upravičeni do slovenskega vprašanja »Kako daleč je še do *kočne*?«, na kar mu domačini ne znamo odgovoriti, ker v slovenščini takega vprašanja ni (ni idiomatično). Verjetno bi on imel v mislih sklep doline, mi pa (morda) vrh gore. In to samo določene gore na Jezerskem. Sledila bi ne sporazum in dezinformacija.³

³ V opis poti, kakršen je pravkar navedeni, je smiselno vnesti lastna imena: naša *baba* je samostojna pečina in se imenuje Špičasta peč, naša *bistrica* je potok in se imenuje Korški potok, naš *dedec* je skalna štrlina in se imenuje Babji zob, medtem ko je *kočna* "sklep doline" ali dolina sama, torej Makekova/Ravenska Kočna. (Če ni gora?) – Še en primer idiomatike: ta, kot rečeno, ne prenese kakršnihkoli formulacij; ne morem reči "Košutica je tipična baba", pač pa "Košutica ima dvoglavi vrh", ali kaj podobnega. (*Baba* je v PTS namreč razložena tudi kot *gora z razklanim vrhom*. Toda, ali je *baba* res tehnični termin, če ga ne morem uporabiti v stvarnem opisu?) (Nasprotno tem ugotovitvam se široke uporabnosti veseli (*K*)/*krnica*, popolnoma pa je zatajena *P/ponca*. Nepredvidljiva so pota Gospodova!)

Če gre v teh primerih za (ponesrečeno) reševanje in revitalizacijo ali tudi samo za konverzijo z namenom spodbuditi rabo starožitnih besed, so na drugi strani geografi neutrudni kovači novih besed, včasih takih, da bi človek posumil, če jih sami razumejo, recimo *razvršje*, *podolje*, ki so sprejete v slovar, a so za planinske potrebe ravno tako neuporabne kot prej našteje. Če neposvečeni nekaj primaknemo, se nas namrgodeno zavrne, čeravno je naš predlog kot pomensko evidenten črno na belem zapisan v kakem (tehnično pisanem) planinskem vodniku (npr. Karavanke: *uleknina* – *razpotegnjeno*, *zaobljeno*, *plitvo sedlo*; *razcestje* (po vzoru »razpotje« in v analognem pomenu) – *cepitev ali razvejanost/križišče gozdnih cest*).⁴

Pomemben zaželen cilj tehničnega termina je enopomenskost. Pri trenutnem stanju stvari ta cilj (še) ni dosežen. (In verjetno nikoli ne bo.)

Klasični zgled dvopomenskosti v PTS je

- vodnik:** 1. *človek* (ki se ukvarja s tozadevno dejavnostjo)
2. *knjiga* (z navodili za gorski vzpon ali v dolini za obisk znamenitosti).

Podobnih primerov je brez števila, obstoje tudi tri- in štiripomenski, vendar ni nobene potrebe, da bi jih tukaj našteval, ker opažanja v ničemer ne poglobljajo. Vroča dvo- ali tropomenskost se kaže v zvezi z vejico, ki razlagalni del slovarske enote lahko zamegli do te mere, da razlaga postane nerazumljiva ali narobe razumljiva. Vejica opravlja v PTS tri naloge (sicer ne pri vsaki enoti vseh treh, pač pa pri različnih enotah različne naloge, in to brez svarila/pojasnila, katero nalogo bo v danem primeru opravljal): 1. uvaja (ali zaključuje, če je potrebno) (vrinjene prilastkovne) odvisne stavke (ki imajo lahko obliko deležnika); v tem primeru ni problematična (vsaj ne za tiste, ki so domači s temelji slovnice in pravopisa), 2. nadomešča *in*, 3. nadomešča *ali*; pri 2. in 3. ni v vseh primerih jasno, ali je treba vejico razumeti kot *in* (tu gre za naštevanje) ali kot *ali* (tu gre za alternative). Poglejmo: **lahka snežna pot** je razložena kot *pot* (opustimo na tem mestu željo, da bi namesto *pot* v razlagi uporabili neki drug samostalnik), ... *na kateri se pri napredovanju uporabljajo pohodniške, smučarske palice, cepin, občasno dereze*. Parafraza: *pot*, (ta vejica je pravopisna, ni problematična, mora ostati, ne pomeni ne *in* ne *ali*) *na kateri se pri napredovanju uporabljajo pohodniške ali smučarske palice ali cepin in občasno dereze*. Da je taka parafrazna porazdelitev med *in* in *ali* pravilna, ve samo nekdo, ki pozna situacijo na terenu. Drugi lahko odplavajo v megli in mislijo, da tudi med »cepin« in »občasno dereze« pride *ali*. (Prvi v tej točki slovarja ne rabi, za druge je zavajajoč.) Še en primer: **reber** je razložena *s travo, gozdom porasel nagnjen svet*. Kaj je zdaj to? Ali s travo ali z gozdom ali z obojim? Če z gozdom, bo imela Jerica še več težav z mačeho, ko jo bo nagnala »vole past tjakaj v reber zeleno«, smrek in bukev namreč voli ne jedo in bodo prišli lačni domov in Jerica bo spet tepena. (Glede gozda si je SSKJ umil roke, implicitno navija za travo.) To pa ne pomeni, da nista *in* in *ali* tu pa tam besedno izpisana (glej iztočnice **razjedena skala**, **padec** ... kjer pa se hkrati rabijo tudi vejice; stilistična variacija?), alternativnost je izjemoma nakazana tudi s poševnico (glej enote **planinka**, **proga** in še kje; *variatio delectat?*). Ne mislim reči, da je to zdaj sračje gnezdo; dokler je razlaga jasna in pra-

⁴ Pač pa so slavisti zamešali štreno s *Kočevskim rogom*, kjer v samem Pravopisu (Toporišič 2001: §§28, 73, str. 758, 1373) pišejo *R/rog* zdaj z veliko zdaj z malo, ne znajo prebrati lastnih pravil, ki so jih zapisali v Pravopis in ne znajo pogruntati, ali je *R/rog* lastno ime ali ni. Sam zase – brez kakršnekoli navezave na *Kočevski R/rog* – je *rog* tehnični termin (v pomenu *rogelj*, žal pa se kot tehnični termin skoraj ne uporablja, nastopa skoraj izključno le kot lastno ime, podobno kot *B/baba*, *D/dedec*, *K/kočna*, *B/bistrica* – slavistični analitiki te besede kot lastna imena pišejo z veliko, istovetnega *R/roga* pa ne!). Mali *rog* je kljub nizki frekventnosti tehnični termin in je kot tak – pravilno! – zabeležen v PTS.

vilna, je urejenost sprejemljiva, tudi če ni idealna. Obstoje primeri, ko je eksplicitna navedba *in-a* in *ali-ja* zaradi vsebinske sporočilnosti/transparentnosti razlage nujna. Dva primera iz slovarja: **relativna višina** – *razlika med nadmorskima višinama izhodiščne in dosežene točke (ne izhodiščne, dosežene točke)*; **padec v klin** – *padec, ki ga zadrži sidrni ali vmesni klin (ne sidrni, vmesni klin; to vejico bi lahko celo razumeli kot »to je«, »namreč«, to pa bi docela skazilo pomen).*

Večpomenskost meji na, ali kar vsebuje, metaforičnost. Tej ne le da se ni mogoče izogniti, marveč je na direktno metaforičnost (objektivni paralelizem, npr. *osmica, žolna, roka, nos, glava, steber, rabeljska kapa, ročica, veverica, polhi*) treba gledati kot na obogatitev vokabularja v smislu sugestivne moči in nazornosti izrazja.⁵ Drugače je s pesniško metaforiko (pesniško hudomušno/šegavo primerjavo, morda zasoljeno z vulgarnostjo, npr. *baba, dedec, ritina, cug na jajca*, kjer se *jajca* razume kot sedež in simbol poguma), ki svoje izraze sicer ponudi v rabo tehnični terminologiji, vendar jih ta sprejme šele, ko jih oropa ljudske šegavosti (če jih lahko – pravkar navedenih ne more, zato to niso tehnični termini, čeprav so navedeni v PTS) in reducira na suho formalnost. (Ta proces se zmeraj ne posreči. Skozi letnike Planinskega vestnika sledimo seznamom/predlogom tehničnega izrazja, oprtega na ljudsko izročilo ali umetno izumljenega za kritje potreb, ki je danes videti ne le čudaško, ampak kar nerazumljivo, npr. *strmoča, krot, črt, polza, snežina*.)⁶

Slovenska tehnična terminologija se napaja iz treh virov: iz prevzemanja tujih besed (*frend, windstopper, trekking*), iz prevodov tujih besed (zlepa kateri narod tako strastno in uspešno ne domači tujih izrazov kot Slovenci, zato je ta vir besedišča najizdatnejši: *kamin – dimnik, markacija – oznaka, lavinski – plazovni, kuloar – ozebnik, žleb*) in iz izvirnih slovenskih izrazov (ki pa jih je od drugega razdelka – prevodov – velikokrat težko ali celo nemogoče ločiti: *krmolja, žlambor, drn, grintav*; nekateri temeljijo na domačih izumih: *jeseničan, kamničan, kropar, avčinke, modčev škripec*). Slovenska zgodovina je v tretji razdelek prispevala pomembne izraze, npr. *pipar, skalaš, triglavski prijatelji*, in pravkar navedene *jeseničan*, itd., vendar se zdi, da so nekateri bolj primerni za leksikon kot za slovar tehničnih terminov. Leksikon namreč obravnava/razlaga (zgodovinske) pojave, osebnosti, društva, dogodke, medtem ko slovar tehničnih terminov tolmači iztočnice kot (današnje ali zgodovinske) strokovne izraze (občna imena, ne lastna imena) določene stroke. *Triglavski prijatelji* imajo tako izrazito zgodovinsko konotacijo, da jih je danes nemogoče šteti za tehnični termin; če pa si kdo danes nadene naziv *triglavski prijatelj*, si je nadel tako ohlapno in izjemno pesniško oznako svoje

⁵ Večpomenskost je treba ločiti od homonimije. Večpomenskost razvije/dopolnjuje/nadaljuje en termin, da ustreže zahtevam po poimenovanju na terenu. Homonim pa po docela drugačni, izvorno samosvoji etimologiji razvije samo enako obliko besede kot neki drug, sicer pomensko in etimološko docela tuj izraz; homonima sta torej dve oblikovno enaki besedi docela različnega izvora (in eo ipso docela različnega pomena).

Primeri: **prst**¹ – *zemlja, humus*

prst² – *del (človeškega) telesa*

klin¹ – *kovinski pripomoček ... za varovanje in napredovanje pri plezanju*

klin² – *trikotna površina pred sotočjem dveh potokov* (ta klin je podoben trikotni lesen zagozdi, ki se je ob zori alpinizma tudi rabila kot plezalski pripomoček in se je imenovala klin; vendar je od nje ostalo samo poimenovanje, današnji plezalski klin je daleč od zagozde, tako da sta danes pomena pri klin¹ in klin² kljub morebitni skupni etimologiji tako daleč narazen, da opravičujeta oznako homonima)

⁶ Najnazornejši prikaz najbolj objektivnih, najmanj zaznamovanih tehničnih terminov (ne glede na objektivni paralelizem), ki imajo obliko konkretnih samostalnikov, pridevnikov, krajevnih prislovov, (glagolskih) akcij najdemo v slikovnih besednjakih.

Ljubezni (in nikakor ne pripadnosti zgodovinskemu društvu Triglavskih prijateljev), da ta tudi ne more veljati za tehnični termin, ker ni splošno uporaben. (Zanimivo v tej zvezi bi bilo vedeti, kam spadajo *Zlatorog* in njegove *bele žene/rojenice*. V PTS jih ni, čeravno po svoji zgodovinskosti/pesniškosti/mitičnosti niso daleč od T/triglavskih prijateljev.) *Skalaš* v pomenu *član TK Skala* spada v (zgodovinski) leksikon, v pomenu *hribolazec, plezalec, gornik, alpinist* spada (tudi) v slovar tehničnih terminov. (Ali še nekoliko drugače: leksikon s svojo široko orientacijo lahko inkorporira slovar(je) tehničnih terminov, slovar(ji) tehničnih terminov pa s svojo ozko specialnostjo leksikona ne more(jo).) V prvem pomenu je *skalaš* prej zgodovinski podatek kot tehnični termin. To še posebej velja za *piparja*, ki ima izključno zgodovinsko konotacijo (kot tak spada v leksikon), medtem ko v pomenu *nekdo, ki kadi pipo* v specialnem planinskem terminološkem slovarju nima kaj iskati; njegovo mesto je v SSKJ. (Ali pa sta na drugi strani, namreč z zgodovinskega izhodišča, *skalaš* in *pipar* strokovna izraza slovenske planinske zgodovine???) V mnogih primerih je mejo seveda težko določiti.⁷ Vseeno pa je mogoče reči, da jo je PTS nekajkrat prekoračil. In v pretežni meri svojega poslanstva kljub temu ostal uporaben.

Literatura

- Anton BAJEC et al., 1970: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, DZS.
Sonja BERCE et al., ur., 1987: *Oxford - Duden - Cankarjeva založba, Angleško-slovenski slikovni slovar*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
Jean-Claude CORBEIL et al., 1989: *Angleški in francoski slikovni slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Toni HIEBELER, 1982: *Lexikon der Alpen*. München: Mosaik Verlag GmbH.
Marjeta HUMAR, ur., 2002: *Planinski terminološki slovar*. Ljubljana: ZRC, SAZU.
Jože TOPORIŠIČ, 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: ZRC SAZU.

⁷ Leksikon gor ali dol, dokler ne dobimo pravega planinskega leksikona (kakršen je recimo Hiebelerjev *Lexikon der Alpen*, Toni Hiebeler 1982), je kar prav, da naš slovar tolmači izraze iz domače pojavnosti: *triglavski prijatelji, drenovci, skalaši, mojstranske vevice, viharnik* ... Ne bi škodilo še malo mitologije: *Zlatorog, bele žene, rojenice, škрати, B/bedanc, P/pehta*. Pred temi in pred zemljepisnimi in osebnimi lastnimi imeni se je slovar ustavil. Razumljivo! *Triglav* in *Joža Čop* spadata v leksikon – vsaj dokler ne konvertirata v občno ime.

CHALLENGES AND PITFALLS OF THE HARMONIZATION OF EU LEGAL TERMINOLOGY

IZZIVI IN PASTI USKLAJEVANJA PRAVNE TERMINOLOGIJE EVROPSKE UNIJE

Maja Bratanić*

The author discusses problems arising in the creation of Croatian terminology for EU legal terms. In the process of selecting or coining the most adequate terms, it is important to consult as many official EU languages as possible, as well as the existing 'national' legal terminology. This approach, however, involves potential risks. Examples illustrating a lack of correspondence between legal terms of individual official languages, and its impact on the selection of appropriate Croatian terms, are derived from the experience gained during the compilation of the recently completed Dictionary of European Union Law in Four Languages (Zagreb, 2003).

Avtorica razpravlja o problemih, ki se pojavljajo pri ustvarjanju hrvaške terminologije za pravne pojme Evropske unije. V procesu izbiranja in kovanja najustreznejših terminov je potrebno upoštevati terminološke rešitve tolikih uradnih jezikov, kot je to le mogoče, pa tudi obstoječo ,nacionalno/narodno' pravno terminologijo. Tak pristop pa skriva tudi nevarnosti. Prikazani so primeri pomanjkljive ustreznosti pravnih terminov med posameznimi uradnimi jeziki Evropske unije in njihov vpliv na izbor primernih hrvaških terminov, vsi pa so vzeti iz izkušenj pri sestavljanju pred kratkim končanega štirijezičnega slovarja prava Evropske unije (Zagreb, 2003).

Key words: EU legal terminology, translation, dictionaries, terminology harmonization

Ključne besede: EU pravna terminologija, prevajanje, slovarji, harmonizacija terminologije

The European Union is unique among the world's international organizations in that it conducts all its affairs in the official languages of all its Member States. Dealing with multilingualism in the EU is in many ways a controversial and delicate issue, and the challenge grows every time a new country, with a new language, joins the Union.

For the countries preparing for accession to the EU, the challenges are of enormous proportions. One of the prerequisites for accession – that European Community legislation be transposed into national legislation – involves a tremendous translation effort. In the context of this enterprise, the specific legal terminology stands out as its most sensitive area.

Croatia (like many countries before her) is facing the task of translating the enormous body of EU legislation. This demanding enterprise involves some far-reaching effects, not necessarily self-evident in the initial stage of work. Apart from entailing the task of creating new terminological resources (primarily related to the language of legal documentation) for the purpose of interlingual terminological harmonization – it forces the languages in ques-

* University of Zagreb, Faculty of Transport and Traffic Engineering, Vukelićeva 4, 10 000 Zagreb, Hrvatska

tion to develop linguistic resources which will make it possible for a whole range of common European concepts and phenomena to become more transparent to speakers of those languages.

On the other hand, this process itself, as well as the very act of joining the “family” of EU languages, inevitably brings greater recognition and visibility to the “smaller” national languages.

What makes this task so complex is the specific nature of translating the *Acquis communautaire*. Needless to say, any translation of a legal instrument should strive at conveying the sense of the original as closely as possible. Since in this case there are eleven equally authentic versions among which some degree of divergence is inevitable, the translation has to reflect all other language versions. This implies that all of them, or in practice at least several, should be consulted and compared during the process of translation (Šarčević 2001a: 41–43). Since Croatia, like most central and eastern European countries, has opted to translate the *Acquis* primarily from English, it is very important to keep in mind that the English “authentic” texts (especially of the primary legislation produced prior to UK accession to the Union) are in the majority of cases translations themselves. The reliability and clarity of these translations cannot always be assumed.

Much of the EU legal terminology is from the conceptual point of view to a certain extent new to all European languages and cultures. Many of the EU legal concepts do not directly derive their meanings from any of the existing European legal systems. Therefore, conscious efforts were and are still being made to avoid using the existing national legal terms for newly created Community concepts with the aim of creating terms transparent enough to be easily understood and translated (Šarčević 2001b: 83). This, however, often turns out to be a rather theoretical assumption. Even if many concepts are new to most target languages, the translators tend to use the already existing terminology, and, if used inappropriately, it may be grossly deceptive, causing false equivalence to be assumed. On the other hand, translating new concepts by new terminology is a long-term process, even given the assumption that a reasonable consensus among legal experts within each new country can be reached, which rarely happens to be the case. The disagreements can, in our experience, range from the lack of agreement as to whether national terminology should be used for related concepts – to irreconcilable differences in the choice of newly-coined terms or new (extended or more specialized) meanings of the existing terms.

Since quite a number of the European Union concepts and corresponding terminological inventions have no exact parallel at national level (e. g. *subsidiarity*, *codecision*, *convergence*, *economic and social cohesion* etc.) all translators of the *Acquis* sooner or later face the fact that the existing terminology will not suffice or can even be misleading.

A quotation from an article submitted recently to the Commission’s Translation Service by translators of the *acquis communautaire* into Hungarian aptly summarizes the translator’s anguish:

“Some terms make sense only in the context of Community law (*public undertaking*, *common market organisation*, *advocate general*) and often have no equivalents in Hungarian, or if they do have one, or if they undergo literal translation, the Hungarian equivalent cannot be adapted to the Community context. In such cases new Hungarian terms have to be created. But creating words is not without risks. The newly-adopted term must be based on a wide consensus, it must be acceptable to

the general public, which will be required to use it, and it should not lead to any confusion, so any similarities with terms used in national or other contexts are to be avoided.” (quoted acc. to the Sdt web page)¹

In order to meet all these requirements, the EU term creation will, ironically, often defy some of the generally accepted terminology formation principles (as stated, for example in Mihaljević, 1998) – mainly the preference for domestic terms over internationalisms, short and succinct lexemes over clumsy multiword units or even paraphrases, avoiding ambiguity etc.

The experiences of countries that have been through a similar process – like the Czech Republic, Hungary, Latvia or Poland – are precious and should be taken into account (cf. articles published in *Terminologie et Traduction*, a journal of the language service of the European institutions, e.g. Somssich and Varga 2001; Rzewuska 2001; Obrová and Pelka, Lejasiasaka etc.) Slovenia, in particular, about to complete this process itself, is in a position to share some useful experiences.

The author has arrived at the view of the problem presented here through compiling and editing several documentation tools and lexicographic manuals aimed at the standardization of Croatian terminology to be used in EU-related documentation (Bratanić 2000, 2001). These efforts were primarily geared towards compiling lexicographic manuals for translators with the aim of ensuring as high a degree of terminological consistency as possible (Bratanić 2002). The latest project, *Dictionary of European Union Law in Four Languages* (Bratanić 2003), is based on a dictionary originally published by a group of Czech legal experts (Tichy, Kral, Svoboda, Zemanek 1999). The choice to use an existing dictionary as a starting point was made under the assumption that it would be wise to benefit from other countries’ experiences instead of starting from scratch. The model dictionary included English, Czech, French and German, with English as a source language. In the Croatian version the Czech language was replaced by Croatian. The dictionary essentially encompasses the vocabulary of the primary Community legislation with precise indication of the context for each lexical unit in the version of the treaties in force at the time of compilation. In this respect the corpus was clearly defined, but the lexicographic approach taken by the authors involved a number of unexpected traps when the glosses in four different languages were to be used as a foundation for a slightly different lexicographic procedure such as ours.

Namely, the original version of the dictionary was made after the primary legislation was already translated into Czech, so that it was compiled by a simple procedure of extracting whatever terms, collocations or phrases were established as equivalents in the respective languages. These terms were arranged in a row, side by side, fitting into four language columns (English, Czech, French, German). The outcome of that method was, in fact, a glossary of the four different language versions of the primary EC legislation with the exact reference to the specific documents (cited in the fifth column). As a result, the fact that in many instances the adjacent terms could and did function as translation equivalents in the versions of the legal acts they were taken from – but do not really qualify as terminological equivalents – did not concern the authors.

This, however, turned out to be a great problem when compiling a Croatian version which itself could not have been based on the translation of the founding treaties, since, at the time of the compilation of the dictionary, the official Croatian versions of the legislation

¹ http://europa.eu.int/comm/dgs/translation/enlargement/terminology/challenge_en.htm

in question did not exist. Conversely, the dictionary we had set out to compile was actually meant to serve as a translation tool and terminology source in drafting the Croatian version.

In other words, our main goal was to anticipate the core EU terminology and thus ensure a certain degree of uniformity and consistency in terminological usage from the outset.

The most common problems in establishing the Croatian equivalents to be recommended were mainly related to terminological incongruence inherent in the translation of multilingual instruments. In a great number of cases it would have been impossible to translate correctly and precisely solely from English in spite of the fact that the exact data about the context were provided.

The following examples illustrate the possible traps involved in translating primarily from English.²

action	djelovanje; tužba; mjera	action (1), recours (2)	Tätigkeit (1), Klage (2), Maßnahmen (3)
- by the Community	djelovanje Zajednice	- (1) de la Communauté	Tätigwerden der Gemeinschaft
- for compensation	tužba za naknadu štete	- (2) en indemnité	- (2) auf Schadenersatz
- by the Council	djelovanje Vijeća	intervention du Conseil	Mitwirkung des Rates
- to have a decision declared void	tužba za poništenje odluke	- (2) en annulation	Nichtigkeits - (2)
autonomous -	samostalno djelovanje	voie autonome	autonome - (3)
to bring an -	podnijeti tužbu	introduire un - (2)	- (2) erheben
common -	zajedničko djelovanje	- (1) commune	gemeinsames Handeln
concerted -	usklađeno djelovanje	- (1) concertée	einverständliches Vorgehen
effectiveness of - by the Union	učinkovitost djelovanja Unije	efficacité de l' - (1) de l'Union	wirksames Vorgehen der Union
improper -	nedopuštena radnja	- (1) illégitime	unzulässige Handlung- (3)
joint -	zajedničko djelovanje/mjera	- (1) conjointe	gemeinsames Handeln
means of -	način djelovanja	modes d' - (1)	Maßnahmen
not to prevent further -	ne sprječavati daljnje djelovanje	être passé outre l'absence	das Fehlen bleibt unberücksichtigt
regulation or administrative -	propis ili administrativna mjera	disposition administrative	Verwaltungsvorschriften
rights of -	pravo na tužbu	droit de - (2)	Ansprüche
a set of -s	skup mjera	ensemble d' -s (1)	Gesamtheit von - (3)
to take an -	poduzeti mjeru/radnju	entreprendre une - (1)	- (3) treffen
well founded -	osnovana tužba	- (2) fondé	begründete - (2)

² Croatian entries are written out in full, while the other languages, in accordance with the convention of the original, use dash (and the number in brackets where necessary) to refer to the corresponding translation equivalent or list an entirely distinct form.

A single English term **action** corresponds to a number of terms in the other three languages: *action, recours, intervention, voie, efficacité, disposition* in French; *Tätigkeit, Klage, Maßnahmen, Mitwirkung, handeln, Vorgehen, vorschriften, Tätigwerden* in German; *djelovanje, tužba, mjera, radnja* in Croatian. The German equivalents least agree with the terms in the corresponding languages (sometimes in number, sometimes even in word class), but are of crucial help, along with the French terms, in understanding the specific meaning of the otherwise vague English expression. Clearly, not all of these multilingual lexical units can be contrasted on a one to one basis, since some of them are parts of set phrases or rather fixed expressions. Nevertheless, the multitude of lexemes unevenly distributed in the respective languages testifies to the rarity of one-to-one terminological correspondence.

The examples of the English terms *agreement* and *rule* show similar discrepancies.

agreement	sporazum; dogovor; suglasnost	accord	Abkommen (1), Vereinbarung (2)
-s, decisions and concerted practices	sporazumi, odluke i uskladena praksa	-s, décisions et pratiques concertées	-en (2), Beschlüsse und abgestimmte Verhaltensweisen
- establishing a framework	sporazum kojim se uspostavlja okvir	- créant un cadre	- (1) den Rahmen schaffend
- on an exchange-rate system	sporazum o tečajnomu sustavu	- sur un système de taux de change	- (2) über ein Wechselkurssystem
- previously concluded	prethodno zaključen sporazum	- antérieurement conclu	vorher geschlossene Übereinkünfte
- on social policy	sporazum o socijalnoj politici	- sur la politique sociale	- (1) über die Sozialpolitik
- subsequently concluded	naknadno zaključen sporazum	convention ultérieure	später geschlossene - (1)
by amicable -	sporazumno, dogovorno	par procédés amiables	- (1) auf gutlichem Wege
bilateral -	dvostrani sporazum	- bilatéral	bilaterales - (1)
commercial -	trgovinski sporazum	- commercial	Handels- (1)
conclusion of -	zaključivanje sporazuma	conclusion d'un -	Abschluß von -en (2)
conditional -	uvjetna suglasnost	- conditionnel	bedingte Genehmigung
General – on Tariffs and Trade	Opći sporazum o carinama i trgovini	- général sur les tarifs douaniers et le commerce	Allgemeines Zoll- und Handels- (1)
international -	međunarodni sporazum	- international	internationales - (1)
joint-buying -	sporazum o zajedničkoj kupnji	- d'achat en commun	- (2) über gemeinsamen Einkauf
joint-selling -	sporazum o zajedničkoj prodaji	- de vente en commun	- (2) über gemeinsamen Verkauf
long-term -	dugoročni sporazum	- à long terme	langfristiges - (1)
to reach an -	postići dogovor	un accord intervient	Übereinstimmung erzielen
renewal of an -	obnavljanje sporazuma	renouvellement d'un	Erneuerung des -s (1)
rules laid down in -	pravila predviđena sporazumom	règles conventionnelles	vertragsmäßige Bestimmungen
special -	posebni sporazum	compromis	Schiedsvertrag
specialisation -	dogovor o specijalizaciji	- de spécialisation	- (2) über Spezialisierung
subject to the -	podložno sporazumu	sous réserve de l' -	erforderliches Einverständnis
tariff -	carinski sporazum	- tarifaire	Zoll- (2)
temporary -	privremena suglasnost	- temporaire	befristete Genehmigung

rule(s)	pravilo/pravila; propis(i)	réglementation (1), règle (2), régime (3), règlement (4)	Vorschrift(en) (1), Regel(n) (2)
- of competition	pravila konkurencije	- (2) de concurrence	Wettbewerbs- (2)
- on competition	pravila o konkurenciji	- (2) sur la concurrence	- (2) betreffend den Wettbewerb
- concerning arrangements for inspection	pravila za inspekciju/ inspekcijske mjere	- (2) de contrôle	Kontrollmaßnahmen
- governing the committees	pravila o odborima	statut des comités	rechtliche Stellung der Ausschüsse
- governing the languages	pravila o uporabi jezika	- (3) linguistique	Regelung der Sprachenfrage
- governing the service (of the Registrar)	pravila o službi (tajnika)	statut du greffier	Stellung des Kanzlers
- governing the system of ownership	pravila o sustavu vlasništva	- (3) de la propriété	Eigentumsordnung
- laid down in agreements	pravila predviena sporazumima	- (2) conventionnelles	vertragsmäßige Bestimmungen
- laid down for the implementation	provedbeni propisi	- (4) d'exécution	Durchführungs- (1)
- laid down in the statutes	pravila predviena statutima	- (2) statutaires	satzungsmäßige Bestimmungen
- of organisation	pravila organizacije	- (4) d'organisation	Organisationsordnung
- and practices	pravila i praksa	- (2) et pratiques	Bestimmungen und Gepflogenheiten
- of procedure	poslovník	- (4) intérieur	Geschäftsordnung
- of Procedure of the ECB	Poslovník ESB-a	règlement intérieur de la BCE	Geschäftsordnung der EZB
common -s	zajednička pravila	- (2) commune	gemeinsame – (2)
detailed -s	podrobna pravila	modalités	Einzelheiten
domestic -	domaći propisi	- (1) intérieure	innerstaatliche – (1)
exchange -	tečajni propisi	- (1) de change	Devisen- (1)
immigration -	imigracijski propisi	-s (1) relatives à l'immigration	Einwanderungsbestimmungen
internal -	unutrašnja pravila	- (1) interne	innerstaatliche Regelung
tariff -	carinske odredbe	dispositions tarifaires	Tarifbestimmungen

In many of the cases listed above it would have been impossible to translate the English entry precisely (even by referring to the English version of the particular documents from which the terms had been extracted) had it not been for the French and German translation equivalents.

The following example illustrates this very explicitly:

rule of law	pravno pravilo	règle du droit	Rechtsnorm
rule of law	vladavina prava	Etat de droit	Rechtsstaatlichkeit.

French and German were of enormous help in translation here. However, consistently following either of these two 'control' languages too closely can occasionally lead to further misconceptions. Differences in conceptualization may underlie apparently similar terms. Using either a more generic term in the new language or a semantic extension of an existing term may draw the reader to make unwarranted associations.

So, for example, following the German model (*Richtlinie*), a good deal of Croatian literature on EU issues published in the nineties abandoned the term ‚direktiva‘ in favor of the term ‚smjernica‘ as the Croatian equivalent for the concept denoting a legal instrument that most other European languages translate by a variant of *directive*. This issue raised a lot of heated discussion, primarily motivated by the ideological context in which the term ‚direktiva‘ had been used by the Yugoslav regime prior to Croatian independence.

The experts collaborating on the compilation of the Croatian version of the *Dictionary of European Union Law in Four Languages* decided to reinstate the term ‚direktiva‘, not only because it reflects the contents of the EU term much more precisely, but additionally in order to allow the term ‚smjernica‘ (usually in pl. ‚smjernice‘) to be used as the equivalent for the English term *guidelines* (Fr. *orientations*, Ger. *Leitlinien*).

It has often been suggested that the specific EU concepts should best be expressed by unambiguous, preferably newly coined, terms – but such instances are actually rather rare in any of the EU languages (except for a number of very specific aforementioned examples).

In the compilation of the Croatian version the following approach was taken in order to avoid the most obvious traps:

- a) Neutral terms clearly expressing meanings related to EU legal (or other) concepts were used where possible.
- b) Terms used in national contexts were avoided to a reasonable extent.

Using functional equivalents is dangerous and may lead to misinterpretation of the original concept. On the other hand, such equivalents, when used in appropriate contexts, may contribute to the transparency of the corresponding concepts to general public.

Along these lines, a consensus could not be reached among our legal consultants as to whether a functional equivalent like ‚ovrha‘ should be selected for *enforcement*, as opposed to a less transparent but more neutral term ‚izvršenje‘, reflecting the fact that the two legal concepts do not fully overlap in two different legal systems. In this particular case the latter solution was adopted (namely ‚izvršenje‘).

- c) In some cases direct borrowings were resorted to for lack of a more precise term (e.g. *Ombudsman*)
- d) A number of original Latin terms were retained (e.g. *in camera*, *ex ante* as in ‚ex ante coordination‘). However, even these borrowings are not quite foolproof because they too might have developed slightly different technical meanings in different languages.
- e) Loan translations often seem to be the most reliable solution, but it is not always clear what language should be borrowed from (as explained in the case of *directive*).
- f) Neologisms were used in the cases where it was agreed that the term in question can be considered as relatively well established in the professional (usually legal) context. According to this principle ‚postupovni‘ for *procedural* was accepted (even if it is somewhat questionable from the word formation point of view); ‚Nezavisni odvjetnik‘ for *Advocate-General* etc.

Some literally translated equivalents (calques) that had already gained some ground in the literature on EU institutions, were nevertheless abandoned – not so much on account of their linguistic unacceptability but rather as logically unjustified. ‚Sud pravde‘ for *Court of Justice* was thus replaced by ‚Sud EZ-a‘ (*EC Court*) and ‚Europski sud‘ as its less formal synonym.

g) Internationalisms have been confirmed as the best solution for a number of original EU concepts (‘konkurencija’, ‘kohezija’, ‘konvergencija’, ‘prudencijalni’ (in the phrase *prudential supervision*) etc. However, the Croatian term ‘izuzeće’ was adopted for *derogation* instead of ‘derogacija’ (that could have easily followed the same pattern), since it was felt that its usage for the specific meaning of the concept in question could be convincingly accounted for.

Yet another lesson gained from this lexicographic experience deserves to be mentioned in conclusion. There is no room for doubt that an approach based on a corpus provides the most reliable data for lexicological and lexicographic description, especially in the domain of technical vocabulary and language for special purposes – provided that the corpus is representative enough. In this case, however, the corpus comprising only the primary EU legislation turned out to be a limiting factor, since many terms and term-like expressions do not appear in all typical contexts and therefore cannot be exhaustively accounted for in their full range of meanings and usage.

References

- Maja BRATANIĆ, ur., 2000: *Pojmovnik EUROVOC, Predmetna verzija*. Zagreb: Hrvatska informacijsko-dokumentacijska referalna agencija.
- Maja BRATANIĆ, ur., 2001: *Pojmovnik EUROVOC, Višejezična verzija*. Zagreb: Hrvatska informacijsko-dokumentacijska referalna agencija.
- Maja BRATANIĆ, The Croatian Edition of the ‘Eurovoc Thesaurus’. *Legal Translation, Preparation for Accession to the European Union*. Rijeka: Faculty of Law, University of Rijeka. 147–165.
- Maja BRATANIĆ, Branka TAFRA, 2002: *Englesko-hrvatski i hrvatsko engleski glosar Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo za europske integracije.
- Maja BRATANIĆ, ur., 2003: *Četverojezični rječnik prava Europske unije*. Zagreb: Hrvatska informacijsko-dokumentacijska referalna agencija.
- Milica MIHALJEVIĆ, 1998: *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Susan ŠARČEVIĆ, 2001a: Preserving Multilingualism in an Enlarged European Union. *Terminologie et Traduction* 2.2001. 34–53.
- Susan ŠARČEVIĆ, 2001b: Translation Procedures for Legal Translators. *Legal Translation, Preparation for Accession to the European Union*. Rijeka: Faculty of Law, University of Rijeka. 75–109.
- Luboš TICHÝ, Richard KRAL, Jiří ZEMANEK, Pavel SVOBODA, 1999: *EU Law Glossary (English – Czech – French – German)*. Praha: Linde Praha a. s.
- Réka SOMSSICH, Katalin VARGA, 2001: Consistency and Terminology in the Translation of Community Legislation in Hungary. *Terminologie et Traduction* 2.2001. 58–81.
- Maria RZEWUSKA, 2001: Linguistic Preparation of Poland for the Accession to the European Union. *Terminologie et Traduction* 2.2001. 82–93.
- Pavčina OBROVÁ, Jiří PELKA, 2001, Translation of EC Law into Czech. *Terminologie et Traduction* 2.2001. 95–117.
- Ieva LEJASIASAKA, 2001: Development and Use of Uniform Latvian Terminology at the Translation and Terminologie Centre. *Terminologie et Traduction* 2. 2001, 119–125.

CORPORA-BASED LEGAL TERMINOLOGY

PRAVNA TERMINOLOGIJA NA KORPUSNI OSNOVI

Milica Gačić*

Special communication requires a very high level of precision. Legal terminology tends to be very precise with many definitions given in laws or acts. Within the international framework, however, unlike in sciences, the equivalents are hard to find. Reliable parallel corpora of different legal registers (laws, juristic writings, judgments, etc.) in various languages could be of great use both to linguists and to lawyers. To illustrate difficulties, examples of legal terms are given in several languages.

Specializirano sporočanje zahteva izredno natančnost. Pravna terminologija je zelo natančna v mnogih definicijah, podanih v zakonih in aktih. Toda v mednarodnem okviru je, drugače kot v znanosti, ustreznice težko najti. Zanesljivi paralelni korpusi različnih pravnih registrov (zakoni, pravne listine, sodbe itd.) v različnih jezikih so lahko izjemno koristni tako za lingviste kot za pravnike. Za ilustracijo težav prispevek navaja primere pravnih izrazov v večih jezikih.

Key words: *legal terminology, corpus, frame semantics, reasonable grounds, reasonable belief, probable cause, reasonable doubt*

Ključne besede: *pravna terminologija, korpus, semantika okvira, osnove sumnje, dovoljno osnova za sumnju, osnovana sumnja, opravdana dvojba/sumnja*

In liberal arts and in social sciences terminology is not as strictly defined as in science and technology. Too many examples evidence this statement. Traditional terminologists wish to specify one to one correspondence between the concept and the term in order to reduce ambiguity and improve communication. In the legal field there is frequently no one to one correspondence among languages. Terms may be broader, narrower or there may be gaps due to different legal systems or different legal families¹ and cultural backgrounds². Things are further complicated by frequent changes of laws and regulations (including changing of terminology), and by different definitions of concepts. Sometimes in reading legal texts one does not have a feeling that the legal profession wants to avoid ambiguity to the fullest possible extent. However, avoiding ambiguity has become necessary because there are more and more multilingual international bodies, legal provisions are being harmonized, and there are many multilingual countries and entities.

* *Visoka policijska škola, Katedra za strane jezike, 10 000 Zagreb, Hrvatska*

¹ Within the European legal system there have been four main historical groups: common law, French law, Germanic law and previously existing socialist law; and relatively recent, law in the making, new European law (based on the *acquis communautaire*).

² Compare, for example, terminology relating to 'homicide' (Gačić 2000).

The history of language corpora³ use is long-dated (Gačić 1985:26), but the beginnings of the use of computer corpora date back to the 1960s. The author compiled her first Criminal Justice Studies Corpus in 1979. (It was 120,000 words long and contained 5 subcorpora, including two legal field subcorpora – criminal law and procedure.) The first analyses using this special purpose corpus were conducted in 1980. Having a long-dating experience in corpora analysis the author can only agree with Ch. Fillmore (1992: 35) as to the role of corpora in the research, who said: “I have two main observations to make. The first is that I don’t think there can be any corpora, however large, that contain information about all of the areas of English lexicon and grammar that I want to explore; all that I have seen are inadequate. The second observation is that every corpus that I’ve had a chance to examine, however small, has taught me facts that I couldn’t imagine finding out about in any other way.”

In lexicology/lexicography the corpus-based approach enables researchers to differentiate and exemplify (sometimes even expand) the existing meanings, establish the co-occurring words (collocations), and in specialised areas the results of a corpus analysis can be used as a precise tool for compiling minimal vocabulary word lists. The use of parallel corpora could lead to a better understanding of the relations between languages and give invaluable insights for translation purposes. Although true parallel corpora rarely exist since one of them is usually a translation, they are very useful for contrastive language studies.

In this paper we are going to exemplify the use of corpora for two complementary purposes. The first one is the use of corpora to provide examples of authentic use, which then enable different counts, and give insight into the use and enable discerning of meanings of lexical items (for statistical, lexicological, terminological research and terminographic or lexicographic work purposes, among other). The other is the use of corpora for the purposes of Frame Semantics analysis, which is based on N. Chomsky’s school (using the notion of competence and of the underlying logical structure of language), Fillmore’s Case Grammar and Melčuk’s Frame Semantics through presentation of some examples from the Berkeley FrameNet project.

A. Examples from corpora

To exemplify the role of corpora in exemplifying and discerning meanings we have chosen a notion of “**sumnja**”⁴ used in Croatian legal terminology, which may embarrass even experienced language users in that field. We would like, if possible, disambiguate meanings of legal terms and of some terms from the habitual use. We are primarily interested in showing here the functioning of some terms through the Croatian-English language correspondence/discrepancies, although, in order to show the sophistication of the terms and their meaning, parallel or near parallel terms in Slovene, Italian, French and German are given.

The accompanying examples are derived from the British National Corpus. The terms corresponding to the Croatian expressions: “osnove sumnje”, “dovoljno osnova za sumnju”, “osnovana sumnja” i “opravdana (razložna) dvojba/sumnja “, “opravdana/razložna sumnja” “osnovana vjerojatnost” (civil and criminal law) are presented here.

³ Corpus is a “collection of pieces of language that are selected and ordered according to explicit linguistic criteria in order to be used as a sample of the language” (Sinclair 1994: 2)

⁴ We are not going to discuss here legal contents of the terms. (For criminal law meanings see Gluščić 2001: 32).

1 “Osnove sumnje”

Croatian	Slovene	English	French	Italian	German
osnove sumnje (početna sumnja, polazna sumnja, dovoljna sumnja, razboriti razlozi, utemeljeno uvjere- nje, povod za sum- nju)	podlaga suma	– reasonable grounds (142) – reasonable / substantial grounds for believing (33) – reasonable grounds for suspecting (1) – (reasonable) grounds to believe (14)	motifs sufisants	motivi suffi- centi	– begrunde- ter Anlass zu der Ver- mutung – stich- haltige Gründe
utemeljen razlog, temelj sumnje	utemeljen razlog	– (reasonable) grounds to suspect – grounds of suspicion (1) – (reasonable) grounds for suspicion (10)			

Examples from the BNC:

ASB 347 (e) There are ‘**reasonable grounds for believing**’ that the arrest is ‘necessary to protect a child or other vulnerable person’.

ASB 379 Any one of us may also apprehend an individual whom we know to be, or whom we have **reasonable grounds for suspecting** to be, guilty of such an offence as long as it has been committed.

ASB 524 All the superintendent must have are **reasonable grounds for believing** that an offence is a serious arrestable one; this safeguard, therefore, is obviated where the police think one of these vague and undefined consequences might occur.

FAU 2204 he is aware of the danger or has **reasonable grounds to believe** that it exists:

Comment:

Variety of English expressions could be rendered into the variety of expressions in the Croatian language, but they do not, all of them, have the status of a term in the Croatian law:

reasonable grounds – osnove sumnje, utemeljenost

reasonable grounds to believe – osnove sumnje, utemeljenost uvjerenja

have reasonable grounds for believing/suspecting – opravdano/utemeljeno vjerovati

having reasonable grounds for believing/suspecting – postojanje osnove sumnje

there are reasonable grounds for believing/suspecting – postoje osnove sumnje

2 “Dovoljno osnova za sumnju”

Croatian	Slovene	English	French	Italian	German
dovoljno osnova za sumnju (razlozi za postojanje sumnje, opravdano uvjerenje , razložno/ razumno/razborito uvjerenje, osnovano vjerovanje)	opravdan sum opravdan dvom	reasonable belief (10)	motif raisonnable de croire	motivo ragionevole	vernünftiger Glaube

Examples from the BNC:

ANH 847 It presupposes a **reasonable belief** in the existence of some other reasons for which consent is valid in some circumstances and the misled person’s mistaken belief that these reasons apply to his case.

J76 1421 The applicant must therefore produce sufficient evidence to justify a **reasonable belief** that the grounds for a full order may exist whether or not the application is opposed.

K5D 11656 What we have been doing over the last few weekends is exercising our right to search someone if we have a **reasonable belief** that they are carrying a weapon,’; said Mr Wood.

Comment:

Expression ‘*reasonable belief*’ is used in both civil and criminal law. The example referring to criminal law or operational procedures is the example K5D 11656.

3 “Osnovana sumnja”

Croatian	Slovene	English	French	Italian	German
osnovana sumnja (utemeljena sumnja)	utemeljen sum	– probable cause (17)	cause probable	causa ragione- vole	triftiger Grund
(sasvim dovoljna sumnja)		– reasonable and probable cause – reasonable or probable cause	cause rai- sonnable et suffisante	causa ragione- vole o suffi- ciente	dringender Tatverdacht
(razborita sumnja, npr. kao temelj za tužbu)		– reasonable cause (75) – reasonable cause of action	cause raisonnable	causa ragione- vole	– triftiger Grund – hinreichen- der Anlass

Examples from the BNC:

H81 478 The gravamen of the charge is the demand **without reasonable or probable cause**: and I cannot think that the mere fact that the threat is to do something a person is entitled to do either causes the threat not to be a ‘menace’; within the Act or in itself provides a **reasonable or probable cause** for the demand...

H81 481 I think that the **absence of reasonable or probable cause** is in a criminal charge under this subsection a question of fact for the jury.

CBU 3811 It disclosed no **reasonable cause of action** and was frivolous and vexatious.

HWU 341 A **probable cause of death** was established for 697 (78.1%) of the 892 deaths (table 2).

HHX 19292 As is well documented in the case evidence, that worker was not suddenly sacked but was transferred to another platform **without reasonable cause**.

Comment:

In addition to the meaning of “osnovana sumnja” ‘reasonable cause for believing’ could be translated into Croatian as ‘postojanost osnovane sumnje, razumno uvjerenje, razumna vjerojatnost, ‘prihvatljiv razlog’, dovoljan povod’, ‘utemeljenost’, ‘osnovanost’; but as the example XWU 341 from the BNC shows it can be “uzrok”, “povod” and as in “reasonable cause of action” (example CBU 3811), ‘povod za tužbu’, “utemeljenost podnošenja tužbe”, “utemeljenost pokretanja parnice”, “opravdani povod”; “probable cause of accident” – vjerojatni uzrok nesreće”

The following expressions are translated into Croatian as:

have reasonable cause to believe/suspect – imati osnovanih razloga za uvjerenje/sumnju
opravdano smatrati/sumnjati

reasonable or probable cause – razložna ili utemeljena sumnja

reasonable and probable cause – razložna i utemeljena sumnja

reasonable cause of action – osnovanost pokretanja postupka

4 Opravdana dvojba/sumnja

Croatian	Slovene	English	French	Italian	German
opravdana dvojba (npr. u dokaze) <i>dvojba što se tiče valjanosti, opravdanosti, zakonitosti; nesigurnost u</i>	razumen dvom	reasonable doubt (79) (– prove beyond reasonable doubt – proof beyond reasonable doubt)	doute rai- sonnable	dubbio ragionevole	berechtigter Zweifel
opravdana/razložna sumnja <i>sumnjanje sumnjivost</i>	opravdan sum	- reasonable suspicion (29)	doute rai- sonnable	sospetto ragionevole	hinreichender Tatverdacht

Examples from the BNC:

J1M 374 It asserts there is ‘**reasonable doubt**’; on the conviction of Johnstone man

J78 1484 In any trial, the prosecution must **prove beyond reasonable doubt** that the material is obscene.

FCT 135 Counsel submitted that the question here is whether on the material before the coroner, including the post mortem report, there was **reasonable suspicion** of unnatural death.

HHX 13602 He referred to the Police and Criminal Evidence Act 1984, which stresses that there must be some objective basis for **reasonable suspicion** if somebody is to be searched, such as the individual's behaviour or information received.

A98 96 Others are tested when an industrial accident occurs, on the theory that it creates a '**reasonable suspicion**'; of drug impairment, even though faulty equipment or poor weather conditions may more plausibly account for the mishap.

Comment:

Numerous examples of use are encountered in the corpus:

beyond a reasonable doubt – nepobitan, izvan svake sumnje

satisfied beyond reasonable doubt – duboko uvjeren, sasvim uvjeren

prove beyond (all) reasonable doubt – nepobitno dokazati

disprove beyond (all) reasonable doubt – uvjerljivo pobiti (dokazom)

proof beyond reasonable doubt – nepobitni dokaz, dokaz koji isključuje svaku sumnju

exclusion of every reasonable doubt – isključenje svake razumske/razložne sumnje

beyond and to the exclusion of every reasonable doubt – izvan svake razumske sumnje

Since mainly two adjectives ('probable' and 'reasonable'), are used with the above-analysed terms, we are going to check their analysis within the FrameNet Project, and see whether the analysis conducted within the Project could help in better understanding of the analysed terms for legal use purposes.

B. The Berkeley FrameNet project

The **Berkeley FrameNet** project is a lexicon-building project the goals of which are: (1) study words; (2) describe the frames or conceptual structures which underlie these; (3) examine sentences, using a very large corpus of contemporary English that contains these words; and (4) record the ways in which information from the associated frames are expressed in these sentences. Through frames as intuitive constructs the authors want to formalize the links between semantics and syntax in the results of lexical analysis.

Since in our examples the two key adjectives 'probable' and 'reasonable' are used, we would like to check the results of their analysis within the FrameNet frames⁵.

1 'Probable' used as an adjective

Frame Elements	Core Type
Conditions	Extra-Thematic
Degree	Peripheral
Event	Core
Place	Peripheral
Reason	Extra-Thematic
Time	Peripheral

⁵ A **frame** (semantic frame) is a schematic representation of the situation.

In our case the frame element *Event* is a relevant one.

Frame: Likelihood

Definition

COD: likely to happen or be the case

Frame Element	Number Annotated	Realizations(s)
	20	NP.Ext 4 N.Head 3 Sfin.Comp 13

So we see that in 20 annotated examples we have three different syntactic realizations.

Valence Patterns:

These frame elements occur in the following syntactic patterns:

Number Annotated	Patterns
20 TOTAL	
3	N Head
4	NP Ext
13	Sfin Comp

Valence patterns indicate valence possibilities, i.e. constructions necessary for a lexicographic description, showing that one frame may contain various combinations of frame elements and indicate the syntactic realizations existing in the analysed examples.

The nearest attested corpus example was:

- prenom
 1. As with so many of the primitive plants the arthropytes had their heyday in the Carboniferous after a PROBABLE origin in the Devonian
 2. Tallboy knew just enough of the PROBABLE training of youth workers to feel this might not be quite what the social studies lecturer had said.
 3. The one PROBABLE exception to this state of affairs is the campaign against water privatisation, which seems likely to succeed because public opinion has rallied across the whole political spectrum.

We have not seen any examples indicating the meanings that we have analysed.

2 ‘Reasonable’ used as an adjective

Frame: Mental_property

Definition

COD: able to reason logically.

Frame Element	Number Annotated	Realizations(s)
Behavior	27	NP.Ext 4 Swh.Comp 1 Sfin.Comp 6 PPing[in].Comp 1 VPto.Comp 13 NP.Comp 2
Practice	3	PP[with].Comp 1 PP[about].Comp 2
Protagonist	11	NP.Ext 4 -- -- 1 PPing[for].Comp 1 PP[of].Comp 1 PP[for].Comp 4

Valence Patterns:

These frame elements occur in the following syntactic patterns:

Number Annotated	Patterns	
19 TOTAL	Behavior	
1	NP Comp	
4	NP Ext	
6	Sfin Comp	
1	Swh Comp	
7	VPto Comp	
8 TOTAL	Behavior	Protagonist
1	NP Comp	NP Ext
1	PPing[in] Comp	NP Ext
4	VPto Comp	PP[for] Comp
1	VPto Comp	PP[of] Comp

1	VPto Comp	PPing[for] Comp
3 TOTAL	Practice	Protagonist
2	PP[about] Comp	NP Ext
1	PP[with] Comp	-- --

Frame Elements	Core Type
Behavior	Core
Degree	Peripheral
Domain	Extra-Thematic
Manner	Peripheral
Practice	Core
Protagonist	Core

The nearest attested corpus example was:

- prenom

1. Would not a more REASNABLE decision have been to fix the subscription at the direct debit level but offer a discount of ¥5.00 for payment say within 14 days of the due date?

Comment

We are not going to explain meaning of the assigned phrase types since they are rather complex to explain and space consuming, and those interested in the explanations can find them at the FrameNet website.

The conducted lexicological analyses of the lexical units within the Project are very useful for the purposes of lexicography and language understanding and teaching, but they do not include all relevant aspects of the use. Maybe the choice of “attested sentences” was not large enough, or it was considered that only the syntactic pattern was important. Obviously, further analyses within the FrameNet are necessary.

Although the authors in describing the sources of attested corpus sentences (Charles J. Fillmore et al. 2003: 247) maintain “For the most of the project, the British National Corpus was our only source of data, during the last year, we also began to use the American Newswire Corpus”, the numbers in the brackets associated to some our examples (A 1-4) show considerable proportion of such expressions in the BNC and it is surprising that such collocations like “reasonable grounds” (142), reasonable cause (79), probable cause (17) etc. have not been pointed out in the valence patterns.

As well, under the subframe ‘**belief.n**’ (an acceptance that something exists or is true, especially one without proof; frame: **awareness**) one cannot find the use of the expression

'reasonable belief' (or honest belief), although the type example ('reasonable decision') under phrase type *prenom* exists.

The same could be pointed out for the subframe 'cause.n' (a person or thing that gives rise to an action, phenomenon or condition; under the frame: **causation**).

Conclusion

The examples analysed and shown indicate that in dealing with lexically complex items, whatever methodology we use, there are no final lexicological and lexicographical results, and that even when we consider to be somewhere near the 'final solution', something new pops up and disturbs the whole neatly arranged scheme. But, as several of our examples have shown, the corpora-based terminology as a means of study is invaluable in the liberal arts and social sciences and, among them, the legal field in the process of globalization is to be specially well studied and explained in order for people, from different legal systems and different cultures, to better understand each other.

References

- Sue ATKINS, Charles J. FILLMORE and Christopher R. JOHNSON, 2003: Lexicographic Relevance: Selecting Information from Corpus Evidence. *International Journal of Lexicography* 3. 251–280.
- Sue ATKINS, Michael RUNDELL and Hiroaki SATO, 2003: The Contribution of FrameNet to Practical Lexicography. *International Journal of Lexicography* 3. 333–357.
- Jan AARTS and Wilhelm Mejis (ed.), 1990: *Theory and Practice in Corpus Linguistics*. Amsterdam: Editions Rodopi.
- FrameNet <<http://www.icsi.berkeley.edu/~framenet/>>
- Milica GAČIĆ, 1985: *Istraživanje leksike jezika struke*. Zagreb: Filozofski fakultet, Centar za jezičnu nastavu.
- Milica GAČIĆ, 2000: Aspects of Bilingual English – Croatian Lexicography in the Legal and Criminal Justice Field. *EURALEX 2000 Proceedings* (The Ninth Euralex International Congress). Stuttgart: Institut für Maschinelle Sprachverarbeitung. 289–295.
- Stjepan GLUŠČIĆ, 2001: *Pretraga stana prema odredbama Zakona o kaznenom postupku*. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova, Policijska akademija.
- Charles J. FILLMORE, 1992: Corpus linguistics or Computer-aided armchair linguistics. Svartvik, Jan. (ed.): *Directions in Corpus Linguistics*. Berlin/New York. 35–60.
- Charles J. FILLMORE, Christopher R. JOHNSON, Miriam R. L. Petruck, 2003: Background to FrameNet. *International Journal of Lexicography* 3. 235–250.
- Charles J. FILLMORE, Miriam R. L. Petruck, 2003: FrameNet Glossary. *International Journal of Lexicography* 3. 359–361.
- Simple Search of the BNC. <<http://www.sara.natcorp.ox.ac/lookup.html>>
- John SINCLAIR, 1991: *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press.
- John SINCLAIR, 1995: Corpus Typology: A Framework for Classification. G. Melchers and B. Warren (eds): *Studies in Anglistics*. Stockholm: Almqvist and Wiksel International. 17–34.

CREATING EU LEGAL TERMS: INTERNATIONALISMS VS. LOCALISMS

USTVARJANJE PRAVNEGA IZRAZJA EVROPSKE UNIJE: INTERNACIONALIZMI ALI LOKALIZMI

Susan Šarčević*

In the age of globalization, terminologists, are also confronted with the processes of internationalization and localization. This paper deals with the creation of EU legal terms in the 'new' languages, focusing on the question whether internationalisms or localisms should be selected to designate the concepts of the Community acquis. Attempting to provide a systematic approach to the formation of EU legal terms, the author analyzes the various types of equivalents commonly used in the present 11 official languages and proposes strategies for selecting EU legal terms. Examples are cited from the Dictionary of European Union Law in Four Languages (Zagreb 2003).

V času vsesplošne globalizacije se s procesi internacionalizacije in lokalizacije srečujejo tudi terminologi. Referat obravnava ustvarjanje pravne terminologije Evropske unije v 'novih' jezikih, še posebej vprašanje, ali bi morali terminologi pri poimenovanju pojmov iz pravnega reda EU dati prednost internacionalizmu ali lokalizmu. Da bi ponudila sistematičen pristop k ustvarjanju pravnih terminov v Evropski uniji, avtorica analizira različne tipe ustreznic, ki so se uveljavile v sedanjih 11 uradnih jezikih, in predlaga določene strategije za izbor pravnih terminov Evropske unije. Pri tem si pomaga s primeri iz štirijezičnega pravnega slovarja Evropske unije (Zagreb 2003).

Key words: EU legal terminology, term formation, internationalisms, localisms, translation of the *acquis communautaire*, EU enlargement

Ključne besede: pravna terminologija EU, oblikovanje terminov, lokalizmi, internacionalizmi, prevajanje *acquis communautaire*, širitev EU

1 Introduction

When the new Member States accede to the European Union on 1 May 2004, their translations of the *acquis communautaire* (body of Community law in force) will enter into force and serve as the basis for the interpretation and application of Community law in the respective country. One of the unwritten requirements for accession, the translation of the *acquis* is an enormous task not only because of the huge quantity of legislation and case law to be translated but also because it entails the formation of the entire nomenclature of EU legal terminology acquired over the past 50 years (see Wagner 2002: 108). While the European Commission helped the new Member States set up Translation Coordination Units, each country has been responsible for adopting its own strategy for term formation. With the main emphasis on translation, EU terminology has been and is still being created largely on a term-by-term basis without an overall strategy.

* Univerza na Reki, Pravna fakulteta, Katedra za tuje jezike, 51000 Reka, Hrvaška

This paper attempts to provide a systemic approach to the formation of EU legal terms in the new Member States, candidate countries and in Croatia, which hopes to become a candidate country for the next wave of enlargement. Special attention is devoted to the issue of internationalisms vs. localisms, in particular the question whether internationalisms should be favored over localisms when forming EU legal terms. This sensitive matter comes at a time when the new national states and democracies in Central and Eastern Europe are promoting their national language as a means of confirming their cultural identity, thus making it all the more important to develop sound strategies to guarantee a transparent and coherent nomenclature acceptable to users.

2 EU Legal Terms in the Present Official Languages

EU legal terminology is often described as a jargon overloaded with peculiar and artificial terms (Kousitivis 1988: 321). This is due mainly to the abundance of neologisms and the fact that the terms were almost always coined in one language – French – and then translated into the others. Thus the process of designation has been and continues to be one of translation: searching for adequate equivalents in the mother tongue. For the sake of promoting the uniform interpretation and application of Community law by the national courts of the Member States, equivalents for EU legal terms should be transparent and precise. As in all specialized vocabularies, content has priority but form is also important. Satisfying both criteria, literal equivalents are the most commonly used type of equivalent in all languages (Koutsivitis 1988: 332). However, all language divisions need not select the same type of equivalent to designate a particular concept. This is aptly illustrated by the list of equivalents for *acquis communautaire* (FR), which includes literal equivalents, borrowings, descriptive equivalents and even hybrid terms: *Community patrimony* (EN), *gemeinschaftlicher Besitzstand* (DE), *'acquis' comunitario* (IT), *'acquis communautaire'; communautaire verworvenheden* (NL), *gaeldende faellesskabsret* (DA), *acervo comunitario* (ES), *acervo comunitário* (PT), *κοιντικό κερκτημένο* (EL), *yhteisön säännöstö* (FI) and *gemenskapens regelverk* (SV).¹

Although uniformity is not a requirement, transparency is enhanced if the equivalents are easily recognizable in the various languages. This explains the popularity of the use of internationalisms – terms that have the same meaning and the same or similar form in different language cultures (Duden 1994: 1725). Previously linguists required the term to be used in at least three world languages belonging to different language families (Schmitt in Reinart 1993: 114). The restrictive qualifiers “three” and “world languages” were later dropped, and the Duden definition replaced “language families” by “language cultures”, making the requirements even less restrictive. It appears there is no agreement on the degree of structural similarity required in order for the terms to qualify as internationalisms (Reinart 1993: 114).

EU internationalisms are usually calques of the French originals (cf. Pym 2000: 4). The fact that the present EU languages are Indo-European languages (with the exception of Finnish) has definitely contributed to the widespread use of internationalisms based mostly on Latin but also on Greek stems, prefixes and suffixes. Take the example of *comitology*, a procedure by which the Commission is to be assisted by a committee in the implementation

¹ Source of EU terms: TIS – terminological database at <<http://tis.consilium.eu.int>>.

of legislation at Community level (see *Glossary* 2000: 13-14). The original French term, *comitologie*, is a blend created by compressing the syntagmatic unit *procédure de comité* (on blending see Sager, Dungworth & McDonald 1980: 281). As the list of equivalents shows, the blend is reproduced by internationalisms in all languages (except Greek²): *comitologie* (FR), *comitology* (EN), *Komitologie* (DE), *comitatologia* (IT), *comitologie* (NL), *komitologi* (DA), *comitologia* (ES), *comitologia* (PT) and *επιτροπολογία* (EL). The Swedish and Finnish equivalents *kommittéförfarande* (SV) and *komiteamenettely* (FI) are compounds containing both semantic elements (committee + procedure).

The ability to assimilate “foreign” elements differs from language to language, sometimes within the same family, for instance, the Germanic languages. While English freely admits and assimilates lexical elements and lexemes from other languages (Sager, Dungworth & McDonald 1980: 258), German, Dutch, Danish and Swedish are less flexible and thus more resistant to “foreign” elements. For instance, the equivalents for *cohésion* in the other Romance languages are *coesione* (IT), *cohesión* (ES) and *cohasão* (PT). In the Germanic languages, the same stem is used only in English (*cohesion*), whereas the other languages have opted for localisms: *Zusammenhalt* (DE), *samenhang* (NL), *samhørighed* (DA) and *sammanhållning* (SV). Not surprisingly, the Finns have an even more difficult time assimilating EU internationalisms, which are often unnatural sounding and difficult to pronounce in Finnish (Gambier 1998: 298), thus justifying their preference for localisms, in this case *yhteenkuuluvuus* (FI). For the purpose of this article, I use the term *localisms* in the sense of lexical units formed by using stems and affixations of the national language.

Despite the abundance of EU internationalisms, there appear to be neither written nor unwritten rules favoring the use of internationalisms over localisms. Roger Goffin of the Translation Service of the Commission confirms that a neutral stand is taken on this issue: “Tout en constatant l’emprise du français par le calque sur les autres langues romanes, certains linguistes l’accueillent favorablement au nom de la transparence et de l’internationalisation. D’autres, plus respectueux de la tradition linguistique que sensibles aux internationalismes, craignent que le modèle étranger ne vienne déstabiliser les structures autochtones” (1997: 69). In general, Goffin assures us that term formation in the EU is subject only to the rules governing special languages.

3 Creating EU Legal Terms in the New Languages

The future Member States will enrich the linguistic and cultural diversity of the Union with nine new languages, three of which are not Indo-European languages: Estonian, Hungarian and Maltese. The others belong either to the Baltic or to the Slavic branch of the Baltic-Slavic languages. Regarded as an historic opportunity, this round of enlargement is different in numerous aspects, including term formation. History’s hand has also been at work shaping EU terminology in the new nation states and democracies, which are promoting their national languages as a means of confirming cultural identity (see Snell-Hornby

² The Greek stems and affixations are of Greek origin. Sometimes the other EU languages use Latin words borrowed from Greek. In such cases, the Greek term (stem and/or affixation) qualifies as an internationalism. Most of the Greek terms cited in this article are literal equivalents. I am grateful to Heikki Mattila (Helsinki) for his advice on this matter.

2000: 13). This applies to the eight Central and Eastern European countries accepted for EU membership, as well as to the countries preparing for the next wave of enlargement.

In the case of Croatia, statehood resulted in the reinstatement of the national language. Since 1991 the country has experienced a period of heightened linguistic activity as the Croatian language has been rediscovered and the old Croatian lexicon restored in all areas, including law. Capable of assimilating “foreign” elements, Croatian borrowed heavily in the past, mostly from Latin and Greek but also from German and later from English (Spalatin 1990: 10). Today, however, this trend has been reversed and a period of language purification is in process, thus putting pressure on translators and terminologists to favor localisms over internationalisms. This, however, has resulted in considerable terminological inconsistency as would-be cultural pioneers create EU terms without a fixed set of criteria. The initial step in attempting to promote terminological consistency has been the publication of four lexicographic works, the most recent of which is the *Četverojezični rječnik prava Europske unije* (2003),³ which is based mainly on the founding Treaties, including the Treaty on European Union.

The Croatian terms in the *Četverojezični rječnik* are essentially translations of the English entry words (on disadvantages of using English as the source language, see Šarčević 2001a: 41-43). Accordingly, the process of term formation was primarily one of translating terms rather than naming concepts. A member of the revision team, my task was to double check the Croatian equivalents, taking account not only of the English but also of the French and German terms. The question whether to adopt an internationalism or to create a localism was resolved on a term-by-term basis by members of the extended dictionary team. Very quickly it became clear that internationalisms should not be rejected on linguistic grounds alone and that legal criteria should prevail when creating a specialized vocabulary of basic terms of European law.

4 Internationalisms vs. Localisms

Some EU internationalisms belong to the common core of concepts shared by most legal systems. Such terms are usually generic and of neutral content but may also include technical terms. Therefore, before replacing an internationalism with a localism from ordinary language, the first step is to determine whether an adequate equivalent exists in the national legal system. For example, the term *notification* (in the sense of *notification of acts*) denotes a procedure common to all legal systems. In Croatian law the Latin-based term *notifikacija* is commonly used in international law, sometimes followed by the Croatian term *priopćenje* in parenthesis (Degan 2000: 203). While the term *priopćenje* would be an adequate equivalent, a term from ordinary language – *obavijest* – was proposed instead, undoubtedly because *priopćenje* had already been designated as the equivalent for *communication*. In the end, the internationalism *notifikacija* prevailed because it already exists in this sense in Croatian law.

As a word of caution, terms of the national legal system may be used only if they are equivalent with the EU term at the conceptual level. The equivalence of terms of different le-

³ The others include *Pojmovnik EUROVOG*, 2. svezak, 2000 and 3. svezak, 2002, online at <<http://www.hidra.hr>>; *Englesko-hrvatski rječnik pojmova iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju*, 2002; and *Priručnik za prevoditeljku*, 2002. The last two are online at <<http://www.mei.hr>>.

gal systems is best determined by the process of comparative conceptual analysis, which consists of comparing the essential and inessential characteristics of the concepts designated by the two terms. Having dealt with this topic in earlier publications (Šarčević 1989: 279–281; Šarčević 2000: 237–242), it suffices to say that a national term can be deemed equivalent only if all the essential and most of the inessential characteristics of the underlying concept coincide with those of the EU concept. Moreover, the concepts should have the same level of abstraction, thus ensuring an almost identical scope of application. This is important because it means that they will be applied in the same or similar situations. If the national term is broader or narrower, this could lead to different results in practice. Any national term that does not pass the equivalence test should be rejected as inadequate (cf. Šarčević 1989: 284).

From the above it follows that translators and terminologists should avoid using an internationalism that already exists in their national legal system but with a different meaning. Belonging to the category of false friends, such terms clearly pose a threat to the uniform interpretation and application of Community law. The chances of this occurring are greatest when an existing internationalism is assigned a special meaning in European law. This is the case in regard to the EU term *derogation*, which denotes the status of Member States failing to fulfill the criteria for joining the single currency and also the special status of Member States that have negotiated an exemption to a general rule. Since the Croatian term *derogacija* has a different meaning, the dictionary team rejected the internationalism and selected *izuzeće*, a term existing in procedural law but deemed adequate by way of analogy. The lexeme *iznimka* from ordinary language was not accepted. The list of equivalents in the present EU languages, plus Czech and Slovene, shows that the internationalism is used only in the Romance languages, with the exception of Spanish, and in English: *dérogation* (FR), *derogation* (EN), *Ausnahmeregelung* (DE), *deroga* (IT), *derogatie* (NL), *dispensation* (DA), *excepción* (ES) *derrogação* (PT), *παρέκκλιση* (EL), *poikkeus* (FI), *undantag* (SV) + *výjimka* (CS) and *izjema* (SL).⁴

If no adequate equivalent exists in the national language for an EU internationalism, translators and terminologists have basically three choices: 1) to adopt the internationalism, 2) to assign the new meaning to an existing lexeme of ordinary language or other special language, or 3) to use another type of equivalent. Regardless of the type of equivalent chosen, efforts should be made to avoid polysemy when building a specialized vocabulary. If possible, a different national term should be selected for each EU term, thus creating a 1 : 1 relationship. This requires translators and terminologists to take account of the entire nomenclature of EU terminology when selecting equivalents, not just the terms in the corpus of a particular dictionary. For example, the term *convergence* was first translated as *približavanje*; however, this solution was unacceptable because that term had already been designated as the equivalent for *approximation* (*Čtyřjazyčný slovník práva Evropské unie*, Praha, Linde Praha a.s., 2. upravené vydání 1999; of Slovene terms: <<http://www.sigov.si/evroterm>>.

⁴ Source of Czech terms: *Čtyřjazyčný slovník práva Evropské unie*, Praha, Linde Praha a.s., 2. upravené vydání 1999; of Slovene terms: <<http://www.sigov.si/evroterm>>.

vergence (EN), *Konvergenz* (DE), *convergenza* (IT), *convergentie* (NL), *konvergens* (DA), *convergencia* (ES), *convergência* (PT), σύγκλιση (Ελ), *lähentyminen* (FI), *konvergens* (SV) + *konvergence* (CS) and *konvergenca* (SL). Following the other languages, the Croatian term is *konvergencija* (HR).

Despite strong solidarity demonstrated by the other languages, linguistic and cultural considerations prevailed in a number of cases when legal considerations permitted. An example is the equivalent for the office of *avocat général*, which is based on the *Commissaire du Gouvernement* in the French Conseil d'État. Currently there are eight Advocates General who submit opinions to the European Court of Justice in the form of non-binding proposals for a Court decision based on a fully independent survey of the questions of law in the case concerned. The equivalents in the other languages are hybrids formed by assimilating the term *général* and translating *avocat*: *Advocate-General* (EN), *Generalanwalt* (DE), *avvocato generale* (IT), *advocaat-generaal* (NL), *generaladvokat* (DA), *abogado general* (ES), *Advogado-Geral* (PT), γενικός εισαγγελέας (Ελ), *julkisasiamies* (FI), *generaladvokat* (SV) + *generální advokát* (CS) and *generalni pravobranilec* (SL). This pattern was unacceptable in Croatia because *general* is one of the foreign lexemes no longer used in Croatian today. Instead, the Croatian lexeme *glavni* is used consistently in all compounds in this sense (e.g., Director-General = *glavni director*), whereas *opće* is used when *general* means *allgemein* (e.g., General Council of ECB = *Opće vijeće ESB-a*). However, *glavni* cannot be used in this example because there is more than one Advocate-General! In the end, the problem was resolved by creating a descriptive equivalent – *nezavisni odvjetnik* – a semantic neologism that contributes to transparency by focusing on one of the essential characteristics: the advocate's independence.

Taking account of user acceptability is important but not always decisive. One of the most controversial decisions concerned the term *directive* and the question whether the internationalism *direktiva* should be favored over the localism *smjernica*. Despite the fact that *direktiva* had been designated as the equivalent in *EUROVOC* (2001: 13), numerous translators, interpreters, reporters and even legal scholars continued to use *smjernica* to designate this important instrument of secondary Community law. One of the arguments for retaining the internationalism was that *smjernica* could then be used as the equivalent for *guidelines*, a fact not considered by users. Nonetheless, the Translation Institute of the Ministry for European Integration, which did not participate in the actual term formation but had a strong say in the final decision-making, reversed the decision and approved the localism, only to reinstate the internationalism at a later date. It appears that the overwhelming support for the internationalism by the other languages (except German, Dutch and Greek) was a major factor in the final decision. The equivalents (in their plural form) include: *directives* (FR), *directives* (EN), *Richtlinien* (DE), *direttive* (IT), *richtlijnen* (NL), *direktiver* (DA), *directives* (ES), *directives* (PT), οδηγίες (Ελ), *direktiiviti* (FI), *direktiv* (SV) + *směrnice* (CS), *direktive* (SL), *directive* (HR). Note that the localism was favored in Czech. Now that the internationalism has again been endorsed, it remains to be seen whether Croatian users will finally accept it in the interest of terminological consistency.

For the sake of transparency, the names of most institutions have been translated literally or assimilated in Croatian, thus removing any possibility of ambiguity. Although the localism *Povjerenstvo* is often used in the media instead of *Komisija* for *Commission*, it was never a potential equivalent. As expected, internationalisms are used for names whenever possible: *Commission européenne* (FR), *European Commission* (EN), *Europäische Kommission*

(DE), *Commissione europea* (IT), *Europese Commissie* (NL), *Europa-Kommissionen* (DA), *Comisión europea* (ES), *Comissão europeia* (PT), *Ευρωπαϊκή Επιτροπή* (Ελ), *Euroopan komissio* (FI), *Europeiska kommissionen* (SV) + *Evropský komise* (CS), *Evropska komisija* (SL), *Evropska komisija* (HR).

5 Striving for Coherence to Guarantee Effective Communication

One of the biggest disadvantages of selecting equivalents on a term-by-term basis is that the selected term may be incapable of generating derivatives and compounds. Using another stem to form derivatives and compounds leads to terminological inconsistency and endangers coherence, thus posing a potential threat to the uniform interpretation and application of Community law. In order to ensure coherence, the selected term should be capable of permitting the creation of verbal forms, various types of compounds and syntagmatic units, as well as an adjective and adverb (ISO R 704 Principle 22 in Sager, Dungworth & McDonald 1980: 289). Unfortunately, this is not always possible when a choice is made between an internationalism and a localism. For example, *notifikacija* has been retained for *notification* but *obavijestiti*, a verb from ordinary language, was chosen for *notify*. The verb *notificirati* was later added as well; the two verbs are separated by a semicolon. Similarly, *izuzeće* is the equivalent for *derogation* but *odstupati*, a verb from ordinary language, the equivalent for *derogate* and *iznimno od*, also from ordinary language, the equivalent for *by way of derogation*. For the sake of coherence, *odstupajući od* was added as an equivalent for *by way of derogation*. On the other hand, the ability to create derivatives and compounds may have been decisive in favoring *konkurencija* as the equivalent for *competition* over the localism, which cannot generate derivatives. The internationalism *konkurencija* is used consistently in all compounds and *konkurentski* as the equivalent for both *competing* and *competitive*, as well as in their compounds (Četverojezični rječnik 2003: 89, 39, 27–28).

The last example sheds light on another problem: using both the internationalism and a localism to designate the same EU concept. In addition to *konkurencija*, the localism *tržisno natjecanje*, which is commonly used in practice, is also cited in the main entry. In fact, in the final revision, the order was reversed, with the localism appearing in the first position; the two terms are separated by a comma, thus indicating that they are synonyms (Četverojezični rječnik 2003: 27). This occurs in a number of entries (e.g., *commercial* = *trogovački; trgovinski, komercijalni*) and sometimes derivatives are formed from both stems (*commercial agreement* = *trgovinski sporazum* but *commercial management* = *komercijalno upravljanje*). For the sake of consistency, efforts were made in the revision to base the derivatives and compounds on only one of the equivalents, which, however, did not always succeed. For example, the equivalent for *economy* is *gospodarstvo*, but there are two adjectives: *ekonomski* and *gospodarski*. In the final version all but one of the 24 compounds uses *ekonomski*, including *ekonomska i socijalna kohezija* (*economic and social cohesion*) and *Ekonomski i socijalni odbor* (*Economic and Social Committee*). The exception is *Ministarstvo gospodarstva*, the functional equivalent in Croatia for *Ministry of Economic Affairs* (Četverojezični rječnik 2003: 45–46).

This, however, does not resolve the main issue: the acceptability of using an internationalism and a localism as synonyms. In my opinion, this is not a sound practice as it leaves the door open to terminological inconsistency in translations of the *acquis*. Generally speaking, the use of synonyms is discouraged in specialized vocabularies (ISO R 704 Principle 26 in

Sager, Dungworth & McDonald 1980: 290), especially in law (Šarčević 2001b: 87). As the reviser of the EEC Treaty in English pointed out, when interpreting legislation, the courts “presume that a difference of terminology implies a difference of meaning” (Akehurst 1972: 28). Thus it follows that the use of synonyms poses a threat to the uniform interpretation and application of Community law and should be avoided. In the case of internationalisms and localisms, it could be argued that the meaning of synonyms such as *ekonomski* and *gospodarski* is so apparent that it is highly unlikely that they would ever be misconstrued by Croatian judges. While this reduces the risk to uniform interpretation and application, it does not eliminate it entirely.

Since Croatia is in the initial phase of the translation process, there is still time to test user acceptability and allow for terminological development. As Croatian lawyers and the general public become more familiar with EU terminology and the underlying concepts, a preference will be expressed for either the internationalism or localism in cases where both terms appear as synonyms in the *Četvorjezični rječnik*. Such a development is already noticeable. For example, the term *ombudsman* is one of the rare borrowings in *EUROVOC*; in the *Četvorjezični rječnik* the Croatian functional equivalent *pučki pravobranitelj* has been added as a synonym (2003: 91). In the end the localism may be adopted. Colleagues in Romania report a similar development in regard to the term *acquis communautaire*, which was first “translated” into Romanian as a borrowing; this was later replaced by the hybrid form *acquis comunitar*, then by the localism *legislatie comunitară* (Busuioc 2001: 151).

6 Concluding Remarks

Despite the widespread use of internationalisms in EU terminology, there is no Community policy favoring their use over localisms. In some cases there are strong arguments to demonstrate solidarity by adopting the internationalism; however, in most cases the candidate countries are encouraged to select the equivalent that best suits the morpho-syntactic characteristics of its national language. Paolo Gozzi of TAIEX refers to the large number of internationalisms in EU terminology but puts no pressure on candidate countries to accept them. On the contrary, he encourages translators and terminologists “to exploit their language to the best of its possibilities, to bend it to express new notions and concepts and to bring out the best in it”. I particularly like his advice “to breathe new life into your language, thus giving a cultural dimension to the translation of the *acquis*” (Gozzi 2001: 32–33).

The Hungarian terminologists responsible for EU term formation have responded by adopting the general strategy of avoiding the use of lexemes of foreign origin whenever possible, resorting to internationalisms only if there is no adequate equivalent in Hungarian to replace them. Going a step further, they translate words “into Hungarian even if their use in their original – mostly English – form has already become widespread in colloquial Hungarian”. In such cases, however, they admit that it is hard to achieve user acceptance even if they arrive at a “relatively good Hungarian translation” (Somssich and Varga 2001: 75). The Croatian Translation Institute of the Ministry for European Integration has also endorsed a general strategy favoring localisms over internationalisms but remains open to exceptions (*Priručnik* 2002: 156).

In closing it is fitting to emphasize the important role of term management in achieving effective communication. Experience in the other Central and Eastern European countries has

shown the importance of establishing an interdisciplinary terminology committee of lawyers and linguists responsible for making the final decisions on the adequacy of selected equivalents (cf. Somssich & Varga 2001: 69–71). Respecting the cultural dimension of term formation, the committee should strive to strike a balance between legal and linguistic considerations, thus ensuring not only legal reliability but also user acceptability. For best results, the decision-making process should be based on long-term strategies for creating a transparent, precise and coherent national lexicon in EU law. Once the translations of the Community *acquis* have been authenticated by the EU institutions, the terms therein will take on the authority of precedents, thus becoming permanent lexical units in the national language. This in itself underlines the importance of developing sound strategies for term formation as early as possible in the translation process.

7 Bibliography

- Michael AKEHURST, 1972: Preparing the Authentic English Text of the E. E. C. Treaty, in: B. A. Wortley (ed.) *An Introduction to the Law of the European Economic Community*. Manchester: Manchester University Press. 20–31.
- Ileana BUSUIOC, 2001: L'étude de la terminologie dans la perspective de l'intégration européenne. *Terminologie et Traduction* 2. 150–157.
- Četverojezični rječnik prava Europske unije, 2003, Maja Bratanić (glavna urednica). Zagreb: HIDRA.
- Vladimir Đuro DEGAN, 2000: *Međunarodno pravo*. Rijeka: Pravni fakultet.
- DUDEN, 2. Aufl. 1994: *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*. Mannheim: Duden-Verlag.
- Yves GAMBIER, 1998: Mouvances Euro-linguistiques. Cas de la Finlande, in: Michel Ballard (dir.), *Europe et Traduction*. Ottawa: Les Presses de l'Université d'Ottawa. 296–304.
- Glossary – Institutions, Policies and Enlargement of the European Union*, 2000, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Paolo GOZZI, 2001: Translation of the *acquis communautaire*. Recent Experiences in Countries Preparing for Membership, in: Susan Šarčević (ed.) *Legal Translation. Preparation for Accession to the European Union*. Rijeka: Faculty of Law. 23–34.
- Roger GOFFIN, 1997: L'Euroléct: le langage d'une Europe communautaire en devenir. *Terminologie et Traduction* 1. 63–74.
- Vassilios KOUTSIVITIS, 1988: *La traduction juridique, étude d'un cas: la traduction des textes législatifs des communautés européennes, et en particulier à partir du français vers le grec* (these de doctorat). Université de la Sorbonne nouvelle Paris III.
- Pojmovnik EUROVOC*. 2. svezak. Predmetna verzija, 2000; 3. svezak. Višejezična verzija, 2001. Zagreb: HIDRA.
- PRIRUČNIK za prevodenje pravnih akata Europske unije*, 2002. Zagreb: Ministarstvo za europske integracije.
- Anthony PYM, 2000: The European Union and Its Future Languages: Questions for Language Policies and Translation Theories. *Across Languages and Cultures* 1/1. 1–17.
- Sylvia REINART, 1993: *Terminologie und Einzelsprache*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Juan SAGER, David DUNGWORTH & Peter McDONALD, 1980: *English Special Languages*. Wiesbaden: Oscar Brandstetter.

- Mary SNELL-HORNBY, 2000: Communicating in the Global Village: On Language, Translation and Cultural Identity, in: Christina Schäffner (ed.) *Translation in the Global Village*. Clevedon: Multilingual Matters. 11–28.
- Réka SOMSSICH & Katalin VARGA, 2001: Consistency and Terminology in the Translation of Community Legislation in Hungary. *Terminologie et Traduction* 2. 58–81.
- Krsto SPALATIN, 1990: Uvod, *Peterojezični Rječnik Europeizama*. Zagreb: Matica Hrvatske. 9–13.
- Susan ŠARČEVIĆ, 2001a: Preserving Multilingualism in an Enlarged European Union. *Terminologie et Traduction* 2. 34–53.
- Susan ŠARČEVIĆ, 2001b: Translation Procedures for Legal Translators, in: Susan Šarčević (ed.) *Legal Translation. Preparation for Accession to the European Union*. Rijeka: Faculty of Law. 75–109.
- Susan ŠARČEVIĆ, 2nd ed. 2000: *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law.
- Susan ŠARČEVIĆ, 1987: Conceptual Dictionaries for Translation in the Field of Law. *International Journal of Lexicography* 4/2. 277–293.
- Emma WAGNER, Svend BECH & Jesús MARTÍEZ, 2002: *Translating for the European Union Institutions*. Manchester: St. Jerome.

EVROTERM IN EVROKORPUS – TERMINOLOŠKI SLOVAR IN KORPUS PREVODOV

EVROTERM AND EVROKORPUS – A TERMINOLOGY DATABASE AND A CORPUS OF TRANSLATIONS

Miran Željko*

Pri prevajanju zakonodaje EU sodeluje veliko prevajalcev, zato je pomembno, da zagotovimo uporabo enotne terminologije – za uskladitev terminologije poskrbijo na Službi Vlade RS za evropske zadeve. Mnogo prevajalcev uporablja programe za delo s pomnilniki prevodov. Te podatke smo pretvorili v dvojezični (angleško-slovenski) vzporedni korpus. Terminologijo in korpus smo prenesli na splet in ju povezali: ob iskanju terminologije si lahko ogledamo primere uporabe iz korpusa, ob iskanju po korpusu pa dobimo tudi prevod besede iz terminološke baze. Terminološka zbirka vsebuje okoli 50.000 izrazov, korpus prevodov pa okoli 7 milijonov besed. Spletni naslov: <http://www.gov.si/evroterm/>.

Since many translators concurrently translate EU legislation into Slovenian, it is important that unified terminology be used. The terminology is harmonised at the Government Office of European Affairs. Many translators use translation memory software, with the data being transformed into a parallel bilingual corpus. The terminology and corpus data are transferred to the Web and interlinked: searching the terminology, one can see examples of use in the corpus, and searching the corpus, one can find the translation of a particular word from the terminology data. The terminology database contains about 50,000 terms, and the corpus about 7 million words (<http://www.gov.si/evroterm/e/>).

Ključne besede: terminološki slovar, angleško-slovenski, vzporedni korpus, korpus prevodov, Evropska unija, prevajanje

Key words: terminology database, English Slovenian, parallel corpus, European Union, translation

1 Uvod

Preden bo Slovenija postala polnopravna članica Evropske unije (EU), bodo morali naši prevajalci prevesti ogromno pravnih dokumentov (Krstič 1999), večinoma iz angleščine v slovenščino in v nasprotni smeri. Pri tem nastaja več težav: pojavljajo se novi izrazi, ki jih ni v slovarjih, splošni slovarji, ki so na voljo, so pomanjkljivi in zastareli (npr. Veliki angleško-slovenski slovar je nastajal že pred 30 leti!), v novejših pravnih slovarjih (npr. Pravni terminološki slovar (ur. Humar in Torkar), Pravni slovensko-angleški prevajalski slovar (Longyka) in Slovenski pravni leksikon (Apovnik, Primožič, Feri)) terminologija še ni povsem usklajena (Velkaverh 2001), terminologija posameznih strok pa je razdrobljena v množici malih terminoloških slovarjev (če ti sploh obstajajo; seznam na internetu je npr. na <http://www.gov.si/>).

* Center Vlade RS za informatiko, Langusova 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

si/slovar.html). Pri tako obsežnem projektu torej lahko uskladimo terminologijo le tako, da zgradimo svojo terminološko bazo.

Zakonodajo EU v slovenščino prevajajo v prevajalskem oddelku Službe Vlade RS za evropske zadeve (SVEZ – <http://www.gov.si/svez>). Tam je zaposlenih 25 prevajalcev, dve terminologinji in tri lektorice, poleg njih pa pri prevajanju pogodbeno (samostojno ali prek prevajalskih agencij) sodeluje še okoli 150 prevajalcev. Povsem razumljivo je torej, da zakonodajo z istega področja prevajajo različni prevajalci – pri tem pa je zelo pomembno, da vsi uporabljajo enotno terminologijo.

Pri prevajalcih, zaposlenih v SVEZ-u, je ugodno to, da so vsi na isti lokaciji in si pri reševanju težav lahko med seboj pomagajo. Raba enotne terminologije je pri njih zagotovljena z uporabo skupne terminološke baze – v ta namen prevajalci uporabljajo program Multi-Term nemškega podjetja Trados (<http://www.trados.com>). Drugi pomemben prevajalski pripomoček so pomnilniki prevodov – v SVEZ-u uporabljajo Tradosov program Translator's WorkBench (TWB). Nakup teh programov je za SVEZ-ove prevajalce financirala služba za tehnično pomoč pri EU (TAIEX). Programi podjetja Trados so bili izbrani, ker jih uporabljajo tudi prevajalske službe v ustanovah EU.

Z zunanji prevajalci je več težav. Pri prevajanju zakonodaje EU je poleg pravnega izrazja treba dobro poznati terminologijo ene ali več strok – tovrstno izkušenih prevajalcev pa je malo. Ker na mnogih strokovnih področjih nimamo ustreznih slovarjev in podobnih pripomočkov, se novi prevajalci teže usposobijo za prevajanje novega področja. Poleg tega so ti prevajalci bistveno slabše povezani med seboj in so praviloma tudi slabše opremljeni z računalniškimi pripomočki. Za naše razmere so Tradosova orodja še vedno dokaj draga (blizu 150.000 SIT za osnovno verzijo programa), zato lahko nakup teh orodij ekonomsko upraviči le malo prevajalcev. (Res je za 50 evrov možno kupiti program WordFast (<http://www.champollion.net>), ki omogoča delo s Tradosovimi bazami in ga marsikateri prevajalec s pridom uporablja, ima pa tudi ta program svoje omejitve.) V zadnjih letih se je zelo povečala izobrazjenost prevajalcev pri uporabi interneta, zato smo že leta 2000 začeli prenašati terminologijo na internet (Krstič in Željko 2000), leta 2002 pa smo terminologijo dopolnili še s korpusom prevodov (Željko in Krstič 2002).

2 Zasnova rešitve

V uvodu je bila omenjena osnovna naloga, ki jo je treba izpolniti pri prevajanju zakonodaje EU: zagotoviti uporabo enotne terminologije pri vseh sodelujočih prevajalcih. Rešitev za prevajalce, zaposlene v SVEZ-u, je opisana v Krstič 1999 in Krstič in Belc 1999, v tem članku pa so opisane rešitve, ki smo jih razvili za pomoč zunanjim prevajalcem.

Prevajalci v SVEZ-u so povezani v lokalno računalniško omrežje, zaradi varnosti pa zunanji prevajalci prek interneta nimajo dostopa v to omrežje; glede na običajno hitrost dostopa tak način dela tudi ne bi bil učinkovit. Bolj smiselno je podatke preoblikovati in shraniti na spletni strežnik.

Leta 2000, ko smo se odločili za prenos terminologije na splet, je podjetje Trados omogočalo dostop do terminologije prek interneta, a je njegov program deloval le na strežnikih, temelječih na operacijskem sistemu MS Windows (ta omejitev je še vedno veljala tudi v času pisanja članka). V Centru Vlade RS za informatiko (<http://www.gov.si/cvi/>) smo prvi spletni strežnik pognali leta 1994 (<http://www.matkurja.com/slo/new/1994/12/>). Takrat smo

za osnovo izbrali operacijski sistem Unix, dosedanje izkušnje pa so pokazale, da je bila to dobra odločitev, saj spletni strežniki na tej osnovi delujejo zanesljivo, stabilno in varno. Dobro utečenega sistema nismo želeli spreminjati samo zaradi terminološke zbirke, ki v celotni ponudbi podatkov državne uprave zavzema razmeroma majhen delež – to pa je pomenilo, da bomo morali sami razviti rešitev za prevajalce.

Naloge smo se lotili v treh korakih:

- terminologijo smo prenesli na internet,
- pomnilnike prevodov smo preoblikovali v poravnan dvojezični korpus in ga prenesli na internet,
- povezali smo terminologijo in korpus.

3 Terminologija

3.1 Terminološka baza SVEZ-a

Za urejanje in iskanje terminologije SVEZ-ovi prevajalci uporabljajo program MultiTerm. Program ima podatke shranjene v lastni bazi; če želimo te podatke sami obdelovati, jih lahko izvozimo v tekstno obliko. Ta je že prirejena za nadaljnjo obdelavo: v vsaki vrstici je med znakoma »<< in >>« napisano ime parametra, temu pa sledi njegova vrednost. Različni vpisi imajo lahko različne parametre, obvezna sta samo dva: zaporedna številka vpisa (to dodeli program MultiTerm ob vnosu novega podatka) in beseda ali pojem v enem jeziku (z oznako jezika), seveda pa ima vse skupaj smisel šele, ko je naveden prevod te besede vsaj v enem jeziku. Pri vsakem vpisu je možno imeti še veliko drugih podatkov; primer vpisa za enega od pojmov iz SVEZ-ove terminološke zbirke je takle:

**

<Creation Date>16.06.1997 – 11:45:44

<Created By>super

<Change Date>01.09.1999 – 12:46:56

<Changed By>super

<Entry Class>1

<Graphic>

<Entry Number>4

<Subj>tehnologija

<Project>terminološka skupina pri Medresorski komisiji za razvrščanje nevarnih snovi

<SourceDoc&Lang>Directives 92/32/EEC, 88/379/EEC

<SL>pospeševalnik

<TermTyp>Term

<TermRef>Bela knjiga, Aneks: s. 177

<Note>(če je naprava)

<SL>pospeševalo

<Note>če je snov

<SL>pospeševalec

<Note>če je oseba

<EN>accelerator

<TermTyp>Term

<TermRef>Annex: p. 222

<Definition>Apparatus or installation emitting ionizing radiation with an energy higher than 1 Mev.

<TermRef>Amended proposal for a Council Directive laying down the basic safety standards for the protection of the health of workers and the general public against the dangers arising from ionizing radiation, COM(93) 349 final, p. 26

<DE>Beschleuniger

<TermTyp>Term

<FR>accélérateur

<TermTyp>Term

**

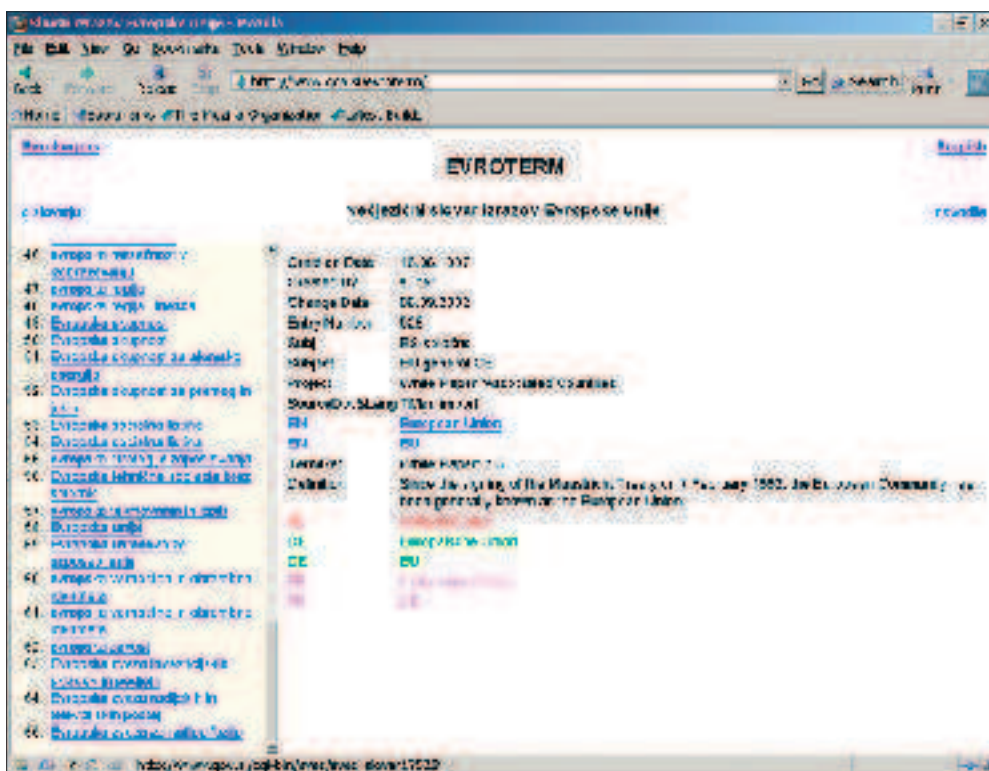
Iz tega zapisa vidimo, da je zasnova baze zelo fleksibilna, saj različni vpisi lahko zajemajo različne podatke (npr. možen je prevod v enega ali več jezikov, za različne jezike so možni različni komentarji), pri posameznem vpisu se nekateri podatki lahko ponovijo (npr. kadar za besedo v enem jeziku obstaja več različnih prevedkov v drugi jezik) in nekatera polja so medsebojno povezana (npr. komentarjev je lahko več, vsak pa se nanaša na polje pred seboj). Posamezna polja imajo tele pomene:

<i>Creation Date</i>	datum vpisa v originalno bazo pri SVEZ-u
<i>Created by</i>	ministrstvo ali vladna služba, kjer je bil prevod opravljen (če to ni znano, ali je bilo virov več, je oznaka <i>super</i>)
<i>Entry number</i>	zaporedna številka vpisa v originalno bazo
<i>Subject</i>	področje (v angleščini – koda)
<i>Subj</i>	področje (v slovenščini)
<i>Project</i>	projekt, pri katerem so prevodi nastajali ali so se preverjali izrazi (neobvezen podatek)
<i>SourceDoc&Lang</i>	naslov dokumenta, ki se je prevajal, ali vir izrazja (neobvezen podatek); iz tega podatka je mogoče sklepati, ali se je dokument prevajal iz tujega jezika v slovenščino (npr. akti ES kot direktive, uredbe, odločbe, včasih označeni s številko Celex) ali iz slovenščine v tuj jezik (slovenska zakonodaja, državni program za prevzem pravnega reda ES)
<i>Definition</i>	opredelitev pojma (priporočen podatek)
<i>TermRef</i>	vir prevedka (dokument, ministrstvo ali oseba; priporočen podatek)
<i>Note</i>	opombe
<i>Reliability</i>	zanesljivost prevoda (od 1 do 5); te podatke imajo vpisi, ki so v bazi od leta 2001 Pomen ocen: 1 – nepreverjeno, nezanesljivo; 2 – preveril samo strokovnjak; 3 – zanesljiv izraz na posameznem področju, a ni preverjeno na različnih ravneh (npr. v drugi ustanovi morda uporabljajo drug izraz); 4 – preverjeno na različnih ravneh, vendar še obstajajo manjši pomisleki; 5 – preverjeno na različnih ravneh, doseženo soglasje (strokovnjaki, slovarji) – popolnoma zanesljiv izraz.

3.2 Prenos terminologije na splet

Da bi zagotovili dovolj hitro iskanje ob uporabi preproste baze, smo iz osnovne baze odstranili podatke, ki niso nujno potrebni (npr. nekateri vpisi so v vseh jezikih EU, pri čemer je prevod v italijanščino in španščino za nekatere prevajalce verjetno še zanimiv, gotovo pa nihče nima potrebe po grščini in finščini). Indeksne datoteke so narejene za iskanje po štirih najbolj uporabnih jezikih: slovenščini, angleščini, francoščini in nemščini. Program za iskanje po terminološki zbirki na spletu smo poimenovali Evroterm in je dostopen na naslovu <http://www.gov.si/evroterm>.

Uporabniški vmesnik programa je iz treh delov (slika 1): zgoraj je stalno dostopen opis slovarja, navodila za iskanje, preklop med slovenskim in angleškim uporabniškim vmesnikom ter preklop med terminologijo in korpusom; levo vpišemo iskano besedo in označimo jezik, dobimo pa po abecedi urejen seznam zadetkov; ko kliknemo enega od zadetkov, se vsi podatki o tem pojmu izpišejo desno, v osrednjem delu zaslona. Teh podatkov je lahko veliko, zato so prevodi v štirih najpomembnejših jezikih napisani v štirih različnih barvah, da jih prevajalec hitreje najde med drugimi (običajno manj pomembnimi) podatki. Uporabniški vmesnik je za zdaj v slovenščini in angleščini; če bi bilo potrebno, je možno hitro narediti vmesnik še v kakem drugem jeziku.

Slika 1: Spletni uporabniški vmesnik Evroterm

4 Korpus prevodov

4.1 Pomnilnik prevodov

Za delo s pomnilnikom prevodov (Vintar 1999) prevajalci v SVEZ-u uporabljajo Tradosov program Translator's Workbench. Ob namestitvi programa se dopolnijo funkcije urejevalnika besedil MS Word in potem prevajalec večino dela opravi kar v wordu: ko začne prevajati, dobi v okviru prevodno enoto (navadno stavek) izvornega besedila, v okvir pod njim pa napiše prevod. Ko konča prevajanje, se izvornik in prevod shranita v pomnilnik. Pred prevajanjem naslednjega stavka program pregleda svojo bazo, ali je morda v njej enak ali vsaj zelo podoben izvornik, in ponudi prevajalcu izvornik in prevod. Prevajalec se potem odloči, ali bo obdržal ponujeni prevod iz baze, ga morda popravil ali začel prevajati povsem od začetka. Pomnilnik prevodov ima dvojno možnost uporabe: če se besedila vsaj delno ponavljajo, gre prevajanje hitreje (to je uporabno npr. pri spremembah veljavne zakonodaje), poleg tega pa je tudi v pomnilniku prevodov skrite veliko uporabne terminologije, ki je v terminološki zbirki morda ni.

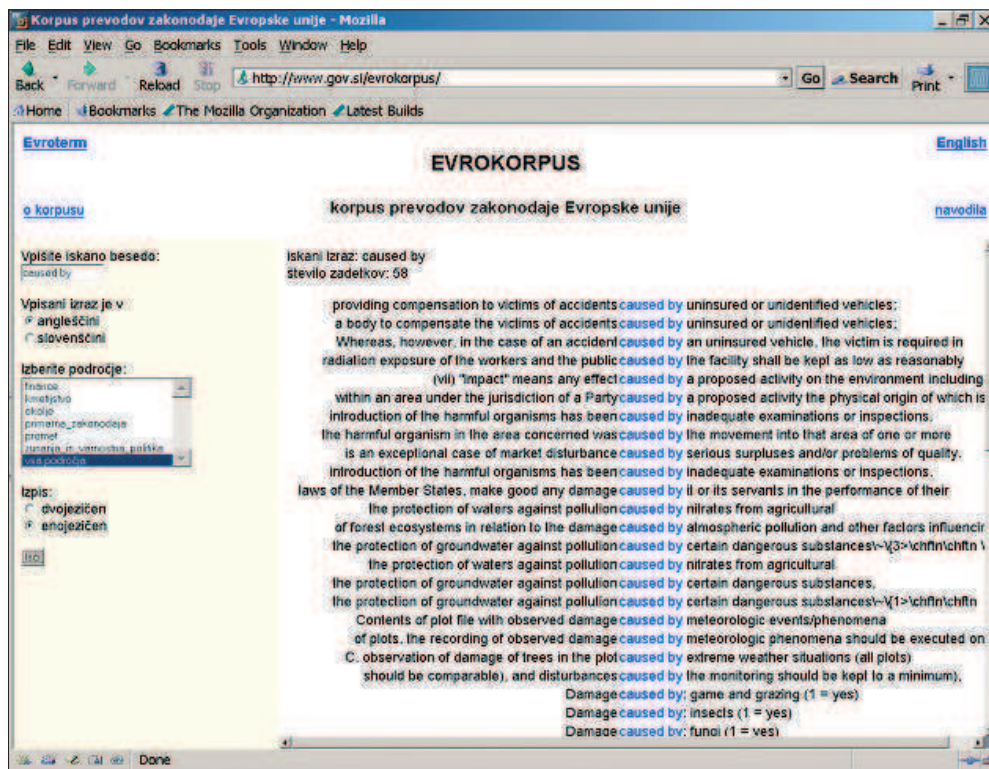
4.2 Pretvorba pomnilnika prevodov v dvojezični korpus

Tudi bazo programa Translator's WorkBench lahko pretvorimo v besedilno obliko. Oblika zapisa je podobna kot prej:

```
<TrU>
<CrD>
<CrU>BRANKA
<Att L = Status>Prvi prevod
<Att L = Področje>KMETIJSTVO
<Att L = Podpodročje>varstvo rastlin
<Att L = Vrsta dokumenta>Directive
<Att L = Naročnik>SVEZ-MKGP
<Txt L = Celex številka>32000L0029
<Txt L = Besedilna zbirka – TWB>en_sl_KMETIJSTVO
<Seg L = EN-GB>Having regard to the opinion of the Economic and Social Committee,
<Seg L = SL>ob upoštevanju mnenja Ekonomsko-socialnega odbora,
</TrU>
```

Razlika glede na prejšnji zapis je ta, da ločnik med posameznimi zapisi nista več zvezdici, temveč je vsaka prevodna enota med oznakama »<TrU>« in »</TrU>« (»translation unit« – prevodna enota), parametri pa so nekoliko drugačni, a tudi tu predvsem podrobneje opisujejo vir besedila. Za predelavo pomnilnika prevoda v korpus sta najpomembnejši vrstici z oznakama <Seg L=EN-GB> in <Seg L=SL>: v prvi je prevodna enota v angleščini, v drugi pa njen prevod v slovenščino. Če iz pomnilnika prevodov združimo vse take zapise, dobimo najpreprostejšo obliko poravnane dvojezičnega korpusa (več o korpusih najdete npr. v Erjavec 2002). Vsako področje je v posebnem pomnilniku prevodov (shranjeno v posebni datoteki) in enako razdelitev smo uporabili tudi pri pretvorbi pomnilnika v korpus. Oktobra 2003 so bila na voljo tale področja: ekonomija, finance, statistika, energetika, industrija, institucije, pravosodje, notranje zadeve, kmetijstvo, ribištvo, veterina, okolje, potrošniki, varovanje zdravja, primarna zakonodaja EU, promet, socialna politika ter zunanja in varnostna

Program za iskanje po korpusu na spletu smo poimenovali Evrokorpus.

Slika 3: Enojezični izpis v Evrokorpusu

5 Povezava terminologije in korpusa

5.1 Podatki iz korpusa v terminologiji

V nekaterih primerih se v SVEZ-ovi terminološki zbirki pod enim vpisom pojavlja več besed v enem jeziku – npr. za angleška izraza *facility* in *sustainable* so v slovenščini navedeni kar štiri prevodi. Pri takih zapisih pogosto ne gre za sinonime, temveč je vsak izraz primeren le v določenem sobesedilu. Prevajalec, za katerega je neko področje novo, pa nima občutka za izbiro pravega izraza. V slovarjih v knjižni obliki je ob večpomenskih izrazih navedenih tudi nekaj praktičnih primerov, v našem slovarju si lahko pomagamo kar s korpusom: pri podrobnem izpisu podatkov o posameznem izrazu v programu Evroterm so besede v angleščini in slovenščini podčrtane, to pomeni, da jih je možno klikniti; pri tem dobimo na zaslon rezultat iskanja te besede po celotnem korpusu, z navedbo področja, na katerem se je pojavila najdena beseda. Povezava posameznega izraza iz terminološke zbirke s korpusom se vzpostavi šele ob kliku, zato za nekatere besede ne dobimo zadetkov (ali drugače povedano: Evroterm ne »ve«, kateri izrazi iz terminološke baze so tudi v korpusu in katerih ni).

5.2 Podatki iz terminologije v korpusu

Pri dvojezičnem izpisu iz korpusa je iskana beseda pobarvana in jo zato hitro najdemo na zaslonu, več časa pa porabimo za iskanje ustreznega mesta v drugem jeziku. Pri tem nam program pomaga tako, da uporabi podatke iz terminološke zbirke: če je iskana beseda v slovarju, je v njem tudi prevod v drug jezik in računalnik pri obdelavi besedila barvno označi izvornik in prevod, prevajalcu pa s tem precej olajša iskanje na zaslonu. Če želimo dobiti podatke o besedi iz Evroterma, lahko kliknemo na kazalec na začetku izpisa. Težave lahko nastanejo pri sinonimih in pregibnih besedah: pri sedanji izvedbi korpusa se upošteva le prvi pomen, zapisan v Evrotermu, ker pa v korpusu niso zapisane osnovne oblike besed, pri pregibnih besedah program ne najde besed, pri katerih se končnica razlikuje od iskanega izraza (npr. če bi iskali besedo »kri«, program ne bi našel »krvne skupine«).

6 Prednosti programa

Terminološki podatki se na spletu osvežijo hkrati z ažuriranjem podatkov v MultiTermovi bazi na SVEZ-ovem lokalnem omrežju – torej imajo zunanji prevajalci dostop do novih podatkov tako rekoč sočasno z zaposlenimi v SVEZ-u. Pri podatkih za korpus v času pisanja članka še ni bilo take avtomatike – to je ena od nalog, ki jih bo treba opraviti v bližnji prihodnosti. V terminološki bazi je bilo jeseni 2003 okoli 50.000 vpisov, v korpusu pa okoli 7 milijonov besed.

Naša rešitev ima v primerjavi s Tradosovim spletnim programom predvsem tele pomembne prednosti:

- na splet smo prenesli terminologijo, pomnilnike prevodov smo preuredili v dvojezični korpus ter povezali terminologijo in korpus;
- lastni program nam omogoča, da ga postopno nadgrajujemo, pri čemer skušamo obdržati preprost in usklajen uporabniški vmesnik; hitro lahko naredimo novo jezikovno različico, če bi se pokazala taka potreba;
- podatke imamo v dveh ločenih bazah (terminologija in korpus), ki ju lahko neodvisno dopolnjujemo, dopolnitve v eni bazi pa koristijo tudi uporabnikom druge baze;
- podatki so shranjeni v obliki datotek z oznakami besedila (»tagged text files«) – to pomeni, da tu predstavljena rešitev ni omejena na Tradosove baze, temveč bi kot vir podatkov lahko uporabili katerikoli drug program s podobno funkcijo, ki zna izvoziti podatke v podobni obliki, kot je prikazano v točkah 3.1 (terminologija) in 4.2 (pomnilnik prevodov).

Za prevajalski oddelek SVEZ-a ima prenos podatkov na splet tele koristi:

- zunanji prevajalci imajo dostop do istih podatkov kot prevajalci, ki so zaposleni v SVEZ-u;
- terminologija v prevodih je bolj usklajena in prevodi zunanjih prevajalcev so boljši;
- prevode na internetu vidi več ljudi, zato hitreje najdejo napako in ta se lahko hitreje odpravi;
- zaradi boljših prevodov je delo lektorjev, strokovnih in pravnih redaktorjev hitrejšo in lažje;

- vsi podatki so javno dostopni in to je najboljše zagotovilo, da se bo v Sloveniji uporabljala enotna terminologija v zvezi z zakonodajo EU – pomembno je, da je terminologija na voljo tudi novinarjem, študentom prevajanja in prevajalcem, ki tovrstna besedila prevajajo za druge naročnike.

7 Odziv prevajalcev

Ob takšnih rešitvah je seveda jasno, da so te vredne toliko, kolikor jih ljudje uporabljajo v praksi. Statistika kaže, da so spletne strani Evroterma (med vsemi stranmi državnih ustanov na strežniku www.gov.si) med tistimi, pri katerih število obiskov najhitreje raste, skupno pa je bilo v zadnjem letu več kot milijon poizvedb v slovarju (podrobnosti so na: <http://www.gov.si/evroterm/stat.html>); na lestvici dostopov do vseh strani na strežniku www.gov.si (podrobnosti so na: <http://www.gov.si/stat.html>) pa je od pomladi 2003 najbolj obiskana stran Evroterma na 2. mestu (pred njo je le vstopna stran www.gov.si; vseh datotek na strežniku pa je več kot 50.000!). K temu rezultatu je gotovo nekaj prispevalo to, da je DZS leta 2002 umaknil spletno različico Velikega angleško-slovenskega slovarja (nekateri pač ne razumejo pomena tako preproste promocije, čeprav verjetno precej vlagajo v druge oblike oglaševanja) in je zato Evroterm postal najobsežnejši prosto dostopni spletni slovar, ki vključuje slovenščino. Ti rezultati ponovno potrjujejo velikokrat napisano in izrečeno trditev, da ljudje na spletu iščejo predvsem konkretno uporabno vsebino, take pa na spletnih straneh državnih ustanov, kljub množici podatkov in slik, žal, obupno primanjkuje.

8 Sklep

V članku je opisan prenos Tradosove terminološke baze in dvojezičnega korpusa (ki smo ga pripravili iz pomnilnika prevodov) na spletni strežnik, ki teče pod operacijskim sistemom Unix. Ker razvijalec in prodajalec programov Trados ni ponudil ustrezne rešitve, smo jo razvili sami. S prenosom podatkov na splet smo omogočili prost dostop do terminološke zbirke in korpusa prevodov vsej zainteresirani javnosti. Prevajalski oddelek Službe Vlade RS za evropske zadeve pričakuje največje koristi pri poenotenju terminologije, če bodo te podatke dosledno uporabljali njegovi zunanji sodelavci – prevajalci zakonodaje EU.

9 Literatura

- Tomaž ERJAVEC, 2002: Compilation and Exploitation of the IJS-ELAN Parallel Corpus. *Zbornik konference Informacijska družba – Jezikovne tehnologije*. 86–93.
- Nataša HIRCI, 2001: Nov pripomoček pri prevajalskem delu: računalniški korpusi. *Mostovi*. 46–59.
- T. JOHNS, 1997: Kibbitzer 24. Cause v. lead to v. bring about. <http://web.bham.ac.uk/johnstf/revis024.htm>.
- Adriana KRSTIČ, 1999: Prevajanje zakonodaje Evropske unije. *Mostovi*. 55–59.
- Adriana KRSTIČ, Jasna BELC, 1999: Prevajanje pravnih aktov Evropske unije. *Uporabno jezikoslovje* (7–8). 191–205.

- Adriana KRSTIČ, Miran ŽELJKO, 2000: Evroterm – terminologija EU na internetu. *Zbornik referatov posvetovanja INDO*. 112–116. <http://www.gov.si/cvi/slo/indo/indo2000/referati/referat14.html>
- Gregor VELKAVERH, 2001: Pravni slovensko-angleški prevajalski slovar. *Mostovi* 2001. 109–112.
- Špela VINTAR, 1999: Računalniška orodja za prevajanje. *Mostovi*. 47–54.
- Miran ZELJKO, Adriana KRSTIC, 2002: Web-based Trados Databases – An Alternative Approach. *Translation: New Ideas for a New Century (Proceedings of the XVI FIT World Congress)*. 303–308.
- Miran ŽELJKO, 2000: Pomnilniki prevodov v praksi. *Mostovi*. 75–90.

SLOVENSKA TERMINOLOGIJA PREVODOV PRAVNIH AKTOV EVROPSKIH SKUPNOSTI

ACQUIS COMMUNAUTAIRE IN SLOVENIAN – THE TERMINOLOGY

Adriana Krstič Sedej*

Prevajanje pravnih aktov Evropskih skupnosti je največji prevajalski projekt v Sloveniji. Zanj je značilna velika količina besedil in časovna omejitev. Projekt zahteva veliko usposobljenih prevajalcev, premišljeno organizacijo dela, uporabo enotnega izrazja ter večkratno pregledovanje prevoda. Terminologija je »stranski proizvod« prevajanja in redakcij – strokovne, jezikovne in pravne. Z njenim prostim dostopom vsem udeležencem v postopku priprave slovenske različice pravnih aktov EU je omogočena tudi višja kakovost končnega izdelka. Članek opisuje zgodovino in prakso vzpostavljanja slovenskega strokovnega in pravnega izrazja, zajetega iz obsežnega korpusa pravnih aktov EU, ki so se prevajali v postopku približevanja zakonodaj.

*The translation of the *acquis communautaire* into Slovenian is one of the largest translation projects ever to have been undertaken in Slovenia. In order to master such a quantity of translation work it is necessary to gather numerous qualified translators, coordinate their work, use consistent terminology and provide linguistic, expert and legal revisions. Terminology is a 'by-product' of translations and revisions. *Evroterm*, the dictionary of EU terms prepared by the Government Office for European Affairs is freely accessible to all participants in the process of preparing the *acquis* in Slovenian and thus contributes to its high quality level. The article gives an overview of the process of creating "Community" terminology in Slovenian from the huge corpus of translations of EU legal documents prepared by the Translation Unit of the Government Office for European Affairs.*

Ključne besede: *prevajanje, pravni akt, terminologija, EU*

Keywords: *translation, *acquis communautaire*, terminology, EU*

Uvod

Proces vključevanja Slovenije v Evropsko unijo (v nadaljevanju EU) med ostalim pomeni prilagajanje in usklajevanje naše zakonodaje s pravnim redom Evropskih skupnosti.¹ Osno-

* Služba Vlade RS za evropske zadeve, Sektor za prevajanje, Šubičeva 11, 1000 Ljubljana

¹ Pojem Evropska unija uvaja šele Pogodba o Evropski uniji (1992), znana tudi kot Maastrichtska pogodba, kot skupni naziv za tri stebre EU:

- prvi steber:
 - Evropska skupnost za premog in jeklo – ESPJ (European Coal and Steel Community – ECSC),
 - Evropska skupnost za atomsko energijo – ESAE (European Atomic Energy Community EAEC, znana kot Euratom),

va za pregled usklajenosti obeh zakonodaj so prevodi pravnih aktov Evropskih skupnosti² (v nadaljevanju ES) v slovenščino ter ustrezne slovenske zakonodaje v enega od uradnih jezikov Evropske unije, najpogosteje v angleščino. Že leta 1958 je Evropski svet uveljavil svojo prvo uredbo, v kateri je določeno, da so uradni jeziki držav članic uradni jeziki Skupnosti in hkrati delovni jeziki vseh institucij Skupnosti.³ Vsi uradni jeziki držav članic so tudi uradni jeziki ES, kar pomeni, da so besedila pravnih aktov ES v vseh jezikih držav članic izvorna besedila. V praksi to pomeni, da v primeru razhajanj pomenov med različicami besedil nobena jezikovna različica predpisa ni nadrejena drugi. Pravilni pomen pravnega predpisa je torej potrebno ugotoviti ob upoštevanju vseh jezikovnih različic prevoda. Pravosodni in upravni organi posameznih držav članic ES pri opravljanju svojih nalog in pristojnosti uporabljajo pravne akte ES v svojem nacionalnem uradnem jeziku.

Glede na to, da vse države članice ES niso postale članice ES istočasno, je ob vsakokratnem pristopu nove države treba zagotoviti prevode pravnih aktov ES v njihove nacionalne jezike. Po opravljenem prevodu vseh veljavnih pravnih aktov ES v nacionalni jezik države članice, se prevodi le-teh objavijo tudi v *Official Journal of the European Communities* (v nadaljevanju Uradni list ES) in s tem postanejo izvorna besedila z enako veljavo kot besedila v nacionalnih jezikih ostalih držav članic. Ko bo Slovenija postala polnopravna članica EU, bo tudi slovenščina postala uradni jezik v Evropski uniji, pravni akti pa za državo Slovenijo in njene državljane zavezujoči. To pomeni, da se bodo vsi dokumenti, ki jih uradno izdajajo organi EU, pisali oziroma prevajali v slovenščino.

Prevajanje pravnih aktov Evropskih skupnosti v slovenščino pomeni verjetno največji prevajalski projekt, kar jih je do sedaj bilo v Sloveniji. Zanj je značilna velika količina zelo zahtevnih besedil z najrazličnejših področij in časovna omejitev. Približno 85 000 strani uradnega lista Evropskih skupnosti mora biti prevedeno do leta, ko naj bi Slovenija postala polnopravna članica Evropske unije. Najverjetnejši datum vstopa je 1. maj 2004, ki se nezadržno bliža. Obvladovanje tolikšne količine dokumentov zahteva veliko število usposobljenih prevajalcev, premišljeno organizacijo dela, koordinacijo med prevajalci, lektorji in redaktorji, uporabo enotnega izrazja, spremljanje prevoda od naročila do končnega izdelka, večkratno pregledovanje prevoda, lektoriranje ter strokovno in pravno redakcijo. To delo je prevzel Sektor za prevajanje Službe Vlade RS za evropske zadeve, z izjemo pravne redakcije, ki je domena Službe Vlade RS za zakonodajo.

Terminologija vseh področij, zajetih v prevajanih aktih, je »stranski proizvod« prevajanja in redakcij – strokovne, jezikovne in pravne. Če je prosto dostopna vsem udeležencem v postopku priprave slovenske različice pravnih aktov ES, tj. prevajalcem in redaktorjem, je s tem omogočena tudi višja kakovost končnega izdelka. Pričujoči članek opisuje zgodovino in prakso vzpostavljanja slovenskega strokovnega in pravnega izrazja, zajetega iz obsežnega korpusa pravnih aktov ES in drugih dokumentov, ki so se prevajali v postopku približevanja zakonodaj.

– Evropska skupnost – ES (European Community – EC), ki se je pred uveljavitvijo Pogodbe o Evropski uniji imenovala Evropska gospodarska skupnost – EGS (European Economic Community – EEC).

Skupno ime za vse tri Skupnosti je množinska oblika Evropske skupnosti (European Communities).

- drugi steber – skupna zunanja in varnostna politika – SZVP (Common Foreign and Security Policy – CFSP),
- tretji steber – sodelovanje na področju pravosodja in notranjih zadev – PNZ (cooperation in the fields of Justice and Home Affairs – JHA).

² Pravni red ES je najpogostejši prevod za 'acquis communautaire' – kar dobesedno pomeni vse pridobitve Skupnosti.

³ Council Regulation EEC 1/1958.

Začetna faza

Naj bo že takoj omenjeno, da se terminologija je in se še bo spreminjala, izboljševala in dopolnjevala. Ko je Sektor za prevajanje Službe Vlade RS za evropske zadeve maja 1997 začel s prevajanjem evropske zakonodaje, smo bili z znanjem in izkušnjami začetniki. Ob prevajanju so se začeli iskati stiki z akademsko sfero, zlasti s pravnima fakultetama v Ljubljani in Mariboru ter Fakulteto za družbene vede. V okviru Ministrstva za zunanje zadeve je že več let delovala Komisija za redakcijo prevodov mednarodnih sporazumov, ki je zadolžena za pravno, strokovno in jezikovno redakcijo vseh mednarodnih sporazumov, ki so objavljeni v Uradnem listu RS. Evropski sporazum o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami, ki delujejo v okviru Evropske unije na drugi strani (Ur. l. RS – MP, št. 13, 1997), je redigirala omenjena komisija. Njegova dvojezična angleško-slovenska objava nam je omogočila izpis osnovne terminologije in nastal je korpus približno 300 strokovnih in pravnih izrazov.

Pri prenosu osnovnega pravnega izrazja, nazivov aktov, institucij, organov in postopkov v slovenščino sta Sektorju za prevajanje svetovala zlasti pokojni prof. dr. Mirko Ilešič s Prave fakultete v Mariboru (Ilešič 1998) in mag. Irena Brinar s Fakultete za družbene vede tako s svojimi publikacijami kot neposrednimi nasveti in razlagami. V tistem času se je na primer v medijih pojavljala polemika o tem, ali naj termin angl. 'European Union', fr. 'Union européenne', nem. 'Europäische Union' prevedemo kot »Evropska unija« ali »Evropska zveza«.⁴ Sektor za prevajanje in Služba za evropske zadeve sta se na temeljih teh polemik odločila za termin Evropska unija, ki se uporablja v vseh uradnih dokumentih, večinsko tudi v medijih in javnosti.

Istočasno s prevajanjem pravnih aktov ES v slovenščino (in do leta 2000 tudi s prevajanjem slovenske zakonodaje in drugih dokumentov, pomembnih pri vstopanju Slovenije v EU, v angleščino) se je pripravljala slovensko-angleški priročnik s temeljnimi pojmi EU in njihovimi razlagami v slovenščini (objavljen na spletni strani SVEZ).⁵ Priročnik je prva sistematična dvojezična predstavitev institucij EU, pravnih aktov, postopkov in pojmov, povezanih s slovenskim vključevanjem v EU. Čeprav je bila prva različica pripravljena že v začetku leta 1999, se je v času spreminjala, saj so vsi udeleženci v prevajalskem postopku širili svoje znanje, zlasti pa so se aktivno priključili tudi novi pravniki z ustreznim poznavanjem konceptov EU.

Primer iz Priročnika Slovenija in EU, poglavje 1.6 PRAVNI VIRI ES:

Sekundarna zakonodaja (secondary legislation)

Sekundarna zakonodaja izhaja iz primarne zakonodaje – ustanovitvenih pogodb in njihovih dopolnitev. Sprejemata jo Svet ministrov ter Komisija, v nekaterih primerih Svet in Evropski parlament. Tako imamo npr. direktive Sveta, direktive Sveta in Evropskega parlamenta ter direktive Komisije.

⁴ mag. Irena Brinar: *Zakaj Evropska unija in ne Evropska zveza*, Evrobilten, junij 1998.

⁵ <http://www.sigov.si/svez> (v rubriki Dejavnosti, Prevodi in terminologija), trenutno v dopolnjevanju.

Vrste pravnih aktov sekundarne zakonodaje:

uredba (regulation)

Uredbe se izvajajo neposredno, ne da bi bili potrebni posebni ukrepi držav članic za njihovo izvajanje, tj. za prenos v domačo zakonodajo.

direktiva (directive)

Direktive zavezujejo države članice k izpolnitvi zastavljenih ciljev, vendar pa vlade držav same odločajo o načinu njihove izpolnitve oz. prenosa v domačo zakonodajo.

decision:

– **odločba** v smislu 189. člena Pogodbe o Evropski skupnosti in 161. člena Pogodbe o Evropski skupnosti za atomsko energijo.

Odločbe so v vseh pogledih obvezujoče za vse tiste, na katere so naslovljene. Nanašajo se lahko na posamezno državo članico ali na vse države članice, podjetja ali posameznike. Uvodni del se zaključuje s frazo HAS ADOPTED THIS DECISION (/je/ SPREJEL NASLEDNJO ODLOČBO)

– **sklep (decision sui generis),**

– sklepi, ki Komisijo pooblaščajo za pogajanja o sporazumih,

– sklepi, ki zadevajo sprejetje sporazumov,

– sklepi, ki se nanašajo na sklade,

– sklepi o ustanovitvi odborov,

– sklepi o programih,

– sklepi o imenovanju osebja,

– sklepi o uslužbencih v Skupnostih.

Uvodni del se zaključuje s frazo HAS DECIDED AS FOLLOWS (/je/ SKLENIL).

priporočilo (recommendation)

Ni obvezujoče.

mnenje (opinion)

Ni obvezujoče.

neuradni dokument (non-paper)

sporočila (communications)

razlagalna sporočila (interpretative communications)

zelena knjiga (Green Paper)

Komisija izda zeleno knjigo o neki aktualni temi z namenom, da sproži razpravo v državah članicah.

bela knjiga (White Paper)

Komisija jo objavi na podlagi prispelih razprav o določeni temi iz zelene knjige. Bela knjiga odraža usmeritev Komisije. Za Slovenijo kot pridruženo članico je zlasti pomemb-

na Bela knjiga o pripravi pridruženih držav Srednje in Vzhodne Evrope na vključitev v notranji trg Evropske unije.

dokument o stališču (position paper)

V okviru pogajanj se uporablja izraz **pogajalska izhodišča**.

Sistematično zbiranje, urejanje in ažuriranje terminologije se je začelo z nabavo programa za urejanje terminologije MultiTerm⁶ podjetja Trados februarja 1998. Prvi glosar, ki se je v tem programu uredil, je bil glosar k t. i. Beli knjigi.⁷ Na podlagi te publikacije je Prevajalska služba Evropske komisije (Service de traduction) pripravila trijezični angleško-francosko-nemški glosar 1600 pojmov. V Sektorju za prevajanje so se glosarju pripisovale slovenske ustreznice iz slovenskega prevoda in določili dodatni kvalifikatorji (področje, navedba strani v knjigi, drugi viri). Pri tem opravilu se je izkazalo, da prevod in v njem uporabljena terminologija nista enotna.

Primer: Vpis iz internetne terminološke baze Evroterm; primer gesla iz Bele knjige. Kvalifikatorji bodo podrobneje opisani v poglavju o Evrotermu.

Creation Date	16. 06. 1997
Change Date	02. 07. 2002
Project	White Paper "Associated Countries"
Subject	industry IN, safety TV7, standards NO4
Subj	industrija, standardi, varnost
SourceDoc&Lang	TMan import
EN	certification procedure
TermRef Annex:	p. 11, 13, 17
SL	certifikacijski postopek
TermRef	Aneks: s. 15, 16
Note	V BK je izraz preveden kot "postopek za izdajo certifikata".
NoteRef	Urad za standardizacijo
DE	Zertifizierungsverfahren
FR	procédure de certification

Vsi slovenski termini, ki so bili za isti koncept neenotni, so se dodatno preverjali (s pomočjo strokovnjakov po ministrstvih in drugih državnih in akademskih institucijah). Opombe, viri in boljše ustreznice so bili vpisani v MultiTerm. Seveda se je ta terminologija do danes še spreminjala in opremljala z dodatnimi komentarji.

Temu prvemu podvigu so sledila nadaljnja urejanja glosarjev s programom MultiTerm: glosarji prevajalcev Sektorja, ki so jih pripravili ob prevajanju pravnih aktov ES in drugih do-

⁶ MultiTerm omogoča vnašanje, vodenje in iskanje izrazov in spodbuja doslednost pri rabi terminologije. MultiTerm ne spominja na klasične slovarje. Deluje po načelu koncepta, kar pomeni, da lahko en vpis (entry) vsebuje vse izraze (sinonime), ki to geslo opisujejo. Tako bo slovenska beseda *zakon* vpisana dvakrat, enkrat v pomenu »zakonska zveza«, drugič kot »splošno veljaven pravni predpis z najvišjo pravno močjo, podrejen ustavi«.

⁷ *Bela knjiga: Priprava pridruženih držav Srednje in Vzhodne Evrope na vključitev v notranji trg Evropske unije*, Ljubljana, 1997 (prevod priporočila Evropske komisije: White Paper – Preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe for integration into the internal market).

kumentov in ob sodelovanju področnih strokovnjakov, glosar Komisije za redakcijo prevodov mednarodnih sporazumov (prispeval je predvsem pravno, delno tudi strokovno izrazje iz prevodov dvo- in večstranskih sporazumov z Republiko Slovenijo), nazivi slovenskih državnih ustanov v angleščini, nemščini in francoščini, ki jih je pripravila Prevajalsko-lektorska služba pri Generalnem sekretariatu Vlade RS in drugi.

S pripravo že omenjenega Priročnika o osnovnih pojmi EU ter z urejanjem prvih glosarjev v programu MultiTerm lahko govorimo o zaključku začetne faze priprave terminološke zbirke, ki je konec leta 1999 vsebovala 12 000 vpisov (tj. konceptov, opisanih vsaj z angleškimi in slovenskimi izrazi, v približno 30 % pa tudi z nemškimi in francoskimi).

Pravna in strokovna terminologija

Področij, ki jih pokriva pravni red ES, je zelo veliko in zajemajo praktično vsa delovanja človeka v sodobni družbi – od politike, gospodarstva, financ, kmetijstva, sociale, prometa, okolja, standardov. Tako je terminologija klasificirana po področjih. Po drugi strani lahko terminologijo razdelimo na dve osnovni kategoriji: pravno in strokovno. Pravna zajema vse pojme, ki so, v širšem pomenu, povezani s pravnim redom ES (torej od pravne terminologije v ožjem pomenu do nazivov organov, institucij ipd.). Strokovno terminologijo pa lahko opredelimo kot terminologijo, temelječo v posameznem vsebinskem področju. Razmejitev med obema je včasih meglena, lahko pa je posamezen izraz obenem pravni in ožjestrokovni. Slovenski prevod pravnih aktov ES mora v končni različici, ki bo objavljena v uradnem listu ES, imeti enak pravni učinek kot vse ostale različice v uradnih jezikih EU, ne glede na to, iz katerega jezika je bil slovenski prevod opravljen. Večinoma je osnova za prevajanje vsaj angleška različica, redakcije pa se opravljajo ob primerjavi še dveh ali več izvirnih različic (večinoma nemščina in francoščina).

Temeljno pravilo je:

Če je koncept, ki ga opisuje prevajani akt, v slovenski zakonodaji že znan in uporabljen, je treba uporabiti izraz iz že obstoječe slovenske zakonodaje. Za koncepte, ki v domačem sistemu ne obstajajo, je treba:

- poiskati slovenske ustreznice v že obstoječem sistemu in mu dodati nov pomen ali
- pojem prevesti opisno, uporabiti tujko ali ustvariti neologizem.

Načeloma velja pravilo, da tujke slovenimo, če to lahko storimo brez pomenške škode.

Navajam nekaj primerov iz Navodil za prevajanje in lektoriranje pravnih aktov Evropskih skupnosti, ki jih je pripravil Sektor za prevajanje SVEZ.⁸

Primer iz Navodil za prevajanje in lektoriranje pravnih aktov Evropskih skupnosti: aktivnosti > **dejavnosti**

amandmaji > **spremembe** (zadostuje, po dogovoru v prevodih predpisov ES izpuščamo “in dopolnila/dopolnitve”)

⁸ http://www2.gov.si/svez/svez_web.NSF/5728c03342ee1d7bc1256bc80031bdbf/be4bab64c81ad7b9c1256be90-04b7bf5?OpenDocument

angažirati > **pritegniti, zavzemati se ...**

Komisija hoče preučiti možnost, da bi (za ocenjevanje projektov) angažirala > (k ocenjevanju projektov) pritegnila zunanje strokovnjake.

To zahteva veliko stopnjo angažiranja > zavzetosti prizadetih.

bilateralni > **dvostranski**

ekspert > **izvedenec**

garancija > **jamstvo**

investicija > **naložba**: da bi olajšala usklajen razvoj investicij > naložb na jedrskem področju

kontekst > **smisel, s tem v zvezi ...**: v tem kontekstu > smislu se dialog med komisijo in NVO dopolnjuje. V tem kontekstu > s tem v zvezi lahko pristojni organi oblasti presodijo ...

monitoring > **spremljanje** (zadostuje, brez “in nadzorovanje”)

multilateralni > **večstranski** (tristranski), **mногоstranski**

plan > **načrt**

planiranje > **načrtovanje**

Kadar slovenski izraz zoži pomen (tujka ima več pomenskih možnosti), je primerneje uporabiti besedo tujega izvora.

Primeri:

subsidiarity > subsidiarnost

economic and social cohesion > ekonomska in socialna kohezija (zblíževanje, zmanjševanje ekonomskih in socialnih razlik)

Sledijo primeri opisov pojmov, ki so bili do svoje pojavitve v slovenskem pojmovnem svetu neznani (ni se poiskal neologizem oz. se obstoječemu izrazu ni dodal nov pomen):

screening – pregled usklajenosti zakonodaje (slovenske s pravnim redom ES). V Evrotermu sta še dva koncepta, ki ju označuje izraz *screening* (*zaslanjanje* – področje standardov in *sejanje* – področje rudarstva). Sicer ima glagol *to screen* še druge pomene.

twinning – tesno institucionalno sodelovanje. Pomeni sodelovanje med neko institucijo iz države članice EU (npr. avstrijsko carinsko upravo) in ustrezno institucijo iz države kandidatke (npr. slovensko carinsko upravo), kjer prva predvsem svetuje drugi glede prilagajanja zahtevam EU.

road map – prvotno pomeni cestni zemljevid, v kontekstu pogajanj pa pomeni časovni načrt pogajanj.

Terminološko dogovarjanje

Prevod pravnega akta ES gre od priprave do končne različice čez več faz:

1. prevod (večinoma ga opravijo zunanji prevajalci, s katerimi ima SVEZ sklenjene pogodbe),
2. prevajalska redakcija (opravijo jo prevajalci SVEZ-a),
3. strokovna redakcija (strokovnjaki za posamezna področja, ki so bili imenovani s strani ministrstev in vladnih služb),

4. pravna redakcija (pravniki redaktorji v Službi vlade za zakonodaje in pravniki po ministrstvih),
5. jezikovna redakcija (včasih sledi že 3. fazi),
6. Komisija za pravno redakcijo (potrdi prevod kot slovensko različico pravnega akta ES),
7. pravna redakcija pred objavo v UL ES.

Faze od 1 do 6 se opravljajo v okviru SVEZ-a oz. SVZ-a, zadnjo fazo pa opravijo slovenski pravniki redaktorji v pravni službi Evropske komisije oz. Sveta (od julija 2002).

Podrobneje o posameznih fazah v članku ne bo govora, naj le omenim, da je število vseh sodelujočih zelo veliko (najmanj 300 aktivno sodelujočih), organizacija dela in koordinacija posameznih faz pa izredno zahtevni.

Terminologija se komisijsko (sodelovanje prevajalcev, pravnikov, strokovnjakov in lektorjev na sejah, kjer se redigira prevod skupaj z vsaj dvema izvornima različicama od besede do besede) usklajuje le pri najpomembnejših pravnih aktih (celotna primarna zakonodaja, pomembnejši akti sekundarne zakonodaje),⁹ saj je taka redakcija izredno zamudna. Koordinatorji strokovnih redakcij po ministrstvih imajo nalogo, da terminologijo svojega področja uskladijo v okviru posameznih sektorjev. Popolne uskladitve ni mogoče pričakovati: pogosto so težave pri usklajevanju že v okviru posameznega sektorja, toliko teže je uskladiti terminologija na medministrski ravni. V takih primerih se izrazje lahko uporablja sinonimno oziroma se določi, da se na nekem področju uporablja en, na drugem pa drug izraz za isti koncept. Neprecenljivo nalogo pri usklajevanju terminologije so opravile komisije za redakcijo prevodov primarne zakonodaje. Redakcija je potekala od aprila 2001 do septembra 2002. Prevodi vseh besedil so dosegljivi na spletni strani SVEZ,¹⁰ terminologija pa je vključena v spletni slovar Evroterm in dvojezični korpus Evrokorpus.¹¹ Dorečena je bila tako pravna kot strokovna terminologija teh aktov in je od objave v Evrotermu (september 2002) obveza pri prevajanju in redakciji sekundarnih aktov.

Primer glosarja k Amsterdamski pogodbi:

GLOSAR K AMSTERDAMSKI POGODBI

ANGLEŠKO	SLOVENSKO	NEMŠKO	ČLEN
asylum procedures	azilni postopek	Asylverfahren	Izjava 49
be charged to the budget	bremeniti proračun	zu Lasten des Haushalts gehen	1(11)/K.13(2)
be exempt from taxation or imposition of a like nature	oprosčen davkov in podobnih dajatev	von Steuern und sonstigen Abgaben befreit sein	9(5)/23
bring up to date	ažurirati	auf den neusten Stand bringen	6(II)(4)
carry out a comprehensive review	celovito preveriti	umfassend überprüfen	Protokol D.1, 2

⁹ K primarni zakonodaji sodijo ustanovitevne pogodbe, njihove dopolnitve ter pogodbe in akti o pristopih. Sekundarna zakonodaja izhaja iz primarne zakonodaje. Sprejemata jo Svet ter Komisija, v nekaterih primerih Svet in Evropski parlament. Direktive, uredbe ter odločbe oz. sklepi so tri vrste zavezujočih pravnih aktov ES, katerih slovensko različico Republika Slovenija mora pripraviti do vstopa v EU.

¹⁰ <http://www.gov.si/svez>

¹¹ <http://www.gov.si/evroterm>

civil and commercial cases	civilne in gospodarske zadeve	Zivil- und Handelsachen	2(15)/73m(a)
combating of exclusion	boj proti izključenosti	Bekämpfung von Ausgrenzung	2(21)/117
comprehensive and efficient financial infrastructure	celovita in učinkovita finančna infrastruktura	flächendeckende und leistungsfähige Finanzinfrastruktur	Izjava 37
conform to impartiality	biti nepristranski	der Unparteilichkeit erfolgen	2(53)/213a(2)
COSAC	COSAC	COSAC	Protokol D.3, 4
customs authority	carinski organ	Zollbehörde	1(11)/K.1
customs cooperation	carinsko sodelovanje	Zusammenarbeit im Zollwesen	2(21)/VIIa
enjoy special treatment	deležen posebne ureditve	Sonderregelung gilt für ...	6(III)(7)
goods originating in and coming from a country	blago, ki izvira in prihaja iz države	Waren, deren Ursprungs- und Herkunftsland ist ...	6(III)(7)(a)
have jurisdiction	pristojen	zuständig sein	1(11)/K.7(6)
improved security arrangements	boljša varnostna ureditev z Evropsko unijo	Verbesserung der Geheimhaltungsregelungen	Izjava 3, 7
infringement of an essential procedural requirement	bistvena kršitev postopka	Verletzung wesentlicher Formvorschriften	1(11)/K.7(6)
integral part	sestavni del	Bestandteil	12(1)
it is taken for granted by the government	vlada je prepričana	Regierung geht davon aus	Izjava III
OCT	ČDO	ÜLG	Izjava 36
Planning Cell	celica za načrtovanje	Planungsstab	Izjava 3, 7
substantial progress	bistven napredek	wesentliche Fortschritte	Izjava VI
task of combat forces in crisis management	bojna operacija za krizno upravljanje	Kampfeinsatz bei der Krisenbewältigung	1(10)/J.7(2)
text of the Article of the Treaty	besedilo člena pogodbe	Vertragsbestimmung	6(I)
without prior agreement	brez predhodnega soglasja	ohne vorherige Zustimmung	Izjava 35

Evroterm

Da bi dosegli uporabo že dogovorjenega in uporabljenega izrazja tudi pri pogodbenih prevajalcih in redaktorjih, je Sektor za prevajanje avgusta 2000 interno bazo MultiTerm predstavil na internet, kjer je prosto dostopna.¹²

Evroterm je terminološka baza Sektorja za prevajanje Službe Vlade RS za evropske zadeve (SVEZ). Nastala je kot interna baza v programu MultiTerm podjetja Trados za prevajalce SVEZ-a. S pomočjo Centra Vlade RS za informatiko je do nje mogoč dostop tudi preko interneta.

Izrazje v terminološki zbirki Evroterm ima povprečno zanesljivost 4 (na lestvici od 1 (najnižja zanesljivost) do 5 (najvišja zanesljivost), saj je zaradi razvejanosti in interdisciplinarnosti področij pravnih aktov ES pot do najvišje zanesljivosti izrazja (5) dolgotrajna. Terminologija se stalno izboljšuje in dopolnjuje.

¹² Več o tehniki prenosa na splet si lahko preberete v (Željko, Krstič 2002).

Evroterm je dopoljen z dvojezičnim korpusom prevodov: ko se v Evrotermu izpišejo podrobna pojasnila o določenem pojmu, so besede v angleščini in slovenščini podčrtane, kar pomeni, da se lahko klikne in dobimo primere stavkov, v katerih je bila uporabljena določena beseda (če je seveda zajeta v korpusu). Ker gre za dve povsem ločeni bazi, za vse zadetke v Evrotermu ne dobimo tudi zadetkov v Evrokorpusu. Baza Evrokorpus je organizirana po področjih, toda samo baza »primarna_zakonodaja« je redigirana in prečiščena. Korpus na dan 3. 12. 2003 vsebuje okoli 7 milijonov besed. Vsi prevodi v korpusu so iz angleščine v slovenščino, zato ga lahko uporabljamo tudi kot referenčni korpus angleških besedil.

Evroterm se dnevno dopolnjuje in na dan 3. 12. 2003 vsebuje več kot 51.000 dvojezičnih (slovensko-angleških) vpisov (tj. opisov konceptov). Približno 30 % vpisov pa je tri- ali štiri-jezičnih (sl-an-fr-ne), npr. prevodi nazivov slovenskih državnih ustanov, izrazje iz Bele knjige o pridruženih članicah in izrazje iz Maastrichtske pogodbe.

Podatki, ki jih vsebuje tipični vpis v Evrotermu, so:

Creation Date	datum vpisa v originalno bazo SVEZ
Created by	kratica ministristva/vladne službe, kjer je bil prevod opravljen (če ni znano, na katerem ministristvu je prevod nastal ali pa je bilo priskrbovalcev izrazov več, je to označeno s <i>super</i>)
Change Date	datum spremembe vpisa
Entry number	zaporedna številka vpisa v originalno bazo
Subject	področje (v angleščini s kodo)
Subj	področje (v slovenščini)
Project	projekt, kjer so prevodi nastajali ali so se preverjali izrazi (neobvezen podatek)
SourceDoc & Lang	naslov/številka dokumenta, ki se je prevajal, oz. vir izrazja; iz podatka je mogoče sklepati, ali se je dokument prevajal iz tujega jezika v slovenščino (npr. akti ES kot direktive, uredbe, odločbe, včasih označeni s številko Celex) ali iz slovenščine v tuji jezik (slovenska zakonodaja, Državni program za prevzem pravnega reda ES).
Definition	opredelitev pojma (priporočeni podatek)
TermRef	vir prevedka (dokument, dokument oz. natančno mesto v dokumentu; organ, ki je priporočil prevedek) (priporočeni podatek)
Reliability	zanesljivost prevoda (od 1 do 5), podatke imajo samo vpisi, ki so v bazi od leta 2001
Note	opombe

Zaključek

V petih letih delovanja je Sektor za prevajanje Službe Vlade RS za evropske zadeve skupaj s pravnikmi redaktorji Službe Vlade RS za zakonodajo in strokovnimi redaktorji po državnih organih in drugih institucijah ne le vzpostavil sistem 'produkcije' terminologije, ampak, kar je mnogo bolj pomembno, njeno nenehno izpopolnjevanje, redigiranje in usklajevanje. Rezultat tega sta terminološka internetna zbirka Evroterm in korpus dvojezičnih besedil Evrokorpus, ki omogočata kakovostnejše izdelke že v prvi fazi – prevodi. Izkušnje so pokazale, da lahko zgolj s sodelovanjem vseh, ki so vpleteni v proces vključevanja ter z zunanji izvedenci, s konsenzom in usklajevanjem ustvarimo zanesljivo terminološko in besedilno podlago za prevajanje, ki čaka Slovenijo po vključitvi, takrat že v okviru Evropske unije.

Kakor koli terminološki projekt ne bo zaključen ob vstopu, ampak je tako kot marsikateri drugi jezikovni projekt dolgoročen in stalno dopolnjujoč se. Ena od možnih perspektiv je vključitev terminološkega projekta v nacionalno jezikovno strategijo, ki bi bila v Sloveniji zelo dobrodošla. Slovenija bo še bolj, kot je do sedaj, soočena z novimi koncepti, ki bodo v našo realnost prihajali iz Bruslja. Soočeni bomo z novo terminologijo, o kateri se bo treba dogovarjati, jo uveljavljati in uporabljati. Po drugi strani so potrebe v Bruslju po prevajalcih izredne; govori se o 200 prevajalcih in 80 tolmačih. Največja popotnica, ki jim jo lahko damo, so dosedanje izkušnje in znanje, ki so prosto dostopni vsem udeležencem v tem prevajalskem kolesju.

Viri

- Irena BRINAR, 1998: Zakaj Evropska unija in ne Evropska zveza. *Evrobilten*.
Mirko ILEŠIČ, 1996: *Pravo Evropske skupnosti*. Praktikum. Pravna fakulteta v Mariboru.
Adriana KRSTIČ, 1999: Računalniška podpora pri prevajanju zakonodaje EU. *Zbornik INDO*.
Adriana KRSTIČ, 1999: Screening. *Evrobilten*.
Miran ŽELJKO in Adriana KRSTIČ, 2002: *Web-based Trados Databases — An Alternative Approach*. 16. kongres FIT, Vancouvre.

Spletni naslovi

Služba RS za evropske zadeve	http://www.gov.si/svez/
Evroterm	http://www.gov.si/evroterm
Evrokorpus	http://www.gov.si/evrokorpus

**OB GLOSARJU K AMSTERDAMSKI POGODBI IN GLOSARJU
K PREČIŠČENIMA BESEDILOMA
MAASTRICHSKE IN RIMSKE POGODBE**

**GLOSSARY TO THE TREATY OF AMSTERDAM AND
GLOSSARY TO THE CONSOLIDATED VERSION OF THE TREATY
OF EUROPEAN UNION AND TREATY ESTABLISHING THE
EUROPEAN COMMUNITY**

Janko Moder*

Ker obdobje globalizacije očitno narekuje tudi nove tipe slovarjev in večjezičnih priročnikov in ker v naslovu omenjena glosarja v marsičem orjeta ledino na tem področju, je v prispevku zapisanih nekaj opaženih vsebinskih in tehničnih problemov in predlaganih nekaj sprememb, ki utegnejo ugodno odmevati pri nadaljnjih tovrstnih delih.

The globalization period clearly calls for new types of dictionaries and multilingual hand books. In many aspects, the two aforementioned items represent pioneering work in this particular area. Therefore, the paper highlights the contents and technical problems observed, and suggests changes which might have a favourable impact on further works of this nature.

Ključne besede: *obdobje globalizacije, Glosar k Amsterdamski pogodbi, Glosar k prečiščeni besediloma Maastrichtske in Rimske pogodbe, vsebinski in tehnični problemi*

Key-words: *globalization period, glossary to the treaty of Amsterdam, glossary to the consolidated version of the treaty of European union and treaty establishing the European community, the contents and technical problems*

Sicer nisem pravnik, vendar se že dve desetletji soukvarjam s pripravo Velikega slovensko-nemškega pravniškega slovarja, zato sta mi v zadnjem času med drugim pritegnila pozornost Glosar k Amsterdamski pogodbi in Glosar k prečiščeni besediloma Maastrichtske in Rimske pogodbe. Izšla sta leta 2002 v enem zvezku v zbirki Evropska unija pri Uradnem listu Republike Slovenije, Službi Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve in Službi Vlade Republike Slovenije za zakonodajo, in sicer je Glosar k Amsterdamski pogodbi trijezičen (slovensko-angleško-nemški), Glosar k prečiščeni besediloma Pogodbe o Evropski uniji in Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti pa štirijezičen (slovensko-angleško-nemško-francoski); v obeh Glosarjih je abecedni geslovník slovenski.

Poglejmo najprej nekaj načel, razvidnih iz uvoda O glosarju, uporabljenih pri sestavi obeh Glosarjev:

»Oblika glosarja je pogojena z dejstvom, da gre za nerazlagalni slovar -- to je vrsta slovarja, ki iztočnic in njihovega pomena ne pojasnjuje, temveč jih opredeli z eno- ali večjezičnimi ustrezniki« (7).

* Pražakova 20, 1000 Ljubljana, Slovenija

»Pomen iztočnic je večinoma neodvisen od sobesedila, zato le-ta običajno ni vsebovan, razen v primerih, ko gre za tako imenovano divergentno polisemijo (ko obstaja v angleščini leksem, ki ima v slovenščini, francoščini ali nemščini več ustreznic), kjer sobesedilo prikaže pomenske razlike. Če se na nekaterih mestih slovenski izraz zdi ‚neustrezen‘ glede na drug jezik, se moramo zavedati, da smo pri prevajanju in tvorjenju slovenskega izrazja upoštevali več jezikovnih različic, predvsem pa razlike v pravnih redih držav članic« (7).

»Čeprav se izraz v pogodbah lahko pojavi na več mestih, je na mestu reference zapisana le tista, kjer se izraz v določeni pogodbi pojavi prvič« (8). Zame je to velika pomanjkljivost, saj ni nikjer rečeno, da je prvi zapis ravno najznačilnejši.

Ker se pa kot laik ne mislim dotikati terminologije, bi se rad le kot jezikovni in slovarski praktik dotaknil nekaj tehničnih vprašanj v zvezi z nadaljnjimi takimi in podobnimi izdajami, zlasti v času globalizacije, kakor nam narekuje naslov našega znanstvenega srečanja, pa tudi v dobi računalništva, saj sta Glosarja nastala v njegovem okrilju in očitno nista zadnja, če prav razumem napoved iz Predgovora h knjigi Temeljni akti Evropskih skupnosti:

»... obljubljam in napovedujemo, da bomo s projekti prevodov nadaljevali v prihodnje in si prizadevali, da bodo postali dostopni kar najširši javnosti. Tako bodo temeljni dokumenti in glosarji odslej prosto dostopni na spletnih straneh Službe vlade za evropske zadeve in na spletnih straneh Službe vlade za zakonodajo« (10).

Najprej z veseljem pohvalim ne le skrb slovenske Vlade za sprotno in kar najpopolnejše seznanjanje državljanov z vsemi potrebnimi pravnimi in upravnimi besedili Evropske unije, kar je seveda, mimogrede rečeno, tudi njena obveza in dolžnost, hvalim pa tudi skrb odgovornih uslužbencev Vlade za zgledne prevode, o čemer mi priča stavek iz prej omenjenega Predgovora:

»Samo prevajalke in prevajalci, lektorice, strokovnjaki s posameznih področij ter pravnice in pravniki redaktorji vedo, koliko ur, tednov in mesecev naporov je bilo vloženih v pričujoče prevode« (9).

In ravno spričo teh naporov se mi zdi zasnova Glosarjev, slonečih na teh prevodih, premalo domišljena, naj bo glede globalizacije ali tudi sicer, zato sprašujem:

1 Kako in kdo naj uporablja tak glosar?

a) Vzemimo, da imam pred seboj slovenski prevod Amsterdamske pogodbe in bi rad zvedel, kako je uradni naslov te listine.

V obeh Glosarjih zama iščem pod *amsterdamska*, *maastrichtska*, *rimska* in *pogodba*. (Sicer pa tega podatka ne dobim niti na četrti strani same knjige, kjer ga človek nujno pričakuje vsaj pri Kataložnem zapisu o publikaciji.) Še več: drugi Glosar ima dva precej različna naslova v sami knjigi na strani 3 in 65.

b) V prevodu Pogodbe se na primer srečujem z zvezo *vzdržati se glasovanja* in me zanima, kakšni so za to izrazi v nemščini in angleščini.

Glagolnika *glasovanje* v Glosarju sploh ni, je le glagol *glasovati*. Nasprotno pa v Glosarju sploh ne najdem glagola *vzdržati se*, le zvezo *vzdržani glasovi* in zanjo angleški samostalni *abstention* in nemški *Stimmhaltung*, kar me pripelje k besedilu iz Pogodbe: »Vzdržani glasovi navzočih ali zastopanih članov ne preprečujejo sprejetja ...« »pravi predaleč od iskanе zveze *vzdržati se glasovanja*, da bi mogel biti podatek iščočemu še koristen, saj mu govori kvečjemu o nenavadnem prevajanju ali pa o nenavadnem slovarju.

Oba opravljena poskusa nas torej opozarjata na nenavadno samosvojo izbiro gesel ali iztočnic, zato preizkusimo še gostoto izčrpanih pojmov in vzemimo v ta namen malo daljši odstavek:

c) minimalni standardi za dodelitev začasne zaščite razseljenim osebam iz tretjih držav (člen 73 k 2a):

aa) zveze *minimalni standardi* v Glosarju ni, so le *minimalne zahteve* (minimum requirement, Mindestvorschrift, la prescription minimale) s sklicevanjem na člen 138(2), kjer pa ni tega besedila;

bb) gesla (iztočnice) *standard(i)* v Glosarju sploh ni;

cc) zveze *dodelitev začasne zaščite* v Glosarju ni, so pa podobne: *dodeliti nalogo* (assign a task, Aufgabe übertragen, charger de la gestion de services), vendar je v navedenem členu zveza komaj še razvidna: »izvajanja posebnih nalog, ki so jim dodeljene«; podobno je z *dodeliti pravice* (confer rights, Rechte entstehen lassen, confier le droit) in z *dodeliti sodno pristojnost Sodišču* (confer jurisdiction on the Court de Justice, Zuständigkeit des Gerichtshofes bestehen, les compétences attribuées à la Cour de justice);

čč) *začasne zaščite* v Glosarju ni, sta pa *začasni nakup* (repurchase agreement, Rückkaufsvereinbarungen, en mettant en pension) in *začasni ukrep* (interim measure, einstweilige Anordnung, la mesures /?/ provisoire) s pravilnim sklicevanjem na besedilo: »Sodišče lahko v vseh pri njem vloženi zadevah sprejme potrebne začasne ukrepe«;

dd) zveze *razseljene osebe* v Glosarju ni, ravno tako tudi ne zveze *tretje države*.

Odgovora na vprašanje, kako in kdo naj uporablja ta Glosarja, pravzaprav nimam, zato sprašujem naprej:

2 Kateri ali kakšni pojmi so sprejeti v Glosar?

Odgovor v knjigi se glasi:

»Izbira besedja temelji na angleški različici in na njeni podlagi so zbrane slovarske iztočnice, pri katerih gre v večini primerov za specializirano besedje z različnih področij Evropske unije: kmetijstvo, gospodarstvo, promet, okolje, kultura, šolstvo, industrija ...« (O glosarju, 7).

V knjigi sta še vsaj dva pomembna podatka:

Podlaga za izbiro besedja je angleška različica vseh treh pogodb, Amsterdamske, Maastrichtske in Rimske.

Večinoma gre za specializirano besedje z različnih strokovnih področij.

a) Če je torej podlaga angleški izvirnik, nam Glosar, urejen po abecedi slovenskih pojmov prav malo pomaga, ker moramo najprej uganiti (ali najti v katerem od splošnih slovarjev) slovenski izraz in pomisliti, ali gre za »specializirano besedje« iz naštetih strok, in tvegati iskanje v Glosarju.

Že iz dosedanjih pogledov v Glosar pa je jasno, da ta pot ne more dati zadovoljivih odgovorov.

b) Zaradi zelo skromnega obsega obeh Glosarjev, saj je pri Amsterdamski pogodbi vsega skupaj le okoli 1200 iztočnic, od tega pod a samo dve (*azilni postopek*, *ažurirati*), pod ž en sam (*Ženevska konvencija*), pa tudi pod l en sam (*Listina Skupnosti o temeljnih socialnih pravicah delavcev*).

Tudi pri Maastrichtski in Rimski pogodbi ni dosti boljše: vsega skupaj je okoli 2500 iztočnic, vendar pod ž niti ene.

c) Izraz »specializirano besedje« z raznih strokovnih področij zveni sicer zelo obetajoče, vendar se ob malo podrobnejšem pregledu izkaže, da je dokaj varljiv, saj je na primer enajst iztočnic tipa *biti* (*biti del, biti izvzet iz tega postopka, biti pri opravljanju svojih nalog popolnoma neodvisen, biti seznanjen, biti sklepčen ...*), pet iztočnic tipa *če* (*če, če je to potrebno, če ne glede na izpolnjevanje zahtev, če obstaja resna nevarnost, da bi zašla v težave, če zagreši hujšo kršitev*), vsaj dvajset iztočnic tipa *v* (*v celoti, v celoti zavezujoč, v javni lasti, v korist organa Skupnosti, v medsebojnem soglasju ...*).

Ker so tudi druge iztočnice podobno oblikovane, ostaja za »specializirano« strokovno besedje malo možnosti, bržkone še največ s pravnega, upravnega in poslovalnega področja.

3 Komu sta torej namenjena glosarja?

Odgovor iz uvoda se glasi:

»Glosar je namenjen strokovnjakom in laikom, pravnikom in jezikoslovcem, študentom in tujejezičnim uporabnikom, vsem, ki jih zanima pravo Evropskih skupnosti in Evropska unija, in vsem, ki si želijo z njim pomagati pri branju tujejezičnih dokumentov s področja Evropske unije in pri tvorjenju novih besedil s tega področja v angleškem, nemškem ali francoskem jeziku« (8).

Tudi ta podatek zveni zelo obetavno in simpatično, še posebej, ker iz dosedanjih navedkov že vemo, da drži tudi podatek: »Glosarske iztočnice so ... enobesedne (*maladministration*) in večbesedne (*serious misconduct*), nekatere pa zajemajo kompleksne terminološke sintagme, na primer *make a noninterest-bearing deposit of an appropriate size*« (7).

In vendar je tudi ta obljuba zgolj obljuba, saj je slovenski abecedni geslovník

- a) slovenskemu uporabniku s sedmimi pečati zaprta knjiga, dokler ima na primer pred seboj le angleški izvirnik, ker je, kakor smo videli, temelj Glosarjev angleški izvirnik,
- b) neslovenskemu uporabniku pa glosar zaprt zaradi slovenskega geslovníka.

Iz tega začaranega kroga torej pomaga pravzaprav le položaj, v kakršnem so bili sestavljavci obeh Glosarjev: ti so namreč lahko imeli pred seboj oba Glosarja in Temeljne akte Evropskih skupnosti v vseh štirih jezikih.

Z drugimi besedami: Glosarja sta primerna zlasti za morebitno notranje preverjanje pri Službi Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve.

4 Kako doseči večjo korist ali širšo uporabnost takih glosarjev, tudi v smislu globalizacije?

O odgovoru na to vprašanje mora seveda razmisliti zlasti založnica obeh Glosarjev, če je zbirka sploh mišljena tudi širše, za zunanjo rabo, ne le za morebitno notranje preverjanje.

Vendar se mi zdi škoda, da se ne bi spričo novega, lahko bi se reklo deloma računalniško zasnovanega tipa geslovníka oglašil tudi kdo od zunaj, zato mi dovolite teh nekaj besed.

- a) Glosarja imata namreč namesto klasičnih geslovníkov, se pravi geslovníkov, temelječih na samostalnikih, pridevnikih, glagolih ... v kar najnevtralnejši temeljni obliki (prvem sklonu, moškem spolu, nedoločniku ...), za gesla ali iztočnice po nekakšnem načelu sestavljanek večje in manjše sprimke ali besedilne nespremenljivke, tudi cele povedi ali stavke.

b) To je kakor nalašč primerno za tako imenovano strojno prevajanje zlasti bolj ali manj enoličnih besedil, na primer raznih pogodb, tudi mednarodnih.

c) Pri tem pa seveda ne kaže združevati obeh tipov geslovnika (kakor je storjeno v našem primeru, ko je na primer v geslovniku nedoločnik *biti* splošno veljaven, v besedilu pa sedanjik: Uredba je splošno veljavna), klasičnega geslovnika z delno spremenljivimi prafaktorji, se pravi različnimi skloni, spoli, osebami, časi ...), in strojnega z zgolj mehanično ponovljivimi nespremenljivkami, temveč se je treba zaradi lažjega dela (brez dodatnih posebnih programov) odločiti za enotno strojno obliko. Vselej je seveda treba ravnati tudi le z dokončnimi besedili (izvirniki in prevodi).

č) Zelo pomembno je, katero besedilo (besedilo v katerem jeziku) je vzeto za podlago pri izdelavi geslovnika in katero besedilo (besedilo v katerem jeziku) je vzeto za abecedni geslovník, saj vemo, da je med tu obravnavanimi jeziki angleščina besedno in večidel tudi skladijsko najmanj spremenljiva, slovenščina pa vsaj besedno najbolj (skloni, osebe, časi, števila, spoli ...).

d) Če gre samo za izvirnik in za prevod v en jezik, imata strojna geslovnika lahko razmeroma velika gesla ali iztočnice, seveda odvisno od bolj ali manj preprostih besedil.

e) Kolikor več jezikov pritegujemo, toliko bolj se nam gesla ali iztočnice krajšajo in drobijo, ravno tako tudi z več različnimi besedili.

f) Pri strojnem prevajanju lahko potem programsko mehanično uporabljamo take geslovnike tudi pri prevajanju popolnoma novih besedil. Kolikor bolj so si ta po vsebini in obliki podobna, toliko boljši je rezultat.

g) Ampak eno temeljnih načel bodi: geslovniki in glosarji morajo biti popolni, se pravi, izčrpati je treba celotna besedila in napraviti popoln seznam vseh ponovitev posameznega gesla ali iztočnice. To za računalniško obdelavo sicer ni potrebno, ker so ponovitve mehanično najdljive, vendar je dragoceno za notranje preverjanje, za morebitno knjižno izdajo ali za odčitavanje na papirju pa žal ne gre brez popolnih izpisov. In ravno v tem je ena od največjih pomanjkljivosti obeh Glosarjev, o katerih govorim in ki bi ju rad videl v nadaljnjih zvezkih te zbirke v vseh pogledih izboljšana.

JEZIKOVNI VIRI IN TERMINOLOŠKI SLOVARJI

LANGUAGE SOURCES AND TERMINOLOGICAL DICTIONARIES

Polona Gantar*

V prispevku na kratko predstavimo stanje na področju slovenskih terminoloških slovarjev in predlagamo nekatere rešitve za spremljanje aktualnega slovenskega strokovnega izrazja. Pri tem izpostavljam dve bistveni nalogi:

- 1. določitev prednostnih področij z vidika potreb širše jezikovne skupnosti ter*
- 2. zagotovitev relevantnih jezikovnih virov za izdelavo kakovostnih terminoloških slovarjev; tu izpostavimo osnovna načela gradnje strokovnih korpusov, njihove bistvene značilnosti in pridobivanje jezikovnih podatkov.*

Menimo, da izpolnitev obeh nalog predstavlja temeljno osnovo za podporo slovenski terminologiji znotraj Evrope in širših globalizacijskih procesov.

The paper briefly deals with the state in the field of Slovenian LSP dictionaries, and proposes several solutions for keeping up with current Slovenian terminology. Two essential tasks are emphasized:

- 1. The evaluation of priority areas from the viewpoint of the needs of the broader linguistic community*
- 2. The ensuring of relevant language sources for quality LSP dictionaries. Here, we point out the basic principles of corpus-building, its essential characteristics, and the acquisition of language data.*

We feel that the fulfilment of both of these tasks represents a foundation for supporting Slovenian terminology within Europe and the broader globalisation processes.

Ključne besede: *terminološki slovarji, jezikovni viri, korpus strokovnega jezika*

Key words: *LSP dictionaries, language sources, LSP corpora*

1 Uvod

Jezikovni priročniki, tudi terminološki, lahko nastajajo le na podlagi konkretnega in aktualnega jezikovnega gradiva. Z vidika uresničevanja interesov govorcev slovenskega jezika je smiselno zagotoviti trajno produkcijo priročnikov, ki jih bo mogoče obnavljati skladno s spremembami v stroki in jeziku. V tem smislu je nujno ugotoviti, kateri viri so strateško najpomembnejši za govorce slovenskega jezika, v skladu s tem pa razmisliti tudi o terminoloških slovarjih najpomembnejših področij.

Najprimernejši in najrelevantnejši jezikovni vir, ki z izrabo računalniške tehnologije pri-
naša tudi novo metodologijo dela, postajajo v zadnjih desetletjih tudi na področju terminolo-

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

ških slovarjev elektronski besedilni korpusi. Dejstvo je, da sodobno slovensko teoretično in uporabno jezikoslovje, zlasti leksikografija, svojih nalog brez korpusa ne more več opravljati, saj ne izpolnjuje več niti najnižjih mednarodnih meril, ki so se temeljito preoblikovala prav zaradi korpusnega pristopa. V slovenskem prostoru korpusno jezikoslovje ni več neznanka,¹ še vedno pa je slabo poznavanje možnosti za izrabo korpusnih virov, z vidika terminografske prakse pa za zdaj še ni konkretnih rezultatov.

Na primernost izrabe korpusa za potrebe terminografije je potrebno opozoriti tudi z vidika razmeroma preproste gradnje, saj je obseg korpusa strokovnih jezikov glede na referenčne, nacionalne ipd. korpuse manjši, zaradi česar je njegova gradnja manj zahtevna, hkrati pa so v strokovni literaturi že podana bistvena načela ter izpostavljene možnosti in prednosti njegove izrabe v terminografske namene (Bowker in Pearson 2002).

2 Stanje na področju slovenske terminografije

V obdobju zadnjih osmih let je s sodelovanjem strokovnih in tehničnih sodelavcev sekcije za terminološke slovarje, zunanjih sodelavcev in sodelavcev drugih sekcij Inštituta za slovenski jezik izšlo sedem terminoloških slovarjev.² To ni malo za razmeroma kratko časovno obdobje in kolektiv, ki pri tem sodeluje, vendar premalo za potrebe slovenske terminologije in njenega uporabnika. Še vedno je namreč mogoče ugotoviti, da obstaja na področju terminoloških slovarjev precejšen prepad med potrebami jezikovne skupnosti in trenutnim stanjem. Strokovna področja, ki najbolj segajo v jezik jezikovne skupnosti in kjer je bilo v zadnjih desetih letih največ sprememb, npr. ekonomija, pravo, računalništvo, mediji, so v večji meri prepuščena komercialni in nesistemski pobudi, ki sicer daje tako dobre kot slabe rezultate, vendar pa ne more dosegati stanja, ki bi ga zagotovila sistemska in dolgoročna rešitev problematike.

Vse bolj je v slovenskem prostoru opazna tudi potreba po dvo- in večjejezičnih terminoloških slovarjih (Somers 1996, Bajuk et al. 2003), saj je pretok znanja znotraj posameznih strok izredno dinamičen in se ne zaustavlja ob jezikovnih barierah. Dvo- in večjejezični terminološki slovarji, zlasti s slovenskim geselskim izhodiščem, niso v prvi vrsti namenjeni tvorjenju tujejezičnega strokovnega besedila; njihova naloga je predvsem slediti aktualnemu stanju na področju strokovnega izrazja in ga vzporejati s slovenskimi strokovnimi dognanji in izraznimi možnostmi. Na ta način se je mogoče znebiti velikokrat poudarjenega občutka podvrženosti slovenske terminologije tujejezičnim vplivom, ki so še posebej očitni v obdobju, ko se vključujemo v evropske in širše svetovne integracije. Potreba po slovenskem terminološkem poimenovanju ostaja živa in v sorazmerju s potrebo po prenašanju in spremljanju znanstvenih dognanj, ki ne nastajajo v slovenskem jeziku. Pomembno pri tem je, da se strokovna javnost zaveda nujnosti slovenske terminologije, da se kontinuirano in hitro odziva na novo predmetnost in rešuje vprašanja sistemsko znotraj stroke. V tem kontekstu je potrebno obravnavati tudi vprašanje »umetnega« tvorjenja slovenskih izrazov nasproti konkurenčnim tujim, češ da se je le na ta način mogoče izogniti vsesplošni utopitvi slovenskega strokovnega jezika v tujih, zlasti anglo-ameriških jezikovnih vplivih. Na tem mestu želimo izpostaviti dej-

¹ Posebej je izpostavljena tudi vloga korpusov v terminologiji (Gorjanc 2002) in možnosti avtomatskega pridobivanja izrazja iz slovensko-angleških vzporednih besedil (Vintar 2002).

² Papirniški slovar (1996), Pravni terminološki slovar (1999), Veterinarski slovar (L–O: 1996, P–R: 1999, S–Š: 2002), Planinski terminološki slovar (2002), Slovenski medicinski slovar (2002).

stvo, da je logična pot ustalitve slovenskega termina mogoča samo prek strokovnega besedila in ne zunaj njega, na primer v jezikoslovčevi delavnici.

Potreba po dvo- in večjezičnih terminoloških slovarjih je prepoznana tudi v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (ISJ FR), problematika pa se za zdaj rešuje znotraj pripisovanja tujejezičnih ustreznikov na koncu geselskega sestavka, kar ne ustreza merilom večjezičnega slovarja, saj so tujejezični ustrezniki navedeni zunaj konteksta, ki daje ustrezno pomensko vrednost izrazu posamezne stroke. Zaradi besedilne nepodprtosti, ki bi dajala dejanski pregled nad pomensko in izrazno ustreznostjo tujejezičnega izraza, ta vse prevečkrat ostaja zgolj izrazni ustreznik, medtem ko je njegova pomenska vrednost bodisi specifičnejša bodisi razširjena, kar v končni fazi pomeni, da izraza znotraj konkretnega sobesedila nista medsebojno zamenljiva (Birkmann 1989).

2.1 Kratak oris dela v Sekciji za terminološke slovarje ISJ FR

Strokovni sodelavci inštituta, ki sodelujejo pri pripravi terminoloških slovarjev, so za svoje delo visoko usposobljeni, predvsem pa imajo dolgoletne delovne izkušnje. Večina se jih je strokovno oblikovala v času nastajanja SSKJ, ki mu tako strokovna kot širša uporabniška javnost za čas nastajanja ne odrekata legitimnosti. V tem času se je oblikoval tudi sistem izdelave terminoloških iztočnic, bistvo takega dela pa ostaja v sodelovanju strokovnjakov kot zunanjih sodelavcev z jezikoslovci in leksikografi. Terminološki slovarji se tako oblikujejo v večletnem obdobju na terminoloških sejah.

2.1.1 Gradivna podpora

Gradivna podpora je različna, želja je, da bi bila čim sodobnejša in reprezentativna. Pridobivanje gradiva temelji na prebiranju strokovnih besedil in izpisovanju terminov ter njihovega pomena in besedilnega okolja. Vsekakor nas ti postopki oskrbijo s številnimi koristnimi informacijami, vendar pa ima tak način pridobivanja relevantnega gradiva številne pasti.

Prva je prav gotovo v zamudnosti in dolgotrajnosti takega dela. Izpisovanje pomeni natančno prebiranje velike količine besedil, s tem pa tudi balasta, ki pogosto zabriše relevantno tipično rabo, hkrati pa otežuje izločitev individualnih rab posameznega avtorja. Pri ročnih izpisih je pogosto težko zaznati in obenem abstrahirati vzorce lingvističnih in stilnih regularnosti, kadar so razpršeni med številna besedila. Prav zaradi tega ima ekscerpiranje tekstov v neelektronski obliki številne pomanjkljivosti tako pri zagotavljanju dovolj velike količine besedil, ki bi zagotovila vsa relevantna pojmovanja, termine in jezikovne/slovnične vzorce, kot v načinu besedilne analize. Glavna pomanjkljivost ostaja v tem, da slovarski opis ne nastaja na podlagi analize sodobnega gradiva, temveč na podlagi jezikovne intuicije skupine avtorjev. Bistveni premiki, ki so nastali na področju gradivnih virov in posegli v vse sfere jezikovnih raziskav, ostajajo prezrti. Konkretnih aktivnosti v zvezi z izgradnjo terminološkega korpusa glede na trenutne aktualne potrebe za zdaj ni.

Poleg tega je, ob sicer razmeroma velikem številu izdanih strokovnih slovarskih priročnikov, teoretična podpora izdelavi terminoloških slovarjev in aplikacija spoznanj na področju terminografije majhna. Sodelujoči navadno ne izhajajo iz zasnov in navodil, izdelanih za posamezni slovar, ki bi zlasti zunanjim sodelavcem omogočila pregled nad zasnovo, hkrati pa izrabo predvidenih postopkov za leksikografsko ureditev in vpliv na

podobo končnega izdelka. Tak način dela ima precej slabosti, ki vsaka po svoje vplivajo na končni rezultat.

Delavci sekcije se problema zavedajo, zato se je vzporedno oblikoval način dela, pri katerem avtorji izhajajo iz izdelanega pojmovnega sistema znotraj obravnavane stroke,³ v tem smislu pa se z izpisi iz sodobnih besedil dopolnjujejo in preverjajo predhodno nastali, navadno časovno precej oddaljeni geslovniki.

3 Kako slediti dinamiki terminoloških poimenovanj

Kot smo že izpostavili, sta bistveni predvsem dve nalogi: 1. določiti prednostna področja z vidika potreb širše jezikovne skupnosti ter 2. zagotoviti relevantne jezikovne vire za izdelavo kakovostnih terminoloških slovarjev. Pri tem se vlogi jezikoslovca terminografa in strokovnjaka tvorno dopolnjujeta.

3.1 Prednostna področja

Državna raziskovalna ustanova, v okviru katere je tudi Inštitut za slovenski jezik FR, naj bi bila nosilec systemske pobude pri reševanju problema slovenske terminologije. V splošnem to pomeni, izdelati čim bolj učinkovit celostni sistem za spremljanje slovenskega strokovnega izrazja, kar je mogoče opredeliti z naslednjimi izhodišči:

- Vzpostaviti tvoren stik s strokovnjaki (avtorji strokovnih besedil) s področij, ki so z vidika prednostnih nalog najpomembnejša. Na podlagi svetovnih oz. globalnopolitičnih smernic in nacionalnih posebnosti jih je mogoče ločiti v tri skupine.
 - a) Stroke, ki so jim v letih po 2. svetovni vojni vlade in industrija zlasti v ameriškem okolju posvečale največ pozornosti in s tem tudi finančne podpore, so doživele pospešen razvoj, izoblikoval pa se je tudi način raziskovalnega dela, ki je predvideval mednarodno zasedbo strokovnjakov. Zanje je značilen hiter razvoj tehnologije, s tem pa tudi izredna dinamika strokovnih poimenovanj (Gorjanc 1996: 251). Sem sodijo zlasti naravoslovne vede, kot so fizika, kemija, računalništvo, medicina, genetika in vojaška industrija.
 - b) Stroke, ki so bodisi z izrabo nove tehnologije in dosežkov (npr. telekomunikacije, računalništvo, elektrotehnika) bodisi zaradi svetovnih dogodkov posredno postale aktualne za širšo uporabniško javnost (npr. ekologija, alternativna medicina, meteorologija itd.). Tudi zanje je značilna izredna dinamika poimenovanj, množičnost oz. številčnost naslovnikov in uporabnikov pa pomeni pretok strokovnega izrazja v splošni jezik.⁴
 - c) Stroke, ki doživljajo pospešen razvoj predvsem na nacionalni ravni kot posledico konkretnih družbenopolitičnih sprememb, npr. vključevanje v evropske integracijske procese (pravo, ekonomija, borzništvo, menedžment, oglaševanje).
- Organizirati sodelovanje z znanstvenimi inštitucijami za pridobivanje relevantnih stro-

³ Pojmovni sistem v terminološkem slovarju je na slovenski botanični terminologiji prikazan v Košmrlj - Levačič 2001.

⁴ Ugotovitve so podprte z registracijo pomenskih širitev, kot se kažejo v korpusu slovenskega jezika FIDA, in deloma s pregledom novih besed, sprejetih v širši orientacijski geslovník za izdelavo slovarja novejšega slovenskega besedja.

kovnih besedil na eni strani in prepoznavati potencialne uporabnike terminološkega slovarja na drugi.

- Upoštevati glavne razvojne smernice posameznih strok in njihove napredke tako v globalnem kot lokalnem smislu.

Rezultat teh aktivnosti naj bi bil izdelan sistem za kontinuirano spremljanje razvoja strokovnega jezika zlasti prednostnih področij, v končni fazi pa naj bi bila zagotovljena ustrezna terminološka informacija, kot odraz dejanskega stanja na področju izrazja posamezne stroke. Medinstitucionalno povezovanje in povezovanje strok pa bi zagotovilo infrastrukturo in postopke za standardizirano in čim bolj preprosto izmenjavo jezikovnih podatkov.

3.2 Jezikovni viri

Druga pomembna naloga je izgradnja ustreznih jezikovnih virov za izdelavo terminoloških slovarjev. Tu imamo v mislih elektronsko besedilno zbirko strokovnih besedil – terminološkega korpusa – kot temeljnega pogoja za spremljanje strokovnega izrazja, izdelavo in obnavljanje terminoloških slovarjev, jezikoslovne terminološke raziskave, prevajanje itd.

3.2.1 Korpus strokovnega jezika

Znotraj korpusnega jezikoslovja so korpusi strokovnih jezikov navadno opredeljeni kot *korpusi podjezikov*, njihova bistvena lastnost pa je, da predstavljajo jezik v točno določeni rabi (Gorjanc 2000: 7), zato so, kot rečeno, aktualni zlasti v okviru terminoloških raziskav. Metodologija gradnje strokovnih korpusov je v veliki meri prekrivna z referenčnimi korpusi, za doseganje reprezentativnosti pa so glede na specifiko strokovnih jezikov in namembnost oblikovani posebni parametri za njihovo uravnoteženost (Gorjanc 2002: 7, 75).

3.2.1.1 Velikost

Korpus je navadno obsežna zbirka besedil v elektronski obliki, vendar pa je pojem velikosti relativna kategorija; še posebej pri korpusu strokovnega jezika ni nujno, da več pomeni tudi bolje. Odločitev o velikosti korpusa je v prvi vrsti vezana na namen njegove izrabe, praviloma pa velja, da je korpus strokovnega jezika manjši od korpusov, ki so namenjeni preučevanju splošnega jezika. Prvi vzrok je v količini besedilne produkcije, ki je znotraj predmetnostnega področja stroke občutno manjša kot v primeru splošnega jezika, predvsem pa je velikost korpusa strokovnega jezika odvisna od predmetnostnega področja, na katero se terminologija nanaša. Zato je velikost korpusov strokovnega jezika določena s kvaliteto besedilnih virov, je pa zaželeno čim večje število relevantnih besedil znotraj posameznega predmetnostnega področja (Pearson 1998: 59).

Možnost besedilnega vzorčenja, ki predvideva vključitev samo dela besedila, ne pa njegove celote, je za gradnjo takega korpusa manj primerna. Pojmi, termini in tipični vzorci, ki zanimajo terminografa, se namreč lahko pojavljajo kjerkoli v besedilu. Še več, umestitev termina v besedilo je za leksikografa zelo pomembna, saj se pogosto dogaja, da je pojem uveden in pojasnjen v svoji polni obliki samo v uvodnih poglavjih besedila. Če se torej odločimo za dele besedila, tvegamo izključitev informacije, ki je zelo pomembna za ustrezno razumevanje strokovnega izraza.

3.2.1.2 Sinhronost

Odločitev o velikosti korpusa je povezana tudi z odločitvijo o tem, ali naj sledi spremembam jezika v času ali naj se osredotoči na stanje terminologije v določenem časovnem izseku. V prvem primeru je dodajanje aktualnega besedilnega gradiva in izločanje zastarelega z vidika terminografije zanimiva takrat, ko želimo slovarsko predstaviti pomenski in izrazni razvoj termina. Starejše gradivo je koristno tudi z vidika večje besedilne informacije, saj je pri prvih pojavitvah termina iz besedila ponavadi lažje ugotoviti njegov pomen kot kasneje, ko se že ustali v terminološkem sistemu. Na drugi strani sinhroni statični korpus odraža aktualno stanje terminologije v določenem obdobju in je zaradi možnosti za ugotavljanje stopnje ustaljenosti izraza na določeni časovni točki za terminologijo zelo zanimiv. Tak korpus omogoča tudi sprejem jezikovno ustrežnejše variante v času umeščanja termina v jezik stroke in ne pozneje, ko se taki posegi ne obnesejo več (Gorjanc 1996: 253; Bowker 1996: 43).

3.2.1.3 Tip besedila

Pri gradnji korpusa strokovnih jezikov je pomembna odločitev o tem, koliko različnih besedil nameravamo vključiti v korpus, in o tem, koliko različnih avtorjev bomo pri tem upoštevali. S korpusom, ki je sestavljen iz besedil različnih avtorjev, ima terminograf več možnosti, da pridobi podatke oz. ugotovi, kateri pojmi in termini so uporabljeni v jeziku določene stroke ter kako. Na ta način se izogne individualnim posebnostim. Pri gradnji strokovnih korpusov je smiselno zajeti tako eno- kot večavtorska besedila ter besedila, katerih avtorskost je vezana na inštitucijo (Pearson 1998: 60). V tem primeru ustreznost besedila, zlasti v smislu sprejetosti v strokovni javnosti, zagotavlja urednik ali uredniški odbor uveljavljene strokovne publikacije (Gorjanc 2002: 78).

Pri izboru ustreznih besedilnih tipov je smiselno razmisliti tudi o različnih nivojih strokovne komunikacije (Bowker in Pearson 2002: 50/51).

- Strokovnjaki določenega področja uporabljajo v medsebojni komunikaciji, npr. z objavami v strokovnih revijah, zelo specializiran jezik in navadno ne čutijo potrebe po pojasnjevanju v stroki že uveljavljenih pojmov. Ta tip besedil je smiselno izrabljati za zajetje poimenovanj nove predmetnosti in vsebin.
- Na drugi strani strokovnjaki v komunikaciji s strokovnjaki sorodnih strokovnih področij ali s študenti, npr. prek učbenikov, posamezne pojme zelo natančno pojasnjujejo, zato je ta tip besedil primeren predvsem za ugotavljanje pomenske vrednosti strokovnega izrazja.
- Tretji tip komunikacije poteka med strokovnjaki in nestrokovnjaki. V besedilih tega tipa, gre zlasti za specializirane kolumne ali strani v časopisju, je mogoče pričakovati manjšo zgoščenost terminov, strokovnjak pa se navadno odloča za opis zapletenih pojmov z elementi splošnega jezika. Ta tip besedil je med drugim primeren za ugotavljanje prehajanja strokovnih izrazov v splošni jezik.

3.2.1.4 Zamejitev predmetnostnega področja

V samem izhodišču pri gradnji korpusa strokovnega jezika je pomembna tudi zamejitev predmetnostnega področja. Terminologi, ki se že dlje časa ukvarjajo s terminologijo in njenim zajetjem v slovar, se dobro zavedajo ohlapnih mej predmetnostnega področja stroke, težnja

po multidisciplinarnosti raziskav pa je te meje še dodatno zrahljala. Hkrati je nabor korpusnih besedil treba zamejiti tudi glede na vključenost terminologije v splošni jezik.

3.2.1.5 Prenosnik

Pri gradnji korpusov strokovnih jezikov je treba upoštevati tudi prenosnik, ki se nanaša na to, ali obstaja besedilo prvotno v pisni (tiskani), elektronski ali govorjeni obliki. Osnovna odločitev je povezana s tem, kaj želimo preučevati oz. kakšen tip slovarja želimo izdelati. Se pa moramo zavedati, da je oblikovanje korpusa govorjenega strokovnega jezika veliko bolj zahtevno, kot je gradnja korpusa, ki vključuje elektronska in tiskana besedila, ki jih je mogoče kadarkoli pretvoriti v elektronsko obliko.

3.2.1.6 Jezik

Kar zadeva jezik v korpus vključenih besedil, obstajata skladno z opredelitvijo eno- oz. večjezičnega slovarja tudi pri gradnji korpusa samo ti dve možnosti. Glede na izhodišče – spremljanje slovenske terminologije – je za nas zanimiv enojezični korpus, medtem ko je za prevajalske namene zanimiv t. i. vzporedni korpus, o katerem tu ne bomo govorili, je pa tak korpus nujen za izdelavo večjezičnih terminoloških slovarjev.

3.2.2 Orodja za analizo korpusa

Izgradnja korpusa strokovnega jezika pomeni šele postavitve relevantnega jezikovnega vira za izdelavo terminoloških slovarjev. Za vzpostavitev ustrezne informacije v slovarju pa je potrebno pridobiti korpusne podatke. Za to so danes na voljo različna računalniška orodja za analizo korpusa, ki imajo v splošnem dvojno vlogo: omogočajo izdelavo t. i. liste (najpogostejših) besed, ki jih nato z analizo konkordančnega niza (tj. z analizo vseh pojavitev iskane besede v njihovem minimalnem sobesedilu) opredelimo glede na terminološko oz. neterminološko vrednost. Gre za postopek, ki nam v izhodišču omogoči izdelavo geslovnika, v nadaljevanju pa prepoznavnost vsebinske vrednosti termina in njegove tipične rabe. Na drugi strani konkordančniki uporabniku omogočajo videti vse pojavitve določene besede v njenem minimalnem besedilnem okolju. Ta informacija je navadno vezana na t. i. KWIC⁵ format, pri katerem so pojavitve iskanega vzorca razvrščene na sredini ekrana z določeno količino sobesedila na obeh straneh. V nadaljevanju je konkordance mogoče urejati na različne načine, ki omogočajo lažjo identifikacijo vzorcev tako na pomenski kot strukturni (izrazni) ravni.

3.2.3 Zakaj uporabljati korpus pri raziskavi (strokovnega) jezika

3.2.3.1 Sekundarni viri

Obstajajo seveda tudi drugi tipi virov, ki omogočajo raziskavo strokovnega jezika. V mislih imamo številne slovarje in besedila v neelektronski obliki ter nasvete področnih strokovnjakov. Navadno se zanašamo tudi na lastno intuicijo. Vsi ti viri zagotavljajo številne

⁵ Kratica označuje ključno (tj. iskano) besedo v kontekstu (key word in context).

informacije, vendar ima korpus vrsto prednosti glede na druge vrste virov zlasti zaradi racionalizacije postopkov in pridobivanja relevantnih informacij.

Osnovna pomanjkljivost slovarskih virov je v njihovi nenehni nepopolnosti. Tako kot se razvija svet okrog nas, se nenehno razvija tudi jezik, kar pomeni, da tiskani slovarji zelo hitro zastarajo. Zlasti znanost in tehnologija sta področji, ki se pogosto razvijata tako hitro, da slovarji zastarajo že do časa, ko dejansko izidejo, kar pomeni, da ne odražajo trenutnega stanja védenja in jezika. Zelo pogosta kritika tiskanih slovarjev je, da ne ponujajo dovolj sobesedilnih informacij in informacij o rabi. Za razlagalni terminološki slovar je pomembno, da pokaže, kako se termin dejansko uporablja, kar pomeni, da v skladu z informacijo, kaj pomeni, potrebuje tudi informacijo o tem, kako se rabi v besedilu. Čeprav se leksikografi zavedajo pomembnosti sobesedila pri ustreznem razumevanju in njegovi rabi, se kontekstualni predstavitvi terminov pogosto izogibajo tudi zaradi omejitev v obsegu slovarja.

Čeprav ostaja sodelovanje z zunanjim strokovnjakom še vedno zelo dobrodošla informacija, je le-to lahko omejeno na elektronsko komuniciranje, obenem pa odpadejo vse težave pri organizaciji stalne skupine sodelujočih strokovnjakov. Terminografu je z izrabo elektronske baze in programov omogočeno, da sam vodi in spremlja nastajanje slovarja od oblikovanja geslovnika do strukturiranja geselskega članka in njegove končne knjižne ali elektronske oblike. Neposredno to pomeni tudi racionalizacijo dela pri angažiranju tehničnih sodelavcev ter porabi osnovnih sredstev in materiala. Da bi bilo vse to omogočeno, so potrebni dober korpus in orodja, ki omogočajo kvalitetno izrabo korpusnih podatkov. Zlasti pomembne so možnosti za pridobivanje statističnih podatkov in podatkov o besedilnem viru, dalje iskalne možnosti, ki upoštevajo terminološko specifikko, in seveda dovolj velik obseg, ki zagotavlja relevantne podatke.

3.2.3.2 Uporabniški vidik

Pri izdelavi terminoloških slovarjev se vse premalo upošteva uporabnik. Ta si navadno želi slovar, ki je primernega obsega, da ga bo lahko uporabljal vedno, kadar bo želel konkretno informacijo, pri tem pa mu le-te ne bo treba iskati med številnimi drugimi (Bowker in Pearson 2002: 15). Leksikograf se mora torej med drugim odločiti tudi o tem, katere informacije bo iz slovarja izključil. Žal leksikografove odločitve pogosto niso v skladu s potrebami uporabnika. Tako so denimo krajšave in kratice in druge različne oblike krajšanja ter tipične zveze navadno izključene iz slovarjev, čeprav se relativno pogosto pojavljajo v besedilih, zlasti v strokovnem jeziku. Seveda pa je problem tudi obraten: kot je spregledanih veliko novih izrazov in pomenov, na drugi strani polnijo slovarje številni izrazi in pomeni, ki z vidika stroke niso več zanimivi – v slovarjih tako ostajajo termini, čeprav niso več del sodobne rabe.

3.2.3.4 Pogostnost in dejanska raba

Naslednja pomembna informacija, ki jo v nasprotju s slovarskimi viri zagotavlja korpus, je dejanska pogostnost/prisotnost konkretnega termina v stroki oz. strokovnih besedilih, kot se kaže v konkretnih statističnih izračunih. Pri tem je treba poudariti, da se leksikograf o vključitvi oz. izključitvi termina ne more zanašati samo na frekvenco, je pa to vsekakor podatek, ki pomaga in upravičuje odločitev.

4 Zaključek

Glavni delež produkcije terminoloških slovarjev ostaja znotraj komercialne pobude in je bolj ali manj stvar posameznih avtorjev. Na drugi strani je očitna širša potreba po kontinuirani produkciji terminoloških slovarjev, ki zahteva tudi razmislek o obnavljanju podatkov in vzdrževanju kontinuitete slovenskih strokovnih poimenovanj. V tem smislu je potrebno določiti prednostna področja, tj. tista, ki so glede na razvojne smeri stroke in znanosti v slovenski družbi najaktualnejša, in navezati ustrezne medinstitucionalne stike ter zagotoviti relevantne jezikovne vire.

Najprimernejši in najrelevantnejši jezikovni vir, ki z izrabo računalniške tehnologije prinaša tudi novo metodologijo dela, postajajo v zadnjih desetletjih tudi na področju terminoloških slovarjev elektronski besedilni korpusi. Glede na klasične metode dela pomeni izraba korpusa številne prednosti, ki se kažejo:

- v avtomatizaciji in racionalizaciji leksikografskih postopkov;
- v možnosti vpogleda v aktualno stanje na področju strokovnega izrazja tako z izraznega kot pomenskega in razvojnega vidika;
- v možnosti kontinuiranega spremljanja strokovnega izrazja in posredovanja aktualnih izraznih in pojmovnih sprememb;
- v pridobivanju ustreznih sobesedilnih informacij in informacij o tipični terminološki rabi;
- v možnosti izločanja informacij, ki so bodisi posledica individualne rabe bodisi predstavljajo v strokovni literaturi presežena pojmovanja.

Bojazen, da se bo slovenska terminologija izgubila najprej v evropskem in nato širšem globalizacijskem procesu, je upravičena samo v primeru držanja križem rok, v naslanjanju na preživeto metodologijo in zastarele vire. Povsem enakovredne možnosti se slovenski terminologiji ponujajo ob zagotovitvi aktualnih in preiščljeno izdelanih jezikovnih virov, ki bi združevali čim več zainteresiranih partnerjev, tako znotraj posameznih strok kot jezikoslovcev. Dejansko uresničitev formalno enakovrednega položaja znotraj uradnih jezikov Evropske unije zagotavlja v prvi vrsti umeščanje jezikovnih podatkov v evropski prostor. Normalno soobstajanje znotraj večjezikovne integracije lahko zagotavlja samo spremljanje in prepoznavanje dejanskega stanja in funkcije slovenske terminologije, ne pa (umetno) pripisovanje lastnosti, tako z vidika jezikovnosistemske, izrazne kot vsebinske prepoznavnosti, ki so navadno odraz preteklega obdobja ali želja/vidik posameznika, četudi jezikoslovca ali področnega strokovnjaka.

5 Literatura

- Jože BAJUK, Simona FAJDIGA, Primož LONGYKA, Gorazd PODBEVŠEK, 2003: *Angleško-slovenski pravni slovar*. Elektronski vir. Ljubljana: Prestige Group.
- Karl-Heinz BIRKMANN, 1989: *Data systems and communications dictionary: German-English, English-German. Wörterbuch der Daten- und Kommunikationstechnik: Deutsch-Englisch, Englisch-Deutsch*. Wiesbaden: Oscar Brandstetter Verlag.
- Lynne BOWKWR, Jennifer PEARSON, 2002: *Working with Specialized Language. A practical guide to using corpora*. London, New York: Routledge.
- Vid BURNIK, 2000: *Terminološki slovarji – kritike zasnov*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

- Vojko GORJANC, 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike). *Jezik in čas*. Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Vojko GORJANC, 2002: *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Borislava KOŠMRLJ - LEVAČIČ, 2001: Primer hierarhične strukturiranosti terminov, kot jo izkazuje terminološki slovar. *Dvojezična i višjejezična leksikografija*. Zagreb: HAZU, Razred za filološke znanosti, Odbor za leksikografiju. (V tisku.)
- Anja KÜHNER, Thilo STURM, 2000: *Das Medien-Lexikon: Fachbegriffe von A-Z aus Print, Radio, TV und Internet*. Landsberg, Lech: Verlag Moderne Industrie.
- Jennifer PEARSON, 1998: *Terms in Context*. Studies in Corpus Linguistics 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Harold SOMERS, 1996: *Terminology, LSP and translation*. Studies in language engineering in honour of Juan C. Sager. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Špela VINTAR, 2002: Avtomatsko luščenje izrazja iz slovensko-angleških vzporednih besedil. *Jezikovne tehnologije*. Information Society Multi-Conference. IS 2002, 14.–15. oktober. Ljubljana: Inštitut Jožef Stefan.

Slovarji

- Papirniški terminološki slovar*. Sestavila in uredila Marjeta Humar s strokovnjaki za papirništvo na podlagi gradiva inž. Staneta Bonača. 1996. Ljubljana: ZRC SAZU. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za terminološke slovarje.
- Planinski terminološki slovar*. Slovensko-angleško-nemško-francosko-italijanski slovar planinskega, alpinističnega, plezalskega izrazja. 2002. Ljubljana: ZRC SAZU. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za terminološke slovarje.
- Pravni terminološki slovar (do 1991, gradivo)*. 1999. Ljubljana: ZRC SAZU. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za terminološke slovarje.
- Slovenski medicinski slovar*. 2002. Ljubljana: Medicinska fakulteta.

Internetne strani

- <http://www.fida.net>
<http://www.medien-lexikon.de>
<http://www.cup.org/esl/cdae>

UPORABNIŠKI RAČUNALNIŠKI PROGRAM SlovarRed 2.0

SlovarRed 2.0 – A TERMINOLOGICAL APPLICATION

Borislava Košmrlj - Levačič*
Tomaž Seliškar**

Sodelavci Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša uporabljamo pri svojem delu računalniški program, ki smo ga razvili v sodelovanju z zunanjim sodelavcem Tomažem Seliškarjem. Program na mikrostrukturni ravni podpira vnos iztočnic, slovnčnih podatkov, razlag, zgledov rabe, razmernih izrazov in tujejezičnih ustreznikov. Tako nastaja podatkovna baza, podprta z Microsoftovim podatkovnim strežnikom SQL Server 2000 in uporabniškim vmesnikom, razvitem v Microsoftovem Accessu XP, v kateri so posamezne prvine medsebojno hierarhično povezane in omogočajo nastajanje makrostrukturne ravnine terminoloških slovarjev. Program podpira tudi dodatno obdelavo in redakcijsko usklajevanje slovarskih sestavkov, izpisovanje izbranih podatkov v Wordu ter hkrati omogoča tudi evidentiranje bibliografskih podatkov o uporabljenih virih, podatkov o sejah in sodelujočih zunanjih sodelavcih ipd.

The members of the Section for Terminological Dictionaries of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language have been using their own computer application, developed in the co-operation with their external associate, Tomaž Seliškar. At the microstructural level, SlovarRed 2.0 supports the input of entries, grammatical data, definitions, examples of use, labels, and foreign language equivalents. Thus, a database is being created. Supported by Microsoft SQL Server 2000 and a users interface developed in Microsoft Access XP, it hierarchically connects the data, and enables the creation of the macrostructural plain of terminological dictionaries. The program supports additional processing and editorial co-ordination of the entries, the export of data to Microsoft Word, the recording of bibliographical data on the references, meetings, external associates etc.

Ključne besede: terminologija, terminografija, uporabniški računalniški program

Key words: terminology, terminography, computer application

1 Uvod

Uporabniški računalniški program SlovarRed 2.0 je nadgrajena različica programa, ki jo je v drugi polovici leta 2002 za potrebe slovarske redakcije v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU izdelal Tomaž Seliškar v sodelovanju s člani te Sekcije. Ob delu so se namreč v prvotni različici pokazale številne pomanjkljivosti, ki jih je bilo mogoče z nadgradnjo odpraviti.¹

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

** Vrtna ulica 6, 9000 Murska Sobota

¹ Člani Sekcije uporabljamo novo, izpopolnjeno različico od februarja 2003.

Računalniški program SlovarRed 2.0 za izdelavo terminoloških slovarjev omogoča vnos slovarskih podatkov na mikrostrukturni ravni, njihovo urejanje, sistematiziranje in obdelovanje po različnih kriterijih, izpisovanje celote ali ustreznega dela nastajajočega slovarskega besedila, pri čemer je izpis urejen in oblikovan kot približek končnega besedila.

Ogrodje slovarske računalniške baze gradijo strukturne, medsebojno hierarhično povezane slovarske sestavine, zbrane v t. i. sistemskih tabelah, in vsebinski del baze, ki ga tvorijo sestavine bodočih slovarskih sestavkov, iz katerih postopoma nastaja končno besedilo terminološkega slovarja. Strukturne prvine so stalne in veljavne za vse terminološke slovarje, ki nastajajo v Sekciji, vsebinske pa so, razumljivo, proste, spremenljive in vezane na posamezni slovar.

Program je strukturiran tako, da se v iztočničnem oknu izkazuje izrazna ravnina termina, medtem ko je pomenski strani namenjeno eno ali več razlagalnih oken. Oboja okna dopolnjuje več t. i. visečih oken za vnos in organizacijo podatkov, ki se nanašajo na ostale slovarske prvine.

2 Vnos in redakcija slovarskih sestavkov

Vnos slovarskih sestavkov se razlikuje od klasičnega vpisovanja le-teh v urejevalnike besedil. Vnos poteka v vnaprej pripravljene vnosne maske. Najprej je potrebno vnesti iztočnico z zaglavjem, nato vse razlage, kazalke, dvojnice iztočnice in ostale podatke o iztočnici (ključe, alternativne razlage, ustrezničke, razmerne izraze, hierarhično umestitev iztočnice ...). Pri vnosu vrstni red vnašanja iztočnic ni pomemben, saj lahko kadar koli razvrstimo gradivo po katerem koli polju, s pomočjo iskalnika pa brez težav poiščemo iskani slovarski sestavek.

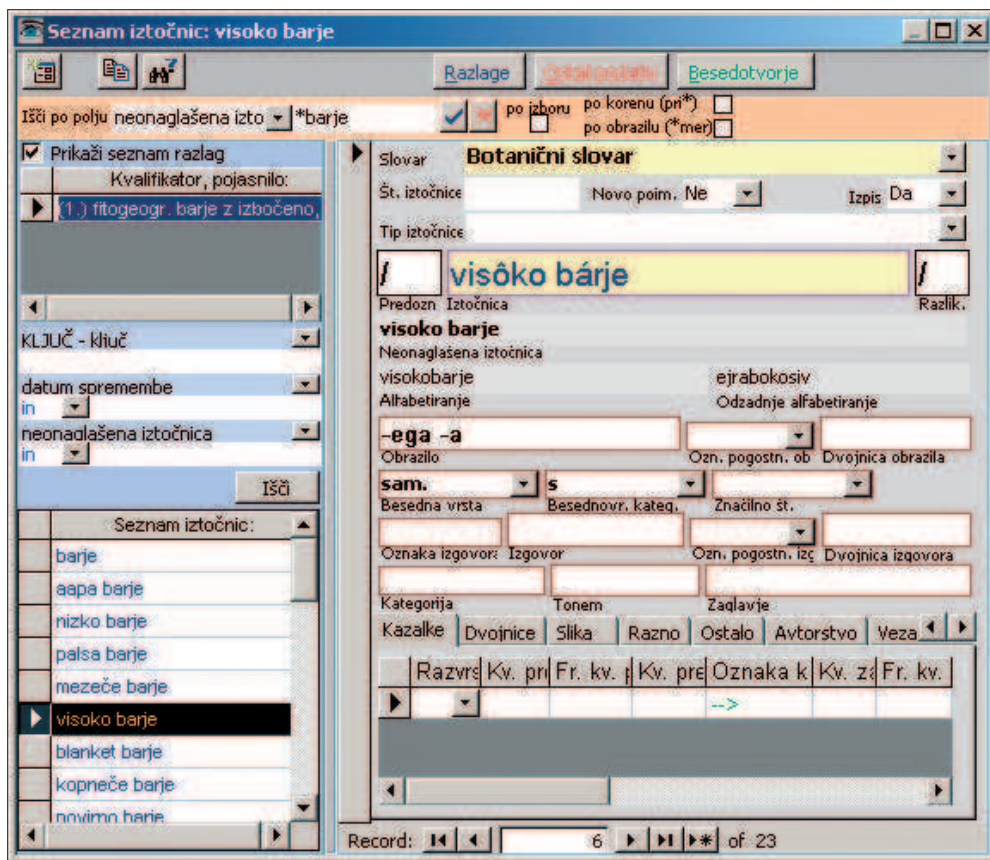
2.1 Vnos podatkov v iztočnično okno

Iztočnično okno je razdeljeno na polja za vpis prve slovarske oblike terminov s pripadajočimi slovničnimi (oblikoslovnimi) podatki (slika 1). Polja si praviloma sledijo v zaporedju, v kakršnem bodo vneseni podatki izpisani v slovarju. Osrednje, najpomembnejše je polje za vpis in onaglaševanje iztočnic, ki je tudi grafično poudarjeno. Ostale oblike – neonaglašena oblika termina, ki omogoča hitro iskanje po iztočnicah, zapis večbesednih terminov brez presledkov za razvrščanje po absolutni abecedi, in odzadnja oblika za izpis terminov po odzadnji abecedi – se izpišejo avtomatično.

Terminološki slovarji se razlikujejo od splošnih slovarjev v tem, da se termini, ki se izrazno prekrivajo z besedami iz splošnega jezika, navajajo le z eno, v splošni rabi prevladujočo obliko. To velja tako za prvo, kot tudi neprvo slovarsko obliko; npr. navede se le **gòzd**, gòzda, ne pa tudi **gózd** -a, **tekóča vóda** -e -e, ne pa tudi -e vodé.² Prav tako se ne navajajo tonemi.

Ne glede na potrebo po jasnosti in nedvoumnosti, zaradi katere naj bi se za posamezni pojem v stroki uporabljal le en izraz, se v dejanski strokovni rabi, zlasti pri prevzetem izrazju, sočasno pojavljajo tudi pisne različice, ki jih v terminološkem slovarju ni mogoče spregledati. Zato nadgrajeni program omogoča, da ob izhodiščni prvi slovarski obliki v ustrezna polja

² V slovarskem delu SP 2001 so v zaglavju pri iztočnici vóda navedeni tudi še končaji za ostale sklone: tudi vóda -é, druga oblika dalje -i -ó -i -ó; -é -á -áma -é -áh -áma; -é -á -ám -é -áh -ámi snov., tož. ed. v predl. zv. tudi vódo.

Slika 1: Iztočnično okno s pregledom razlag v zgornjem levem delu okna, z iskalnikom v osrednjem levem delu, seznamom iztočnic v levem spodnjem delu okna, hitrim iskalnikom v zgornjem delu okna in vnosnimi polji za vnos iztočnice in zaglavja.

vpišemo tudi eno ali več njenih različic, npr. **ásk** -a tudi **áskus** -a, **mejóza** -e in **meióza** -e.³ Pri prevzetih terminih se kot iztočnica praviloma navede podomačena oblika termina, polcitatna pa kot njena različica, npr. **ljáno** -a in **llano** -a [ljáno]. Ker imajo posamezni termini lahko podvojeno tudi izgovorno obliko, je predvideno ustrezno polje tudi za te primere.

Z odpiranjem ustreznega visečega okna se v novi programski različici odprejo polja za vpis podatkov o jeziku, iz katerega je bil termin (neposredno) prevzet, in za vpis njegove izvorne oblike. Ker se polcitatni terminološki leksemi najpogosteje prevzemajo kot celota, tj. skupaj z izrazom se prevzame tudi njegov pomen, zato ob tujejezičnem izrazu ni potrebno navesti tudi njegovega izvornega pomena, niti ni smiselno navajati pomena njegovih sestavin.⁴ Npr. v biogeografiji je bil izraz **ljano** prevzet po šp. **llano**, in sicer v pomenu *visokotravnata*

³ Navajani zgledi so povzeti po nastajajočem botaničnem terminološkem slovarju. V komisiji sodelujejo: prof. dr. Franc Batič (strokovni vodja), prof. dr. Aleksa Cimerman, prof. dr. Nada Gogala, prof. dr. Andrej Martinčič, mag. Andrej Seliškar, akad. dr. Alojz Šercelj, mag. Boris Turk in Borislava Košmrlj-Levačič kot terminografski vodja.

⁴ V osnovi slovarjev, ki nastajajo v Sekciji, etimološki podatki niso predvideni.

savana (v porečju *Orinoka*). Omenjena polja so namenjena tudi za pojasnila o kratičnih oblikah terminov, ki se po načelih mednarodnih kodeksov za posamezna strokovna področja, npr. za biologijo, prevzemajo v izvorni obliki, največkrat v angleščini. Npr. **DNA** -- [deená] m angl. deoxyribonucleic acid → deoksiribonukleinska kislina. Za to kratico se je zaradi pogoste rabe izjemoma tudi v stroki uveljavila še poslovenjena različica **DNK**, in sta zato obe navedeni pri iztočnici **deoksiribonukleinska kislina**. Za uporabnika je smiselni tudi podatek o vrsti krajšave, zato v ustrezno polje vpišemo, ali se v iztočnici navedena oblika uvršča med kratice ali simbole.

Kljub prizadevanjem številnih komisij in odborov, da bi izrazje kar najbolj poenotili in zmanjšali število terminoloških dvojnic in sopomenk (HTM 1997), je terminov, za katere najdemo v strokovni rabi tudi sopomenske izraze, kar precej. Eden od razlogov je gotovo tudi ta, da se strokovnjaki pri mednarodnem pretoku znanja pogosto zatekajo k prevzemanju, pri čemer prihaja do različnih stopenj podomačitve prevzetih terminov oz. se lahko ob njih navadno po določenem času ustvarijo tudi domača poimenovanja, ki so velikokrat le dobesedni prevodi (kalki) po tujejezičnih motivacijskih vzorcih tvorjenih terminov. Npr. **svetlobni žetveni kompleks** po angl. **light-harvesting complex**, pri katerem je motivacija »svetlobna žetev« vsaj za slovenščino precej nenavadna.⁵ Na ta način se v terminologiji neredko ustvarjajo terminološke dvojice *domače* : *prevzeto*, ki jih morajo izkazovati tudi terminološki slovarji. Rešitev je seveda več; obe obliki je mogoče izkazati kot enakovredni, in sicer z dvema slovarskima sestavkoma, ki se razlikujeta le v iztočnici in morda še uvrščevalnem razlagalnem terminu. Npr. izraza **spora** : **tros** se v biologiji, botaniki rabita povsem enakovredno in imata enak pomenski obseg, zato bi ju prikazali: **spóra** -e ž **1.** bot. *negibljiva, morfološko različna nespolna razmnoževalna struktura rastlin, npr. spore mahov, praproti, enocelični pelod semenk* **2.** mikol. *enocelična ali večcelična ... morfološko različna razmnoževalna struktura ... gliv*⁶ in **trós** -a m **1.** bot. *negibljiva, morfološko različna nespolna razmnoževalna struktura rastlin, npr. trosi mahov, praproti, enocelični pelod semenk* **2.** mikol. *enocelična ali večcelična ... morfološko različna razmnoževalna struktura ... gliv*. Drugi dve možnosti pa sta, da eno od obeh oblik prikažemo kot prednostno s polnim slovarskim sestavkom, drugo pa le s kazalko ali obratno, torej bodisi kot: **spóra** -e ž **1.** bot. *negibljiva...razmnoževalna struktura rastlin...* **S tros lat.** spora f **angl.** spore n⁷ **nem.** Spore f **2.** mikol. *enocelična ...razmnoževalna struktura ...gliv* **S tros lat.** spora f **angl.** spore n **nem.** Spore f⁸ in **trós** -a m → **spora**

Odločanje o tem, katero obliko naj prikažemo kot prednostno, največkrat ni enostavno. Če bi namreč upoštevali pogostost rabe v stroki, bi bili kot prednostni prikazani večinoma tujeizvorni termini. Tako stanje je pred desetletji veljalo tudi za slovensko jezikoslovno terminologijo, ko se je pogosteje uporabljalo izrazje **gramatika**, **prefigirani glagol**, **particip**,

⁵ Podobno se je na področju računalniškega oz. korpusnega jezikoslovja za angl. **text mining** uveljavil izraz **rudarjenje podatkov (iz besedil)**; **Bilingual Term Extraction** se sloveni kot **dvojezično luščenje terminologije** v pomenu: »iskanje strokovnih izrazov in njihovih prevodnih ustreznice v dvojezičnem ... korpusu strokovnih besedil« (Vintar 2003, 85). Morda bi bilo ustrežnejše, če bi govorili o **terminološkem presejevanju besedil**, namesto **terminološki kandidati** pa bi rabili izraz **potencialni termini**.

⁶ Ker bo slovar tematsko zajemal le glive, lišaje in rastline, ne pa tudi bakterij, ne bomo prikazali pomena: *struktura, ki nekaterim bakterijam omogoča preživetje v neugodnih razmerah*.

⁷ Simbol S označuje sopomenko; n pri angleških terminoloških samostalniških leksemih označuje besednovrstno kategorijo, tj. samostalnik (nomen), v ostalih dveh jezikih pa kategorijo spola, tj. samostalniške lekseme srednjega spola (neutrum).

⁸ Pri pomensko v celoti prekrivnima dvojicama večpomenskih terminov se lahko prekrivajo tudi tujejezični ustrezniki, ki jih zaradi jasnosti in nedvoumnosti vpišemo pri vsakem od pomenov.

sinonim, kvalifikator redkeje pa **slovnica, predponski glagol, deležnik, sopomenka, označevalnik**. Ker ima terminološki slovar tudi normativno oz. svetovalno vlogo, smo se odločili za načelo, po katerem v stroki redkeje rabljene, a sicer uveljavljene domače oblike terminov prikažemo kot prednostne, prevzete sopomenske oblike pa kot kazalke: **endomembrana** → **notranja membrana, mikronutrient** → **element v sledovih, globularni organel** → **kroglasti organel, anul** → **obroček, species** → **vrsta, sfagnetum** → **visoko barje**. Kljub temu ostaja precej tujeizvornih terminov v prednostni vlogi in so s kazalkami prikazana domača poimenovanja: **klorofilno zrnce** → **klorofil, suholjubna rastlina** → **kserofit, sožitje** → **simbioza**. Člani komisije za botanični slovar kljub temu menimo, da slovar nima predpisovalne vloge, zato s tem, ko določeni termin prikažemo s kazalko, uporabnika ne omejujemo v izbiri, saj rabe termina ne odsvetujemo, razen če ni to posebej označeno.

Sopomenskih dvojnic je na ožjih, specialnih področjih, kot so npr. morfologija gliv, lišajev, palinologija, bistveno manj. Za ta področja je značilno mednarodno sprejeto latinsko-grško oz. polatinjeno izrazje, ki ga strokovnjaki po potrebi ustrezno podomačijo, ne da bi ob njem ustvarjali tudi domača poimenovanja,⁹ npr. **bazidij** : lat. **basidium**, angl. **basidium**, nem. **Basidium**; **ekscipel** : lat. **excipulum**, angl. **exciple, excipulum**, nem. **Excipulum**; **cifela** : lat. **cyphella**, ang. **cyphella**, nem. **Cyphelle**; **haptera** : lat. **hapter, hapterium, hapteron**, angl. **hapteron**, nem. **Haptere**.

V terminoloških slovarjih so dobrodošla tudi slikovna ponazorila, kot so skice, sheme, slike, grafi, s katerimi besedni opis termina nazorno dopolnimo. Za ta namen v slovarski bazi označimo t. i. pot do slike, s čimer omogočimo, da se pri pripravi besedila za natis izbrano slikovno gradivo poveže z iztočnicami oz. slovarskimi sestavki, pri katerih naj bi bilo natisnjeno.

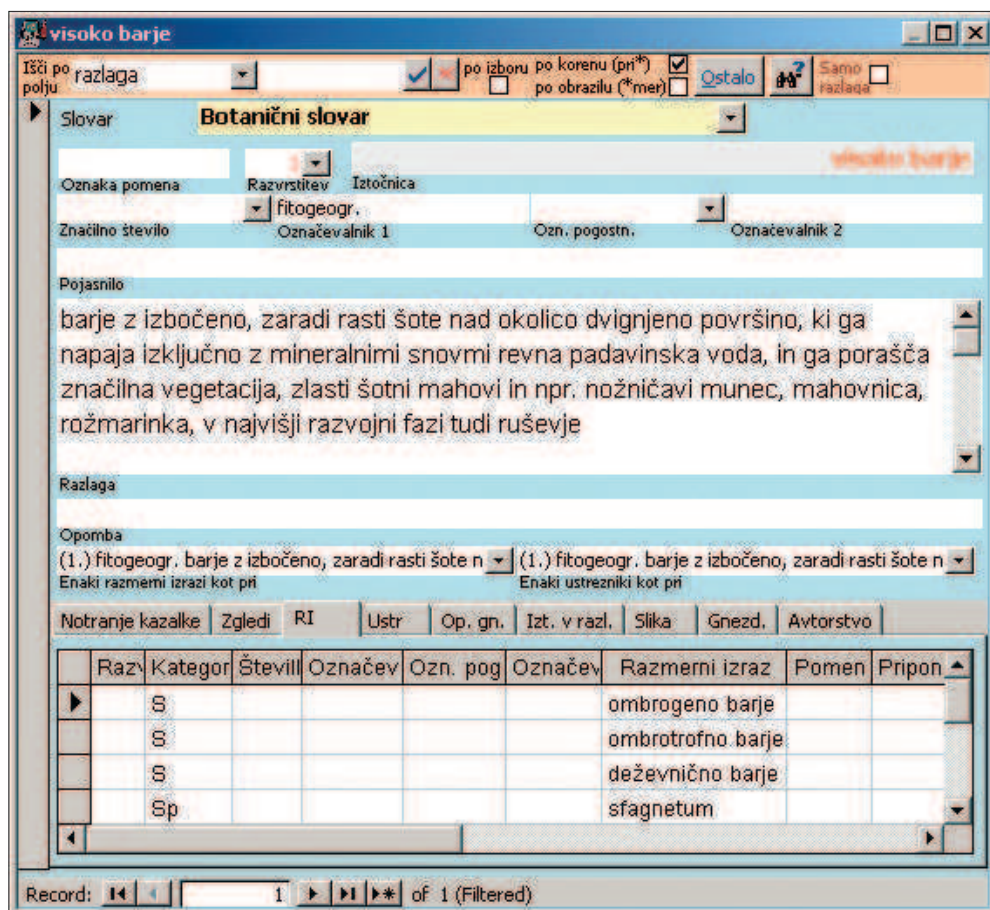
2.2 Vnos podatkov v razlagalno okno

Terminološki slovarji praviloma zajemajo termine več strokovnih področij in podpodročij, zato je koristno, da posamezne termine opremimo z ustreznimi strokovnimi označevalniki. Npr. **cit. (oško)** so označeni termini: **celična stena, citosol, kloroplast, medcelični prostor, organel, tilakoida; ekol. (oško)**: **alpinska drevesna meja, bioindikator, ekološki optimum, fakultativni halofit, evstres, habitat, rastlinska biomasa; palin. (ološko)**: **bodičasti pelod, eksina, fosilni pelod, kolp, palinološki profil**. Ker pa se lahko isti termin, nanašajoč se na isti pojem, hkrati uporablja v več strokah, smo za ta namen predvideli dve polji, v kateri vpišemo strokovna označevalnika, ki zamejujeta rabo na tipični stroki, npr. **mikol. (oško)**, **lihen. (ološko)**: **apresorij, eksospor, epitecij, parafiza**. Strokovni označevalnik je hkrati tudi razlikovalna prvina, ki nam omogoča, da prikažemo razmerja znotraj navidezno večpomenskega terminološkega leksema glede na posamezno stroko kot enopomensko. Dejstvo je, da se lahko pri določenem terminu opomenjena vsebina, vezana na eno stroko, bolj ali manj razlikuje od vsebine, ki jo temu terminu pripisuje druga, lahko tudi sorodna stroka: **stroma 1. cit. živa snov plastidov razen membran 2. mikol. masa ali plast vegetativnih hif pri mnogih zaprtotrošnicah (Ascomycetes) ali mitospornih glivah, ki lahko vsebuje tudi gostiteljsko tkivo ali substrat ...** Na večpomenskost termina pa opozarja ponovitev istega strokovnega označevalnika vsaj pri dveh pomenskih enotah, npr. **biosfera 1. ekol. celota organizmov na Zemlji**

⁹ Delež tovrstnih strokovnih internacionalizmov na področju botanike se kaže tudi v visoki stopnji pomenske in izrazne prekrivnosti med slovenščino in angleščino, pri čemer se botanika uvršča na četrto mesto, in sicer za glasbo, medicino in zoologijo (Leban 2001, graf na strani 47).

2. ekol. del ekosfere, ki omogoča življenje, vključno z organizmi; klorofil a 1. citol. glavno fotosintezno barvilo modrozelenne barve, značilno za evkarionte in cianobakterije 2. citol. pomožno fotosintezno barvilo, ki razširja spekter sprejete svetlobne energije ... značilno za številne evkarionte. Nenazadnje imajo strokovni označevalniki hkrati tudi praktični pomen, saj z njimi razčlenimo v slovarju upoštevane termine po strokah, kar je za sestavljavce kot tudi bodoče uporabnike koristen pripomoček pri obvladovanju slovarskega besedila.

Polje neposredno pred razlagalnim, ki je bilo v prvotnem programu namenjeno za vpisovanje različnih podatkov, uporabljamo v nadgrajeni različici le za pojasnila, kot je npr. pojasnilo, da se določeni termini ne uvrščajo v splošno sprejeti pojmovni sistem stroke, pač pa sestavljajo bolj ali manj izolirane sisteme, najpogosteje poimenovane po avtorjih. Npr. **fitogeografsko območje** smo prikazali s pojasnilom **po M. Wrabru** in razlago: *vsako od šestih območij Slovenije z značilno floro in vegetacijo*. Isto pojasnilo imajo še termini: **alpsko, dinarsko, mediteransko, predalpsko, preddinarsko, subpanonsko fitogeografsko območje**. Pojasnila lahko opozarjajo tudi na zunajjezikovne okoliščine, npr. da je pojem vezan na določeno geografsko območje. Tako so termini **mindel, riss, würm** opremljeni s pojasnilom **na območju Alp**.

Slika 2: Razlagalno okno za vnos razlag, zgledov, razmernih izrazov, tujejezičnih ustreznikov in slikovnega gradiva

Kot pove že ime, je v razlagalnem oknu osrednje polje namenjeno vpisu razlag (slika 2). Polje je ne glede na to, da so slovarske razlage praviloma kratke, enopovedne, (neenciklopedične), odprto za vnos 1500 znakov. Poleg razlagalnega polja je v programu tudi polje za vnos alternativnih razlag. Pri redakciji se je to izkazalo kot zelo priročno, saj lahko ob izhodiščnem predlogu razlage, ki ga praviloma pripravi član komisije, odgovoren za določeno strokovno področje, pripišemo še eno ali več variantnih razlag. Po končani komisijski obravnavi se člani odločimo za končno različico, ostale pa zbrisemo.

Za primere, ko se pri večpomenskih terminih za posamezno pomensko enoto pogosteje uporablja drug sopomenski termin, smo vpeljali t. i. notranje kazalke, ki uporabnika usmerijo k prednostni iztočnici. Npr. **sporangij 1.** bot. *celica ali večcelična struktura ... 2.* mikol. → *sporicista*. Pri **sporicisti** pa je **sporangij (2)**¹⁰ naveden kot sopomenka.

Za terminološke slovarje nasploh niso tipični zgledi rabe terminov, a smo se pri določanju slovarskih prvin v programu kljub temu odločili za polja, ki omogočajo vnos zgledov, morebitnih, na posamezni zgled vezanih razlag, (stilnih, zvrstnih) označevalnikov in ustrezno okrajšanih podatkov o viru. V Sekciji namreč potekajo priprave za izdelavo pravnozgodovinskega slovarja, v katerem bo dokumentiranje rabe posameznih terminov po obstoječih (zgodovinskih) virih še kako potrebno.

Razen sopomenskih razmerij se med termini vzpostavlja tudi mreža hierarhičnih medleksemskih povezav (Vidovič 2000), v kateri se zrcali metajezikovna, bolj ali manj natančno definirana sistematska pojmovna struktura posamezne stroke. Ker so ta razmerja za stroko pomembna, smo jim v računalniškem programu namenili polja za vpis ustreznega termina in oznake razmerja. Razen sopomenskosti, ki povezuje različne izraze, označujoče isti denotat oz. pojem, bi želeli eksplicitno in sistematično izkazovati tudi hierarhične ravnine nad-, podpomenskosti in raznopomenskosti oz. meronimična razmerja, kar se v praksi izkazuje kot prednost, a ima tudi precejšnje pomanjkljivosti (Košmrlj Levačič 2001).

Prvi pogoj bi bila celovita, natančno in trdno definirana pojmovna struktura v stroki, kar ostaja glede na vedno nova odkritja in spoznanja, ki sproti spreminjajo dosedanje vedenje o živem svetu, bolj ali manj neuresničljiva želja. Tako bi slovar, izdan v klasični knjižni obliki, v bistvu že ob izidu v določeni meri izkazoval hierarhične povezave med termini, ki bi bile v stroki že presežene. Pač pa bi spremembam lažje sledil elektronski medmrežni slovar, če bi bil sproti dopolnjevan in popravljan. Drugič, če naj bi bila struktura v slovarju celovito predstavljena, bi moral tudi slovar zelo podrobno povzemati terminologijo. Praviloma pa terminološki slovarji niso zasnovani kot tezavri posameznih strok, pač pa se sestavljavci pri izboru terminov omejujejo na temeljne in za stroko bistvene pojme, medtem ko vseh obrobnejših ne upoštevamo. Tretjič, teoretični ontološki sistemi lahko kompleksnost, dinamiko in nenehno spremenljivost živega sveta oz. vedenja o njem odražajo zgolj shematično in poenostavljeno, pa vendar pri vsakem posameznem pojmu preprosto ni mogoče upoštevati celotne mreže raznovrstnih povezav z drugimi pojmi.

Iskanje hierarhičnih povezav med termini znotraj ožjih tematskih polj, razčlenjenih po določenih vidih, je kljub navedenim pomislekom koristna predpriprava za redakcijo. Nastale sheme hierarhično strukturiranih zajetih pojmov namreč pripomorejo k bolj sistematičnemu zajemanju terminov, saj je iz njih mogoče lažje ugotoviti, kateri morebiti še manjkajo oz. katere bi lahko izločili. Hkrati lahko iz shem ugotovimo mesto, ki ga ima posamezni pojem znotraj sistema, s tem pa postanejo tudi povezave termina z nad- in podpomenskimi termini

¹⁰ Številka se nanaša na drugi pomen.

in tistimi na isti hierarhični ravni, preglednejše. Pri definiranju posameznega pojma in pri oblikovanju razlage je namreč nujno, da ga primerjamo s hierarhično povezanimi termini/pojmi. Le tako namreč lahko določimo pomenski obseg razlaganega termina in mu pripišemo bistvene, značilne in razlikovalne pomenske sestavine. Redakcija po tematskem vidiku prispeva tudi k večji usklajenosti med definicijami pomensko bližnjih terminov že v fazi začetne redakcije, s čimer se razbremeni kasnejši usklajevalni pregled.

Pri izdelavi botaničnega slovarja smo sprva poskusili pri vsakem terminu oz. vsaki pomenski enoti večpomenskega terminološkega leksema navesti tudi vse hierarhično povezane termine. Ker smo upoštevali vse tri ravne, se je pri terminih iz obsežnejših skupin nabralo večje število razmernih izrazov, ki so se, denimo pri raznopomenkah izmenično ponavljali. Če bi vztrajali pri tej zamisli, bi bilo končno slovarsko besedilo s temi izrazi preobloženo. Še več, pri terminih z neposredno izraženo pod-/nadpomenskostjo bi bili ti izrazi tudi s stališča konkretnega termina redundantni. Npr. termini **barje** ← **visoko barje** ← **asimetrično visoko barje** so hierarhično predvidljivi, saj tudi laiku omogočajo brez poznavanja, da jih glede na objedrno ali razločevalno pomensko sestavino (RPS) in jedrno ali uvrščevalno sestavino (UPS) (Vidovič Muha 2000) ustrezno hierarhično razvrsti. Prav tako redundantno je tudi navajanje nadpomenskega leksema v primerih, ko je ta kot uvrščevalni termin uporabljen v razlagi pripadajočega podpomenskega leksema. Npr. **visoko barje fitogeogr. barje z izbočeno, zaradi rasti šote, nad okolico dvignjeno površino ... Np.**¹¹ barje. Razen nadpomenke bi mu lahko pripisli še naslednje podpomenke: **asimetrično, pobočno, simetrično visoko barje** ter raznopomenke: **aapa, blanket, nizko, palsa, plavajoče, prehodno barje.**¹²

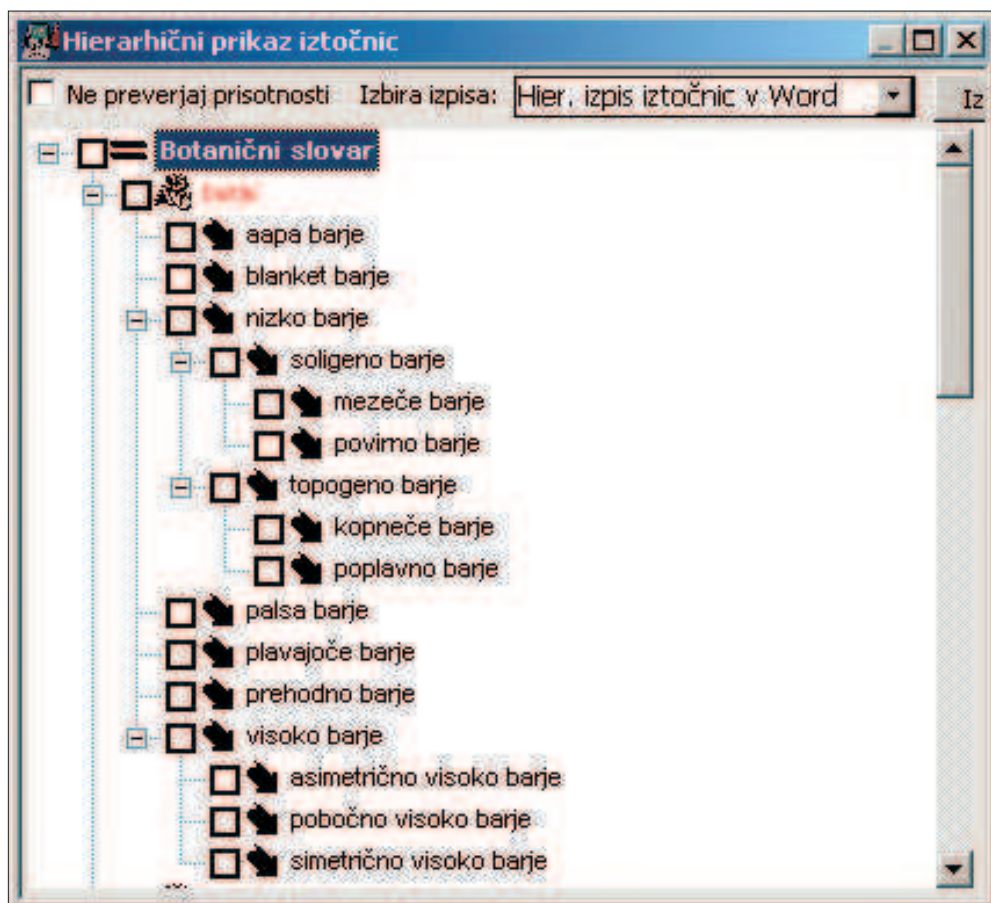
Besede	Ključi	Seje	Hierarhija	Podizt.	Zgod. obl.	Viri	Alt. razl.	Izv. izt. (Op.qn.)	Ot
	Razvr:	Nadpomenka	Pomen	Vidik	Razmerje	Opombe	Vnesel	Da	
▶	▼	barje		Vidik 1	Nadpo.		MajaK	28	
*									
	Razvr:	Podpomenka	Pomen	Ravnina	Razmerje	Opombe	Vnesel	D	
▶	▼	simetrično visoko barje		Vidik 1	Podpo		MajaK	2	
		asimetrično visoko barje		Vidik 1	Podpo		MajaK	2	
		pobočno visoko barje		Vidik 1	Podpo		MajaK	2	
*									

Slika 3: Primer umestitve termina v hierarhično strukturo. Termin visoko barje je v tem primeru podrejen terminu barje, termini simetrično visoko barje, asimetrično visoko barje in pobočno visoko barje pa so podrejeni terminu visoko barje.

¹¹ Okrajšava za nadpomenko.

¹² V hierarhične nize, razumljivo, vključujemo le prednostne termine, neprednostnih pa ne.

Ugotovimo lahko, da postane navajanje razmernih terminov, tj. terminov, ki so s kakim drugim terminom v neposrednem medleksemskem razmerju, nepregledno, in ker je njihovo vnašanje v bazo zamudno, smo tak način dela opustili. Pač pa smo upoštevali predlog Tomaža Seliškarja, da je mogoče graditi hierarhično strukturo tudi tako, da pri vsakem hierarhično definiranem terminu v posebna polja vpišemo bodisi le nadpomenski termin ali podpomenske (slika 3). Ker so omenjena polja medsebojno povezana, se v programu na vseh ustreznih mestih vzpostavi hierarhična medleksemska povezava, kar nam mogoča, da izpišemo termine v hierarhično strukturirani obliki (slika 4).

Slika 4: Primer pregleda hierarhičnih medleksemskih povezav v programu

Program omogoča, da v enakem zaporedju izpišemo tudi celotne slovarske sestavke, s tem, da se namesto ustreznih zamikov v desno in razlik v velikosti črk pred vsako iztočnico avtomatično izpiše številka hierarhične ravnine. Tako oblikovan izpis nam usklajevanje razlag še olajša.

Medleksemska razmerja je mogoče izkazovati tudi bolj ohlapno, in sicer po načelu, ki ga poznamo iz terminoloških slovarjev in leksikonov, kar pomeni, da pri posameznih iztočnicah dodamo na koncu slovarskega sestavka t. i. opozorilno gnezdo, v katerem za oznako **Prim.**(er-

jaj) navedemo pomensko bližnje termine brez upoštevanja neposredne hierarhične stopnje, za oznako **GI.(ej)** pa vse v slovarju upoštevane termine z enako jedrno sestavino. V prvem primeru uporabnika opozorimo na posamezne termine istega pomenskega polja ne glede na njegovo izrazno podobo. Opozorilo **GI.** pa je bilo sprva mišljeno kot tehnično pomagalo, ki naj bi uporabnika pri nadpomenskem, navadno enobesednem terminološkem leksemu seznanilo še z vsemi, praviloma podpomenskimi, večbesednimi termini z izrazno isto jedrno sestavino, ki se, ker gre za abecedno razvrščanje iztočnic, nahajajo v slovarskem besedilu na različnih, lahko tudi zelo oddaljenih mestih. Ker se pomenska stran termina kaže tudi na izrazni ravni, je prišlo v določenem delu pri navajanju terminov za oznakama **Prim.** in **GI.** do prekrivanja. Pri večpomenskih terminih pa so se v gnezdu za oznako **GI.** lahko znašli tudi pomensko raznorodni termini. Zato se večinoma odločamo¹³ za navajanje opozorilnega gnezda le pri terminih z generično jasnimi medleksemskimi povezavami, pri čemer je oznaka **GI.** namenjena le istovrstnim (neposrednim) podpomenkam, tudi takim, ki imajo izrazno različno jedrno sestavino, npr. **melioracija** agr.(arna) geogr.(afija) ... **GI.** agromelioracija, hidromelioracija **Prim.** komasacija; **intenzivno kmetijstvo** agr. geogr. ... **GI.** intenzivna živinoreja, intenzivno poljedelstvo **Prim.** ekstenzivno kmetijstvo¹⁴

Med skoraj obvezne sestavine sodobnih terminoloških slovarjev spadajo tujejezični ustrezniki, ki razširijo njihovo uporabnost. Te smo lahko vnašali tudi že v prvotno programsko različico, v novi pa je bilo dodano več polj, in sicer polje, ki omogoča razvrščanje sopomenskih ustreznikov za isti jezik v poljubnem zaporedju,¹⁵ ter polja pred terminom za vpis spolnikov, npr. **der, die, das** za nemščino, oznake **to** za glagole v angleščini, za njim pa še polja za besednovrstne oznake,¹⁶ za vpis izgovora, morebitnega zaglavja, kolokatorjev, krajšave vira. Program ne omejuje števila jezikov, niti števila sopomenk za posamezni ustreznik znotraj istega jezika. Pri izdelavi botaničnega slovarja smo se odločili za navajanje angleških in nemških ustreznikov, pri terminih, pri katerih se v stroki uporabljajo tudi mednarodni znanstveni izrazi, tj. latinski oz. grški ali polatinjeni izrazi, pa navajamo tudi te. Ker je vsak tujejezični ustreznik vpisan v lastno polje,¹⁷ je mogoče kadarkoli avtomatično izpisati dvojezični seznam vseh ali le dela ustreznikov v obrnjenem zaporedju, npr. z angleškimi ustrezniki, urejenimi po abecedi, na prvem mestu in s pripadajočimi slovenskimi ustrezniki na drugem.

2.3 Vnos pomožnih slovarskih sestavin

Poudariti je potrebno, da novo računalniško programsko orodje ni namenjeno le vpisu slovarskih sestavkov, kot bodo natisnjeni v končnem besedilu, pač pa je zasnovano kot samostojna baza terminoloških podatkov, ki jo bo, ko bo posamezni terminološki slovar končan, mogoče uporabljati tudi v raziskovalne namene in jo dopolnjevati.

¹³ Npr. v geografskem terminološkem slovarju.

¹⁴ Primeri so vzeti iz nastajajočega geografskega slovarja.

¹⁵ Program avtomatično razvršča vse istovrstne sestavine po abecedi.

¹⁶ To nam omogoča, da se pri posameznem slovarju lahko odločimo za označevanje samostalniških leksemov bodisi s kratičnimi slovničnimi oznakami spola ali pa za označevanje s spolniki. Pogosteje se odločamo za prvo možnost.

¹⁷ Za program velja splošno načelo, da se vsaka posamezna slovarska sestavina vpiše v lastno polje, kar omogoča iskanje po vsaki sestavini, prav tako pa tudi avtomatično spreminjanje vpisanega besedila oz. tudi oblikovanje grafične podobe skozi vse slovarsko besedilo.

Razen tega lahko v bazi ohranjamo zapise o terminih, ki smo jih na sejah sicer obravnavali, a smo se iz različnih razlogov odločili, da jih v končnem slovarskem besedilu ne bomo upoštevali. Za ta namen je v iztočničnem oknu mogoče izbrati oznako *Ne*, kar nam omogoča, da se te iztočnice ne odtisnejo pri tiskanju slovarskega besedila oz. lahko odtisnemo samo te.

V novi program smo kot pomožno slovarsko sestavino vpeljali še alternativno razlago oz. določili dodatno razlagalno polje, tako da lahko razen razlage, ki naj bi prišla v končno besedilo, v bazi ohranimo bodisi terminologov prvotni predlog ali pa vpišemo razlago, ki smo jo za določen termin našli v ustreznem viru. Tudi besedilo, vneseno v omenjeno polje, lahko iztисnemo po želji. Nadalje naj omenimo, da so bila za potrebe pravnozgodovinskega slovarja vpeljana polja, v katera je mogoče vpisati v virih izpričane pisne različice za termin, naveden v iztočnici. Omenjene oblike se izpišejo v zaglavju bodisi v abecednem redu ali tudi v drugačni, posebej določeni razvrstitvi.

Za terminološko slovarsko besedilo je zaželeno, da je vsestransko konsistentno, se pravi, da je razen sistematičnega zajemanja terminov, usklajenosti razlag, hkrati upoštevano tudi načelo, da so vsi, v razlagah uporabljeni termini, katerih pomen uporabniku nasploh ne more biti znan, v slovarju prikazani z lastnimi sestavki. Z namenom, da jih ne bi spregledali, so bila v nadgrajeni različici dodana polja, ki nam omogočajo, da v razlagah uporabljene, a še neupoštevane termine sproti zapišemo pri posamezni iztočnici, v naslednji fazi pa jih po ustrezni strokovni presoji vključimo v slovar.

K večji preglednosti in obvladljivosti iztočnic prispeva tudi označevanje s ključi, tj. z oznakami, podobnimi strokovnim označevalnikom, ki se v slovarskem besedilu ne izpisujejo, omogočajo pa členjenje iztočnic glede na skupno pomensko polje, določen vidik, s čimer dobimo znotraj istega strokovnega področja, podpodročja ožje, bolj ali manj številčne skupine tematsko sorodnih terminov. Posameznemu terminu lahko pripišemo poljubno število ključev. Pomembni so zato, ker nam omogočajo, da nastajajoče slovarsko gradivo izpisujemo tudi po izboru, ki ga določajo ključi. Npr. termine, ki poimenujejo biokemične snovi smo označili s ključi: **encimi**: celulaza, hitinaza, pektinaza; **hormoni**: avksin, giberelin, indolocetna kislina; **regulatorji**: jasmonat, putrescin, salicilna kislina; **sekundarni metaboliti**: alkaloid, flavonoid, tanin; **strupi**: amanitin, giromitrin, psilocibin; **vitamini**: askorbinska kislina, riboflamin, tiamin.

Nadalje je mogoče pri posameznih slovarskih prvinah pripisati tudi različne opombe ali opozorila, ki jih lahko, če želimo, tudi izpišemo. Opozorila so koristna tako za notranje urednike, kot za zunanje sodelavce, ki jih tako opomnimo, da premislijo o določenem problemu. Med koristnimi dodatnimi prvinaми naj omenimo možnost preštevilčevanja razvrstitve pomenov pri večpomenskih terminih. Namreč, če želimo vpisano zaporedje pomenov kakor koli spremeniti, nam ni treba premeščati celotnih podatkov, pač pa moramo ustrezne številke novega zaporedja vpisati v posebno polje za preštevilčevanje. Ko se popravek v bazi osveži, si pomenske enote sledijo v novem vrstnem redu.

Pri snovanju nadgrajene programske različice smo izrazili tudi željo, da bi dobili orodje, s katerim bi bilo mogoče celovito spremljati delo, povezano z nastajanjem slovarja.¹⁸ Tako je poseben del programa namenjen sejam, vpisovanju zgoščenih zapisnikov o poteku redakcije,

¹⁸ Slovarska redakcija namreč poteka komisijsko, se pravi, da se pripravljeno gradivo obravnava na sejah, na katerih sodelujejo skupine zunanjih strokovnjakov, odgovornih za posamezna strokovna področja. Končane dele slovarskega besedila pregledajo še preostali člani komisije, po potrebi pa se besedilo izroči v pregled tudi raziskovalcem, ki niso bili kooptirani.

obravnavani strokovni, jezikovni problematiki, udeležbi na sejah. Hkrati lahko spremljamo, kateri termini so že bili obdelovani na posameznih sejah, in sicer s tem, da te iztočnice avtomatično označimo s številko seje. Tako lahko iztočnice oz. slovarske sestavke izpišemo tudi po sejah. V slovarsko bazo lahko vnesemo še ustrezne podatke o komisijah, njihovih članih skupaj z osebnimi podatki (domači, službeni naslov, telefonske številke idr.).

Še pomembnejša je evidenca o uporabljenih primarnih in sekundarnih virih,¹⁹ slovenskih in tujejezičnih. Zato so v novi programski različici tem podatkom namenjena dodatno razširjena polja, tako da lahko v bazo sproti vnašamo celovite bibliografske podatke,²⁰ ki jih nato v okrajšani obliki po potrebi dodajamo k posameznim iztočničnim prvinam. Tako lahko posamezni tujejezični ustreznik opremimo z virom, v katerem je bil najden; enako lahko opremimo še citatne zglede, zgodovinske oblike terminov, alternativne razlage. Bibliografske podatke je mogoče odtisniti pri delnih izpisih, predvsem pa nam bodo na voljo ob končni pripravi besedila posameznega terminološkega slovarja za tisk.

Ker slovarski sestavki praviloma nastajajo postopoma, lahko zaradi boljšega pregleda nad stanjem obdelanosti posameznih terminov v novi bazi sestavke označimo tudi po tem vidiku, in sicer, da še niso obdelani, da je potreben dodatni pregled, da so prvine preverjene oz. da je sestavek končan.

Podatke, o katerih smo govorili, je treba vnašati v bazo, a se razen teh pri vsaki pomembnejši sestavini samodejno vpisujejo tudi spremljajoči podatki o vnašalcu, datumu in času (prvega) vnosa, beležijo pa se tudi podatki o vsakokratni zadnji spremembi, s čimer je mogoče slediti, kdo in kdaj je določene podatke ali popravke vnesel v bazo.

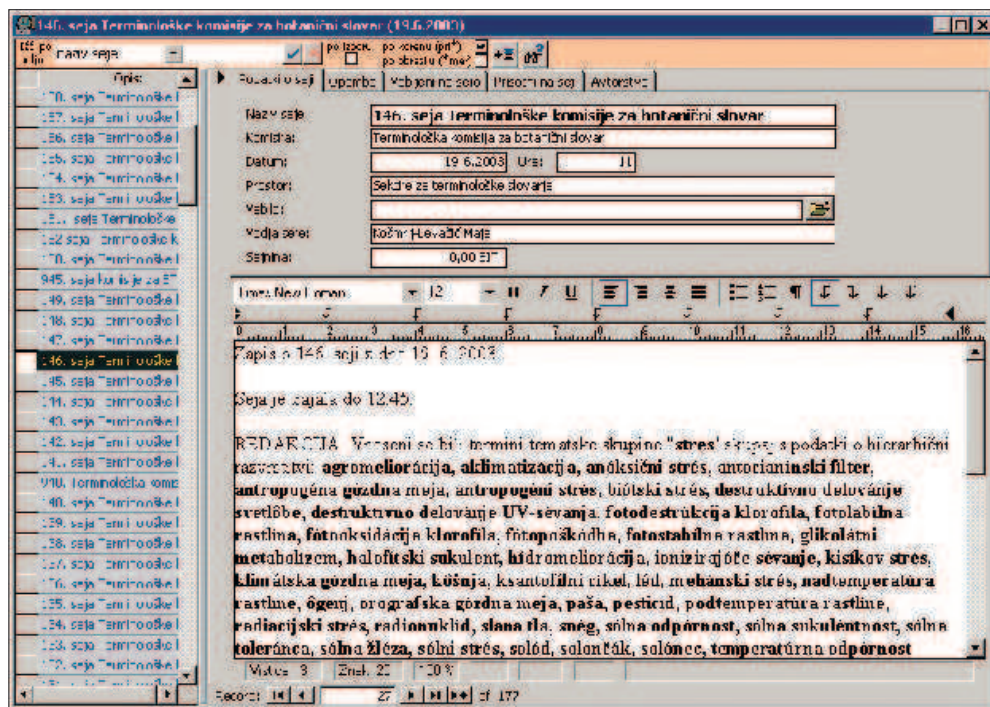
3 Dodatna orodja za podporo redakcije

3.1 Iskalniki

Najpomembnejše orodje, ki je bilo dodano novemu programu, so izpopolnjeni iskalniki, ki nam omogočajo širok nabor iskalnih pogojev. Iskalnik omogoča iskanje po posameznih poljih v maskah in sestavljeno iskanje po več poljih hkrati. Omogoča iskanje celotne vrednosti ali iskanje po delu vrednosti polja. Iskalni pogoj določimo z izbiro polja, po katerem želimo iskati in iskalnim nizom. Iskalni niz je sestavljen iz črkovnih znakov in operatorjev. Operatorji, ki jih podpira iskalnik, so: večje kot (>), manjše kot (<), različno od (!), polje je prazno (\$), iskanje po delu vrednosti polja (*), poljuben znak znotraj iskanega niza (?) in iskanje vrednosti polja znotraj dveh vrednosti (#). Če želimo npr. poiskati vse iztočnice, ki se končajo z barje, potem iskalni pogoj zapišemo kot *barje; če želimo poiskati vse besede, ki vsebujejo barje, pa iskalni pogoj zapišemo kot *barje*. Če bi želeli poiskati vse iztočnice, ki se pričnejo na črko a, b ali c, vpišemo iskalni pogoj kot a#d.

¹⁹ Pri redakciji se opiramo tako na ustrezna znanstvena, strokovna, poljudnostrokovna besedila, kot so članki, monografije, učbeniki, kakor tudi na drugotna, leksikografsko obdelana besedila, tj. slovarje, leksikone, enciklopedije v knjižni ali elektronski obliki.

²⁰ Razen običajnih, osnovnih podatkov o avtorju, založniku, letu in kraju izida, lahko vpišemo med drugim še podatke o prevajalcu, ilustratorju, fotografu, jeziku izvirnega dela, oznaki v COBISSU ipd.

Slika 6: Primer zapisa o seji terminološke komisije

3.4 Sezname podatkov

V program je vgrajenih več kot 70 različnih seznamov, ki olajšajo vnos slovarskega gradiva. Eden pomembnejših je seznam besed slovenskega jezika s slovničnimi podatki. Ta seznam omogoča hitrejši vnos novih iztočnic, saj ga program uporablja za samodejni vpis za glavja pri iztočnici. Tako terminologu pisovalcu ni potrebno vedno znova določati besedne vrste, obrazila in oznake izgovora.

V program so vključeni še:

- seznam literaturnih virov, ki omogoča sprotni vnos podatkov o viru razlag, iztočnic ali tujejezičnih ustreznikov in kasnejši izpis vsega, v slovarju uporabljenega gradiva;
- sezname s slovničnimi podatki (besedne vrste, besednovrstne oznake, značilna števila ...);
- seznam ključev, označevalnikov, vrst razmernih izrazov, jezikov ...;
- seznam držav, poštne številke, podjetij ...

Sezname olajšajo in pohitrijo vnos gradiva. Pri vnosu iz seznamov ne prihaja do tipkarskih napak, saj program onemogoča vnos v polje, če ne najde ustreznega zapisa v seznamu. Uporaba seznamov omogoča tudi prilagajanje izpisov, ne da bi pri tem posegali v osnovni zapis slovarskega sestavka. Tako lahko pri izpisu npr. izpišemo za oznako jezika angleškega ustreznika le črko a, čeprav je v programu vedno uporabljena oznaka ang.

3.5 Statistika dela v programu

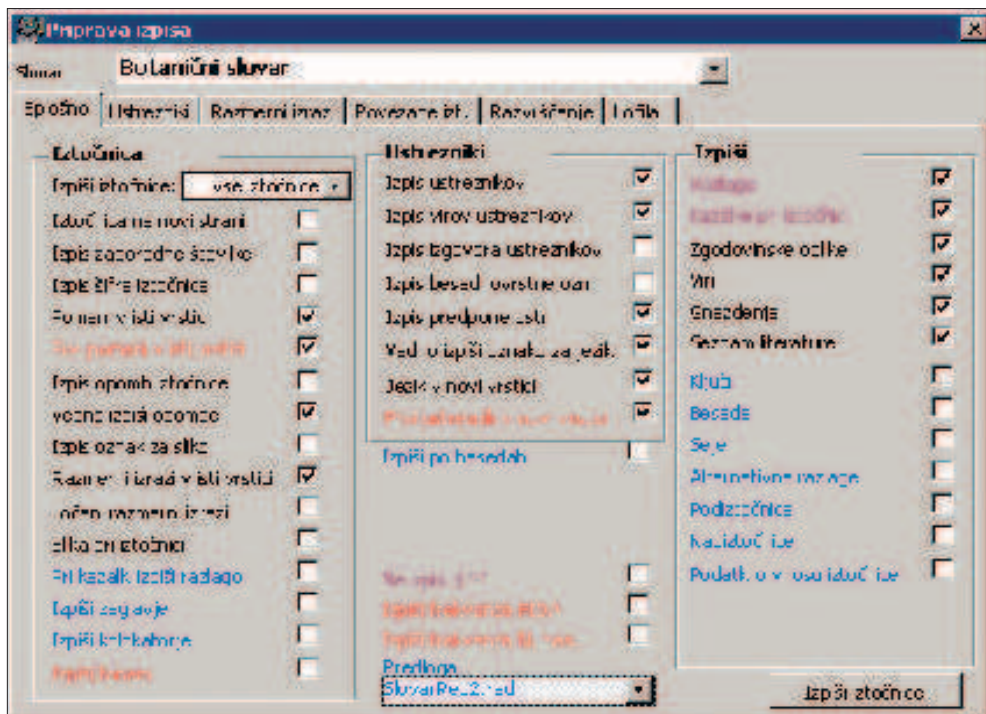
Program je zasnovan tako, da omogoča sledljivost vsega, kar se dogaja v programu. V programu se samodejno beležijo:

- prijave in odjave iz programa,
- vse spremembe v slovarskem gradivu,
- izpisi slovarskega gradiva.

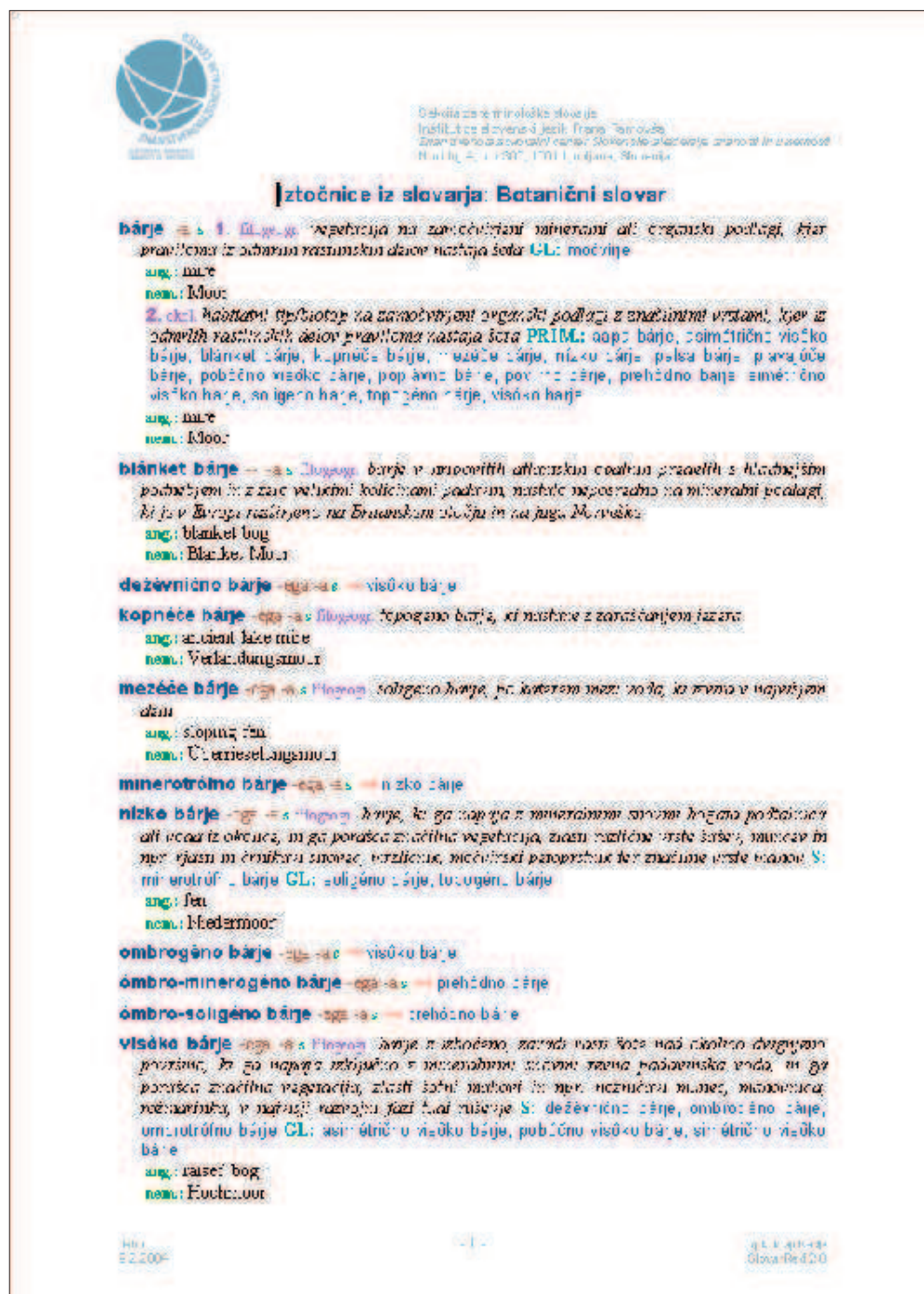
Pri redakciji redaktor pogosto spreminja posamezni slovarski sestavek. Vse te spremembe se samodejno shranjujejo v podatkovni bazi. Pri vpisu novega slovarskega sestavka je zapis opremljen z datumom in avtorjem vpisa. Pri vsaki spremembi se v arhiv prenese prejšnji zapis, skupaj s podatki o uporabniku, ki je zapis spremenil in datumu spremembe. Pri brisanju celotnega slovarskega sestavka pa program prenese izbrisani zapis v arhiv, skupaj s podatki o času izbrisa in uporabniku, ki je zapis izbrisal. Zaradi take zasnove programa je mogoče ugotoviti stanje slovarskega gradiva za kateri koli trenutek v preteklosti in pridobiti podatke o spremembah gradiva skozi čas.

4 Priprava in izpisovanje podatkov

Gradivo, ki je vneseno v program, lahko kadar koli izpišemo v Microsoft Word ali v urejevalnik besedila, ki je vgrajen v program, če na uporabnikovem računalniku ni nameščen MS Word.

Slika 7: Nastavitve pred izpisom gradiva v MS Word

Slika 8: Izpis v urejevalniku besedila. Besedilo je izpisano z uporabo slogov, kar omogoča preprosto urejanje in oblikovanje izpisane gradiva ter pripravo za tisk.

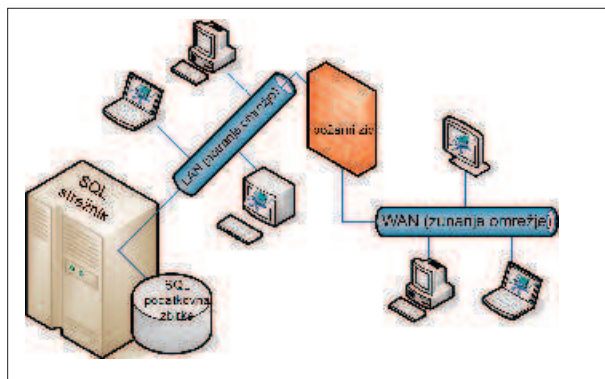
Pri izpisu lahko izbiramo med izpisom celotnega slovarja, delnim izpisom izbranih iztočnic, hierarhičnim izpisom in izpisom obrnjenega tujejezičnega slovarja. Pred izpisom v programu nastavimo obliko izpisa in označimo podatke, ki jih želimo izpisati. V izpisu je mogoče vključiti večino podatkov, ki smo jih vnesli v program. Pred izpisom izberemo jezike, ki jih želimo vključiti v izpis tujejezičnih ustreznikov in razvrstitev jezikov v izpisu, razmerne izraze, njihovo razvrstitev in mesto v izpisu (neposredno za iztočnico ali za razlago). Pri delnih izpisih gradiva program omogoča izpis iztočnic, ki se navezujejo na izpisano iztočnico (kazalke, hierarhično povezane iztočnice, gnezdene iztočnice ...).

Pred izpisom določimo polja, po katerih bodo razvrščene iztočnice v izpisu, in ločila med posameznimi deli slovarskega sestavka. Pri oblikovanju izpisa se lahko odločimo za izpis seznama literaturnih virov, uporabljenih v slovarju, in za izpis podatkov, ki so v pomoč redaktorju (izpis alternativnih razlag, ključev, podatkov o vnašalcu in datumu vnosa oz. spremembe ...). Izpis tovrstnih podatkov je še posebej pomemben v delovnih izpisih za člane terminoloških komisij.

Pri izpisu gradiva v MS Word program uporablja sloge. Vsako polje, ki sestavlja slovarski sestavek, je označeno s pripadajočim slogom (slika 8). Tako je mogoče v MS Word-u iskati znotraj posameznih sestavin slovarskega sestavka in samodejno, z oblikovanjem pripadajočega sloga, spreminjati obliko posameznim delom slovarskega sestavka. Za hitrejši dostop do gradiva v programu izpisano gradivo ohrani povezavo z gradivom v programu (s klikom na iztočnico lahko priključimo zapis iztočnice v programu).

5 Računalniška zasnova aplikacije

Uporabniški računalniški program SlovarRed 2.0 je zasnovan kot aplikacija tipa strežnik – odjemalec. Sestavljata ga centralna podatkovna baza in uporabniški vmesnik. Podatkovna baza deluje na podatkovnem strežniku Microsoft SQL²² 2000 in je zasnovana kot relacijska zbirka.

Slika 9: Shematični prikaz povezave računalnikov, na katerih je nameščen uporabniški program, in strežnika, na katerem se shranjuje in obdeluje vneseno gradivo.

²² SQL = Structured Query Language; standardni programski jezik za poizvedovanje po podatkovnih zbirkah in spreminjanje podatkovnih zbirk

Uporabnik dostopa do podatkovne baze preko vmesnika ODBC.²³ Komunikacija poteka preko standardnega protokola TCP/IP.²⁴ Ta način komunikacije omogoča dostop do podatkovne baze iz katerega koli računalnika, ki ima dostop do svetovnega spleta.

5.1 Uporabniški vmesnik

Uporabniški vmesnik je zasnovan v Microsoft Access 2002. Posamezni gradniki programa so razviti v MS Visual Basicu 6.0. MS Access se je izkazal kot uporabno orodje za razvoj vmesnika, saj omogoča hiter razvoj aplikacij, katerih glavna naloga je obdelava relacijsko povezanih podatkov.

S pomočjo uporabniškega vmesnika uporabniki vnašajo in obdelujejo slovarsko gradivo. V vmesnik so vgrajena orodja, ki olajšajo in pospešijo delo redaktorja. Pri pripravi programa smo poskušali poenotiti in avtomatizirati vpisovanje gradiva. V ta namen je mogoče vnašati gradivo iz vnaprej pripravljenih seznamov, alfabetiranje in dodajanje zaglavja je avtomatizirano.

V programu lahko enostavno prehajamo med različnimi slovarji. Omogočeno je prenašanje (kopiranje) iztočnic med slovarji in združevanje slovarjev. Večina vsebin v programu je dostopnih preko menijev in orodnih vrstic, ki so prilagojene vsebini posamezne maske. Med povezanimi vsebinami prehajamo z dvoklikom na zeleno vsebino. Če želimo npr. videti razlago prednostne iztočnice, ki je navedena pri neprednostni iztočnici, je potreben dvoklik na prednostno iztočnico in že se pred nami odpre prednostna iztočnica.

5.2 Varnost podatkov

Varnost podatkov je v dobi informatizacije zelo pomembna. Za varnost je poskrbljeno na več stopnjah. Prva stopnja zaščite je dostopnost podatkov uporabnikom do podatkov v programu. Dostop do podatkov je v programu omejen na slovar. Skrbnik aplikacije in podatkovne zbirke določa, kateri uporabniki imajo dostop do posameznega slovarja in kakšne so njihove pravice pri redakciji slovarja. Skrbnik lahko izbira med dostopom do slovarja, ki omogoča samo pregled podatkov, dostopom, ki omogoča dodajanje podatkov in spreminjanje podatkov, ki jih je uporabnik sam vnesel (npr. za študente, ki prepisujejo gradivo, ki ga je v rokopisni obliki poslal redaktor) in dostopom, ki omogoča dodajanje in spreminjanje vsega slovarskega gradiva.

Druga stopnja zaščite je zaščita v podatkovni zbirki na podatkovnem strežniku. Vse spremembe, ki so vnesene v program, se sproti beležijo v arhivu. Tako je tudi v primeru, da uporabnik v celoti izbrše vse gradivo, mogoče le-tega v celoti obnoviti.

Tretja stopnja zaščite je redno arhiviranje podatkovne baze na magnetni trak. Vsi podatki v podatkovni bazi se redno tedensko arhivirajo na kasete za arhiviranje podatkov. Iz arhivov je kadar koli mogoče v celoti obnoviti podatkovno bazo na stanje, kakršno je bilo na dan priprave arhiva.

²³ ODBC = **O**pen **D**atabase – **C**onectivity standardna metoda dostopanja do baz podatkov, ki jo je razvil Microsoft in omogoča povezovanje podatkovnih baz v različnih formatih

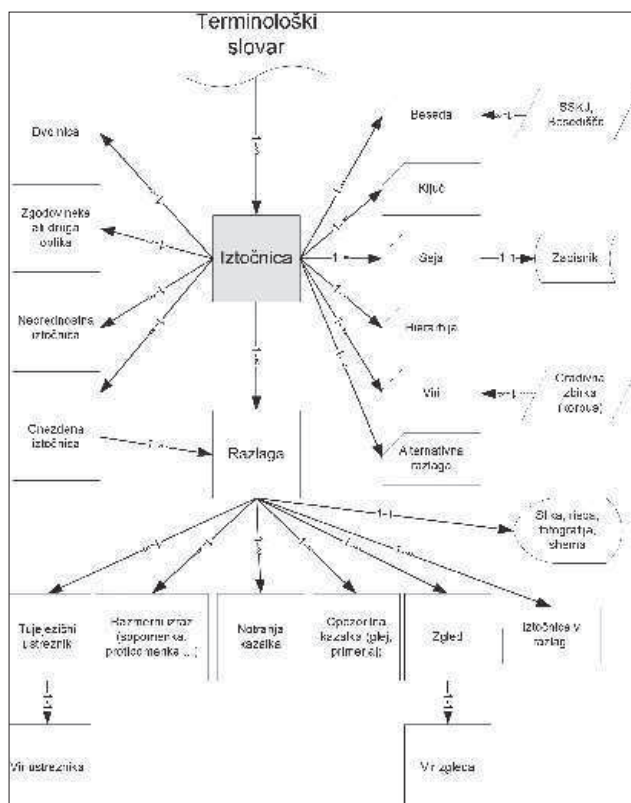
²⁴ TCP/IP = **T**ransmission **C**ontrol **P**rotocol/**I**nternet **P**rotocol – mrežna protokola, ki omogočata komunikacijo med računalniki v omrežju

Četrta stopnja zaščite je preprečevanje nepooblaščenih dostopov do strežnika in podatkovne baze. Podatkovni strežnik je postavljen za požarni zid Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Dostop do podatkovne baze je mogoč samo iz notranjega omrežja. Dostop iz zunanjega omrežja je mogoč le po predhodni odobritvi dostopa iz določenega naslova IP oziroma računalnika. Za zaščito pred zunanji vdori in redno arhiviranje podatkov skrbi Računalniški center ZRC SAZU.

5.3 Prednosti uporabe relacijske podatkovne zbirke

Uporaba relacijske podatkovne zbirke pri pripravi slovarjev je smiselna predvsem zaradi jasne strukture slovarjev in načina priprave slovarjev.

Strukturiranost slovarja omogoča natančno opredelitev razmerij in povezav med posameznimi deli slovarja (slika 10). Z vzpostavitvijo odnosov oziroma relacij med deli slovarja v podatkovni zbirki je zagotovljena logična pravilnost vpisanega gradiva in celovitost gradiva pri vpisovanju in spreminjanju (npr. v zbirko ni mogoče vpisati podrejene iztočnice, če ni vpisana prednostna iztočnica, in obratno, iz programa ni mogoče izbrisati prednostne iztočnice, če je uporabljena pri drugi iztočnici kot neprednostna iztočnica). Relacijsko strukturo slovarja je mogoče po potrebi širiti in dopolnjevati, ne da bi bilo potrebno vsebinsko posegati v že pripravljeno gradivo. Dopoljnjeni strukturi je potrebno prilagoditi le vnosne maske in izpisi.

Slika 10: Shematični prikaz strukture terminološkega slovarja. Oznaka 1-∞ in 1-1 predstavlja odnos med posameznima deloma slovarskega sestavka. Tako npr. terminološki slovar sestavlja ena ali več iztočnic, iztočnica ima eno ali več razlag, razlaga ima enega ali več tujejezičnih ustreznikov, ta pa je povzet iz določenega vira.

Uporaba relacijske podatkovne zbirke je smiselna tudi zaradi načina priprave slovarja. Pri pripravi slovarjev v urejevalnikih besedil ali v rokopisni obliki smo omejeni z dokumentom oziroma listom papirja, ki ne omogočata sledenja spremembam. Če slovar pripravljamo v urejevalniku besedila, sicer lahko shranjujemo vsako verzijo dokumenta v novo datoteko, vendar bo teh verzij kmalu toliko, da se med njimi ne bomo več znašli. Še težja je redakcija slovarja, če pri vpisovanju sodeluje več ljudi. V tem primeru je potrebno ročno združevati posamezne dokumente. Poleg tega redaktor nima vpogleda v gradivo ostalih sodelavcev.

V ustrezno pripravljene relacijske podatkovne zbirke je sledljivost zagotovljena v sami podatkovni zbirki. Pri spreminjanju gradiva se vse spremembe samodejno beležijo in so dostopne za kateri koli trenutek v preteklosti. Podobno je z dostopnostjo in sočasnim delom. Ker se podatki shranjujejo in obdelujejo na strežniku, je vsaka sprememba ali nov vpis takoj dostopen vsem uporabnikom.

Gradivo, zbrano v relacijski podatkovni zbirki, je mogoče uporabiti in predstaviti na različne načine. Mogoč je izvoz v obliko XML po dogovorjenem standardu. Podatke je mogoče prikazati na medmrežju ali pripraviti v ustrezno obliko za elektronski pregledovalnik. Prav tako je mogoče hitro in enostavno pripraviti različne izpise in preglede (npr. tujejezični slovar, pregled neprednostnih iztočnic, hierarhični izpisi, izpis gradiva po besedah ...). Podatkovno zbirko je mogoče povezati z drugimi sorodnimi podatkovnimi zbirkami in avtomatsko izmenjevati med različnimi podatkovnimi strežniki SQL.

6 Zaključek

Pri pripravi slovarjev je potrebno izkoristiti prednosti, ki jih ponujajo sodobna računalniška orodja in hiter razvoj informacijske tehnologije. Informacijska tehnologija omogoča rešitve, ki so bile še pred nekaj leti neizvedljive. S cenovno dostopnimi in zmogljivimi internetnimi povezavami je mogoče povezati strokovnjake z različnih področij in z različnih koncev sveta. Računalniški program SlovarRed in centralna podatkovna baza omogočata sočasno delo vsem članom Sekcije za terminološke slovarje. Po potrebi je mogoče vzpostaviti dostop do podatkovne baze s katerega koli računalnika v svetovnem spletu.

Program podpira celoten proces redakcije terminoloških slovarjev od prvega vpisa iztočnice do priprave gradiva za izpis. Uporaba programa olajša delo redaktorjem, delo je opravljeno hitreje in kvalitetneje. Redaktor se, ko osvoji delo s programom, ukvarja predvsem z vsebinskimi problemi, saj program sam poskrbi za shranjevanje, logično pravilnost, razvrščanje, arhiviranje itd. Zbrano gradivo je uporabno v več slovarjih in za več različnih namenov. Pri ponatisih in novih izdajah je gradivo takoj na voljo za nadaljnjo redakcijo, saj se napake in dopolnitve lahko tekoče vnašajo v zbirko.

Celotna rešitev je zasnovana tako, da omogoča nadaljnji razvoj in nadgrajevanje, predvsem glede večje dostopnosti in učinkovitosti. V bodoče bo potrebno razmisliti o povezavi redakcijskega dela s terminološko gradivno zbirko in o možnostih navezave na tujejezične slovarje. Ker slovarji zaradi finančnih in časovnih omejitev nastajajo v manjših delovnih skupinah, bi bilo smiselno omogočiti dostop do gradiva širši strokovni javnosti v obliki foruma, kjer bi posamezniki posredovali mnenja in pripombe h gradivu.

7 Literatura

- HTM 1997: Handbook of Terminology Management : Basic Aspects of Terminology Management. /I. Sue Ellen Wright, Gerhard Budin (ur.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Maja KOŠMRLJ - LEVAČIČ, 1999: O terminološkem slovarju in računalniški podpori – ob izdelavi botaničnega terminološkega slovarja, *Jezikoslovni zapiski* 5. 107–122. Ljubljana: Založba ZRC.
- Borislava KOŠMRLJ - LEVAČIČ, 2001: Prikaz pojmovnega sistema v terminološkem slovarju. *Filologija* 36–37. 291–301. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Ksenija LEBAN, 2001: A Survey of Internationalism between Slovene and English. *Slovenski jezik* 3. 42–57.
- Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries*, 1995. Henning Bergenholtz, Sven Tarp idr. (ur.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Slovenski pravopis*, 2001. Jože TOPORIŠIČ idr. (ur.). Ljubljana: Založba ZRC.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Špela VINTAR, 2003: Kaj izvira iz jezikovnih virov. *Jezik in slovstvo* XLVIII/ 3–4. 77–88.

VODENJE TERMINOLOGIJE IN PRIPRAVA STANDARDIZIRANEGA IZRAZJA NA NACIONALNI RAVNI

TERMINOLOGY MANAGEMENT AND PREPARATION OF STANDARDIZED TERMS AT THE NATIONAL LEVEL

Janez Hočevar*
Edita Kiralj*

Slovenski inštitut za standardizacijo (SIST) koordinira standardizacijsko dejavnost na nacionalni ravni. Terminologija kot veda, ki se ukvarja s teorijo pojmovnih sistemov ter z izraznimi predstavitvami pojmovnega sveta, je prek ISO/TC 37 postavila terminološka načela in metode, ki so podlaga za izdelavo terminoloških standardov (slovarjev) in njihovo elektronicizacijo. Terminološki standardi vključujejo izrazje, usklajeno na široki mednarodni ravni, in prispevajo k poenoteni uporabi. SIST uporablja standardizacijska načela in metode pri pripravi nacionalnih terminoloških standardov, svoje delo pa v sodelovanju s strokovnimi slovenskimi institucijami nadgrajuje z vzpostavitvijo sistema za vodenje terminologije ter gradnjo terminološke baze v sistemu Trados Multiterm.

The Slovenian Institute for Standardization (SIST) co-ordinates the standardization activity at the national level. As a science dealing with the theory of conceptual systems, and terminological presentations of the world of concepts, terminology has employed ISO/TC 37 to establish terminological principles and methods, which provide the basis for the production of terminology standards (dictionaries) and their organization into an electronic format. Terminology standards include terms incorporated at a wider international level, and contribute to their uniform use. Setting up the national terminology standards, the SIST applies standardization principles and methods. In collaboration with specialised Slovenian institutions, it updates its work by establishing a terminology management system, and building a terminology base within the Trados Multiterm system.

Ključne besede: Slovenski inštitut za standardizacijo (SIST), standardizacija, terminologija, terminološki standardi, vodenje terminologije

Key words: The Slovenian Institute for Standardization (SIST), standardization activity, terminology, terminology standards, terminology management system

1 Uvod

Slovenski inštitut za standardizacijo (SIST) je odgovoren za naloge, ki jih navajajo Zakon o standardizaciji in drugi ustanovitveni akti, ki urejajo sprejemanje, izdajanje in uporabo slovenskih nacionalnih standardov. V to delo sta vključena tudi terminološko delo in standardizacija izrazja s strokovnih področij dejavnosti, ki sodijo v pristojnost SIST.

* Slovenski inštitut za standardizacijo, Šmartinska 140, 1000 Ljubljana

SIST je nevtralna in strokovna institucija, ki je pooblaščenca za pripravljavanje, izdajanje in vzdrževanje slovenskih (nacionalnih) standardov. Standardizacija ima zaradi svojih načel in ciljev ter zaradi podpore tehničnim predpisom tudi državotvorni pomen. Standardizacija vključuje tudi poenotenje terminologije na nacionalni ravni. Pri tem so upoštevani vsi interesi v državi. S tem se povečuje raba slovenskega jezika na strokovnih področjih ter povezuje terminološko stroko s tehniško. Pri tem sta v veliko pomoč tudi uporaba ustaljenih standardizacijskih postopkov in sodelovanje z najboljšimi strokovnjaki v posameznih strokah, ki so člani tehničnih delovnih teles SIST-a.

Poslanstvo SIST-a na področju terminologije je močno povezano s potencialnimi uporabniki standardov, ki lahko aktivno sodelujejo pri njihovem nastajanju v tehničnih delovnih telesih SIST (tehnični odbori (TC), projektne skupine (PG) in delovne skupine (WG)). V njih sodelujejo strokovnjaki iz gospodarstva, inštitutov, univerz, uprave in združenj.

Pri prevajanju standardov se je pokazala velika potreba po predhodnem terminološkem usklajevanju. Zato je SIST že začel ustanavljati posebne terminološke delovne skupine za posamezna strokovna področja. K aktivnejšemu sodelovanju je treba pritegniti različne strokovnjake, tudi z jezikoslovnega področja, posebno še ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in njegovo Sekcijo za terminološke slovarje ter strokovnjake Katedre za slovenski jezik pri Filozofski fakulteti. Tako bomo izboljšali prevode standardov, zlasti terminoloških, in prevode standardizacijskih dokumentov, ki uvajajo in standardizirajo izraze in definicije (standardizacija kot stroka), ki so za delovanje SIST-a temeljnega pomena.

SIST želi z enotnimi orodji in pristopom k terminološkemu delu in slovarjem ter z uvažanjem elektronskega dela povečati svoj prispevek k poenotenju slovenskih strokovnih izrazov, k večji splošni razumljivosti in usklajenosti strokovne literature v slovenskem jeziku ter k lažjemu sporazumevanju in komuniciranju na vseh ravneh. Omogočiti želi lažje delo pri prevajanju standardov ter na ta način izpolnjevati svoje poslanstvo na področju terminologije. Izdani terminološki standardi – slovarji in tudi prevodi drugih mednarodnih in evropskih standardov – so javne listine, ki nastajajo s konsenzom sodelujočih vodilnih strokovnjakov, kar nedvomno daje veliko strokovno težo posameznim izrazom in definicijam. Brez aktivne udeležbe zainteresirane javnosti in vključitve večjega števila znanstvenih strok izrazje ne bi bilo ustrezno.

To od nas pričakujejo tudi naša ustanoviteljica Vlada RS, pa tudi člani inštituta SIST, člani tehničnih delovnih teles SIST-a in širša strokovna javnost.

S prispevkom, ki je bil predstavljen na znanstvenem srečanju Terminologija v času globalizacije 6. in 7. junija 2003 v Ljubljani, želimo prikazati svoje poglede in delo, s katerim Slovenski inštitut za standardizacijo ureja problematiko izrazja.

2 Vodenje terminologije in priprava standardiziranega izrazja na nacionalni ravni

Evropska unija je standardizacijo izrazja opredelila kot resen problem, predvsem za majhne države, kamor sodi tudi Slovenija. Reševanje problemov, povezanih z izrazjem, je v okviru številnih evropskih projektov postavila precej v ospredje.

Odgovornost za pripravo prevodov mednarodnih in evropskih **terminoloških (standardizirano izrazje)** in **drugih standardov** imajo v skladu z Navodilom o sprejemanju in izdajanju slovenskih standardov **tehnična delovna telesa SIST-a (tehnični odbori ter pro-**

jektne in delovne skupine). Z znanjem, ki ga lahko posredujejo strokovnjaki terminološke stroke (terminologi, prevajalci, lektorji) pri pripravi standardiziranega izrazja, bo pridružitvev Slovenije EU enakopravnejša in na ustrezni strokovni ravni. Terminološko delo po področjih standardizacije poteka ob prevajanju mednarodnih terminoloških standardov – pojmovnikov in delnih slovarjev in ob prevajanju naslovov evropskih standardov EN.

Terminološke dejavnosti se v SIST izvajajo po naslednjem vrstnem redu:

- privzem in prevod mednarodnih terminoloških pravil (ISO TC 37);
- prevodi mednarodnih in evropskih terminoloških standardov (npr. SIST EN 45020);
- prevodi standardizacijskih dokumentov, vodil (standardizacija kot stroka);
- prevodi naslovov standardov EN;
- prevodi evropskih standardov, na katere se sklicuje zakonodaja;
- prevodi osnovnih oziroma temeljnih mednarodnih in evropskih standardov (npr. skupina standardov s področja vodenja in zagotavljanja kakovosti SIST EN ISO 9000, ugotavljanja skladnosti SIST EN 45000, veličine in enote SIST ISO 31, tehnična dokumentacija);
- prevodi vsebin drugih evropskih in mednarodnih standardov.

SIST si želi kakovostnih prevodov standardov z ustreznim slovenskim izrazjem, zato prednostno usmerja delo v pripravo standardiziranega izrazja v slovenskih terminoloških standardih in izrazja, potrebnega za prevajanje naslovov standardov EN. Drugi viri izrazja (zunaj dejavnosti SIST) so lahko le podlaga in se uporabljajo le kot viri in delovno gradivo v SIST-u. Pomembno je, da se tehnični odbori ter projektne in delovne skupine v SIST-u, ki se ukvarjajo z izrazjem, seznanijo tudi s terminološkimi viri, ki nastajajo interno v različnih podjetjih, znanstvenih, tehničnih in drugih združenjih in organizacijah.

Da bi povečali kakovost prevodov, bomo k sodelovanju pri pripravi terminoloških standardov in drugih standardizacijskih dokumentov v skladu s potrebami SIST-a in na podlagi dogovora o sodelovanju vključevali tudi Sekcijo za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU. V primeru spornih izrazov bodo lahko tehnični sekretarji (uslužbenci SIST-a, ki skrbijo za delovanje tehničnih delovnih teles v skladu z načeli standardizacije) predlagali sodelovanje omenjene sekcije že v času, ko se pripravljajo prevodi mednarodnih in evropskih terminoloških standardov – pojmovnikov in delnih slovarjev oziroma prevodi temeljnih in drugih mednarodnih ter evropskih standardov. Z vključevanjem uveljavljene znanstvene terminološke stroke bo SIST že v zgodnji fazi zadovoljil potrebo po strokovni pripravi ustreznega standardiziranega izrazja s posameznih terminoloških področij v SIST.

3 Sodelovanje SIST-a z ISO TC 37

Potrebo po standardizaciji terminoloških načel, metod za terminološko delo, pripravo slovarjev in računalniško podprto slovaristiko je v mednarodnem prostoru že leta 1947 začel uresničevati tehnični odbor »Izrazoslovje« v okviru Mednarodne zveze standardizacijskih združenj (ISA). S pripravo metodoloških terminoloških standardov je po ustanovitvi Mednarodne organizacije za standardizacijo (ISO) leta 1952 njegovo delo nadaljeval tehnični odbor ISO/TC 37 »Terminologija – Načela in koordinacija«. Tehnični odbor ISO/TC 37 pripravlja

mednarodne standarde, ki so splošni, temeljni standardi. Ti dajejo smernice, navodila, pravila za vodenje izrazoslovja in se ne nanašajo na posamezna strokovna področja. Standardi pojasnjujejo terminološka načela in metode za terminološko delo ter standardizacijo računalniške podpore terminologiji. Prav tako dajejo osnovo za terminološko delo in gradnjo potrebne jezikovne infrastrukture. Področje se z razvojem računalniških tehnologij silovito spreminja. V pripravi so novi mednarodni standardi, pri čemer je zaradi jezikovne raznolikosti evropskega prostora zelo pomembno, da pri njihovem nastanku in sprejemanju sodelujejo slovenski strokovnjaki in s tem pripomorejo k nastanku standardov, ki bodo uporabni tudi za slovensko govorno področje. Posebej je treba poudariti, da tehnični odbor ISO/TC 37 ne koordinira priprave terminoloških standardov drugih tehničnih odborov, temveč postavlja le načela za njihovo pripravo.

Tehnični odbor ISO/TC 37 Terminologija – Načela in koordinacija je odgovoren za naslednja področja:

- terminološka načela in metode,
- terminološki slovar,
- priprava in načrtovanje terminoloških standardov,
- kodiranje in terminološke kode,
- računalniško podprta leksikografija.

Sestavljajo ga trije tehnični pododbori:

- ISO/TC 37/SC1 Načela terminologije,
- ISO/TC 37/SC2 Izdelava slovarjev,
- ISO/TC 37/SC3 Računalniško podprta terminologija.

ISO/TC 37 se povezuje tudi z drugimi tehničnimi odbori znotraj ISO, pa tudi navzven s tehničnima odboroma ISO/IEC JTC 1 in IEC/TC 1 pri Mednarodni elektrotehniški komisiji – IEC. Sodelovanje ISO/TC 37 »Terminologija – Načela in koordinacija« in ISO/TC 46 »Dokumentiranje« poteka v okviru tehničnega pododbora ISO/TC 37/SC2, kjer v delovni skupini sodelujejo predstavniki obeh tehničnih odborov. Tehnični odbor ISO/TC 37 deluje na področju standardizacije metod za snovanje, sestavljanje in usklajevanje izrazja in v službi za računalniško podporo izrazju. Standardi, ki jih pripravlja tehnični pododbor ISO/TC 37/SC3 s strokovnjaki, ki delujejo v delovnih skupinah WG 1 »Podatkovni elementi«, WG 2 »Slovar« in WG 3 »Uporaba standarda SGLM«, se navezujejo na nove jezikovne tehnologije, ki jih EU izrazito podpira.

Tehnični odbor SIST/TC STE »Splošna terminologija«, ustanovljen leta 1996, aktivno spremlja nastajanje novih in spremenjenih metodoloških terminoloških standardov z vidika nacionalne standardizacije SIST-a, saj sodeluje kot opazovalec (O-član) v tehničnem odboru ISO/TC 37. S prevodom vseh njegovih dokumentov v slovenski jezik bomo prispevali k razvoju, sprejetju in nastanku novih standardov, ki bodo uporabni tudi za slovensko govorno področje. Narava teh standardov kaže, da so prevodi standardov s tega področja obvezni za uspešno in učinkovito delovanje pri pripravi prevodov terminoloških standardov drugih strokovnih področij.

4 Posebnosti terminološkega dela v SIST-u

Pri določanju strokovnega izrazja so v SIST-u nekatera področja relativno samostojna. Tako imajo lahko npr. kemijska, strojniška in elektrotehniška stroka različne slovenske ustreznike za enak izraz v tujem jeziku, kar pomeni, da so to lahko različni pojmi. Področja terminologije v SIST-u so podana v spodnji tabeli:

Štev. term. področja	Naziv področja v slovenščini Naziv področja v angleščini
01	Temeljni standardi Fundamental standards
02	Informacijska tehnologija Information technology
03	Telekomunikacije Telecommunications
04	Splošna elektrotehnika in elektroenergetika ter elektronika Electrotechnics and electronics
05	Zdravstvo in medicinska oprema ter varstvo pri delu in okolje Healthcare, health, medical equipment and safety at the workplace and environment
06	Živila in kemija ter embalaža živil in predelovalna industrija Food products, chemistry, food packaging and food industries
07	Gradbeništvo Building and construction
08	Strojništvo in kovinski materiali, ravnanje, transport in embaliranje Mechanical engineering, metallic materials, mechanical handling, transport and packaging
09	Nekovinski materiali Non-metallic materials
10	Izdelki za dom in prosti čas Products for household and leisure use
11	Storitve Services

Pri terminološkem delu so razlike med standardizacijsko hišo (npr. SIST) in znanstveno jezikovno institucijo (npr. v okviru ZRC SAZU) tako v izhodišču in postopku kot tudi v predstavitvah končnih oblik rezultatov.

Pri SIST-u je izvor oziroma začetek dela strokovni izraz v tujem jeziku (npr. iz standarda), kateremu poiščemo različne predloge za slovenski ustreznik, izberemo sorodne pojme v tujem(-ih) jeziku(-ih), določimo pare povezav po načelu 1 : 1, naredimo izbor slovenskega izraza k izhodiščnemu tujemu izrazu, s konsenzom določimo definicijo in pojem objavimo v ločenem standardu oziroma snopičih po podpodročjih.

Pri znanstveni instituciji pa je izvor neka iztočnica (slovenska beseda) ali nabor vseh dosegljivih slovenskih izrazov za neko področje, temu sledi izdelovanje definicij, šele nato iskanje ustreznikov v tujem(-ih) jeziku(-ih) in na koncu tiskanje skupnega slovarja za celotno področje. Pri svojem delu tudi zelo skrbijo za raznolikost in bogastvo jezika.

Prednost standardizacijske hiše je v sprotnem upoštevanju sprememb v stroki in v sprotnem spreminjanju vsebine standardov.

Ta dva sicer zelo različna pristopa se lepo dopolnjujeta, kar omogoča odlično sodelovanje med obema institucijama. Za obe instituciji je tudi značilno, da sta pri svojem delu zelo sistematični in da vsaka po svoje prispevata nenadomestljiv delež k poenotenju izrazja na nacionalni ravni.

Za delovanje terminološke baze je potrebna ustrezna programska oprema za strukturiranje, vnos, iskanje in izpis, ki teče na računalnikih PC (npr. DOS, Windows), saj so ti pri nas najpogostejši. Na podlagi analize je bilo ugotovljeno, da je na trgu za terminološko delo najprimernejša programska oprema Trados **MultiTerm**. Programska oprema, ki deluje v okolju Windows, ima dober uporabniški vmesnik, dopušča številne možnosti ter podpira konverzijo iz drugih formatov in v druge formate. Sistem omogoča tudi delovanje v mreži, zaščito podatkov prek uporabniških gesel, kazalke – navzkrižne reference in drugo. Uporablja ga kar nekaj uglednih ustanov v tujini (npr. DIN, Ericsson Telecom AB, Evropski parlament) in v Sloveniji (npr. Urad RS za evropske zadeve, Fakulteta za družbene vede, Ministrstvo za zunanje zadeve, IOLAR, prevajalske agencije in SIST).

5 Sklep

Standardizirano izrazje ni pomembno samo za pripravo standardov v slovenskem jeziku, temveč tudi za dobro strokovno izrazje v znanstvenih delih, tehnični dokumentaciji, izobraževanju, medijih, splošnem komuniciranju, zagotavljanju sledljivosti v dokumentaciji in drugod. Pripravljanje nacionalnega izrazja za terminološke standarde (slovarje) znotraj posameznih strok pripomore tudi k poenotenju strokovnega izrazja in boljšemu medsebojnemu razumevanju ter primerljivosti strok.

Za uspešno in strokovno pripravo terminoloških standardov in tudi sicer za pripravo terminoloških slovarjev je treba upoštevati **terminološka načela, pravila in metode**, ki jih postavljajo **metodološki terminološki standardi**.

Priprava prevodov terminoloških standardov znotraj posameznih strok je nujna, prednostna in stalna naloga. To je podlaga za poznejšo pripravo ustreznih prevodov drugih mednarodnih in evropskih standardov oziroma standardizacijskih dokumentov. Pri prevodih terminoloških standardov je treba uporabljati izraze, ki so že ustaljeni, in opuščati izraze, ki se ne uporabljajo v praksi. Pri prevodih naslovov in vsebin standardov v posameznih strokah pa težimo k načelu, da ima en tuji izraz priporočen le en slovenski ustreznik! Taka usmeritev v dvosmernost je potrebna tudi za uspešnejšo računalniško podporo prevajanju, ki se že hitro uveljavlja.

SIST, ki je letos praznoval drugo obletnico svojega delovanja, se na svoji razvojni poti nenehno srečuje z uvajanjem in standardizacijo izrazja. Dobro izrazje pa nastaja le ob nenehnih in poglobljenih razpravah v različnih strokovnih krogih. Zavedamo se dragocenosti in pomembnosti sodelovanja številnih slovenskih strokovnjakov pri delu tehničnih delovnih teles v SIST-u. Ti s svojim znanjem in izkušnjami sooblikujejo slovensko izrazje na vseh področjih njegovega delovanja. Izjemno pomembno je tudi dobro sodelovanje z jezikovnimi institucijami, ki nam na tem področju lahko pomagajo, kar še posebej velja za Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in njegovo Sekcijo za terminološke slovarje pri ZRC SAZU.

1 Introduction

The Slovenian Institute for Standardization (SIST) has the responsibility to accomplish stipulations defined by the Standardization Act, and by other foundation acts regulating the adoption, publishing and use of Slovenian national standards. The assignments include also terminology work and preparation of terminology dictionaries from specific professional fields that fall under the competence of SIST.

SIST is a neutral and professional technical institution, authorized by law to prepare, publish and maintain Slovenian (national) standards. Because of its principles and objectives and its support to technical regulations, standardization is considered as a state-serving function. It includes unification of terminology at national level, by which interests of all parties involved are taken into consideration as well. With these activities, SIST enhances the use of Slovenian language in all professional fields and brings terminology experts and technical experts together. In this respect, the use of already established and accepted standardization procedures and the involvement of top experts from different professions (members of technical working bodies of SIST) is of great help.

As regards terminology, the mission of SIST is closely linked with the potential standards users who can be actively involved in the preparation of standards by their participation in the technical working bodies of SIST (technical committees (TC), project groups (PG) and working groups (WG)). Experts from business companies, institutes, universities, administration and associations participate in these bodies.

When translating standards, the great need of a preliminary harmonization of terminology emerged. That is why SIST began to establish special terminology working groups for different professional fields.

In fact, SIST believes that experts from different professional fields, including the field of linguistics, should be involved. This is especially true for two linguistic institutions, ZRC SAZU¹ – Franc Ramovs Institute of the Slovenian Language and its Section for terminological dictionaries, and the Faculty of Arts, more precisely its Department for Slavonic Languages and Literatures – the Slovenian Language Division. The cooperation between technical experts and linguists is the only way to improve translations of standards, especially terminology standards, and translations of standardization guides that introduce and standardize terms and definitions, and that represent the basis for SIST operation.

With its uniform methods in approaching terminology-related work and preparation of dictionaries, and the implementation of electronic support, SIST wishes to enhance its contribution to the uniformity of Slovenian technical terms, to better general understanding and harmonization of Slovenian technical literature, and to a much easier communication at all levels. Furthermore, SIST wants to provide tools for a simplified, uncomplicated translation work and thus accomplish its mission in the field of terminology. Published terminology standards – dictionaries as well as translations of other international and European standards are public documents prepared on basis of a consensus among all participating top experts. Undoubtedly, such circumstances give considerable importance and weight to individual terms and definitions. Without active participation of the interested public and the involvement of the scientific institutions, the terms and definitions in many fields of activity would be inappropriate or unsuitable.

¹ ZRC-SAZU stands for the Scientific Research Centre at the Slovenian Academy of Sciences and Arts

After all, this is what the founder of SIST, i.e. the Government of the Republic of Slovenia, members of SIST, members of SIST technical working bodies and the general professional public expect from the institute.

With its contribution presented at the scientific meeting “Terminology at a time of globalisation” on 6th and 7th June 2003 in Ljubljana, SIST wanted to express its views and present the work by which it regulates terminology-related problems.

2 Management and preparation of standardized terminology at national level

The European Union considers the standardization of terminology as a serious problem, especially for small countries, among which Slovenia can be classified. Consequently, finding solutions to terminology-related problems has been emphasized and put forward in numerous European projects.

According to the Instruction on the adoption and publication of Slovenian standards, the responsibility to prepare translations of international and European terminology (standardized terminology) and other standards rests on the technical working bodies of SIST (technical committees, project groups and work groups). Using the knowledge of terminology experts (terminologists, translators, proofreaders) in the preparation of standardized terminology, Slovenia will enter the EU on more equal terms and on a more appropriate professional level. Terminology-related work from different fields of standardization is done along with translation of international terminology standards – glossaries and vocabularies, and with translation of titles of European standards (EN).

In SIST, **terminology-related activities** are performed in the following order:

- adoption and translation of international terminology-related rules (ISO TC 37)
- translations of international and European terminology standards (e.g. SIST EN 45020)
- translations of standardization documents, guides (standardization as a professional field)
- translations of titles of European standards
- translations of European standards referred to by the legislation
- translations of basic or fundamental international and European standards (e.g. group of standards from the field of quality management and quality assurance SIST EN ISO 9000, conformity assessment SIST EN 45000, quantities and units SIST ISO 31, technical documentation),
- translations of the contents of other European and international standards

In its wish to provide qualitative standards translations by appropriate use of Slovenian terminology, SIST gives priority to the preparation of standardized terminology in Slovenian terminology standards and to the terminology used for translation of European standards titles. Other terminology sources (outside SIST activities) can only serve as working material within SIST. It is in fact important for the technical committees, project groups and working groups involved in terminology work to get acquainted as well with the terminology sources established and used internally within different companies, scientific, technical and other associations and organizations.

To enhance the quality of translations, SIST decided to involve the Section for terminological dictionaries of the Franc Ramovs Institute of the Slovenian Language at ZRC SAZU in the preparation of terminology standards and other standardization documents, all according to the needs of SIST and on basis of an agreement for the cooperation between the two institutions. In case of conflicting terms or definitions, the technical secretaries (SIST employees who ensure that the work of the technical working bodies complies with the principles of standardization) will have the possibility to propose cooperation to the previously mentioned Section already during the preparation of translations of international and European terminology standards – glossaries and vocabularies, or translations of fundamental and other international and European standards. With the involvement of recognized terminology experts, SIST will meet the need for professional preparation of adequate standardized terminology in different professional fields already at a very early stage.

3 Cooperation of SIST and ISO TC 37

The need for standardization of terminology principles, methods for terminology work, preparation of dictionaries and computer-aided lexicography is being realized since the establishment of the technical committee “Terminology” set up within the International Federation of the National Standardizing Associations (ISA)². After the establishment of the International Organization for Standardization (ISO), the work of this TC was carried on by the technical committee ISO/TC 37 “Terminology and other language resources”. ISO/TC 37 prepares international standards of more general sort, i.e. general or fundamental standards. These standards contain guidelines, instructions and rules for management of terminology, and do not refer to specific professional fields. They explain the principles and methods used in terminology work, and the standardization procedures linked with computer-aided terminology. They also present the basis for terminology work and the building of the necessary linguistic infrastructure. With great progress in computer technologies, this field develops with considerable speed as well. New international standards are published on a daily basis, and since Europe prides itself with its linguistic diversity, it is very important for Slovenian experts to be involved in the preparation and adoption of standards and so contribute to the formation of standards that will be useful for the Slovenian-speaking area as well. It should be emphasized at this point that the technical committee ISO/TC 37 does not coordinate the preparation of terminology standards of other technical committees but just sets the principles for their preparation.

² International standardization began in the electrotechnical field: the International Electrotechnical Commission (IEC) was established in 1906. Pioneering work in other fields was carried out by the International Federation of the National Standardizing Associations (ISA), which was set up in 1926. The emphasis within ISA was laid heavily on mechanical engineering. ISA’s activities came to an end in 1942. In 1946, delegates from 25 countries met in London and decided to create a new international organization, of which the object would be “to facilitate the international coordination and unification of industrial standards”. The new organization, ISO, officially began operations on 23 February 1947.

The technical committee ISO/TC 37 “Terminology and other language resources” is responsible for the following:

- terminology principles and methods
- terminology dictionary
- preparation and design of terminology standards
- coding and terminology codes
- computer-aided lexicography

The technical committee consists of three subcommittees:

- ISO/TC 37/SC1 Principles and methods
- ISO/TC 37/SC2 Terminology and lexicography
- ISO/TC 37/SC3 Computer applications for terminology

ISO/TC 37 cooperates with other technical committees within ISO and two technical committees outside ISO (i.e. ISO/IEC JTC 1, IEC/TC 1). The cooperation between ISO/TC 37 “Terminology and other language resources” and ISO/TC 46 “Information and Documentation” is performed within the technical subcommittee ISO/TC 37/SC2 where members of both technical committees work within one working group. ISO/TC 37 works on the standardization of methods for the formation and coordination of terminology. Furthermore, ISO/TC 37 is also in charge of providing and managing computer applications that support terminology. The standards prepared by the technical subcommittee ISO/TC 37/SC 3 and the experts involved in WG1 “Data elements”, WG 2 “Vocabulary” and WG 3 “Data Interchanges” are based on new linguistic technologies strongly supported by the EU.

At national level, the preparation of new and improved methodological terminology standards by international organizations is closely followed by the technical committee SIST/TC STE “General terminology”. It was founded in 1996 and today, it has the status of an O-member of the technical committee ISO/TC 37. With the translation of all documents prepared by ISO/TC 37 into Slovenian, SIST will contribute to the development, adoption and preparation of new standards, useful also for the Slovenian-speaking area. The nature of the standards prepared by ISO/TC 37 shows that translations of such standards are indispensable for a successful and efficient preparation of terminology standards translations for other fields of activity.

4 Specifics of terminology work in SIST

When defining the terminology for a specific field of activity, some fields are relatively independent in SIST. For example, the fields of chemistry, mechanical engineering and electrotechnics may have different Slovenian equivalents for the same term in a foreign language. This means different terminology entities. The table below presents such different terminology fields in SIST:

Number of terminology field	Name of field in Slovenian– language Name of field in English language
01	Temeljni standardi Fundamental standards
02	Informacijska tehnologija Information technology
03	Telekomunikacije Telecommunications
04	Splošna elektrotehnika in elektroenergetika ter elektronika Electrotechnics and electronics
05	Zdravstvo in medicinska oprema ter varstvo pri delu in okolje Healthcare, health, medical equipment and safety at the workplace and environment
06	Živila in kemija ter embalaža živil in predelovalna industrija Food products, chemistry, food packaging and food industries
07	Gradbeništvo Building and construction
08	Strojništvo in kovinski materiali, rokovanje, transport in embaliranje Mechanical engineering, metallic materials, mechanical handling, transport and packaging
09	Nekovinski materiali Non-metallic materials
10	Izdelki za dom in prosti čas Products for household and leisure use
11	Storitve Services

As regards terminology work in Slovenia, differences exist between the standardization institution (e.g. SIST) and the scientific linguistic institution (e. g. within ZRC SAZU) not only in the starting-point and subsequent procedures but also in final results.

In SIST, the starting-point for terminology work is a term in a foreign language (e.g. from a standard). Then, the work is carried on in the following order: proposals of possible Slovenian equivalents are given, familiar concepts in a foreign language are found, related pairs are defined according to 1:1 principle and finally the choice of the Slovenian equivalent to the original term is made. The definition is formed on basis of consensus and then the accepted term is published in a separate standard or by different fields.

In the scientific institution, on the other hand, the work is done in the reverse order. First a Slovenian word or a series of all possible Slovenian words from a field is gathered, then definitions are formed, and only after that foreign-language equivalents are looked for. Finally, a common general dictionary is published for the whole field. The institution takes particular care in providing diversity and wealth of words.

The standardization institution has the advantage of being acquainted with and accepting the changes of a professional field or of standards content directly as they occur.

Despite the difference between them, the two approaches complement each other very well, which enables perfect cooperation between the two institutions. It is characteristic of

both institutions to work systematically and make an indispensable contribution to the unification of terminology at national level.

For a good terminology base, appropriate software is required, which enables the users to classify, enter, search for and print data. The application should run in commonly used environments based on PC architecture (e.g. DOS and Windows). According to the analysis of our market, the most appropriate software currently available for terminology work is Trados MultiTerm. The software runs in Windows environment, has a good user interface, allows numerous possibilities and supports the conversion of one format into another. Furthermore, the system enables network operation, protection of data by user passwords, cross references and other features. Trados MultiTerm is used by several distinguished institutions in Slovenia (Government Office for European Affairs, Faculty of Social Sciences, Ministry of Foreign Affairs, IOLAR, translation agencies and SIST) and abroad (e.g. DIN, Ericsson, Telecom AB, European Parliament).

5 Conclusion

Standardized terminology is important not only for the preparation of standards in Slovenian language, but also for good technical terminology in scientific works, technical documentation, education, media, general communication, documentation traceability, etc. The preparation of national terminology for terminology standards (dictionaries, glossaries) in different professional fields represents an important contribution to the uniformity of technical terminology and better understanding among different fields.

In order to prepare terminology standards and dictionaries in a successful and professional way, terminology principles, rules and methods set by the methodological terminology standards must be considered.

The preparation of terminology standards translations within different fields is a necessary, priority and continual task. It represents the basis for subsequent preparation of translations of other international and European standards or standardization documents. When translating terminology standards, it is necessary to use terms that are already established and abandon those no longer used. When translating titles and contents of standards in different fields SIST aims at respecting the principle that one foreign term only has one Slovenian equivalent. This one-to-one orientation is necessary to ensure a successful computer-aided translation which is gaining great recognition all over the world lately.

SIST celebrated its second anniversary this year. In its development, the institute is constantly faced with the implementation and standardization of terminology. Constant and absorbed debates among different scientific circles represent the basis for good terminology. SIST is aware of the importance of involvement and cooperation of numerous Slovenian experts in the work of different technical working bodies. With their precious knowledge and experiences, they contribute to the formation of Slovenian terminology in all professional fields, covered by SIST. Another very important activity of SIST is the cooperation with linguistic institutions that can help in this field, especially the Section for terminological dictionaries of the Franc Ramovs Institute of the Slovenian Language at ZRC SAZU.

PREDLOGI ZA POENOTENJE REDAKCIJE TERMINOLOŠKIH STANDARDOV

PROPOSALS FOR A HARMONIZED EDITING OF TERMINOLOGY STANDARDS

Franc Spiller - Muys*

SIST pripravlja slovenski terminološki standard za področje letalstva po naslednjih načelih:

- 1. Osnova so angleški izrazi in definicije iz mednarodnih in nacionalnih standardov, strokovnih slovarjev in druge strokovne literature.*
- 2. Terminološki standard je pisan v dveh stolpcih, v desnem so izrazi in definicije v angleščini, v levem pa prevod izraza in definicije v slovenskem jeziku.*
- 3. Vsak geselski sestavek vsebuje poleg izraza in definicije identifikacijsko številko, ki je za isti pojem v vseh jezikih ista.*
- 4. Zaporedje pojmov ni v abecednem redu, ampak v skladu z vsebino, zato je terminološki standard jezikovno nevtralen in v enotni redakcijski obliki prevedljiv v katerikoli jezik.*
- 5. Terminološki standardi za posamezna strokovna področja se sestavljajo in izdajajo po poglavjih v snopičih. Vsako poglavje (snopič) ima na koncu abecedna indeksa v nacionalnem jeziku in angleščini.*

Avtor v referatu prikazuje sedanjo različnost redakcije terminoloških standardov raznih mednarodnih in nacionalnih organizacij za standardizacijo ter posamezna poglavja terminološkega standarda za področje letalstva, sestavljena po zgornjih načelih.

The SIST (Slovenian Institute for Standardization) is preparing the Slovenian terminology standard for the field of aviation according to the following principles:

- 1. The terminological basis consists of English expressions and definitions from international and national standards, technical dictionaries and other technical literature.*
- 2. The terminology standard is laid out in two columns, with the right containing terms and definitions in English, and the left the translation into the Slovenian language.*
- 3. Besides the term and its definition, every dictionary article also contains the identification number of the concept, which will be the same in all covered languages.*
- 4. The concepts are not alphabetized, but arranged in accordance with their contents. This makes the terminology standard linguistically neutral, and thus translatable into any national language (if in a uniform editorial format).*
- 5. Terminology standards in individual technical fields are set up and published by chapters (volumes). At the end of each chapter, there are alphabetical indexes in the national language and English.*

The paper deals with the current variety in editing terminology standards of different international and national organizations for standardization, as well as with individual chapters of the terminology standard for the field aviation, all according to the aforementioned principles.

Ključne besede: *terminološki standard, termin, različnost redakcije terminoloških standardov*

Key words: *terminology standard, term, variety in editing terminology standards*

* Slovenski inštitut za standardizacijo, Šmartinska 140, 1000 Ljubljana, Slovenija

Obstoječe stanje

Sedanji terminološki standardi mednarodnih organizacij za standardizacijo (ISO, IEC) imajo zelo različno redakcijsko obliko, še slabše: celo terminološki standardi iste organizacije imajo za razna področja različno obliko in, kar je najslabše, ista organizacija ISO ima za isto področje kar nekaj zelo različnih redakcijskih oblik. Naj navedem samo standarde za področje letalstva, ki jih pripravlja tehniški odbor ISO/TC 20 – Aircraft and Space Vehicles:

1. Standard **ISO 5843** (part 1 do part 10) **Aerospace construction – List of equivalent terms** (izdan v letih 1985–1993) ima izraze s področja letalstva navedene v štirih jezikih (angleško, francosko, rusko in nemško), vendar brez definicij;
2. Standard **ISO 8625** (part 1 do part 3) **Aerospace – Fluid Systems – Vocabulary** (izdan v letih 1991 do 1993) ima izraze in definicije s področja fluidne tehnike v letalstvu v angleščini in francoščini;
3. Standard **ISO 8815 – Electrical cables and cable harnesses** (iz leta 1994) ima izraze in definicije s področja električnih kablov v letalstvu navedene v angleščini, francoščini, ruščini in nemščini v obliki tabele, v kateri so v osrednjem delu izrazi z definicijami v navedenih jezikih nanizani drug pod drugim;
4. Standard **ISO 10254 Air cargo and ground equipment – Vocabulary** (izdan leta 1995) ima izraze in definicije navedene v dveh stolpcih brez tabele, v levem stolpcu angleške, v desnem pa francoske izraze in definicije;
5. Standard **IEC 50 – International Electrotechnical Vocabulary – Chapter 191: Dependability and quality of service** ima ob levem robu navedene identifikacijske številke pojmov, v osrednjem delu so drug pod drugim navedeni izrazi in definicije v francoščini, angleščini, ruščini in španščini, ob desnem robu so pa navedeni izrazi brez definicij še v nemščini, italijanščini, nizozemščini, poljščini in švedščini.

Dopolnilo št. 1 iz leta 1999 ima drugačno obliko: ob levem robu so identifikacijske številke kot v osnovnem standardu, v osrednjem delu so izrazi in definicije v francoščini in angleščini, pod njimi pa samo izrazi (brez definicij) v naslednjih jezikih: ar – arabščini, de – nemščini, es – španščini, it – italijanščini, ja – japonščini, pl – poljščini, pt – portugalsščini in sv – švedščini. Ob koncu dodatka so abecedni indeksi v vseh naštetih jezikih: arabski indeks je dvojezičen (v angleščini in arabščini), japonski v njihovi eksotični pisavi in v angleški transkripciji;

6. **International Civil Aviation Vocabulary**, ki ga je leta 1998 izdala Mednarodna organizacija za civilno letalstvo (ICAO), ima izraze (večinoma tudi definicije) v štirih jezikih: v angleščini, francoščini, španščini in ruščini, nanizane v angleškem abecednem zaporedju. V posebni knjigi pa so dodani francoski, španski in ruski indeksi.

Navajanje izrazov in definicij v več jezikih terminološkega standarda vodi do zmanjšanja preglednosti, ki je tem slabša, čim več jezikov vsebuje. Poleg tega je jezik, v katerega abecednem zaporedju so nanizani izrazi in definicije, v privilegiranem, ostali jeziki pa v podrejenem položaju.

Sestavljanje terminoloških standardov v več jezikih je zamudno opravilo, zlasti še, ker mnogi strokovni izrazi v nacionalnih jezikih še niso dokončno določeni, zato je treba z izdajo mednarodnega terminološkega standarda čakati na potrditev izrazov v vseh upoštevanih jezikih.

Velika pomanjkljivost terminoloških standardov, ki imajo pojme (izraze in definicije) nanizane v abecednem zaporedju privilegiranega jezika, je v tem, da so sorodni pojmi, ki imajo različne izraze, razmetani po celotnem standardu, pač glede na začetno črko njihovega izraza v izbranem jeziku.

Splošna načela

Glede na te ugotovitve smo prišli do sklepa, da oblikujemo terminološke standarde v skladu z naslednjimi načeli:

1. Podlaga za pripravo terminoloških standardov so izrazi in definicije, navadno v angleškem jeziku, iz ustreznih mednarodnih (izjemoma nacionalnih) standardov, iz strokovnih slovarjev ali druge novejšje strokovne literature.
2. Terminološki standardi so pisani v dveh stolpcih: v desnem so izrazi in definicije v izvornem (navadno angleškem) jeziku, v levem stolpcu pa so prevodi in definicije v nacionalnem (za nas v slovenskem) jeziku. To omogoča recenzentom udobno preverjanje pravilnosti prevodov.
3. Terminološki standardi po teh načelih lahko obsegajo obsežnejša strokovna področja, ker so po vsebini razčlenjeni v poglavja, razdelke in odstavke.
4. Vsak pojem vsebuje v prvi vrstici (nad izrazom in definicijo) identifikacijsko številko, določeno v skladu z razčlenitvijo vsebine terminološkega standarda na poglavja, razdelke in odstavke, in je za isti pojem v vseh jezikih enaka, tudi pri kasnejšem prevajanju v druge jezike.
5. Zaporedje pojmov ni abecedno, ampak v skladu z razčlenitvijo vsebine, zato so v tako oblikovanem terminološkem standardu podobni predmeti nanizani drug za drugim, čeprav ima vsak predmet svoj izraz in svojo identifikacijsko številko. Tak način redakcije terminološkega standarda je jezikovno nevtralen in omogoča (tudi kasnejše) prevajanje v katerikoli jezik v notni obliki in z enakimi identifikacijskimi številkami.
6. Vsaka definicija ima na koncu (v oklepaju) naveden vir, iz katerega je povzeta (s kratico in s številko pojma ali s številko strani, na kateri je objavljena). Imetnike avtorskih pravic je treba prositi za dovoljenje za prevzem definicij, imetniki avtorskih pravic pa naj ta dovoljenja dajejo brezplačno, ker je navajanje njihovega vira v terminološkem standardu učinkovita referenca.
7. Na začetku vsakega poglavja je vsebinsko kazalo, v katerem je podana razčlenitev vsebine na razdelke in odstavke, ki so ustrezno oštevilčeni.
8. Za vsebinskim kazalom je seznam uporabljene literature (standarda, slovarja, knjige) s kraticami, uporabljenimi pri definicijah, in s polnimi bibliografskimi podatki.
9. Terminološki standardi za obsežnejša strokovna področja se lahko sestavljajo in izdajajo postopoma, po posameznih poglavjih, v snopičih (knjigah).
10. Ob koncu vsakega snopiča (knjige) sta dva abecedna seznama (indeksa) vseh v snopiču (knjigi) nastopajočih izrazov, eden v nacionalnem (za nas v slovenskem) jeziku, drugi pa v izvornem (navadno v angleškem) jeziku.
11. Priprava terminoloških standardov po teh načelih omogoča njihovo izdajanje v dveh oblikah:
 - dvojezično izdajo v dveh stolpcih: z levim stolpcem v nacionalnem (slovenskem) je-

ziku in z desnim stolpcem v izvornem (angleškem) jeziku. Ta oblika terminološkega standarda služi tudi kot slovar med nacionalnim (slovenskim) in izvornim (angleškim) jezikom;

- potrebam stroke v nacionalnem okolju zadostuje terminološki standard samo v nacionalnem (slovenskem) jeziku; v ta namen se po dva stolpca združujeta na eni strani, zato dobi tak terminološki standard pomen enojezičnega leksikona. V tem primeru je smiselno pod (slovenskimi) izrazi navajati tudi izraze v izvornem (angleškem) jeziku.

Podrobna navodila

1. Priporočljiva je programska oprema Microsoft Word 2000 in novejše različice.
2. Velikost formata terminoloških standardov je A 4.
3. Širina vsakega od obeh stolpcev je 74 mm, vmesni razmik je 12 mm.
4. Uporablja se pisava Ariel.
5. Velikost identifikacijskih številčk je 10 K (krepko).
6. Velikost pisave za izraze je 10 K (krepko).
7. Velikost pisave za definicije je 9 N (normal).
8. Velikost pisave za opombe je 8 N (normal).
9. Mnogih pojmov v tehniki ni mogoče dovolj razumljivo opisati z definicijo, zato jih ponazorimo s slikami (shemami, prerezi, diagrami itd.). Pri tem naj velja načelo, da ima vsak stolpec v standardu svoje slike, katerih širina ne sme presegati širine stolpca 74 mm; opisi slik so v istem jeziku, kot so izrazi in definicije v pripadajočem stolpcu.
10. Odmik od tega pravila je dopusten le v primerih, ko bi slika, pomanjšana na širino 74 mm, postala nepregledna (npr. prerez celotnega letala). V takih primerih je širina slike $74 + 12 + 74 = 160$ mm; namesto direktnih vpisov v sliko se vpišejo zaporedne številke detajlov (od 01 do največ 99), pod sliko pa se z istimi zaporednimi številkami navedejo opisi, v levem stolpcu v nacionalnem (slovenskem) jeziku, v desnem stolpcu pa v izvornem (angleškem) jeziku.
11. Slike naj bodo črtno, črno-bele (ne fotografije). Izjemoma so dopustne barvne fotografije v primerih, kjer so barve bistvenega pomena za razumevanje (npr. vrste oblakov v meteorologiji).
12. Vsaka slika naj ima identifikacijsko številko in ime pojma, ki ga predstavlja.
13. Slika naj bo nameščena nad identifikacijsko številko (izrazom in definicijo) predmeta (pojma), ki ga predstavlja. Praviloma naj se slike, izrazi in definicije ne ločujejo, ampak naj bodo skupaj na isti strani.

Sklep

V imenu Slovenskega Inštituta za standardizacijo predlagam, naj današnje znanstveno srečanje ta predlog – še z morebitnimi dopolnitvami – potrdi in naj ga posreduje ustreznim mednarodnim in preko njih tudi nacionalnim organizacijam za standardizacijo (ISO, IEC, CEN, CENELEC, ITU, ICAO in drugim) s predlogom, da po načelih tega referata pripravijo in izdajo svoje standarde o terminoloških standardih oziroma naj jih upoštevajo pri pripravi novih in pri revizijah obstoječih terminoloških standardov.

Tako bomo postopoma dobili enotno oblikovane mednarodne terminološke standarde s strokovnim izrazjem vseh strok, preko regionalnih in nacionalnih standardov pa tudi strokovno izrazje, v enotni redakcijski obliki in z enakimi identifikacijskimi številkami za iste pojme v vseh obravnavanih jezikih.

Present Situation

Present terminology standards of the international organizations for standardization (ISO, IEC) come in various editorial formats – worse than that: the terminology standards of the same organization have different formats for different subject fields – and what is worse of all: the same organization (ISO) has quite a number of different editorial formats for the same field. The examples presented below are standards in the field of aviation, which are developed by ISO/TC 20 Aircraft and Space Vehicles.

1. The standard ISO 5843 (Part 1 to Part 10) Aerospace construction –List of equivalent terms, (issued between 1985 and 1993) contains terms from the field of aviation, given in four languages (English, French, Russian and German), but no definitions;
2. The standard ISO 8625 (Part 1 to Part 3) Aerospace – Fluid Systems – Vocabulary (issued between 1991 and 1993) contains terms and definitions from the field of fluid systems in aviation, given in English and French;
3. The standard ISO 8815 – Electrical cables and cable harnesses (issued in 1994) contains terms and definitions from the field of electrical cables in aviation, given in English, French, Russian and German, in tabular form, with the central part of the table containing the terms and definitions in said languages, coming one below the other in a sequence;
4. The standard ISO 10254 Air cargo and ground equipment – Vocabulary (issued in 1995) contains terms and definitions given in two columns not in tabular form – the English terms and definitions in the left column, and the French terms and definitions in the right column;
5. The standard IEC 50 – International Electrotechnical Vocabulary – Chapter 191: Dependability and quality of service has the identification numbers of concepts given alongside the left margin, the central part containing the terms and definitions – given in French, English, Russian and Spanish – one below the other in a sequence, and the terms without definitions in German, Italian, Dutch, Polish and Swedish, given alongside the right margin. Appendix No. 1 of 1999 has a different format: the identification numbers are given alongside the left margin (the same as in the basic standard), the terms and definitions in French and English are given in the central part, followed by the terms (and no definitions) in the following languages: Ar – Arabic, De – German, Es – Spanish, It – Italian, Ja – Japanese, Pl – Polish, Pt – Portuguese and Sv – Swedish. Indices in alphabetical order are provided in all the given languages at the end of the Appendix; the Arabic index is bilingual (English and Arabic), and the Japanese index is given in their exotic script and in the English transcription;
6. The International Civil Aviation Vocabulary, issued in 1998 by the International Civil Aviation Organization (ICAO), contains terms (for the most part also definitions) in four languages: English, French, Spanish and Russian, following each other in a sequence ac-

ording to the English Alphabet. The French, Spanish and Russian indices are added in a separate book.

When in a terminology standard, terms and definitions are presented in several languages, this affects the transparency: the more languages it contains, the weaker the transparency. Besides, the language whose alphabetical order is used to arrange the terms and definitions, is in a privileged position with regard to the other languages.

Drawing up terminology standards in several languages is a time-consuming job, especially as in various national languages many technical terms have not yet been definitely defined; therefore the issuance of an international terminology standard has to be postponed until the terms are approved by all the languages included.

Another serious drawback of the terminology standards having the concepts (terms and definitions) following each other in alphabetical order of the privileged language consists in that related concepts have different terms scattered throughout the standard, depending on the initial letter of their corresponding term in the chosen language.

General Principles

The above findings have resulted in a decision to design terminology standards in accordance with the following principles:

1. The terms and definitions, usually in English, taken from the corresponding international (exceptionally national) standards, technical vocabularies and other up-to-date technical literature, should provide the basis.
2. The terminology standards should come in two columns: the right column containing terms and definitions in the source (usually English) language, and the left column containing translations of the terms and definitions into the national (in our case Slovene) language. This will allow easy verification of the correctness of translation by the editors.
3. According to these principles, terminology standards may encompass larger subject fields, which are segmented by their contents into chapters, sections and paragraphs.
4. In the first line (above the term and definition), each concept should contain an identification number of the concept defined in accordance with the segmentation of the contents of the terminology standard into chapters, sections and paragraphs, and the number should be the same for the same concept, also when subsequently translated into other languages.
5. Concepts should follow each other in accordance with the segmentation of the contents rather than in alphabetical order; therefore, in a terminology standard formulated in this way, similar subject matters should be arranged so as to follow each other in a sequence, although each subject matter would have its own term and its own identification number. Edited in this way, a terminology standard would be linguistically neutral and would allow (also subsequent) translation into any language in a uniform format and using the same identification numbers.
6. Each definition should contain an indication of the source (given in brackets at the end), from which it has been taken (containing the abbreviation and the number of the concept

or the page number of the publication). Copyright owners should be asked to permit the use of their definitions, and the permission should be granted free of charge, as the indication of their source in the terminology standard would provide them with efficient reference.

7. An index of the contents should figure at the beginning of each chapter, in which the contents should be segmented into sections and chapters and numbered accordingly.
8. The index of the contents should be followed by a list of the literature consulted (standards, vocabularies, books) together with the abbreviations used beside the definitions, and with full bibliographic details.
9. Terminology standards for larger subject fields could be developed and published gradually, chapter by chapter, in parts (books).
10. Two alphabetical indices should figure at the end of each part (book) of all the terms appearing in the particular part (book): one in the national (in our case Slovene) and the other in the source (usually English) language.
11. When terminology standards are prepared according to these principles, they could come in two forms:
 - as a bilingual edition consisting of two columns: the left column in the national (Slovene) language and the right column in the source (English) language. This form of terminology standard would also serve as a dictionary between the national (Slovene) and the source (English) language;
 - as a simple terminology standard in the national (Slovene) language for national needs only; for this purpose, the two columns would be joined together on one page, and such a terminology standard would have the character of a monolingual glossary. In such cases it would be reasonable to give the terms in the source (English) language below the Slovene terms.

Detailed Instructions

1. The recommended software is Microsoft Word 2000 or its newer variants.
2. The format size of terminology standards should be A4.
3. The width of each column should be 74 mm, with 12 mm spacing between them.
4. The font used should be ARIEL.
5. The size of identification numbers should be 10 B (bold).
6. The font size for terms should be 10 B (bold).
7. The font size for definitions should be 9 N (normal).
8. The font size for Notes should be 8 N (normal).
9. Many technical terms are difficult to describe by a definition and be understood; they should therefore be illustrated by drawings (charts, cross-sections, diagrams). In such cases the principle of each column having its own images not wider than the width of the column, i.e. 74 mm, should apply; the descriptions of the images should be made in the same language as the terms and definitions in the corresponding column.
10. Deviation from this rule should only be permissible in the cases when a picture minimized to the width of 74 mm would become unclear (e.g. a cross-section of an entire aircraft). In such cases the width of the image should be $74 + 12 + 74 = 160$ mm; instead of direct descriptions in the image the consecutive numbers of the details should be writ-

- ten (1 to maximum 99), and under the image, the same consecutive numbers should be written with the descriptions in the national (Slovene) language in the left column and those in the source (English) language in the right column.
11. The images should be black & white drawings (not photographs). Color photographs should be allowed exceptionally where colors are essential for understanding the concept (e.g. types of clouds in meteorology).
 12. Each image should bear the identification number and the term of the concept it represents.
 13. The image should be placed above the identification number (term and definition) of the subject matter (concept) it represents. Images, terms and definitions should, as a rule, not be separated, and they should figure together on the same page.

Conclusion

On behalf of the Slovenian Institute for Standardization I propose that today's scientific forum approve this proposal – with any additional amendments – and forward it to the relevant international and – through them – national organizations for standardization (ISO, IEC, CEN, CENELEC, ITU, ICAO and others), together with a proposal to prepare and issue their own STANDARDS ON TERMINOLOGY STANDARDS according to the principles of this paper, and to take them into account when developing their new or revising their existing terminology standards.

In this way we would gradually develop a uniform format of international terminology standards containing the technical terminology from all scientific fields, while on the basis of regional and national standards, we would also develop technical terminology in a uniform editorial format and with the same identification numbers for the same concepts, in all the languages involved.

THE CULTURAL AND LINGUISTIC PRESENTATION OF THE WORLD IN A THESAURUS

KULTURNA IN JEZIKOVNA PREDSTAVITEV SVETA V TEZAVRU

Neli Vasileva*
Ginka Dimitrova*

In the last decade, the significance of ethnolinguistic problems has increased to an incredibly large extent. This fact is corroborated by the appearance of an enormous number of research works, articles, and ethnolinguistic dictionaries varying in structure and metalanguage. All this interest is a reflection of the globalization processes in today's world. Globalization has brought forth a special interest in FL and culture studies, as well as new approaches to the lexicographical description. In this context, we can also view the compiling of Bulgaria, a linguistic and cultural dictionary. Its purpose is to disclose the conceptual sphere of Bulgarian linguistic consciousness, which has evolved as a result of accumulation of several different civilizations.

The dictionary will follow the model of informative thesauri. The entries will be headed by a concept from traditional Bulgarian culture, followed by derivatives, synonyms and cultural equivalents for the headword/phrase, antonyms, hypernyms, hyponyms and idioms that contain the headword. In addition to explicit semantic connections, there will also be a detailed definition of the term. As a result, the dictionary article will consist of two parts: the explanation of semantic connections of a given headword, and encyclopaedic information. The lexis is organized into the following topics: history, geography, political life, education, religion, national traditions, customs and holidays, philosophy, folklore, art, cultural and archaeological sights, language and literature, etiquette, tourism, and cultural concepts of Bulgarian identity. The aim of the dictionary is to present Bulgarian culture and history within in the broader Slavonic and European perimeters.

V zadnjem desetletju je pomen entolingvističnih problemov neverjetno narasel. To dejstvo potrjuje tudi veliko število raziskav, člankov in etnolingvističnih slovarjev različnih struktur in metajezika. Tovrstno zanimanje odraža globalizacijske procese v današnjem svetu. Globalizacija je prinesla posebno zanimanje za tujejezikovne in kulturne študije kot tudi nove pristope k leksikografskemu opisovanju. V tem kontekstu lahko gledamo tudi nastajanje jezikovnega in kulturnega slovarja Bulgaria [Bolgarija]. Njegov namen je razkriti konceptualno sfero bolgarske kulturne zavesti, ki se je razvila kot rezultat vplivov različnih civilizacij.

Slovar bo sledil modelu informativnih tezavrov. Iztočnica slovarskega zapisa bo pojem iz tradicionalne bolgarske kulture, ki mu bodo sledile izpeljanke, sinonimi in kulturne ustreznice, protipomenke, nadpomenke, podpomenke in idiomi, ki vsebujejo iztočnico. Besedišče je razdeljeno na naslednje teme: zgodovina, geografija, politično življenje, izobraževanje, religija, narodni običaji, šege in prazniki, filozofija, folklor, umetnost, kulturne in arheološke znamenitosti, jezik in literatura, etiketa, turizem in kulturni pojmi bolgarske identitete. Cilj slovarja je predstaviti bolgarsko kulturo znotraj širšega slovanskega in evropskega okvira.

Key words: *ethnolinguistic dictionary, linguistic and cultural dictionary, globalization, Bulgarian culture*

Ključne besede: *etnolingvistični slovar, jezikovni in kulturni slovar, globalizacija, bolgarska kultura*

* Pomorska akademija N. Y. Vaptsarov, Katedra za tuje jezike, Ul. Vasila Drumeva 73, 9026 Varna, Bolgarija

As Yu. D. Апресян underlined in the Introduction of the New Large English-Russian dictionary (Апресян 1999), a distinguishing feature of the whole contemporary lexicography is the synthesis between philology and culture in the broad sense of the word. A considerable part of each people's culture is realized through its language, and the language in its entire richness is reflected most of all in its dictionary.

The appreciation of the specific role of the dictionary, being the main mediator of culture and at the same time a key to it, resulted in an unprecedented lexicographic activity in Europe and America. But that boom of lexicography stirred interest mainly because of the reformations in the lexicographic work.

One of the specific features of the contemporary dictionary construction is the transfer from a purely philological description of the word to a complex philological and cultural description of the words, which denotate objects and concepts, involving elements of encyclopedic and ethno-linguistic character. Examples of such complex descriptions are:

- N. I. Tolstoy's project: the *Slavic Antiquity Dictionary* (Толстой 1995–1999) – a monumental edition, dedicated to the description of the symbol codes of the traditional culture of all Slavic peoples – Russia;
- *Thesaurus Description of Folk Poetry Language* by S. E. Nikitina (Никитина 1993) – Russia – i.e. a description of the language of folk texts, study of the units, by means of which the folk consciousness is expressed and structured in the texts, in the form of a Thesaurus Dictionary;
- *The Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols* edited by E. Bartminski in Poland (Bartminski 1996–99), which main task is the reconstruction of the traditional picture of the world, re-created by the methods of the ethno-linguistics and folklore as an academic discipline. That picture, reflected in the language, folklore and the rites, is the key to cultural understanding and awareness, the key to the existing specific attitude towards the world. The basic items of the dictionary are not the words (as in the language dictionaries) and not the respective realiae (as it is in the encyclopedias), but the social concepts of things.

In the field of those scientific studies the linguistic-and-cultural dictionary has a special place. It aims at giving the most comprehensive description both of what is signified and the signifying, in a maximum varied context. At the same time the linguistic-and-cultural dictionary reflects the dual nature of the language: the language reflects and forms culture. The globalization of the social processes stirred a particular interest to the study of foreign languages and cultures and new approaches in the lexicographical description (for example, Американа 1996, Степанов 1997, Русский гуманитарный словарь 2000). In the linguistic-and-cultural dictionary the conceptual picture of the world and the linguistic picture of the world “cross” or more exactly lay up, i.e. **what** the society does and thinks and **how** it thinks. Such a relation not only exists but is also fundamental for the functioning of the complex cognitive model of the world. The linguistic picture of the world (as well as the conceptual picture of the world) is cognitively determined. Moreover, it depends on the degree of development of the cognitive abilities of man and society (Пенчева 1998: 30–37).

In this paper we present the idea of constructing a Linguistic-and-Cultural Dictionary *Bulgaria*, which aims at revealing the conceptual framework (Аскольдов 1997, Лихачев 1997) of the Bulgarian language consciousness, which is a result from various civilization

models: pagan (Thracian, Proto-Bulgarian, Slavic) and Christian in its Eastern Orthodox (Byzantine) type. In purely linguistic aspect the Slavic formant is absolutely dominating.

In the proposed project binding of the three components *language - national character - culture* is stressed. The dictionary will have an ideographic character. The dictionary entry will be composed in compliance with the principle of the informational thesauri. It is a well-known fact that a thesaurus is a dictionary with explicitly distinguished semantic relations. The dictionary entry is headed by a meaningful item – a basic concept from the traditional Bulgarian culture. The headwords can be nouns or phrases, related to the basic realities from a certain subject field. The quantity of phrases as separate dictionary entries is presumed to be minimal. The encyclopedic character of the interpretation is predetermined by the purpose of the dictionary, i.e. to be a source of information. A list of semantic thesaurus functions is included before the interpretation part of the dictionary entry. These functions are the dictionary realization of regular and typical meaningful relations between the units of the traditional Bulgarian culture. The meaning of the function is the word or the phrase related to the headword by means of the indicated semantic relation (НИКИТИНА 1993: 75).

Unlike Bartminski's dictionary (Bartminski 1996–99) and the thesaurus description model of the folk poetry language by S. E. Nikitina (НИКИТИНА 1993) in the linguistic-and-culturological dictionary a limited number of thesaurus functions is included. This is because the presentation of the thesaurus relations is an additional and not a basic element of the dictionary entry (the dictionary is aimed both for linguists and a wider public).

The presented thesaurus functions are of two kinds: equipollent (relations of equivalence – synonyms and relations of contradiction – opposites) and hierarchical (hyperonyms and hyponyms).

Old, dialect, local and other variants of the headword or phrase are considered synonyms. For example, the word *Костадиновден* (*Kostadin's Day*) is a synonym of the holiday of *St. St. Constantine and Helena*; the word *межда* (*field boundary*) is a synonym of the words *синор*, *слог* (*boundary strip, dividing line, hedge*); the word *извор* (*spring*) is a synonym of *аязмо*, *язмо* (*holy spring*) etc. Apparently, denominations, synonymic only in the context of the Bulgarian traditional culture, should be included here. In the case of the word *дом* (*home*) the synonyms are *родно огнище*, *родна стряха* (*fire-side, shelter of home*). Here the sphere of contradiction is represented by the antonyms as a linguistic phenomenon and by the opposites or correlatives as a phenomenon at the realize level. Opposites can be words, which are not linguistic antonyms. In this case the contradiction is typical only in the certain cultural context, for example: the word *път* (*road, path, alley*) opposes the word *безпътица* (*be in a blind alley*); the word *луна* (*Moon*) is opposite to the word *слънце* (*Sun*); the word *вълк* (*wolf*), as a mythological symbol of the winter and death, as a devil's creation, opposes the word *куче* (*dog*) as a creation of God.

Hierarchical relations include:

- 1) relations between **superordinate** and **subordinate** concepts, for example the word *граница* (*boundary*) is the superordinate concept for the word *праг* (*threshold*); the phrase *Christian religious holiday* is the superordinate concept for the phrase *holiday of St. St. Constantine and Helena*. For both concepts subordinate concepts cannot be indicated.
- 2) relations between **whole** and **part**. For certain concepts (particularly for those of space) they are of a significant importance, e.g. the concept *път* (*road*) is related to

the partitive concepts of *брод* (ford), *мост* (bridge), *крайпътен камък* (milestone), *пътно платно* (roadway), *пътна лента* (track), *крайпътен знак* (road sign); the concept *дом* (home) is related to the partitive concepts of *праг* (doorstep), *покрив* (roof, shelter), *огнище* (fireplace), *стая* (room).

- 3) derivatives specify the relation of a given word with other words, this is a relation at the level of lexemes and not at semantic level.
- 4) idioms, containing the headword are presented in the dictionary entry as well.

The dictionary will help to systematize the basic concepts, related to the traditional Bulgarian culture. The system of meaningful relations, included in the thesaurus part, will be followed by brief definition, where each word is described within the framework of a specific micro-field.

Thus, a compromise between the following two requirements, which are not met without difficulties in the ordinary one-language dictionaries, can be achieved: 1) brief and exact definition and 2) a complete reflection of the terminological system.

Besides the explicit semantic relations of the headword, a definition of encyclopedic character will be presented. In this way each dictionary entry will consist of two parts: explication of the semantic relations of a concept and encyclopedic information for the concepts described.

Lexis is organized in the following **subject fields**, organized as a classification schema of the dictionary: history; geography; political life; education; religion; folk traditions, customs and holidays; philosophy; folklore; art; cultural and archaeological signs; language and literature; etiquette; tourism. An alphabetical index will be included as an additional entry to the dictionary. Our ambition is to present Bulgarian culture and history in Pan-Slavic and Pan-European context, which justifies our decision to include famous Bulgarians and important national historical events.

Some concepts of space as *град* (town), *село* (village), *родина* (fatherland), *път* (road), *поле* (field), *планина* (mountain), *дом* (home), *двор* (yard), *межда* (field boundary), *огнище* (fireside) will be presented in the dictionary in a separate subsection, named *Cultural concepts of the traditional Bulgarian spiritual culture*.

Their presence is related to the fact that they are stable archetype incarnations, conditioned by the mythological and poetic model of the world, existing in any man and ethnos at a subconscious level. The major goal is to present the hidden for immediate observation concepts of space and time in the Bulgarian linguistic picture of the world. Lately the interest towards concepts of space presented in a comparative linguistic-and-ethnographic axiological plan grew unusually (in the 80s and early 90s of last century the Polish linguists under the leadership of E. Bartmiski, E. Borovetzki, M. Mazurkevic in their collection of works *Język a kultura. T. 2 Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*/pod. Red. J. Puzyniny I J. Bartmińskiego. Wrocław, 1999, and last year in Lublin, Poland, at the conference “Linguistic image of the world. Poland and neighbors”, was promoted the idea of making a “Slavic Axiological Dictionary” – a comparative linguistic dictionary for the basic values of the Slavic national traditions.)

Further we shall consider two examples from the “*Cultural concepts of the traditional Bulgarian spiritual culture*” section: THE HOLIDAY OF ST. ST. CONSTANTINE AND HELENA and ПРАГ (DOORSTEP).

The Holiday of St. St. Constantine and Helena

Synonyms: КОНСТАНТИНОВ ДЕН (Kostadin's Day), Св. КОНСТАНТИН (St. Konstantin)

Hyperonym: Christian religious holiday

The Holiday of St. St. Constantine and Helena is celebrated on May 21st and it refers to the spring-and-summer holiday cycle; it is celebrated mainly in Orthodox churches.

This day is celebrated by men and women named after both rulers and saints (in Bulgaria as variants of Constantine are used the names Kostadin and Kosta, and as variants of Helena – Elenka and Lena).

Emperor Constantine the Great (306–337) was an important figure in the history of Christianity since he gave complete liberty to Christians to profess their beliefs by the Edict of Mediolanum (Edict of Milan) of 313 and adopted Christianity as an official religion. The biographer of Constantine the Great, Eusebius, bishop of Caesarea, describes his father Caesar Constantius I Chlorus to be a peace-loving and tolerant man with Neoplatonic views and aptitudes towards the Sun cult. He treated with respect the Christians, though he did not share their views (Коев, Бакалов 2000). Helena – the mother of Constantine the Great, was a woman of ordinary descent but rather intelligent, sharp-witted and beautiful. She adopted Christianity much before her son and she was one of the first pilgrims to the Holy Land. The legend says that in Jerusalem she discovered the life-giving Christ's Cross. With her help several temples were built in Jerusalem, in Bethlehem and on the Heleon Mountain. She died on her way back. Emperor Constantine ruled another ten years after his mother's death and died in Nicomedia at the age of 65. His body was solemnly moved to Constantinople and buried in his Church of the Apostles.

The Bulgarian apprehension of this holiday is rather interesting and can be related to pagan beliefs and rites.

For example, in the Rhodopes mountain and in Plovdiv region (South Bulgaria) it is celebrated as one of the greatest shepherds' holidays. In Dobrudja (north-eastern region) it is believed that Constantine and Helena (who in the folk tradition are considered to be a brother and a sister) are masters of hailstorms. In the folklore Helena is the sister of Saint Helios. There is a folklore tune: *Елено, Елено, Костадинова сестро. Спри облако, носи го в гора зелена (Helena, Helena, sister of Kostadin. Stop the cloud and carry it away to the green woods).*

The cult of Constantine and Helena is closely related to the worshipping of the Sun and fire. In Haskovo region (South Bulgaria) the three days before the holiday and the three days after the holiday are considered to be the hottest days of the year and they are called Kurchana, which is the name of an illness as a result of overheating. That is why all rites, performed during this holiday, are aimed at preventing people and animals from a sun stroke; mothers worship that day, too, so that their children would not burn.

The unique fire-dancing rite, which existed until the first half of 20th century in some villages in South-East Bulgaria (the region of Strandja mountain and the southern Black Sea coast), is also related to the cult of St. St. Constantine and Helena and the worship of fire.

According to the tradition, this dance is performed on glowing embers with bare feet by men and women (mainly women), clad in white clothes (long shirts), who hold the icon of St. St. Constantine and Helena before their breasts. The dance is under the beat of a kettledrum and aims at freeing or prevention of illness, deep grief, stress (Огнянова 1999).

The first information about fire-dancers gave Petko R. Slaveykov, a writer from the Bulgarian Revival period, in his article "Manners and Customs", published in *Gayda* news-

paper Nr.15/1866. The scholar Mihail Arnaudov dedicated a thorough and extensive study to the fire-dancers in his remarkable work “Studies over the Bulgarian rites and legends”, volume 1.

Presently this unique Bulgarian rite is performed in Nestinari restaurant under the open sky in the Bulgarian Black Sea resort “St.St. Constantine and Helena” near Varna.

Пpar (Doorstep)

Derivatives: прагов (doorstep, threshold, verge)

Whole: дом (home)

Нуруонум: долна граница, горна граница (lower limit, upper limit)

Пpar (doorstep) is the boundary line between the cultivated space (the home) and the untamed space (the nature). It is iso-functional to another concept of space – the cornfield hedge. The doorstep is part of home, i.e. it is an element of the native and known world and at the same time it is its boundary. The very concept of a **boundary (bound)**, though it is similar by function and general conceptual characteristics to the threshold is distinguished by its axiological properties.

General characteristics: both concepts mean separation of the “personal” from “somebody else’s” space; and the boundary (field boundary, cornfield hedge) and the doorstep are related in folk concepts with the place, where lives the good householder (the snake under the doorstep, the dragon, the grass-snake living in the cornfield hedge), who keeps the home or the field from evil spirits and illnesses; both at the cornfield hedge and at the doorstep take place various rites for health and well-being. For example, when the bride enters for the first time her father-in-law’s home, she rubs butter and honey over the upper and lower sill of the door, so that the life of the young family to be successful. The shells of the red Easter eggs are not thrown away, but they are stuck with cattle dung on the upper doorsill. It is believed that, they keep the household from evil spirits and illnesses. At the doorstep take place numerous magic acts for curative purposes.

There are similar rites for the cornfield hedge but with the relevant specificity of the ritual acts. They pour water (rite practice for treatment of illnesses and guarding from evil magic) by silently pouring over the sick man water with soaked herbs (*мълчана вода* - silent water).

The difference between concepts is revealed in their axiological characteristics. That is best seen in the permanent phrases they are involved in.

A large number of phraseologies exist for the word *пpar*, with different elements of its meaning, for example:

- *Пред прага на нещо (съм, стоя и т.н.)* (to be on the verge of sth., to be on the brink of sth.) – in this case the word *пpar* is associated with the beginning of some process, which will change the events or man’s life: compare to be on the brink of a great invention, to be on the verge of a war, of the new century etc.
- A similar element of the meaning, related to a change and transformation of the course of events, exists in the phraseology *прекращвам (престъпвам, престъпям) прага на нещо, на някого* (step over sth.’s/s.o.’s doorstep: compare. *Прекрача ли прага на училище, ставам друг* (As soon as I step over the school doorstep, I become another man). Mind that it is impossible to “keep the status or the state of things” like:
**Прекрача ли прага на училище нищо не се променя* (As soon as I step over the

school doorstep, nothing changes). That meaning of the phraseology often realizes, when it is included in the structure of a complex sentence with an adverbial clause of time with the conjunction щом (as soon as): Щом прекрача прага на фабриката, забравям за вкъщи (As soon as I step over the doorstep of the factory, I forget about home), the conjunction underlines the idea for a quick and immediate occurrence of the second event, of the transition from one state into another;

- Бия прага, изтривам прага на някого или на нещо (Trudge over the doorstep of so. or sth., rub out s.o.'s/sth.'s doorstep) – in this steady expression the word праг is associated with a boundary, laid before someone else's space; it is related to overcoming difficulties in the process of achieving some goal;
- Не съм мръднал от прага (на къщата си) (Haven't moved away from the doorstep (of my home) – it implies the lack of contacts and fencing off the surrounding world here the word праг (doorstep) is a limitation line, which encloses us within "its" extent;

Therefore, based on the use of the word "праг" in the phrases, two specific elements of its meaning can be pointed out:

1. *beginning of sth., new course of events;*
2. *change* (positive usually);
3. *limitation, enclosure.*

The concept **boundary (bound)** in no way corresponds to the first two indicated elements. The **boundary (bound)** in the phrases in a unique way realizes the separation of "one's own" and "somebody else's" space. For example in expressions like *минава (надхвърля) границата* (go beyond the bounds), *прекрачвам границата* (overstep the bounds), *нямам граница на устата си* (his/her mouth knows no bounds), the boundary (bound) delineates the fields of what is accepted, established and what contradicts the norms and the acceptable behaviour.

References

- E. BARTMINSKI, 1996–1999: *Słownik stereotypów i symboli ludowych* 1–2. Warszawa. *Język i kultura*, 1999: T. 2 Zagadnienia leksykalne I aksjologiczne/pod. Red. J. Puzyniny i J. Bartmińskiego. Wrocław.
- Американска. Англо-руският лингвострановедчески словарь*. Под ред. и общ. рук. Г. В. Чернова. Смоленск 1996.
- Юрий АПРЕСЯН, 1999: *Новый большой англо-русский словарь*. Предисловие. Москва.
- С. А. АСКОЛЬДОВ, 1997: Концепт и слово. В: *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста*. Антология. Москва.
- Българска митология. Енциклопедичен речник*, София 1994, Издателска група 7 + Логис.
- Т. КОЕВ, Г. БАКАЛОВ, 2000: *Въведение в християнството*. София.
- Д. С. ЛИХАЧЕВ, 1997: Концептосфера на руския език. В: *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста*. Антология. Москва

- С. Е. НИКИТИНА, 1993: *Устная народная культура и языковое сознание*. РАН, Институт языкознания, Москва
- Елена ОГНЯНОВА, 1999: *От Коледа до Коледа. Календарни празници, обичаи и обреди*. София
- Мая ПЕНЧЕВА, 1998: *Човекът в езика. Езикът в човека*. София
- Русский гуманитарный словарь. Москва 2000.
- Славянские древности*. Москва 1995–1999, Мужднародные отношения, Т. 1. 1995, Т. 2. 1999.
- Ю. С. СТЕПАНОВ, 1997: *Константы. Словарь русской культуры*. Опыт исследования. Москва.
- Н. И. ТОЛСТОЙ, 1995–1999: *Этнолингвистический словарь славянских древностей*. тт. 1–2, Москва.

UPORABA SLOVENŠČINE, LATINŠČINE IN ANGLEŠČINE V SODOBNEM SLOVENSKEM ZDRAVSTVU

THE USE OF SLOVENIAN, LATIN AND ENGLISH IN CONTEMPORARY SLOVENIAN HEALTH SERVICES

Miroslav Kališnik*

Zdravniki uporabljamo slovenščino pri komunikaciji med seboj in z drugimi zdravstvenimi delavci v domovini, pa seveda tudi takrat, ko govorimo ali pišemo poljudno. Slovenščino kombiniramo z latinščino pri pisanju diagnoz, receptov in za dokumentacijo terapije. Pri komunikaciji s tujimi strokovnjaki, npr. na strokovnih srečanjih ali pri pisanju v tuje revije, uporabljamo predvsem angleščino. Tudi v slovenskih revijah prevladuje angleščina kot drugi jezik, v katerega so prevedeni izvlečki, podnapisi pri slikah in oprema tabel; s tem se namreč poveča dostopnost slovenskih dokumentov tujim bralcem. Z napredkom znanosti in nastajanjem novih pojmov se pojavlja potreba po novih terminih, sprejemljivih v slovenščini.

Doctors use Slovenian in communication with their professional colleagues and other health workers in their homeland, as well as in popular speaking and writing. Slovenian is combined with Latin in diagnoses, recipes and therapy documentation. In communication with foreign colleagues, e.g. at professional meetings or in articles for foreign journals, English is generally used. In Slovenian journals, English is mostly used as the second language for translating abstracts, captions and layout of tables, thus furthering the access of Slovenian documents to foreign readers. The progress of science and the emergence of new concepts generate the need for new terms acceptable in Slovenian.

Ključne besede: angleščina, latinščina, slovenščina, zdravstvo

Key words: English, Latin, Slovenian, health services

Uvod

Slovenski zdravniki in drugi zdravstveni delavci uporabljamo pri pisanju in govorjenju razen slovenščine tudi latinščino in angleščino, včasih pa tudi kombinacije teh jezikov. Uporaba določenih jezikov je seveda odvisna od tega, s kom komuniciramo.

Slovenščino uporabljamo, ko komuniciramo med seboj in z drugimi zdravstvenimi delavci v domovini, seveda pa tudi takrat, ko govorimo ali pišemo poljudno, tj. ko se obračamo na paciente ali na javnost. Slovenščino kombiniramo z latinščino pri pisanju diagnoz, receptov in za dokumentacijo terapije.

Pri komunikaciji s tujimi strokovnjaki, npr. na strokovnih srečanjih ali pri pisanju v tuje ali mednarodne revije, uporabljamo praviloma angleščino. Tudi v slovenskih strokovnih in znanstvenih revijah prevladuje angleščina kot drugi jezik, v katerega so prevedeni izvlečki,

* Medicinska fakulteta v Ljubljani, Uredništvo Slovenskega medicinskega slovarja, Vrazov trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

podnapisi pri slikah in oprema tabel; s tem se namreč poveča dostopnost slovenskih dokumentov tujim bralcem, ki ne razumejo slovenščine. Ker angleščina prevladuje kot komunikacijski jezik tudi na mednarodnih strokovnih srečanjih, se tako uveljavlja kot nova *lingua franca*. Prevajanje sekundarne opreme primarnih dokumentov v druge žive ali umetne jezike se ni obneslo.

V biomedicini so uradni, mednarodno sprejeti termini v veliki večini latinski ali latinizirani grški. To velja npr. za anatomijo, histologijo in embriologijo (Nomina anatomica 1989, Nomina histologica 1989, Nomina embryologica 1989), patologijo, mikrobiologijo, farmakologijo. Latinščina kot klasična *lingua franca* je na teh področjih ohranila svoj pomen in uporabnost do danes.

Odnos med slovenščino ter klasičnimi in živimi tujimi jeziki

Latinski ali latinizirani grški termin lahko v slovenskem besedilu zapišemo v izvirni obliki, če je v nominativu. Če pa ga sklanjamo, ga zapišemo bodisi izvirno skupaj z napovedno besedo (npr. »V izpljunku nismo našli *bacila Mycobacterium tuberculosis*«), bodisi v fonetizirani obliki (»... nismo našli *tuberkuloznega bacila*«). Če je mogoče, ga poslovenimo (tabela 1).

Tabela 1: Nekaj primerov izvorno ali fonetizirano zapisanih latinskih ali latiniziranih grških in slovenskih terminov

<i>IZVIRNO</i>	<i>FONETIZIRANO</i>	<i>SLOVENSKO</i>
<i>arteria carotis interna</i>	<i>notranja karotidna arterija</i>	<i>notranja vratna odvodnica</i>
<i>pneumonia</i>	<i>pnevmonija</i>	<i>pljučnica</i>
<i>Digitalis purpurea</i>		<i>rdeči naprstec</i>

Z napredkom znanosti in nastajanjem novih pojmov se ponujajo v svetovni literaturi novi termini tudi v drugih živih jezikih, zlasti v angleščini. Nekateri od njih se nato uporabljajo tudi v slovenščini, bodisi v izvirni obliki kot citatne zveze ali tuje besede bodisi v fonetizirani ali poslovenjeni obliki kot tujke. Strokovnjaki smo dolžni, da bdimmo nad tem procesom in ga usmerjamo.

Če gre pri takih novih terminih, ki se nam ponujajo v tujem jeziku, za tvorjenke iz latinščine ali latinizirane grščine, so brez nadaljnje sprejemljive v fonetizirani obliki; slovenščina ima namreč kot dedinja zahodne kulture enako pravico do uporabe takih izrazov kot katerikoli drug živi indoevropski jezik. Novi termin zapišemo fonetično in ga oblikovno prilagodimo slovenščini. Purizem na tem področju bi bil škodljiv, ker bi grozil s siromašenjem slovenščine, ki je gotovo sposobna slediti razvoju znanosti na vseh področjih.

Če pa gre pri neologizmu, ki se nam ponuja v tujem živem jeziku, za besedo, katere povezava z latinščino ali latinizirano grščino ni očitna, je priporočljivo, da strokovnjak specialist za to področje poišče slovensko besedo, ki je pomensko najbližja ali najustreznejša, in jo ponudi v uporabo kolegom, ki tudi delajo na tem področju (sprva z navedbo neologizma v oklepaju). Raba bo potem odločila, ali bo stroka ponujeni strokovni izraz sprejela ali ne (tabela 2).

Tabela 2: Nekaj primerov prevzemanja neologizmov iz živih tujih jezikov

ANGLEŠČINA	FRANCOŠČINA	NEMŠČINA	NIZOZEMŠČINA
<i>stress</i> → <i>stres</i>	<i>déjà vu</i> → <i>že videno</i>	<i>Gestalt</i> → <i>geštalt</i> → (<i>celovita percepcija</i>)	<i>sprue</i> → <i>sprua</i>
<i>by pass</i> → <i>obvod</i>	<i>jamais vu</i> → <i>nikoli videno</i>		

Eponimi

Poseben primer so eponimski izrazi. Glede teh izrazov se zdravniki ravnamo po načelih, ki jih je pred šestimi leti v okviru Slovenske matice sprejela in priporočila skupina strokovnjakov naravoslovnih in tehničnih ved (Pisava občnih imen ... 1997: 81). Osnovno načelo pri tem je, da zapišemo termin, ki je nekakšna intelektualna lastnina, tako da je razvidno ime avtorja, zapisano v latinici. Pridevnike na -ov, -ev in -in zapišemo z veliko začetnico (npr. *Purkyňe – Purkynjeva celica; Gerbec, Morgagni, Adams, Stokes – Gerbec-Morgagni-Adams-Stokesov sindrom*). Pridevnike na -ski zapišemo z malo začetnico (npr. *Doppler – dopplerska ehosonografija*); tudi če gre za geografska imena (npr. *Lyme – lymska borelijoza*). Znan je nasproten predlog, ki zagovarja fonetiziran zapis imena, kot to delajo uporabniki cirilice. Tovrstna črkarska pravda očitno še ni končana (Košmrlj - Levačič 1998: 139). Nazadnje bo spet odločala raba.

Krajšave

Končno še beseda o krajšavah. S prisilnim slovenjenjem mednarodno sprejetih in uveljavljenih ali prevladujočih krajšav ne bi delali Slovincem nobene usluge. Nasprotno, s pisanjem dvojnic, nastalih iz fonetiziranih ali poslovenjenih terminov, ki bi jih uporabljali le v slovenskih besedilih, bi ustvarjali le nepotrebno zmedo. Priporočljivo je, da krajšavo, uporabljeno v besedilu prvič, razvežemo, če je mogoče, po slovensko, sicer pa v tujem jeziku, ki mu dodamo slovenski prevod (tabela 3).

Tabela 3: Nekaj primerov mednarodno sprejetih krajšav

<i>ACTH (adrenocorticotropic hormone) NE: AKTH (ker te krajšave nihče ne bi razumel)</i>
<i>AIDS (akvirirani imunski deficitni sindrom) NE: SPIN (sindrom pridobljene imunske nezadostnosti, tudi zato, ker je kratica zasedena z drugim pomenom = lastna vrtilna količina kvantnega delca)</i>
<i>DNA (deoxyribonucleic acid = deoksiribonukleinska kislina) NE: DNK (čeprav pogosto uporabljano v poljudni rabi)</i>
<i>sars (sindrom akutne respiratorne stiske) NE: sindrom akutnega oteženega dihanja (čeprav že uporabljano, vendar manj ustrezno, ker ne razveže črk v krajšavi)</i>

Sklep

Izražanje, ustno ali pisno, mora biti natančno, nedvoumno, pravilno, lepo, skladno z duhom slovenščine pa tudi z našo zdravstveno tradicijo in z mednarodnimi trendi. Vsak izobraženec je odgovoren za jezikovno kulturo na področju svoje stroke (Urbančič 1987). Materinščina naj ostaja dragocena kulturna dediščina in hkrati uporabno orodje za sodobno sporazumevanje.

Skrb za materinščino pa naj ne vodi v ksenofobijo ali purizem. Ostati moramo odprti za neoviran pretok idej in informacij z vsem svetom. Ta načela smo upoštevali tudi pri pripravi nedavno izdanega Slovenskega medicinskega slovarja (Kališnik in sod. 2002).

Reference

- Miroslav KALIŠNIK in sod., 2002: *Slovenski medicinski slovar*. Ljubljana: Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani [in] Inštitut Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU [in] Zdravniška zbornica Slovenije.
- Borislava KOŠMRLJ - LEVAČIČ, 1998: Izimensko strokovno izražje. V: *Slovensko naravoslovno-tehnično izražje*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 139–146.
- Nomina anatomica*, 6th ed., 1989. Edinburgh etc.: Churchill Livingstone.
- Nomina embryologica*, 3rd ed., 1989. Edinburgh etc.: Churchill Livingstone.
- Nomina histologica*, 3rd ed., 1989. Edinburgh etc.: Churchill Livingstone.
- Pisava občnih imen v naravoslovnih in tehničnih vedah, izpeljanih iz tujih lastnih imen, 1997. *Glasnik Slovenske matice* 21: 81–84.
- Boris URBANČIČ, 1987: *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost.

STROKOVNO IZRAZJE V SLOVENSKI FARMACEVTSKI ZAKONODAJI

TERMINOLOGY OF SLOVENIAN PHARMACEUTICAL LEGISLATION

Jelka Šmid - Korbar*
Barbara Razinger - Mihovec**

Slovenska farmacevtska terminologija se je v zadnjih letih uveljavila in utrdila v rabi na vseh področjih farmacevtskih dejavnosti ter postala obvezna tudi za njene uporabnike v sorodnih strokah, kadar obravnavajo problematiko zdravil. Osnova in pobuda za njeno oblikovanje in razvoj je farmacevtska zakonodaja. Farmacevtski zakonik Slovenski dodatek k evropski farmakopeji – Formularium Slovenicum upošteva specifičnosti slovenske farmacevtske stroke in dopolnjuje v Sloveniji uradno veljavno 4. izdajo Evropske farmakopeje.

Over the last few years, Slovenian pharmaceutical terminology has been recognised and accepted in all spheres of pharmaceutical activities. This pharmaceutical terminology has become compulsory for all users in pharmacy-related professions operating in the field of medicinal products. The basis and the initiative for the creation and development of Slovenian pharmaceutical terminology is provided by pharmaceutical legislation. The pharmaceutical code "Slovenian National Formulary to the European Pharmacopoeia" (Formularium Slovenicum) takes into consideration the specifics of the Slovenian pharmaceutical profession, and supplements the Fourth edition of the European pharmacopoeia, which is officially valid in Slovenia.

Ključne besede: *slovenska farmacevtska terminologija, farmacevtska zakonodaja, Evropska farmakopeja, Formularium Slovenicum, zdravila, farmacevtske oblike, standardni izrazi*
Key words: *Slovenian pharmaceutical terminology, pharmaceutical legislation, European pharmacopoeia, Formularium Slovenicum, medicinal products, pharmaceutical dosage forms, standard terms*

Slovenska farmacevtska terminologija se je v zadnjih letih uveljavila in utrdila v rabi na vseh področjih farmacevtskih dejavnosti ter postala obvezna tudi za njene uporabnike v sorodnih strokah (medicina, veterina, kemija, mikrobiologija), kadar obravnavajo problematiko zdravil. Temelj za njeno uveljavitev predstavlja Zakon o zdravilih in medicinskih pripomočkih (Uradni list RS, št. 101/99, 70/2000, 7/2002, 13/2002-Zkrmi in 67/2002) in na njegovi podlagi izdani podzakonski akti, med katerimi je zelo pomembna »Odredba o določitvi nacionalnega dodatka k Evropski farmakopeji – Formularium Slovenicum« (Uradni list RS, št. 79/00).

Začetki nastajanja slovenskega farmacevtskega izrazja segajo v sedemdeseta leta prejšnjega stoletja, ko se je pripravljala prevod 3. izdaje Jugoslovanske farmakopeje (Pharmacopoeia Jugoslavica, Editio tertia, Translitteratio Slovenica) (Šmid - Korbar 1998: 103).

* Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo, Katedra za farmacevtsko tehnologijo, Aškerčeva 7, 1000 Ljubljana, Slovenija

** Ministrstvo za zdravje, Urad RS za zdravila, Kersnikova 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

V letu 1998 je izšla osnovna izdaja nacionalnega dodatka k Evropski farmakopeji – *Formularium Slovenicum* (FS), ki predstavlja slovenski farmacevtski zakonik in se vsako leto dopolnjuje. Ker Evropske farmakopeje zaradi obsežnosti besedila ter zaradi velike dinamike njenega spreminjanja ne prevajamo, je pomembno, da FS poleg standardov, ki jih Evropska farmakopeja ne vsebuje, prinaša prevedene naslove monografij in splošnih poglavij ter prevedene dele Evropske farmakopeje, ki so za farmacevtsko stroko najpomembnejši. Republika Slovenija je namreč leta 1993 notificirala Konvencijo o izdelavi evropske farmakopeje in postala enakopravna članica Komisije za Evropsko farmakopejo, ki deluje v okviru Sveta Evrope. S tem se je zavezala, da bo sodelovala pri izdelavi Evropske farmakopeje in jo uveljavila na svojem ozemlju kot osnovni zakonik. Farmacevtski zakoniki kot zbirke strokovnih predpisov o izdelavi in preskušanju zdravil zagotavljajo njihovo kakovost in posredno tudi varnost ter učinkovitost.

Slovenski dodatek k Evropski farmakopeji – *Formularium Slovenicum* (FS) (1998) s prvim (1999), drugim (2000), tretjim (2001) in četrtem (2002) dopolnilom dopolnjuje na Slovenskem uradno veljavno četrto izdajo Evropske farmakopeje in tako usklajuje določila naše zakonodaje na področju zdravil s predpisi Evropske farmakopeje. Njegovo osnovno izdajo in dopolnila je pripravila in še pripravlja Komisija za pripravo nacionalnega dodatka k Evropski farmakopeji (v nadaljevanju: Komisija) pri Ministrstvu za zdravje, Uradu RS za zdravila. Sestavljajo jo priznani strokovnjaki z različnih področij farmacevtskih dejavnosti. Opravili so obsežno, zahtevno in za področje zdravil pomembno delo (Cvelbar et al. 2003: 25). Pri svojem delu Komisija dosledno upošteva slovensko farmacevtsko terminologijo, ki jo razvija in oblikuje skupaj s strokovnjaki na področju farmacevtske kemije, farmacevtske tehnologije, analitike in kakovosti zdravil ter farmacevtske regulative. Najdlje so dejavni izvedenci farmacevtske tehnologije, združeni v Komisijo za farmacevtsko tehnološko terminologijo, ki je bila ustanovljena in deluje pod okriljem Slovenskega farmacevtskega društva (SFD). Njihovo delo je bilo že večkrat omenjeno in predstavljeno (Šmid - Korbar 1998: 103; Cvelbar et al. 2003: 25). Kontinuirano snovanje slovenske farmacevtske terminologije v okviru oblikovanja FS dopolnjuje osnutek slovenskega terminološkega slovarčka s področja analitike in kakovosti zdravil, ki ga je slovenska farmacevtska stroka pogrešala že kar nekaj časa (Tomazin 2002: 67).

Vsekakor pa lahko ugotovimo, da se je farmacevtska terminologija v največji meri izoblikovala in izpopolnila na področju farmacevtskih oblik – oblik zdravil (v slovenskem prevodu Tretje izdaje Jugoslovanske farmakopeje imenovanih zdravilni pripravki), ki so oficinalne (uradno veljavne) v Evropski farmakopeji (tabela 1: Seznam farmacevtskih oblik).

Tabela 1: Seznam farmacevtskih oblik

Dermalne tekoče farmacevtske oblike	Liquid preparations for cutaneous application	Praeparationes liquidae ad usum dermicum
Dermalni praški (Posipala)	Powders for cutaneous application	Pulveres ad usum dermicum
Farmacevtske oblike pod tlakom	Pressurised pharmaceutical preparations	Praeparationes pharmaceuticae in vasis cum presso
Farmacevtske oblike za inhaliranje	Preparations for inhalation	Inhalanda
Farmacevtske oblike za izpiranje	Preparations for irrigation	Praeparationes ad irrigationem

Farmacevtske oblike za nos	Nasal preparations	Nasalia
Farmacevtske oblike za oko	Eye preparations	Ophthalmica
Farmacevtske oblike za uho	Ear preparations	Auricularia
Kapsule	Capsules	Capsulae
Oralne farmacevtske oblike	Oromucosal preparations	Praeparationes buccales
Palčke	Stics	Styli
Parenteralne farmacevtske oblike	Parenteral preparations	Parenteralia
Peroralne tekoče farmacevtske oblike	Liquid preparations for oral use	Praeparationes liquidae peroraliae
Peroralni praški	Powders, oral	Pulveres perorales
Poltrdne dermalne farmacevtske oblike	Semi-solid preparations for cutaneous application	Praeparationes molles ad usum dermicum
Rektalne farmacevtske oblike	Rectal preparations	Rectalia
Tablete	Tablets	Compressi
Transdermalni obliži	Patches, transdermal	Emplastra transcutanea
Vaginalne farmacevtske oblike	Vaginal preparations	Vaginalia
Zdravilne pene	Foams, medicated	Musci medicati
Zdravilni tamponi	Tampons, medicated	Tamponae medicatae
Zdravilni žvečilni gumiji	Chewing gums, medicated	Masticabilia gummis medicata
Zrnca	Granules	Granulata

Gre za seznam farmacevtskih oblik po skupinah, ki je zelo informativen, ker poleg prevedenih slovenskih izrazov navaja še originalne angleške in latinske. Slednje po tradiciji ohranja tudi Evropska farmakopeja. K tako uspešnemu razvoju teh izrazov je v veliki meri prispevala posebna izvedenska skupina na sedežu Evropske farmakopeje pri Evropski direkciji za kakovost zdravil (EDQM, European Directorate for the Quality of Medicines) v Strasbourgu z izdajo publikacije »Standard terms« – Standardni izrazi za farmacevtske oblike, načine aplikacije in vsebnike. Standardni izrazi skušajo slediti hitremu znanstveno-tehnološkemu razvoju in so velikokrat sprejeti pred vključitvijo monografije v Evropsko farmakopejo. Uporaba standardnih izrazov je obvezna v vlogah za pridobitev dovoljenja za promet z zdravilom oziroma za registracijo zdravila, zlasti v obrazcu, povzetku glavnih ali temeljnih značilnosti zdravila, navodilu za uporabo in na ovojnicah. EDQM je na podlagi pooblastila Evropske komisije pristojen za postavitve standardnih izrazov. Z rednimi objavami dopolnjene izdaje Standardnih izrazov kontinuirano skrbi za poenotenje terminologije v evropskih postopkih za pridobitev dovoljenja za promet z zdravilom. Najnovejša izdaja Standardnih izrazov za farmacevtske oblike, načine aplikacije in vsebnike v letu 2002 obsega prevode že v 21 jezikov držav članic Evropske farmakopeje, med njimi seveda tudi slovenske (Council of Europe 2002). Slovenski prevodi tako pomenijo tudi pripravo na vključitev Slovenije v Evropsko skupnost in na evropske postopke za pridobitev dovoljenja za promet z zdravilom.

Za sprotne prevode v slovenski jezik kontinuirano skrbi Komisija za farmacevtsko tehnologijo, za njihovo posredovanje v Strasbourg pa Urad RS za zdravila. Pri prevodih farmacevtskih oblik za uporabo v veterinarski medicini se naše sodelovanje s strokovnjaki v veterinarski medicini uspešno nadaljuje. Farmacevtske oblike za uporabo v ve-

terinarski medicini so zaradi hitrejšje in enostavnejše prepoznavnosti v FS uvrščene posebej (tabela 2: Farmacevtske oblike za uporabo v veterinarski medicini), čeprav so v Evropsko farmakopejo in Standardne izraze vključene po abecednem vrstnem redu.

Tabela 2: Farmacevtske oblike za uporabo v veterinarski medicini

Dermalne tekoče farmacevtske oblike za uporabo v veterinarski medicini	Veterinary liquid preparations for cutaneous application	Praeparationes liquidae veterinariae ad usum dermicum
Intramamarne farmacevtske oblike za uporabo v veterinarski medicini	Intramammary preparations for veterinary use	Praeparationes intramammariae ad usum veterinarium
Intraruminalni sistemi	Intraruminal devices	Praeparationes intraruminales
Predmešanice za pripravo zdravilnih krmnih mešanic za uporabo v veterinarski medicini	Premixes for medicated feeding stuffs for veterinary use	Praedmixta ad alimenta medicata ad usum veterinarium

Pomembnost večjezičnosti Standardnih izrazov je v zadnji izdaji posebej poudarjena: v nacionalnih seznamih držav članic so zbrani po abecednem vrstnem redu, njihova obvezna uporaba v farmacevtskih dejavnostih pa je tako na voljo v zelo priročni obliki.

Zelo zahtevno in obsežno delo je bilo opravljeno tudi pri prevodu splošnih monografij za farmacevtske oblike (tabela 3: Primer splošne monografije – Vaginalne farmacevtske oblike). Prvotni prevod so opravili člani Katedre za farmacevtsko tehnologijo na Fakulteti za farmacijo, za ažuriranje tega poglavja (popravki, dopolnila, nove monografije) pa skrbi Komisija v sodelovanju z že omenjeno Komisijo za farmacevtsko tehnološko terminologijo pri SFD.

Tabela 3: Primer splošne monografije – vaginalne farmacevtske oblike

VAGINALNE FARMACEVTSKE OBLIKE
Vaginalia
<p>DEFINICIJA</p> <p>Vaginalne farmacevtske oblike so tekoče, poltrdne ali trdne oblike za aplikacijo v nožnico, običajno z namenom, da dosežemo lokalni učinek. Vsebujejo eno ali več zdravilnih učinkovin v primerni podlagi.</p> <p>Vsebniki za vaginalne farmacevtske oblike morajo ustrezati zahtevam za <i>Materiale, ki jih uporabljamo pri izdelavi vsebnikov (3.1. in podtočke)</i> in <i>Vsebnike (3.2. in podtočke)</i>.</p> <p>Razlikujemo več vrst vaginalnih farmacevtskih oblik:</p> <ul style="list-style-type: none"> – vaginalne globule, – vaginalne tablete, – vaginalne kapsule, – vaginalne raztopine, emulzije in suspenzije, – tablete za vaginalne raztopine in suspenzije,

- poltrdne vaginalne farmacevtske oblike,
- vaginalne pene,
- zdravilne vaginalne tampone.

IZDELAVA

Pri izdelavi, pakiranju, shranjevanju in distribuciji vaginalnih farmacevtskih oblik moramo zagotoviti njihovo mikrobiološko kakovost; priporočila o tem najdemo v besedilu *Mikrobiološka kakovost farmacevtskih izdelkov* (5.1.4).

PRESKUSI

Enakomernost vsebnosti (2.9.6). Če ni drugače predpisano ali utemeljeno in dovoljeno, morajo enoodmerne vaginalne farmacevtske oblike, ki vsebujejo manj kot 2 mg zdravilne učinkovine ali manj kot 2 % celotne mase, ustrezati preskusu A (vaginalne tablete) ali preskusu B (vaginalne globule, vaginalne kapsule) za *Enakomernost vsebnosti enoodmernih farmacevtskih oblik*. Če pripravek vsebuje več zdravilnih učinkovin, velja ta zahteva le za učinkovine, ki ustrezajo zgoraj omenjenim pogojem.

Enakomernost mase (2.9.5). Trdne enoodmerne vaginalne farmacevtske oblike morajo ustrezati preskusu za *Enakomernost mase enoodmernih farmacevtskih oblik*. Če je preskus za enakomernost vsebnosti predpisan za vse zdravilne učinkovine, preskusa za enakomernost mase ni treba opravljati.

Preskus razpoložljive mase ali volumna (2.9.28). Tekoče in poltrdne vaginalne farmacevtske oblike v enoodmernih vsebnikih morajo ustrezati temu preskusu.

Raztapljanje. Opraviti moramo preskus, da dokažemo ustreznost sproščanja zdravilne učinkovine (zdravilnih učinkovin) iz trdnih enoodmernih pripravkov, na primer *Preskus raztapljanja za trdne farmacevtske oblike* (2.9.3).

Kadar je preskus raztapljanja predpisan, preskusa razpadnosti ni treba opravljati.

V splošnih monografijah smo morali poskrbeti za vrsto sprejemljivih in razumljivih izrazov pri poimenovanju razdelkov znotraj njih, na primer Preskusi, Shranjevanje, Označevanje. Za enotno uporabo pri navajanju smo morali oskrbeti prevod nazivov Farmacevtsko tehnoloških ter Fizikalnih in fizikalnokemijskih metod in Metod v farmakognoziji. Ti nazivi imajo seveda mnogo širši pomen, saj poenotijo izrazje vseh uporabnikov teh metod in postopkov pri vrednotenju zdravil.

Z zahtevno farmacevtsko tehnološko problematiko smo se srečali pri prevodu Terminološkega slovarčka (»Glossary«), ki opredeljuje nekatere pomembne izraze, uporabljane v farmaciji, kot so *zdravilna učinkovina*, *pomožna snov*, *vehikel* in *podlaga*. Med drugim razlaga in definira tudi farmacevtske oblike s prirejenim in neprirejenim sproščanjem, ki predstavljajo zelo aktualne in izpopolnjene farmacevtske oblike. Povsem poenotena in dosledna uporaba nazivov za sofisticirane farmacevtske oblike s prirejenim sproščanjem še do danes ni uveljavljena ne v Evropi in ne v svetu (Šmid - Korbar 2001: 33).

V zadnjih letih smo slovensko zakonodajo na področju zdravil in medicinskih pripomočkov prilagodili in uskladili z evropskim pravnim redom – *Acquis communautaire*. Pri tem smo upoštevali že uveljavljeno izrazje FS. Ker se zakonodaja nenehno spreminja in dopolnjuje ter prinaša nove izraze, moramo zanje sproti oblikovati slovenske ustreznike. Poskušamo najti čim več izrazov s slovenskim korenem namesto slovenskih tvorjenk iz angleških oziroma latinskih besed. Nekateri novi izrazi, kot je *odmerek/odmerjanje* namesto *doza/doziranje*, *pretisni omot* namesto *blister* itd., so se že dobro uveljavili v širši strokovni javnosti. Kljub precejšnjim naporom pa na primer še vedno nismo uspeli najti lepega slovenskega izraza za angleško besedo *pharmacovigilance*, ki pomeni postopek, v katerem se ugotavlja in reagira na nova spoznanja o varnosti zdravila med trženjem, in smo ga poimenovali *farmakovigilanca*.

Evropska skupnost, v katero se vključujemo, je naklonjena negovanju raznolikosti kultur in jezikov. Od nas samih je odvisno, kaj in koliko bomo storili za oblikovanje in ohranjanje slovenskega jezika tudi na najzahtevnejših strokovnih področjih.

Literatura

- Jelka ŠMID - KORBAR, 1998: Slovenska farmacevtsko-tehnološka terminologija. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: ZRC SAZU. 103–106.
- Martina CVELBAR, Jelka ŠMID - KORBAR, Metka BUDIHNJA, 2003: Farmacevtski zakoni: Evropska farmakopeja in Formularium Slovenicum z dopolnili. *Zdravniški vestnik* 72. 25–26.
- Evgen TOMAZIN, 2002: Slovenska farmacevtska terminologija s področja analitike in kakovosti zdravil. *Zbornik prispevkov Strokovnega posvetovanja ob predstavitvi 4. dopolnila FS*. Ljubljana: Zavod za farmacijo in za preizkušanje zdravil. 67–76.
- Council of Europe, 2002: *Standard Terms – Pharmaceutical dosage forms, Routes of administration, Containers*. Strasbourg: EDQM.
- Jelka ŠMID - KORBAR, 2001: Nove vsebine 3. dopolnila FS. *Zbornik prispevkov Strokovnega posvetovanja Evropska farmakopeja danes in jutri*. Ljubljana: Zavod za farmacijo in za preizkušanje zdravil. 33–45.

**PRISTOP K ENOTNEMU POIMENOVANJU
ZDRAVILNIH UČINKOVIN
(Slovenija v povezavi z mednarodnimi nomenklaturnimi združenji)**

**UNIFORM NATIONAL NAMING OF ACTIVE
MEDICINAL SUBSTANCES
(Slovenia in Connection with International Nomenclature Committees)**

Simona Vučko Mole*
Aleš Krbavčič**

Poimenovanje učinkovin v farmaciji in medicini je tako v svetu kot tudi pri nas izredno kompleksno področje. Tovrstna terminologija je specifična in urejena z mednarodnimi nelastniškimi imeni (INN) po priporočilih Svetovne zdravstvene organizacije (SZO).

V Sloveniji si prizadevamo, da bi bila imena učinkovin informativna, uporabna in, kolikor jezik dopušča, enostavna, hkrati pa, da je slovensko poimenovanje nedvoumno in enotno. Pri tem si pomagamo tudi s pristopi drugih nacionalnih nomenklaturnih teles.

Pri slovenskem poimenovanju učinkovin torej ne moremo govoriti dobesedno o prevodu, temveč o prenosu besede iz enega v drug jezik, saj je potrebno poleg strukture mednarodnega nelastniškega imena (INN) upoštevati še kemizem učinkovin, hkrati pa tudi posebnosti slovenskega jezika.

The naming of active drug substances in pharmacy and in medicine represents an extremely complex field in Slovenia as well as abroad. The terminology is quite specific, and regulated with the use of international nonproprietary names (INN), upon the initiative of the World Health Organization (WHO).

In Slovenia, attention has primarily been paid to informative, useful and whenever the language permits, simple national naming; at the same time, the names should be unambiguous and uniform. Consulting the approaches of the other national nomenclature bodies is also helpful in process.

Naming active substances in Slovenian language, one can not talk of literal translations. What takes place is transfer from one language to another, considering the structure of international nonproprietary names (INN), chemical properties of active substances, and particularities of the Slovenian language.

Ključne besede: *slovenska farmacevtska terminologija, poimenovanje učinkovin, mednarodna nelastniška imena, Formularium Slovenicum*

Key words: *Slovenian pharmaceutical terminology, naming of drug substances, International non-proprietary names, Formularium Slovenicum*

Poimenovanje učinkovin v farmaciji in medicini je tako v svetu kot tudi pri nas zelo kompleksno področje. Učinkovin je namreč iz dneva v dan več, ista učinkovina pa ima več sinonimov. Če ne bi Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) postavila posebnega poeno-

* *Zavod za farmacijo in za preizkušanje zdravil – Ljubljana, Ptujška ulica 21, 1000 Ljubljana, Slovenija*

** *Fakulteta za farmacijo, Aškerčeva 7, 1000 Ljubljana, Slovenija*

stavljenega sistema poimenovanja učinkovin, bi to ustvarjalo nepreglednost in povzročalo zamenjavo imen ali celo onemogočalo razpoznavo, kar bi bilo lahko nevarno predvsem za bolnika.

Zato v farmacevtski in medicinski stroki zaradi praktičnega sistema poimenovanja učinkovin ne uporabljamo racionalne kemične nomenklature, temveč poenostavljeno in smiselno nomenklaturu mednarodnih nelastniških imen (INN), ki je nujna za medsebojno sporazumevanje. Zanj skrbi pristojni oddelek SZO.

Tovrstna terminologija je specifična, lahko bi rekli celo semitrivialna. Imena učinkovin so smiselna, govoreča, saj nosijo informacijo o kemizmu in terapevtski rabi spojine. Po zgradbi oz. po delovanju sorodne učinkovine imajo po priporočilih SZO v svojem imenu skupni koren (*tabela 1*).

Tabela 1: Po zgradbi oz. po delovanju sorodne učinkovine imajo skupni koren.

koren	farmakoterapevtska skupina
-ast	antiastmatiki (andolast, ibudilast)
gli-	sulfonamidni antidiabetiki (glibenklamid , glicipizid)
-grel-, -grel	zaviralci agregacije trombocitov (anagrelid, klopidogrel)
-cilin	antibiotiki; derivati 6-aminopenicilinske kisline (ampicilin , amiksicilin , pivampicilin , bakampicilin)
-kain	lokalni anestetiki (lidokain , prokain , benzokain)

Slovensko poimenovanje učinkovin:

- sloni na pravilih tvorjenja mednarodnih nelastniških imen,
- je smiselno usklajeno s slovensko različico IUPAC,
- upošteva posebnosti slovenskega jezika,
- informativnost in uporabnost imen se zagotavlja z lastnimi nomenklaturnimi dogovori.

SZO je postavila določena pravila tvorjenja INN in njihovega prevoda (tj. zaradi lažjega prevajanja in izgovarjave INN pišemo f namesto ph, t namesto th, e namesto ae in oe in i namesto y, črk k in h pa se izogibamo). Slovenska terminologija učinkovin se zaradi posebnosti slovenskega jezika ponekod razlikuje od priporočil SZO za tvorjenje INN, kajti osnovno vodilo pri slovenski nomenklaturi učinkovin je **smiselnost imen**.

Navajamo nekaj primerov:

1. Glasove **s** in **c** smiselno slovenimo v **z** in **k** oz. **h**.

Izgovarjavo in pisavo prilagodimo originalu:

a) pri simbolih za kiralnost, geometrijsko ali drugo izomerijo

- L (laevus); D (dexter), S (sinister); R (rectus);

Učinkovina **esomeprazol** je S-enantiomer racemata omeprazola, zato bi bilo poimenovanje ezomeprazol napačno.

b) pri imenih funkcionalnih skupin (npr. derivati sulfonske kisline);

SZO je za radikale in skupine, pri katerih je racionalno kemično ime zaradi kompleksnejše strukture predolgo, izbrala kratka, uporabna imena (metansulfonat → mesilat; benzen-sulfonat → besilat; p-toluensulfonat → tosilat ipd.).

Tako kot sulfonska kislina v slovenščini ne more biti zulfonska, tudi mesilna skupina, ki izhaja iz imena metansulfonska skupina, ne more biti mezilna.

c) **pri drugih strukturnih in kemičnih značilnostih molekul** (upoštevanje prisotnosti alkilnih skupin, npr. acetilna skupina (acebutolol); prisotnost obroča, ki nastane med dvema atomoma osnovne strukture z odstranitvijo po enega vodikovega atoma, označuje predpona ciklo- (npr. ciklosporin) ipd.).

2. V splošnem velja, da **latinski c slovenimo v k, ch pa v h**. So pa nekatere izjeme, ko namesto črke c pri slovenjenju uporabimo črko h. Tukaj mislimo na prvi del zloženke hol-, ki izraža, da se kaj nanaša na žolč:

colecalfiferolum → holekalciferol (predstopnja 25-hidroksiholekalciferola, ki nastane v koži iz 7-dehidroholesterola pod vplivom ultravijoličnih žarkov),

colestyraminum → holestiramin (bazična ionska izmenjevalna smola, ki v prebavilih veže žolčne kisline in posredno zmanjšuje hiperlipoproteinemijo, ker se holesterol v jetrih pretvarja v žolčne kisline).

3. **ai, ei, oi, ui** smiselno slovenimo v **aj, ej, oj, uj**.

4. **au, eu, iu, ou** smiselno slovenimo v **av, ev, iv, ov** (npr. interlevkin, lavrilsulfat ipd.).

Pri navedenih dogovorih se držimo načel tvorjenja mednarodnih nelastniških imen (INN) in določenih zlogov ne uporabljamo, če bi s tem posegli v koren, ki je namenjen za oblikovanje imena, in sicer za:

- farmakoterapevtsko delovanje spojine, pa ga učinkovina nima,
- kemizem spojine, kjer pazimo, da ga ne prikritimo ali pa ne pripišemo učinkovinam, ki tega kemizma nimajo.

Angleško ime INN učinkovine **guaiazulen** (zdravilo za očesne bolezni) smo v slovenščino prevedli kot **gvaiazulen**. Če bi zlog -ai- slovenili v -aj-, bi s tem učinkovini pripisali antiaritmično delovanje, ki ga po priporočilih SZO označuje koren -aj- (**ajmalin**, **prajmalium**, **lorajmin**).

Podobno ravnaajo tudi pri oblikovanju nelastniških imen v ruskem jeziku, kar nam lahko pomaga pri tvorbi slovenskih nelastniških imen.

Slovenska različica nomenklature organskih in anorganskih spojin, ki jo je postavila mednarodna zveza za čisto in uporabno kemijo (IUPAC), je zelo eksplicitna, namenjena je tvorbi racionalnih kemičnih imen. Nanaša se izključno na kemizem spojin. V farmacevtski stroki so nam tovrstna pravila v veliko pomoč in kadar vodijo do smiselnih imen, jih tudi uporabimo ter sledimo njenim novostim. Kljub temu pa priporočila IUPAC ne zadostijo vsem kriterijem poimenovanja učinkovin, za katere si v Sloveniji in v svetu prizadevamo – to so informativnost, uporabnost, enostavnost in enotnost imen učinkovin. Ponekod nam nomenklatura pravila IUPAC niso ponudila dovolj dobrih rešitev.

Zato je bilo za farmacevtsko stroko domala nujno oblikovati lastne rešitve in postaviti pravila, ki so pogoj za enotno poimenovanja učinkovin.

Pri slovenskem poimenovanju učinkovin smo želeli informativnost in uporabnost imen razširiti tudi z **uporabo presledkov**. Slovenski pravopis nam je bil trdna opora.

Glede pisanja imen skupaj oz. narazen smo se ravnali po naslednjih pravilih:

- Kadar je narava kemične vezi v molekuli kovalentna in če gre za eno spojino, ime spojine zapisujemo skupaj (npr. metilprednizolonaceponat). Čeprav nomenklatura IUPAC priporoča pisanje imen tovrstnih spojin (npr. estrov) narazen, nam omenjena pravila zagotavljajo večjo preglednost in razvidnost kemične strukture že iz samega imena.
- Tudi imena funkcionalnega razreda in trivialna imena (npr. škrob, celuloza) zapisujemo skupaj (primeri: etilalkohol; propanalhidrazon; vinileter; dietileter; hidroksietilškrob; metilceluloza). Narava kemične vezi je namreč kovalentna, pa tudi Slovenski pravopis (54) priporoča tak način pisanja. Izogibamo se rabi vrstnih pridevnikov, kot npr. etilni alkohol, hidroksietilni škrob ipd.
- Kadar je narava kemične vezi v molekuli ionska (soli kislin, soli baz, alkoholati ipd.), imena spojin zapisujemo narazen (npr. natrijev klorid).
- Stične vezaje uporabljamo le za ločitev števil in drugih simbolov od drugih imen, npr. 2-amino-1-feniletanol, L-metildopa, in za ločitev substrata od aktivne komponente v imenih encimov, npr. DOPA-dekarboksilaza. Vezaje smo uporabili tudi pri poimenovanju kompleksov (npr. ranitidin-bizmutov citrat, povidon-jod). Kompleksne spojine so tukaj mišljene izključno v kemičnem smislu kot koordinacijske spojine.

V splošnem lahko povzamemo, da pri slovenskem poimenovanju učinkovin ne moremo govoriti dobesedno o prevodu, temveč o prenosu besede iz enega v drug jezik, saj je potrebno poleg strukture mednarodnega nelastniškega imena (INN) upoštevati še kemizem učinkovin, hkrati pa posebnosti slovenskega jezika. Pri tem je potrebna velika doslednost.

In kakšen je pogled v prihodnost? Biomedicinske znanosti so v razcvetu, odkrivajo se nove učinkovine, oblikujejo se nova mednarodna nelastniška imena (angleška, latinska), ki jih bo potrebno prenesti tudi v slovenski jezik. Vključevala jih bodo nova dopolnila Formulariuma Slovenicum – slovenskega dodatku k Evropski farmakopeji v prevodih naslovov monografij učinkovin in Klasifikacija učinkovin ATC, ki prav tako periodično izhaja in vsebuje najnovejša imena INN-učinkovin.

Želimo si, da bi bila tudi nova slovenska nelastniška imena farmacevtskih substanc enotna in nedvoumna, predvsem pa smiselna. Osnova nam bodo priporočila za slovenjenje mednarodnih nelastniških imen (INN), ki smo jih v ta namen oblikovali in jih bomo tudi nadalje razvijali. Ob iskanju čim primernejših rešitev in dejstvu, da je jezik živ, se želimo približati zahtevam stroke in potrebam časa, v katerem živimo.

Literatura

Formularium Slovenicum: slovenski dodatek k Evropski farmakopeji s petim dopolnilom. Ljubljana: Zavod za farmacijo in za preizkušanje zdravil, 2003.

Miroslav KALIŠNIK in sod., 2002: *Slovenski medicinski slovar.* Ljubljana: Medicinska fakulteta in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Miroslav KALIŠNIK, 1998: O medicinskem izrazju v slovenskih besedilih. V: *Posvetovanje o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju.* Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. 79–83.

Aleš KRBAVČIČ, 1984: Slovenski strokovni jezik v farmaciji. *Med Razgl.* 23 Supl 8. 473–480.

- Aleš KRBAVČIČ, Saša KASTELIC, 1993: Nomenklatura zdravil. *Farm vestn* 44. 215–218.
- Franc LAZARINI, Jurij BRENČIČ, 1984: *Splošna in anorganska kemija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski pravopis*. Ljubljana: ZRC SAZU. 2001.
- Branko STANOVNIK, Miha TIŠLER, 1980: *Nomenklatura organskih spojin* (slovenska izdaja). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Katedra za organsko kemijo.
- Branko STANOVNIK, Miha TIŠLER, 1999: *Vodnik po nomenklaturi organskih spojin IUPAC: priporočila 1993 (vključno s spremembami glede na nomenklaturu organske kemije IUPAC 1979)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Simona VUČKO MOLE, 1998: Anatomsko-terapevtsko-kemična klasifikacija zdravil in enotno slovensko poimenovanje zdravilnih učinkovin. V: *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 85–97.
- Simona VUČKO MOLE, Aleš KRBAVČIČ, 2003: *Klasifikacija ATC 2003*, slovenski in latinski prevod. Ljubljana: Zavod za farmacijo in za preizkušanje zdravil – Ljubljana in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. 29–42.
- A. WEHRLI, 1988: Generic Names for Drugs: The WHO Process for Assigning INNs. *Drug News & Perspectives*.

NEKAJ TIPOV ZAMENJAV KRŠČANSKIH TERMINOV PO SLOVENSKIH BESEDILNIH VIRIH

SEVERAL DIFFERENT TYPES OF REPLACEMENTS FOR CHRISTIAN TERMS IN SLOVENIAN TEXT SOURCES

Andreja Legan Ravnikar*

Namen prispevka je na terminološkem gradivu za izbrane temeljne krščanske pojme prikazati nastanek in proces oblikovanja slovenske krščanske (katoliške) terminologije od prvih pisnih virov do sedanjosti.

Primeri leksemov marternik, martra : močenik, moka kažejo na pojav soobstoja in razširjenosti dveh sopomenskih terminoloških besednih družin, ki sta sobivali na slovenskem etničnem ozemlju. Konkurrirati sta si začeli šele v procesu oblikovanja skupnega slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja.

Za krščanski pojem nekrvave daritve so izpričani vsaj termini obet, prinos, ofer, aldov, žrtva, dar. Razlikovalna raba posameznih terminov se kaže v odvisnosti od narečnih in upravno-cerkvenih meja v različnih časovnih obdobjih.

Primer protipomenk terminološkega para angel : hudič kaže na dva ustaljena pojava. V prvem primeru gre za staro latinsko izposojenko (iz gr. angelos 'poslanik, glasnik'), ki se je v glasoslovnih različicah ustalila pri mnogih slovanskih in celo germanskih narodih. Pri drugem pojavu so opazni nihanje v rabi sopomenskih terminov in eufemistična neterminološka poimenovanja.

The aim of the paper is to show the creation, and the formation process of Slovenian Christian (Catholic) terminology. Terminological materials for several basic Christian notions are presented, ranging from the first written sources to the present day. The examples of the lexemes "marternik, martra" vs. "močenik, moka" (martyr, suffering) allude to the co-existence and expansion of two synonymous terminological word families in the Slovenian ethnic territory. They only began to compete during the formation of a common Slovenian written language in the middle of the 19th century. For the concept of unbloody offering, there are at least the terms "obet, prinos, ofer, aldov, žrtva, dar", extant. The differentiating use of individual term, shows in the dependency of dialectal and administrative / church borders in various time periods. The example of the two antonyms of the terminological pair "angel" : "hudič" (angel, devil) shows two established phenomena. In the first case, we are dealing with an old Latin borrowing (fr. Gk. angelos, 'messenger'), which, in various phonological variants, became established by many Slavic and even Germanic nations. The second term, however, shows a noticeable oscillation in the use of synonyms and euphemistic non-terminological namings.

Ključne besede: *krščanski termini, zamenjave, sopomenke, večpomenke*

Key words: *Christian terms, replacements of words, synonyms, polysemantic words*

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

0.1 Slovenci v primerjavi z drugimi slovanskimi narodi s približno enako dolgo krščansko tradicijo (zahodnega obreda), kot so Hrvati, Čehi, Slovaki, Poljaki, še nismo izdali terminološkega slovarja krščanske terminologije¹ niti nismo objavili veliko diahronih obravnav.² Jezikoslovna raziskava obsežnega vzorca besedil od Brižinskih spomenikov do šestdesetih let 19. stoletja na celotnem slovenskem etničnem prostoru³ je bila opravljena z namenom, da bi vsaj delno zapolnili ta primanjkljaj, predvsem pa, da bi uzavestili razvojno dinamiko oblikovanja tega prvega »knjižnega« tematskega besedišča nasploh.

0.2 Pričakovati je, da so bili prevzeti krščanski izrazi, novotvorjenke ali vsaj terminologizirano splošno besedje neločljivo povezani s pokristjanjevanjem Alpskih in Panonskih Slovencev v novi domovini predvsem od 8. in 9. stoletja dalje, kakor je že leta 1875 zapisal Fran Miklošič v uvodu k delu *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*:

Krščanstvo je pri ljudstvih povzročilo veličastno, z ničimer drugim primerljivo revolucijo, tako mišljenja in občutenja kot tudi preobrazbe zunanjega življenja. Da se je ta, celostnega človeka obsegajoča preobrazba morala izraziti v jeziku, pač ni treba dokazovati. /.../ Omejili se bomo zato na vpliv, ki ga je krščanstvo povzročilo v besedišču. /.../ Ker pojmi krščanske vere niso kot skupna last vsem ljudem vrojeni, marveč so točno določen nauk, izvirajoč od hebrejskega ljudstva, so krščanski pojmi za slovanska ljudstva nekaj od zunaj sporočenega; besede, ki jih poimenujejo, so jim tuje ali, če so domačega izvora, pomensko ustrezno prilagojene. /.../ Slovanskemu ljudstvu je bilo treba posredovati nov pojmovni svet; prevajalcem je to uspelo s spreminjanjem pomena slovanskih besed, le v redkih primerih, ko je to sredstvo odpovedalo, so prevzemali iz tujega jezika. /.../ Jezikovno raziskovanje nam priča, da so na krščansko izrazje Slovanov vplivali trije jeziki. Že v staroslovenščini je ta trojni vpliv lahko prepoznaven. /.../ Vodilna vloga svetih bratov se je odražala v grškem elementu, medtem ko so latinski in nemški element (v staroslovenskem jeziku) uveljavljali njuni učenci, spreobrnjenci nemških misijonarjev, poučevani v nemščini in latinščini.⁴

0.3 Preden se z diahronega stališča lotimo obravnave konkretne problematike, je potrebno izpostaviti nekaj posebnosti, značilnih za krščansko (versko) terminologijo. Krščanska terminologija, natančneje obredna (liturgična) terminologija, predstavlja prvo pisno dokumentirano strokovno izrazje in s tem najstarejšo plast slovenskega knjižnega besedja. Nastala je z zavestnim posegom v jezik, ne na podlagi spontanega jezikovnega razvoja. Čeprav se je že od konca 7. stoletja, odločilno pa s Karlovimi kapitulariji v 8. stoletju, oblikovala na podlagi ustnih, sprotnih prevodov latinskih molitvenih obrazcev (očenaš, apostolska vera,

¹ Hrvati imajo izčrpen terminološki slovar J. Šetke *Hrvatska krščanska terminologija* (1976), za Čehi in Slovake je J. Frinta napisal *Náboženské názvosloví československé* (1918), pri Poljakih sta mi znana dva slovarja: *Polska terminologja chrześcijańska* (1927) E. Klicha in *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej* (2001) Marie Karpluk. Toda slovenski jezikoslovec F. Miklošič je v nemščini objavil jezikovnozgodovinsko raziskavo *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen* (1875), kjer navaja tudi slovenske krščanske termine. Citirana je v odmevnih jezikoslovnih obravnavah in terminoloških slovarjih slovanskih narodov s to tematiko.

² Največ obravnav s to problematiko je zbranih v knjigi M. Orožen *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, 1996.

³ Gl. navedene vire. Z izjemo DB 1578 in DB 1584 (biblijsko izrazje) so bili po metodah popolnega in pretežno delnega izpisa (zajet vsak termin, a ne v vsakokratni rabi) v sobesedilni rabi izpisani vsi obredni ali liturgični termini ter nekateri cerkvenoupravni in teološki termini, ki so bili izpričani v obravnavanih osnovnih verskih priločnikih. Terminološko gradivo je bilo zbrano za potrebe jezikoslovne analize v doktorski disertaciji (Andreja Legan Ravnikar, 2001/2002).

⁴ Uvod je iz nemščine prevedla Birgit Babič z Oddelka za germanske jezike FF v Ljubljani. Prevod celotnega uvoda je M. Orožen objavila v razpravi *Fran Miklošič – raziskovalec slovanske obredne terminologije*, 1991, 137–144.

krstna odpoved hudobnemu duhu, izpoved vere v Sveto trojico) in sprva ohranjala brez pisne podobe, ji je bila enotnost zagotovljena s stalnim ponavljanjem oz. ustnim izročilom med misijonarji.⁵ V nasprotju s Konstantinom in Metodom, ki sta uvajala domači jezik v celotno bogoslužje, se slovenski spomeniki srednjeveškega pismenstva kažejo kot dopusten fond cerkvenih besedil v slovenskemu jeziku. Teologija in versko slovstvo sta bila v srednjem veku osrednje in najbolj razvito strokovno in slovstveno področje. Toda temeljno slovensko terminološko izrazje je šele na pragu novega veka dokumentirano v protestantskih katekizmih (deloma v obrednikih), namenjenih širšemu krogu uporabnikov.

0.4 Za pojmovni fond krščanske terminologije je značilno, da je dan kot večen, nespremenljiv, kot zaključen sistem, zato še posebej teži k ustaljenosti izraza in definirane vsebine. Razvojnega spreminjanja pomenske ravnine termina tu ne more biti na način, kot se dogaja z razvojem znanosti v terminoloških sistemih drugih strokovnih področij. Za starejše slovensko besedišče je znan pojav večpomenskosti,⁶ ki se uporablja kot priročen način širitve tudi krščanskega izrazja. V zgodnji fazi oblikovanja izrazja si kot posledica iskanja najprimernejše ustreznice konkurirajo terminološke sopomenke in dvojnice para domače : prevzeto. V terminološkem sistemu je na podlagi krščanskega dvopolnega razumevanja sveta in življenja opazna nadpovprečna zastopanost protipomenk. Besednovrstno prevladuje samostalnik, od večbesednih terminov pa samostalniška terminološka besedna zveza.⁷ Vsaj polovico terminološkega fonda predstavljajo terminološke tvorjenke, tvorjene po regularnih besedotvornih vzorcih govornega jezika in od 16. stoletja knjižne norme. Na celotnem etničnem ozemlju je opaziti nihanja med obrazilnimi morfemi in variantnost, ki je vezana na narečni prostor s svojimi jezikovnimi zakonitostmi, političnoupravne in cerkvene meje ter druge zgodovinske okoliščine.⁸ Posebej je treba izpostaviti razlikovalnost slovenske krščanske terminologije

⁵ Na obsežnem območju Koroške in Štajerske (severno od Drave) so širili krščanstvo pokrščevalci iz Salzburga s t. i. irsko-anglosaško metodo pokristjanjevanja (postopno, najprej so ga sprejeli plemenski poglavarji), od konca 8. stoletja sledi nasilno pokristjanjevanje "z ognjem in mečem" (frankovski misijon). Oglejski misijon prepričevanja je v 8. stoletju širil evangelij na Primorskem, Kranjskem in Spodnjem Štajerskem, medtem ko so imele stare primorske škofije na pokristjanjevanje prišlekov le omejen vpliv (antično krščanstvo). Slovanski misijon na Moravskem in v Spodnji Panoniji je imel z oblikovanjem stare cerkvene slovanščine kljub kratkotrajnosti (863–885) daljnosežen vpliv na bogoslužni jezik slovanskih narodov, predvsem Slovanov, ki so sprejeli krščanstvo vzhodnega obreda. Gl. Alojzij Slavko Snoj (1985: 45–46). Položaj slovenskega jezika v bogoslužju, ki izvira še iz tradicije slovanskega misijona, se je kazal skozi vso cerkveno zgodovino. O zgodovini slovenskega bogoslužja gl. Marijan Smolik (1984: 97–115), ki v predstavitvi delovanja slovenskih škofov A. Kavčiča, A. A. Wolfa, A. M. Slomška in A. B. Jegliča poudarja njihovo pomembno vlogo pri ohranitvi posebnih pravic slovanskih narodov rimskega obreda.

⁶ France Novak je za protestantske pisce ugotovil, da je bil to zelo produktiven način iskanja izrazov za pojme, ki so bili v jezikih, iz katerih so prevajali, že poimenovani, v slovenščini pa ne ali niso bili splošno razširjeni. Na zanesljivost pri določanju novega izraza je kazala nova tematika, razlike v priredbah istega besedila, neustaljenost izrazja za kak pojem in neposredna sporočila piscev samih v predgovorih (Novak 2001: 106). Na konkretnih primerih je prikazal poimenovalne postopke (Novak 2001: 108–118).

⁷ V besedilih prevladujejo dvobesedne levoprilastkovne besedne zveze, desnoprilastkovne so največkrat retorično sredstvo v stilno zaznamovanem besednem redu. To je posledica vsebinske, ne pa oblikovne vezanosti na versko izročilo, kar je splošna značilnost katekizemskih besedil. Nekoliko drugače se kaže položaj samostalniškega desnega prilastka (osr. *odpuščanje grehov*) v t. i. vzhodnem tipu obredne terminologije (prekm. *grehov odpuščanje*, toda tudi *odpovedanje grehov/grehov odpovedanje*). Ta posebnost se delno potrjuje tudi pri Dajniku v vzhšt. knjižni različici, v obredni terminologiji, ki ni identična s tisto v osrednjem ali v prekmurskem knjižnem jeziku. Gl. A. L. Ravnikar 2002: 354–366.

⁸ M. Orožen je podrobno preučevala znotraj- in zunajjezikovne dejavnike, ki so vplivali na oblikovanje slovenske krščanske terminologije, npr. v razpravah *Stari obredni jezik v Prekmurju in Porabju* (1989), *Fran Miklošič – raziskovalec slovenske obredne terminologije* (1992), *Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku* (1993).

osrednjega in vzhodnega tipa. Kategorija stilne zaznamovanosti in ekspresivne rabe tudi pri krščanskem terminološkem fondu ni relevantna, ker tvorjenke s stilno zaznamovanimi besedotvornimi obrazili v novi funkciji to lastnost izgubijo.

0.5 V nadaljevanju bomo predstavili poimenovanja za izbrane temeljne krščanske pojme, ki so v stoletjih prešli zanimivo razvojno pot, bodisi preko terminologizacije splošnega besedja ali preko prevajanja, prevzemanja, kalkiranja, novotvorbe, menjav, arhaizacije in prehoda v neterminološko rabo. Izbrani primeri bodo pokazali na tipične razvojne momente oblikovanja slovenske krščanske terminologije.

1 Termina, ki označujeta človeka, mučenega in ubitega zaradi vere (Šetka 1976), *močenik* in *marternik* sta člena dveh »razvitih« terminoloških besednih družin, ki se stikata ravno na slovenskem narodnostnem ozemlju. Terminološko dvojnost, ki jo potrjuje tudi pregledano gradivo, je opazil že F. Miklošič (1875: 11–12) s pripombo, da gre za izvorno različne terminološke sopomenke, izpričane v slovenskem osrednjem prostoru (*im Westen*) in na severovzhodnem (panonskem) obrobju (*im Osten*). Iz jezikoslovne analize izbranih besedil je razvidno, da je vsak termin živel zase, konkurirati pa sta si začela šele v prvi polovici 19. stoletja, v času oblikovanja skupnega novoslovenskega knjižnega jezika.⁹ Tedaj je namreč potekal tudi manj opazen proces približevanja in enotenja slovenske krščanske terminologije.

1.1 Termin *močenik*¹⁰ je v prilastkovni zvezi *božji močenik/močenik božji* zapisan že v najstarejšem slovenskem in latiničnem slovanskem jezikovnem spomeniku BS iz 10. stoletja.¹¹ Najdemo ga tudi pri slovanskih krščanskih narodih vzhodnega obreda,¹² pri katerih so se kasneje oblikovale nacionalne redakcije starocerkvenoslovenskega jezika (stcsl. *močënikъ*).

1.2 V poznosrednjeveškem jezikovnem spomeniku Stiškem rokopisu (1428–1440) sta izpričana termina iz konkurenčne besedne družine (*bridka*) *martra*, *martran*, ki sta se očitno ustalila na prostoru osrednjih slovenskih narečij v zadnjem obdobju pokristjanjevanja.

1.3 Skozi obdobje protestantizma, protireformacije, baroka in razsvetljenstva lahko iz ohranjenih knjižnih virov v osrednjem prostoru (prevladujoče) beležimo izraze iz besedne

⁹ Od izida Kopitarjeve slovnice 1808 do prve novoslovenske slovnice A. Janežiča 1854 se je najbolj intenzivno oblikoval vseslovenski, skupni knjižni jezik v notranjeavstrijskih deželah. Proces se je odvijal na podlagi preobrazbe in sistemske dopolnitve osrednjega (kranjskega) knjižnega jezika ob istočasnem ukinjanju pokrajinskih knjižnih različic (koroške, vzhodnoštajerske, ne pa prekmurskega knjižnega jezika pod ogrsko krono). Jezikoslovna prizadevanja v tem času je izčrpno osvetlila M. Orožen v razpravah, zbranih v samostojni izdaji *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*, 1996.

¹⁰ Trpljenje, s katerim grešnik zadosti za svoje grehe, je lahko časovno omejeno ali traja večno. V BS je v tem pomenu izpričana izpeljanka *strast* (iz *stradati*). Za trpljenje Jezusa Kristusa na križu najdemo poimenovanje *moka*.

¹¹ Izraza *moka* in *močenik* je Irene Wiehl (1974, 1981) primerjalno jezikovno analizirala in iz stcsl. gradiva skušala izluščiti pomen, ki naj bi ga izraza imela pred pokristjanjevanjem. Pravna zgodovinarica Katja Škrubej (2002) je ob upoštevanju predhodnih raziskav I. Wiehl ugotovila, da so bili nekateri krščanski termini pravno relevantni v slovanski plemenski ureditvi. Razvrstila jih je v »pravnopomenska« polja, in sicer po pomenih, ki naj bi jih imeli pred pokristjanjevanjem: dejanja in osebe v zvezi z upravljanjem, npr. *zakonik*, *izvoljenik*, *slava*; dejanja in osebe v zvezi s sodnim postopkom, npr. *prjo imeti* – *zoprnik*, *soditi* – *sodba*, *izpovedati se* – *izpoved*; osebni status poimenujeta *gospod* in *rab*; odnose med skupnostmi poimenujejo *vera*, *verniki* in *pobediti*; povračila, npr. *obet*, *muka*, *mučenik*; prestopke, npr. *zagrešiti* – *greh*, *grešnik*, *lakomstvo*, *razboj*; stopnjo odgovornosti, npr. *vuede ali neuvede*, *zpe ali bde* (Škrubej 2002: 107). Posamezne od njih je vključila v jezikovno- in pravnozgodovinsko obravnavo.

¹² F. Miklošič (1867: 201) navaja tudi homonimijo: psl. *moka* 'farina', *mónka* 'muka' (oboje polna prevojnja stopnja osnove **mek-*).

družine, prevzete preko stvn. (iz lat. oz. grš.): *martrati*¹³, *martran*, *martra*, *marter*, *martrnik*, *martrnica*. Pri Trubarju, Dalmatinu in Krelju so za Kristusovo trpljenje znana dvobesedna poimenovanja, kot *bridka*, *sveta*, *Jezuseva*, *Kristuseva martra*, manjkraj *bridko trpljenje*, *Jezusevo trpljenje*, *trpljenje tiga križa*, *nakrižittrpljenje*.¹⁴ Dvojnost je razvidna iz obeh Registrov k Dalmatinovi Bibliji (1578, 1584): *martra* (kranjski, koroški), *moka* (slovenski, bejački), *muka* (hrvaški, dalmatinski, istrijanski, kraški).

1.4 V knjižnem gradivu piscev v protireformaciji in baroku (Čandek, Schönleben, Hipolit, Kastelec, Paglovec) se za vršilca dejanja dosledno pojavljajo *sveti martrnik*, *martrnik Kristusov*, *martrnica*. Trpljenje Kristusa na križu (križanje) so katoliški pisci v primerjavi s protestantskimi pogosteje zapisovali z domačim izrazom *trpljenje*. Variantne terminološke zveze kažejo na neustaljenost rabe: *Kristusovo trpljenje*, *bridko trpljenje*, *sveto trpljenje*, *veliko trpljenje*, prav tako sopomenski nizi, kot *Kristusova martra ino trpljenje*, *križ ino martra/marter*. Drugačno konotacijo je imela zveza *martra ino trpljenje teh martrnikov*, drugačno *martranje teh frdamanih*, ki se je imenovalo tudi *večna martra*, *peklenska martra* in *peklensko trpljenje*.¹⁵

1.5 V drugi polovici 18. stoletja, kamor segajo številčno bogatejši besedilni viri osrednjih piscev (Pohlin, Taufferer, Japelj, Gutsman, Vodnik) ter tudi prekmurskih evangeličanov (Temlin, Štefan Küzmič) in katoličanov (Mikloš Küzmič), je povsem transparentna že ugotovljena dvojnost temeljnega krščanskega fonda – obredne ali liturgične terminologije.¹⁶ V pričujočem primeru se kaže kot opozicija prevzeto *martrnik*, *martrnica*, *martra*¹⁷ v kranjskem oz. osrednjem tipu knjižnega jezika (s koroško različico) in avtohtono (stcsl. izvora) *močnik*, *moka* v prekmurskem knjižnem jeziku.¹⁸ Pri Štefanu in Miklošu Küzmiču (gl. vire) je

¹³ M. Merše (1995: 279) je ugotovila, da je imel glagol *mučiti* v 16. stoletju, omenjen le v četrtem stolpcu *Registra* k DB 1584, kot neslovenski izraz povsem obrobni položaj. Razmerje med njim in sopomenskim *martrati* se je, kot kaže tudi terminološko gradivo, postopno začelo spreminjati v 19. stoletju, ko so se iz rabe izločali in zamenjevali z domačimi tudi nekateri drugi krščanski termini s prevzeto besedotvorno podstavo.

¹⁴ Termin *trpljenje*, ki ima kar štiri pisne različice (Poskusni snopič, Merše 2001: 117–120), izkazuje pri protestantih dva pomena: 1. 'neugodno stanje, ki ga navadno spremljajo telesne in/ali duševne bolečine', kjer primerjava popolno izpisanega gradiva izkazuje sopomenke *kelih*, *križ*, *marter*, *martra*, in 2. 'Kristusovo trpljenje, telesne in duševne bolečine, ki jih je z odrešitvenim namenom sprejel Kristus' s sopomenkami *martra* in *pasion* ter tremi podpomeni.

¹⁵ To je pravzaprav kazen za grešno in nespokorjeno življenje: *večna štrafenga*, *peklenska štrafenga*, *štrafenga v pekli*, ki je lahko *štrafenga te izgubljene škode* in *štrafenga teh počutkov*.

¹⁶ Primerjavo krščanskih terminov iz besedil osrednjega slovenskega prostora in severovzhodnega obrobja po glasovnih in besedotvornih različicah ter leksikalnih razlikah glede na izvor in poimenovalno motivacijo navajam v prispevku *Diferencialni razvoj obredne terminologije v pokrajinskih knjižnih različicah 18. stoletja in začetka 19. stoletja* (2002). V razpravah *Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika (do konca 18. stoletja)* (1996c: 70–79), *Molitveni obrazci starejših obdobj v osredneslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku* (1986a: 35–56) in drugje je M. Orožen različnost obrednih terminologij povezovala z različnimi narečnimi zasnovami (alpska : panonska slovenščina v 9. stoletju), zgodovinskimi sociolingvističnimi dejavniki (npr. slovansko bogoslužje v Koceljevi Panoniji v letih 867–874), različnimi metodami pokristjanjevanja in bogoslužja ter oblikovanjem več političnih in cerkvenoupravnih enot ter kulturnih prostorov. Na osnovi poznavanja številnih jezikovnih virov trdi, da tudi spremembe za časa Marije Terezije in Jožefa II. niso bistveno preokrenile ustaljenega obrednojezikovnega izročila v osrednje- in vzhodnoslovenskem kulturnem prostoru.

¹⁷ Toda Vodnik v sopomenski zvezi navaja tudi hrvaško ustreznico *muka ali martra* (1811).

¹⁸ Alfabetarij stare knjižne prekmurščine, ki je bil izdelan na podlagi petindvajsetih pregledanih in izpisanih jezikovno, avtorsko in vsebinsko različnih del v letih 1715–1886, poleg prevzetega beleži tudi iz BS znani termin *močnik*. Kljub temu navedbe kažejo na utrjenost rabe prevzetega izraza *mantra*: *mantrni*, *mantrajoči se*, *mantrani*, *mantranje*, *mantrati*. V kajkavskem knjižnem jeziku je moral biti v rabi obredni termin *muka*, saj prevzeti izraz ni bil sprejet niti v Jambrešičev, Habeličev ali Belostenčev slovar.

potrjen le prevzeti izraz *sveti, nebeški mantrnik*, v vzhodnoštajerski različici prekmurskega knjižnega jezika pa po naših virih glasoslovni različici *martrnik* in *mantrnik*, kar oboje kaže na delno prekrivanje s stanjem v osrednjem prostoru. Dvojnost domačega in prevzetega izraza je pri obravnavanih prekmurskih piscih izkazana pri paru *moka : mantra*. Če je v osrednjem prostoru vztrajal le prevzeti termin *martra*, je bil na severovzhodnem obrobju variantni *mantra* izrazito v manjšini, najsi je šlo za Kristusovo trpljenje, npr. *bridka, Jezusova, križna moka, moka Jezusova*, ali večno trpljenje nespokorjenih grešnikov v peklju: *peklenske moke/ moke peklenske, moke vekivečne : moka i mantra v peklju, mantra peklenska*. Iz eksemplaričnih razlogov je v katekizmi največkrat omenjeno neskončno in neminljivo trpljenje v peklju, ki so ga prevajalci in prirejevalci zapisovali še z ustaljenim prevzetim terminom *štrafenga*, redkeje *trpljenje* v terminoloških zvezah, npr. pri osrednjih piscih *večna martra, peklenske martre, večne štrafenge, peklenske štrafenge (ino martre), večno trpljenje (v peklju)*. Gradivo prekmurskih piscev termina *trpljenje* ne izkazuje, vzhšt. viri pa le v stalni besedni zvezi *večno trpljenje* 'pekel'. Toda pri prekm. in vzhšt. piscih se pojavlja sopomenski termin *kaštiga* (srvn. *chastigón*): *peklenska kaštiga, vekivečna kaštiga* v prekmurskem knjižnem jeziku, *večna kaštiga* v vzhodnoštajerski knjižni različici.¹⁹

1.6 V prvi polovici 19. stoletja (predromantika) se v besedilih osrednjih piscev (Burgar, Jeran) kaže tendenca postopnega umikanja termina *martrnik, martra* iz večstoletne rabe na račun prevzemanja iz hrvaščine: (*sveti*) *mučenec, muka* (slavizacija). Nasprotni pojav je opaziti pri Slomšku, ki je sprejel termina (*sveti*) *martrnik, martra* v težnji po poenotenju slovenskega knjižnega besedišča; *mantrnik, mantrnica* sta izpričana tudi pri štajerskem piscu Kremplu. Pri Muršču je »prehodno stanje« nakazano z navajanjem pojasnjevalnih opomb v obredniku: *muka* martra*. Dajnko je vztrajal pri vzhšt. sopomenki z drugačno pomensko motivacijo (*sveti*) *krvosvedok, krvosvedokinja* (stcsl.). Namesto osr. *peklenske martre* oz. *večno trpljenje* Dajnko navaja *večne, peklenske težave* ali *večna kaštiga*. Sicer pa je termin *martra* z izjemo posamičnih primerov (npr. pri Burgarju) izginjal iz rabe, kar je razvidno tudi iz terminoloških zvez, kot *bridko, zveličavno trpljenje, sveto trpljenje na križu; časno trpljenje; večno trpljenje, večna štrafenga (pekla), peklenske martre*. Za trpljenje mučencev se je v terminološki rabi še pojavljala odnosnica *martra*.

1.7 V Hipolitovem rokopisnem slovarju (1711/12) je zbrano bogato gradivo: *mántra, mártra ali en márter*;²⁰ *mártranie, márternik* (tudi: *kryvávi sprizhováviz, tarplénik*). Medtem ko je tudi v Kastelec-Vorenčevem slovarju (1680–1710) potrjena le prevzeta terminološka besedna družina *martra* etc., prav tako pri Pohlinu (1781) *martr, martra* pod nemško iztočnico *die Marter, marternek* pri *der Märthrer*, slovarsko gradivo v 19. stoletju kaže drugačno podobo. V Vodnikovem rokopisnem slovarju (1813) sta izpričana termina *márternik* in *mučenik* (sopomenka *kriváva priča*), *márternica* in *mučenica, martra* in *muka*. Murko je v nemško-slovenskem delu slovarja (1833) v geslu *Märthrer* navedel mlajšo tvorjenko *muzhénz* s pojasnilom *navadno marternik* in sopomenko *kervofvedók*, v geslu *Marter* pa *muka, navadno mántra ali mártra*. Janežičev slovar (1867) pod nemškimi iztočnicami prinaša sopomenke v naslednjem vrstnem redu: *mučenik, mučenec, márternik; mučenica, mučenka, márternica;*

¹⁹ Prekm. *vremenite kaštige*, vzhšt. *časne kaštige* (prim. osr. *časne štrafenge, časno trpljenje*) pomenijo trpljenje vernih duš v vicah, *svetske kaštige, telovna i duševna kaštiga* pa človekovo trpljenje na zemlji (prim. osr. *posvetne štrafenge*).

²⁰ Navaja tudi sopomenke ali blizupomenke, kot *kaštiga, krish, nadluga, péfa ali mártra, pokúra, reva, šhtráfenga, tarplénie, tesháva*.

muka (*moka*). Konkurenčna raba se odraža tudi v Pleteršnikovem slovarju (1894–1895), ki navaja tri gesla s sopomenkami: *mântra* (= *martra*), *mârtra* (= *muka*; *božja*, *bridka martra*) in *mûka*. Hrvaško izposojenko *muka* Pleteršnik navaja kot izraz iz knjig in časopisov novejšje dobe (*die Marter*, *gospodnja muka* (*passio*), *muko trpeti*, *peklenske muke*) in jo z vodilko poveže z vzhodnoslovenskim terminom (homonimom) *móka* (*prim. 2. moka*). Za nomen agentis sta izkazani besedotvorni različici *mučenik*, *mučénec* ter *mučenica*, *mučénka*, ki si enakovredno konkurirata. Sredi 19. stoletja je torej najti korenine za današnjo rabo. Izkazujejo jo Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994), ki do neke mere zajema najbolj splošno znano terminološko leksiko, in sodobni verski priročniki (*Katekizem katoliške cerkve* 1993, *Sveto pismo* 1997). SSKJ (1994) kaže na ustaljena termina *mučénec* in *mučénka* in besedno družino, ki je močno razširjena tudi v splošnopomenovalnem besedju: *mûka*,²¹ *múčiti*, *múčen*, *mučeniški*, *mučeništvo*, *múčenje*, *múčenec* (!), *mučílec*, *mučilíšče*, *mučiló* ipd. V SSKJ (1994) je opozorilo tudi na besedotvorno različico *mučenik*, *mučenica*, opremljeno s kvalifikatorjem *zastarelo*.

1.8 Če se nekoliko razgledamo po terminoloških slovarjih krščanske terminologije drugih slovanskih narodov, dobimo zanimivo sliko o medsebojni povezanosti terminov katoliške cerkve zahodnega (rimskega) obreda. V *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (1984–) so navedeni *muka*, *mučenik* in *moka*, *močenik*; Belostenec (1740) ima *mučenik* (*martyr*), *mûka* (*passio*, *martyrium*), drugače *mûka Melya*, *mlivo*, *brašno*; Jambrešič (1742) pod latinsko iztočnico navaja *Martyr mucъenik*, *mucъenichtvo*. Šetka (1976) je po pričakovanju najbolj izčrpen, saj prikazuje rabo od najstarejših časov: *muka* (*Božja*, *Gospodinova*, *Kristova*, *Isusova muka*, *vremenite*, *vječne muke*), *mûčenik* (iz stesl. *mačenik*’, sopomenki *martir*, *svedok*), *mučenica*, *mučenički* (starejše *mučenični*), *mučeništvo*. Navaja, da so termini *mârtir*, *mârtira*, *mârtirica*, *mârtirij* potrjeni pri hrvaških piscih od 16. stoletja dalje in so še živi v govorjenem jeziku med predstavniki Cerkve. Med Čehi, Slovaki in Poljaki ni velikih razlik, npr. češ. (Frinta 1918) *mučenik*, *muka*, kasneje po glasoslovni spremembi *mučennik*, analogično > *-ednik* > *-ednik*; p. (Klich 1927) *męczennik*, (Karpluk 2001) *męczennik*, *męczenik*. Razvojna kontinuiteta dane terminološke družine pri t. i. ogrskih Slovencih, kajkavskih Hrvatih in zahodnih Slovanih, izhajajoč iz starocerkvenoslovenske tradicije, je povsem očitna.

2 Za krščanski pojem nekrvave daritve, žrtve so bili na posameznih delih slovenskega etničnega ozemlja istočasno ali v različnih dobah v rabi sopomenski krščanski termini: *obet*, *ofer*, *prinos*, *aldov*, *žrtva*, *daritev*. Po potrebi se je njihovo pomensko polje širilo.

2.1 Izraz *obet*²² je kot krščanski termin prvokrat zapisan v Brižinskih spomenikih: »i obeti nasse im nezem« (II. 38). V poznosrednjeveških rokopisih ni izpričan. Zanimivo je, da *obet* tudi pri protestantih na popolno izpisanem gradivu ni bil najden (Merše, Novak 1996: 296).

²¹ Z oznako *rel.* je navedena terminološka zveza *Kristusovo trpljenje*, v geslu *mûka* pa je potrjena le neterminološka raba. Prim. terminološke zveze, kot *Kristusovo trpljenje*, *bridko trpljenje*, *sveto trpljenje*, ki so izpričane že pri protestantskih piscih, pogosteje v protireformaciji in baroku, le izjemoma spet v dobi razsvetljenstva.

²² Katja Škrubej (2002: 107, 161–162) je izraz uvrstila v ’pravnopomensko’ polje povračila, kamor sodi še *milost*, *kajati se*, *moka*, *močenik*. Po primerjavah v etimoloških in zgodovinskih slovarjih (Kastelec-Vorenčev slovar, Pohljinov, Gutsmanov, Mažuraničev, Daničičev) je ugotovila skupnoslovanski izvor. Na vprašanje, katero realijo je označevalo pred pokristjanjevanjem, je sklepala na podlagi ohranjenega pomena pri Pohlínu *obetujem* ’verloben, opfern’ in v češ. *obět* ’žrtev, daritev’, in sicer, da je to poimenovanje prvotno verjetno spadalo na področje predkščanske religije pri Slovanih. Tudi I. Wiehl (1974: 87–88) ga obravnava med krščansko terminologijo, čeprav dopušča, da je *oběť* v stesl. imel tudi pravno relevantne pomene, ki pa jih ne opredeli.

2.2 Na prostoru osrednjih slovenskih narečij se je, kot je razvidno iz gradiva protestantskih piscev, ustalil prevzeti termin (srvn. *opfer* iz lat.) *ofer*:²³ *izveličanski, Kristusov ofer, ofer tiga telesa Jezusa Kristusa, mašni ofer/ofrovanje*. Iz katoliške predknjižne tradicije ohranjeni termin so na podlagi ideoloških razhajanj (obhajilo pod obema podobama) protestanti pomensko preoblikovali, kar izpričujejo protipomenska poimenovanja, prim. *pravi ofer* : *papeško, farsko ino meniško ofrovanje*.²⁴ S. Krelj je nihal med »kranjsko normo« *ofer* in terminom *prinos* (glagoljaška tradicija v koprski škofiji), kar je večkrat konkretiziral s sopomenskim parom *prinos ali ofer (opfer)*, enkrat je celo zapisal *dar ali prinos*, tudi le *prinos*, s čimer se je delno odmaknil od osrednje protestantske terminološke norme.²⁵ Ustaljena raba diferencialnih krščanskih terminov je prvokrat razvidna iz Registra k DB (1584): *offer* kaže na splošno razširjenost v notranjeavstrijskih deželah, *prinoſ* (tudi *poſvetilſzhe*) na ozemlju pod ogrsko krono (prekm., kajk.), *jaldo/jaldou, ſhartva* na Krasu in v nekaterih hrvaških pokrajinah.

2.3 Za protireformacijo in barok so v gradivu izpričane terminološke zveze: *ta ofer te maše*, ki ga je Kristus postavil pri zadnji večerji, *ofer Kristusov na svetem križu*; leksema *sveti ofer* in *božji ofer* se pomensko razširita v 'maša'.²⁶

2.4 V času razsvetljenstva, ko se je ohranilo precej katekizemskih besedil skoraj na celotnem slovenskem etničnem ozemlju, je pri osrednjih piscih termin *ofer* še rabljen kot večpomenka. V pomenu glavnega verskega obreda, ki ga opravlja mašnik pri oltarju (SSKJ), so po tradiciji zapisovali terminološke zveze (*sveti ofer/vofer te maše, ofer/vofer svete maše*).²⁷ V prekmurskem knjižnem jeziku najdemo sopomenske zveze, ki izkazujejo delno različno stanje v Prekmurju in Porabju: *svete meše aldov, mešni aldov* (iz madž. *aldo*) pri katoliškem Miklošu Küzmiču, toda *ofer, ofranje, ofrovanje* pri evangeličanskih piscih (vpliv protestantske DB 1584?) in v vzhšt. različici. Po različnih poteh prevzemanja so se po slovenskih tvorbenih načinih oblikovale sopomenske terminološke besedne družine, v našem primeru *ofrati, ofrovati, ofranje, ofrovanje, ofran* : *aldovati, aldovanje, aldovan*.²⁸ *Ofrovanje* oz. *aldovanje* po metonimičnem pomenskem prenosu pomenita tudi del svete maše.²⁹

²³ F. Premk (2003) je na podlagi popolnega gradiva protestantskih piscev prikazala pomensko dinamiko leksema *ofer* v odnosu do hebrejske ustreznice *korban*.

²⁴ Prim. *Obtu kai tedai ty Papeshniki prauio inu pridiguio od tiga Mashniga offrouane? Nerpoprei prauio, De ta Mashni Offer faslushi ta odpufitſt tih Grehou. Potle prauio, de vti Mashni nei ta Offer Criftufſeu, Temuzh te en drugi Offer, kateri ta Farr mumu tiga, kir ie Criftus na Cryshu offral, offeruie* (TO 1564, 83a).

²⁵ Na posamičnih mestih je razvidna dvojnost protestantskih terminov pri Trubarju in Krelju (glagoljaška tradicija), ki so v besedilu ponekod zamenjani le po zavestnem korigiranju, npr. (Trubar : Krelj) *prerok* : *prorok, zlodej, hudič* : *vrag, očanaš* : *gospodnja molitov*. Prim. A. L. Ravnikar (2003: 200). O Trubarjevem središčnem in Kreljevem zahodnoslovenskem jezikovnem konceptu gl. M. Orožen (1996: 114–129, 170–187).

²⁶ *Sakai tá Maſha je jmenuje narvekfſhi offer? Dokler v'tajſti je gorioſtra G. Bogú, tá narbulſha, narvekfſha inu narprietniſha reiſh, tú je, tá pravi Syn Boshji, tú pravu Boshye lagne, Ieſus Chriſtus, iſvelizhar vſiga ſvita. Tadaí nei bil tá narſvetéſhi offer, tá offer Chriſtuſou na S. Kriſhu? Ie bil ſizer tajſti ta narſvetéſhi inu narvekfſhi offer; ali tá offer te S. Maſhe je timuiſtimu enak* (KNC 1688, 199).

²⁷ Pohlin (1768) navaja štiri: *vofer te molitve, te proſnje, te ſprave, te zahvale*.

²⁸ *Sveta Maſha je ta nekervavi offer tiga noviga Teſtamenta, ta vedni ſpomin tiga kervaviga offer, kateriga je Jeſus Kriſtus na kriſhu doperneſſel* (GK 1790, 127). Prim. *Szvéta Meſſa je Nouvoga Teſtamentoma brezi krvnoga preléjánya Aldov, neprefztáno ſzpominanya znaménye onoga Krvnoga áldova, ſteroga je Kriſtus Jeſus na kriſnom drejvi zvr'ſo* (KK 1780, 50).

²⁹ *Ti nar imenitniſhi deili ſvete Maſhe ſo: Evangelium, Offervanje, Povſdiguvanje, inu Obhayilu* (GK 1790, 137). Prim. *Szvété Meſſe Glávni Táli ſzo: Evangyeliom, Aldúvanje, Podigávanye Goſzpodna, i Preciſſcávanye* (KK 1780, 52). *Maſhnik opravi ta ſvėti offer taku, de ravnu tó deſa, kar je J. K. per ſadni vezherji deſtal* (JK 1787, 67).

2.5 Šele v prvi polovici 19. stoletja je termin *ofer* začel naglo izginjati iz knjižnih izdaj (purizem), čeprav je moral biti v ljudskem cerkvenem (govorjenem) jeziku še precej razširjen.³⁰ Zamenjale so ga domače tvorjenke: *darovanje*, *daritev* (Jeran), *darituv* (Slomšek), *daritva*. Vzhodnoštajerski pisec Muršec je zapisal tudi termina *žrtva* (stosl. tradicija) in *aldov* (prekm.), ki jima je dodal sopomenko *daritva*, razlagalno vlogo v opombi pa ima najmanj ustrezni *ofer*: *nekrvava/krvava daritva*, *križna daritva*, *krvava žrtva (daritva)*, *sv. daritva ali sv. aldov* (*ofer)*. Dajnko je v tem primeru »separatistično«³¹ vztrajal pri vzhodnoštajerskih terminih: *priporačanje*, *sveta mešna priporočitba*, *priporočitba svete meše*, *nekrvna priporočitba novega zavitka*.³¹ Obravnavani leksemi pomenijo 'sveta maša' in 'del svete maše'.³²

2.6 Če se razgledamo po rokopisnih in knjižnih izdajah slovarjev, najdemo za krščanski pojem nekrvave daritve več sopomenk, npr. pri Megiserju (1603) *ofer*; pri Vorencu (1680–1810) so pod iztočnico *ofer* za lat. *corban* navedeni *dar*, *obluba*, *offer*, za lat. *sacrificium* pa *mašni offer*, *en offer*, *povsdigovanski offer*, *špišni offer*;³³ Pohlin (1781) niza različice s protetičnim v: *vôfr*, *vofram*, *vofrujem*, na drugem mestu tudi: *aldov*, *aldujem*, *alduvavz*. V kartoteki gesel, izdelanih po Vodnikovem rokopisnem slovarju (1813), je zapisana le iztočnica *prinos* (tudi *neterm.*): *prinòf* J. K. Murkov slovar (1833) v nemško-slovenskem delu pod iztočnico *Opfer* navaja bogato gradivo, opremljeno s podatki o rabi: *dár*, *darína*, *darovánje*, *tudi áldov*, *ofer*; *darováti*, *aldováti*, *dariti*, *ljudsko tudi ofrati ali aldováti*. V Janežičevem nemško-slovenskem slovarju (1867) so pod *Opfer* izkazane domače ustreznice: *darilo*, *daritev*, *podarek*, *žertva*, *aldov*, *posvetilo*. V Pleteršnikovem slovarju (1894–95) je še vidno konkuriranje terminov, ki so na slovenskem etničnem prostoru sobivali v terminološki rabi skozi stoletja, s težnjo, da bi prevladal domači izraz: večpomenka *dar* je v drugem pomenu krščanski termin *das Opfer*, *darovanje (das Opfern, Opferung)*, *daritev (die Opferung, das Opfer)*, navaja tudi *aldov (das Opfer)* in *prinòs (das Opfer)*. Termin *ófer* je Pleteršnik s kazalko *pogl.*, ki jo je zapisoval pri napačnih oblikah in besedah in z njo kazal na pravilnejšo, »usmerik«³³ na izraz *žrtva* (slavizacija).

2.7 Primerjava s stanjem pri drugih slovanskih narodih zahodnega krščanstva kaže zanimivo podobo. Kajkavski zgodovinski slovar (1984–) izpričuje uveljavljenost prevzetega termina *aldov*, tudi *alduv*, ki sta oblikovala razširjeno besedno družino: *aldovati*, *aldovni*, *aldovnica*, *aldovnički*, *aldovništvo*, *aldovnik*, *alduvališče*, *alduvané* itd. Uporabljali so ga, kot smo že omenili, tudi Prekmurci in Porabci, ki so bili pod skupno cerkveno in politično upravo. Po pričakovanju tudi pri Belostencu (1740) in Jambrešiču (1742) izraza *ofer* in *prinos* nista potrjena. Šetka (1976), ki je je izčrpno zajel vse hrvaško narodnostno ozemlje, pod iztočni-

³⁰ Zelo stari termini iz nemščine, kot so *ofer*, *žegen* s celotno besedno družino, *trošt*, se še danes slišijo v osrednjih narečjih, še več jih je prešlo v neterminološko rabo, npr. *lonati*, *martrati se*, *štrafati*.

³¹ Primerjava Dajnkovega *Velikega katehizma* (1826) s kasnejšima izdajama v letih 1833 in 1837 med drugim kaže na postopno umikanje tipičnih vzhodnih (panonskih) terminov v prid poenotenja knjižne norme, npr. *vüčenik* (1826) : *joger* (1833), *božja osoba* (1826) : *božja peršona* (1837). Gl. A. L. Ravnikar (1998: 174).

³² *Sv. meša je tedaj nekrvava daritva novega zakona* (MB 1850, 82). *Sredstva za zvunanjo službo božjo /.../ 9. sv. daritva ali sv. aldov. Daritva je resnična podoba znotrajne ino živo oserče zvunajne službe božje* (MB 1850). Dele maše povzemamo po Slomšku: 1. *evangelij*, 2. *darovanje*, 3. *povzdigovanje*, 4. *obhajanje* (1845), *povživanje* (1869). Pri Dajnku obstajajo različice na podlagi različne poimenovalne motivacije: 1. *evangelje*, 2. *priporačanje*, 3. *povzdigavanje*, 4. *zavživanje*. Prim.: /.../ *zvesto nazóvnost pri Boxji sluxbi, kere naj imeniñeyi del pri pravovernikih v'altaremskemi priporáčanji ... obstoji* (DK 1826, XII).

V pomenu vrsta molitve je *daritva* izpričana v Murščevem obredniku: *Ofertoruium ali daritva je zdaj tiha kratka molitva, ki samo iz edne ali nekterih verstic ali kakšnega sv. predgovora obstoji* (MB 1850).

³³ Pod slovensko iztočnico *dar* v obrnjenem slovensko-latinskem slovarju so za latinskim *oblat*, *vel oblatum* izpričani leksemi *dar*, *fhenkenga*, *offer*, *prinos*, *pofvetilišzhe*.

co *ofar* beleži še termine *žrtva*, *ofer*, *oferta*, *prinos*. *Aldov* v samostojnem geslu pojasnjuje s sopomenko *žrtva*; *prinos* je 'dar, poklon, prikazanje, žrtva; osobito kruh i vino kod mise' (1976: 238), *žrtveni prinos*. Iztočnica *žrtva* je stsl. izvora (*žr'tva*), ki se je uporabljala za poimenovanje poganskega in krščanskega obreda (*euharistijska žrtva*). Pri Čehih beležimo *ofěra* (Frinta 1918), pri Slovakah *ofera*, v poljskih terminoloških slovarjih (Klich 1927, Karpluk 2001) najdemo prevzeta *ofiara* in *ofiera* (prim. *ofiarować*, *oferować*, *ofierny*, *oferowanie*), za Lužiške Srbe Miklošič (1886) in Bezljaj (1982) navajata *vopor* in *hopor*. Nemško posredništvo je opaziti tudi pri narodih, ki so krščanstvo sprejeli od Slovanov (Miklošič 1875: 32). Tako je na jezikovnem gradivu nedvoumno potrjen nemški vpliv, ki izvira iz cerkvene in upravno-politične povezanosti ter zgodovine pokristjanjevanja slovanskih narodov zahodnega obreda (gl. opombo 5).

3 V naslednjih dveh skupinah predstavljamo protipomenki³⁴ *angel* in *hudič*, s katerima želimo izpostaviti še nekaj značilnosti krščanskih terminov.

3.1 Za 'dobro duhovno bitje, ki živi izven vidne narave' (SSKJ 1994) je najstarejši znan slovenski krščanski termin prevod *krilatci božji* (BS), ki ga kasneje v gradivu ne najdemo več.³⁵

3.2 Od normiranja slovenskega knjižnega jezika sredi 16. stoletja je v tem pomenu dokumentiran prevzeti termin *angel* (gr. *ángelos* 'poslanik, glasnik', lat. *angelus*).³⁶

3.3 V prvi katoliški knjižni dobi so pogosteje izpričane levo- in desnoprilastkovne terminološke zveze, kot *božji angel/angel božji*, *sveti angel*, *angelc*, *sveti angel varih/angelc varih*, *nebeški angelci*. Opazna je raba deminutiva *angelc*, ki je v protestantizmu izjemno redka (Biblija 1584). V nasprotju s protestanti, ki so vsakega od sedmih najstarejših angelov poimenovali s prilastkovno zvezo (skladenjsko podstavo) *veliki*, *višji*, *visoki angel*, se v okviru zajetega gradiva prvokrat pojavi iz latinščine prevzeta tvorjenka *archangel* pri piscu Schönlebnu (1672).

3.4 Doba razsvetljenstva izkazuje povsem ustaljeno rabo terminov (*sveti*) *angel*, *angelc varih* v notranjeavstrijskih deželah, ki zajemajo tudi ozemlje med Dravo in Muro, z vzhodnoštajerskima knjižnima različicama *sveti angel varih*, *archangel* (1777). Za 'nadangela' nihata variantna zapisa *arhangel/archangel* (le pri Pohlinu *višji angel*). V prekmurskem knjižnem jeziku sta izpričana v drugačni glasovni in pisni podobi: *angyel*, *angyeo* [and'el, and'eo], *arkan-gyel*, *arhangyeo*, *sveti angyel varuvač*, *angyeo božji*, *varuvač moj...*, *angyeo gospodnov*.³⁷

3.5 Vzhodnoštajerska pisca Dajnko in Muršec sta v prvi polovici 19. stoletja zapisovala mehčani različici *angel*, *arhangel*, v notranjeavstrijskih deželah pa so potrjeni: *angel*, *vikši*, *višji*, *visoki angel*, redko *arhangel* (vzhšt. tudi *prednji angel*). V drugi polovici 19. stoletja se je na vsem narodnostnem ozemlju uveljavil poenoten jezikovni izraz *božji*, *sveti angel*, *angel varuh*, *angel gospodov*, kar se je ohranilo do današnjih dni.

³⁴ Protipomenskost (antonimija) je znotraj krščanske terminološke leksike bolj razširjena kot v splošni. Celotno razumevanje sveta in življenja (krščanski univerzum) je dvopolno: dobro – zlo in na tem je zgrajen tudi poimenovalni sistem. Semantični odnosi se ne le dopolnjujejo, protipomenke v danem terminološkem sistemu namreč pomagajo označiti skrajne mere termina.

³⁵ I. Wiehl (1974: 43–45) med sopomenkami iz stsl. spomenikov navaja tudi *šestokrilci*. Osamljen poskus slovenjenja je potrjen pri Dajniku (1826): *božji sel*.

³⁶ To je ena od najstarejših grških besed, ki je prišla v stsl.: *an'gel'*, *angel'*, *andel'* (po Jagiču iz solunskega dialekta, v katerega so prevajali svete knjige).

³⁷ Deminutiv *àngelček* najdemo v *Alfabetariju stare knjižne prekmurščine* (1987). Prim. pri Hrvatih: *angel*, *angeo*, *andel*, *andeo*, čakavsko od 16. stoletja *anjel* (Šetka 1976: 30).

3.6 Če se ozremo po slovarskem gradivu iz večstoletne knjižne tradicije, opazimo razlikovanje v zapisu med starejšimi slovarji in slovarji iz 19. stoletja. Pri Megiserju (1603) najdemo *angel*, Vorenc (1680–1710) ima *angel* in niza prevedene sopomenke *fel*, *ofnaníaviz*, *ofnanenyk*, Hipolit (1711/12): *áγγελ*, *angelz*, *Ángeliz várih*, pri Pohlinu (1781) je *angel*, *angelc*, *angelček*.³⁸ Murko (1833) je navedel iztočnico *áγγελj* z oznako *tudi ánjgelj (arháγγελj)*, pod nemško iztočnico *Engel* pa *áγγελ ali ánjgelj (deminutiv ánjgeljic, tudi dòber dúh)*. Janežič (1867) je v nemško-slovenskem slovarju zapisal različice *angelj in angel, ángeljec in ángelček*. Pri Pleteršniku so izkazana naslednja gesla: *áγγελ /.../ – tudi áγγελ; piše se navadno angelj; ángelček, ángelec, arháγγελ*. V SSKJ (1994) je *angelc* označen s kvalifikatorjem *star*. v odnosu do *angel, angelček*. Mlajša sestavljenka *nadangel* (skladenjska podstava je višji *angel*) se je uveljavila in ustalila v 20. stoletju ob istočasnem izrinjanju prevzetega termina *arhangel* na obrobje terminološke rabe.

3.7 Miklošič je v svojih etimoloških in zgodovinskih obravnavah krščanskih terminov (1867, 1875, 1886) opozoril na vsesplošno razširjenost termina sln. *angel* v vseh slovanskih, celo nekaterih germanskih in romanskih jezikih, npr. češ. *anděl*, slk. *andel*, p. *angiel, angiol* in *aniol*, nem. *Engel*, ital. *ángelo*. Večpomenko grš. *áγγελos* je v pomenu ‘nebeški duhovi’ sprejel latinski krščanski jezik, odtod jo je prevzel tudi stesl. jezik (Šetka 1976: 30). *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (1984–) za ta krščanski pojem navaja pet različic: *andeo, angel, anđel, ajngel, ajngel*. Kajkavske različice v slovarju Belostenca (1740) so v ilirsko-latinskem in latinsko-ilirskem delu (pod *angelus*) *angel* in *angyel, angeo* in *angyeo*. Jambrečič (1842) prevaja *angēlus* z glasoslovnima različicama *angel* in *angyal*.

4 Zanimivo razvojno pot so prehodili sopomenski termini za krščanski pojem ‘duhovnega bitja, ki biva zunaj vidne narave in posee zlo’ (SSKJ), in številna evfemistična poimenovanja zanj.

4.1 Splošna značilnost, da krščanski pojem zlega duha označuje več terminoloških in neterminoloških (evfemističnih) poimenovanj, se kaže že v BS. *Zlodej (oblast zlodejna, zlodej stari)* je stara tabuistična beseda po tipu *dobroděi* (Wiehl 1974: 99–101). *Sotona* ‘nasprotnik Kristusa, kristjanov’ (preko grš. *satanas* prevzet iz hebr. *hasatan, šatan*) je v BS izpričan v pridevniški obliki (*dela sotonina*). Za izraz *neprijaznin* (posam.) je ugotovljeno, da gre za kalkiran prevod preko stvn. (Miklošič 1875: 42, Wiehl 1974: 52–53). Neterminološko je rabljena prevedena sopomenka *zoprnik*. V poznosrednjeveških rokopisih je prvič izpričana tvorjenka *hudič*, ki je pravzaprav tabuistični nadomestek (Bezljaj 1976: 205).

4.2 V dobi normiranja slovenskega knjižnega jezika lahko na podlagi ohranjenih besedilnih virov ugotovljamo rabo in razširjenost sopomenskih terminov. Trubar je ob navezavi na katoliško tradicijo prevladujoče zapisoval termin *zlodej (zludi)*, ki je bil v 16. stoletju že arhaizem, drugi protestantski pisci pa pogosteje mlajšo sopomenko *hudič* (prim. Dalmatin). Tretjo možnost *vrag* je zapisoval Krelj.³⁹ Med neterminološkimi poimenovanji v katekizmih

³⁸ Obrnjeni slovar Gutsmana *Deutsch-windisches Wörterbuch* (1789), ki ga je izdelal Ludvig Karničar, prinaša v gajci zapisane slovenske iztočnice *angel, angel varih, angelc, angelčik*.

³⁹ S. Krelj je kljub ustaljeni krajevni obredni rabi *vrag* pod vplivom Trubarjeve knjižne norme v *Postilli slovenski* (1567) pogosto zapisoval *hudič*, izjemoma iz stilističnih razlogov tudi *zlodej in satan*. Prim. *V'zhim Hudizh fvoio muzh inu hudobo ifkashe? V'fvoih delih. Hudizh je en tak pregnan, hud, preklet Duh, kijr nuzh tēr dan drusiga ne vmijhla inu ne dela, támuzh kako bi nař'konzhal* (KPS 1567, CXIX). *Spet prenefe ga Hudizh na eno previfoko Goro, inu mu pokashe vřa ta Kraleřvřta na řvétu, inu njih řhafi: Inu rezhe k'niemu: To vře ti őzho dati, ako doli poklekneozh me molifh, tada rezhe k'niemu IESVS: Poberife Satan, sakai pifano ie, Moli Gofpoda Boga tvoiga, inu niemu famimu*

izstopajo: *antikrist* (tudi v pomenu 'katoliški duhovnik'), *hudi sovražnik*, *hudi duh*, *zlodejevi*, *nečisti duhovi*.

4.3 V zajetem katekizemskem gradivu reformacije in baroka *zlodej* ni izpričan niti enkrat. Termin *hudič* je v besedilnih virih povsem prevladal, v stilno zaznamovani rabi najdemo leksema *hudi duh* in *hudi sovražnik*.

4.4 Jezikovno gradivo iz dobe razsvetljenstva v osrednjem in prekmurskem tipu knjižnega jezika kaže na ustaljeno diferencialno rabo krščanskih terminov (osr.) *hudič* : (prekm.) *vrag*. Pri neterminoloških izrazih je različnost pogojena z narečno podstavo piscev, ki prinaša drugačno motivacijo poimenovanja npr. *prevzetni angeli*, *ferdamani angelci* : *gizdavi angyeli*, *hudi angyeli* (vzhšt. *zavrženi angyeli*). Enkratne pojavitve terminov *zlodej* (vzhšt.), *satan* (Pohlin), *šatan*, *šotona* (prekm. pisci⁴⁰) kažejo na priložnostno rabo.

4.5 Uveljavljeni termin iz osrednjega prostora *hudič* so v 19. stoletju v težnji po poenotenju postopno sprejemali tudi štajerski pisci (Slomšek, Muršec). Dajanko je, tako kot pri nekaterih drugih razlikovalnih vzhšt. terminih, vztrajal pri sopomenki *vrag*. V osnovnih verskih priročnikih so pisci pogosto navajali neterminološke tvorjenke v istem pomenu: *hudi*, *hudi duh*, *skušnjavec*, *protivnik* (Dajanko), *prevzetni angel*, *zavrženi angel*.

4.6 Pregled po slovarskem gradivu kaže, da so termini *zlodej*, *hudič*, *vrag* in *satan* slovarsko navedeni v sopomenskem nizu že od konca 16. stoletja dalje. Register DB (1584) navaja diferencirano rabo po pokrajinah: *hudizh* na Kranjskem in Koroškem, *vrag* pod ogrsko krono. Megiser (1603) niza izraze *hudizh*, *fludi*, *vrag*. Obrnjeni Kastelec-Vorenčev slovar (1670–1710) pod iztočnico *zlodi* navaja za lat. *diabolus*: *hudyzh*, *fludi*, *vrág*, *tošhnyk*; enako stanje je v geslih *vrag* in *hudič*, kjer med drugim opozarja na izraz *satan*, lat. *satanas* in ga vzporeja s *hudyzh*, *fovráshnik*, *šupargovorézh*i. Pohlinov trijezični slovar (1781) beleži le *hudizh* in *urág*. Dosti bolj izčrpen je Vodnikov rokopis (1813). Pod izpisano posodobljeno slovensko iztočnico *hudič* je pri nem. *Teufel* naveden *hudizh*, *slódi*, *vrag*, *slómik*. Pri iztočnicah *vrag* in *zlodej* je zajeto bogato, tudi neterminološko besedje: *slobni*, *hudir*, *sel*, *vrag*, *hud*, *fatan*, *fovráshnik*, *fkufshnáviz*, *slodej*; *satan*, *vrag*, *fovráshnik*, *fkufshnáviz*, *slódi*, *hudodéliz*, *slómik*, *hudobnik*, *hudobnesh*, *fhkodlíviz*. Murko (1833) je v slovensko-nemškem delu zapisal gesli *vrág* in *satan*, pod iztočnico *hùd* pa najdemo *hudèr ali hudir*, *hudizh*, *hudizhek*, *hudòba*, *hudòbnik*, *hudòbnesh*. Pod nem. iztočnico *Teufel* je navedel sopomenke: *hudizh*, *hudir*, *slódi*, *slódej*, *vrág*, *zhert*, *slom*, *slomik*. Janežičev nemško-slovenski slovar (1867) izkazuje sopomenske izraze: *hudič*, *vrag*, *zlodej*, *zlomek*, *peklenšek*, *bes*. Pleteršnikov slovar (1894–95) prikazuje uveljavljen vseslovenski krščanski termin *hudič* s številno besedno družino; *vrág* in *zlódej*, navadno *zlodi* se običajno uporabljata v kletvicah. *Hudič* (prevladujoča raba) in *satan* (redko) sta ostala normirana slovenska krščanska termina tudi v 20. stoletju, pri čemer še dandanes v ekspresivni rabi (kletvice) obstajajo številni evfemistični izrazi, kot *hudik*, *hudiman*, *hudimar*, *hudir*, *hudnik*, *hudobar* (redko), *hudobec* (SSKJ), *vrag* in *zlodej*.

4.7 V Miklošičevi *Krščanski terminologiji* (1875) so zaradi primerjalno-zgodovinske metode obdelave zbrana terminološka in neterminološka poimenovanja pri slovanskih narodih, nastala z različno pomensko motivacijo. Naj navedemo še nekaj primerov: stsl. *демонъ*,

flushi. Po tim popuštiga *Sludy*, inu pole, *Angeli pèrftopio ino mu flushio* (KPS 1567, CVI). Za termin *vrag* se je posamič odločal tudi Trubar (*Ena duhovska pejsen zubper Turke*, 1567, *Eni psalmi*, 1567). Alasijev slovarček (1607) pod iztočnico *diavolo* navaja vse tri sopomenke: *zludi*, *hudič*, *vrag*.

⁴⁰ V *Alfabetariju stare knjižne prekmurščine* (1987) ni *hudič* potrjen niti enkrat, pač pa si konkurirata termina *vrág* (*vráži*, *vrájži*, *vragomèten*) in *šatan* (*šatanov*).

běsъ, klruss. *lukavyj, lychyj, nečystyj, čort*, sln. *pogan* itd. Šetka (1976: 339) razlaga stsl. izvor krščanskega termina *vrag* 'neprijatelj' (*pali anđeo*), ki je splošno razširjen, in opozarja na povezavo z *belijal, belzebub, bez, bijes, crni, crnonja, čavao, demon, drakun, džin, đatar, đavao, grijeh, hudič, hudoba, hudopština, naletnik, napast, nečastiv, nečešjan, nečist, neprijatelj, neprijazan, sotona* itd. Pri iztočnicah *sàtan* in *sotona* ter *šejtan* in *šeitan* pri muslimanih Šetka navaja cerkveno lat. *satanas*; stsl. izraz *sotona* je znan v vseh slovanskih jezikih. Na obrobju hrvaškega prostora ostajajo *hùdič, hudoba, zloanđeo, zloduh* (»isto što *vrag*«). Pri Jambrešiču (1742) so pod lat. iztočnico *diabolus* navedene sopomenke: *vrag, malik, sumrak, sotona, napastnik, skrapec, zlodi, paklenik, hudič, djaval*. V *Rječniku* (1984–) se kajkavski termini delno prekrivajo s slovenskimi ustreznici: pod iztočnico *hudič* so nanizani sopomenski termini *vrag, sotona, duh hud, hudoba, šatan, zlodej*. Pri Čehih (Frinta 1918) je ustaljen termin *d'ábel*, pri Slovaki *diabol* (iz lat. *diabolus*). Za Poljake Klich (1927) navaja *djabel, szatan*, Karplukova (2001) ima *diabel, dyjabel, dyjabol, wróg, zły, lżywy duch, złodziej*.

5 Sklep

Slovenska krščanska terminologija obstaja in se razvija že polnih tisoč let. Dokumentirano namreč beleži svoj obstoj v daljnem 10. stoletju, v najstarejših najdenih rokopisih v slovenskem jeziku. Obredni jezik in z njim konstitutivna prvina terminologija sta se na slovenskem etničnem ozemlju oblikovala delno diferencirano zaradi sociolingvističnih okoliščin in nekaterih znotrajjezikovnih dejavnikov. Krščanska terminologija se je na izrazni ravni malo spreminjala, več se je zamenjevala, po potrebi pomensko preoblikovala in dopolnjevala, da je lahko služila novim upovedovalnim nalogam. Sredi 19. stoletja se je v procesu oblikovanja novoslovenskega knjižnega jezika postopoma poenotila in v 20. stoletju doživela razmeroma malo sprememb. Od pokristjanjevanja dalje je bil vpliv sosednjih krščanskih narodov z državnimi jeziki kljub tradicionalni latinščini izjemno močan, tako da je bila terminologija nadnacionalne krščanske vere vseskozi potrjena globalizaciji. Toda specifični položaj cerkvenega jezika, ki sega v intimni svet vsakega vernika, ob upoštevanju pravice, naj vsak narod sprejme Kristusov nauk v svojem jeziku (sv. Pavel), ji je omogočil polnokrven razvoj.

6 Krajšave

BS – Brižinski spomeniki, BV – Bogoslovni vestnik, češ. – češko, DiS – Dom in svet, grš. – grško; lat. – latinsko, osr. – osrednjeslovensko, p. – poljsko, prekm. – prekmursko, slk. – slovaško, sln. – slovensko, srvn. – srednjevisokonemško, stsl. – starocerkvenoslovansko, stvn. – starovisokonemško, vzhšt. – vzhodnoštajersko.

7 Viri

BLiE 1833 = Jožef BURGAR, *LISTI IN EVANGELJI (MOLITVE PER SLUSHBI BOSHJI S GLAVINO KERSHANSKIGA UKA)*. Ljubljana 1833.

ČC 1615 = Janez ČANDIK, *CATECHISMUS*. Augsburg 1615.

DEiL 1826 = Peter DAJNKO, *EVANGELIA INU LISTUVI*. Radgona 1826.

- DK 1826 = Peter DAJNKO, *VELIKI KATEHIZEM*. Radgona 1826.
- DB 1578 = Jurij DALMATIN, *BIBLIE, TV IE VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Tübingen 1578.
- DC 1580 = Jurij DALMATIN, *CATEHISMVS*. Ljubljana 1580.
- DB 1584 = Jurij DALMATIN, *BIBLIA*. Wittenberg 1584.
- DAG 1585 = Jurij DALMATIN, *AGENDA*. Wittenberg 1585.
- GEiB 1780 = Ožbalt GUTSMAN, *EVANGELIE INO BRANIE ALI PISME* (nemško-slovenski). Celovec 1780.
- GK 1790 = Ožbalt GUTSMAN, *TA VELKI KATEKISMUS S PRASHANJAMI INU ODGOVARM*. Celovec 1790.
- HEiL 1715 = HIPOLIT (Janez Adam GAIGER), *EVANGELIA INU LYSTUVI (CATECHISMUS)*. Ljubljana 1715.
- JK 1779 = Jurij JAPELJ, *TA VELIKI KATEKISMUS S PRAŠANJAMI INU ODGOVORMI* (nemško-slovenski). Ljubljana 1779.
- JK 1787 = Jurij JAPELJ, *TA VELIKI KATEKISMUS S PRAŠANJAMI INU ODGOVORMI* (2. izdaja). Ljubljana 1787.
- JLiE 1787 = Jurij JAPELJ, *LYSTI INU EVANGELIA*. Ljubljana 1787.
- JKJ 1852 = Luka JERAN, *KERŠANSKI JUNAK ALI MOLITVENE BUKVICE ZA SLOVENSKE VOJAKE IN SPLOH KATOLIŠKE MLADENČE*. Ljubljana 1852.
- KNC 1688 = Matija KASTELEC, *NAVUK CHRISTIANSKI*. Ljubljana 1688.
- KB 1566 = Sebastijan KRELJ, *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg 1566.
- KPo 1567 = Sebastijan KRELJ, *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg 1567.
- KrSE 1843 = Anton KREMPL, *SVETI NEDELNI IN SVETEŠNI EVANGELJI*. Gradec 1843.
- KK 1780 = Mikloš KÜZMIČ, *KRATKA SUMMA VELIKOGA KATEKIZMUSA*. Sopron 1780.
- KKM 1783 = Mikloš KÜZMIČ, *KNIGA MOLITVENA*. Sopron 1783.
- KSE 1840 = *SVETI EVANGELIOMI ZA NEDELE I SZVETKE CELOGA LETA (PRIDAVEK GLAVNIH ISZTIN KERSCSANSZKOGA NAVUKA)* (3. izdaja). Radgona 1840.
- KVK 1754 = Štefan KÜZMIČ, *VÖRE KRSZTSANSZKE KRATKI NAVUK*. Halle 1754.
- MB 1850 = Jožef MURŠEC, *BOGOČASTJE SV. KATOLŠKE CERKVE*. Gradec 1850.
- PEiB 1741 = Franc Mihael PAGLOVEC, *EVANGELIA INU BRANIE (CATECHISMUS)*. Ljubljana 1741.
- PZT 1742 = Franc Mihael PAGLOVEC, *SVESTI TOVARŠ ENGA SLEDNIGA CHRISTIANA (CATECHISMUS)*. Ljubljana 1742.
- PZT 1767 = Franc Mihael PAGLOVEC, *SVESTI TOVARŠ (CATECHISMUS)* (4. izdaja). Ljubljana 1767.
- PC 1760 = (Ignacij PARHAMMER), *CATECHISMUS*. Ljubljana 1760.
- PKS 1777 = (Ignacij PARHAMMER), *KNISHIZA SPITAVANYA TEH PET GLAVNIH SHTÜKOV KERSHANSKEGA NAVÜKA*. Gradec 1777.
- PK 1768 = Marko POHLIN, *TA MALE CATECHISMUS*. Dunaj 1768.
- ŠEiL 1672 = Janez Ludvik SCHÖNLEBEN, *EVANGELIA INU LYSTUVI (CATECHISMUS)*. Gradec 1672.
- SSE 1845 = Anton Martin SLOMŠEK, *SVETI EVANGELJI (KATEKISEM SVETE KATOLŠKE VERE)*. Celje 1845.
- SE 1851 = Anton Martin SLOMŠEK, *MALI KATEKISEM ZA PERVOŠOLCE*. Dunaj 1851.
- SE 1869 = Anton Martin SLOMŠEK, *MALI KATEKIZEM ZA PERVOŠOLCE* (ponatis). Dunaj 1869.

- TKN 1770 = Franc Ksaver TAUFFERER, *KRATKI SAPOPADIK KERSHANSKIGA NAVUKA SA OTROKE INU KMETISKE LUDY*. Ljubljana 1770.
- TKN 1804 = Franc Ksaver TAUFFERER, *KRATKI SAPOPADIK KERSHANSKIGA NAVUKA SA OTROKE INU KMETISHKE LUDY* (ponatis). Ljubljana 1804.
- TeC 1715 = Franc TEMLIN, *MALI CATECHISMUS*. Halle 1715.
- TA 1550 = Primož TRUBAR, *Abecedarium vnd der klein Catechismus*. Tübingen 1550.
- TC 1550 = Primož TRUBAR, *Catechismus*. Tübingen 1550.
- TC 1555 = Primož TRUBAR, *CATECHISMVS*. Tübingen 1550.
- TO 1564 = Primož TRUBAR, *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen 1564.
- TC 1575 = Primož TRUBAR, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen 1575.
- VKN 1811 = Valentin VODNIK, *KERSHANSKI NAVUK SA ILLISKE DESHELE*. Ljubljana 1811.

8 Literatura

- Gregorij ALASIA DA SOMMARIPA, 1607: *VOCABOLARIO ITALIANO E SCHIAVO*. Videm.
- Ivan BELOSTENEC, 1740: *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium. I. Gazophylacium latino-illyricum, II. Gazophylacium illiryco-latinum*. Zagrabiae. Reprint: Zagreb, 1973.
- France BEZLAJ, 1976, 1982, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika. I/A–J, II/K–O, III/P–S* (dop. in ur. Marko Snoj in Metka Furlan). Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Mladinska knjiga.
- Cerkev na Slovenskem*. 1971. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat.
- Mirko DIVKOVIČ, 1900: *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Izdanje drugo. Zagreb.
- Josif Hananovič DVORECKIJ, 1976: *Latinsko-russkij slovar'*. Izdanije vtoroe, pererabotannoe i dopolnennoe. Moskva.
- Fedora FERLUGA - PETRONIO, 1984: *La chiesa in Slovenia*. Trieste.
- Jaroslav FRINTA, 1918: *Náboženské názvosloví československé*, Jazykozpytný rozbor s doklady z naší reformační literatury. Praha.
- Anton GRABNER - HAIDER, Jože KRAŠOVEC s sodelavci, 1984: *Biblični leksikon*. Celje: Mohorjeva družba.
- Ivan GRAFENAUER, 1916: Stiški (Ljubljanski) rokopis. *DiS* 29. 239–243, 311–316.
- 1931: Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8. 68–117.
- 1934: O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva. *DiS* 47. 350–371, 480–514.
- 1958: Celovški rokopis iz Rateč, podružnice beljaške fare pri Mariji na Zilji. *Razprave SAZU. Razred za filološke in literarne vede* 3. 1–63.
- Oswald GUTSMAN, 1789: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*. Klagenfurt. Reprint: Graz, 1999 (Ludwig Karničar).
- Juraj HABDELIĆ, 1670: *Dictionar, ili Rechi Szlovenſzke*. Gradec. Reprint: Zagreb, 1989.
- O. HIPOLIT (Janez Adam Gaiger), 1711–12: *Dictionarium trilingue*. Stabejevi izpisi iz ro-

- kopisa, ki jih hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Andrija JAMBREŠIČ, 1742: *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica, et Hungarica locuples, in usum potissimum studiosae juventutis digestum*. Zagrabiae. Reprint: Zagreb, 1992.
- Anton JANEŽIČ, 1867: *Deutsch-slovenisches Sachen-Wörterbuch für Schule und Haus*. Klagenfurt.
- Maria KARPLUK, 2001: *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*. Kraków.
- Matija KASTELEC, Gregor VORENC, 1680–1710: *Dictionarium latino-carniolicum (1680–1710)*. Preobrnil Jože Stabej: *Slovensko-latinski slovar*. Ljubljana, 1997.
- Katekizem katoliške cerkve*, 1993. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.
- France KIDRIČ, 1919: *Die protestantische Kircheordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Heidelberg.
- Edward KLICH, 1927: *Polska terminologia chrześcijańska*. Poznan.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 1998: Liturgična terminologija v Dajnkovih katekizmih. *Dajnkov zbornik*, Referati s simpozija v Črešnjevcih. Zora 3. Ur. M. Jesenšek in B. Rajh. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 171–181.
- 2001/2002: *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*. Doktorska disertacija (računalniški iztis). Ljubljana.
- 2002: Diferencialni razvoj obredne terminologije v pokrajinskih knjižnih različicah 18. stoletja in začetka 19. stoletja. *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*, Ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen. Zora 18. Ur. M. Jesenšek, B. Rajh in Z. Zorko. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 354–366.
- 2003: Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. *Obdobja 20. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje, Ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. Ljubljana, 5.–7. december 2001. Ur. Ada Vidovič-Muha. 563–580.
- Heironymus MEGISER, 1592: *Slovenisch-deutsch-latinisches Wörterbuch* (Wiesbaden 1967).
- 1603: *Thesaurus polyglottus*. Slovensko-latinsko-nemški slovar. Slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni izpisal in uredil Jože Stabej (Ljubljana 1977).
- Majda MERŠE, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Aspect and aktionsart in the 16th century Slovene literary language*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede.
- Majda MERŠE, France NOVAK, 1996: Besedišče Brižinskih spomenikov v luči protestantskega besedišča 16. stoletja. *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ur. J. Kos, F. Jakopin in J. Faganel s sodelavci. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. 289–301.
- Majda MERŠE in France NOVAK s sodelovanjem Francke PREMKA, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Poskusni snopič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Franz MIKLOŠIČ, 1867: *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*. Wien.
- 1875: *Die Christliche Terminologie der slavischen Sprachen, Eine sprachgeschichtliche Untersuchung*. Wien.
- 1886: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien.

- Nikolai MIKHAILOV, 1998: *Frühslowenische Sprachdenkmaler, Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV Jh bis 1550)*. Amsterdam – Atlanta.
- Anton Janez MURKO, 1833: *Šlovénsko-Némshki in Némshko-Šlovénfki Rózhni befédnik*. Gradec.
- France NOVAK, 1986: Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. *16. stoletje v SJKK. Obdobja 6*, Mednarodni simpozij v Ljubljani od 27. do 29. junija 1984. Ur. B. Pogorelec s sodelovanjem J. Koruze. 389–402.
- 1998a: Besedje Trubarjevega dela Catehismus z dveima izlagama iz l. 1575. *Vatroslav Oblak. Obdobja 17*, Mednarodni simpozij v Ljubljani, 12. in 13. decembra 1996. Ur. A. Šivic Dular. 233–249.
- 1998b: Samostalniška večpomenskost v knjižni slovenščini 16. stoletja glede na prevodne zglede. *SR 46/1–2*. 83–94.
- 2001: Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme. Prispevki s posvetovanja *Ob 450-letnici Trubarjevega Catechisma in Abecedaria* v Ljubljani, 23. in 24. novembra 2000. Ur. M. Kerševan. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, Znanstveni inštitut FF. 103–120.
- France NOVAK, France JAKOPIN, Majda MERŠE, 1996: Karakteristika besedišča slovenskih protestantov. *III. Trubarjev zbornik*, Prispevki z mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na Slovenskem ob 400-letnici smrti Primoža Trubarja v Ljubljani, 9.–13. novembra 1987. 293–307.
- Vilko NOVAK, 1987: *Alfabetarij slovarja stare knjižne prekmurščine*. Alfabetarij hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Prepis gesel iz člankov za slovar, ki jih je izdelal V. Novak, opravila Nataša Slavinec.
- 1988: *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Poskusni snopič. Ljubljana.
- Vatroslav OBLAK, 1889: Starejši slovenski teksti I. *Letopis Matice slovenske*. 122–160.
- Martina OROŽEN, 1985/86: Vprašanja prekmurskega knjižnega jezika ob osrednjeslovenskem in kajkavskem hrvaškem. *JiS 31*. 191–197.
- 1986a: Molitveni obrazci starejših obdobij v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku. *SR 34/1*. 35–56.
- 1986b: Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja (Ob Cigaletovem nemško-slovenskem terminološkem slovarju). *Slovenski jezik v znanosti 1*, Zbornik prispevkov. Ur. Ada Vidovič-Muha. 133–149.
- 1986c: Sledovi starocerkvenoslovanske terminologije v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika. *Jugoslovenski seminar za strane slaviste 36*. Novi sad. 7–15.
- 1988: Stari obredni jezik v Prekmurju in Porabju. *III. Nemzetközi Slavisztikai Napok*. Szombathely. 93–106.
- 1989: Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine. *Obdobje srednjega veka v SJKK. Obdobja 10*, Mednarodni simpozij v Ljubljani od 29. junija do 1. julija 1988. Ur. J. Toporišič. 87–101.
- 1991: Fran Miklošič – raziskovalec slovanske obredne terminologije. *Miklošičev zbornik*. Maribor: Kulturni forum Maribor in SDS. 137–163.
- 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *SR 41/1*. 143–160.
- 1996a: Brižinski spomeniki v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika. *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ur. J. Kos, F. Jakopin in J. Faganel s sodelavci. Ljubljana: ZRC SAZU,

- Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. 323–329.
- 1996b: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut FF Univerze v Ljubljani.
- 1996c: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Maks PLETERŠNIK, 1894–1895. *Slovensko-nemški slovar I-II*. Ljubljana: Knezoškofijstvo. Reproducirani ponatis: Ljubljana, 1974.
- Marko POHLIN, 1781: *Tu malu besedishe treh jesikou*. Faksimile prve izdaje v Ljubljani: München, 1972.
- Protestantski katekizem*. 1995. Ur. odbor L. Jošar s člani. Ljubljana: Enotnost, Evangeličanska cerkev v Sloveniji.
- Francka PREMK, 2003: Leksem ofer. *Riječ, časopis za filologiju*. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo. 67–81.
- Valentin PUTANEC, 1979: *Mali diferencijalni hrvatsko-slovenski rječnici iz 1578, 1584 in 1592*. Zagreb: Rad JAZU 376. 159–215.
- Jože RAJHMAN, 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. 1984, 1985, 1986. Knjiga 1/Zvezek 1, 2, 3; 1989, 1989, 1991. Knjiga 2/Zvezek 4, 5, 6; 1995, 1999. Knjiga 3/Zvezek 7, 8. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Petar SKOK, 1971-1974: *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I/A–J, II/K–P, III/P–Ž, IV/Kazala*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1994 (enozvezkovni). Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Slovenski pravopis*. 2001. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Marijan SMOLIK, 1973/74: Slovenščina v obrednikih. *JiS* 19. 117–123.
- 1984: Zlati jubilej slovenskega obrednika (Slovenščina v obrednikih IV). *BV* 44. 97–115.
- 1992: Slovenski katekizmi sv. Petra Kanizija. *Redovništvo na Slovenskem. Jezuiti*. Ljubljana. 180–188.
- 1995: *Liturgika*, Pregled krščanskega bogoslužja. Celje: Mohorjeva družba.
- Alozij Slavko SNOJ, 1985: Naši katehetski viri in učbeniki do razsvetljenstva. *BV* 45. 43–62.
- 1986: Naši katehetski viri in učbeniki od razsvetljenstva do srede dvajsetega stoletja. *BV* 46. 389–410.
- Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin.
- Sveto pismo stare in nove zaveze*. 1997. Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov (2., pregledana izdaja). Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- O. Jeronim ŠETKA, 1976: *Hrvatska krščanska terminologija*. II. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje. Split.
- Katja ŠKRUBEJ, 2002: »*Ritus gentis*« *Slovanov v Vzhodnih Alpah, Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992a: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 1992b: Jezikoslovna obravnava. *Stiški rokopis. Študije*. Ljubljana.

- 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.
- Ada VIDOVIČ - MUHA, 1988b: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- 1997: Razmerja med leksemi in homonimija. V: *Slovar slovenskih homonimov / Júlia Bálint*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 7–16.
- 2001: *Slovensko leksikalno pomenoslovje, Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Irene WIEHL, 1974: *Untersuchungen zum Wortschatz der Freisinger Denkmäler (Christliche Terminologie)*. Slavistische Beiträge, Band 78. München: Verlag Otto Sagner.
- 1981: Die Rechtswörter in den Freisinger Denkmälern. *Studia slavica* (Beiträge zum VIII. Internationalen Slawisten Kongress in Zagreb 1978). Giessen. 59–80.
- Valentin VODNIK, 1813: *Slovensko-nemški slovar*. Kartoteko gesel hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

JEZIKOSLOVNO IZRAZJE IN OSNOVNE KRAJŠAVE

LINGUISTIC TERMINOLOGY AND BASIC SHORTENINGS

Vlado Nartnik*

Jeziškoslovno izrazje nacionalnih jezikov teži v vse bolj posplošeno izražanje z enočrkovnimi krajšavami (simboli) imen osnovnih pojmov. V slovenščini se z vidika glasoslovja razkriva izgovorna neenotnost izraza konzontant in njegovega simbola C. Oblikoslovna utočnitev homonimnega simbola I za latinski instrumentalis in slovenski imenovalnik je izvedljiva s prevojnim zaledjem med simbolom Z za zunaj glagolskega stavka stoječi (vocativus ali) zvalnik in simbolom N za znotraj glagolskega stavka stoječi (nominativus ali) nazivnik. Sintaktično je formula SPO primerna za sklanjajoče in za nizajoče jezike, če simbol S zaznamuje zgolj s povedkom P sovisni sklon oziroma stavčni člen, simbol O pa zgolj od povedka P odvisni sklon oziroma stavčni člen.

Linguistic terminology of national languages tends toward a generalization of expression with one-letter shortenings (symbols) of basic linguistic terms. On the phonological level, a dissimilarity of pronunciation occurs between the Slovenian word "konzontant" (consonant) and its phonological symbol C, pronounced as [c]. Morphologically, the homonymy of the symbol "I", standing both for the Latin "instrumentalis" (instrumental case) and the Slovenian "imenovalnik" (nominative case), can be avoided by employing the letter Z for the Slovenian "zvalnik" (vocative case, standing outside the clause), and N for the Slovenian "nazivnik" (nominative case, standing within the clause); this solution is enabled by the ablaut relation between the underlying Slovenian verbs "zvati" and "nazivati". Syntactically, the general SPO formula is suitable for both languages with case endings and those with rigid word order – provided that the S not only stands for the subject, but also for the case/sentence element interdependent on the predicator; whereas the O only stands for the object/sentence element dependent on the predicator and not vice versa.

Ključne besede: jeziškoslovno izrazje, osnovne krajšave, simboli in formule

Key words: linguistic terminology, basic shortenings, symbols and formulas

V svoji razpetosti med podobe posamične umetnosti in pojme mednarodne znanosti se notranje oblikovanje besedja narodnih jezikov postopno izstvarja v vse bolj posplošeno izražanje (Migirin 1973: 40 in 41). Posplošeno izražanje z občasnimi krajšavami imen osnovnih pojmov naj tudi za mednarodno znanost najprej nakaže zaporedno poimenovanje feničanskih, grških in latinskih črk.

V feničanskih črkah so še prepoznavna stvarna imena: prva črka, imenovana *Alef*, kaže na rogato bikovo glavo, druga črka, imenovana *Bet*, kaže na bajto oziroma hišo in tako naprej (Fridrih 1979: 96). Ustrezni grški dvozložnici *Alfa* in *Beta*, ki nato zaznamujeta le še prvo in drugo črko, sta dali sklopni samostalnik *alfabet* kot splošno ime za vse grške črke skupaj, podobno kakor so latinske enozložnice *A*, *Be*, *Ce* in *De* dale sklopni samostalnik *abeceda* kot splošno ime za vse latinske črke skupaj.

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

S tem pa se razvoj ni končal, kajti občasno rabljeno kratico iz prve in četrte črke *AD* za latinsko zvezo *Anno Domini* (Korošec 1993: 24) je domiselno dopolnila redno rabljena kratica iz druge in tretje črke *BC* za angleško zvezo *before Christ* (Richards 1999: 106). Glede na to, da angleški obliki *Christ* ustreza slovenska oblika *Kristus*, bi angleški kratici *BC* še najbolj ustrezala kratica *DK* za slovensko zvezo *do Kristusa*, latinski kratici *AD* pa bi ustrezala kratica *PK* za slovensko zvezo *po Kristusu*.

Podobnost latinske črke *Ce* z nadaljnjo črko *Ge* sicer kaže, da sta se ti dve črki sprva razhajali le v izgovorni odsotnosti ali prisotnosti zvena in je šele mehčani izgovor črke *Ce* izzval oblikovanje latinske črke *Ka* po grški črki *Kapa* (Fridrih 1979: 138). Latinsko protistavo mehčanega izgovora črke *Ce* nemehčanemu izgovoru črke *Ka* je dodatno zapletla slovanska trostava mehčanega izgovora dveh črk *Ce* in *Če* nemehčanemu izgovoru črke *Ka*, kakor jo izkazuje slovensko pregibanje tipa *pēci – pēče – pekó*, zato niti ne preseneti izgovorna enoterost črke *Ka* oziroma *K* in zapisa tipa *konzonant* v slovenščini nasproti izgovorni raznoterosti črke *Ce* oziroma *C* in ustreznega izvirnika *consonans* v latinščini.

V tej luči je dodatno zanimivo jezikoslovno krajšanje latinskih izrazov *vocalis* in *consonans* v simbola *V* in *C* z zaporedjem zlogovnih formul *V – VC – CVC – CV* vred (Toporišič 2000: 451). Alternativno temu je krajšanje ruskih ustreznikov *glasnyj* (*zvuk*) za *samoglasnik* oziroma *vokal* in *soglasnyj* (*zvuk*) za *soglasnik* oziroma *konzonant* v simbola *G* in *S* z novim zaporedjem zlogovnih formul *G – GS – SGS – SG* (Nork - Adamova 1976: 76). V slovenščini in še nekaterih drugih slovanskih jezikih tako krajšanje ni mogoče, kolikor se sam *samoglasnik* ne skrajša nazaj v nekdanji *glasnik* (Rotar 1958/59: 38 in 39) ali se glede na mesto v zlogu *samoglasnik* ne preimenuje v *vrhnji glas* ali *vrhnjik* in *soglasnik* v *krajni glas* ali *krajnik* v smislu kratic *V* in *K* s staronovim zaporedjem zlogovnih formul *V – VK – KVK – KV*.

V navezavi na podano variiranje glasoslovnih simbolov in formul je nato zanimivo, kako so zlogi z osrednjim *glasnikom* (ali *vrhnjikom*) na višji ravni primerljivi s stavki z osrednjim *glagolom* v znanem zaporedju osnovnih formul *G – GS – SGS – SG* (Carstairs - McCarthy 1999: 143 in 144). Le da so tu razmerja dodatno zapletena v tem, da sta *samostalnika*, zaznamovana s simbolom *S*, z *glagolom*, zaznamovanim s simbolom *G*, v razmerju enosmerne odvisnosti ali obojestranske sovisnosti (Nartnik 1999: 70). Zato se navedeno zaporedje lahko utočni v zaporedje *P – PO – SPO – SP*, kjer se simbol *P* nanaša na glagol v vlogi *povedka*, simbol *O* na samostalnik v vlogi *odvisnega člena* in simbol *S* na samostalnik v vlogi *sovisnega člena* glagolskega stavka. Simbolno zabeležljiva protistava *odvisnosti* in *sovisnosti* tako premošča razhajanje začetnic mednarodnega *objekta* in domačega *predmeta* ter mednarodnega *subjekta* in domačega *osebka* (Grinberg 1970: 118).

Protistava odvisnosti in sovisnosti pa še vedno pomeni najožjo ponazoritev ustroja glagolskega stavka. Širša in globlja ponazoritev mora sloneti na protistavljanju kar petih odvisnih sklonov prvemu sovisnemu (Žele 2001: 72). Pri tem se mednarodno latinsko z domačim poimenovanjem sklonov v slovenščini in ruščini ob edinem enoterem simbolu *D* za latinski *dativus* ter slovenski *dajalnik* in ruski *datel'nyj padež* prepleta takole:

N = Nominativus	I = Imenovalnik	I = Imenitel'nyj padež
A = Accusativus	T = Tožilnik	V = Vinitel'nyj padež
G = Genitivus	R = Rodilnik	R = Roditel'nyj padež
D = Dativus	D = Dajalnik	D = Datel'nyj padež
L = Locativus	M = Mestnik	P = Predložnyj padež
I = Instrumentalis	O = Orodnik	T = Tvoritel'nyj padež

Dobra plat domačih imen v navedenih dveh slovanskih jezikih je pač v tem, da slovenščina in ruščina nimata podobnih težav kakor poljščina, ki bi ji simbol *M* pomenil tako *mianownik* oziroma *imenovalnik* kakor *miejscownik* oziroma *mestnik* (Kaleta 1995: 39). Nekoliko nevshečen pa je videti simbol *I* za latinski *instrumentalis* in slovenski *imenovalnik* pa tudi ruski *imenitel'nyj padež* (Jakopin 1968: 118). Za slovenskim *imenovalnikom* se skrivata pravzaprav dva latinska sklona: zunaj glagolskega stavka stoječi *vocativus* ali *zvalnik* in znotraj glagolskega stavka stoječi *nominativus* ali *nazivnik* (Grepl - Karlík 1986: 194), zato bi bila prevojna naslonitev simbolov *Z* in *N* na glagola *zvati* in *nazivati* tu posebno na mestu.

Ker je zaporedje *zvalnika* in *nazivnika* mimo *samozvalne* 1. osebe, zabeležljive s simbolom *Saz*, blizu zaporedju *sozvalne* 2. osebe, zabeležljive s simbolom *Soz*, in *nezvalne* 3. osebe, zabeležljive s simbolom *Nez* (Nartnik 1980/81: 27), je to tudi podlaga za vzporedno utočnitev samostalniške sklanje nasproti glagolski spregi:

	Saz = 1. oseba
	Soz = 2. oseba
N = 1. sklon	Nez = 3. oseba
T = 2. sklon	
R = 3. sklon	
D = 4. sklon	
M = 5. sklon	
O = 6. sklon	

Iz razmerja je razvidno, da je mesto *zvalnika* pred *nazivnikom*, saj *zvalnik* posebej izpostavi šele soočenje samostalnega zaimka za samozvalno 1. osebo s samostalnim zaimkom za sozvalno 2. osebo (Hrakovskij - Volodin 1986: 256):

Z	–	–	tí	ø
N	jàz	ø	tí	ø
T	mêne	me	têbe	te
R	mêne	me	têbe	te
D	mêni	mi	têbi	ti
M	mêni	–	têbi	–
O	máno	–	tábo	–

Iz širšega izvajanja formul in simbolov, zadevajočih glagolski stavek, pa je razvidno, da so posamezni simboli za osnovno odvisnost sklanje bolj splošni in ustrezno krajši kakor simboli za dodatno sovisnost sprege, kar je skladno z načelom, da ima pri preglednem krajšanju prednost izrazje za osnovne pojme. Predvsem tu je priporočljivo tudi kar najmanjše razhajanje domačih in mednarodnih simbolov.

Navedenke

Andrew CARSTAIRS - MCCARTHY, 1999: *The Origins of Complex Language. An Inquiry into the Evolutionary Beginnings of Sentences, Syllables, and Truth*. Oxford: Oxford University Press.

- Jogannes FRIDRIH, 1979: *Istorija pis'ma*. Moskva: Nauka.
- Miroslav GREPL - Petr KARLÍK, 1986: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Dž. GRINBERG, 1970: Nekotorye grammatičeskie universalii, preimuščestvenno kasajuščiesja porjadka značimyh elementov, *Novoe v lingvistike* V. Moskva: Progress. 114–162.
- V. S. HRAKOVSKIJ - A. P. VOLODIN, 1986: *Semantika i tipologija imperativa. Russkij imperativ*. Leningrad: Nauka.
- Franc JAKOPIN, 1968: *Slovnica ruskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Zofia KALETA, 1995: *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Tomo KOROŠEC, 1993: O okrajšavah, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 15–27.
- V. N. MIGIRIN, 1973: *Jazyk kak sistema kategorij otobraženija*. Kišinev: Štiinca.
- Vlado NARTNIK, 1980/81: Poskus postopne obravnave slovenske sprege. *Jezik in slovstvo* XXVI/1. 27–33.
- Vlado NARTNIK, 1999: Večbosedni termini v Pomorski slovenščini. *Riječ* 5/1. 69–73.
- O. A. NORK - N. F. ADAMOVA, 1976: *Fonetika sovremennogo nemeckogo jazyka*. Moskva: Vysšaja škola.
- E. G. RICHARDS, 1999: *Mapping Time. The Calender and its History*. Oxford: Oxford University Press.
- Janez ROTAR, 1958/59: Naše jezikovno izrazje. *Jezik in slovstvo* IV/1. 37–41.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Andreja ŽELE, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC.

HRVATSKO RAČUNALNO NAZIVLJE U VRIJEME GLOBALIZACIJE

HRVAŠKA RAČUNALNIŠKA TERMINOLOGIJA V ČASU GLOBALIZACIJE

Milica Mihaljević*

Globalizacija utječe na mnoga područja ljudske djelatnosti pa tako ima velik utjecaj i na jezikoslovje te posebna na nazivlje (kakav je položaj malih jezika u vrijeme globalizacije). U ovome će se radu govoriti o tome smiju li u hrvatsko računalno nazivlje slobodno ulaziti engleski nazivi ili je bolje da hrvatski stvara svoje vlastito, nacionalno računalno nazivlje. Analiziraju se različita stajališta i uspoređuju s aktualnom jezičnom praksom (s rječnicima, jezikom novina, časopisa, znanstvenih članaka). Hrvatsko se računalno nazivlje uspoređuje sa slovenskim nazivljem.

Globalizacija utječe na mnoga područja ljudske djelatnosti pa tako ima velik utjecaj i na jezikoslovje, te posebna na terminologiju (kakšen je položaj majhnih jezika u vrijeme globalizacije). Prispjevnik obravnava vprašanje, ali sme hrvaška računalniška terminologija svobodno prevzeti angleške izraze ali naj hrvaški jezik raje ustvari svojo lastno, nacionalno terminologijo. Analizirana so različna stališča in primerjana z aktualno jezikovno prakso (jezikom v slovarjih, časopisih, znanstvenih člankih). Hrvaška računalniška terminologija se primerja s slovensko.

Ključne riječi: računalno nazivlje, internetsko nazivlje, hrvatski jezik, terminološki rječnici, globalizacija

Ključne besede: računalniška terminologija, internetna terminologija, hrvaški jezik, terminološki slovarji, globalizacija

I Uvod

Globalizacija je pojam koji se u posljednje vrijeme veoma često spominje u običnome razgovoru, u medijima, u znanstvenim raspravama itd. Pretraživanje pojma globalizacija na Googleovoj tražilici u vrijeme održavanja skupa rezultiralo je s 7610 pronađenih dokumenata. Isto pretraživanje provedeno 16. rujna 2003. dalo je 12 200 dokumenata. Ako smo unutar pronađenih dokumenata pretraživali hrvatski jezik, u vrijeme održavanja skupa pronađeno je 240 dokumenata, a 16. rujna 2003. 381 dokument. Sam taj podatak pokazuje koliko je problem globalizacije aktualan.

Na internetu možemo pronaći članke o globalizaciji kojima su autori poznati znanstvenici kao i diskusije o globalizaciji na različitim forumima u kojima mišljenje iznose anonimni sudionici diskusije, npr.:

Eto baš mi je drago kaj ste odgovorili, nisam bio nikad prije na forumu pa eto ugodno

* *Institut za hrvaški jezik in jezikoslovje*, Strossmayerov trg 2, 10 000 Zagreb, Hrvaška

iznenađen...ma slažem se prvodi se polako ta globalizacija i tak dalje(ma kolko bio protiv) pa se čovjek malo treba i prilagoditi, al ovo tamo je onak na javnom mjestu proizvod i ljudi se nekak pomire s tim da nema na hrvatskom, znam da postoji zakon i tad dalje al je čudno zašto takva tendencija da se odbacuje ono kaj imamo i prihvaća svašta...ima tu neko stalno društvo u ovoj rubrici "društvo"? (<http://www.index.hr/forum/topic.aspx?IDForum=7&ID-Topic=725>)

Potražimo li značenje riječi *globalizacija* u nekim hrvatskim rječnicima nalazimo ove definicije:

1. proces povezivanja komunikacije i međusobne ovisnosti naroda u različitim oblastima
2. stanje onoga što je globalizirano, 3. proces povezivanja industrijskih i financijskih aktivnosti na svjetskom tržištu. (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*)

proces povezivanja gospodarskih i financijskih aktivnosti i jačenje međuovisnosti u svjetskom gospodarstvu; mondijalizacija (*Šonje*)

1. globaliziranje 2. stanje onoga što je globalizirano (*Anić*)

Različita značenja naziva *globalizacija* mogu se ovako odrediti:

- mišljenje ili nazor o svijetu kao zadanoj cjelini
- nastojanje i djelovanje da se na Zemlji i oko Zemlje sve promatra i prima kao organska, životna i egzistencijalna cjelina, kojoj u biti nema alternative
- program i provedba u kojima je svaki pojedinačni i zajednički postupak uvijek i obvezatno određen naravljju i potrebama zemaljskoga globusa kao nedjeljive cjeline
- razradba i procjena područnih i sveukupnih mjera zaštite ugroženoga životnog okoliša (aktivna ekologija)
- racionalna, znanstvena i sustavna skrb o ljudima na svim dijelovima globusa
- obveza uključivanja u globalne procese na komunikacijskoj, znanstvenoj, zdravstvenoj, gospodarskoj, političkoj i kulturnoj razini svih ljudskih zajednica, društava i država
- borba protiv sprečavanja ili zaustavljanja već započetih procesa globaliziranja: u ekonomiji, tehnici, športu, zabavi, umjetnosti i modi (prema Tomislavu Ladanu <http://www.hercegbosna.org/ostalo/ladan.html>)

Iz navedene je analize vidljivo da pojam *globalizacije* ima više međusobno povezanih značenja te da *globalizacija* utječe na ekonomiju, tehniku, pravo, religiju, kulturu, jezik, modu itd. Stoga se pojmom *globalizacije* bave stručnjaci različitih profila. Bez obzira na to kakav tko ima stav prema *globalizaciji* svi se slažu da su *globalizacijski procesi* neizbježni te da oni imaju jak utjecaj na jezike, posebno one jezike koji se zovu "malim jezicima". Stoga je tema ovog rada prikazati utjecaj *globalizacijskih procesa* na hrvatski jezik.

II Globalizacija i hrvatski jezik

Spomenuto je da *globalizacija* posebno utječe na male jezike pa je stoga potrebno objasniti što se smatra pod malim jezikom i zašto hrvatski jezik pripada u tu skupinu. Hrvatski je jezik mali jezik samo po tome jer ima relativno mali broj govornika. Osnovno pitanje koje se postavlja u ovome radu pitanje je kako u trenutku *globalizacije* očuvati nacionalni jezični identitet, odnosno može li se taj identitet očuvati i treba li ga očuvati. Da bi se pokušalo odgo-

voriti na postavljena pitanja, ovaj se rad ograničava samo na područje računalnog nazivlja koje izrazito dobro ilustrira navedene probleme i smjerove njihova rješavanja.

III Globalizacija i hrvatsko računalno nazivlje

Računalno se nazivlje veoma brzo mijenja, novi se nazivi gotovo svakodnevno uvode, a utjecaj je engleskog jezika kao svojevrsne *lingua franca* jači nego i u kojemu drugom području.

1 Računalno nazivlje u publicističkome funkcionalnom stilu

Posljednjih se mjeseci u Hrvatskoj u novinama mnogo pisalo o internetu jer je 17. 11. 2002. godine proslavljena desetogodišnjica prvog spajanja Hrvatske na internet. Raspisan je natječaj za internetske projekte pod naslovom *Vrijeme je za internet*. Natječaj je popraćen velikom medijskom kampanjom. Na internetskoj stranici <http://www.10godinainternet.hr/> može se pročitati tekst natječaja kao i brojne tekstove o internetu objavljene u različitim novinama (press Clipping). U svim se tim tekstovima pojavljuje uvijek isti, zapravo veoma mali broj riječi i fraza, ali s tim malim brojem riječi povezan je velik broj problema i nedosljednosti. Osim novinskih članaka koji su prikupljeni na toj internetskoj stranici prikupila sam i analizirala određen broj drugih članaka iz različitih novina i dnevnih listova.

Analizirajući objavljene tekstove o računalima na hrvatskome jeziku gotovo da bi se moglo reći da je englesko računalno nazivlje podskup hrvatskoga računalnog nazivlja. Engleski nazivi slobodno ulaze u hrvatski jezik i nalaze se u hrvatskome tekstu. Sve češće ti nazivi nisu ni pravopisno prilagođeni hrvatskomu jeziku. Katkada su, da bi se pokazalo da su oni u hrvatskome jeziku ipak samo “gosti”, pisani kurzivom, npr.¹:

KaZaA Media Desktop – najpopularniji softver

Tvrtka Sharman Networks, vlasnik KaZaA servisa za *peer to peer* razmjenu datoteka, objavila je kako je njen program KaZaA Media Desktop do sad *downloadan* ni manje ni više nego 230.309.616 (nešto više od 230 milijuna, za one koji imaju problema s velikim brojkama) puta, što ga čini najpopularnijim *freeware* softverom na svijetu. KaZaA, nedvojbeno finalist i za titulu *freeware* softvera s najglupljim imenom, je tako po broju kopija prestigla ICQ, koji je do sada držao taj rekord (s oko 200 milijuna skinutih kopija) i druge popularne programe poput WinZipa. Koliko korisnika zaista upotrebljava ovaj servis malo je teže odrediti, jer su mnogi *downloadali* program više puta, za različita računala, a dobar dio *downloada* otpada i na nadogradnje prethodnih verzija programa.

Bug, travanj 2003.

U navedenom se tekstu engleske riječi pišu i izvorno i kurzivom. Od tih pravopisno neprilagođenih engleskih riječi katkada se tvore i izvedenice (npr. *downloadati*). Svaki od upotrijebljenih engleskih naziva može se zamijeniti odgovarajućim hrvatskim nazivom, iako on često nije jednočlan. Zamjene se navode u tablici.

¹ Primjer je preuzet iz najpopularnijega hrvatskoga računalnog časopisa *Bug*.

Engleski	Hrvatski
peer to peer	ravnopravno
freeware	besplatna programska podrška
downloadan	učitan
software	programska podrška

U sljedećoj tablici navode se usporedni nazivi upotrijebljeni u dvama dodacima Večernjemu listu.²

Engl	Sve o internetu	Sušanj: Internet
		mrežne novine
?	portal	portal
@	monkey ili at	čita se et
account	virtualni poštenski sandučić	korisnički račun, account
address book		adresar
attachment		attachment
bookmarks	bookmark	knjiške oznake
browser	browser	browser
button	button, virtualni gumb	gumb
cache		keširanje
chat	chatati	
chat room	chat soba	
cookies		kolačić
cyber cafe		cyber kafić
download	downloadati (skinuti)	skidati
drive	pogon	drive
e-mail	e-mail	elektronička pošta, e-mail, email
favorites		omiljene stranice
homepage	početna stranica	
hypertext link		hiperteksturalne veze
Inbox	Inbox	
Internet	internet, net	Internet
Internet Service Provider	provider	davatelj pristupa
link	link	
mail		mail
mailbox		poštanski sandučić

² Sve o Internetu (dodatak je bio priložen VL u novogodišnjem broju) te dodatak Daria Sušnja *Internet računala za početnike* koji je u PDF formatu dostupan na web-stranici Večernjega lista <http://www.vecernji-list.hr/>.

modem		modem
news group		novinske grupe
offline mode		offline način
password	lozinka	lozinka
reader		čitač
search engine	tražilica	tražilica
server		poslužitelj
surf	surfanje	
thread		thread, nizovi poruka s istom temom
toolbar	toolbar	traka s alatima, alatna traka
web		web
website	temeljni web dokument, web stranica ili stranica	
wizard		čarobnjak

Navedena tablica jasno prikazuje neustavljenost hrvatskoga računalnog nazivlja koje je potvrđeno i u ostalim pregledanim izvorima.

Dakle, u hrvatskim se publicističkim tekstovima nalaze brojni primjeri neprilagođenih ili djelomično prilagođenih engleskih riječi, npr. *browser*, *sharati*, *shareware*, *hackerski*, *cyberspace*, *spammirati*.

2 Usporedba hrvatskoga *Informatičkog rječnika* i slovenskoga *Leksikona računalništva in informatike* i *Internet pojmovnika*

Usporedimo li najveći i najsveobuhvatniji hrvatski rječnik računalnog nazivlja Miroslava Kiša sa slovenskim *Leksikonom računalništva in informatike* Davida Pahora i *Internett pojmovnikom* Pavela Meše na prvi su pogled uočljive ogromne razlike ilustrirane u sljedećoj tablici. Popisani su engleski nazivi koji sadrže sastavnicu *web* te njihove istovrijednice na hrvatskome i slovenskome jeziku zabilježene u navedenim rječnicima:

Engleski	Hrvatski (prema Kiševu rječniku)	Slovenski (prema Pahorovu leksikonu)	Slovenski (prema rječniku Pavela Meše)
Web		splet	
Web address	–	spletni naslov	
web authoring tool	programski alat za stvaranje web stranica		
Web browser	Web preglednik	spletni pregledovalnik	
Web document	–	spletni dokument	
Web form		spletni obrazec	
Web home page		domaća stran	

Web home page			
Web index	Web kazalo, Web indeks		
web hosting			posredovanje tujih spletnih strani
web interface definition language			jezik za definiciju spletnoga vmesnika
web mailbox			spletni poštni predal
Web page	Web stranica	spletna stranica	spletna stran
Web server	Web poslužitelj, Web server, poslužitelj na svjetskoj mreži	spletni strežnik	spletni strežnik
Web site	mrežni čvor, web čvor, čvor na Internetu	spletno mesto	
Webcrawler	Webcrawler		
Webmaster	administrator Web poslužitelja		

Iz navedene tablice može se zaključiti:

1. hrvatski veoma često preuzima neprilagođeni engleski naziv (*Web, web*), dok slovenski upotrebljava domaću zamjenu (*splet*) i njezinu izvedenicu *spletni*.
2. hrvatski često ima sinonimni niz dok slovenski uvijek ima samo jedan preporučeni naziv
3. hrvatski preuzima engleski sintaktični model (*Web stranica*), dok slovenski nastoji naziv sintaktički oblikovati prema pravilima slovenskoga jezika (*splena stranica*).

Dakle, vidljivo je da slovenski leksikon veću pozornost posvećuje domaćemu nazivlju nego hrvatski te da je dosljednije primijenjeno terminološko načelo uporabe jednoga naziva, tj. izbjegavanja istoznačnih naziva. Iako je ovdje prikazan samo jedan organičen segment računalnog nazivlja, on jasno ilustrira odnos prema domaćim nazivima u tim rječnicima jer se slični rezultati dobivaju i analizom ostalih naziva.

Čini se, nažalost, da takvo stanje u rječnicima odražava opće stanje u hrvatskome nazivlju, a posebno u hrvatskome računalnom nazivlju.

Provedena anketa

Da bi se ilustriralo stanje svijesti prosječnih korisnika računalnih naziva te njihovo opće jezično znanje i stavove o jeziku, provela sam anketu među studentima kroatologije, sociologije i novinarstva na Hrvatskim studijima. Anketa je iscrpno obrađena u knjizi Mihaljević 2003: 57–61, a ovdje ukratko iznosim osnovne rezultate jer su važni za temu ovog rada.

U ispitivanju je sudjelovalo 150 studenata. Zadatak je bio da zamisle da moraju napisati referat ili novinski članak u kojemu spominju određeni niz naziva. Oni su te nazive trebali napisati onako kako oni smatraju da bi bilo najbolje. Objašnjeno im je da nazive mogu napisati izvorno, fonetizirati ih ili ih zamijeniti boljim hrvatskim nazivima prema vlastitome znanju

(prije ispitivanja nisam im navela hrvatske nazive). Pročitala sam im niz riječi u kojemu se nalazilo i nekoliko računalnih naziva. Nisam njihovu pozornost posebno usmjerila na računalno nazivlje kako to ne bi utjecalo na rezultate ispitivanja. Ne navodim statističke podatke jer smatram da se ne radi o statistički reprezentativnome uzorku. Ipak, budući da su odgovori sve tri skupine pokazali nevjerojatnu podudarnost, mislim da ih je zanimljivo analizirati. U tablici su navedeni samo računalni nazivi, a više o toj temi može se vidjeti u navedenoj knjizi.

Na temelju odgovora studenata može se zaključiti:

1. Velika većina studenata željela je te nazive napisati izvorno, onako kako se oni pišu na engleskome jeziku.
2. Ogroman je broj studenata, iako su željeli napisati riječ prema engleskome pravopisu, pri tome napravio i poneku pogrešku. Za neke su nazive dobivena i po 6–7 različitih načina pisanja.
3. Studenti su čak i izvedenice (*hardverski* i *softverski*) nastojali napisati izvorno.
4. Studenti koji su željeli zamijeniti engleski naziv hrvatskim često su u tome griješili (npr. naziv *hardware* zamijenili su s *tvrdi disk* što odgovara engleskome *hard disk*).
5. Pri pokušaju fonetizacije najviše je problema bilo pri prenošenju riječi sa slovom *d*, umjesto ispravnoga *dž*.

Pokušaj izvornoga pisanja	Pokušaj fonetizacije	Pokušaj domaće zamjene
joystick jojstick, jooy stick joistik yoystick, jaystick, joystic,	džojstik, đojstik, đoistik, justik	palica, igraća palica, upravljač
software softwer, software softwar softwear soft-wear soft ware	softver	meki disk
hardware harvear hard ware hardwear hardwer, hardware hardwar	hardver	tvrdi disk
softverski softwarski software-ski softwareski	softverski	

hardwarski hardwarski hardware hardware-ski	hardverski	
driver driwer dryver	drajver	vozač
scener scanner scaner	skener	slikač, očni čitač, crtač, preslikač slika, presnimač

Anketa je pokazala nizak stupanj jezičnog znanja i hrvatskog i engleskog jezika, te slabo poznavanje i najčešćih hrvatskih računalnih naziva, ali i riječi općeg jezika. Također je pokazala jak otpor mlade populacije uvođenju domaćeg nazivlja te želju da se naziv napiše izvorno jer je kako su oni naglašavali engleski međunarodni jezik i svi i onako govorne engleski.

IV Globalizacija i puristične tendencije u hrvatskome jeziku

Osnovno je pitanje ovog rada postoji li način da se zaustavi trend bezuvjetnoga prihvatanja engleskih naziva (ilustrirano Kiševim rječnikom, novinskim tekstovima i odgovorima studenata na anketu) te treba li taj trend uopće zaustaviti ili ograničiti. Je li takav trend samo odraz modernih vremena i globalizacijskih procesa. Je li hrvatska puristička tradicija koja potječe od vremena Petra Zoranića, Jurja Barakovića Zadrana, Ivana Tanclingera Zantottija, Pavla Rittera Vitezovića, Matije Antuna Reljkovića, Bogoslava Šuleka, Dragutina Parčića zaista nespojiva s današnjim vremenom i pojmom globalizacije. Pojam jezičnoga purizma u hrvatskome se često (posebno danas) upotrebljava u negativnome značenju, u vezi s pokušajima nasilnog oživljavanja zastarjela, nastojanjem da se posve zatire uporaba prevedenica, posuđenica pa i internacionalizama, pri kojemu se najčešće ne vodi računa o potrebama pojedinih funkcionalnih stilova standardnog jezika i njihovu različitu odnosu prema leksiku koji uključuju. Purizam u negativnom smislu te riječi, pretjerani purizam koji ne vodi računa o logici jezičnog razvoja, koji je zaboravljao da je jezik sustav purističan po sebi i u sebi, javljao se uvijek u vezi s političkim utjecajima, tamo gdje je političko zasjenilo jezično, jezične zakonitosti i logiku jezičnog razvoja.

Međutim, purizam kao pozitivan odnos prema jeziku i njegovu identitetu vodi računa o logici jezičnog razvoja, o potrebi jezičnog normiranja koja uzima u obzir činjenicu da je jezik dinamičan sustav koji se mijenja i prilagođuje potrebama koje se pred njega stavljaju u skladu sa svojim unutrašnjim zakonitostima.

U ovome radu o purizmu se govori u prvome redu kao o pozitivnome nastojanju koje je tijekom dugačke i teške prošlosti hrvatskog naroda i jezika, u kojoj je bio izložen snažnim utjecajima drugih kultura i jezika uspjelo sačuvati njegov jezični identitet.

Normirajući hrvatsko računalno nazivlje treba imati na umu da je težnja za čistoćom trajno obilježje hrvatskog jezika. U skladu s njom on nastoji najprije iskušati vlastite mogućnosti, a tek kad su one iscrpljene, poseže za tuđim. Potrebno je stvoriti hrvatske riječi i izraze što zahtijeva aktivan odnos prema jeziku i njegovim izražajnim mogućnostima. U praksi od

toga smjera ima različitih odstupanja, ali je on ipak pretežit u povijesti hrvatskog jezika, te bi se i danas trebao nastaviti smjerom koji je tradicijski zacrtan.³

Da bi se prikazala ta tradicija u donjoj se tablici nalazi niz zanimljivih primjera zabilježanih u Parčićevu rječniku. Primjeri su odabrani po kriteriju zanimljivosti i originalnosti.

Parčić	Današnji uobičajeni hrvatski naziv
dragomiris	aroma
odihavica	arterija
odljud	nečovjek
stecikuća	štediša
strojoslovlje	mehanika
sumjer	simetrija
suncopas	zodijak
sunčenjак	suncobran
svesebice	u rinfuzi
svetokrilac	anđeo
svjetoljub	kozmpolit
svjetoslovlje	kozmozlogija
vragomast	balzam
omjerobroj	logaritam
onikati	govoriti oni
onoktine	ono što ostane kad se režu nokti

Naravno, Parčić nije mogao navoditi računalno nazivlje, ali iz njegova rječnika možemo zaključiti da se gotovo za svaki naziv može naći odgovarajući hrvatski naziv. Hrvatska tvorba riječi veoma je moćno sredstvo za stvaranje novih riječi i takav način stvaranja novih naziva ima u hrvatskome dugu tradiciju. Profesor László uspio je gotovo za svaki engleski računalni naziv pronaći odgovarajući hrvatski naziv. Rječnik Lászlóvih računalnih naziva može se naći na internetskoj adresi: <http://www.srce.hr/~zskiljan/rjecnik.html/>, a kratak prikaz tog rječnika s odabranim zanimljivim primjerima u Mihaljević 2003: 24–25⁴. Ovdje je stoga navedeno samo nekoliko karakterističnih primjera.

Engleski	Hrvatski
analog signal	razmjerni dojavak
link	poveznik
on-line	navezni
programming language	naputni jezik, naputnik
user-friendly use	naručnijâ (prijáznijâ) poraba

Iz gornje je tablice vidljivo da je za sve nazive moguće pronaći hrvatski naziv, međutim mnogi su od tih naziva korisnicima i stručnjacima neprihvatljivi i nikada nisu zaživjeli u praksi.

³ Prema Hudeček-Mihaljević-Pilić 2002: 66-70.

⁴ U istome se izvoru može naći prikaz ostalih hrvatskih računalnih rječnika.

Zaključak

Hrvatski bi se računalni nazivi koji su prihvatljivi u današnje vrijeme globalizaciji trebali nalaziti negdje između krajnjih purističnih težnji (prikazanih na primjeru rječnika prof. Lászla) i neprilagođenih i pogrešno napisanih engleskih naziva koje su predlagali studenti. Dakle, treba s jedne strane voditi računa o dugoj hrvatskoj purističnoj tradiciji, a s druge strane o potrebama koje vrijeme globalizacije nameće jezicima. Rješenje se stoga ipak nalazi u načelu umjerenoga purizma “koji ističući etnoidentifikacijsku ulogu hrvatskoga standardnog jezika i uvažavajući načela duge hrvatske purističke tradicije, u odnosu prema anglizmima nastoji naći pravu mjeru: prihvatiti ono što je potrebno, potisnuti ono što je nepotrebno.”⁵

Usporedna analiza Pahorova *Leksikona računalništva in informatike* i *Angleško-slovenskog slovara: Internet* Pavla Meše s Kiševim *Informatičkim rječnikom* pokazala je da je slovenski uglavnom uspio pronaći u tome pravu mjeru. Hrvatskome nažalost taj put tek predstoji. Smatram da bi Institut za hrvatski jezik kao središnja jezična institucija trebao u tome imati važnu ulogu. Institut također daje pisane jezične savjete o svim jezičnim pitanjima (uključujući i nazivlje). Ustanove koje nailaze na terminološke probleme često se obraćaju Institutu da im pomogne u rješavanju terminoloških problema. Međutim, u Institutu još ne postoji sustavni terminološki rad ni prihvaćen terminološki projekt.

Literatura

- Vladimir ANIĆ, 1998: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, Josip PILIĆ, 2002: *Hrvatski jezik IV. Udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Profil.
- Ljiljana JOJIĆ, Ranko MATASOVIĆ (ur.), 2002: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- Miroslav KIŠ, 2000: *Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski informatički rječnik*. Zagreb: Ljevak.
- Bulczu LÁSZLÓ, 1993: Pabirci redničkoga i obavjestničkoga pojmovlja oko razumnih sustava. *Obrada jezika i prikaz znanja*. Zagreb.
- Pavel MEŠE, 1999: *Internet: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, kratice*. Ljubljana: Elektrotehniška zveza Slovenije.
- Milica MIHALJEVIĆ, 2003: *Kako se na hrvatskome kaže WWW. Kroatistički pogled na svijet računala*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- David PAHOR, 2002: *Leksikon računalništva in informatike*. Ljubljana: Pasadena.
- Dragutin Antun PARČIĆ, 1995: *Vocabolario croato-italiano*. Zadar: Artresor studio.
- Marko SAMARDŽIJA, 2002: Dvojbe oko internacionalizacije leksika na primjeru hrvatskoga glazbenog i računalnog nazivlja. u knjizi *Nekoć i nedavno*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka. 74–81.
- Jure ŠONJE (ur.), 2000: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: LZ Miroslav Krleža – Školska knjiga.

⁵ Prema Samardžija 2002: 81.

AVIATION TERMINOLOGY IN TECHNICAL TEXTS

LETALSKA TERMINOLOGIJA V STROKOVNIH BESEDILIH

Alenka Kukovec*

Vedno več jezikov se vključuje v različna področja letalstva, kjer je brez dvoma glavni in mednarodno priznan jezik angleščina. Najpomembnejši vir letalske terminologije, ki je odsev razvojnih stopenj v preteklem stoletju, je angleška letalska literatura, ki nenehno nastaja na različnih področjih letalstva.

Namen prispevka je osvetliti problem sopomenk v strokovnih besedilih in potrebo po čim bolj zanesljivi terminološki informaciji kakor tudi problem standardizacije terminov kodiranega jezika komunikacije med pilotom in kontrolorjem in v uvajanju in uporabi poenostavljene angleščine v tehničnih priročnikih.

With English doubtlessly the main and internationally recognized language of aviation, more and more other languages are entering the various spheres of the aeronautical world. The most important source of aviation terminology, which reflects the aeronautical and aviation developments of the last century, is English aviation literature.

The purpose of the paper is to highlight the problem of synonymity in technical aviation texts, the need of reliable terminological information, the problem of standardization of terms used in the coded language of Air Traffic Control, and the implementation and use of simplified English in technical handbooks.

Ključne besede: letalska terminologija, sinonimija, kodirani jezik, poenostavljena angleščina

Key words: aviation terminology, synonymity, coded language, simplified English

1 Introduction – Technical Texts

Aviation literature comprising various documentation and manuals, periodicals and text books is by far the most efficient way of gathering terminological information. The most reliable sources concerning official terminology are produced by ICAO (International Civil Aviation Organization) in the form of professional documentation in various fields providing any researcher, instructor or translator with an incomparable source of texts, abbreviations, illustrations, regulations, definitions and glossaries, usually available in English, French, Russian and Spanish.

The Jeppesen Manuals, based on the ICAO recommendations and rules used by pilots in Slovenia and in many other European countries are an invaluable source of terminology.

Some texts from this manual are studied in the text book “Flying” used in advanced undergraduate aviation students courses. The usefulness of these texts lies in their advanced lexis providing significant aviation concepts comprised in a short text.

* Univerza v Ljubljani, Fakulteta za strojništvo, Aškerčeva 6, 1000 Ljubljana, Slovenija

There are also numerous well-documented and well-illustrated aviation periodicals available, providing attractive ways of keeping up with the latest developments in a constantly changing industry and an inexhaustible source of materials to study. A researcher will find lots of terminological information in specialized books developed by pilots out of their experience and last but not least in aviation novels and stories whose writers are frequently pilots.

2 The development of aviation terminology in the last century

We can say that aviation terminology is a reflection of past developments. In the early days of aviation many languages were used, mainly in the communication between pilots and air traffic controllers; the language to be used in radio communication was the language of the state overflown. Thus the pilot flying over more countries had to speak several different languages. At that time the French language was designated for use for all official documents and regulations. As France completely dominated the manufacturing of aircraft, manufacturers' documentation was also in the French language. In the mid-30's the Douglas Manufacturing Company revolutionized air transport in the United States with the construction of the DC-3. The success of this aeroplane was a major fact in the subsequent domination of the US-built aeroplanes on the world market. Linked inevitably to the economic domination of the United States, aircraft manufacturing industry significantly contributed to the linguistic domination of the English language. The United States took over the leading role in the international aviation world by setting up organizations such as The International Civil Aviation Organization and The International Air Transport Association who control and regulate civil air transport in nearly two hundred contracting states.

The influence of the French language on the English aviation terminology was significant. There are the terms used in the basic technical language such as *fuselage*, in navigation *route*, *en route*, and emergency signals *MAY DAY* (m'aidez) and *PANPAN*, *PAN PAN MEDICAL* (panne meaning accident). It is clearly stated in the rules that the latter signals should be pronounced as French words. There was minor influence of the German language on the aviation terminology, despite the fact that Germany manufactured lots of military aircraft. German political influence before World War II can be illustrated by the history of spelling alphabet where in 1930 the spelling letter H was coded Hannover, but was later changed. We do not trace any influence of the Spanish and Russian language on the English aviation terminology even though these two languages have been next to English and French the official languages of the International Civil Aviation Organization and the terms together with their definitions are officially published in these languages. However, Spanish and Russian terms can be of great help to the terminologist as they are sometimes easier to understand and translate into a particular language. Recently Arabic and Chinese language have been accepted into the group of the official ICAO languages.

In Slovenia, however, we can trace the first aviation terms in a booklet *Črtice o zrakoplovstvu in aviatiki* (Short aeronautical and aviation stories) compiled by Jakob Zupančič in 1911 and published in Ljubljana. The booklet provides the reader with interesting and useful, although not numerous aviation terms.

Today the number of words of English origin finding their way to other languages is growing. In some cases it seems to be leading to hybrids the majority of which can be found in the Aviation German language.

3 The problem of synonyms in aviation terminology

Due to the world-wide usage of aviation English in international communication and aeronautical industry the problem of synonymy has been getting ever greater. The problem may be interesting for linguists: by collecting materials they can group out concepts of synonyms or near synonyms in a context and this can help to define them more closely. However, when misunderstanding due to synonyms can be dangerous, it is necessary to sort them out and harmonize the concept. This is above all important in flying procedures and in the communication between pilots and air traffic controllers, where the language used is prescribed and no synonyms may be used.

In the examples below the synonyms in different aviation fields are presented. The terminologist is well-provided with the terminology information, although the problem of synonymy should not be overlooked: in the second example (helicopter) a confusion due to the use of synonyms may be anticipated.

1. Aerodrome:

1.1 *Gangway*: a kind of a mobile tunnel leading from the terminal building to the aircraft. The word was taken from maritime English and as it was becoming obsolete, it was replaced by *Jetway* (manufacturer's name), *jetty* and *passenger bridge* (used in the UK) and *skyway* (used in the USA). The term *finger*, as used in some countries is rather confusing because in some cases it means the gangway, and in other cases it means the part of the terminal building. *Aviabridge*, the term used in the Netherlands, originates from the manufacturer's name.

1.2 *Apron*: A defined area, on a land aerodrome, intended to accommodate aircraft for purposes of loading or unloading passengers, mail or cargo, fuelling, parking or maintenance. ICAO definition clearly defines the term which is the only one used in official documentation.

The synonym much used is *tarmac* (it can mean all the hard surfaces covered with macadam but in practice the word is used for apron) and *ramp* (the place where technicians and engineers may have access to the aircraft in other words *parking area*, *parking stands*, *parking bays*, *parking gates*). A special concern should be given to the term *cul de sac*, a French word for apron used at London Heathrow and when pronounced by the English the French can hardly or cannot understand it.

2. Helicopter: Heading control

The *tail rotor* in a helicopter is often called an *antitorque rotor* and the pedals are called *antitorque pedals*. As the heading control for a helicopter is similar to the rudder control for a conventional aircraft and therefore some manufacturers refer to the tail rotor as a *rotary rudder*, the control pedals could be logically called *rudder pedals* (they are not really rudder pedals because they control the pitch of the tail rotor rather than the deflection of a rudder).

3. Instruments: variometer; *vertical speed indicator*; *rate of climb indicator*
turn-and-bank indicator; *turn-and-bank coordinator*

4. Navigation: route clearance; *departure clearance*; *ATC clearance*, *route clearance*

4 Definitions

The most reliable terminological information can be obtained by definitions and luckily a great majority of aviation documentation contains them. International Civil Aviation Organization has published a currently updated manual of definitions in four languages (English, French, Spanish and Russian). It should be emphasized at this point that American English has been internationally accepted as the universal language used in civil aviation documentation and in individual national legislation agreements. British Standard definitions are therefore getting obsolete.

The definitions used in various types of aeronautical documentation are mainly complex and formal, sometimes consisting of more sentences thus providing the most precise information.

However, very often discrepancies are found between the sources. “In the same way, synonyms are often found. Ideally, there should be one term for one concept – this is the normative aim – but it is utopian.” (Varantola 1995: 5).

5 Standardization

It has been evident from the very beginning of aviation that because of safety only one standardized language should be used in specific aviation fields, above all in radiotelephony communication and in aircraft maintenance documentation. The process of language standardization in aviation has been going on and has achieved best results in the prescribed language of radiotelephony communication.

However, the terminologist should carefully study the documentation; the prescribed language of radiotelephony is subject to changes due to misunderstanding in communication resulting in incidents or accidents.

Since about 1985, after forty years of relative stability, the standardization started to affect English written in aircraft maintenance documentation. JAA (Joint Aviation Authority) has stipulated in JAR (Joint Aviation Regulations) that all licensed aviation mechanics must be able to read technical documentation in English. The requirements resulted in the Simplified English being considered as a subset of conventional English designed for specific purposes. In 1986 L'Association de Constructeur de Materiel Aeronautique produced a first issue of a Simplified English document which has now become mandatory for all civil aviation projects. Since then a similar approach has resulted only in French. The Simplified English consists of: a simplified vocabulary and a simplified Set of Writing rules for using that vocabulary which define a “controlled” language.

A controlled form of English has become necessary because of the increasing technical complexity of modern aircraft, the ever-greater volume of technical documentation, the international character of all large aircraft projects and the fact that between 70 and 80% of aircraft manufacturer's customers are non-English speaking.

Currently the Simplified English is used only in the maintenance manuals even though it could be usable in other aviation fields, e.g. flight operation documentation with the remained valid principles and the alteration of vocabulary to meet new needs.

The aim of the Simplified English is to make the text as easy and transparent for the reader as possible and to avoid ambiguity. This type of language has proved to be of great help

for the users of aircraft maintenance manuals as it is virtually impossible to translate the vast technical materials into a national language.

It seems that terminologists find themselves limited when coping with this kind of language. In any case, standardization limits the abundance of words. However, we should be aware of the fact that the users of the language are important and for the safety's sake they should be helped to avoid terms like: "full swivel steerable non-retracting tail wheel overhaul".

On the other hand, such terms represent a linguistic challenge for the terminologist.

As it is well-known that terminology without texts is unimportant and not useful, the terminologist should be well acquainted with the aviation texts and be able to choose the ones providing them with the best results in their research work.

6 References

- G. FARRINGTON, 1993: Simplified English (SE): The State of the Art. International. *Aviation English Association Newsletter*, No. 3.
- JEPPESSON COMPANY, 1974: *Airways manual*. Denver, CO: Jeppessen.
- M. J. KROES, J. R. RARDON, R. D. BENT, J. L. KINLEY, 1992: *Aircraft Basic Science*. Westerville: Macmillan/McGraw-Hill .
- A. KUKOVEC, 1994: *Angleško-slovenski letalski slovar*. Ljubljana: Republiška uprava za zračno plovbo.
- A. KUKOVEC, 2001: *Flying*. Ljubljana: Select Co.
- J. MELL, 1991: *What is not real R/T Proceedings of the Fourt International English Forum*. Besançon: CLA Université de Franche-Comte, 125–142.
- F. A. ROBERTSON, 1993: *Aviation English: The Historical Background*. International Aviation English Association Newsletter, No 1.
- L. TRIMBLE, 1989: *English for Science and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- C. VARANTOLA, 1995: Principles of Terminology and Teaching Special Languages. *Aviation English Association Newsletter*, No. 5.

ON SOME CONTEMPORARY TRENDS IN THE BULGARIAN MILITARY TERMINOLOGY

SODOBNI TRENDI V BOLGARSKI VOJAŠKI TERMINOLOGIJI

Neli Vasileva*
Valentina Georgieva*

Terms, term systems and terminology as a separate lexicological sphere are an object of analysis in different research works – linguistic, logical and scientific. The interest in various terminological problems is increasing rapidly, which is connected both with its special significance in public life and with the globalization processes. Etymological research works of specialized vocabulary thus are of growing importance as well.

The paper makes an attempt to define and present certain trends in contemporary Bulgarian military terminology. Numerous groups of terms and terminological phrases, which represent the process of adaptation of military terminology, are described. These groups are mainly of English origin, and very often replace the vocabulary of Slavic origin, or Russian borrowings.

Termini, terminološki sistemi in terminologija kot posebno leksikološko področje so predmet raziskovanja v različnih raziskovalnih delih – lingvističnih, logičnih ali znanstvenih. Zanimanje za različne terminološke probleme hitro narašča, kar je povezano tako z njenim posebnim pomenom za javno življenje kot za globalizacijske procese. Prav tako narašča pomembnost dela etimološkega raziskovanja specializiranega besedišča.

Prispevek poskuša definirati in predstaviti določene trende v sodobni bolgarski vojaški terminologiji. Opisuje številne skupine terminov in terminoloških fraz, ki predstavljajo proces prilagoditve vojaške tehnologije. Skupine so v glavnem angleškega izvora in pogosto nadomestijo besedišče slovanskega izvora ali ruske izposojenke.

Key words: contemporary Bulgarian military terminology, term, term system

Ključne besede: sodobna bolgarska vojaška terminologija, termin, terminološki sistem

Introduction

The importance of terminology nowadays has its grounds in the rapid growth of the scientific and technological knowledge, which is impossible without terminology, which deals with organization and systematization of knowledge. It is not surprising that the year 2000 was announced to be the Year of the Terminology by the UNO (Tkacheva 2001; Griniew 2001). Terminological researches became a priority in linguistics after the idea of globalization was formulated in the 90s of the last century.

Terms, term systems and terminology as a separate lexical subsystem are an object for analysis in linguistics, logic, and different types of scientific researches. Various terminologi-

* Pomorska akademija N. Y. Vapsarova, Katedra za tuje jezike, Ul. Vasila Drumeva 73, 9026 Varna, Bolgarija

cal problems provoke increasing scientific interest, both theoretical and practical, which is connected with the unambiguous role of the science in the social processes in general and with the process of globalization in particular.

The paper deals with the contemporary tendencies in the Bulgarian military terminology. This special field of human activity, respectively knowledge, generated our linguistic interest for many reasons, the most important of which is the following: a new sociopolitical orientation of Bulgaria led to dramatic political and social changes. One of the most widely discussed changes in the Bulgarian society during the last decade was Bulgaria's membership in NATO. The results of these political changes were the significant reforms in the organization and structure of the Bulgarian Armed Forces in order to meet the NATO requirements. These changes were reflected in the military terminology.

Peculiarities of the Bulgarian Military Terminology

A brief historical review on the development of the Bulgarian military terminology shows that it was set up and developed after 1878 when Bulgaria gained its independence as a result of a Russian-Turkish War. Later on, after WWII, military terminology was enriched. During this period the strong influence of the Russian language was felt. Russian was the language-mediator through which terms from Western European languages (i.e. English, French, German, Dutch, etc.) were adopted. Russian was also a source of proper Slavic borrowings (Василева 1998).

During the last decade some new trends in the development of the Bulgarian military terminology can be observed. The new political and social reality is connected with a further enrichment of the military terminological stock. New terms are included in the Bulgarian military terminological system and the process proceeds with the help of the English language. English is the main source for borrowing new terms, as this is the main language with the help of which the new information in spread worldwide.

Classification of the new trends in the Bulgarian Military Terminology

The following classification does not claim to be a complete one. Although a great number of appropriate sources (i.e. newspapers and magazines) was checked and surveyed, it requires lots of efforts and time to record every single usage of the newly adopted terms, which can be a task of another research. This paper attempts to reveal the trends and to prove the suggested classification with enough examples. When the origin of the English word is from Latin and Middle English, it is not specified in brackets. Only different from Latin origin is mentioned, as well as the Bulgarian equivalent of the borrowed military term/ terminological combination.

The sources for the examples are the following military publications:

- a) В-к *Българска армия* (*The Bulgarian Army* newspaper) – later referred to as *БА*
- b) Сп. *Български войн* (*The Bulgarian Soldier* magazine) – later referred to as *БВ*
- c) Сп. *Военен журнал* (*The Military Journal*) – later referred to as *ВЖ*

Английско-български военен речник and *Webster's New World College Dictionary* are consulted for clarifying the meaning and etymology of the terms.

In accordance with the collected data, the following **three types of borrowings** are frequent and regular:

1 English borrowings to replace the Slavic lexeme:

аквизиция ← *acquisition* (Bulgarian: придобивка, присвояване, закупуване)

“... програмният екип включва експерти по различни функции в **аквизицията**, като инженери, логистици, специалисти по договориране ...” (ВЖ.1/02)

When explaining the meaning of this new term in the Bulgarian military terminology, the author of an article on the “Modern systems for acquisition and risk management problems” [Лазаров 2002] justifies his choice to use actively this term and after explaining the Latin meaning of this word, he underlines that “the emphasis is on the effort for achieving a given goal, which is not so significant in the words “development” and “supply”. Hence the usage of the term “acquisition” is justified from the point of view of the complexity and difficulty in the achieving of the goals.”

алианс ← *alliance* (= NATO) (Bulgarian: съюз)

This is a good example of a phonic adaptation, followed by a morphological adaptation of the English borrowing in accordance with the pronunciation and morphological rules of the Bulgarian language.

“... спорове в алианса не пораждаат окуражителни прецеденти”

“... алиансът би бил заменен от коалиция ...” (БА 25.02.03)

антидот ← *antidote* (Bulgarian: противоотрова)

“... шприц-тубите с антидот имат нисък коефициент на активност ...” (ВЖ 2/02)

бригада ← *brigade* (French origin; Bulgarian: полк)

The following quotation explains the structural reforms in the Bulgarian Armed Forces, in accordance with which the brigade became the new basic military unit. As a result new military ranks were adopted: **бригаден генерал** and **бригаден адмирал**. “След договора, който беше подписан на 19. 11. 91г. и след ратифицирането му на 17. 06. 93 г. ние преминахме от армейска на **корпусна** организация, което изисква ликвидирането на структурата батальон, полк, дивизия, армия и въвеждането на структурата батальон, **бригада**, **корпус**, тъй като дивизията и армията са мощни структури, които предполагат воденето на активни настъпателни бойни действия.” (БА 29. 04. 03)

брифинг ← *briefing* (Bulgarian: кратко съвещание, инструктаж)

“След завършване на щабния анализ се провежда **брифинг** за вземане на решение.” (ВЖ 1/02)

билатерален ← *bilateral* (Bulgarian: двустранен)

“Нашите **билатерални** отношения са поставени на много високо равнище.” (БА 22. 01. 03)

делегирам ← *delegate* (Bulgarian: предавам права, пълномощия; упълномощавам)

“... оперативният контрол **делегира** права на командира” (ВЖ 4/02)

децентрализиране, децентрализиран ← *decentralization, decentralized* (Bulgarian: разсредоточаване, разсредоточен)

дислокация, дислоциран, предислокация ← *dislocation* (French origin; Bulgarian: разполагане, преместване, развърщане)

“... база за подготовка на специалисти за резерва, **дислоцирана** в Самоков ...” (БА 22. 01. 03)

директива ← *directive* (Bulgarian: разпореждане)

оперативна директива ← **command directive**

“... връчена беше **директива** от старшата инстанция ...” (БА 27. 11. 02)

карти и символика ← *maps and symbols* (Bulgarian: обозначения)

“карти и **символика**” (ВЖ 1/02)

колиматорен ← *collimation* (Bulgarian term so far: визирание)

“колиматорен мерник” (ВЖ 2/02)

компановка, компанован ← *comround* (Bulgarian: състав, смес)

“Една от основните разлики е в т.нар. **компановка** (съставност) ... За разлика от руския автомат, американската М-16А1 е **компанована** по т. нар. прогресивна схема” (ВЖ. 2/02)

This example is interesting because we can observe the method when the author quotes the Bulgarian equivalent of the borrowed term in brackets. This example can raise the question of whether the process of borrowing is necessary in this particular case and whether the English terminology in general threatens the Bulgarian language – really a controversial and many-sided question.

конверсия ← *conversion* (Bulgarian: преобразуване, преоборудване)

“... военната конверсия на стрелковите оръжия е свързана със събиране на наличното оръжие от складовете, с техническото му освидетелстване, преработване и връщане отново в складовата база” (ВЖ 2/02)

конектор ← *connector* (Bulgarian: съединител)

“... основната трудност бе в **конекторите** за течен и газообразен кислород и азот” (ВЖ 1/02)

контингент ← *contingent* (Bulgarian: войски, сили)

“българският **контингент** за Ирак...” (БА 21. 04. 03)

корпус, корпусен ← *corps*

“Съвсем скоро III-ти армейски **корпус** ще се трансформира в Командване “Изток” (БА 29. 04. 03)

логистика, логистичен ← *logistics, logistic* (French origin; Bulgarian: тил, тилов)

In his article on the “Problems of the military logistics in the process of the Bulgarian integration in NATO” the author [Ботев 2002] distinguishes between the Bulgarian terminological combination “материално-техническо осигуряване” (translated in English: materiel and technical support”) and the English term “logistics” and states that “... in many documents concerning the partnership and joining NATO both terms are used simultaneously. Materiel and technical support is a small part of the wide-ranged logistic work in NATO. For now a different meaning is implied.” Then he uses the new for the Bulgarian military terminology term in lots of combinations: “производствена и потребителска **логистика**”, “органи по **логистика**”, “военна **логистика**”; “**логистична** политика”, “**логистични** кадри/специалисти; дейности; услуги; щабове; складови инфраструктури”, “**логистична** доктрина; система; концептуални постановки”, “**логистично** сътрудничество”, “**логистичен** център”

There is an obvious hesitation in the way the term for nomina agenta is coined in Bulgarian. Three different ways can be found in military publications:

a) логист: after reservist → резервист, although there is not a term in English: “... за германци има свободни позиции за **логисти** ...” (БА 22.01.03)

b) логистик: “... длъжностите на **логистиците** останаха същите” (ВЖ.1/02)

с) **представител по логистика**: “В най-старшия ръководен орган на учението има двама **представители по логистика**” (ВЖ 1/02)

маньовър ← *manoeuvre* (Bulgarian term so far: маневра)

This term is interesting with the tendency towards the replacement of the older phonically and morphologically adopted term with a new straight borrowing, which sounds as the English term:

“... придвижване и **маньовър** на силите и средствата” (ВЖ 1–2/02)

мобилност, мобилен ← *mobility, mobile* (Old French origin; Bulgarian: подвижен)
“възможности за **мобилност**”, “**мобилен** части”

модернизация, модернизиране, модернизиран ← *modernization* (French origin; Bulgarian: осъвременяване)

модернизация на въоръжените сили ← *modernization of Armed Forces*

модернизация на въоръжението ← *modernization of armament*

“... мястото на информационните технологии при **модернизацията** на армията ...”

“... темпове на **модернизация** на армията изостават ...” (БА 27. 11. 02)

“нейното [на армията] **модернизиране** в съответствие с изискванията на времето ...” (БВ1–2/03); “... танковете Т–72 ще бъдат **модернизирани**” (ВЖ 1/02)

модифицирам, модифициран ← *modify, modified* (Bulgarian: променям, изменям)

“... член 5 на **модифицирания** Брюкселски договор...” (БА 22. 01. 03)

резерв ← *reserve* (Bulgarian: запас)

офицер от резерва вм. офицер от запаса

резервист ← *reservist*

“Конференция на **резервистите** от Балканския регион” (БА 8. 04. 03)

транспондер ← *transponder* (Bulgarian: приемопредавател)

“... **транспондери** на летателни апарати” (ВЖ 1/02)

2 English borrowings of terms and terminological combinations when the literal meaning is specified in the military terminology

доктрина ← *doctrine*

The meaning of “something taught, teachings; rule, theory” is narrowed to a specialised military meaning in the following combinations:

военна доктрина – doctrine of war: “... всички държави в Европа в своите **военни доктрини** гарантират, че са възприели отбранителни военни доктрини” (БА 29. 04. 03)

доктрина на НАТО – NATO doctrine: “... инфраструктурите на въоръжените сили е такава, че да са в съответствие с общата оперативна **доктрина на НАТО**” (ВЖ 1/02)

“**Доктрина** за логистиката на българската армия” С., 2001

доктринален ← *doctrinal*: “Тези нови концептуални и **доктринални** постановки на силите на пакта ...” (ВЖ 1/02)

класифицирам, класифицирана информация ← *classify, classified information*

The English verb *classify* has the following meanings: 1. to arrange or group in classes according to some system or principle; 2. to place in a class or category; 3. to designate (governmental documents, reports, etc.) to be secret or confidential and available only to authorized persons, i.e. it implicitly contains the meaning of “making sth secret” which was

not the case with the Bulgarian meaning of the verb *класифицирам* until the Law on Classified Information (Закон за класифицираната информация) came into force. The borrowed terminological combination *класифицирана информация* (*classified information*) already implies the meaning of “secret” although it is not that transparent for non-professionals.

кодификация ← *codification*

“... **кодификация** на въоръжението, бойната техника и услугите” (ВЖ 1/02)

контрасила ← *counter power*

“**Контрасила**” като термин от стратегическия анализ означава способност за нанасяне на ракетноядрен удар върху противниковия военностратегически арсенал вместо върху градовете, промишлени и граждански обекти” (ВЖ 4/02)

концепция ← *concept* (Bulgarian: схващане)

“**Концепция** за организационното изграждане на българската армия”

“**Концепция** за националната сигурност на Република България”

мисия ← *mission*

The Bulgarian term already implies the specific military meaning of the English term “a specific combat operation assigned to an individual or unit”

“Изграждането на Въоръжени сили, способни да изпълняват целия спектър от **мисии** и задачи по гарантиране на националната сигурност и да участват в усилията на международната общност по поддържане на мира” (БВ 1–2/03)

превантивен удар/война ← *preventive strike/war*

“Концепцията за **превантивния** удар ... той [ударът] е свързан с **превантивната** война (с цел да се изпревари противника преди да се е подготвил и предприел нападение” (ВЖ 4/02)

спецификация ← *specification*

“Стандартите за материалните средства обхващат производствените **спецификации** и кодове” (ВЖ 1/02)

станданти на НАТО; стандартизация, стандартизационен ← *NATO standards, standardization*

“задължителност на критериите, **стандартите** и процедурите **на НАТО**” (БВ 1–2/03)

“Съгласно “Речник на термините и дефинициите на НАТО ААР–6” **стандартизацията** е процес на разработване на концепции, доктрини, процедури и модели ...” (ВЖ 1/02);

“**Стандартизационната** политика на съюза е насочена ...” (ВЖ 1/02)

3 Calques of English terms and terminological combinations

антитерористична кампания/коалиция ← *antiterrorist campaign/coalition*

“... с разгръщането на **кампанията против тероризма** може да се появят вторични последиствия...” (ВЖ 1/02)

“... участието в **антитерористичната коалиция** е важен знак ...” (БВ 1–2/03)

This multi-word calque together with *война срещу тероризма* ← *war against/on terror* became widely spread after the tragic events of September 11, 2001.

“активна защита” ← *active defense*

“Армията [американската] се нуждае от реконцептуализация и “**активната защита**”

е само начало на цялостно преосмисляне на американската военна доктрина” (ВЖ 4/02)
въздушно-наземно сражение/операция ← *air-land battle*

“Вариантът на **въздушно-наземни операции**, появил се на 14. 06. 93 г., отразява новите геополитически изменения в света, както и опасността от ескалация на локални конфликти” (ВЖ.4/02)

глобална война ← *global war*

“в случай на **глобална война...**” (ВЖ 4/02)

интензивен конфликт ← *high intensity conflict*

“... войските са структурирани да действат в условията на **интензивен конфликт**” (ВЖ 1/02)

конвенционални сили ← *conventional forces*

“... това дава възможност за участие в **конвенционалните сили**, разузнаването, логистиката” (ВЖ 1/ 02)

мироопазваща операция/мисия ← *peacekeeping operation/mission*

“участие в **мироопазващи операции**” (ВЖ 1/02)

“Подборът на тези подразделения, които изпълняват **задачи по опазване на мира**” (БА 29.04.03)

мироналагаща операция ← *peace enforcing operation*

“... **налагане на мир...**” (ВЖ 1/02)

професионална армия ← *professional army*

“... с преминаването към **професионална армия ...**” (БВ 1–2/03)

термовизионен ← *thermovision*

“термовизионен мерник” (ВЖ 2/02)

“умни” бойни припаси/бомби ← *smart bombs*

“Взаимното дешифриране на сигналите между Северен Виетнам и САЩ доведе до бърза ескалация по отношение на ... военните средства – **“умни” бойни припаси** и др.” (ВЖ 4/02)

управление на кризи ← *crisis management*

“Действия за **управление на кризи** и конфликти” (ВЖ 1/02)

Conclusions

The above examples illustrate the process of the active adoption of terms and terminological combinations from the English language in the Bulgarian military terminology. This process can be analyzed from two perspectives:

1) The process of borrowing new terms and terminological combinations has its positive side and is justified by borrowing new realiae and expanding human knowledge in general. This leads to enrichment of the Bulgarian language, for instance in the cases when new military meanings are added to the meaning of widely accepted terms: e.g. *мисия*, *доктрина*. In some cases adoption of specialized terms helps specialists from different countries in their communication and prevents them from misunderstanding, e.g. *транспондер*, *конектор*.

2) In many cases, however, the straightforward borrowing is not linguistically justified, it is spontaneous, chaotic and it is obvious that this process goes without the linguists' involvement. In such cases the new military terms, especially those which are connected with social or political concepts remain obscure and unclear for the public and this hampers their

proper understanding, e.g. *билатерални отношения, класифицирана информация, аквизиция, конверсия, логистика*.

From our point of view when coining and introducing new terms with a wider social function it is necessary for the specialists-terminologists to actively participate in the process of systematizing and normalizing the military terminology.

References

- Ludmila TKACHEVA, 2001: Terminological Supply of Global Processes. *Neoterm – World specialized terminology*, 39/40. 15–19. Warszawa.
- Sergiusz GRINIEW, 2001: Some Tendencies of Terminology in the Era of Globalization. *Neoterm – World specialized terminology*, 39/40. 49–53. Warszawa.
- Нели ВАСИЛЕВА, 1998: Значение русского языка в процессах формирования болгарской научно-технической и военной терминологии. *Морски научен форум* 4. Варна. *Английско-български военен речник*, Дита–Т, София, 1993. *Webster's New World College Dictionary*.
- Антон ЛАЗАРОВ, 2002: Съвременни системи за аквизиция и проблеми на мениджмънта на риска. *Военен журнал* 2002/2. 30–39.
- Бончо БОТЕВ, 2002: Проблеми на военната логистика в процеса на интегриране на България в НАТО. *Военен журнал* 2002/1. 22–30.

GLOBALIZACIJA IN SLOVENSKO PLANINSKO IZRAZJE

GLOBALIZATION AND SLOVENIAN MOUNTAINEERING TERMINOLOGY

Stanislav Bojan Zupet*

Globalizacija kot pojav »univerzalne civilizacije« oziroma procesa »poenotenja sveta« odpira vprašanja odnosov med močjo in kulturo ter ravnotežja med skupinami različnih kultur in njihovo identiteto. To je področje velikih tveganj, ki v najslabšem scenariju lahko vodijo v časovno in fizično nezaželena in nepovratna stanja.

Če se ne bi lotili izdelave Planinskega terminološkega slovarja, bi ne tvegali samo, da bi del bogatega izrazja šel v pozabo, ampak bi s tem omogočili hitrejšo topljenje narodove identitete. S tem bi ga postavili v položaj neenakosti, saj bi bil osiromašen in kot tak manj odporen.

V času zahtev po monističnih, standardiziranih in egalitarističnih znanjih deluje slovar, kot je naš, ravno nasprotno. Ohranja bogastvo starejše generacije, bogati z njim mlajšo, obenem pa ponuja to bogastvo tudi drugim narodom, ki morda ne premorejo prav vsega tovrstnega izrazja. Njegovo pozitivno izobraževalno poslanstvo je v tem pogledu nesporno in pomembno.

As a phenomenon of »universal civilization« and that of gradual "uniforming of the world", globalization opens the question of relationships between power and culture, tackling the balance between groups of various cultures and their identities. It is a concept fraught with danger, which, in the worst of scenarios, can lead to unwanted and irreversible states.

Had we not embarked upon the compilation of Planinski terminološki slovar [A Dictionary of Mountaineering Terminology], we would not only have risked a part of Slovenian terminological riches going into oblivion, but also played an unwilling part in a quicker melting of the nation's identity. We would have placed the nation into a position of inequality, depleted and thus less resilient.

At the time of demands for monist, standardised and egalitarian knowledge, a dictionary like ours provides a much needed balance. It preserves the riches of the older generation, while guaranteeing the inheritance of the future generations and at the same time, offering our riches to other nations. For these reasons, the positive educational good of the dictionary is without dispute, and its legacy one of great importance.

Ključne besede: *globalizacija, Planinski terminološki slovar, topljenje narodove identitete, pozitivno izobraževalno poslanstvo slovarja*

Key words: *globalization, A Dictionary of Mountaineering Terminology, melting of the nation's identity, positive educational good of the dictionary*

Kot soavtor Planinskega terminološkega slovarja sem bil povabljen, naj pripravim pripevek za znanstveno srečanje Terminologija v času globalizacije. Čeprav se od svojega devetnajstega leta kot alpinist neprofesionalno ukvarjam s planinskim izrazjem s področja

* *Dijaški dom Tabor, Vidovdanska 7, 1000 Ljubljana, Slovenija*

geografije, moram povedati, da terminologija kot veda ni moje področje. Sem geograf, zgodovinar, pedagog in sociolog in se poklicno ukvarjam z vzgojo mladih; prav zaradi tega dejstva bo morda vsebina, ki sem jo pripravil za srečanje, malce nenavadna. Izhaja namreč iz izkušenj ob nastanku čisto določenega slovarja in osebnih pogledov, ki sem jih pridobil ob tem delu in v življenju sploh.

Ker je v naslovu vsebine našega srečanja tudi pojem globalizacija, bi rad najprej podal nekaj misli o njej. Sam izraz se je v svetu močno razširil in utrdil, saj danes praktično ni političnega govora ali družboslovne razprave, ki ga ne bi vsebovala. Pa vendar je bil še v poznih 80. letih komaj kaj uporabljan tako v akademski literaturi kot v vsakodnevem jeziku (Giddens 1999: 7). Njegov pomen ni vedno jasen, prav gotovo pa je povezan tudi z dejstvom, da danes živimo v na določen način zelo poenotenem svetu. Takemu stanju različni misleci pripisujejo skoraj nasprotujoče si poglede, ki smo jim priča v zadnjih letih. Tako imenovani »skeptiki« trdijo, da globalizacija ni nič novega, dogajala se je v vsej človeški zgodovini. Ekonomske, kulturne in druge menjave so namreč potekale po vsem svetu že davno. »Radikalci« pa po drugi strani trdijo, da naša realnost ni samo globalizacija, ampak so to tudi njene posledice, ki jih čutimo na vsakem koraku, doba narodov naj bi bila na primer po njihovem že preteklost. Sam se delno strinjam tako s prvimi kot z drugimi, kar bom nakazal kasneje, ko bom govoril o planinskem izrazju, ki smo ga šele pred nedavnim dokončali, pri tem pa smo se srečevali z nešteti dilemami in ugotovitvami, ki potrjujejo tako skeptike kot radikale. Tako bom poskusil vnesti nekaj malega sodobne sociološke misli tudi na področje terminologije.

Ekonomsko gledano človek zahodne civilizacije še nikoli ni tako udobno živel, njegova življenjska doba se je močno dvignila in dosegel je svoj davni cilj, da živi v družbi blaginje. Dosego takega cilja smo med drugim plačali z ekološkimi problemi, zlasti pa z vse močnejšim občutenjem ljudi, da postajajo nemočni, saj ekonomija kot glavna vrednotna usmeritev današnjega časa obvladuje in določa praktično vsa človekova dejanja. Nekateri avtorji, kot npr. Spretnakova, zaradi tega govore o človeku kot o »homo economicus« (Spretnak 1999: 40), spet drugi, kot npr. Arendtova, že v 50. letih pa o »homo fabru«, ki je bil predhodnik prvega (Arendt 1996). Če zapustimo področje ekonomije, lahko poleg nje ugotovimo še eno posebnost današnjih družb. To je pluralizem, v katerem ni več možno dosledno ohranjati ovir, ki varujejo zalogo smisla določenih življenjskih skupnosti (Berger, Luckmann, 1999: 56). Globalizacija vodi tudi v izgubo samoumevnosti določenih življenjskih orientacij tako posameznikov kot družb, v katerih ti živijo. Odziv na pluralizem se kaže v dveh oblikah, ki sem jih doživljal tudi med nastajanjem Planinskega terminološkega slovarja. Prva se kaže v zahtevi ene skupine ljudi po ohranjanju ovir, ki naj bi obdržale smisel v starih vrednotnih okvirih in tradiciji. Te lahko imenujemo fundamentaliste, njihova drža pravzaprav vodi v nekakšno getoizacijo in izoliranost. Taka zasnova je že vnaprej obsojena kot neuspešna in nudi le kratkotrajen občutek varnosti. Posledično pa prinaša situacijo praznega prostora, v kateri se večina ljudi počuti nemočne ter neuspešne. Drugi, ki jih bomo imenovali relativiste, pa ne želijo zagovarjati skupnih vrednot, prav nasprotno: stalno jih rahljajo in jih poskušajo zamenjati z novimi. Ozračje, v katerem je naš slovar nastajal, bi po Bergerju in Luckmannu (ibidem) lahko označil kot vmesno, ki je bolj ali manj upoštevalo in zavračalo tako fundamentaliste kot relativiste; pri tem smo bili še kar uspešni. Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU je po mojem mnenju ob nastajanju omenjenega slovarja uspelo ohraniti nekaj starega in dodati tudi nekaj novega, skratka napraviti spoznavni zemljevid slovenskega planinskega izrazja. Ta sicer predstavlja le majhen del našega življenjskega sveta, vendar nam kot tak ne prinaša le avtonomije, ampak predstavlja tudi zapisan narodov kapital,

ki mu daje vitalnost, nujno potrebno za ohranjanje njegovega smisla, s tem pa tudi njegovo osebno izkaznico. Pri tej ugotovitvi seveda ne razumem le planincev, ampak tudi narod kot celoto, ki mu ta dejavnost že od nekdaj daje kot energijo in prostor njegove razpoznavnosti.

V razviti moderni, tako namreč označujemo današnji čas, je rast družbenega proizvoda, ki je postala alfa in omega zahodne civilizacije, sistematično povezana z družbeno proizvodnjo tveganj. Današnje družbo Ulrich Beck označuje kot družbo tveganj, ki postajajo globalna (Beck 2001). Ta niso samo ekološka, medicinska, socialna in psihološka, ampak imajo tudi latentne, stranske učinke, ki družbe vodijo v položaj neenakosti. Z učinki globalizacije, to je s porazdelitvijo in naraščanjem tveganj, prihaja do učinkov poenotenja, ki so ozko gledano v marsikaterem pogledu praktični, vendar nujno vsebujejo tako elemente osiromašenja, v skromnejših oblikah pa tudi bogatenja. Če se ne bi lotili izdelave Planinskega terminološkega slovarja, ne bi tvegali samo, da bi bogato izrazje hitreje šlo v pozabo, ampak bi tako prispevali k hitrejšemu izgubljanju narodove identitete in ga postavili v položaj neenakosti, saj bi bil osiromašen in kot tak manj odporen. Po drugi strani pa so lep primer bogatenja drugih izrazi s področja tako imenovanega matičnega Krasa, ki so prodrli v strokovno literaturo tujine. Izkazalo se je, da ravno Slovenci premoremo zelo bogat besedni zaklad tega področja. Meja med želeno univerzalnostjo na eni strani in osiromašenjem na drugi je zelo nedoločljiva in rahla in jo je težko postaviti. Tveganja so nam v tem pogledu skoraj civilizacijsko dodeljena.

Pri nastajanju našega slovarja smo se marsikdaj srečevali s težnjami po poenotenju in spoznanju, da lahko ravno ta težnja pomeni tudi osiromašenje. Zlasti sta se ti dve spoznanji kazali na področju geografskih izrazov. Velikokrat smo stali pred vprašanjem, kako naprej. Želeli smo se izogniti poenotenju v smislu osiromašenja, obenem pa smo morali delovati v čisto določenem smislu poenotenja, ker drugače slovar ne bi predstavljal logične, med seboj povezane celote, kjer se izrazje med seboj podpira in ne izključuje. Pri omenjenih geografskih izrazih smo se srečevali s problemom ljudskega izrazja na eni strani in uradnega, geografskega na drugi. Uradno ima slovensko geografsko izrazje, ki se nanaša na opisovanje fizičnih geografskih pojavov v gorah, pa tudi širše, zaradi naše zgodovine svojo podlago v nemškem izrazju, ki je preneseno pretežno iz prestolnice monarhije, kamor smo nekdaj sodili tudi Slovenci, z Dunaja. Večina naših intelektualcev in znanstvenikov, geografov, je svoj študij, dokler nismo imeli svojega oddelka za geografijo na ljubljanski univerzi, opravila ravno v tem okolju. Tudi pozneje, ko je bil oddelek že odprt, so se vplivi »dunajske šole« kazali še dolgo, nekateri še danes. Kar nekaj izrazja je tako prišlo v uradno rabo »prevedeno iz pisalne mize«, ne da bi bili posamezni izrazi prej preverjeni pri domačinih iz območij gora. Pri tem se je pogosto pozabljalo, »da je jezik najbolj neposreden izraz kulture nekega naroda, zato ni mogoče sprejeti pojmovanja, ki jeziku odreka prednostno vlogo pri nastajanju in obstajanju kulturne identitete.« (Bernik 2003: 5)

Samo meščanstvo je v devetnajstem stoletju, vsaj kar zadeva Slovence, premoglo le bomo število šolanih ljudi, ki so zaradi germanskih družbenih norm na vseh področjih institucionalnega življenja doživljali močno ponemčevanje. Temu procesu smo se uprli na področju planinstva, kjer je slovenstvo doživljalo preporod. Ne vem, ali je prišlo tudi pri drugih narodih, v njihovih »ječah«, do tako močnega in uspešnega upora ravno na področju gora in njihovega obiskovanja, pri Slovencih pa je gotovo bilo tako. In zopet paradoks, tudi ti narodno zavedni intelektualci, ki so hkrati predstavljali tudi naše prve planince, se niso v celoti zavedali bogastva izrazja svojega naroda in so zato uporabljali marsikatero izpeljanko iz nemščine. Ker pa je v takratnem času bila večina Slovencev zelo skromno šolanih kmetov, uradna znanost na planinsko izrazje ni mogla toliko vplivati, da se ne bi ohranilo do časa njegovih

zapisovalcev. Lahko torej trdim, da nam je največja nevarnost – to je izguba bogastva jezika na račun poslovenjenih, tujih izrazov grozila od znotraj, zlasti v drugi polovici devetnajstega in na začetku dvajsetega stoletja. V tistem času je potek »srednjeevropske globalizacije« zagotavljal zlasti proces šolanja. Dokler Slovenci nismo imeli prav veliko intelektualcev in meščanstva, te nevarnosti ni bilo. Na tem mestu torej lahko govorimo o neki vrsti globalizacije in se s tem pridružujemo v uvodu omenjenim skeptikom. Ker pa sam pojem obsega poenotena dogajanja na svetu kot celoti, moramo upoštevati, da je takrat svet bil dejansko večji in manj povezan tako v smislu informacij kot komunikacij. V resnici je bila ta globalizacija omejena na področje germanske interesne sfere, vendar je to geografsko kar obsežno območje, ki mu nekateri danes pravijo Srednja Evropa. Verjetnost, da je na področjih velikih imperijev, kot so bili Francija, Rusija in Združeno kraljestvo, prihajalo do podobnih procesov, je po mojem mnenju velika.

Tudi sicer smo Slovenci zelo trdoživ narod z neverjetno živim jezikom. V svoji zgodovini smo zaradi majhnosti in geografske lege bili vedno na »prepihu«. Temu smo se očitno dobro upirali, kar nenazadnje dokazuje tudi Planinski terminološki slovar. Morda je naš jezik ravno zaradi tega dejstva bolj odporen in smo na stranske učinke globalizacije v tem smislu bolj pripravljeni kot pa »veliki«, ki takšnih izkušenj nimajo. Kljub temu je izrazov, ki smo jih posvojili, več, npr.: streha, grapa, stena, sedlo itn. Pri nastajanju slovarja bi jih sicer lahko nadomestili z domačimi ustrezniki, vendar se nismo odločili tako, ne zato, ker so »uradni«, ampak zato, ker so se uveljavili tudi širše in so kot taki tudi sprejeti oziroma razumljeni. Danes vemo, da slovenščina premore zelo bogato izrazje, ki se nanaša na pojave v gorah. Na to dejstvo je opozoril Henrik Tuma že leta 1929, ko je izdal drobno knjižico na stotih straneh z naslovom Imenoslovje Julijskih Alp (Tuma 1929). Prav gotovo ni naključje, da jo je izdalo ravno Slovensko planinsko društvo in s tem potrdilo tezo, da je slovensko planinstvo del narodove identitete, kar je razumljivo, saj Slovenci sodimo v svojem največjem delu med alpske narode. Pri nastajanju slovarja smo se zavestno odločili, da ne bomo tvegali izgube bogastva jezika na račun radikalnega poenotenja. Tako smo med izbrane izraze v največji možni meri dodali tudi ljudske, če smo le ugotovili, da so vsaj malo v rabi. Na radikalne učinke »globalizacije« na področju planinskega izrazja je sicer opozarjal že omenjeni Tuma v predgovoru svojega dela (Tuma 1929), še bolj pa Rudolf Badjura v svojem delu Ljudska geografija (Badjura 1953: 13–17). Njegovo delo je bilo tudi s strani strokovne geografske srenje narobe razumljeno; imeli so ga za preveč fundamentalističnega, čeprav to gotovo ni bil njegov namen. Badjura je tako prišel navzkriž s »priznano znanostjo«, kar je po moji oceni povzročilo ne samo, da je postal bolj radikalen fundamentalist, ampak tudi, da drugi del njegovega izrazja ni dočakal izida, čeprav je bilo 1957. leta pripravljeno za natis. Natipkan izvod njegovega dela tako še čaka v Narodni in univerzitetni knjižnici na strokovno obdelavo ter izid. Na tem mestu ne morem trditi, da se v določenih primerih tudi ni motil in pretiraval, toda zaslug, da imamo gradivo zbrano, mu ne gre kratiti in delo, ki ga je zapustil, je veliko ter spoštovanja vredno. V uvodu svojega drugega dela Ljudske geografije je nakazal, kako nerazumljivo je, da se je stroka odpovedala bogastvu svojega jezika. Moja ugotovitev je, da se globalizacija in posledično poenotenje v smislu osiromašenja kaže tudi v zavračanju marsikatero Badjurove trditve.

Globalizacija prinaša zlasti družbeno mobilnost, ne samo v ozkem ekonomskem smislu, ampak tudi geografskem, intelektualnem, informacijskem. Čeprav o njej govorimo šele v zadnjih desetletjih, bi na podlagi primerov, ki sem jih navedel, lahko dejali, da je globalizacija v določenih pomenih vsaj tako star pojav, kot so stare migracije človeka. V zgodovini se je vzporedno s pojavom nove ali dominantne kulture vedno pojavila težnja po poenotenju, ki je

hkrati prinašala nova vedenja in družbena dogajanja. Medse je sprejela nekaj starejših, nekatere se je odrekla na miren, drugim pa na nasilen način.

Tudi na področju izobraženosti je prišlo do novih premikov, stabilna razredna razmerja se pričnejo podirati, izobrazbena struktura se spreminja, zlasti v korist ženskega spola in otrok iz delavskih družin, skratka raven izobraženosti je neprimerno višja. Še v devetnajstem stoletju smo lahko v tem smislu govorili o kategorijah pismenih in nepismenih ljudi. Danes spričevalo ali diploma posamezniku pomeni le izhodišče in večjo možnost od nič. Izobrazba je vedno bolj samoumevna in za to tudi v določenem pomenu razvrednotena, kajti ni več privilegirana, vsaj v zahodnem svetu ne. Postaja pa tudi časovno vse daljša, zato danes že govorimo o vseživljenjskem izobraževanju. Če se v njegove procese ne vključimo, bomo v globalnem smislu izključeni, obrobni in nepomembni (Beck 2000: 137–155). Po drugi strani pa je znanost kot mati izobraževanja hudo razcepljena, nepovezana, včasih celo izključujoča, kar se je pokazalo tudi pri našem delu. Uradni šolski politiki, kar zadeva obravnavano izrazje, ni uspelo, da bi ga uvrstila v svoje formalne vsebine oziroma kurikulum, kar je med drugimi zahteval tudi prej omenjeni Badjura. Na tem področju so z njene strani sicer bili poskusi, ki pa niso zaživel. Veliko bolj so bili pri tem uspešni v neformalnih, prostovoljnih organizacijah. Planinsko izrazje je bilo vedno del izobraževalnih programov Planinske zveze Slovenije (PZS) in Zveze tabornikov. Osebnostno sem zelo hvaležen PZS, ki me je preko mojega planinskega društva tudi usmerjala in izobraževala v smeri, da sem določeno izrazje kot mestni mladostnik tudi spoznal in ga osvojil. Našteta dejstva potrjujejo Giddensovo teorijo o »lupinastih institucijah države, ki niso več sposobne opravljati svojih nalog« in se upirati posledicam globalizacije (tako osiromašenja kot poenotenja), povezanih z občutkom naše nemoči, da bi nanje vplivali, kar je tipičen pokazatelj časa, v katerem živimo (Giddens 1999: 19). Tudi teza že omenjenih Bergerja in Luckmanna, da globalizacija prinaša pluralizem, ki ruši pregrade samoumevnosti določenih sistemov, v našem primeru, izključne uporabe samo določenega izrazja in seveda pregrad, ki so navzoče v sistemu formalne vzgoje in izobraževanja, prav tako pa jo podpira dojemljivost ZRC-ja, ki je organizacijo, vsebino in izdajo slovarja omogočil (Berger, Luckmann 1999). Podpira pa tudi Beckovo teorijo o naraščajoči moči »civilne družbe« in o njeni nujnosti. Brez njene pomoči prej omenjene lupinaste, to je uradne ustanove ne morejo več delovati, če govorimo o vlogi planinske in taborniške organizacije (Beck 2000). Nenazadnje si je skupina, s pomočjo katere je naš slovar nastal, nabrala veliko znanja tudi v okvirih omenjene ustanove »civilne družbe«.

Globalizacija je prinesla tudi konec družb dveh velikih skupin, kot sta meščanska in kmečka. Zaradi tega prihaja do pozabljanja nekaterih znanj in nadomeščanja le-teh z drugimi, novimi. Družina in nekdanje, tradicionalno okolje nista več tista, ki bi lahko zadostila izobraževalnim potrebam svojih otrok. V tej vlogi se v ospredje postavi institucija z vsemi svojimi vlogami in vsebinami. Veliki sistemi in institucije pa že po naravi stvari, da bi lažje delovali, delujejo egalitaristično in se ne zmenijo za osiromašenja vseh vrst. Planinski terminološki slovar v tem primeru deluje ravno nasprotno, bogati mlado generacijo in ohranja bogastvo starejše – njegova pozitivna izobraževalna funkcija je v tem pogledu nesporna in pomembna.

V času globalizacije institucionalno izobraževanje zahteva monistična, standardizirana in specialistična znanja, ki ne delujejo povezovalno, celovito. Taka znanja lahko označimo kot nadkulturna in nadsacionalna. Globalizacija kot vprašanje »univerzalne civilizacije« odpira vprašanja odnosov med močjo in kulturo ter ravnotežja med skupinami različnih kultur in njihove identitete (Huntigton 1996: 13). To je lahko področje velikih tveganj, ki lahko v najslabšem scenariju vodijo v časovno in fizično nezaželena in nepovratna stanja. Znanost

ima pri tem pomembno vlogo, čeprav jo še vedno obdaja nekakšna tančica nezmotljivosti, ki pa kaj lahko zapluje v prisile možne prihodnosti. Prav zaradi tega je treba njeno samorazumevanje in naše razumevanje njene vloge temeljito spremeniti. Moč znanstvenega mišljenja moramo bolj vezati na dolgoročne interese, dejanskost ter temeljit premislek, ki nenazadnje ne bo izključeval niti bogastva izrazja, s katerim razpolagamo.

Viri in literatura

- Hannah ARENDT, 1996: *Vita activa*, Ljubljana: Krtina.
- Rudolf BADJURA, 1953: *Ljudska geografija*, Ljubljana: DZS.
- Rudolf BADJURA, 1957: *Ljudska geografija II*, Ljubljana: NUK.
- Ulrich BECK, 2000: *What is Globalization?*, Cambridge: Polity Press.
- Ulrich BECK, 2001: *Družba tveganja*, Ljubljana: Krtina.
- Peter L. BERGER, Thomas LUCKMANN, 1999: *Modernost, pluralizem in kriza smisla*, Ljubljana: Nova revija.
- France BERNIK, 2003: *Kulturna identiteta v obdobju globalizacije*, Ljubljana: Slavistična revija 51/, 1–9.
- Anthony GIDDENS, 1999: *Runaway World*, London: Profile Books Ltd.
- Samuel P. HUNTINGTON, 1996: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon&Shuster.
- Charlene SPRETNAK, 1999: *The Resurgence of the Real*, New York: Routledge.
- Henrik TUMA, 1929: *Imenoslovje Julijskih Alp*, Ljubljana: SPD.

**O UREDITVI
VEČJEZIČNEGA
TERMINOLOŠKEGA SLOVARJA**

**EDITING
A MULTILINGUAL
TERMINOLOGICAL DICTIONARY**

Andrej Paulin*

Pri izdelavi slovensko-angleško-nemškega Tehniškega metalurškega slovarja je avtor oblikoval svoj sistem urejevanja gesel. Pri uporabi dvo- in večjezičnih tujih metalurških slovarjev je namreč ugotovil, da številni slovarji samo naštevajo izraze brez razlag, če za izraz v enem jeziku obstaja več izrazov v drugem jeziku. S tem prihaja pri uporabi slovarja do nedoslednosti in tudi napak, saj izrazi v različnih jezikih niso enakovredni in istopomenski. Nekateri slovarji ločujejo pomena s podpičji, drugi pa z izrazi v oklepajih nakazujejo pravi pomen oziroma rabo posameznega izraza. Prikazani so primeri.

Omenjeni trijezični slovar sestoji iz besedilnega dela in seznamov vseh izrazov, označenih s črkovno-številčno oznako, v vsakem od treh jezikov. Izrazi so kot besedne družine razvrščeni v besedilnem delu po abecedi slovenskih izrazov. Posamezni pomeni so prikazani z • a, • b, • c, razlike pri izrazih v tujih jezikih z a, b, c, podpomeni v slovenskem jeziku pa z a, aa, aaa. Prikazani so primeri ter dane dodatne informacije, kaj slovar še nudi.

In the compilation of Slovenian-English-German Tehnični metalurški slovar [A Technical Metallurgical Dictionary], the author created his own system of editing the entries. He found that numerous foreign bilingual and multilingual metallurgical dictionaries only number the equivalents without indicating their use if more than one equivalent exists in the foreign language. This leads to inconsistencies and even errors in the use of such dictionaries. Better dictionaries separate individual meanings with semicolons, while still more advanced ones illustrate the use in parentheses. Practical examples are presented.

The aforementioned trilingual dictionary consists of the textual section and indexes of all terms with alphanumeric codes, in each of the three languages. The Slovenian terms are grouped as word families and alphabetised. Multiple meanings are shown with • a, • b, • c, additional meanings in the two foreign languages with a, b, c, and hyponyms in Slovenian with a, aa, aaa. The paper illustrates these principles, and offers further information on the dictionary.

Ključne besede: terminološki slovar, tehnika, metalurgija, večjezični slovar, ureditev slovarja

Key words: terminological dictionary, engineering, metallurgy, multilingual dictionary, arrangement of dictionary

* Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za materiale in metalurgijo, Aškerčeva 12, 1000 Ljubljana, Slovenija

1 Uvod

Leta 1995 je izšel trijezični – slovensko-angleško-nemški Tehniški metalurški slovar (Paulin 1995). Do tedaj so se na širšem področju metalurgije uporabljali področni slovarji, kot so sedemjezični *Metalurški rečnik*, ki je dejansko slovar s področja železarstva in jeklarstva, večjezični Livarski slovar, večjezični *Varilski slovar*. Ker metalurški izrazi niso bili zbrani v eni knjigi, je bila raba nekaterih izrazov neenotna ali pa se je uporabljalo po več izrazov za isti pojem. Veliko praznino pa je bilo čutiti na področju fizike kovin, teorije in tehnologije predelave neželeznih kovin, korozije, pa tudi preiskave materialov.

Avtor *Tehniškega metalurškega slovarja* je za lastne potrebe pri prevajanju metalurških strokovnih besedil že od l. 1967 ustvarjal kartoteko slovenskih in angleških metalurških izrazov. Nato je sklenil to svoje gradivo, ustrezno obdelano, predstaviti strokovni javnosti v razpravo in uporabo. Tako je začel l. 1976 v prilogah *Rudarsko-metalurškega zbornika* izdajati poskusni slovensko-angleški metalurški slovar. Celotno gradivo je bilo objavljeno do l. 1985. Med izhajanjem tega slovarja pa se je pokazala tudi potreba po angleško-slovenski različici slovarja, dane pa so bile tudi pobude strokovne javnosti po dopolnitvi slovarskega gradiva še z nemškimi izrazi. Zato se je avtor še pred objavo celotnega slovensko-angleškega slovarja lotil priprave slovarja, ki bi bil v besedilnem delu slovensko-angleško-nemški slovar, s primernimi kazali pa bi bil uporaben tudi kot angleško-slovenski, nemško-slovenski in celo angleško-nemški in nemško-angleški slovar. Priprava takega slovarja pa je zahtevala bolj sistematično in po posameznih področjih metalurgije bolj uravnoteženo pripravo gradiva, zato je avtor vzel *Metalurški priručnik* kot osnovo za osnovni izbor strokovnih gesel, ki na svojih skoraj 1500 straneh zajema vso metalurgijo razen livarstva. Tako je že na tej stopnji gradivo zajemalo poleg samih metalurških izrazov še izraze mejnih strok, ki so tesno povezane z metalurgijo: mineralogije, rudarstva, strojništva, kemije, elektrotehnike ter tudi fizike, matematike, mehanike idr. Poleg tega so v slovar vključeni še nekateri izrazi iz zgodovine metalurgije, za katere je verjetno, da jih bralec sreča pri branju takih besedil. Livarske izraze pa je avtor zbral iz livarskih besedil in slovarjev.

2 Načini ureditve obstoječih metalurških strokovnih slovarjev

Ker številni dvo- in večjezični slovarji ne navajajo niti kratkih razlag ali pojasnil pri manj znanih izrazih, ampak se izrazi v posameznih jezikih le naštevajo (glej primera 1 in 2 spodaj), prihaja pri prevajanju do nedoslednosti in tudi napak, saj izrazi v različnih jezikih niso enakovredni in istopomenski. Nekateri slovarji skušajo ločevati posamezne pomene s podpičji (primera 4 in 5), drugi pa gredo še korak naprej, da s primeri v oklepajih nakazujejo pravi pomen oziroma rabo posameznega izraza (primeri 3, 4 in 5). Za primere so vzeti pomembnejši dvojezični angleško-nemški slovarji, ki obravnavajo metalurško izraze:

Primer 1: *Iron and Steel Dictionary, angleško-nemški in nemško-angleški slovar, 1962 (Stahleisen-Wörterbuch, 1962)*

adjust anpassen, ausrichten, einstellen, regeln, nachstellen

age hardening Aushärtung, Ausscheidungshärtung

air duct Lufkanal, Luftschacht, Luftweg, Luftzug

allowance *Vorgabe, Bearbeitungszugabe, Zuschlag (zu Lohn oder Zeit)*

amalgamation *Vermischung, Legierung, Vereinigung, Verschmelzung, Fusion*

Če bi prevedli nemške izraze pri angleškem adjust kot:

anpassen – prilagoditi,

ausrichten – izravnati, poravnati,

einstellen – naravnati, nastaviti,

regeln – regulirati,

nachstellen – nastaviti

ima adjust naslednje slovenske pomene: izravnati, naravnati, nastaviti, poravnati, prilagoditi, regulirati.

Izrazi so si sicer podobni, toda kateri je ustrezen v določenem sobesedilu?

Pri tem pa se je treba zavedati, da se za pomen naravnati npr. uro ali nastaviti npr. žago v angleščini ne uporablja »adjust« ampak »set«. Nadalje ima nemški izraz »einstellen« še pomen *ustaviti*, npr. motor, za kar se v angleščini uporablja »stop«, ali npr. metalurško peč, za kar se v angleščini uporablja »shut down«.

Za angleški izraz age hardening pomeni nemška beseda »Aushärtung« otrditev, utr-ditev, tj. napraviti trdo, npr. jeklo, nemška beseda »Ausscheidungshärtung« pa izločevalno utrjevanje, za kar je strokovno ustrežnejši angleški izraz »precipitation hardening«. Za utrjevanje s staranjem, kar pomeni angleški izraz »age hardening«, se uporabljata nemška izraza »Alterungshärtung« in tudi »Ausscheidungshärtung«. Ni velikih razlik, nenatančnost pa obstaja.

Pri angleški besedi allowance pa so v nemščini navedeni trije med seboj po pomenih precej različni izrazi:

Vorgabe – prednost (pri igri, v športu),

Bearbeitungszugabe – dodatek za strojno obdelavo, npr. postruženje, a je za to boljši angleški izraz »machining allowance«,

Zuschlag (zu Lohn oder Zeit) – doplačilo (Zuschlag zu Lohn), dodatek (Zuschlag zur Zeit).

Pri angleškem izrazu amalgamation pa so navedene nemške besede s pomeni:

Vermischung – zmes,

Legierung – zlitina,

Vereinigung – združitev,

Verschmelzung – stalitev, zlitina,

Fusion – zlitje, fuzija,

manjka pa najbolj uporabljan pomen: amalgamacija (Amalgamation), amalgamiranje (Amalgamierung), saj slovar razlaga le izraze iz metalurgije železa in jekla, izraz amalgamacija pa spada v metalurgijo neželeznih kovin. Koliko uporabnikov slovarja, ki niso metalurški strokovnjaki, pa to ve? Postavite se v vlogo prevajalca, ki v angleškem besedilu npr. naleti na zvezo »amalgamation of silver ores«, ki pomeni amalgamiranje srebrovih rud, tj. raztapljanje srebra v živem srebru, ki se dodaja srebrovim rudam, pa najde za angleški izraz »amalgamation« le pomene: zmes, zlitina, združitev, stalitev, zlitje, fuzija. Karkoli izbere in uporabi v prevodu, bo prevod neustrezen.

Primer 2: *De Vries, English-German Technical and Engineering Dictionary, 1954 (De Vries, 1954)*

adjust abrichten, abgleichen, abgreifen, abschirarmen, adjustieren, anhalten, anordnen, anpassen, arretieren, ausgleichen, ausrichten, berichtigen, bremsen, eichen, einpassen, einregeln, einregulieren, einrichten, einstellen, feinstellen, festhalten, festlegen, feststellen, herrichten, justieren, kompressieren, nachregulieren, nachstellen, orientieren, passen, regeln, regulieren, richten, sperren, stellen, umstellen, unterlegen, verstellen, visieren, zurechtmachen, zurichten, zusammenpassen

age-hardening Altershärtung, Alterungshärtung, Anlassen, Aushärtung, Ausscheidungshärtung, Veredeln, Vergüten, Vergütung, Zeithärtung

air duct Luftkanal, Luftzug, Lutte, Rauchkanal, Windsegel

allowance Ablass, Abschlag, Bewilligung, Berücksichtigung, Einräumung, Entschädigung, Erlass, Erlaubnis, Entmässigung, Gebührenermässigung, Gebühreennachlass, Gehalt, Genehmigung, Preisnachlass, Spielraum, Toleranz, Vergünstigung, Vergütung, Zuschuss, Zugabe, Zulage, Zollnachlass

amalgamation Amalgamierung, Vereinigung, Verquickung, Verschmelzung, Zusammenfassung, Zusammenschluss

Ta slovar torej navaja še več nemških izrazov za posamezen angleški izraz in uporabnik takega slovarja mora biti že zelo dober strokovnjak za posamezna področja, da izbere ustrezen izraz. Tak slovar ni uporaben za splošnega tehniškega prevajalca.

Primer 3: *Goetzel, Dictionary of Materials and Process Engineering, English-German, 1995 (Goetzel, 1995)*

adjust anpassen, anstellen (Walztechnik), einstellen, regeln

age-hardening Alterung (Leichtmetall), Ausscheidungshärtung (Stahl), Festigkeitszunahme (Beton), Vergütung

air duct Luftkanal oder Luftleitung

allowance Abmasszugabe, (Bearbeitung, Zugabe, Erteilung (Patent), Vergütung, Vorgabe, Zulassung

amalgamation Amalgamierung, Vermischung

Ta primer kaže v primerjavi s prvima dvema na boljše usmerjanje k ustrezni rabi izraza v tujem jeziku, ima pa še vedno pomanjkljivosti. Pri »age-hardening« (slov. utrjevanje s staranjem) navaja »Alterung«, ki v slovenščini pomeni staranje, v angleščini pa se uporablja »ageing« in omenja, da se uporablja le pri lahkih kovinah, kar naj pomeni pri zlitinah lahkih kovin, medtem ko se pri jeklih uporablja »Ausscheidungshärtung«, ki v slovenščini pomeni izločevalno utrjevanje. Res je, da se staranje in utrjevanje s staranjem v pogovoru zamenjujeta, res je tudi, da se izraza staranje in utrjevanje s staranjem uporabljata le v metalurgiji neželeznih kovin in največ pri zlitinah lahkih kovin, vendar se lahko uporabljata tudi pri zlitinah drugih neželeznih kovin. Res je tudi, da so teoretične osnove utrjevanja s staranjem in izločevalnega utrjevanja enake. Dejstvo pa je, da se je izraz utrjevanje s staranjem uveljavil v metalurgiji neželeznih kovin, izraz izločevalno utrjevanje pa v metalurgiji jekla. Zamenjava

izrazov pri prevajanju sicer ne bi povzročila bistvene pomenke razlike, bi pa pomenila nenatančnost prevoda.

Primer 4: *Stölzel, Technik-Wörterbuch Metallurgie und Giessereitechnik, 1984 (Stölzel, 1984)*

adjust justieren; einstellen, nachstellen, regulieren; verstellen; richten; anstellen (Walzen)

age-hardening Altern, Aus[scheidungs]härtung, Kaltaushärtung, Auslagerung

air duct Luftkanal, Luftschacht

allowance 1. Bearbeitungszugabe 2. Zuschlag (Lohn und Zeit)

amalgamation Amalgamierung, Amalgamation

Primer 5: *Köhler, English-German Dictionary for the Iron and Steel Industry, 1955 (Köhler, 1955)*

adjust eichen (Gewichte); einstellen (Entfernung, Abstand); richten (Schienen, Federn)

age-hardening Alterungshärtung (durch einen Alterungsprozess, der eine teilweise Umwandlung einen übersättigten festen Lösung bewirkt); Auslagern (Aluminium und seine Legierungen)

air duct Luftkanal

allowance Bearbeitungszugabe

amalgamation – nima tega izraza

Primer 4 in 5 ne odpirata nekih novih problemov, razen da npr. za angleški izraz »adjust« srečamo še dva nova nemška izraza: »justieren« in »eichen«, ki pomenita umeriti, »justieren« pa še adjustirati – ki v metalurgiji pomeni dodelati polizdelke, npr. dresirati (po ravnanju dovršilno hladno valjati z majhno redukcijo, da se dobi gladka, svetleča površina), poravnati, očistiti, obrezati ter pripraviti za uporabo in prodajo.

Že pri dvojezičnih slovarjih smo srečali težave, ki nastopajo, ker pogosto besede v posameznih jezikih nimajo čisto enakega pomena. Še večji problemi pa nastanejo pri večjezičnih slovarjih zaradi pogoste medsebojne neenakovrednosti posameznih izrazov v različnih jezikih. Tu se ne da več ločevati posameznih pomenov s podpičji.

3 Način ureditve slovensko-angleško-nemškega Tehniškega metalurškega slovarja, 1995, kot primer ureditve večjezičnega slovarja

Glede na lastne izkušnje pri uporabi večjezičnih strokovnih slovarjev in medsebojne enakovrednosti oziroma neenakovrednosti izrazov v posameznih jezikih ter da bi se v čim večji meri izognili napačni izbiri izraza v tujem jeziku, je avtor oblikoval svoj sistem razčlenjevanja gesel po različnih pomenih ali odtenkih pomenov, ker ni našel primernih zgledov v tujih slovarjih.

Slovar je sestavljen iz besedilnega dela ter slovenskega, angleškega in nemškega kazala. Besedilni del je urejen po abecedi slovenskih izrazov.

Gesla ali iztočnice so v besedilnem delu v obliki geselskih člankov, razvrščenih po abecedi in označenih s številčnimi oznakami zaradi razvrščanja in iskanja v kazalnih, kjer je dodana še črkovna oznaka, tj. črka, pri kateri se geselski članek nahaja v besedilnem delu. Vsak geselski članek obsega poleg gesla še podgesla ali podiztočnice ter strokovne zveze, vse označene z ustreznimi številčnimi oznakami.

Primer prikaza besedilnega dela za besedno družino **aluminij**:

- 62 **aluminij** -a m KEM. *Al* E aluminium A aluminum D Aluminium, n **0.1** EM. *črpanje* ~a (iz celice) E syphoning (or tapping) aluminium (from pot) D Aluminium-Absaugen, n (aus Elektrolysenzelle) **0.2** *elektrolizno pridobivanje* ~a E ~ electrowinning < *Heroult process, Hall process* D ~gewinnung durch Schmelzflußelektrolyse **0.3** *elektrolizna rafinacija* ~a E electrorefining of ~ < *Hoopes process* D Dreischichtschmelzflußelektrolyse, f, Dreischichtenelektrolyse, f **0.4** *brez* ~a E free of ~ D ~frei **0.5** *primarni* ~ E primary ~ D Hütten~
- 1 *aluminijev* -a -o adj **a** ki se nanaša na aluminij, **aa** ki je iz aluminija E aluminium D Aluminium~ **1.1** ~*bron* E ~ bronze D ~bronze, f **1.2** ~a *bronsa* (ali bronca) E ~ paint D ~farbe, f **1.3** *posebna* ~a *med* E ~brass D ~messing, n **1.4** ~ *oksid* E alumina D ~oxid, n **1.5** *ujet film* ~ega *oksida* E entrapped alumina film D eingeschlossener ~oxidfilm **1.6** ~a *pločevina* E ~ sheet D ~blech, n **1.7** *premaz iz* ~e *moke in veziva* E hydropast: trade name D * **1.8** ~ *trihidrat* > *hidrat glinice* **1.9** ~a *folija* E ~ foil D ~folie, f **1.10** ~ *nitrid* E ~ nitride D ~nitrid, n **1.11** ~a *gnetna zlitina* E ~ wrought alloy D ~knetlegierung, f **1.12** ~a *livna zlitina* E ~ casting alloy D ~gußlegierung, f **1.13** ~a *zlitina za litje v kokile* E ~ permanent-mould casting alloy D ~kokillengußlegierung, f **1.14** ~a *zlitina za tlačno litje* E aluminium-base die casting alloy D ~druckgußlegierung, f
- 2 *aluminijski* -a -o adj ki se nanaša na aluminij E aluminium D Aluminium~ **2.1** ~a *industrija* E ~ industry D ~industrie, f **2.2** ~a *elektrolizna celica* E ~ reduction cell D ~reduktionszelle, f **2.3** ~a *livarna* E ~ foundry D ~gießerei, f **2.4** ~a *pretaljevalnica* E ~ remelting plant D ~umschmelzwerk, n **2.5** ~a *sekundarna surovina* E ~ scrap D ~schrott, m **2.6** ~a *valjarna* E ~ rolling mill D ~walzwerk, n
- 3 *aluminijast* -a -o adj **a** ki je podoben aluminiju, **aa** ki se nanaša na aluminij > *aluminijev* E aluminous, aluminium D Aluminium~ **3.1** ~a *pločevina* > *aluminijeva pločevina*
- 4 *aluminiti* -im vi *prekrivati* z aluminijem E aluminise, coat with aluminium D veraluminieren > *aluminieren*
- 5 *aluminjenje* -a n posebni trgovski postopki: Al-dip, Alfin, Aludip, Alplate, Elphal, Fink, metcollising, mollerising, servarizing E aluminising, aluminium coating: special trade names: Aldip, Alfin, Aludip, Al-plate, Elphal, Fink, Metcollising, Mollerising, Servarizing D (Ver)aluminieren, n: spezielle Handelsverfahren: Al-dip, Alfin, Aludip, Alplate, Elphal, Fink, Metcollising, Mollerising, Servarizing **5.1** ~ *duralumina* E alclad process D Duralblechaluminieren, n **5.2** ~ *jekla sin. kalORIZIRANJE* **5.3** *omakalno* ~ E hot-dip ~ D Feuer~
- 6 *aluminjen* -a -o adj E aluminised, aluminium-coated D aluminisiert, veraluminiiert

V kazalnih imajo torej gesla in podgesla črkovnoštevilčne oznake:

A62 aluminij, A62.1 aluminijev, A62.1.4 aluminijev oksid itn.

oz. v angleščini:

A62 aluminium, A62.1 aluminium, A62.1.4 aluminium oxide itn.

oz. v nemščini:

A62 Aluminium, A.62.1 Aluminium-, A62.1.4 Aluminiumoxid itn.

Primer izvlečka iz angleškega kazala:

aluminate, A61.0/1

aluminise, A62.4

aluminised, A62.6

aluminising, A62.5

aluminising, hot-dip, A62.5.3

aluminium, A62.0/1/2/3

aluminium alloy, permanent mould casting, A62.1.13

aluminium-base die-casting alloy, A62.1.14

aluminium brass, A62.1.3

aluminium bronze, A62.1.1

aluminium casting alloy, A62.1.12

aluminium-coated, A62.6

aluminium electrorefining of, A62.0.3

aluminium electrowinning, A62.0.1

aluminium foil, A62.1.9

aluminium foundry, A62.2.3

aluminium industry, A62.2.1

aluminium-killed, P282.2.1

aluminium nitride, A62.1.10

aluminium paint, A62.1.2

aluminium, primary, A62.0.5

aluminium reduction cell, A62.2.2

aluminium remelting plant, A62.2.4

aluminium rolling mill, A62.2.6

aluminium scrap, A62.2.5

aluminium sheet, A62.1.6

aluminium syphoning, A62.0.1

aluminium trihydrate, H45.3.1

aluminium wrought alloy, A62.1.11

alumino-silicate brick, G57.1.5

aluminothermic, A63.1

aluminothermic process, A63.1.1

aluminothermy, A63.0

aluminous, G57.1

aluminous firebrick, G57.1.1

alumosilicates, A64.0

Razlikovanje pomenov:

Če ima slovenski izraz več pomenov in so tudi izrazi v tujih jezikih med seboj različni, so ti pomeni ločeni z **a**, **b**, **c** itn.:

iztisniti • **a** *potisniti npr. iz orodja* (strokovni izraz iz preoblikovanja materialov) **angleško**: press out, **nemško**: auspressen • **b** *ožeti, iztisniti iz tube* **angleško**: squeeze out, **nemško**: ausquetschen • **c** *s silo potisniti iz* **angleško**: push out, **nemško**: ausdrücken

Če obstajajo v tujih jezikih različni izrazi za isti slovenski izraz zaradi razlik v odtenkih pomenov, so ti pomeni ločeni z **a**, **b**, **c** itn.:

peč **a** *metalurška in nemetalurška peč za visoke temperature* **angleško**: furnace, **nemško**: Ofen, **b** *nemetalurška peč za segrevanje do zmernih temperatur* **angleško**: oven, **nemško**: Ofen, **c** *sušilna ali predgrevalna peč* **angleško**: stove, **nemško**: Ofen, **d** *dolga, cevasta peč z naklonom* **angleško**: kiln, **nemško**: Rohrofen.

Brez razčlenbe bi bila ta dva primera videti:

iztisniti **angleško**: press out, push out, squeeze out, **nemško**: ausdrücken, auspressen, ausquetschen

peč **angleško**: furnace, kiln, oven, stove, **nemško**: Ofen, Rohrofen,
in bi bila izbira pravilnega izraza prepuščena dobremu strokovnemu znanju uporabnika.

Če ima slovenski izraz več odtenkov pomenov, so ti ločeni z **a**, **aa**, **aaa**. Pri tem se za vse slovenske odtenke pomenov uporablja v angleščini oz. nemščini isti izraz:

aluminijev a *ki se nanaša na aluminij*, **aa** *ki je iz aluminija* **angleško**: aluminium
nemško: Aluminium~

Ostale informacije, ki jih nudi slovar:

Gesla in podgesla so opremljena z naglasi in imajo zaglavja, ki sestojijo iz latinskega (da je uporaben tudi za tuje uporabnike) slovničnega kvalifikatorja za spol ali besedotvornega kvalifikatorja, navedbe izgovora, če se ta razlikuje od zapisa, ter strokovnega kvalifikatorja, ki metalurške izraze uvršča v strokovna področja, nemetalurške izraze pa v stroke. Pri manj znanih izrazih sledi zaglavju razlaga gesla ali le pojasnilo, ki pa ima predvsem namen usmeriti uporabnika k pravilni izbiri tujega izraza:

- **carnotit** -a [karnotit] m MIN. (= mineralogija) *uranov vanadat*
- **hidrometalurgija** -e f (femininum = ženski spol) *pridobivanje kovin iz raztopin*
- **prebijati** -am vi (verbum imperfectum = nedovršni glagol) TP. (= tehnologija preoblikovanja) *z udarci delati luknje*

Slovar navaja tudi sopomenke (sinonime) in protipomenke (antonime) ter ima tudi normativno usmerjanje k boljšemu oziroma označuje manj ustrezno:

- **prebitek** -tka m > (= bolje:) *presežek*
- **brežšiven** -vna -o adj (*adjectivum* = pridevnik) > *iz celega, enovit*
- **absorbirnost** -i f > *absorptivnost, sin. vpojnost*

Tuji ustrezniki so dejansko označeni s kvalifikatorji, in sicer z **E** za angleško, **D** za nemško, če pa obstaja ameriški izraz, ki je različen od angleškega, je ta označen z **A**:

- **aluminij** -a m **E** aluminium, **A** aluminum, **D** Aluminium
- **forma** -e f LIV. (= livarstvo) **E** mould, **A** mold, **D** Form, Giessform

Enako velja za avstrijski (**Oe**) oziroma švicarski (**CH**) izraz, ki je različen od nemškega.

4 Sklepi

Avtor je na primeru petih tujih dvojezičnih terminoloških slovarjev pokazal slabosti slovarjev pri usmerjanju k pravilni rabi tujih ustreznikov. Številni izrazi v posameznem jeziku namreč nimajo čisto enakovrednih ustreznikov v drugem jeziku, posebno še, če ima izraz po več pomenov.

Pri trijezičnem slovarju, kakršen je *Tehniški metalurški slovensko-angleško-nemški slovar*, pa se tovrstne težave še stopnjujejo. Za ustrezno usmerjanje k pravilni rabi posameznih tujih ustreznikov je avtor slovarja uporabil lasten sistem ureditve slovarja. Najprej je pri redkeje uporabljanih oziroma bolj specifičnih izrazih dal kratke razlage ali pojasnila. Kadar ima slovenski izraz več pomenov in so tudi izrazi v tujih jezikih med seboj različni, so ti pomeni ločeni z **• a**, **• b**, **• c** itn. Če obstajajo v tujih jezikih različni izrazi za isti slovenski izraz zaradi razlik v odtenkih pomenov, so ti pomeni ločeni z **a**, **b**, **c** itn. Če pa ima slovenski izraz več odtenkov pomenov, so ti ločeni z **a**, **aa**, **aaa**, pri čemer se za vse slovenske odtenke pomenov uporablja v angleščini oz. nemščini isti izraz. Ves ta sistem ureditve je tudi ponazorjen s primeri iz slovarja.

Slovar je sestavljen iz besedilnega dela ter slovenskega, angleškega in nemškega kazala. Besedilni del je urejen po abecedi slovenskih izrazov. Gesla ali iztočnice so v besedilnem delu v obliki geselskih člankov, razvrščenih po abecedi, in označenih s številčnimi oznakami zaradi razvrščanja in iskanja v kazalih, kjer je dodana še črkovna oznaka, tj. črka, pri kateri je geselski članek v besedilnem delu. Vsak geselski članek obsega poleg gesla še podgesla ali podiztočnice ter strokovne zveze, vse označene z ustreznimi številčnimi oznakami. Kot primer je prikazana besedna družina *aluminij*. Prikazana je tudi ureditev kazal.

Gesla in podgesla so tudi opremljena z naglasi in imajo zaglavja, ki sestojijo iz latinskega (da je uporaben tudi za tuje uporabnike) slovničnega kvalifikatorja za spol ali besedotvornega kvalifikatorja, navedbe izgovora, če se ta razlikuje od zapisa ter strokovnega kvalifikatorja, ki metalurške izraze uvršča v strokovna področja, nemetalurške izraze pa v stroke.

Slovar navaja tudi sopomenke (sinonime) in protipomenke (antonime) ter ima tudi normativno usmerjanje k boljšemu oziroma označuje manj ustrezno.

Tuji ustrezniki so označeni z jezikovnimi kvalifikatorji, in sicer z **E** za angleško, **D** za nemško, če pa obstaja ameriški izraz, ki je različen od angleškega, je ta označen z **A**. Enako velja za avstrijski (**Oe**) oziroma švicarski (**CH**) izraz, če je ta različen od nemškega.

5 Literatura

- Louis DE VRIES, 1954: *English-German Technical and Engineering Dictionary*. New York: McGraw Hill Book Company.
- Claus K. GOETZEL, Lilo K. GOETZEL, 1995: *English-German Dictionary of Materials and Process Engineering*. Munich: Hanser Publishers.
- Eduard L. KÖHLER, 1955: *English-German and German-English Dictionary for the Iron and Steel Industry*. Wien: Springer Verlag.
- Andrej PAULIN, 1995: *Tehniški metalurški slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stahleisen-Wörterbuch* 1962. Düsseldorf Verlag Stahleisen MbH.
- Karl STÖLZEL, 1984: *Technik Wörterbuch Metallurgie und Giessereitechnik*. Berlin: VEB Verlag Technik.

SLOVENSKI JEZIKOVNI PRIROČNIK ZA TEHNIKE

SLOVENSKI JEZIKOVNI PRIROČNIK ZA TEHNIKE (A Handbook of the Slovenian Technical Language)

Andrej Šmalc*

V slovenščini se tvorijo izrazi za podobne pojme z različnimi končnicami ob isti osnovi. Ljudje, ki pišejo ali prevajajo prispevke s področja tehnike, se pri slovenskih poimenovanjih številnih pojmov večkrat srečujejo z na videz banalnimi vprašanji. Da vlada na tem področju še precejšnja zmeda, se lahko prepričamo že ob branju navodil za uporabo kakega aparata, sredstva ipd. Kaj je npr. sušilec? Gre v tem primeru za pripravo, osebo ali snov, ki suši? Kdaj tehnični in kdaj tehniški? Kdaj tehnika in kdaj tehnologija? V prispevku je na kratko predstavljen osnutek druge, popravljene in razširjene izdaje Slovenskega jezikovnega priročnika za tehnike.

In the Slovenian language, terms for similar notions are often formed from the same base with various suffixes. Writing or translating technical texts, one often encounters seemingly banal problems when trying to select the correct Slovenian term. The confusion in this field is best illustrated when glancing through technical instructions for various appliances, substances etc. What e.g. is “sušilec” (dryer)? Is it an appliance, a person, or a substance? What is the difference between “tehničen” and “tehniški” (technical/technological)? When does one use “tehnika” (technique/craft/technical goods) and when “tehnologija” (technology/engineering/technological process)? The paper briefly presents a draft of the second, revised and enlarged edition of Slovenski jezikovni priročnik za tehnike [A Handbook of the Slovenian Technical Language].

Ključne besede: Slovenski jezikovni priročnik za tehnike, prevajanje besedil s področja tehnike, slovenščina

Key words: Slovenski jezikovni priročnik za tehnike [A Handbook of the Slovenian Technical Language], translating technical texts, Slovenian language

Namen slehernega jezika je medsebojno sporazumevanje in tako je tudi tehniški jezik namenjen za komuniciranje med strokovnjaki posameznega tehniškega področja. Da pri tem ne bi prihajalo do napak, ki so lahko včasih tudi usodne, mora biti tehniški jezik karseda nedvoumen, tako da je sporočilo, ki ga posreduje, popolnoma jasno. To pa pomeni, da morajo biti tehniški izrazi, če se le da, enopomenski. Žal pa to pogosto ni povsem združljivo s tistim, kar si predstavljamo pod lepoto jezika ali slikovitostjo izražanja, zato je tehniški jezik prej suhoparen kot ne oziroma, kot tudi pravijo, njegova entropija mora biti kar se da majhna.

S tem namenom je skupina strokovnjakov z različnih področij tehnike v sodelovanju s slavisti že leta 1969 izdala prvi Slovenski jezikovni priročnik za tehnike. Ta priročnik naj bi bil v pomoč še zlasti tistim strokovnjakom, ki na področju terminologije v svoji stroki orjejo ledino. Prva izdaja priročnika je seveda že zdavnaj pošla, zato pripravlja Tehniška termino-

* Vogelna 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

loška komisija novo. Ta bo posodobljena in v marsičem razširjena ter prilagojena potrebam današnjega časa. Napredek tehnike je čedalje hitrejši, z njim pa je žal čedalje večji tudi prodor tujih, zlasti angleških izrazov v slovenski tehniški jezik. Zlasti te naj bi čimprej – še preden se zakoreninijo – v največji možni meri nadomestili domači izrazi. Pri tem pa je potrebna določena mera preudarnosti. Nasilno slovenjenje tujih izposojenk, še preden pridejo v splošno rabo, lahko po eni strani privede do neustreznih ali vsaj nenavadnih poimenovanj, ki jih je kasneje še težje nadomestiti z ustreznjšimi, po drugi strani pa je včasih tudi povsem odveč, saj pri današnjem, čedalje hitrejšem razvoju tehnike posamezni izdelki kmalu zastarijo in pridejo s svojimi imeni vred iz rabe, še preden bi se utegnili zakoreniniti in podomačiti. Na to opozarja tudi stavek iz uvoda k izdaji iz leta 1969, ki zadeva bistvo tehniškega jezika:

»... natančno izražanje dajemo na prvo mesto, ker mislimo, da je zmeda pojmov nevarnejša od jezikovne pomanjkljivosti, zato prepuščamo na področju novih tehnoloških vej in tehničnih sistemov prednost tujkam vse dotlej, dokler ne bomo domačih izrazov za določene nove pomene dodobra utrdili.«

V nasprotju z izposojenkami iz živih jezikov, predvsem iz angleščine, za katere si prizadevamo najti ustrezne slovenske izraze, pa so tujke iz neživih jezikov – to velja tudi za druge jezike – v večini primerov dobile čisto določen, ožji pomen in so tudi v slovenščini del splošnega besednega zaklada, s tem pa še zlasti v tehniki nenadomestljive. Kot tujke so mišljene besede, ki so jih tudi drugi jeziki privzeli iz neživih jezikov in jih vsak po svoje prilagodili. V tem smislu je treba razumeti tudi zapis Antona Janežiča ob izidu prve številke Slovenskega glasnika leta 1858 – »imen novoskovanih se varimo, rajši se deržimo splošnoevropskih«.

Seveda ni upravičena niti raba nepotrebnih tujk, za katere imamo povsem enakovredne slovenske izraze, niti pretiran purizem, ki bi pomenil siromašenje tehniškega besednega zaklada in s tem tudi slovenskega jezika.

Vsebina priročnika je razdeljena podobno kot v prvi izdaji, s tem da je gradivo izpopolnjeno z novimi zgledi in da je namesto prejšnje razdelitve z rimskimi in arabskimi številkami ter črkami vpeljan preglednejši decimalni sistem:

- 1 Uvod
- 2 Domače besedotvorje
- 3 Tujke v slovenskem besedilu
- 4 Pravilna raba nekaterih ključnih izrazov v tehniki
- 5 Uporaba ločil, matematičnih in drugih znakov
- 6 Navodila za slog in nekaj skladnje
- 7 Navodila za oblikovanje pisnih prispevkov
- 8 Navodila avtorjem za pripravo predavanj
- 9 Mednarodni znaki za korekture
- 10 Sklepna beseda

V poglavju 1 je podan splošen uvod k priročniku. V poglavju 2 (*Domače besedotvorje*) so na začetku podpoglavij 2.1 *Samostalniki*, 2.2 *Pridevniki* in 2.3 *Sestavljenke s pripinami* na novo dodane preglednice, v katerih je podan pregled samostalniških in pridevniških končnih oziroma predložnih in prislovnih predpon v sestavljenkah po njihovem pomenu (v abecednem redu) in z navedbo točke, kjer je posamezna končnica oziroma predpona podrobneje obdelana. Namen teh preglednic je olajšati tvorjenje sistemskih slovenskih izrazov za nove pojme. Primeri pregledov končnic oziroma predpon so podani v preglednicah 1–4.

Preglednica 1: Primer pregleda samostalniških končnic po njihovem pomenu (del preglednice)

Pomen	Končnica	Točka
aparati	-ik	2.1.1.3
dejanja	-nja	2.1.4.6
	-nje	2.1.4.7
	-tev	2.1.4.9
	-tje	2.1.4.7
dejanja ali učinki dejanj	-ava	2.1.4.2
dejavnost	-stvo, -štvo	2.1.4.8
delavnice	-arna	2.1.5.1
deli naprav (bistveni)	-lo	2.1.1.2
kraji	-išče	2.1.5.3
lastnosti	-oba	2.1.3.1
	-ost	2.1.3.2
	-ota	2.1.3.3
material (osnovni)	-ivo	2.1.2.7
naprave	-ik	2.1.1.3
	-ka	2.1.1.5
...		

Preglednica 2: Primer pregleda pridevniških končnic po njihovem pomenu (del preglednice)

Pomen	Končnica	Točka
funkcionalnost	-alen,	2.2.3.1
	-en (izg. - <i>ǫn</i>),	2.2.3.2
	-ilen	2.2.3.1
izvor	-alen	2.2.3.1
	-ilen	2.2.3.1
	-en (izg. - <i>ǫn</i>)	2.2.3.2
	-ičen	2.2.3.3
	-it	2.2.3.4
	-ji	2.2.3.5
	-nčen	2.2.3.6
	-ovski	2.2.3.7
-ski, -ški	2.2.3.8	
lastnost	-av	2.2.2.1
	-en (izg. - <i>ǫn</i>)	2.2.2.2
	-iv	2.2.2.1
	-ljiv	2.2.2.3
	-oven	2.2.2.4
...		

Preglednica 3: Primer pregleda predložnih predpon v sestavljenkah po njihovem pomenu (del preglednice)

Pomen	Predpona	Točka
bližanje k čemu	pri-	2.3.2.19.1
časovna vezanost – davnina – hkratnost, vzporednost – predhodnost	pra- so- pred-	2.3.2.15 2.3.2.24 2.3.2.17.2
čezmernost	čez-	2.3.2.2
dejanje – dokončanje ali poglobitev – dovršenost, usmerjenost na kaj – dovršitev – nedokončano, komaj začeto – rezultat po končanem – večkratno dogajanje na raznih krajih – začetek – začeto ali nepopolno dovršeno – začeto in končano	za- po- iz- na- po- se- (s-, z-) u- pri- iz- po- vz- za- na- pre-	2.3.2.28.6 2.3.2.13.1 2.3.2.4.2 2.3.2.7.2 2.3.2.13.1 2.3.2.23.3 2.3.2.25.2 2.3.2.19.4 2.3.2.4.3 2.3.2.13.2 2.3.2.27 2.3.2.28.5 2.3.2.7.3 2.3.2.16.6
dodajanje	pri-	2.3.2.19.3
dogajanje – dopolnitev, meja oziroma konec – kasnejše – okoli česa oziroma ob čem	do- po- o- ob-	2.3.2.3 2.3.2.13.3 2.3.2.9.1 2.3.2.10
...		

Preglednica 4: Primer pregleda prislovnih predpon v sestavljenkah po njihovem pomenu (del preglednice)

Pomen	Predpona	Točka
delovanje – samo od sebe	samo-	2.3.3.17
dolžina – majhna – velika	kratko- dolgo-	2.3.3.7 2.3.3.1
gibanje – navzdol	niz-	2.3.3.11
globina – majhna – velika	globoko- plitvo-	2.3.3.4 2.3.3.14

hitrost – majhna – velika	počasno- hitro-	2.3.3.15 2.3.3.6
širina – majhna – velika	ozko- široko-	2.3.3.13 2.3.3.20
številnost – večja	več	2.3.3.21
...		

Na koncu vsakega podpoglavja je podan ustrezen abecedno urejen pregled končnic oziroma predpon, njihov pomen in točka, v kateri so podrobno obdelane. Primer takega pregleda je podan v preglednici 5.

Preglednica 5: Primer pregleda samostalniških končnic (del preglednice)

Končnica	Pomen	Točka
-a	stvari snovi opravila miselne besede	2.1.1.1 2.1.2.1 2.1.4.1 2.1.7.1
-ač (-ačka, -ačica)	osebe	2.1.6.1
-alo	posredovalne snovi stvari	2.1.2.2 2.1.1.2
-ar (-arka, -arica)	osebe	2.1.6.2
-arna	delavnice	2.1.5.1
-ava	dejanja ali učinki dejanj	2.1.4.2
-ba	učinki dejanj	2.1.4.3
-ec	osebe snovi	2.1.6.3 2.1.2.3
...		

Da bi bil priročnik karseda pregleden in jasen, so tudi posamezne točke, v katerih so z gledi podrobno obravnavane posamezne končnice oziroma predpone, podane v obliki preglednic. Primer take obdelave je prikazan v preglednici 6.

Preglednica 6: Primeri domačih samostalnikov s končnico -a (oziroma -ica)

-a (sáma zaznamuje ž. sp.)		-ica (daje manjšalni pomen)
kotva	pipa	grebljica
koza	preklada	lopatica
lesa	prepona	mizica
mreža	prestava	mrežica
mufa	priprava	tuljavica
natega	prižema	zankica
		puša
		skoba
		tuljava
		zagozda
		zavora

Na podoben način so obravnavane končnice pridevnikov in sestavljenk s predponami.

Poglavje 3 (*Tujke v slovenskem besedilu*) je obdelano na enak način, hkrati pa je razširjeno, še zlasti velja to za podpoglavje 3.6 *Imena fizikalnih veličin in njihovih enot*, ki so usklajena z najnovejšim slovenskim standardom, 3.7 *Imena kemijskih elementov in spojin*, ki so usklajena z veljavno slovensko kemijsko nomenklaturou, ter podpoglavje 3.9 *Imena tovarniških izdelkov*. Zamenjan je tudi vrstni red podpoglavij, tako da je analogen vrstnemu redu v poglavju *Domače besedotvorje*. V preglednici 7 je podan primer obravnave tujih samostalnikov.

Preglednica 7: Primer obravnave tujih samostalniških izposojenk: imena s končnico -a – končnica pri tujih samostalnikih ž. sp. na -a v *lat.*, ki je dala v *franc.* in *nem.* -e

ampula	fontana	mufa
antena	kapilara	pipeta
armatura	katoda	prizma
bireta	kolona	retorta
bomba	lamela	sirena
centrifuga	libela	
dioda	lupa	

Priročniku je dodano še novo poglavje 4 *Pravilna raba nekaterih ključnih besed*. V podpoglavju 4.1 *Izvedenke iz istega glagola* sta s preglednico na nekaj primerih nazorno prikazana pomen in pravilna, sistemska raba nekaterih samostalniških in pridevniških končnic ter predložnih predpon v sestavljenkah. Raba samostalniških in pridevniških končnic ter predpon v sestavljenkah je prikazana na primerih glagolov *mešati* in *sušiti* v preglednicah 8–10.

Preglednica 8: Primer samostalniških končnic po pomenu in uporabi (del preglednice)

SAMOSTALNIKI			GLAGOL	
Končnica	Zap. št.	Pojem	mešati	sušiti
-alo, -ilo	2.1.1.2	bistveni del naprave	mešalo	sušilo
	2.1.2.2	posredovalne snovi		sušilo
-ec	2.1.6.3	delujoča oseba	mešalec	sušilec
-ica	2.1.1.3	naprava (manjša)	mešalnica	sušilnica
	2.1.5.2	prostor (zaprt)		sušilnica
-ik	2.1.1.3	naprava (večja)	mešalnik	sušilnik
-ina	2.1.2.6	snov		sušina
-išče	2.1.5.3	prostor (na prostem)	mešališče	
-ivo	2.1.2.7	osnovni material, učinkovina		sušivo
-ka	2.1.1.5	priprava, orodje	(mešalka)	
-ost	2.1.3.2	lastnost	mešalnost	sušilnost
-nje/-tje	2.1.4.7	dejanje	mešanje	sušenje

Iz preglednice 8 se vidi, da pomeni npr. samostalniška končnica *-nje* delo oziroma dejavnost (*mešanje, sušenje* ipd.), končnica *-ik* napravo ali stroj za opravljanje takega dela (*mešalnik, sušilnik* ipd.), končnica *-lo* bistveni del take naprave, orodje, pripravo (*mešalo, sušilo* ipd.), končnica *-ec* osebo, ki se ukvarja s tem delom (*mešalec, sušilec* ipd.), končnica *-ica* prostor, kjer se to delo opravlja (npr. *mešalnica, sušilnica*). Glede na to bomo tudi napravo, ki nam pozimi vzdržuje primerno relativno vlažnost v stanovanju, pravilno imenovali *vlažilnik zraka* in ne *vlažilec*, fen, s katerim si sušimo lase po umivanju glave, bomo slovensko imenovali *sušilo za lase* in ne *sušilec*, moko bomo z rumenjaki umešali z *ročnim mešalnikom* in ne z *mešalcem* itd. Pač pa je *vlažilec* delavec, ki vlaži npr. tobak, *sušilec* delavec, ki suši npr. les, *mešalec* delavec, ki meša npr. barve, itd.

Preglednica 9: Primer pridevniških končnic po pomenu in uporabi (del preglednice)

PRIDEVNIKI			GLAGOL	
Končnica	Zap. št.	Pomen	mešati	sušiti
-alen	2.2.4.1	namen ali funkcionalnost	mešalen	
-ilen	2.2.4.3	namen ali funkcionalnost		sušilen
-ljiv	2.2.2.3	lastnost, sposobnost, stanje	mešljiv	sušljiv

Iz preglednice 9 se vidi, da pridevniška končnica *-ljiv* označuje možnost (npr. *mešljive tekočine*, torej tiste, ki se med seboj mešajo), končnica *-alen* (oziroma *-ilen*) pa označuje namen oziroma funkcionalnost (npr. *mešalen*, ki se na splošno nanaša na mešanje: *mešalna miza, mešalno razmerje*).

Preglednica 10: Primer preglednice predpon v sestavljenkah po pomenu in uporabi (del preglednice)

SESTAVLJENKE S PREDPONAMI			GLAGOL	
Predpona	Zap. št.	Pomen	mešati	sušiti
iz-	2.3.2.4.1	dovršitev dejanja		izsušiti
na-	2.3.2.7.1	dogajanje na površju	namešati	nasušiti
	2.3.2.7.2	dovršitev dejanja		
	2.3.2.7.3	začeto, nepopolno dovršeno dejanje		
o-	2.3.2.9.2	dosežen dokončni učinek		osušiti
po-	2.3.2.13.1	dovršenost dejanja	pomešati	posušiti
pod-	2.3.2.14.2	nižja stopnja		
pre-	2.3.2.16.1	preureditev, gibanje v prostoru	premešati	
	2.3.2.16.5 2.3.2.16.6	prekrivanje trajanje v času	premešati	presušiti
pred-	2.3.2.17.2	časovno pred čim		
pri-	2.3.2.19.3	dodajanje	primešati	prisušiti (se)

raz-	2.3.2.22.1	ločitev	razmešati	razsušiti (se)
	2.3.2.22.2	razširitev	razmešati	
s-, z-	2.3.2.23.3	dovršitev	zmešati	
v-	2.3.2.26	gibanje v kaj	vmešati	
za-	2.3.2.28.3	odklon od prave poti	zamešati	zasušiti (se)
	2.3.2.28.6	dokončanje, poglobitev	zamešati	

Kot je razvidno iz preglednice 10, imajo v sestavljenkah z istim glagolom posamezne predpone naslednji pomen: predpona *na-* pomeni dovršitev dejanja (npr. *namešati*), predpona *po-* dovršenost dejanja (npr. *pomešati*), predpona *pre-* preureditev, gibanje v prostoru, trajanje v času (npr. *premešati*), predpona *pri-* dodajanje (npr. *primešati*), predpona *raz-* ločitev (npr. *razmešati emulzijo*, da se loči na sestavine) ali razširitev v prostoru (*razmešati barvo v razredčilu*), predpona *z-* dovršitev (*zmešati*), predpona *v-* pa gibanje v kaj (npr. *vmešati*) itd.

Včasih ima ista končnica več pomenov. Tako npr. lahko končnica *-alo* oz. *-ilo* pri imenih za stvari pomeni bistveni del naprave ali stroja (npr. *mešalo*, *navijalo*), lahko tudi orodje ali pripravo (npr. *držalo*, *spajkalo*), pri snovnih imenih pa posredovalno snov (npr. *mehčalo*, *barvilo*, *lužilo*), vendar je zaradi spremljajočega sobesedila zamenjava pojma komajda mogoča. Vzemimo za primer *utrjevalo*. Če je v sobesedilu beseda npr. o ribarjenju, potem je jasno, da gre za pripravo, s katero se pritrudi navijalno kolesce na ribiško palico, če pa je govor o pričeskah, je očitno, da gre za sredstvo, s katerim se utrdi pričeska. Podobno velja za predpone v sestavljenkah. Tako lahko predpona *raz-* pomeni ločitev (npr. *razmešati emulzijo*, tj. ločiti jo na posamezne faze, kot sta olje in voda) ali pa razširitev (npr. *razmešati barvo v topilu*, tj. razpustiti jo).

Podpoglavje 4.2 *Podobni izrazi z različnim pomenom* obravnava nekatere skupine podobnih izrazov, ki pa imajo bolj ali manj izrazite pomenske odtenke in se pogosto napačno rabijo. Tako npr. govorimo o *tehnični rešitvi problema*, vendar o *tehniških vedah*, o *fluorescentnih snoveh* (ki fluorescirajo), vendar o *fluorescenčnih svetilkah* (ki pri svojem delovanju izkoriščajo pojav fluorescence), *genski tehniki* (ki se nanaša na gene), in ne o *genetskem inženiringu*, pač pa govorimo o *genetskem institutu*, saj gre tu za institut za genetiko, nadalje o *reaktivnih snoveh* (ki zlahka reagirajo), vendar o *reakcijskem letalu*, ki izkorišča za pogon reakcijsko silo, nadalje o *tehnikih dela*, vendar o *tehnologiji proizvodnje* ipd. Ob posameznih pojmihi so podane razlage in zgledi, ki naj usmerjajo k pravilni rabi.

V nasprotju s tem obravnava podpoglavje 4.3 *Različni izrazi s podobnim pomenom* skupine različnih izrazov, ki imajo podoben pomen, vendar se pogosto neustrezno rabijo. Taki izrazi so npr. *aparat – aparatura – instrument – priprava – naprava – stroj – postroj*. Tudi tu je ob vsakem pojmu podana ustrezna razlaga in zgledi, ki naj olajšajo pravilno izbiro izraza v danem primeru.

Podpoglavje 4.4 *Pridevniki za izražanje velikosti in vrednosti fizikalnih veličin* obravnava pravilno rabo tovrstnih pridevnikov v zvezi s posameznimi fizikalnimi veličinami. Za lažjo izbiro ustreznega pridevnika v zvezi s posameznimi veličinami je podana vrsta zgledov. Tako bomo govorili o *veliki masi*, o *šibkem* (tudi *majhnem*) *električnem toku*, o *visoki temperaturi* ipd.

V podpoglavju 4.5 *Prislovne predpone za izražanje velikosti, vrednosti in obsega* je beseda o pravilni rabi prislovnih predpon, ki izražajo velikost, vrednost ali obseg: dolgo- – kratko-, globoko- – plitvo-, grobo- – drobno- – fino-, hitro- – počasi-, veliko- – malo-, visoko-

– nisko-. Tudi v teh primerih večkrat prihaja do napačne rabe, največkrat v tem smislu, da se sicer samostalniške predpone vežejo s pridevniki. Do tega prihaja zlasti v zadnjih dveh primerih. Tako je npr. za porcelan z majhnim deležem alkalij pogosta (napačna) raba izraza (*maloalkalni porcelan* namesto pravilnega *maloalkalijski porcelan* (po zgledu *maloogljivo jeklo*, tj. jeklo z malo ogljika). Iz izraza *maloalkalen* bi navsezadnje lahko kdo sklepal, da gre za porcelan, ki je pač nekoliko lužnat. Iz istega razloga sta napačna tudi izraza *visokovreden* (pravilno *visokokvaliteten* ali *visokokakovosten*) in *visokozmogljiv* namesto *visokozmogljivo-sten* (npr. *visokozmogljivostna vlakna*, tj. vlakna z visoko zmogljivostjo, ki izpolnjujejo nekatere posebne zahteve, npr. glede trdnosti, obrabljivosti).

Novo je tudi poglavje 5 *Raba nekaterih ločil in drugih znakov*. Podpoglavje 5.1 *Ločila* obravnava primere neskladenske rabe nekaterih ločil v tehničnih besedilih, kemijskih formulah ipd.: npr. kdaj pišemo navadno piko in kdaj poldvignjeno, kdaj rabimo pomišljaj in kdaj vezaj, kdaj pišemo pomišljaj stično in kdaj nestično itd.

Podpoglavje 5.2 *Osnovni matematični in nekateri drugi znaki* pa obravnava rabo tovrstnih znakov: npr. da pišemo matematični znak minus z znakom za pomišljaj in ne z znakom za vezaj, kdaj ga pišemo stično in kdaj nestično, kdaj v kemiji uporabljamo enojno puščico in kdaj enojno obojesmerno puščico s po dvema zalustma, kdaj pa dvojno obojesmerno puščico s po eno zalustjo itd.

Poglavje 6 *Navodila za slog in nekaj skladnje* ostaja bolj ali manj nespremenjeno, medtem ko obravnava poglavje 7 *Oblikovanje pisnih prispevkov* le splošna načela za pisanje prispevkov, saj postavlja vsaka strokovna ali znanstvena revija oziroma časopis glede tega navadno svoje zahteve, ki jih mora avtor pri oblikovanju prispevka upoštevati. Podobno velja tudi za poglavje 8 *Navodila za pripravo predavanj*, kjer so prav tako podana le splošna načela. Ohranjeni sta tudi poglavje 9 *Mednarodni znaki za korekture* in poglavje 10 *Sklepna beseda*.

Literatura

Slovenski jezikovni priročnik za tehnike, 1969. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije.

Slovenski pravopis. 2001, Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1970–1991. Ljubljana: DZS.

Splošni tehniški slovar I in II, 1978, 1982. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije.

Veliki slovar tujk, 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Milena HAJNŠEK - HOLZ, Primož JAKOPIN, 1996: *Odzadnji slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Slovenski standard SIST ISO 31–0, Veličine in enote.

IUPAC Nomenklatura anorganske kemije, 1986. Franc LAZARINI, Andrej ŠMALC, ur. Ljubljana: DZS.

PISANJE IMEN ENOT FIZIKALNIH VELIČIN IN KEMIJSKIH ELEMENTOV

THE SPELLING OF SI UNITS IN SLOVENIAN

Peter Glavič*

Prispevek obravnava dva problema pri pisanju imen enot fizikalnih veličin. Prvi je izbira med izvornim in podomačenim pisanjem enot, poimenovanih po velikih znanstvenikih. Pravila Slovenskega pravopisa (SP, 168) med drugimi izjemami dovoljujejo izvorno pisavo za večino imen za vozila in za enote, npr. pascal. Slovarki del SP dosledno zanika to pravilo in daje prednost podomačenim imenom, čeprav se v praksi za 95 % imen uporabljajo izvorna. Pričakujemo spoštovanje Pravil SP. Naslednji problem je pisanje zmnožkov enot z besedo krat. Tako pisanje in izgovarjava sta nerodna in ju sicer opuščamo (npr. deset metrov, pet odstotkov), zato predlagamo, da bi se tudi v tem primeru dovolil krajši način izražanja, npr. newton meter.

The paper points out two problems of spelling SI units in Slovenian. The first one is the oscillation between the etymologic and Slovenicized writing of units derived from proper names (e.g. "pascal" vs. "paskal"). The 168 Rules section of the Slovenian Orthography (Slovenski pravopis, Pravila 168) rigorously writes these names etymologically while the dictionary, part of the same work (Slovenski pravopis, Slovar) strictly adheres to the phonetic writing of proper names – although the etymologic writing is practiced in 95 % of all cases. The rules of the Slovenian Orthography are to be considered the working standard. The second problem is the writing of units formed from other units by multiplication, e.g. "newton meter" (newton metre) vs. "newton krat meter" (newton multiplied by metre). International practice allows the awkward word "krat" (multiplied by) to be omitted, and the paper proposes the same for the Slovenian language. The proposal is supported by the usual omission of this word in other cases (e.g. ten meters, five percent).

Ključne besede: imena, simboli, enote, kemijski elementi, fizikalne veličine

Key words: names, symbols, units, chemical elements, physical quantities

V Sloveniji že nekaj časa tli spor o tem, kako naj se pišejo imena enot fizikalnih veličin in kemijskih elementov, ki so poimenovani po velikih znanstvenikih (izpriimkovne enote in elementi). Tehniška komisija (Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti) zagovarja izvorno poimenovanje (*newton, joule, einsteinij*), uredniški odbor komisije za slovarski del Slovenskega pravopisa pa je udejanil podomačeno pisanje (*njuton, džul, ajnštajnij*).

* Univerza v Mariboru, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo, Smetanova ul. 17, 2000 Maribor, Slovenija

Pisanje iz priimkov izpeljanih imen fizikalnih veličin

Pravila Slovenskega pravopisa

Slovenski pravopis v *Pravilih*, §1014 (SP: 120), piše o tvorjenkah iz tujih lastnih imen: »Načeloma samo po domače pišemo občna imena, nastala iz lastnih: rentgen, dizel, vat, om.« V §164 (ibid.: 23) navaja o pisanju prevzetih besed podobno: »Večino prevzetih občnih besed pri nas domačimo pisno /.../«, vendar v §168 omenja posebnosti: »Izvirno pisavo ohranijo le nekatere kategorije prevzetih besed: /.../ večina imen za vozila ali za nekatere tehnične predmete ipd.: *volkswagen*, *peugeot*, /.../, *pascal*. Tudi take besede s časom navadno prevzamejo domačo slovensko pisavo po slovenskem izgovoru, npr. *džul*, *folksvagen*, /.../, *paskal*.«

Uredniški odbor (komisije za slovarski del Slovenskega pravopisa) je za pisanje izpriimkovnih enot in elementov postavil pet izoblikovanih načel (Toporišič 2001):

- kar so podomačili že prejšnji pravopisi (do SP 1962), naj ima samo podomačeno obliko (npr. *henri*, *vat*, *amper*);
- tisto, česar SP 1962 še ni pisno podomačil, dobi poleg tujega zapisa prednostno (priporočeno) podomačeno dvojnico (npr. *veber*, *kiri*);
- tisto, česar SP 1962 še ni evidentiral, dobi dvojnici s priporočeno podomačeno iztočnico (npr. *paskal*, *kilobajt*, *ajnstajnij*).

Uredniški odbor je v primeru vozil ponekod spoštoval §168 *Pravil* glede izvirnega pisanja izpriimkovnih znamk (*chrysler*, *nissan*, *peugeot*, *renault*, *toyota*), drugje pa ne (*džip*, *folksvagen* – prednostno pred *volkswagen*). V primeru enot fizikalnih veličin (*pascal*) in kemijskih elementov ga dosledno ni upošteval. Prav tako ni upošteval mednarodno dogovorjene časovne postopnosti zamenjave imen, npr. *newtona* z *njutomom*:

newton, *njuton*,
njuton, *newton*,
njuton.

Med posameznima stopnjama pri standardih ISO navadno mine okoli 10 let.

Slovar slovenskega knjižnega jezika

Slovar slovenskega knjižnega jezika, SSKJ (1994), prikazuje prakso pisanja v obdobju 1945 do 1990. Od imen enot in elementov v SSKJ:

- ni imen za enoti gray, sievert in elemente bohrij, hassij, meitnerij, rutherfordij, seaborgij;
- samo izvirno pisavo navaja pri enotah: coulomb, henry, joule, weber in elementu einsteinij;
- izvirni pisavi daje prednost pri enotah: bequerel, hertz, newton, ohm, pascal, siemens in elementih: curij, lawrencij;
- prednostno podomačeno pisavo ima enota vat (tudi watt);
- podomačeno se pišeta enoti: *amper* in *volt*.

Pri 6 enotah je torej v rabi samo izvirna pisava, pri nadaljnjih 6 je izvirna pisava prednostna in samo pri eni enoti ima prednost podomačena enota (gre za *vat*, ki je največkrat

uporabljen pridevniško: *60-vatna žarnica, kilovatna ura* – bolje *žarnica z močjo 60 W, kilovat ura* oziroma *kilowatt ura*). Da je izvirna pisava še vedno splošno uveljavljena, je potrdila anketa, ki je bila leta 2000 opravljena na tehniških fakultetah Univerze v Mariboru. Kar 94 od 95 anketiranih uporablja izvirno pisavo: 90 se jih ne strinja s podomačeno pisavo, 4 je vseeno, kako bodo pisali. Številna strokovna društva (medicincev, farmacevtov, strojnikov, elektrotehnikov, kemikov, fizikov in matematikov) so podprla izvirno pisavo.

Andrej Šmalc je kot član Tehniške komisije pripravil pregled ustaljene pisave tujk iz SSKJ. Ugotovil je, da podomačenje ni odvisno od časa, temveč od razširjenosti rabe; tako se npr. beseda *gentleman* piše samo izvirno, beseda *žandar* samo podomačeno, na oba načina beseda *gigolo* in *žigolo*. Imena strojev (*bager, kiper*), aparatov (akronima: *laser, radar*), tudi izpeljanke iz priimkov (*bazedovka* po Basedowu, *erlenmajerica* po Erlenmeyerju) se skoraj vedno pišejo podomačeno. Pač pa se imena vozil, ne glede na izvor (iz priimkov, npr. *peugeot*, ali iz drugih korenov, npr. *jeep*), pišejo praktično samo izvirno. Isto velja za imena enot, izpeljana iz priimkov. Edino *kandela, luks in vat* so po frekvenci pojavljanja enakovredna tuji pisavi (*candela, lux, watt*). Podomačeno ime *amper* je splošno sprejeto, ime *vat* pa se običajno pojavlja samo v poljudni rabi. Nekatera imena se v podomačeni pisavi sploh ne pojavljajo (*coulomb, gray, henry, joule, sievert, weber*). Preostala imena in tudi njihovi pridevniki (*newtonski, ohmski*) se pišejo večinoma izvirno. Imena elementov se pišejo podomačeno, kadar izvirajo iz zemljepisnih imen; samo izvirno se pišejo takrat, kadar so poimenovana po osebah (*bohrij, curij, einsteinij, rutherfordij, seaborgij*). Ugotovitve Andreja Šmalca so skladne z zgoraj navedenimi pravopisnimi *Pravili* in izjemami pri pisanju prevzetih besed.

Nekateri slovenisti se ne strinjajo z nasilnim podomačevanjem imen enot in elementov. Ada Vidovič Muha (2003) s Filozofske fakultete npr. meni: »Podomačeni zapis enot iz lastnih imen naj velja za vse enote, ki so se kot take v rabi že uveljavile, tiste pa, ki se v rabi pogosteje pišejo nepodomačeno, naj se na silo ne podomačujejo – pri njih naj bo na prvem mestu izvirni zapis, podomačena različica pa na drugem mestu; s tem bo upoštevana raba.« Tudi Jože Toporišič meni enako (Toporišič 2001): »Ustaljena raba je zelo pomembna – če je res ustaljena; če pa ni, je naloga pravopisnega priročnika, da jo usmerja, in sicer v skladu z zgradbo jezika in slovenskim pravopisnim izročilom.«

Sklepi Tehniške komisije

Tehniška komisija je leta 1996 organizirala strokovni posvet o pisavi občnih imen, ki se izpeljujejo iz tujih lastnih imen (eponimski izrazi). Ugotovili so (*Glasnik SM* 1997: 81): »Pri jezikoslovcih se je pokazalo, da zadnja Pravila Slovenskega pravopisa za to področje dovoljujejo precejšnjo svobodo.« Jezikoslovci so menili, naj bi bila meja med strokovnim in poljudnim pisanjem fleksibilna. Andrej Paulin in Miroslav Kališnik sta predloge iz razprave strnila v naslednje (skrajšano) poročilo: »Načeloma je treba eponimske izraze pisati tako, da je viden izvirni zapis osebnega ali krajevnega imena. /.../ V učbenikih priporočamo pri prvem zapisu dodati v oglatem oklepaju tudi fonetični zapis pravilnega izgovora, npr. *newton (njuten), einsteinij (ajnštajnij, angl. instinij! – op. P. G)*. Z etimološko pisavo in zlasti z veliko začetnico (simbola) izražamo spoštovanje do oseb, ki so za znanost pomembne in ohranjamo spomin nanje. Meja med izvirnim in glasovnim zapisom besed se verjetno pomika v smeri drugega, vendar razvoja ne kaže niti zavirati niti prehitovati.« Sklep je utemeljen z dejstvom, da se npr. *henry* v podomačeni obliki (*henri*) ni uveljavil, čeprav ga je pred 41 leti izključno zapovedal *Slovenski pravopis* (1962) in ga ponovno zapoveduje sedanji (2001).

Praksa je pokazala, da pravila, ki so uveljavljena v *SP 2001*, obvezujejo lektorje in praktično izključujejo uporabo (sicer v večini primerov dovoljenih) izvornih imen. Zlasti močan je bil pritisk lektorjev na avtorje osnovnošolskih učbenikov. Ker se avtorji učbenikov fizike niso strinjali z nasilnim podomačenjem imen enot, izpeljanih iz priimkov, so se jim izogibali, npr. takole: »Enota za tlak je Pa (izg. paskal).« Da bi se izognili pritisku na avtorje naravoslovnih in tehniških besedil, je Tehniška komisija decembra 2000 sprejela sklep o pisavi imen enot v standardu *SIST ISO 31 (2003)*, *Veličine in enote*: »Pri pisavi enot, ki prihajajo iz tujih jezikov, se upoštevajo dvojnice: ob izvorni pisavi je dovoljena tudi podomačena pisava, npr.: *becquerel* in *bekernel*, *candela* in *kandela*. Dvojnice niso potrebne pri enotah, kjer je že v rabi podomačena pisava, npr. *amper*.« Tehnični odbor Slovenskega inštituta za standardizacijo se je odločil, da bo uporabljal izvorno pisavo, le pri imenih enostavnih enot bo dodajal kot dvojnico podomačen zapis iz *SP*. Na osnovi objavljenega standarda ISO 31–0 je bila izdana tudi ustrežna odredba (2001).

Prednosti izvirnega pisanja

Izvorno pisanje izpriimkovnih enot in elementov je uveljavljeno v praksi in v učbenikih, uporablja ga 99 % visokošolskih učiteljev. Mednarodni standard ISO 31–0 (1992) določa, da se simboli enot, ki so izpeljane iz lastnih imen, pišejo z veliko začetnico (A, Bq, C, F, Gy, H, Hz, J, K, N, Pa, S, Sv, V, W, Wb, Ω). Simboli so pri izvorni pisavi nedvoumno povezani z imeni enot (V za volt, W za watt, Ω za ohm). Izvirno pišejo tudi zahodnoslovanski Čehi in Slovaki ter obe naši manjšini, madžarska in italijanska – najbrž je to posledica avstro-ogrske zgodovine. Izvirni zapis olajšuje sporazumevanje z razvitejšimi narodi in razbremeni spomin učencev, dijakov, študentov in drugih uporabnikov (ohm, Ohmov, ohmski) ter omogoča jasnejše izražanje:

- v praksi so različni podomačeni zapisi imen enot, npr.: njuton, njuten in njutn na newton.
- kiríj za enoto curie (küri) oz. kírij (v *SP* je napaka v naglasu – kiríj) za element curij.

Pisanje imen sestavljenih enot

Slovenski pravopis piše imena sestavljenih enot skupaj: *ampersekunda*, *kilovatura*, *vattsekunda*, *voltamper*, *voltsekunda* (*SP 2001*: 323, 747, 1670), ne navaja primerov z več enotami in tudi ne pravil za njihovo pisanje. Skupaj jih pišejo v svojih učbenikih in priručnikih tudi slovenski fiziki – *ampersekunda*, *kilowattura*, *wattsekunda* (Brenner (prev. Strnad) 1993: 141, 157; Kladnik 1985: 87 in 1991: 38). O zahtevnejših primerih tudi fiziki ne navajajo pravil ali zgledov. Drugi viri navajajo različne vrste pisav:

- *ampersekunda* in *amper-sekunda*, *kilovatura*, *kilovat-ura* in *kilovatna ura*, *voltamper*, *voltsekunda* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1994: 13, 394, 1532);
- *amper-sekunda*, *amper-ura*, *kilowatt-ura*, *voltamper*, *voltsekunda*, *watt-sekunda* (*Splošni tehniški slovar I* 1978: 22, 449; *II* 1981: 1467, 1468, 1495);
- *amper-sekunda*, *džul na kilogram* in *kelvin* (masna toplotna kapaciteta), *džul na kelvin*

- in kilogram* (masna entropija), *kilogram-kvadratni meter*, *kilovat-ura*, *njuten-meter*, *njuten-sekunda*, *om-meter*, *om-kvadratni milimeter na meter*, *paskal-sekunda*, *vat na meter in kelvin*, *vat na (kvadratni) meter in kelvin*, *vat-sekunda* (Kraut 2001: 55 do 61);
- *amper ura*, *kilovat ura* (Naravoslovje 1996: 30, 277).

Včasih so tudi **simbole** sestavljenih enot pisali skupaj: As, kgm/s², kWh, Pas, VA, Vs, Ws. Tako še vedno pišejo Nemci v novejših izdajah slovarjev (Wahrig 1989; Duden 2000), Anglosaksonci v svojih slovarjih (McGraw-Hill 1994; Academic Press 1996) in tudi naši fiziki (Brener (prev. Strnad) 1993: 141, 157). Že deset let je to z mednarodnim standardom ISO 31 (1992) prepovedano, saj ne gre za eno enoto (»kilovatno uro, ampersko sekundo«), temveč za produkt dveh enot, ki jih moramo pisati s presledkom (A s, kg m/s², kW h, Pa s, V A, V s, W s) ali s poldvignjeno piko (·) ali s kratom (×), npr. kW · h, kW × h.

Slovenski jezikovni priročnik za tehnike (SAZU 1969: 45–46) je pisal **imena** sestavljenih enot z vezajem, npr. *amper-ura*, ker sta *amper* in *ura* enakovredna faktorja, *amper-sekunda na volt-meter*, *kilovolt-amper-ura*, *volt-sekunda na amper-meter*, *volt na kvadrat-ura*, *volt-sekunda na amper-meter* itd. Pisanje sestavljenih enot brez vezaja povzroča zmote: *amper-meter* (enota) in *ampermeter* (instrument), *volt-meter* (enota) in *voltmeter* (instrument) ipd. Ta pravila so bila osnova za pisanje v *Splošnem tehniškem slovarju* (1978, 1981): *amper-sekunda*, *kilowatt-ura*, *pascal-sekunda*, *watt-sekunda*.

Pisanje se zaplete v primeru potenc, npr. za $N m^2$: *newtonmeter na kvadrat*, $(N m)^2$, ni enako *newton meter na kvadrat*, $N m^2$, ali dosledno, matematično pisano (*newton meter*) *na kvadrat* ni enako *newton (meter na kvadrat)*. Še težje je pri dvojnih kvadratih:

- $(N m)^2/kg^2$, *newton meter na kvadrat na kilogram na kvadrat*, ni enako
- $N m^2/kg^2$, *newton meter na kvadrat na kilogram na kvadrat*

ali dosledno, matematično pisano (*newton meter*) *na kvadrat na (kilogram na kvadrat)* ni enako *newton (meter na kvadrat) na (kilogram na kvadrat)*. Pravilno bi pravzaprav morali razlikovati *newton meter (-a) na kvadrat* od *newtona krat metra na kvadrat*. V govoru nakažemo množenje in oklepaje s premori.

Nemci imena nekaterih enot še vedno pišejo skupaj: *Amperesekunde*, *Luxsekunde*, *Newtonsekunde durch Meter*, *Newtonmeter*, *Pascalsekunde*, *Pascalsekunde durch Kubikmeter*, *Voltampere*, *Wattstunde*. Druge enote pišejo s presledki in kratom: *Kilogramm mal Quadratmeter*, *Ohm mal Meter*. Kvociente enot pišejo s presledki: *Joule durch Mol und durch Kelvin*, *Kilogramm mal Quadratmeter durch Sekunde*, *reziprokes Kelvin*, *reziproke Sekunde*, *Watt durch Quadratmeter und durch Kelvin*. Tudi pri nas je zaslediti izgovorjavo *krat*, npr. *ohm krat meter*.

Hrvati npr. pišejo: *ampersekunda*, *kilogrammetar u sekundi na kvadrat*, *kilovatsat (kilowatt-sat)*, *njuten (newton) po četvornom metru*, *recipročni metar*, *recipročna sekunda*, *volt po amperu*.

Slovarja McGraw-Hill (1994) in Academic Press (1996) še uporabljata vezaje: *ampere-minute*, *volt-ampere*, *watt-hour*. Vezaj ni pravilen način pisave, saj je identičen s pisavo brez presledka. **Angleška in francoska** verzija ISO 31 zato uporabljata presledek med enotami: *ampere second*, *newton metre second*, *newton metre squared per kilogram squared*, *watt per square metre kelvin*, *watt hour* (angl.), *watt heure* (franc.). Postavljanje poldvignjene pike med imeni enot je mednarodno dovoljeno samo pri simbolih, pisava s krat bi bila pogosto ne-

rodna. To govori za to, da bi privzeli način pisanja iz *ISO 31*! Seveda v slovenščini nastopijo problemi s sklanjatvijo imen, npr. *1 amper sekunda*, *15 amperov sekund* in ne (zastarelo) *15 ampersekund*. Dejansko gre za zmnožek »amper krat sekunda« (*15 amperov krat sekund = 15 coulombov*). Podobno v slovenščini sklanjamo *Celzijeve stopinje*, *pet odstotkov*, tudi imena in priimke (*Janez Novak*, *Janeza Novaka*).

Na sestanku avtorja in Ade Vidovič Muha (2003) je bilo soglasno sprejeto, da je enote tipa *amper krat sekunda* mogoče pisati s poldvignjeno piko med besedami in tudi s presledkom med dvema samostalnikoma, ki poimenujeta enoto namesto krata (*amper sekunda*). Presledek bi imel v meroslovju pomen množenja, kar bi zahtevalo v uvodu besedila standardov obvezen komentar. Če bi se odločili za ta tip, bi bilo nujno poslati predlog pravopisni komisiji, da uzakoni dodatno vrednost presledka med besedami: presledek bi poleg večbesednosti v tem primeru dobil še dodatno vlogo – v tehniškem jeziku bi izražal množenje.

Tehniška komisija je za pisanje sestavljenih enot upoštevala pisanje s presledkom in zapisala pravila, kjer bi lahko prišlo do dvoumnosti:

1. Pri imenih sestavljenih enot se najprej navedejo vse enote v števcu in nato vse v imenovalcu.
2. S presledkom se piše zmnožek imen enot v števcu in imen enot v imenovalcu. Presledek je okrajšava za *krat*, kot je mednarodno dogovorjeno za pisanje imen enot ter simbolov veličin in enot. Sklanjajo se vsa imena enot v števcu, v imenovalcu pa so vedno v 4. sklonu, za predlogom *na*. Pri kvadratu se besedica *na* lahko izpusti.
3. S presledkom se pišejo tudi enote na potenco. Večkratnik in manjkratnik enote se piše skupaj z enoto. Potenca, večkratnik, manjkratnik enote se ne sklanjajo.
4. *Kvadratni meter* oziroma *kubični meter* uporabljamo samo, kadar gre za geometrijsko ploščino oziroma prostornino, sicer uporabljamo imeni *meter (na) kvadrat*, *meter na tri*.
5. Če se namesto ulomka uporablja negativni eksponent, se enota poimenuje *na (potenco) n*, tudi *na minus n*. Kadar je eksponent minus 1, se lahko uporablja ime *recipročni*, *-a*, *-o ...*

Pravila za pisanje imen enot so očitna iz (ednine in množine) naslednjih primerov:

A s	<i>amper sekunda, amperov sekund</i>
W s	<i>watt sekunda, wattov sekund</i>
kW h	<i>kilowatt ura, kilowattov ur</i>
kg m s	<i>kilogram meter sekunda, kilogramov metrov sekund</i>
N m s	<i>newton meter sekunda, newtonov metrov sekund</i>
Pa ⁻¹	<i>pascal na (potenco) minus ena, pascalov na (potenco) minus ena</i>
s ⁻¹ Gs ⁻¹	<i>sekunda (-d) na (potenco) minus ena gauss (-ov) na (potenco) minus ena, recipročna sekunda recipročni gauss, recipročnih sekund recipročnih gaussov</i>
J/K	<i>joule na kelvin, joulov na kelvin</i>
kg/m ²	<i>kilogram na kvadratni meter, kilogramov na kvadratni meter</i>
m ² /s	<i>meter (na) kvadrat na sekundo, metrov (na) kvadrat na sekundo</i>
m/s ²	<i>meter na sekundo na kvadrat, metrov na sekundo (na) kvadrat</i>
kg/m ³	<i>kilogram na kubični meter, kilogramov na kubični meter</i>
J/m ⁴	<i>joule na meter na (potenco) štiri, joulov na meter na (potenco) štiri</i>
m ³ /kg	<i>kubični meter na kilogram, kubičnih metrov na kilogram</i>

$N\ m^2/kg^2$	<i>newton meter (na) kvadrat na kilogram (na) kvadrat, newtonov metrov (na) kvadrat na kilogram (na) kvadrat</i>
$kg\ m/s^2$	<i>kilogram (-ov) meter (-ov) na sekundo (na) kvadrat</i>
$kg\ m\ s^{-2}$	<i>kilogram meter sekunda na (potenco) minus dva, kilogramov metrov sekund na (potenco) minus dva</i>
$W/(m^2\ K)$	<i>watt na kvadratni meter kelvin, wattov na kvadratni meter kelvin</i>
$W/(m^2\ K^4)$	<i>watt na kvadratni meter kelvin na (potenco) štiri, wattov na kvadratni meter kelvin na (potenco) štiri</i>
$m^2\ K/W$	<i>kvadratni meter kelvin na watt, kvadratnih metrov kelvinov na watt</i>
$m^2/(V\ s)$	<i>kvadratni meter na volt sekundo, kvadratnih metrov na volt sekundo.</i>

Seznam navedenk

- ACADEMIC PRESS Dictionary of Science & Technology*, 1996. CD-ROM Version 1.0. New York.
- Hans BREUER, 1993: *Atlas klasične in moderne fizike*. Janez Strnad (prevod). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- DUDEN*, 2000: *DAS GROßE WÖRTERBUCH DER DEUTSCHEN SPRACHE*. PC-Bibliotek Version 2.01+. Mannheim: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.
- Glasnik Slovenske matice* 21/1–2, 81, 1998.
- ISO 31*, 1992, *Quantities and Units*, International standards, International Organization for Standardization, Genève. *SIST ISO 31–0 do 31–13*, 2003: slovenski standardi *Veličine in enote*, Slovenski inštitut za standardizacijo, Ljubljana, predlog prevoda.
- Rudolf KLADNIK, 1985–1991: *Visokošolska fizika*, 1.–3. del. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Krautov strojniški priročnik*, 2001. Pripravila J. Puhar in J. Stropnik. Ljubljana: Littera picta.
- McGRAW-HILL Dictionary of Scientific and Technical Terms*, 1994. S. B. Parker (ed.), 5. izdaja, New York: McGraw-Hill.
- Naravoslovje*, 1996. Prevod leksikona *Concise Science Dictionary*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Odredba o merskih enotah, 2001. *Ur. list RS* 26, 2804, 12. 4. 2001.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski jezikovni priročnik za tehnike*, 1969. Albert Struna (ur.). Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije.
- Slovenski pravopis*, 1962. Anton Bajec (ur.). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič (ur.). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Splošni tehniški slovar I. in II.*, 1978 in 1981. Albert Struna (ur.). Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije.
- Jože TOPORIŠIČ, 2001: Pravopis je vsenarodna zadeva. Priloga: Izjava uredniškega odbora komisije za slovarski del Slovenskega pravopisa o problematiki pisanja veličin in enot. *Delo, Znanost*, 30. 5. 2001.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2003. Zapis pogovora o pisanju sestavljenih enot. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Ljubljana, 2. 7. 2003.

TEHNIKA IN TEHNOLOGIJA – RAZHAJANJA PRI POIMENOVANJU IN PREVAJANJU OSNOVNEGA IZRAZJA

ENGINEERING AND TECHNOLOGY – DIVERSE NAMING AND TRANSLATIONS OF BASIC TERMS

Anton Stušek*

Splošni tehniški slovar *predstavlja slovensko tehniško izrazoslovje in razlagalno pojasnjuje pomen različnih izrazov. Toda pri vsakdanji rabi se nekateri temeljni izrazi pogosto napačno tolmačijo in/ali prevajajo. V prispevku se obravnavajo nekateri značilni zgledi. Uvodoma pa je najprej podan poskus jasne opredelitve tehniškega sistema in njegove členitve.*

Splošni tehniški slovar [A General Technical Dictionary] *is an explanatory dictionary of Slovenian engineering terminology. In daily practice, however, even some basic terms often get misinterpreted and/or mistranslated. The paper deals with some illustrative examples of them. To start with, an attempt to offer a clear definition of engineering system, and its composition is given.*

Ključne besede: *tehnika, tehnologija, tehnike, terminologija, osnovno izrazje, poimenovanje, prevajanje, tehniški sistemi*

Key words: *engineering, technology, technics, terminology, basic terms, translations, engineering systems*

1 Uvod

V javnih občilih, njihovih strokovnih prispevkih, pa tudi v strokovni literaturi neredko zasledimo neustrezno, včasih pa tudi popolnoma zgrešeno rabo tehniških izrazov. Med njimi pogosto tudi najbolj osnovnih, kot so tehnika in tehnologija ter njihovih izpeljank: tehniški, tehnični, tehnološki, tehnologičen ipd. Prav gotovo spodrsrljaje največkrat povzročajo ne dovolj preišljeni in nestrokovni prevodi iz tujih jezikov, predvsem iz angleščine.

Ta prispevek nima namena integralnega razčiščevanja in poenotenja pomenov posameznih izrazov z različnih področij tehnike, ampak le opozoriti na nekaj najbolj nazornih zgledov neustrezne rabe ali tolmačenja izrazov, ki jih slišimo ali beremo v javnih občilih. Spodbuditi želi razpravo in poudariti izreden pomen čimbolj strokovnega in sporazumnega razčiščevanja odprtih terminoloških vprašanj med različnimi vedami, strokami in področji človekovih dejavnosti v našem jezikovnem okolju.

* Ellerjeva 45, 1000 Ljubljana, Slovenija

2 Tehnika – tehnologija

Izhajajoč iz opredelitev v navedenih virih, **tehnika** (angl. Engineering, nem. die Technik) pomeni področje človekove dejavnosti, ki se ukvarja z izrabo naravnih virov, kozmičnih prvin: snovi, energije in informacij (znanja) za zadovoljevanje človekovih potreb v najširšem pomenu besede. Pojem zaokroženo združuje razpoložljive človeške vire, kapital, materiale, strojno (proizvodno) opremo, energijo in informacije (znanje). Njeni osnovni nameni in cilji so izboljšanje življenjskega standarda, zdravja in sreče človeštva ter zaščita njegovega naravnega okolja.

V ožjem *strokovnem pomenu* torej tehnika obsega celovitost delovnih sredstev, surovin in energije ter postopkov oz. metod za proizvodnjo izdelkov in/ali opravljanje storitev v najširšem pomenu besede.

V izvorniku *tehnika* (po grški besedi »tekhnikós«) pomeni tudi večino, obrt, način delovanja na določenem področju človekove dejavnosti, npr.: ročne tehnike, industrijske tehnike, umetniške tehnike itd.

Tehnologija (angl. Technology, nem. die Technologie) je v ožjem, *tehniškem pomenu* besede veda o sredstvih, načinih in postopkih predelave materialov v izdelke. Združuje znanje, večine in organizacijo procesov proizvodnje od snovanja, razvoja, oblikovanja in izdelave do preskušanja, uporabe, vzdrževanja in odskrbe izdelkov.

V *širšem pomenu*, predvsem v angleškem jeziku, pa pojem *tehnologija* združuje vsa področja znanja, ki so povezana z ustvarjanjem, izdelavo in uporabo tehničnih sredstev (tehnike v pomenu: strojna oprema) ter njihovo medsebojno učinkovanje na življenje, družbo in okolje. Zato tudi mnogokrat prihaja do neustreznih, včasih tudi nesmiselnih prevodov iz angleščine v slovenščino.

Tehnika v najbolj splošnem pomenu besede torej *obsega* tudi *tehnologijo*. Navadno jo delimo na različna strokovna področja oz. osnovne tehniške vede, kot so: strojništvo, elektrotehnika, kemijska tehnologija, gradbeništvo, rudarstvo, biotehnika ipd., včasih pa tudi po osnovnih značilnostih ali področjih uporabe, kot so: pogonska tehnika, krmilna tehnika, informacijska tehnika, transportna tehnika, medicinska tehnika itd.

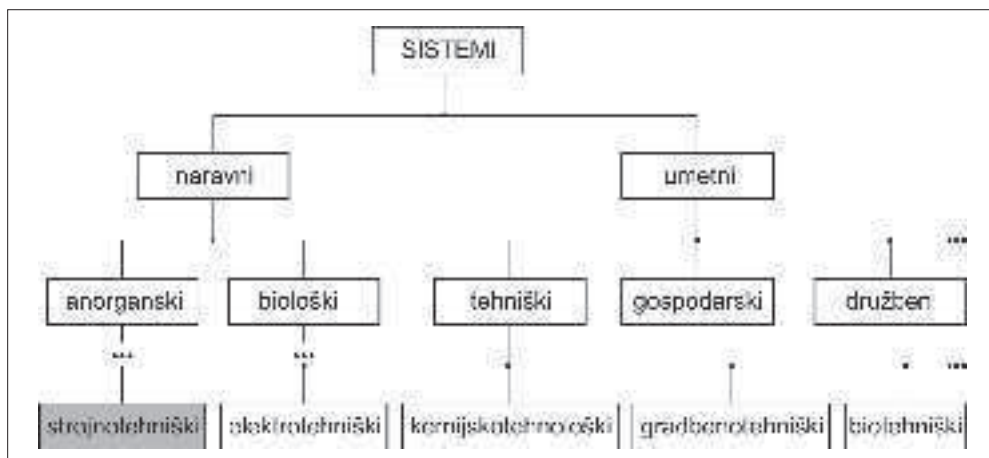
Med najbolj osnovne pojme v tehniko spada seveda sistem, bolj določeno tehniški sistem, ki ga bomo podrobneje opredelili in razčlenili v nadaljevanju.

3 Sistem

Sistem (lahko tudi: sestav) najbolj splošno pomeni skupnost med seboj povezanih enot v funkcionalno celoto. Na različnih področjih človeške dejavnosti se v soglasju z razumevanjem in potrebami opredeljuje v različnih odtenkih.

Sisteme glede na njihovo poreklo ločimo na naravne in umetne. Njihova osnovna členitev je prikazana na *sliki 1*.

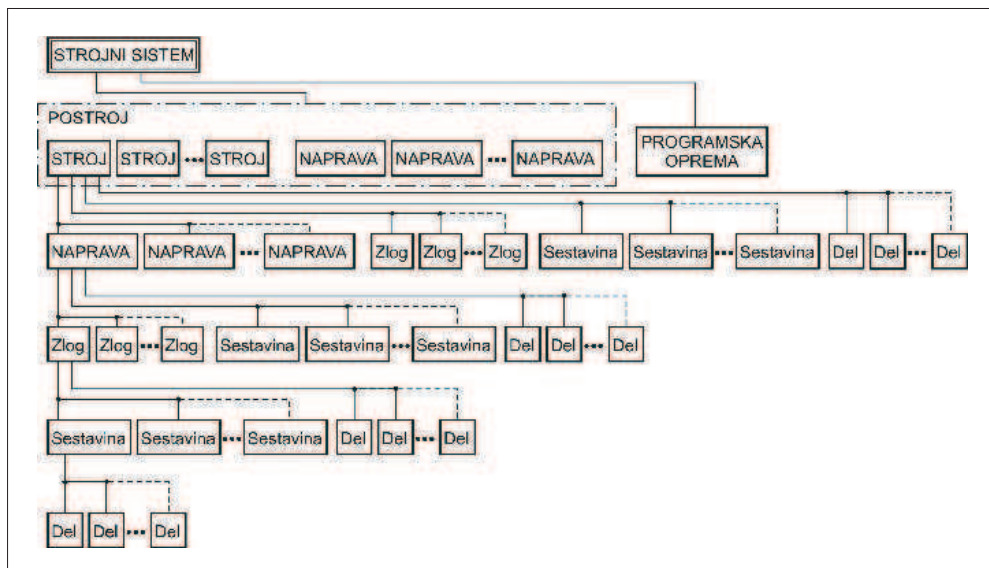
Za **tehniko** je seveda najpomembnejša opredelitev in členitev **tehniškega sistema**. Pri tem izhajamo iz **strojnega sistema**, ki za industrijo, transport in večino drugih pomembnih vej gospodarstva prav gotovo predstavlja najpomembnejšo osnovno strukturo (zgradbo) tehniških sistemov.

Slika 1: Sistemi, njihovo poreklo in členitev

4 Tehniški sistem – strojni sistem

Izraz **strojni sistem** (ali sestav) predstavlja abstraktni pojem za skupek strojev, naprav in programske opreme, ki opravlja zaokrožen obseg zahtevnejših nalog s področja prenosa, obdelave in krmiljenja toka snovi, energije in informacij. Združuje **strojno opremo** ali **postroj** (angl. hardware) in ustrezno **programsko opremo** (angl. software). Strojni sistemi so namenjeni opravljanju zaokroženih procesov obdelave, prenosa in krmiljenja toka snovi, energije in/ali informacij v okvirih industrije, gospodarstva in družbenih dejavnosti.

Slika 2: Osnovna struktura strojnega sistema

Sistem je v splošnem sestavljen iz večjega števila enakih in/ali različnih (delovnih in krmilnih) **enot**. Po stopnji zahtevnosti gradnje in nalog, ki jih posamezne enote opravljajo znotraj sistema, razlikujemo stroje, naprave, zloge (module), sestavine (komponente) in [sestavne] dele (elemente), *slika 2*. Vsaka enota višje stopnje členitve je navadno sestavljena iz več enakih in/ali različnih enot vseh nižjih stopenj členitve. Tako je sestavina sestavljena iz več [sestavnih] delov; zlog iz več sestavin in delov; naprava iz več zlogov, sestavina iz delov itn.

Predlogi opredelitve posameznih enot v členitvi strojnega sistema:

- **postroj** – skupek strojev in naprav, ki predstavljajo strojno opremo (aparturni del) strojnega sistema;
- **programska oprema** (strojnega sistema) – skupek vseh informacij, potrebnih za opravljanje procesov obdelave, strege in prenosa (transporta) snovi, energije in informacij v okviru strojnega sistema [Informacije so shranjene v ustreznih pomnilnikih v obliki delovnih izkušenj, pisanih besedil, tehniških risb, elektronskih zapisov itd.];
- **stroj** – osnovna (delovna) enota strojnega sistema; sestavljen je iz naprav, zlogov, sestavin in delov; opravlja zaključen obseg procesov prenosa, obdelave in/ali krmiljenja toka snovi, energije in/ali informacij [npr.: obdelovalni stroj, vozilo, pisalnik ipd.];
- **naprava** – skupek zlogov, sestavin in delov, med seboj povezanih v delovno enoto (stroja oz. strojnega sistema); opravlja zaključeno skupino sorodnih nalog v okviru procesov obdelave, prenosa in/ali krmiljenja toka snovi, energije in/ali informacij [npr.: mehanična naprava, hidravlična naprava, merilna naprava ipd.];
- **zlog** (modul) – skupek delovno, praviloma tudi mehanično povezanih sestavin in delov; opravlja več sorodnih nalog [npr.: krmilni zlog – modul, pogonski zlog – agregat, programski zlog – modul ipd.];
- **sestavina** (komponenta) – skupek [sestavnih] delov, mehanično povezanih v delovno enoto; opravlja eno od osnovnih nalog obdelave, prenosa in/ali krmiljenja toka snovi, energije ali informacije [npr.: elektromotor, mehanični prenosnik, črpalka, krmilnik tlaka, mejno stikalo, gibki cevovod ipd.];
- **del** (element) – osnovna, praviloma mehanično nedeljiva enota v zgradbi strojev in naprav [npr.: gred, zobnik, bat, ležaji ipd.];
- **enota** (angl. unit, nem. die Einheit) – skupina strojev, naprav, zlogov sestavin in/ali sestavnih delov med seboj funkcionalno, največkrat pa tudi mehanično povezanih v celoto; opravlja več sorodnih in/ali med seboj odvisnih nalog na poljubni stopnji členitve strojnega sistema [npr.: tlačne enote v hidravličnih krmilnikih; logične enote v elektronskih krmilnikih; obdelovalne enote, ki jih tvorijo skupine pogonskih in krmilnih sestavin skupaj z ustreznimi orodji ipd.].

K obravnavanim izrazom za osnovne enote v strukturi strojnega – tehniškega – sistema prištevamo še dodatne in pomožne (infrastrukturne) enote oz. izraze za njihovo poimenovanje, kot so: priprava, pripomoček, instrument, aparat, aparatura ipd. Tudi ti so podrobneje opredeljeni v Splošnem tehniškem slovarju in drugih strokovnih tehniških slovarjih. Isto velja tudi za vse pridevniške in glagolske izpeljanke izhodiščnih izrazov: tehnika, tehnologija, sistem, stroj, naprava itn.

5 Seznam nekaj skupin izrazov s pogosto vprašljivo rabo in prevodi iz angleščine:

- akter – aktivator – aktuator
- blok – blokovni – blokovski
- efekt – učinkovitost – učinkovitost – izkoristek
- informacija – informacijski – informativni
- inženir – inženiring – inženirstvo
- kontrola – nadzor – kontroling
- konstruiranje – projektiranje – načrtovanje – oblikovanje
- krmiljenje – krmarjenje – regulacija – upravljanje – vodenje
- medij (informacijski, delovni)
- mera – merilo – merilnik – merni – merilni
- monitoring
- pritisk – tlak
- produkt – izdelek – pridelek – produkcija – izdelava
- ravnanje – rokovanje
- senzor – tipalo – čutilo – zaznavalo
- sistem – tehniški sistem (z vsemi enotami njegove členitve) – sistemski inženiring
- tehnika – tehnik – tehnični – tehniški – tehnologija itn.

6 Namesto sklepne besede

V prispevku načeta odprta vprašanja in podobne vsebine tehniškega izrazoslovja, ki jih v svojih prispevkih obravnavajo tudi drugi udeleženci tega srečanja, naj bi čimprej dobila ustrezne sporazumno sprejete rešitve in njihove javne objave. Vsi uporabniki tehniškega izrazja, še posebno tisti, ki nastopajo v javnih občilih, pa naj bi z večjim poslušom in spoštovanjem upoštevali ustrezna terminološka priporočila iz Splošnega tehniškega slovarja [6], jezikovnega priročnika za tehnike [5], strokovnih terminoloških slovarjev, standardov SIST in drugih terminoloških zbirk.

7 Viri

- [1] ANONIM, 1996: *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. New York: Gramercy Books, Random House Value Publishing Inc.
- [2] V. HUBKA 1984: *Theorie Technischer Systeme* (2. Aufl.). Berlin, Heidelberg, New York, Tokio: Springer-Verlag.
- [3] S. P. PARKER, (Ed. in Chief), 1987: *McGraw-Hill Encyclopedia of Science & Technology* (6th Edition). New York, St. Louis, San Francisco: McGraw-Hill Book Company.
- [4] S. RISTIĆ (ur.), N. OBRADOVIĆ (ur.), P. VASIĆ (ur.), 1961: Rečnik tehničkih izraza, I (srpskohrvatsko-angleski-francuski-nemački), II (englesko-francusko-nemačko-srpsko-hrvatski). Beograd: Tehnička knjiga.
- [5] STRUNA, A. (ur.), 1978/1981: *Slovenski jezikovni priročnik za tehnike*. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije, Tehniška sekcija Terminološke komisije SAZU.

- [6] A. STRUNA (ur.), 1978/1981: *Splošni tehniški slovar* (2. izdaja), I. del A–O (1978), II. del P–Ž (1981). Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije, Tehniška sekcija Terminološke komisije SAZU.
- [7] J. ŠONJE (ur.), 2000: *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.

SLOVENSKI SPLOŠNI TEHNIŠKI SLOVAR – TRETJA IZDAJA

SPLOŠNI TEHNIŠKI SLOVAR [A GENERAL TECHNICAL DICTIONARY] – THIRD EDITION

Andrej Paulin*

Po prvi izdaji slovarja l. 1962 in 1964 ter drugi izdaji l. 1978 in 1981, obakrat v dveh knjigah, se je v okviru Tehniške terminološke komisije pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, začelo s pripravo 3. izdaje. Sprejeta so bila najprej stališča za pripravo – komu je slovar namenjen, kateri izrazi in zveze potrebujejo razlage, kateri izrazi potrebujejo kvalifikatorje, prikaz sopomenk, usmerjanje k ustrežnejšim izrazom. Nato se je pričelo s kritičnim branjem 2. izdaje STS, pri čemer se je pokazalo, da je smiselno poenotiti razlage in pripraviti sistemske razlage nosilnih razlagalnih besed. Do sedaj je obdelanih okoli 70 strani 2. izdaje STS – črka A in dobra tretjina črke B. Pri tem pregledovanju pa se zaradi poenotenja razlag ni dalo vedno omejiti le na pregledovano črko. Prikazani bodo nekateri značilni pristopi reševanja teh problemov.

After the first two-volume edition in 1962 and 1964, and the second two-volume edition in 1978 and 1981, the Technical Terminology Committee at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, part of the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, started to prepare the third edition of Splošni tehniški slovar [A General Technical Dictionary]. First, the conceptual outlines were prepared with a determination of target users, explanations of terms, labels, synonyms, and cross-referencing indications. Then, there followed a critical reading of the second edition of the dictionary. A harmonization of definitions – especially those of basic technical terms, which are subsequently used in definitions of other terms – proved to be essential. So far, about 70 pages of the second edition have been revised, i.e. the letter A and about one third of the letter B. Due to the general harmonization, it was not possible to limit the research to the aforementioned letters only. Several typical approaches in solving these problems are presented.

Ključne besede: terminološki slovar; razlagalni slovar; tehnika, slovenščina

Key words: terminological dictionary, dictionary with explanations, engineering, Slovenian language

1 Uvod

Potreba po zbiranju slovenskih tehniških izrazov je pripeljala do prve izdaje Splošnega tehniškega slovarja, ki je izšel v dveh knjigah 1962 in 1964. Nadaljnje zbiranje slovarskega gradiva je omogočilo drugo izdajo v letih 1978 in 1981, znova v dveh knjigah, ki sta bili precej obsežnejši. Nekatera gesla so bila sedaj opremljena z razlagami, drugim so bile dodane približne sopomenke (sinonimi), pri nekaterih je bila navedena usmeritev k pravilni rabi izra-

* Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za materiale in metalurgijo, Aškerčeva 12, 1000 Ljubljana, Slovenija

zov, veliko dvobesednih gesel pa je bilo sploh brez razlag. Dopolnitev razlag je postala naloga Tehniške terminološke komisije pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja pa se je zaradi številnih nedoslednosti, nepopolnosti in nejasnosti v drugi izdaji slovarja pokazalo, da je treba zbir bogate tehniške terminologije slovaropisno sistematsko urediti in vsako geslo razložiti razen tistih dvo- in večbesednih izrazov, ki so razumljivi iz svojih sestavin in se jih smatra za proste zveze.

Sprejeta so bila stališča za pripravo 3. izdaje slovarja.

Prvo stališče je bilo, da je slovar pripravljen tako, da bo razumljiv strokovnjakom višjih strokovnih šol. Vendar je treba poudariti, da so pogosti uporabniki slovarja tudi absolventi srednjih tehniških šol ter poklicno izobraženi, npr. inštruktorji na poklicnih šolah.

Drugo stališče je bilo, da vsi enobesedni izrazi predstavljajo stalne zveze, ki potrebujejo razlage. Izkazalo se je, da imajo številni izrazi več pomenov, ki jih je treba prikazati ločeno. Dvo- in večbesedni izrazi, ki niso proste zveze, prav tako potrebujejo razlage. Pri takih izrazih pa se le redko pojavlja več pomenov.

Naslednje stališče je bilo, da strokovni izrazi, ki so splošno rabljeni in razumljivi več tehniškim vedam, ne potrebujejo kvalifikatorjev. S kvalifikatorji pa morajo biti opremljeni izrazi, ki pripadajo posameznim strokam ali podstrokam in jih poznajo predvsem področni strokovnjaki, ali pa je prikazan izvor izraza, npr. da izvira iz fizike, kemije ipd., čeprav je njegova raba širša. Posamezni izraz ima lahko tudi dva kvalifikatorja, kar pomeni, da se uporablja predvsem v tistih dveh strokah. Če pa se uporablja v več strokah – je splošni tehniški izraz in je brez kvalifikatorja. To usklajujejo člani Tehniške terminološke komisije. Pripravljeni so bili kvalifikatorji z navedbo področij in podpodročij, ki spadajo k posameznemu kvalifikatorju.

Nekateri izrazi, predvsem pa določeni pomeni izrazov, predstavljajo sopomenke, ki so lahko enakovredne, nadrejene ali podrejene. Po načelu, uveljavljenem v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, je bilo tudi za Splošni tehniški slovar sprejeto stališče, da imajo enakovredne sopomenke identične razlage, nadrejene sopomenke imajo razlage, pri podrejenih sopomenkah pa se navede samo nadrejena sopomenka, brez razlage. Neustrezni izrazi pa so označeni z *neustrezno*, z oznako *bolje* pa se usmerja k ustrežnejšemu izrazu.

Začetno delo pri pripravi te nove izdaje slovarja pa je pokazalo, da je smiselno poenotiti razlage in pripraviti sistemske razlage nosilnih razlagalnih gesel, t. j. tistih izrazov, ki se bodo pogosto uporabljali v razlagah drugih gesel. Nosilna razlagalna beseda namreč uvršča geselsko besedo v določeno pojmovno skupino.

Vse to je bilo že predstavljeno strokovni javnosti, in sicer na Posvetovanju o slovenskem naravoslovno-tehniškem izrazju, ki je bilo 22. in 23. maja 1997 v Ljubljani in v zborniku referatov (Paulin 1998).

V članku opisano delo je delo celotne Tehniške terminološke komisije, avtor je dejansko poročevalec.

2 Sedanje stanje priprave tretje izdaje slovarja

Osnova za pripravo tretje izdaje je bila druga izdaja slovarja. Začelo se je kritično pregledovanje te izdaje. Do leta 1997 je Tehniška terminološka komisija sočasno pripravljala sistemske razlage za razlagalna gesla in kritično pregledovala črko A. Pokazalo se je, da delo pri pregledovanju druge izdaje slovarja poteka bistveno prepočasi, saj je bilo do sredine leta

1998 pregledanih šele 15 od 50 strani črke A. Nadaljnje pregledovanje se je pospešilo s tem, da so bile od jeseni 1998 seje komisije vsak teden ter da se je delo komisije omejilo predvsem na kritično pregledovanje druge izdaje slovarja. To je omogočilo, da je bila črka A pregledana do konca do sredine leta 2001, do konca leta 2002 pa še nadaljnjih 12 strani črke B.

2.1 Usklajevanje razlag podobnih izrazov

Pri tem pregledovanju pa se ni bilo mogoče vedno omejiti le na pregledovano črko, saj so nastopale tudi povezave s črkami naprej, kot npr. pri bakrovem sulfatu, kjer je modra galica trivialno ime za bakrov sulfat ter halkantit mineral na osnovi bakrovega sulfata. Zato je bilo treba pripraviti razlage za vse tri izraze sočasno, da kasneje ne bi nastala neskladja (890. in 891. seja komisije):

bakrov sulfat kem. bakrov(II) sulfat pentahidrat $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, modri kristali (modra galica), za galvansko bakrenje, zaščito rastlin, npr. vinske trte pred škodljivci; prim. modra galica

halkantit –a m geol. bakrov sulfat s kristalno vodo, $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, nastal s preperevanjem bakrovih sulfidnih mineralov

modra galica kem. trivialno ime za bakrov(II) sulfat pentahidrat $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$; prim. bordojska brozga

Ker se bakrov sulfat oziroma modra galica uporablja za zaščito rastlin, je z modro galico povezan še izraz bordojska brozga:

bordojska brozga agr. pripravek iz modre galice in apna za zaščito rastlin pred boleznimi in zajedalci (po kraju Bordeaux)

Podobno je bilo pri izrazu *aviacija*, ki smo mu nadredili slovensko sopomenko *letalstvo*, ki jo je bilo treba razložiti (875. in 877. seja komisije):

aviacija -e ž letalstvo

letalstvo -a s 1. dejavnost, ki je v zvezi z letali, letenjem 2. voj. del armade, določen za tako dejavnost; prim. aeronavtika, aviatika

Kot vidimo, je pri tem nastopila še povezava z aeronavtiko in aviatiko, pri čemer se je pokazalo, da pri črki a aeronavtike sploh nismo imeli. Ker pa je aeronavtika sestavljena besede navtika, je bilo treba sedaj razložiti tudi izraz navtika. Obenem je komisija ugotovila, da je v slovar treba vključiti še sestavljenko astronavtika. Z navtiko je povezan izraz navigacija in tako je zopet nastala skupina izrazov, ki jih je bilo treba razložiti povezano:

aeronavtika -e ž večšina vodenja in ravnanja z letalniki pri njihovem gibanju v zračnem prostoru in veda o tem

navtika -e ž večšina vodenja in ravnanja s plovili pri njihovem gibanju na vodi (morju, oceanu, notranjih vodah) in pod vodo in veda o tem

astronavtika -e ž večšina vodenja in ravnanja z umetnimi vesoljskimi objekti (sateliti,

vesoljskimi ladjami, medplanetarnimi raziskovalnimi sondami) pri njihovem gibanju v vesolju in veda o tem

navigacija -e ž veščine določanja položaja in vodenja objektov pri njihovem gibanju v prostoru in nauk o tem: letalska navigacija, pomorska navigacija, satelitska navigacija, elektronska navigacija

aviatika -e ž aeronavtika

zrakoplovstvo -a s boljše aeronavtika

In pojavil se je še en povezan izraz:

avionika -e ž 1. uporaba elektronike v aeronavtiki in astronavtiki 2. skupni izraz za vse elektronske komunikacijske in navigacijske naprave v letalu

Ta primer lepo ponazarja tudi vključevanja novih izrazov v tretjo izdajo slovarja, saj izrazov aeronavtika, astronavtika, avionika v drugi izdaji STS še ni bilo.

2.2 Gesla s številnimi zvezami

Pri kritičnem pregledovanju gradiva druge izdaje STS se je pokazalo, da je navajanje zvez pri geslih z veliko zvezami nepregledno. Npr. pri besedi *bager* so zveze razvrščene v posamezne skupine in številne niso razložene:

- vrste po načinu pogona: *motorni b.*, *parni b.*
- po izvedbi: *gosenični b.*, *grabilni b.*, *b. vedričar*
- po namenu: *črpalni b.*, *jarkovni b.*, *odkrivalni b.*
- po načinu dela: *b. za globoko kopanje*

Za tretjo izdajo smo se odločili, da se vse pomembne zveze navedejo po abecedi in razložijo (900., 902., 904. in 905. seja komisije):

bager -gra m stroj. delovni stroj za zemeljska dela na kopnem ali pod vodo

bager s korci bager s korci za zajemanje materiala

bager vedričar bager za zajemanje vodne gošče z vedri; sin. bager z vedri

bager z rezalnim kolesom rud. bager s korčnim kolesom za dnevni kop

bager z vedri bager za zajemanje vodne gošče z vedri; sin. bager vedričar

bager za globoko kopanje bager s podaljšanimi ročicami (lahko z različnimi zajemali)

bager za plitvo kopanje bager s skrajšanimi ročicami (lahko z različnimi zajemali)

črpalni bager bager za zajemanje vodne gošče s črpalno

elektromotorni bager bager z elektromotornim pogonom

gosenični bager bager z goseničnim podvozjem

grabilni bager bager z grabilnikom za zajemanje materiala

hidravlični bager bager s hidravličnim pogonom in krmiljenjem

jarčni bager bager posebne izvedbe za kopanje jarkov; sin. jarkovni bager (? – predlog za gradbenike, če je izraz zanje sprejemljiv)

jarkovni bager (? – predlog za gradbenike, če je izraz zanje sprejemljiv)

kolesni bager bager s kolesnim podvozjem

mehanični bager bager z mehaničnim pogonom in krmiljenjem
motorni bager bager z motornim pogonom (največkrat z dizelskim motorjem)
parni bager bager s pogonom na paro
plovni bager bager s plovnim podvozjem (ladjo ali plovno ploščadjo)
poglobljalni bager bager za poglobljanje vodnih poti (npr. kanalov, rek, umetnih jezer)
ravnalni bager bager z ravnalno desko
rudniški bager rud. bager posebne izvedbe za rudniško odkopavanje
strgalni bager bager s strgalom (npr. za strganje travišča, grmičevja, gozdnih posekov)
tirnični bager bager s tirničnim podvozjem (na tirničnem vozilu)
univerzalni bager bager z različnimi izvedbami pogona, z različnimi orodji za zajemanje materiala in za različne namene
vrvni bager glej: vrvni grabilnik
železniški bager tirnični bager
žličar -ja m bager z žlico za zajemanje materiala; sin. žlični bager
žlični bager bager z žlico za zajemanje materiala; sin. žličar

Izbor značilnih vrst bagrov je zmanjšal število navajanih strojev s 33 na 26. Bagri, ki so bili v 2. izdaji razvrščeni v posamezne skupine, npr. po načinu pogona, to kažejo v 3. izdaji z enako oblikovano razlago (*elektromotorni b.*, *hidravlični b.*, *mehanični b.*, *parni b.*, *univerzalni b.*). Obenem ta skupina kaže tudi urejanje enakovrednih sinonimov z identičnimi razlagami (*bager vedričar* – *bager z vedri*, *žlični bager* – *žličar*) in neenakovrednih sinonimov (*železniškemu bagru* je nadrejen *tirnični bager*, ki ima edini od teh dveh razlago). Ker se često srečuje izraz *vrvni bager*, ki ni bil vključen med bagre v 2. izdaji, je razprava pokazala, da je *vrvni bager* neustrezen izraz, ker je to *vrvni grabilnik*, torej stroj spada med grabilnike. Komisiji se je zdelo poimeovanje *jarčni bager* nerodno, in je predlagala *jarkovni bager*, pri tem pa je poslala predlog v presojo gradbenikom, ki take bagre uporabljajo.

Glede na predhodno razpravo smo razložili *vrvni grabilnik* že sedaj, čeprav spada pod črko g:

vrvni grabilnik daljinsko krmiljen grabilnik na tovorni žičnici, najpogosteje na čezrečni žičnici

2.3 Izrazi z več pomeni

Kjer ima samostalnik več pomenov, so ti navedeni pod zaporednimi številkami (784. seja komisije):

baza¹ -e ž 1. osnova, podlaga, temelj, izhodišče 2. el. teh. elektroda bipolarnega tranzistorja, katere tok krmili kolektorski tok 3. el. teh., v zvezi s časovna baza: časovna baza, zakasnjena časovna baza 4. mat. osnova potence ali logaritma 5. geom. osnovnica lika ali osnovna ploskev telesa 6. geod. osnovni dolžinski podatek 7. arh., gradb. podnožje, podstavek: baza kipa (PZ) 8. mesto za zbiranje ali oskrbovanje ter izhodišče za opravljanje kake dejavnosti: alpinistična baza (PZ), letalska baza (PZ), vojaška baza (PZ).

Zveze bodo v slovarju navedene pri posameznih pomenih, v gradivu pa so označene s številko pomena v oklepaju:

časovna baza (3) v osciloskopu uporabljena časovno odvisna žagasta napetost za vodoravno odklanjanje elektronskega curka v katodni elektroniki

očesna baza (6) razdalja med očesoma, ki omogoča prostorsko gledanje

optična baza (6) razdalja med dvema objektivoma pri snemanju ali vrednotenju stereoskopskih posnetkov; sin. stereoskopska baza (enakovredni sinonim – zato bo imela stereoskopska baza enako razlago kot optična baza)

podatkovna baza (1) urejena skupina podatkov navadno določenega področja za nadaljnjo obdelavo; sin. podatkovna zbirka (enakovredni sinonim – podatkovna zbirka bo imela enako razlago kot podatkovna baza)

S PZ v oklepaju je v gradivu označeno, da je izraz prosta zveza, in ta oznaka, ki je delovna, bo v tiskanem gradivu izpuščena. Proste zveze so navedene predvsem zato, da prikažejo tvorbo besednih zvez z nazornimi primeri.

Ker obstaja še en izraz baza, ki je popolnoma druga beseda od prejšnje baze, sta izraza po načelih Slovarja slovenskega knjižnega jezika ločena in označena baza¹ in baza² (890. seja komisije):

baza² -e ž kem. 1. spojina, npr. hidroksid, oksid, karbonat, ki reagira s kislino ter daje vodo in sol; prim. alkalija 2. vsaka spojina, ki je donor prostega elektronskega para; sin. Lewisova baza (enakovredni sinonim)

Tu znova naletimo na oznako *prim.* (primerjaj), ki omogoča razlikovanje med izrazi, ki so si precej podobni, vendar različni (890. seja komisije):

alkalija -e ž kem. baza², ki se raztaplja v vodi in pri tem tvori hidroksidne ione, npr. hidroksidi alkalijskih in zemljoalkalijskih kovin, amoniak, kalijev in natrijev karbonat

2.4 Kratice

Sklenjeno je bilo, da se simboli kemijskih elementov, veličin in enot ne navajajo v tretji izdaji kot običajna gesla v besedilnem delu, kot je bil primer pri drugi izdaji, ampak kot dodatek na koncu slovarja. Isto velja tudi za kratice, kjer so bile nekatere, sedaj nepomembne, izpuščene, dodane pa številne nove, vse pa so razvezane, kot kažejo naslednji primeri (915. seja komisije):

AA 1. prom. (Adria-Airways) slovenski letalski prevoznik 2. prom. (Automobile Association) avtomobilska zveza – društvo 3. voj. (Anti-Aircraft) protiletalski

AAD (Anti-Aircraft Defence) protiletalska obramba

ADAC prom. (Allgemeiner Deutscher Automobile Club) Splošni nemški avtomobilski klub

AG (Aktiengesellschaft) delniška družba

As (altostratus) altostratus

ASM (American Society for Metals) Ameriško združenje za kovine

ASME (Americal Society of Mechanical Engineers) Ameriško društvo inženirjev strojništva
ATF prom. stroj. (Automatic Transmission Fluid) olje za samodejne avtomobilске menjalnike
AWACS (airborne warning and control system) letalski opozorilni in nadzorovalni sistem
AWD prom. (All-Wheel Drive) pogon na vsa kolesa

Tudi posamezne kratice imajo lahko več pomenov, kot npr. kratica **AA**.

2.5 Razvoj skupine povezanih izrazov in izboljševanje razlag

Kadar se v razlagi kakšnega izraza uporabi drug tehniški izraz, je tega treba razložiti. Pri tem se lahko pokaže potreba po razlagi več povezanih izrazov in razlaga posameznega izraza se izboljšuje na več sejah. Naslednji primer ponazarja takšno delo:

Pri pregledu črke B druge izdaje STS smo prišli do izraza **bazalt**, ki smo ga razložili (919. seja komisije):

bazalt -a m geol. temnorjava ali črna steklasta predornina, ki se kot gradivo uporablja v gradbeništvu

V razlagi je bil uporabljen izraz **predornina**, zato jo je bilo treba razložiti

predornina -e ž geol. kamnina, nastala iz lave na zemeljski površini

Pri pregledu zapisnika te seje je bilo ugotovljeno, da **predornina** ni samo geološki, ampak tudi geometrijski izraz, zato se je razlaga dopolnila (921. seja komisije):

predornina -e ž 1. geol. magmatska kamnina, nastala na zemeljski površini iz lave 2. geom. skupnost dveh ali več ploskev, ki se predirajo, a nobena med njimi ni ravnina

Pri tem je treba povedati, da dobijo člani zapisnik na naslednji seji, obravnava pa se na še naslednji seji. S tem je članom komisije dan čas za razmislek in preverjanje razlag. Pri pregledu zapisnika z razširjeno razlago za predornino (923. seja komisije) se je ugotovilo, da je geometrijski izraz **predornina**, katerega razlaga je bila izboljšana, povezan tudi z izrazom **predor**, ki bi ga bilo treba sočasno razložiti in nakazati razliko v pomenih s »primerjak« (prim.):

predornina -e ž 1. geol. magmatska kamnina, nastala na zemeljski površini iz lave 2. geom. skupnost dveh ali več neravnih ploskev ali teles, ki se predirajo; prim. predor

predor -a m 1. gradb. cevast prostor pod zemljo, urejen za železniški, cestni promet 2. geom. presek dveh ploskev, med katerima nobena ni ravnina; prim. predornina

Pri pregledu tega zapisnika se je ugotovilo, da je razlaga za geometrijski pomen predora slaba in član komisije dr. Stušek je dobil nalogo, da z učiteljem opisne geometrije na fakulteti za strojništvo preveri to razlago (925. seja komisije). Pri tem je bil predlagan še tretji pomen za izraz predornina s področja prometa.

Na sejo, kjer se je znova obravnavalo izraza predornina in predor (927. seja komisije), je dr. Stušek prinesel izboljšane in dopolnjene razlage ter še nove povezane izraze ter nekatere zveze:

predornina -e ž 1. geol. magmatska kamnina, nastala na zemeljski površini iz lave 2. geom. skupni del dveh teles, ki zadirata eno v drugo ali predirata eno skozi drugo; prim. predor 3. prom. pristojbina za prehod skozi predor

predor -a m 1. gradb. cevast prostor pod zemljo, urejen za železniški, cestni promet 2. geom. geometrijska tvorba, ki nastane pri popolnem prediranju ali delnem zadiranju enega telesa v drugo, prim. predornina

popolni predor (2) geometrijska tvorba, ki nastane pri prediranju enega telesa skozi drugo

delni predor (2) geometrijska tvorba, ki nastane pri zadiranju enega telesa skozi drugo

predornica -e ž geom. črta ali krivulja, sestavljena iz premih in krivih delov, ki predstavlja skupno presečnico površin predornine

presečnica -e ž geom. prema ali kriva črta, ki predstavlja skupne točke (rob) preseka površin predornine

lomnica -e ž geom. presečnica dveh ravnin

Pri pregledu zapisnika s prejšnjimi izrazi so bile razlage za predornico, presečnico in lomnico dodatno izboljšane:

predornica -e ž geom. črta, sestavljena iz premih in krivih delov, ki predstavlja skupno presečnico ploskev predornine

presečnica -e ž geom. prema ali kriva črta, ki predstavlja skupne točke (rob) preseka ploskev predornine

lomnica -e ž geom. iz premih črt sestavljena predornica pri predoru oglatih teles

3 Sklepi

Priprava 3. izdaje *Splošnega tehniškega slovarja* je zelo temeljita. Sklenjeno je bilo, da morajo vsa gesla, ki niso proste zveze, tj. niso razumljiva iz pomenov besed, ki jih sestavljajo, imeti razlage. To pa zahteva pripravo številnih novih razlag, ki morajo biti tudi poenotene in usklajene z razlagami sorodnih gesel, zato so bile pripravljene systemske razlage za številna gesla, ki se bodo uporabljala za razlago drugih gesel.

Čeprav poteka priprava tretje izdaje slovarja s kritičnim branjem druge izdaje slovarja in je do sedaj obdelano gradivo za črko A in prvo tretjino črke B, se zaradi usklajevanja razlag sorodnih gesel ni bilo mogoče izogniti obravnavi nekaterih gesel pri nadaljnjih črkah, kot npr. pri skupini: *bakrov sulfat, halkantit, modra galica, bordojska brozga* ali *aeronavtika, astro-navtika, navtika*.

Nadalje je bilo prikazano, da je razvrstitev besednih zvez, kjer je teh pri kakšni nosilni besedi veliko, ustrenejša po abecedi kot po skupinah s sorodnimi lastnostmi. Tak primer je bager in številne njegove zveze, kot npr. bager s korci, črpalni bager, grabilni bager itn. V drugi izdaji slovarja so bili bagri razvrščeni po namenu, izvedbi, pogonu.

Prikazan je bil še primer besede z veliko pomeni, kot je baza (osnova), ki ima kar osem

pomenov, ter razvrščanje zvez po posameznih primerih. Pri besedi baza imamo dejansko dva izraza, kjer prvi – baza¹ – pomeni osnovo, drugi – baza² – pa spada v kemijo in se nanaša na spojino, ki pri reakciji s kislino daje sol in vodo. Tudi ta izraz ima dva pomena.

Sledi še prikaz kratic, saj je bilo sklenjeno, da bodo te ali na koncu vsake črke ali pa na koncu slovarja. Vse kratice so razvezane, da uporabnik slovarja lahko spozna njihov izvor.

Na koncu prispevka pa je prikazano na primeru *bazalt*, kjer je bil v razlagi uporabljen izraz *predornina*, kako se je neka povezana skupina izrazov širila ob izboljševanju razlag in se je po več razpravah (na več sejah) oblikovala obsežnejša skupina med seboj povezanih izrazov: *bazalt*, *predornina* (z več pomeni), *predor*, *predornica*, *presečnica*, *lomnica*.

4 Viri

Andrej PAULIN, 1998: Idejni pristop k pripravi tretje izdaje Splošnega tehniškega slovarja. *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: Založba ZRC. 27–32.

SPREHOD PO VETERINARSKEM TERMINOLOŠKEM SLOVARJU

A GLANCE THROUGH VETERINARSKI TERMINOLOŠKI SLOVAR [A DICTIONARY OF VETERINARY TERMINOLOGY]

Viktor Majdič*

Veterinarski terminološki slovar izhaja od l. 1982. Doslej je bilo natisnjenih že 6 zvezkov z gesli do vključno črke Š. Gre za zelo obsežno (predvidoma prek 1200 strani) in temeljito terminološko delo. Večina razmeroma številnih napak in slabosti je posledica dejstva, da pripravljavci slovarja v terminološko komisijo in v uredniški odbor niso kot enakovrednega člana vključili nobenega jezikoslovca. Največ napak je na pravorečnem področju, neredki pa so tudi slovnični in besedotvorni spodrsljaji. Razlage so vsebinsko in tipološko večinoma ustrezne, moteča pa je pogosta uporaba stilno zaznamovanih besed kot nevtralnih. Tudi nekatera stilno zaznamovana gesla so predstavljena brez potrebnih kvalifikatorjev, moti pa tudi nedosledno ločevanje homonimnih gesel.

Veterinarski terminološki slovar [A Dictionary of Veterinary Terminology] has been published since 1982; so far, six volumes have been published, through the letter Š. It is a very comprehensive and thorough terminological work, comprising over 1200 pages. The majority of rather numerous mistakes and weaknesses results from the fact that the compilers of the dictionary did not include a linguistic member as an equal of their Terminological Committee and their Editorial Board. Most mistakes are of orthoepic nature, with grammatical and word-formation mistakes also frequently occurring. The definitions are mostly correct in terms of their content and typology; disturbing, however, is a frequent listing of stylistically marked words as neutral. Some stylistically marked entries are listed without the necessary labels, with an inconsistent differentiation between homonymous entries also being a disturbing factor in the compilation of this particular veterinary dictionary.

Ključne besede: *Veterinarski terminološki slovar, terminologija, slovaropisne napake in slabosti, jezikovni spodrsljaji*

Key words: *Veterinarski terminološki slovar [A Dictionary of Veterinary Terminology], terminology*

Uvod

Prizadevanje za pripravo in izdajo veterinarskega terminološkega slovarja se je začelo že kmalu po koncu druge svetovne vojne, saj je že l. 1948 pričela delovati veterinarska terminološka podkomisija pri komisiji za kmetijsko terminologijo, ki se je kasneje osamosvojila v samostojno komisijo z imenom Terminološka komisija Veterinarskega oddelka Fakultete za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo. Leta 1959 je postala veterinarska podsekcija medicinske sekcije Terminološke komisije SAZU in l. 1972 prerasla v samostojno sekcijo

* Mivka 34, 1000 Ljubljana, Slovenija

omenjene terminološke komisije. Opravila je ogromno dela, saj je do izida prve knjige Veterinarskega terminološkega slovarja (VTS) zbrala prek 20 tisoč terminov, od katerih jih je v l. 1982 izdani 1. zvezek bilo sprejetih 2281 kot samostojnih gesel.

V naslednjih 20 letih je izšlo še pet knjig do vključno črke Š na skoraj tisoč straneh. Ko je po 16 letih izšla izpopolnjena in dopolnjena druga izdaja 1. knjige, se je njen obseg glede na prvo izdajo povečal še za skoraj polovico, iz česar je mogoče sklepati, da bo celotni slovarski korpus, ko bo delo končano in bodo ponovno izšli še preostali zvezki ali pa celoten slovar v eni knjigi, obsegal kar okrog 1800 strani in tako postal eden najboljšejših terminoloških slovarjev na Slovenskem.

Slovarju se žal pozna, da v terminološko komisijo in v uredniški odbor ni bil kot enakovreden sodelavec vključen noben jezikoslovec leksikolog, zaradi česar je v tem po pomenu in obsegu spoštovanja vrednem priročniku vendarle preveč jezikovnih in slovaropisnih napak. Zato je težišče pričujočega sestavka na oceni in predstavitvi lingvističnih in leksikološko-leksikografskih slabosti VTS.

Napake in slabosti so bile opažene predvsem na glasoslovnem, (pravo)pisnem, slovničnem, besedotvornem, slovaropisnem in vsebinskem področju.

1 Pravorečna ravnina:

Opazene so bile naslednje napake in pomanjkljivosti:

a) Pri geslih, katerih glasovna podoba se ne prekriva z zapisano, se podatek o pravilnem izgovoru navaja v oglatem oklepaju, tako pri besedah domačega izvora, ko gre za ustnično-ustnični izgovor *l*-a pred soglasnikom ali pred pavzo, polglasniški izgovor *e*-ja ali za izgovor kratic (*bolha* [-uh-], *kolk* [-uk], *bel* [beu], *pritegovalka* [-uk-], *bet* [bət], *bezgavka* [bəz-], *ADP* [adepé], *DNK* [deenká]) ali pri po izvoru neslovenskih občno- in lastnoimenskih iztočnicah (*acme* [ak-], *burdizzo* [-co], *Basedow* [bazedov], *Roentgen* [rent-]). Vendar je zelo veliko gesel brez te vrste informacije, četudi bi bila potrebna, npr. *branilec -lca*, *lomilec -lca*, *razkuževalec -lca*, *razteleševalec -lca*, *nategovalka*, *popoln*, *polž*, *čolnič*, *polnomasten*, *polnokrven*, *polkrožen*, *polprepusten*, *polkrven*, *osel*, *plevel*, *odrasel*, *ohromel*, *okorel*, *okrnel*, *odmrl*, *oprhel* idr. Nekajkrat nedosledno tudi znotraj iste besedne družine, npr. pri *bolnica*, *bolnišničen* podatka o izgovoru *l*-a ni, pri *bolnik*, *bolniški*, *bolnišnica* je. Tudi pri povsem analognih primerih je enkrat predviden izgovor nepredsamoglasniškega *l*-a, drugič ne, npr. *sukalka* [-au] (manjka vezaj na desni strani izgovornega navedka), toda *obračalka* z očitno samo *l*-ovskim izgovorom črke *l*, kar pa je vprašljivo. Podatek o polglasniški ali tudi polglasniški izgovorni vrednosti *e*-ja med drugim manjka pri *bezgavka*, *bezgavkast*, *mezeg*, *sesalec*, *sesek*, *pasesek*, *prisesek*, *čebela*, *čebelarstvo*, *čebelji*, *ščegetavček*, *sencè* in *sénce*, *sénčen*, *sesedati se*, *stegenski*, *protoplazemski* itd.

Pri geslih tujega izvora se navaja podatek o izgovoru zelo nedosledno. Pri *aqua*, *Arachnida*, *apha*, *ante exitum*, *ana partes aequales*, *amylum*, *Entamoeba*, *Koch*, *Giemsa*, *oesophagus*, *Oestridae* idr. je naveden, pri *anthrax*, *apoplexia*, *anticorpus*, *Ephedra*, *Echinococcus*, *Mycobacterium*, *Haemophilus*, *Musca*, *Ixodidae*, *Equus equus*, *omphalus* in še mnogih drugih pa te informacije ni. Nekajkrat manjka v oglatem oklepaju podatek o naglašeni, kadar ni zapisan nad naglašnim samoglasnikom iztočnice, npr. *Hypomyces* [hifomi-] ipd.

Primerjava med posameznimi zvezki VTS pa kaže, da se v novejših zvezkih navaja izgovor opazno pogosteje kot v prvih.

V nekaj primerih je podatek o izgovoru sicer naveden, vendar je nepopoln: *Hyoscýamus niger* [hi-] (manjka informacija o izgovoru drugega dela besede), *Schizomycétes* [shizo-] (manjka podatek o izgovoru ipsilona), *quotidianus* [kvo-], *quotidie* [kvo-] (ni naveden podatek o izgovornem zapiranju hiata z j) – ta informacija je navedena samo v nekaj primerih ob končaju *-ia*, npr. *substantia* [-cija], *Serratia* [-racija], večinoma pa ne: *resistentia*, *Salvia*, *Sepia*, *Nannizzia*, *Sarcosporidia*, medtem ko se hiat v drugih primerih pisno sploh ne odpravlja: *suctio* [-kcio], *suffocatio* [-kacio], *sectio* [sekc-], *laesio* [lezio], *spatium* [spac-] ipd. Moteča je očitna neenotnost, ko se primeri iste vrste predstavljajo različno, npr. *Streptococcus* [-kókus], toda *Echinococcus*, *Micrococcus* brez navedbe izgovora, ali *salpinx* [-pinks], *Bombyx mori* [bómbiks], *asphyxia* [asfiksija], toda *simplex* (brez podatka o izgovoru).

Pri nekaterih slovenskih besedah kot iztočnicah je v oglatem oklepaju zapisani izgovor napačen: naveden je npr. široki *e* namesto ozkega (*redwater* [rêdvóter], *prav* [rédvóter]) ali ozki namesto širokega (*Pasteur* [-stér], *Pastéurjev*, *prav Pasteur* [-têr], *Pasteurjev* [-têr-], še zlasti pa je moteč in v nasprotju s pravili aktualne slovenske slovnice v oglatem oklepaju navedeni neslovenski oz. nezborni fonem: *Peán, Jules Emile* [peán žíl emíl], *prav* samo [peán žíl emíl]. Nepotrebno pa je navajanje izgovora, kadar med zapisano in govorjeno podobo geselske besede ni razhajanja, npr. pri geslu *degeneracija* je ob *Zenkerjevi degeneraciji* odveč podatek o *z*-jevskem izgovoru črke *z*.

Poenotiti bi bilo potrebno navajanje naglasnega znamenja, če je naglašen tudi v oglatem oklepaju zapisani samoglasnik. V VTS je rešitev neenotna, celo v okviru iste besedne družine: *sólza* [sou-], *sólzen* [sou-], toda *solznica* [sóu-], *solznik* [sóu-]. Primernejša je rešitev v SSKJ in v SP 2001: *sólza* [uz], *sólzen* [uz], *solznica* [uz], *solznik* [uz].

Napake se pojavljajo tudi pri navajanju izgovora kratic v oglatem oklepaju. Ker se ne upošteva dejstvo, da se nekatera imena slovenskih črk izgovarjajo z dolgim ozkim *e*-jem, npr. *bé, cé, dé* ..., druge pa s kratkim širokim, npr. *èf, èl, èm, èn* ..., je tudi pri slednjih večinoma navedena (seveda napačna) različica z ozkim *e*-jem: *LPS* [elpeés], *IgM* [igeém], *IBR-IPV* [ibeér-ipevé], pravilno samo: [elpeès], [igeèm], [ibeèr] (edina opažena pravilna predstavitev izgovora je pri kratki *PCR* [peceèr]).

Napačna sta tudi zapisa izgovora kratic *STH* in *SS* kot [sth] oz. [ss] – pravilno bodisi [səsəhə], [səsə] bodisi po zgornjem modelu [estehá] in [esès]. Tudi kratica *LT* se seveda ne izgovarja [eltehá], kot je zapisano, ampak samo [elté], izgovor [eltehá] je možen samo pri kratki *LTH*.

Pri kratki *SPF* [espičf] gre očitno za tiskarsko napako – namesto *č*-ja bi moral biti zapisan *è*, vendar bi na prvo mesto pred angleško [espièf] sodila slovenska različica [espeèf]. Tudi pri kraticah *RF* [er ef] in *Rh* [er ha] sta ločeno pisanje in odsotnost naglasnih znamenj v oglatem oklepaju verjetno posledica tiskarske napake.

Nekajkrat podatek o izgovorni vrednosti kratice manjka, npr. pri *CPE, MLD, PER, PPD, PPLO, PRRS, RES, SMMA, SR, SZŠ, pm, ppm, pg* in verjetno pri še kateri.

Za terminološki lapsus pa gre v primerih, ko so okrajšave v slovarju predstavljene kot kratice, npr. *pulv.* (pulvis), *rad.* (radix), *s* (sinister), *sek.* (sekunda), *scat.* (scatula), *Sig.* (Signa, Signetur), *subsp.* (subspecies) itd.

Še nekaj napak v oglatem oklepaju: pri iztočnici *stékel* bi pred e moral biti naveden *ə*, ne *e*, torej [-əu], pri *Strausov, Rousov sarkom, Shope, R. E., Ouchterlony, Seleyev* in pri še nekaterih bi v oklepaju moral biti u nam. *u*-ja oz. *v*-ja, pri *gavda* pa podatek o izgovoru sploh ni potreben (očitno je prepisan iz SSKJ-ja, kjer pa se nanaša na v VTS nenavedeno pisno različico *gouda*).

Zanimiva je napaka pri geslu *borzój*, kjer naj bi se po navedbi v oglatem oklepaju prvi *o* izgovarjal kot *a*, torej po ruskih pravorečnih pravilih. Vendar pa slovenski knjižni jezik t. i. akanja ne pozna, ne domačega narečnega (npr. *rakavica*, *kabila*, *kaš* za *rokavica*, *kobila*, *koš*) ne ruskega (*kalhoz*, *kapejka* za *kolhoz*, *kopejka*), zatorej se tudi *borzój* izgovarja natanko po črki, ne pa po rusko [barzój]. A-jevski izgovor nenaglašene *o*-ja bi bil možen le, če bi se odločili za zapis po ruskem izgovoru, kakor je npr. v nemščini (*Barsoi*), vendar pa pri nas vsaj zadnjih trideset let izrazito prevladuje zapisovanje z *o*-jem.

b) Naglasno znamenje je zapisano na napačnem mestu (bodisi na izhodiščni bodisi na odvisnosklonski obliki besede):

sečnica, *sečnik*, *sečnikov* (prav: *sěčnica*, *sěčnik*, *sěčnikov*), *sésalci* (prav: *sesálci*), *mlinček* (prav: *mlínček*), *sátovje* (prav: *satóvje* ali *satóvje*), *àtipičnost* (prav: *àtipičnost*), *mrtvorojèn* (prav: *mrtvorôjen*; pogostejša je različica *mrtvorojèn-ěna -o*, ki je navedena pravilno), *sarkóid*, *fléksija* (prav: *sarkóid*, *fleksija*), *mást -i* (prav: *mást -í*) idr. Napačno tudi pri drugi naglasni različici slovarske iztočnice *šarenica*, ki bi morala biti naglašena na 3., ne na 2. zlogu, torej pravilno *šárenica* in *šareníca*.

c) Manjka navedba naglasne dvojnosti:

postrív -i, *nozdrív -i* (bolje: *postrív -i* in *-í*, *nozdrív -i* in *-í*), *podláńka* (bolje: *podláńka* in *pódlńanka*), *obnóžina* (bolje: *obnóžina* in *obnožina*), *súšica* (bolje: *súšica* in *sušica*), *dedováti* (bolje: *dedováti* in *dédovati*), *poròd* (bolje: *poròd* in *pôrod*), *páriti*, *páriti se* (bolje: *páriti* in *paríti*, *páriti se* in *paríti se*), *póžitiven* (bolje: *póžitiven* in *pozitiven*), *fúror -ja* (bolje: *fúror -ja* in *-órja*), *gnój -a* (bolje: *gnój -á* in *-a*), *stán -a* (bolje: *stán -a* in *-ú*), *debelorép -a -o* (bolje: *debelorép* in *debelorèp -épa -o*), *čóhati -ám* (bolje: *čóhati -ám* in *-am*), *cénter* (bolje: *cénter* in *c^enter*), *čópka* (bolje: *čópka* in *čôpka*), *glavoból* (bolje: *glavoból* in *glavobòl*), *bèt -a* (bolje: *bèt -à* in *-a*), *bezèg -zga* (bolje: *bezèg -zga* tudi *bèzeg -zga*) idr. Nekajkrat je naglašeno samo predponsko obrazilo: *nèzrel*, *mèdcéličen* (prav: *nèzrél*, *mèdcéličen*) ipd.

Glede na to, da se v nekaj primerih naglasna dvojnost navaja, bi bilo pričakovati več tovrstne doslednosti; še posebej je moteče, da pogosto manjka enakovredna ali celo frekventnejša naglasna različica, slovar pa nekajkrat navaja celo redkeje rabljeno, npr. *sátje* in *satjé* (namesto ostrivca bi moral biti v drugem primeru uporabljen krativec) – slednja je v SSKJ označena kot stilno zaznamovana, SP 2001 pa je sploh ne navaja.

č) Manjka navedba dvonaglasnosti:

radiométer; *radionekróza*, *radiografija*, *radioskopija* (prav: *rádiométer*; *rádionekróza*, *rádiografija*, *rádioskopija* – pri drugih zloženkah z *radio*- je označitev naglašenosti pravilna); *patoanatómski*, *patoanatomija*, *patofiziologija*, *patohistologija*, *patomorfologija*, *patomorfolóški* (prav: *pátoanatómski*, *pátoanatomija*, *pátofiziologija*, *pátohistologija*, *pátomorfologija*, *pátomorfolóški*); *seropóžitiven*, *seronégativen* (prav: *séropóžitiven* ali *séropozitíven*, *séronégativen* ali *séronegativen*); *mlečnokislínski*, *mikrokók*, *mnogocéličen*, *mononukleáren*, *mononukleóza* (prav: *mléčnokislínski*, *mnógocéličen*, *mákrokók*, *mónonukleáren*, *mónonukle-óza*), *anticórpus*, *antioksidánt*, *anormálen* (prav: *ánticórpus*, *ántioksidánt*, *ànormálen*), *sreditrebúšje*, *levosúčen*, *postmortálen* (prav: *sréditrebúšje*, *lévosúčen*, *póstmortálen*), *mezoréktum* (prav: *mézoréktum*), medtem ko pri *mezoderm* manjka naglasno znamenje nad drugim delom zloženke (prav: *mézodêrm*), pri *mezotermofil* in *mezosalpinks* manjka ostrivec nad prvim delom (prav: *mézotermofil*, *mézosálpinks*), pri *mezogastrij* pa sta pravilno naglašeni obe se-

stavini (*mézogástrij*). Tudi ni razumljivo, zakaj je npr. sestavljenka *obledvičen* enonaglasna (*obledvičen*), analogna tvorjenka *nadledvičen* pa dvonaglasna (*nàdledvičen*).

Nekajkrat manjka naglasno znamenje nad drugim delom zloženke: *arteriòloskleroza*, *artêriiosklerózen* (prav: *arteriòloskleróza*, *artêriiosklerózen*), medtem ko so *arteriosklerotičen*, *arteriosklerotik*, *arterioskleroza* pravilno naglašeni. Takšnih neuskklajenosti je tudi v okviru tipološko besedotvorno identičnih terminov, npr. *sómatomegalija* – *somatometrija*, *stáfilodermija* – *stafilodêrma*, *sòkírven* – *sokírvisa*, *sòkírvnost* – *sokírveje*, *sinístrofleksija* – *sini-stropozícija*, *símpatolítik* – *simpatomimétik*, *ávtoalergija* – *ávtoalergizácija*, vsekakor preveč (pri *avtoalergizaciji* je v prvem delu uporabljen krativec namesto ostrivca – takih zloženek z *avto-* je v VTS še dvanajst). V nekaterih primerih te vrste in še v nekaterih drugih bi lahko šlo tudi za tiskarske napake in korektorske spreglede, npr. pri *obéročén* manjka ostrivec nad drugim *o-*jem, medtem ko pri *obéróčen* napake ni. Tudi pri geslu *pulmo* je pri zvezi *pulmo dexter* odsotnost naglasnega znamenja verjetno posledica korektorskega spregleda, saj pri *pulmo sinister* napake ni.

V nekaj primerih gre za nasprotno napako – namesto enonaglasnosti je navedena dvonaglasnost, npr. *sínhrón*, *símentálka*, *símentálski* (prav: *sinhrón*, *simentalka*, *simentalski*), gesla *bombaž*, *dvanajstnik*, *izkašljevanje*, *izmolzek*, *scintisken*, *scintiskener*, *alóa* in verjetno še katero pa so ostala brez naglasnega znamenja, čeprav gre za naglašene besede.

Kdaj pa kdaj sta zagrešeni kar dve napaki hkrati, kot na primer pri geslu *sivorjav*, ko nad prvo sestavino zloženke naglasno znamenje manjka, nad drugo pa je zapisan ostrivec namesto krativca.

d) Napačna kolikost naglašene samoglasnika:

Pogosto je v VTS zanemarjeno dejstvo, da so v knjižni slovenščini poleg dolgo tudi kratko naglašeni samoglasniki. Namesto krativca je tako velikokrat zapisan ostrivec: *míš*, *slepíč*, *čekán*, *razmáz*, *prehlád*, *prisád*, *čóp*, *obráť*, *obráz*, *dnó -á*, *metljáv*. Le redko je napaka obratna, ko naj bi bila beseda ali njena oblika kratko namesto dolgo naglašena: *goltáv -áva*, *-o*, *prvorojén -a -o*, *dolgogláv -a -o* (prav: *goltáv -áva -o*, *prvorojèn -èna -o*, *dolgogláv -áva -o*). Tudi pri teh napakah je očitno kar nekaj tiskarskih, kot nakazujejo rešitve *obráť -áta*, *obráz -áza*, pa verjetno tudi primeri z ostrivcem nad roditeljsko končnico samostalnikov končniškega naglasnega tipa: *stebèr -brá*, *hrbèt -btá*, *sencè -á* idr. Za tiskarsko napako gre verjetno tudi pri kratko naglašenem geslu *cirkum-*, saj se v takih primerih naglasno znamenje sploh ne navaja.

Pri geslih *súbkarbonát*, *médceličnina*, *négiblživ* niso upoštevana pravila glede kolikosti samoglasnika v naglašanih predponskih obrazilih, v zadnjem primeru pa manjka tudi naglasno znamenje nad polnopomenskim delom sestavljenke, pravilno torej: *súbkarbonát*, *médceličnina*, *nègiblživ*.

e) Napačna kakovost naglašene samoglasnika:

Naglašena samoglasnika *o* in *e* sta večkrat označena kot ozka namesto široka: *maščóba*, *gnilóba*, *sladkovóden*, *smrtonósen*, *semenonósen* (prav: *maščóba*, *gnilóba*, *sladkovóden*, *smrtonósen*, *semenonósen*), *méhek*, *čélnica*, *Grégor*, *dérma*, *hérpes simplex* (prav: *mêhek*, *čêlnica*, *Grêgor*, *dêrma*, *hêrpes simplex*). In obratno: *réd* nam. *réđ*, medtem ko gre pri geslih *sêňčnica*, *sêňčničen* za dvojno napako: naglašeni samoglasnik ni dolg, ampak kratek, prav tako pa ne gre za samoglasnik *e*, ampak za polglasnik, ki je v slovenskem zbornem jeziku vedno le kratek; pravilno torej: *s`enčnica* [sən-] in *s`enčničen* [sən-].

f) Ne upoštevajo se pravila o dvojni/enojni premeni kratkega naglašenege *e*-ja in *o*-ja:

Kratka naglašena *e* in *o* v enozložnicah in v končnih zlogih večzložnih besed se v nekončnih zlogih praviloma premenjujeta z dolgima *e* in *o*, vendar v nekaterih primerih z ozkima, v nekaterih pa s širokima. Rešitve v VTS so pogosto v nasprotju s temi pravili:

jeršè -êta (prav: *jeršè -éta*; pri *jarè*, *ščenè* je navedba pravilna), *izkòp -ôpa*, *obròk -ôka*, *sečevòd -ôda*, *slinovòdi* (prav: *izkòp -ópa*, *obròk -óka*, *sečevòd -óda*, *slinovòdi*; pri geslih *semenovod*, *sluhovod*, *solzovod*, *svod* so naglasne rešitve pravilne), *slôn -a* (prav: *slòn slóna*), *cemént -ênta*, *obducént -ênta*, *linimént -ênta* (prav: *cemènt -ênta*, *obducènt -ênta*, *linimènt -ênta*) ali obratno: *poték -éka*, *rumèn -a -o*, *škrlatno rdéc -a -e*, *spremenjèn -a -o* (prav: *potèk -éka*, *rumèn -èna -o*, *škrlatno rdèč rdéča -e*, *spremenjèn -èna -o*) ipd. Zanimiv je primer *konj*: kot geslo je naglašen pravilno (*kònj kônja*), v zvezah *bosánsko-hercegóvski kónj* in *ardénski kónj* pa je namesto krativca uporabljen enkrat ostrivec, drugič strešica.

2 (Pravo)pisna ravnina

Pisnih in pravopisnih napak in slabosti je bistveno manj kot pravorečnih. Med bolj močee spada neenotno pisanje podrednih pridevniških zvez, bodisi skupaj bodisi narazen, še posebej, ko gre za barve in barvne odtenke. Tako SSKJ kot novi pravopis sicer dopuščata obe pisni možnosti, s tem da SSKJ daje prednost pisanju narazen, SP 2001 pa bolj priporoča pisanje skupaj, torej *sivorjav* in *sivo rjav*, *svetlolisast* in *svetlo lisast*, *temnosiv* in *temno siv*, *bledorumen* in *bledo rumen*. V slovarju sicer nekoliko prevladuje pisanje skupaj: *purpurnordeč* (geslo *rodopsin*), *modrordeč* (*melanaza*, *lividnost*), *sivorjav* (*sivorjav*), *rumenorjav* (*lipofuscin*), *ledenohladen* (*leden*), hkrati pa se povsem analogni ali celo identični primeri pišejo tudi narazen: *sivo rjav* (*govedo*, *rjav*), *svetlo rdeč* (*simentalski*), *kostanjevo rjav* (*govedo*, *cikast*), *svetlo rjav* (*govedo*), *temno rjav* (*govedo*, *gnojnica*, *cikast*), *svetlo rdeč* (*bakteriopurpurin*), *svetlo moder* (*azuren*), *opečno rdeč* (*azobenzen*), *sinje bel* (*antimon*), *temno oranžen* (*akriflavin*), *rumenkasto rdeč* (*fuksa*, *eozin*).

Z vmesnim vezajem se pišejo priredne zloženske, za kar pa v zvezi *rumeno-rjavkasti iztrebki* (geslo *mekonij*) verjetno ne gre, saj so ti iztrebki enotne barve, nekako med rumeno in rjavo, ne pa dvobarvni, z ostro mejo med rumeno in rjavkasto obarvanimi deli (tako je npr. pri *črno-bel*, vendar pa v VTS tega gesla ni, čeprav imamo *črno-belo pasmo krav*).

Nepravilnosti in nedoslednosti pri pisanju skupaj in narazen je še več, npr.:

pikornavirusi (*pikornavirusi*) in podskupina *pikorna virusov* (*enterovirusi*) ali *kupoprodaja* nam. *kupo-prodaja* (geslo *očiten*; v SSKJ sicer tudi *kupoprodaja*, v SP 2001 pa samo *kupo-prodaja*).

Pri geslu *brahmaputra* naj bi bila navedena tudi dvojnica *bramaputra* (v SP 2001 samo *Bramaputra*, v SSKJ so v analognih primerih poleg *brahman*, *brahmanski* tudi dvojnice *braman*, *bramanski* ipd.).

Termini, poimenovani po osebah z obrazilom *-ov/-ev*, npr. *Amonov rog*, *Leydigova celica*, *Payerjeve plošče*, se po pravilih novega slovenskega pravopisa pišejo dvojnično, bodisi z malo bodisi z veliko začetnico (prva različica ima rahlo prednost), toda VTS ohranja tu tradicijo pisanja samo velike začetnice, a je bilo vsaj v dveh primerih ravnanje redakcije nasprotno: gesli *outerlonijev* in *svedbergov* sta zapisani z malo začetnico. Pri prvem je bila zagrešena še ena pravopisna napaka, saj je zapisano fonetično, po izgovoru, kar pa je v nasprotju z

obstoječo pravopisno normo. Tovrstna poimenovanja zadržijo neposlovenjeno pisno podobo, če izhajajo iz imen oseb z latiničnega pisnega področja, npr. *wertheimova* ali *Wertheimova operacija*, *lieberkühnova* ali *Lieberkühnova kripta* ipd. Do pisnega slovenjenja pa pride na primer pri iz osebnih imen nastalih poimenovanjih merskih enot: *rentgen*, *bekerel*, *om*, *džul*, ki jih tudi zapisujemo samo z malo začetnico.

Poslovenjeno namesto originalno je zapisan tudi priimek *Purkyně* in svojilni pridevnik *Purkynějev* (v VTS *Purkinjé* in *Purkinjéjev*) z naglasom na prvem zlogu, medtem ko je svojilni pridevnik iz priimka *Hanley* enkrat pravilno zapisan originalno: *Hanleyeva pentlja* (manjka sicer *j* med osnovo in obrazilom *-eva*, povsem pravilno torej *Hanleyjeva*), drugič poslovenjeno: *Hanlejeva pentlja* (gl. gesli *ledvičen* in *pentlja*). Napačen je tudi zapis *Darwinova teorija* (prav: *Darwinova t.*, gl. geslo *selekcijski*), pravilen pa pri *darvinizem*.

Nasprotno pa daje slovenski pravopis izrazito prednost poslovenjenemu zapisovanju občnoimenskih prevzetih poimenovanj, zato ne *charolais*, ampak *šarole*, ne *joule*, ampak *džul*, ne *lymska bolezen*, ampak *lajmska bolezen*, ne *persistenca*, *persistenten*, ampak *perzistenca*, *perzistenten* (pri *rezistenca*, *rezistenten* je zapis pravilen), ne *rezidiji*, *residualen*, ampak *rezidiji*, *rezidualen*, ne *ohm*, ampak *om* ipd.

Pri ločilih je največ napak v zvezi z rabo vejice, ki je tudi sicer najpogosteje uporabljano ločilo. Ta v slovarju pogosto manjka med priimkom in imenom oz. začetnicami imen(a), ko se v abecednih seznamih, leksikonih ipd. opozarja na sicer pravilno zaporedje ime in priimek, ne priimek in ime: *Lister Joseph*, *Mendel Gregor*, *Salmon D. E.*, *Sabourand R. J. A.* nam. *Lister, Joseph*; *Mendel, Gregor*; *Salmon, D. E.*; *Sabourand, R. J. A.* Nekajkrat manjka vejica tudi kot ločilo med dvema stavkoma, npr. *prvi del zloženka, ki pomeni da se kaj nanaša na križ, križnico (sacro); ki jo dajejo tkivni zaščitni sistemi tj. dlaka, koža, sluznice (bariera)* – vejica manjka pred *da* in pred *tj.*; večkrat manjka vejica tudi pri naštevanju, npr. ... *neplođen sterilen (jalov)*, ali pa ne loči polstavka od dela sporočila, na katerega se le-ta nanaša, npr. *krmilo, zdravilo ali druga snov stisnjena v zrnca, ploščico ali kroglice (stisnjene)* – vejice ni pred besedo *stisnjena*; *spreminjanje spojin v enostavnejše sestavine navadno pod vplivom encimov (razkrajanje)* – vejice ni pred besedo *navadno* itd. Odvečna pa je vejica pogosto pred veznikom *oziroma*: ... *v mlečno cisterno, oziroma v seskov kanal (mlekovodi)*, ... *na koncu geselskega članka, oz. pomenskega oddelka* (zv. L–O, s. V), ... *iz tekočine ali plina, oziroma žarkov različnih valovnih dolžin (filter)*, odveč je tudi pred ločnim veznikom *ali*: ... *ki je bliže glavi, ali nanašajoč se na glavo (kranialen)*. Nekajkrat pa se je zapisala vejica verjetno kot tiskarska napaka (prim. geslo *-pnea* ali Navodila v zv. A–B, s. V/9). Tudi sicer je bilo med uporabo sedanjih zvezkov VTS kar veliko očitnih tiskarskih napak, če pa jim prištejemo še številne primere z manjkajočim polkrožcem pod *u*-jem v oglatem oklepaju ali zamenjave *u*-jev s polkrožcem z *v*-jem kot tudi večje število manjkajočih ali odvečnih vezajev prav tam, se število tiskarskih napak še močno poveča, kar pomeni, da bi morale biti korekture pred natisom opravljene nekoliko temeljiteje. Sem lahko štejemo tudi nekajkrat porušen abecedni red pri navajanju gesel, npr. pri *red mouth*, *sprejemalec* in pa 7 gesel od *sunek* do *superficialis*, ki so navedena dvakrat zapovrstjo, najprej na pravem mestu na s. 160 in nato še enkrat na s. 161, dvakrat pa je zapisano tudi geslo *d-glukoza*, enkrat uvrščeno abecedno glede na izgovor (s. 34), drugič po zapisu (s. 44), enkrat razloženo z *dekstroza*, drugič z *desnosučna glukoza*.

Za pisne spodrsaljaje gre tudi pri stičnem zapisovanju simbola za stopinjo in okrajšave za Celzij, npr. *15°C do 20°C* ali *med 15°C in 20°C* nam. *15 °C do 20 °C* oz. *med 15 °C in 20 °C* ali slovnično primerneje *15 do 20 °C* oz. *med 15 in 20 °C* (*mezotermofil*, *mezotermofilen*).

Pri geslih *psihro-*, *psihrofil*, *psihrofilen* je nestičnost upoštevana, vendar se fizikalni simbol °C piše ob obeh veličinah (med 15 °C in 20 °C), pri *pasterizirati*, *pasteriziran*, *pasterizacija* pa je rešitev povsem korektna: od 60 do 85 °C. Nestično, tj. s presledki, bi kazalo pisati tudi začetnice imen ob v slovarju navedenih priimkih, torej ne *Roentgen W.K.*, *Reaumur R.A.F.*, *Sabouraud R.J.A.*, ampak *Roentgen, W. K.*, *Reaumur, R. A. F.*, *Sabouraud, R. J. A.*

Večkrat manjkajo tudi pisne dvojnice, npr. *prašičereja* (ni različice *prašičjereja*), navedena pa je dvojničnost pri *ovčereja/ovčjereja* (gesel *kozjereja*, *konjereja*, *svinjereja*, *kokošjereja*, *kuncereja* pa VTS sploh ne navaja).

Nekaj je tudi razmeroma grobih pravopisnih spodrseljajev, npr. *življenjski* nam. *življenjski* (*odmrtje*), *trohnjenje* nam. *trohnenje* (*putrescencia*), *nepopolen* nam. *nepopoln* (*nepopolen*), *ali jo je mogoče molzti* nam. *molsti* (*laktacija*), *ima velike oklje*, *neznatne oklje* nam. *velike/neznatne okle* (*slon*), *grlen* nam. *grln* (*grlen*), *sekavec* nam. *sekalec* (*inciziv*; pri geslu *sekalec* je zapis pravilen), *z zavžitimi beljakovinami* (*beljakovina*), samo delna krajšava: *in dr.* nam. *idr.* (*mangan*), opuščen je vezaj pri števeno-črkovnem zapisu: *4 odstoten* nam. *4-odstoten*, pri besedah s členico *koli* v drugem delu pa bi bila potrebna večja doslednost, ali pisati samo narazen (kar je primerneje), npr. *začetek prenehanja katerega koli fiziološkega procesa* (*obsolesenca*), *bolj proti koncu katerega koli dela telesa* (*oddaljen*), ali pa samo skupaj, npr. *katerakoli bolezen nosu* (*rinopatija*). Nekatero navedeno in še druge pravopisne napake so lahko tudi na tem področju posledica tiskarskih napak, za kar najbrž gre tudi pri rabi male začetnice pri *Arktiki* in *Antarktiki*, ko se pri iztočnici *pol* enačita severni oz. južni pol z Arktiko oz. Antarktiko, kar pa je tudi vsebinsko vprašljivo.

3 Slovnična ravnina

Slovarska gesla so v slovarju predstavljena ne le s pomenskega, marveč tudi s slovničnega zornega kota. Pri samostalnikih je podana informacija o spolu in rodilniški končnici, pri pridevnikih sta poleg moške navedeni še ženska in srednjepolska oblika, pri prislovih le podatek o pripadnosti besedni vrsti, pri glagolih pa je poleg nedoločniške navedena še sedanjiska prvoosebna oblika in podatek o glagolskem vidu. V veliki večini se avtorji tega začrtanega okvira držijo, vendar pa je tudi nekaj odstopanj. Brez slovničnih informacij so citatna poimenovanja, predvsem latinska in starogrška, npr. *ablatio*, *abdominalis*, *Bartonella*, *Barbus barbuis*, *balnea medicata*, *orhis*, *omphalus* idr., pa tudi iz angleščine prevzeti novejši termini, npr. *pacemaker*, *bypass* (pri geslu *obvod* je kot sinonim zapisan z vezajem: *by-pass*) ipd. Zlasti pri slednjih slovnični podatki neupravičeno manjkajo (SSKJ in SP 2001 jih dosledno navajata), medtem ko je pri *joule* naveden samo spol, ne pa tudi rodilniška končnica, pri prevzetem terminu *hipomanes* pa je poleg podatka o spolu neutemeljeno navedeno, da je nesklonljiv (ni namreč razloga za njegovo nesklonljivost).

Slovnične informacije manjkajo tudi ob navajanih osebnih imenih, vendar vsaj v primerih, ko se navaja zgolj enobesedno poimenovanje osebe, ti podatki naj ne bi manjkali. Sicer pa ravnanje uredništva tudi na tem področju ni povsem enotno, saj se npr. pri *Eskulap* navajata tako spol kot rodilniška končnica, pri analognem geslu *Panacea* pa ne eno ne drugo. Pa tudi pri dvo- in tribesednih osebnih imenih bi se informativnost slovarja povečala, če ti slovnični podatki ne bi bili izpuščeni. Prav tako je informativnosti v škodo odsotnost teh podatkov pri večbesednih občnoimenskih geslih, npr. *berberski konj*, *bankivska kokoš*, *Bangova bolezen*, medtem ko bi pri kratičnih poimenovanjih poleg izgovora bilo koristno navesti vsaj še spol,

saj so nekatera moškega (npr. *EKG je pokazal ...*), druga, teh je precej manj, pa so ženskega spola (npr. *ugotoviti storilčevo DNK*).

Zanimiva je obravnava imen grških črk: geslo *beta* je predstavljeno kot večina drugih, z vsemi slovničnimi značilnostmi in rabo, pri *gamma* je podatek o spolu in rodilniški obliki, nato pa sledi prikaz rabe le v izbranih zvezah, *alfa* in *lambda* sta sicer gesli, a brez slovničnih oznak, *delta* in *omega* pa v slovar sploh nista bili sprejeti kot gesli (*delta* se sicer pojavi v razlagi gesla *deltast*).

Pri dvojnosti v načinu pregibanja besed se pogosto navaja samo ena od dveh približno enako pogosto rabljenih različic, npr. *šimelj -lja*, bolje: *šimelj -lja in -na*; *nos -a*, bolje: *nos -ú in -a* (v geselskem članku pri *nos* je uporabljena samo v VTS navedena različica *nosú*).

Za dokaj grobo slovnično napako gre pri navedeni rodilniški obliki gesla *prsi*: v zbornem jeziku je pri množinskem samostalniku *prsi* rodilnik enak imenovalniku, v slovarju navedena oblika *prs* pa je rodilnik pogovorne različice *prsa* (in samo *prsa* so srednjega spola, *prsi* pa ženskega, tako da je v slovarju napačna tudi navedba spola). Ta se v zbornem jeziku lahko uporablja le kot kulinarični termin (npr. *kupiti goveja prsa, nadevana telečja prsa*), v primeru *stanje, za katerega so značilni kamni v pljučih (pulmolitiza)* pa je oziralni zaimek *kateri* v moškem namesto v srednjem spolu, pravilno torej *stanje, za katero ...*

Preseneča tudi uvrstitev termina *species* med samostalnike moškega spola, v nasprotju z vsemi slovenskimi pravopisi in slovniciami, ki pri tej prevzeti besedi ohranjajo ženski spol iz latinščine.

Med opaznejše in pogostejše slovnične napake spada napačna raba določne oz. nedoločne oblike pridevnikov: *mesnati beli prašič (jorkširec)*, prav: *mesnat bel prašič*; *rjavkasti do črni pigment (melanin)*, prav: *rjavkast do črn pigment*; *fotosenzitivni purpurnordeč pigment (rodopsin)*, prav: *fotosenzitiven purpurnordeč p.*; *počasni ... slabotni ... srčni utrip (pulsus)*, prav: *počasen, slaboten srčni utrip*, toda v istem geselskem članku pravilno *počasen pulz, zelo slaboten pulz*; tudi geslo *pašni* bi moralo biti predstavljeno v nedoločni različici *pašen*. Nasprotno pa je v primeru */m/anj rabljeni termin ima samo nadrejen sinonim* uporabljena nedoločna namesto določne oblike v zvezi *nadrejen sinonim* (zv. L–O, s. VI), pravilno torej *nadrejeni sinonim*.

V razlagi gesla *naprstec* je uporabljena napačna oblika trpnega načina. Ne *zdravilna rastlina, iz katere se pridobiva kardiotionične glikozide*, ampak ... *iz katere se pridobivajo kardiotionični glikozidi*, podobno še pri geslih *silazen in školjka: ... jama, v katero se zloži zelene rastline za silažo*, prav: ... *v katero se zložijo ... oz. ... od katerih se nekatere goji tudi umetno*, prav: ... *se nekatere gojijo tudi umetno*. Pri razlagi zveze *sterilni ehinokok* je uporabljen neustrezen besedni red: *ehinokok, v katerem se glavice trakulj niso še razvile*, bolje: ... *v katerem se glavice trakulj še niso razvile*.

Kar nekajkrat se je sestavljavcem slovarja jezikovno zalomilo pri rabi nedoločnega namesto poljubnostnega zaimka, npr. *razmerje med številom bolnih in zdravih živali iste vrste v nekem območju (morbidnost)*, prav: ... *na kakem območju*; *dodajanje neke snovi (denaturacija)*, prav: *dodajanje kake snovi*; *živec, ki zmanjšuje aktivnost neke funkcije (depresor)*, prav: ... *aktivnost kake funkcije*; *zmanjšanje neke aktivnosti (depresija)*, prav: *zmanjšanje kake aktivnosti*, ipd.

Tudi uporaba nepovratnega namesto povratnega svojilnega zaimka je očitna slovnična napaka: *razred vretenčarjev, katerih mladiči se hranijo z izločkom mlečnih žlez njihovih mater (sesalci)*, prav: ... *mlečnih žlez svojih mater*.

Izbira med več možnostmi jezikovno-slovnice ni vedno najustreznejša: namesto *natanč-*

nejše določevanje oblike in velikosti organov (*ortodiagraf*) je bolje natančnejše določanje ..., namesto *oglaševati se s ponavljajočimi se kratkimi, odsekanimi glasovi (lajati)* je bolje *oglašati se ...* (pri lajanju in laježu je pravilno uporabljena različica *oglašanje*, ne *oglaševanje*), namesto *tik pred izboljšanjem ali poslabšanjem (kriza)* je bolje *tik pred izboljšanjem*, namesto *vzpodbujajo sintezo mleka (laktogen)* je bolje *ki spodbujajo ...* (podobno še pri *limfokin, sekretin, spolen, središče*, pri geslu *laktogen* pa sta uporabljeni celo obe različici: *spodbujati* in *vzpodbujati*); namesto *ki nujno rabi zdravniško pomoč (stanje)* je bolje *ki nujno potrebuje zdravniško pomoč*, namesto *predno se pojavi škoda (metafilaksa)* je bolje *preden se pojavi ...*, namesto *ki vleče čeljust navzdol in navzad* je bolje *ki vleče čeljust navzdol in nazaj*. Veliko nedoslednosti je pri rabi različic *preizkus* (po SSKJ in SP 2001 primernejši) in *preskus*, ki pa v VTS prevladuje, tudi pri *končini* oz. *okončini* bi se bilo pri rabi v razlagah bolje odločiti le za eno (praviloma ima prednost pogostejša različica).

Nekajkrat je besedilo razlag medsebojno neuskkljeno, bodisi sklonsko bodisi številsko, npr. *iztrebki valjaste oblike (klobasa)*, prav: *iztrebek valjaste oblike; populacija rastlin ali živali, ki izvira iz istega območja, na katerem živijo (nativen)*, bolje: ... *ki izvirajo z istega območja ...*. Napačno je na nekaj mestih rabljen tudi predložni par *iz – na*, pravilno *z – na* ali *iz – v*; *doza, ki ubija 50 % živali (mediana letalna doza)*, prav: ... *ki ubije 50 %* (ubija jih več, ubije pa samo 50 %); *vnetje nosne sluznice, pri katerem se močneje izločata sluz ali gnoj (nahod)*, prav: ... *se močneje izloča sluz ali gnoj*, slovnično pravilno tudi: ... *se močneje izločata sluz in gnoj*, vendar pomensko verjetno manj ustrezno.

Pri terminih tujega izvora z glagolniškim pomenom se ne upošteva njihova slovenska dvovidskost, saj npr. *eradikacija* ni samo *izkoreninjenje*, ampak tudi *izkoreninjanje, osifikacija* ne samo *okostenitev*, ampak tudi *okostenevanje* itd.

Ob večjem številu izvorno neslovenskih terminov bi bilo za razvoj in utrditev slovenske veterinarske terminologije koristno navajanje slovenskih sopomenskih izrazov, med drugim tudi ob terminih *intrauterin (znotrajmaterničen), intracelularen (znotrajceličen), kohabitacija (sobivanje), mononuklearen (enojedrn), kongestija (prenapolnjenost s krvjo), aferenten (dovoden), bipolaren (dvolopen), cervikalen (vraten), citopatski efekt (citopatski učinek), epitel(ij) ((po)vrhnjica), gubernakul (izvodilo), hematopoetski (krvotvoren), nutritiven (prehranski), infestacija (napadenost), endokard (posrčnica)* itd.

Čeprav je terminološki slovar namenjen predvsem strokovnjakom določenega strokovnega področja, v našem primeru veterinarjem, ki jim številni termini latinskega, starogrškega ali angleškega izvora niso tuji, je vendarle prav, da se tudi v tovrstnih razlagah ne pretirava z rabo prevzetih izrazov, kadar so na voljo povsem ustrezna poimenovanja domačega izvora. Gledano s tega vidika bi se dalo izboljšati kar nekaj razlag, med drugim tudi naslednje: *material, odvzet s punkcijo (punktat)*, bolje: *snov, odvzeta s punkcijo; bolezen, ki se prenaša s spolnim kontaktom (bolezen)*, bolje: ... *s spolnim stikom; vbod v hrbtenico (navadno v okcipitalni, ledveni ali repni del) (punkcija)*, bolje: *vbod v hrbtenico (navadno v zatilni, ledveni ali repni del); ki spodbuja sintezo in izločanje mleka (laktogen)*, bolje: *ki spodbuja nastajanje in izločanje mleka; žleza, ki sintetizira strup (strupnica)*, bolje: ... *ki stvarja/tvori strup; snov ... ki inhibira adrenergično delovanje simpatičnega živčnega sistema (simpatikolitik)*, bolje: ... *ki zavira ...; insuficienca hrbtenjačnih živcev (mielastenija)*, bolje: *nezadostna zmogljivost ...; ... z eliminacijo bolezenskih klic (samoozdravitev)*, bolje: ... *z odpravo/odstranitvijo bolezenskih klic; ... zaradi krča gladke miškulature v bronhijih (naduha)*, bolje: ... *gladkega mišičevja v bronhijih; razvojni stadij med larvo in odraslim osebkom (nimfa)*, bolje: *razvojna stopnja med ličinko in odraslim osebkom; prirojen defekt*

(*paraspadija*), bolje: *prirojena okvara; inkontinenca fecesa (koprakrazija)*, bolje: *nezmožnost zadrževanja blata; kvalitativni in kvantitativni analitski postopki ... na temelju različnih afinitet za mobilno ali stacionarno fazo medija (kromatografija)*, bolje: *kakovostni ali količinski postopki ... na temelju različne privlačnosti za gibljivo/premično ali negibljivo/nepremično fazo medija* itd.

4 Besedotvorna ravnina

Na besedotvornem področju lahko slovarju zamerimo kar nekaj nedoslednosti, navajanje manj primernih različic in nekatere terminološke spodrsaljaje.

Uredniki slovarja so med gesla uvrstili tudi nekatera predpanska obrazila ter prve oziroma zadnje dele zloženek, npr. *pro-*, *re-*; *avto-*, *pnevmo-*, *ser(o)-*; *-para-*, *-reja-*, *-shiza* idr. Bili pa so nedosledni, saj je ostalo zelo veliko teh besedotvornih enot v slovar neuvrščenih, npr. *dia-*, *eks-*, *ekstra-*, *embrio-*, *feno-*, *gastro-*, *hemo-*, *hetero-*, *hidro-*, *makro-*, *mikro-*, *nefro-*, *nevro-*, *osteo-*, *pato-*, *-liza-*, *-itis* in številne druge.

Tudi slovnične informacije ob teh geslih so nekajkrat napačne: *pra-*, *sin-*, *sub-*, *supra-* niso prvi deli zloženek, ampak predpone v sestavljenkah, nasprotno pa *brahi-*, *cito-*, *pahi-*, *par(a)-*, *peri-*, *pod(o)-*, *rahi(o)-* in še katero niso predpone v sestavljenkah, ampak prvi deli zloženek. Nedoslednost je celo tolikšna, da sta sopomenski gesli *prokt(o)-* in *rekto-* (obe v isti knjigi!) predstavljeni različno, prvo kot prvi del zloženek, ki pomeni, da se kaj nanaša na danko, kar je pravilno, drugo pa kot predpona v sestavljenkah ... kar pa je seveda napak.

Gesli *biokemičen* in *biokemijski* sta v nasprotju z rešitvama v SSKJ in SP 2001 predstavljeni kot popolna sinonima, tako da je kot zgled npr. naveden *biokemični laboratorij* nam. *biokemijski l.* in ...*delec snovi, ki ima še vse njene biokemijske lastnosti* nam. *biokemične l.*, pri geslu *molekula* so *kemijske lastnosti*, pri *molekularen* pa pravilno *biokemični in biofizikalni* pojavi (po SSKJ se termin *kemičen* nanaša na lastnosti in spremembe snovi, *kemijski* pa na kemijo), pri geslu *medicinski* je namesto *upravičujejo* uporabljen paronim *opravičujejo*, pri *larvicid* je zgled *uničevanje mrčesjih ličink* namesto *mrčesnih l.* (SSKJ in SP 2001 pridevnika *mrčesji* sploh ne navajata, najdemo pa ga v zdaj že zastarelem SP 1962), medtem ko bi namesto *volumske enote krvi (eritremija, litemija, oligosiderija)* v slovar spadala *volumenska enota krvi*, ki pa je ustrezno uporabljena v razlagi gesla *slabokrvnost* (SP 2001 različice *volumski* ne navaja, v SSKJ pa je predstavljena kot redka, stilno zaznamovana). Tudi pridevnika *fluoresčen* v VTS ni, je pa v slovenščini redkeje rabljena različica *fluorescenten*, ustrežnejša pridevniška izpeljanka iz imena *Andaluzija* je *andaluzijski*, ne pa *andaluški*, ki ga v nasprotju z SP 2001 sicer navaja SSKJ (bolje torej *andaluzijski konj, govedo, kokoš* kot *andaluški konj, govedo, kokoš*). Jezikovno okorno zvenita termina *obračalka naprej* in *obračalka nazaj* (slednja bi mogoče lahko bila *vzratna obračalka*, analogno mogoče tudi *mišica vzratna potegovalka*, gl. geslo *potegovalka*).

Vrstni pridevniki se tudi iz samostalnikov ženskega spola praviloma tvorijo z obrazilom *-ov/-ev*, torej *breskov kompot, češnjev cvet, bukova drva*, zatorej tudi *akacijeva paša* (enako kot *ajdova* in *smrekova paša*, kakor je v VTS pravilno navedeno – gl. *paša*). Pri *solzevodu (ductus)* pa gre mogoče spet za tiskarsko napako, kajti kot iztočnica je zapisan pravilno *solzovod*.

5 Slovaropisna ravnina

Ena od značilnosti dobrega slovarja je enotno, sistemsko usklajeno predstavljanje tipološko identičnih gesel. V VTS je to načelo sicer upoštevano, vendar ne dosledno. Tako so na primer gesla, ki predstavljajo različne vrste konj, razložena na dva načina, edninsko in množinsko: *švarevaldec* je *nemška pasma vprežnega konja*, *šlezvijec* je *nemška pasma hladnokrvnega konja* ..., *lipicanec* je *pasma konja iz kobilarne Lipica na Krasu*, *arabec* je *pasma srednje velikega, hitrega in bistrega konja*, toda *noriški konj* je *pasma težkih hladnokrvnih konj*, *haflinger* je *pasma manjših gorskih konj*, *širaz* je *iranska pasma vzdržljivih jahalnih konj* itd. Vsekakor je primernejši drugi tip razlage, moti pa tudi dejstvo, da je med slovarskimi gesli vrsta v slovenskem prostoru manj znanih, za naš prostor manj pomembnih pasem konj (*berberec*, *širaz*, *andaluški konj*, *šlezvijec* idr.), ni pa na primer *slovenskega hladnokrvnega konja*, *slovenskega toplokrvnega konja* niti *ljutomerskega kasača*, pa tudi ne *posavca* oz. *posavske pasme konj* ali v zadnjem času tudi pri nas vse bolj popularnega *islandskega konja* itd.

Razlage gesel v terminoloških slovarjih so kratke, zgoščene, obsegajoče le bistvene pomenske sestavine predstavljene stvarnosti, vendar pa ne tako skope in splošne, da bi se lahko nanašale na več pomensko razlikujočih se primerov poimenovane predmetnosti. Eden takih primerov je dvobesedno poimenovanje *potočni rak*, razloženo kot *vrsta evropskega sladkovodnega raka*. Ker je evropskih sladkovodnih rakov več vrst, je npr. v SSKJ uporabljena razlaga *potočnega raka* vsekakor primernejša: *večji sladkovodni rak s širokim glavopršjem in dolgim repom*, *Astacus astacus*. Preveč poenostavljeno je razloženo tudi geslo *par* (*skupina dveh enot*), ki ima v SSKJ kar tri pomene in tri podpomene in prav tista, ki sta za veterinarsko področje najpomembnejša (v SSKJ 3. pomen in 3. podpomen), v zgornji razlagi nista zaobsežena.

Slovarska gesla so v VTS praviloma predstavljena brez t. i. kvalifikatorjev ali označevalnikov (če izvzamemo slovnične), le oznaka *zastar.* je navedena pri kar precejšnjem številu terminov (*lipoid*, *nagon*, *instinkt*, *prolan*, *reagin*, *piroplazma*, *spongioplazma*, *stelčnice*, *sušica*, *šaka* idr.), primerjava s SSKJ pa pri tistih, ki jih vsebuje tudi ta priročnik, navaja bodisi identični kvalifikator (*šaka*) ali pa drug (pri geslu *sušica* je *star.*, pri *stelčnicah* je *bot.*), ob *nagonu* in *instinktu* pa v SSKJ kvalifikatorja ni. Sicer pa pri *nagonu* in *instinktu* očitno ne gre za zastarelost izrazov, ampak za nesodobnost tega, kar je njuna pomenska vsebina. Pri geslu *lipoid* bi bilo bolje, da bi besedno zvezo *zastarelo ime* iz razlage zamenjali s kvalifikatorjem *zastar.*, pri *kalorija* pa sestavino *stara* iz razlage *stara toplotna enota* nadomestili s kvalifikatorjem *nekdaj*.

Kar nekaj je v VTS gesel, ki očitno niso nevtralni strokovni termini, ampak narečna, pokrajinska ali nesodobna poimenovanja na veterinarsko področje nanašajoče se stvarnosti. So brez vsakršne zemljepisne, socialnozvrstne ali časovne oznake, medtem ko so v SSKJ, kolikor jih v njem pač najdemo, označena z ustreznimi kvalifikatorji, npr. *jarè* (SSKJ: *nar. gorenjsko*), *bica* (SSKJ: *nar. severozahodno*), *borjač* (SSKJ: *nar. dolensko*), *čada* (SSKJ: *nar. dolensko*), *čadè* (SSKJ: *nar.*), *šavra* (SSKJ: *nar.*), *bingeljč* (SSKJ: *pog.*), *bata* (SSKJ: *pog.*), *maža* (SSKJ: *pog.*), *osepnice* (SSKJ: *knjiž.*), *angorka* (SSKJ: *pog.*), *crkovina* (SSKJ: *nav. slabš.*; *nizko*), *crkotina* (SSKJ: *redko*), *čehelj* (SSKJ: *redko*), *ščene* (SSKJ: *slabš.*), *šantač*, *šantati* (SSKJ: *slabš.*), *burovž* (SSKJ: *star.*), *metilj* (SSKJ: *nestrok.*) itd.

Tudi nekateri izrazi, ki jih v SSKJ ni, bi morali biti zaradi svoje nenevtralnosti ustrezno ovrednoteni in okvalificirani, npr. *jaršè*, *jerjúh*, *krusta* idr. Še zlasti žargonizme bi bilo korist-

no slovarsko dosledneje ločevati od nevtralnih terminov, npr. *bangovka* (= *bangova bolezen*), *leghornka* (= *leghorn kokoš*) ipd., saj sicer obstaja nevarnost, da jih bodo posamezni pisci uporabljali kot nevtralna strokovna poimenovanja.

Nekatere razlage so v VTS izoblikovane nekako okorno, npr. *skupno ime za tri pasme psov ... uporabnih kot spremljevalni ali službeni psi ter čuvaji (šnavcer)*, bolje: ... *ki se uporabljajo kot spremljevalni ali službeni psi ali kot čuvaji*; *skupno ime za več vrst pasem psov nižje ali srednje rasti z značilnimi povešenimi uhlji, uporabni za lov in kot človekov družabnik (španjel)*, bolje: *ime za več pasem psov nižje in srednje rasti s povešenimi uhlji, ki se uporabljajo za lov ali za družbo človeku; ki je bliže glavi, ali nanašajoč se na glavo (kranialen)*, bolje: *ki je bliže glavi ali se nanjo nanaša; sikajoč srčni šum (bzikanje)*, bolje: *bzikajoče šumenje v srcu; ženska oseba, ki molze (molznica)*, bolje: *ženska, ki molze; moška oseba, ki molze (molznik)*, bolje: *moški, ki molze; ki je sposoben, da se okuži (okužljiv)*, bolje: *ki se je zmožen okužiti; samec, pri katerem sta eno modo ali obe modi zastali v trebušni votlini (mendravec)*, bolje: ... *sta eno ali obe modi zastali ...*; *celica, v kateri se leže čebelja matica (matičnik)*, bolje: ... *v kateri se razvije čebelja matica; zadašnje področje vratu (nuha)*, bolje: *zadnje področje/zadnja stran vratu* (izraza *zadašnji SP 2001* sploh ne navaja, v SSKJ pa ima status stilno zaznamovane različice ob stilno nevtralni sopomenki *zadnji*).

Pri slovarskem geslu *govedo* ni posebej opozorjeno, da se beseda uporablja bodisi kot števeni samostalnik (*eno govedo – dve govedi – tri goveda*) bodisi kot skupno, neštevno edninsko ime (npr. *gojiti govedo, ne konje ali ovce, toda v hlevu je samo še eno govedo*). Ker je beseda *goved* v primerjavi z *govedom* redko rabljena, kar je nakazano tudi v VTS, ni prav, da se v razlagah pojavlja kot nevtralno razlagalno poimenovanje (pri *babybeef* je v razlagi prvega pomena uporabljena *goved*, pri drugem pa *govedo*).

Nekajkrat je v slovarju uporabljena beseda ali besedna zveza kot sinonim, ki pa je med gesli ne najdemo, npr. *seno* (pri *mrva*), *dverna vena* (pri *porta*), oziroma je strokovno poimenovanje uporabljeno v razlagi katerega od gesel, ni pa samostojno geslo, npr. *meatus* (pri *auris*), *kratkorog* v zvezi *kratkorogo govedo* (pri *buša*), *newton* (pri *joule*) ipd., ali pa je izraz v uvodu celo naveden kot zgled, a ga med iztočnicami zaman iščemo (prim. *laktobioza*). Manjkajo tudi nekatere tipične besedne zveze, npr. *čebelja paša, infekcijska doza, narediti anamnezo, retardiran razvoj, rombasta mišica* itd.

V slovenski leksikografski tradiciji velja pravilo, da se v množini navajajo le tiste besede, katerih edninska oblika v dejanski jezikovni rabi sploh ne obstaja, t. i. plurale tantum, in so torej neštevna (ne poznajo vseh treh slovničnih števil, prim. v SSKJ *osepnice -nic ž mn., knjiž. kužna bolezen z gnojnimi mehurčki na koži; koze*), medtem ko se pri števnih pretežno množinska raba v slovarjih izraža z oznako *navadno v množini* (prim. v SSKJ *mikrob -a m nav. mn., biol. s prostim očesom nevidna, navadno enocelična rastlina ali žival*), zato naj bi tudi VTS gesla *dihala, obtočila, androgeni, sesalci, spolovila* ipd. predstavil v ednini, dodatno pa eventualno opozoril na prevladujočo množinsko rabo (urednikom SSKJ in SP 2001 se to pri *androgenih, sesalcih, spolovilih* ni zdelo potrebno, medtem ko sta *dihalo* in *obtočilo* označeni z okrajšavo *nav. mn.*, samo množinska pa so npr. *sečila*).

Slovarsko neuskajena je tudi obravnava homonimov, ki so nekajkrat predstavljeni pravilno kot samostojna gesla in ločeni s številčnimi eksponenti (*rak1 – rak2, račji1 – račji2, radij1 – radij2*), enkrat sta označena s pripisanima števčkama v oklepaju: *bitje (1) – bitje (2)*, v nekaj primerih številčni eksponenti manjkajo (*letalen – letalen, moden – moden*), povsem napačno pa je po dva homonima predstaviti v okviru enega samega gesla z dvema pomenoma (*kura: 1. domača kokoš ... 2. načrtno zdravljenje z različnimi metodami ...*).

6 Vsebinska ravnina

Tudi po vsebinski plati bi bile nekatere razlage potrebne manjših sprememb. Sledi nekaj naključno opaženih primerov te vrste: *ki se goji zaradi mleka ali mesa (montafonski)*, bolje: *ki se goji zaradi mleka in/ali mesa*; *del obraza z zgornjo in spodnjo čeljustnico (čeljjust)*, bolje: *del obraza z zgornjo ali spodnjo čeljustnico*; *spolno neopredeljena čebela (delavka)*, bolje: *spolno nerazvita čebelja samica*; *divja zarodnica domače kokoši (bankiva)*, bolje: *zarodnica domače kokoši*; *hlev ali staja za bike (bikarna)*, bolje: *hlev za bike (staja, ki v VTS ni samostojno geslo, je bodisi v sopomenskem razmerju s hlevom bodisi je poimenovanje za ograjen prostor ob hlevu na planini)*; ... *s šopom daljših dlak na koncu ušesa (ris)*, bolje: ... *na koncu uhlja*; *pri katerem kost prereže kožo (kompliciran zlom)*, bolje: ... *kost predre kožo ali huje poškoduje okolno tkivo*; *potomec staršev dveh živalskih pasem (mešanec)*, bolje: *potomec staršev dveh živalskih pasem ali nečistokrvnih staršev sploh*; *nanašajoč se na Ljubljansko barje (barjanski)*, bolje: *nanašajoč se na barje*; *visok, suh pes z dolgo svilenkasto dlako, največkrat bele barve (ruski hrt)*, bolje: ... *lisast ali enobarven pes s svilnato dlako* (bela barva je pri kinoloških strokovnjakih in sodnikih sicer najbolj zaželena, vendar so beli ruski hrti v primerjavi z drugače obarvanimi v izraziti manjšini); *pasma konja iz kobilarne Lipica na Krasu (lipicanec)*, bolje: *pasma plemenitih konj, navadno bele barve, po izvoru iz Lipice na Krasu* (lipicance gojijo danes tudi v drugih državah: v Avstriji, na Češkem, Hrvaškem); *klic volu (ča)*, bolje: *klic vprežnemu govedu*; *neurejena, navadno manjša skupina živali iste vrste (krdelo)*, bolje: ... *iste vrste, zlasti zveri* (pri konjih, govedu, ovcah, kozah, kokoših pač ne govorimo o krdelih); *meso najdaljše hrbtne mišice pri prašiču (riba)*, bolje: *meso najdaljše parne hrbtne mišice pri prašiču*; *spraviti iz rodil mladiča (roditi)*, bolje: *spraviti, iztisniti mladiča iz rodil*; *nastajanje klonov (kloniranje)*, bolje: *nastajanje, ustvarjanje klonov*; *visok, suh pes ... (ruski hrt)*, bolje: *visok, vitek pes ...*; *ki v skupini vletava v tuje panje in iz njih krade med (čebela roparica)*, bolje: ... *in iz njih odnaša med* (kraja je stvar osebne odločitve, za kar pa pri čebelah seveda ne gre); *nabiranje medicinine in cvetnega prahu: ajdova p., akacijina p., kostanjeva p., smrekova p. (paša)*, bolje: *nabiranje medicinine, cvetnega prahu ali mane ...* (pri smrekovi paši ne gre za nabiranje niti medicinine niti cvetnega prahu).

7 Izbor slovarskih iztočnic

Sestava geslovnika z izborom za terminološki slovar pomembnih iztočnic je eno najtežjih in najodgovornejših opravil pri izdelavi tovrstnih priročnikov. Če so teoretična izhodišča še tako domišljena in natančno definirana, je vsak izbor nujno tudi subjektivno obarvan, enako, kot je subjektivna tudi vsaka kritična obravnava tega izbora. Kljub temu si bom, čeprav kot neveterinar, dovolil predlagati nekaj dopolnitev kot tudi opustitev manjšega števila v slovar sprejetih izrazov.

a) Nekaj gesel (ali besednih zvez), ki bi jih kazalo dodatno vključiti v VTS:

adulta, aerogen, amoksiklav, črno-bel, čreva, desiminacija, detoksikacija, displazija, dojilja, dveren (d. vena), dušnica, eksudacija, elektroforeza, ELISA, eluat, eluirati, embriogeneza, eozinofilec, etiologija, esencialen, faza, fazanerija, feromon, fiksativ, fiksacija, frakcija, endocitoza, endohelmiti, endotoksemija, fuks, frizijec, frizijka, gamaglobulemija, gastroen-

teritis, gingivalen, globok (g. prsi), goliti se, golutev, goljenje, grizalen (g. aparat), herbivoren, heritabilnost, hitrokrčljiv, hrzanje, hrzati, infekt, intravenozen, jarčica, jagnjiti, jagnjica, južni zemeljski pol (sev. zem. pol je), kemičen, kemijski, klicenoska, kojinska kislina, kokošjereja, konjač, konjačija, konjereja, kontraktilen, kontraktilnost, konvalescenca, konvertaza, korica (kužna k.), kohinebakterije, koštrun, kotec, kozjereja, krčljiv, krčljivost, kripta, krista, krpelj, krpljavnost, krškopoljski, kuncereja, kutikularen, laktobioza, leptin, ligand, ljutomerski kasač, limuzin, ljuljka, ločba, macerat, maceriran, mejnica, mohant, molaren, monorhija, motilnost, napadenost, nazogastričen, nevtrofil(ec), noj, nojereja, noričan, novozelandec, odvze(ma)ti (o. kri), okostenevanje, opoid, opoiden, ovipozicija, ozobec, paraingvinalen, paramecij, periapikalen, perzistirati, plenilec, počasikrčljiv, posavec, posavska pasma konj, povrhnjica, prebolel -a -o, precervikalen, predator, predihavanje, predihavati, premedikacija, preživitev, preživitven, rastlinojed -a -o, razstrupljanje, razstrupljati, retardiran, rezgetanje, rezgetati, riganje, rigati, rumenitis, SLD, slovenski hladnokrvni konj, slovenski toplokrvni konj, sobivanje, staja, strižec, striženje, stvarjanje, stvarjati, svetlolisast, svinjereja, svinjka, šarole idr.

b) Odvečna gesla:

Odvečna so bodisi gesla, ki zaradi splošnosti ne spadajo v specialni terminološki slovar, kakršen je veterinarski, npr. *informacija, izmenjava, količinski, konsolidacija, numerus clausus*, pa tudi *amper, ohm, sinonim, sopomenka, sozvočnica*, bodisi so poimenovanja bolezní, ki – vsaj po razlagah v slovarju sodeč – ne zadevajo živali, ampak ljudi, npr. *bartolenoza, beriberi, davica, favus, lues, škrlatinka* idr., ko gre torej za humanomedicinske termine.

8 Zaključek

Kljub precejšnjemu številu napak in slabosti je VTS spoštovanja vredno leksikografsko delo, za katero si zaslužijo generacije najvidnejših slovenskih veterinarjev vse priznanje. Glede na to, da so opažene in v tem kritičnem pretresu navedene napake pretežno jezikovne narave, na samo strokovno kakovost bistveno ne vplivajo. Večina uporabnikov slovarja jih verjetno sploh ne opazi, toda če se je uredniški odbor slovarja odločil navajati tudi jezikovno-slovníčne informacije, npr. naglašenost, izgovor, kakovost in kolikost naglašanih samoglasnikov, pripadnost besedni vrsti, način pregibanja, kar vse v take vrste slovar tudi spada, potem je pač treba poskrbeti, da so tudi ti podatki neoporečni. Upati je, da v končni, enozvezkovni različici Veterinarskega terminološkega slovarja napak, kakršne so tu obravnavane, ne bo oz. jih bo zanemarljivo malo.

DODATEK / APPENDIX

**KONFERENCI OB ROB:
SODELOVANJE NA PODROČJU TERMINOLOGIJE IN DRUGIH
SORODNIH DISCIPLIN, ZLASTI JEZIKOVNIH TEHNOLOGIJ**

**ALONGSIDE THIS CONFERENCE:
CO-OPERATION IN THE FIELD OF TERMINOLOGY AND
OTHER RELATED DISCIPLINES, IN PARTICULAR
LANGUAGE TECHNOLOGIES**

Jasna Belc*

Kako pomembno mesto dobiva terminologija dandanes v novodefiniranem okolju uporabnega jezikoslovja, podprtega z računalniškimi, zlasti jezikovnimi tehnologijami, je videti v spreminjanju njene vloge, metodologije, teorije znotraj širše jezikoslovne vede, predvsem skozi njeno »informatizacijo«, pa tudi v tem, da se vse bolj povezuje z različnimi drugimi disciplinami – na področju izmenjave znanja.

Terminološki in prevajalski viri postajajo tako osnova za nove raziskave, ki so hitreje izvedljive tudi zaradi večjih računalniških zmogljivosti. Kljub vsemu je treba v državah in jezikovnih skupnostih z manj številnimi govorniki in strokovnjaki za jezikoslovje in jezikovne tehnologije misliti predvsem na racionalnejše povezovanje in sodelovanje med institucijami pri doseganju rezultatov, podobnih tistim v drugih državah oz. številčnejših jezikovnih skupnostih.

The importance of the position that terminology nowadays has in the newly defined environment of applied linguistics, i.e. in the field of computational, and in particular language technologies, can be seen within the process of transformation of its role, methodology and theory (linguistics in wider sense), and in particular through its »informatisation«, as well as in the fact that it is being more and more connected to other disciplines in the area of knowledge exchange.

In this way, the terminology and translation sources are becoming substantial data of new research activities which are carried out in a quicker way as result of more efficient computer capacities. However, the countries and language communities with fewer native speakers and experts in the field of applied linguistics, in particular language technologies, should focus above all on more rational co-operation and co-ordination with different institutions in order to go along with other nations or wider language communities.

Ključne besede: terminološke zbirke, pomnilniki prevodov, korpusi, računalniško podprto prevajanje, strojno prevajanje

Key words: terminology databases, translation memories, corpora, computer-aided translation, machine translation

* Služba Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve, Sektor za prevajanje, Šubičeva 11, 1000 Ljubljana, Slovenija

Spomladi 1999 sem se kot slušateljica prvič udeležila mednarodne terminološke konference v Parizu v organizaciji Evropskega združenja za terminologijo (z angleško in francosko kratico EAFT/AET) kot slušateljica. Konferenca se organizira vsako leto z drugim delovnim naslovom. Takratni naslov konference je bil Sodelovanje na področju terminologije v Evropi, razdeljena pa je bila na naslednja poglavja: Sodelovanje, Harmonizacija in standardizacija, Terminološki in jezikovni viri, Izobraževanje za poklic terminologa, Status terminologije (v današnji družbi), Informacije in dokumentacija ter Posebna poglavja.

Omenjena konferenca je dala vpogled v stanje na področju terminologije: kaj sploh predstavlja ta veda, disciplina oz. dejavnost, v katerih okoljih deluje, kakšna je njena metodologija in kakšni so postopki standardizacije v Evropi in svetu, kako si terminolog pridobiva vire, kakšen je njegov status v družbi, katere discipline se najpogosteje povezujejo s terminologijo ter kakšne so potrebe in možnosti izobraževanja za ta poklicni profil. Ves čas so nastopajoči predavatelji poudarjali izreden pomen te discipline za sedanjost in prihodnost. V Evropi je mogoče pridobiti večšine ali izobrazbo terminologa zlasti na oddelkih za uporabno jezikoslovje, pri nas le kot posamični cikel predavanj v okviru jezikovnih oddelkov in predmeta, ki se navezuje na pomenoslovje, včasih tudi leksikologijo, leksikografijo, in zadnje čase tudi na oddelku za prevajanje in tolmačenje. V Evropi je čutiti prisotnost terminologije ne le v akademskih institucijah, ampak tudi znotraj tržno naravnanih terminoloških agencij, podobnih prevajalskim agencijam pri nas. Vse to kaže na večji ugled terminologov, daljšo tradicijo tega specifičnega udejstvovanja in na dobro poznan profil tega poklica v Evropi, težko pa pritrđimo, da bi bilo takšno stanje tudi v Sloveniji. Edine tržno naravnane terminološke sekcije pri nas delujejo v okviru založb, te pa skrbijo predvsem za splošne slovarje, leksikone za splošno rabo in osnovne eno- ali večjezične slovarje, po katerih je največ povpraševanja in so zato rentabilni. Kljub vsemu se med izobraženci različnih strok pojavljajo čedalje večje potrebe tudi po bolj specializiranih slovarjih, leksikonih, tezavrih, in to ne le izključno v knjižni obliki, ampak tudi v elektronski izvedbi, tako na zgoščenkah kot v neposrednem spletnem dostopu.

Kasneje sem se udeležila še dveh podobnih mednarodnih konferenc: ena je bila nadaljevanje prej omenjene vseevropske leta 2002 v Bruslju, druga pa je bila za spoznanje bolj »lokalne narave«, organizirana istega leta v Lizboni (približno 50 % nastopajočih je bilo iz same Portugalske). Kljub vsemu sta omenjeni konferenci pokazali na obseg in resnost dela znotraj lokalnih, državnih ali mednarodnih terminoloških združenj. Zelo impresivna je bila predstavitev združevanja strokovnega in terminološkega znanja s področja industrije plastičnih mas na mednarodni ravni. Strokovnjaki te industrije so videli svoj obstoj in možnost za povečanje prodaje izdelkov na trgu v združevanju terminoloških znanj in oblikovanju terminoloških podatkovnih baz v štirih sicer nepovezanih državah proizvajalkah (Portugalski, Nemčiji, Kitajski in Mehiki). Kontinuiran sistematični pristop poklicnih terminologov in področnih strokovnjakov jim je omogočil obvladovanje trga po vsem svetu. Ob tem zgledu seveda ne smemo pozabiti na vse možnosti, ki jih je prinesel v zadnjih desetih letih razvoj informacijskih, računalniških in jezikovnih tehnologij.

Vrnimo se v domače okolje in ostanimo hkrati v povezavi in primerjavi s trenutnimi danostmi in možnostmi, ki jih ponuja razvoj z uporabo elektronskih virov, urejenih jezikovnih podatkovnih baz, katalogov, klasifikacij, najrazličnejših vrst elektronskih slovarjev, tezavrov in korpusov. Povsem lahko pritrđimo izjavi Briana McCluskeyja, nekdanjega direktorja prevajalskega oddelka pri Evropski komisiji – ki nam je bil pogosto za zgled v organizaciji našega sektorja: »Dandanes prevajanje ni le stvar iskanja pravih besed, ampak tudi uporabe prave

tehnologije.« Naš prevajalski sektor (Služba Vlade RS za evropske zadeve) je pred dobrimi 5 leti dobil nalogo, da prevede skupaj 100.000 strani veljavne zakonodaje Evropske unije in postal tako največji prevajalski center v Sloveniji z najobsežnejšim prevajalskim projektom doslej. Poleg redno zaposlenih prevajalcev je vključil po javnih razpisih še posamezne in agencijske prevajalce za prevajanje iz angleščine v slovenščino. Za zgled nam je bil prevajalski oddelek Evropske komisije, v svetovnem merilu največji in po strukturi najbolj razvejani tovrstni center, ki vključuje na enem mestu 11 prevajalskih jezikovnih enot uradnih jezikov držav članic Evropske unije. Upoštevajoč ta dejstva, so bile organizacijske zahteve zaradi dnevnega obsega in doseganja zastavljenih ciljev, tj. zagotavljanja prevodov v vseh uradnih jezikih Unije, izredno visoke. V obeh primerih gre za postavitve obsežnega in premišljenega informacijskega sistema, ki ga zapolnjujejo programi za upravljanje dokumentov in naročil, za iskanje po tako nastalih dokumentacijskih in arhivskih bazah v različnih ločenih fazah prevodov (od osnovnega delovnega prevoda, preko strokovne, pravne in jezikovne redakcije, do njegove potrditve na posebej oblikovani komisiji za redakcijo), za urejanje terminologije, za računalniško podprto prevajanje ter tako nastale podatkovne terminološke in besednozvezno oz. stavčno segmentirane dvojezične prevodne baze z različicami in iskalnikom na spletu (na domači spletni strani Službe za evropske zadeve sta to Evroterm in Evrokopus) ter za sredstva za prenos podatkov (e-pošta, strežniki, internetni protokoli ipd.).

Ob vsem tem obsežnem prevajalskem procesu se zastavljajo vprašanja, ki segajo tudi čez trenutne okvire samega prevajalskega sektorja. Celotni proces je nujno zahteval sodelovanje različnih profilov in služb, zlasti tistih v državni upravi, kot so ministrstva, uradi in druge službe, npr. Služba RS za zakonodajo, v katerih delajo strokovnjaki z določenih področij, urejenih s pravnimi predpisi. Če bi jih prešteli, bi se ustavili pri številki med 500 in 1000 občasno ali redno sodelujočih. Zmožnost in moč takšnega sodelovanja, usklajevanja in dogovarjanja kaže na zelo pozitivne vidike tega projekta.

In kaj so nam prinesli skupno delo in prizadevanja ter kako lahko te izdelke še izboljšamo, obogatimo in dorečemo? Po eni strani se zaključuje prevajanje pravnih aktov EU, ki so v veljavi ali bodo začeli veljati do 30. 4. 2004; projekt se imenuje *acquis communautaire* (pravni red EU skupaj s sodno prakso). Rezultat projekta pa so vsi prevodi teh aktov, poimenovani tudi slovenska različica pravnih aktov EU, poleg tega pa še terminološka zbirka (strokovnih ali pravnih izrazov iz zakonodaje) in zbirka prevodov ali dvojezičnih segmentiranih prevodnih enot, ki so jih prevajalci prispevali v pomnilnik prevodov ob prevajanju samem. Obe zbirki sta v nekoliko preoblikovanem formatu predstavljeni javnosti na spletu s povezavo z domače strani SVEZ (Službe Vlade RS za evropske zadeve). Naša služba je prispevala tako finančno kot z vloženim delom sodelavcev k nastanku še nekaterih slovarjev oz. tezavrov: prevod tezavra evropskega parlamenta Eurovoc in tezavra Evropskega urada za statistiko ter k prvi izdaji Pravnega slovensko-angleškega prevajalskega slovarja T. Longyke iz leta 2000.

Če se znova preselimo v širši slovenski ali evropski kontekst, lahko razmislimo še o prihodnji uporabi nastalih zbirk. S pristopom Slovenije k Evropski uniji 1. 5. 2004 bo naš sektor prevzel druge naloge, še vedno pa bo prevajal dokumente v povezavi z EU in dokumente slovenske zakonodaje, ki se nanašajo na področja evropske zakonodaje. V tem širšem smislu lahko ugotovimo, da bodo dokončane zbirke lahko služile za postavitve vsebinsko in metodološko konsistentnejše, prečiščene in dopolnjene terminološke zbirke, ki lahko tako postane vir strokovnih terminoloških slovarjev po področjih pravnega reda EU in novega pravnega slovarja z novejšo pravno terminologijo, utemeljeno v prostoru EU in deloma tudi

širše mednarodne skupnosti. Izpopolnjeni besedilni korpus pravnih aktov EU lahko postane v obratnem smislu tudi vir za preizkušanje programov za avtomatsko luščenje terminologije, preverjanje pravilnega skladenjskega oblikovanja manjših prevodnih enot na osnovi obsežnejših v pomnilniku prevodov oz. korpusu. Obe predstavljata osnovo za jezikoslovne in računalniške projekte, v okviru katerih se ustvarjajo baze znanj, ontologij, vzpostavljajo relacije med podatki – tudi v smislu rudarjenja podatkov – se iščejo ali avtomatsko luščijo fraze, frazeologemi, strokovne kategorizacije, taksonomije, kolokacije, konkordance itd. Z ustrezno obdelavo z orodjem jezikovnih tehnologij in z jezikoslovnimi prijemi lahko postane primeren vir za preučevanje jezikovnih pojavov vsebinske narave (glagolska valenca, glagolski vid, kolokacije, pomenoslovne kategorije) in rabe z numeričnimi načini (t. i. kvantitativnega jezikoslovja).

Zaradi vse močnejših računalniških kapacitet nastajajo podobni – mogoče nekoliko manj obsežni produkti – tudi v drugih akademskih, zasebnih in prostovoljnih organizacijah. Vsaka od teh organizacij se ukvarja morda z nekim bolj specifičnim problemom, ga spremlja, izdeluje nova orodja za obdelavo, bolj specifično metodologijo, pripomočke itd. Tudi tu je nujno pomisliti na združevanje, izmenjavo znanja, izdelanih tehnologij, usvojenih metodologij, postopkov in prijemov. Kakor radi omenjamo, je Slovenija včasih kar premajhna, da bi vse zelene izdelke, metodologije in pripomočke razvila sama. Pri razvoju jezikovnih tehnologij, izdelavi najrazličnejših še neobstoječih slovarjev, leksikonov, tezavrov, sinonimnih, frazeoloških, terminoloških in kolokacijskih slovarjev, slovarjev rabe jezika, prevajalskih zmot in »nepravih prijateljcev« v sklopu prevajanja med jeziki iste jezikovne družine ipd., korpusov znanj, zabeleženih v našem jeziku in o njem, pa ostajajo slovenski prostor in njegovi strokovnjaki edino upanje za doseganje podobne razvojne ravni takšnih pripomočkov, jezikovnih in strokovnih priručnikov ipd., kot ga poznajo v drugih državah EU. Kdaj bodo izdelani sinonimni slovar, terminološki slovarji posameznih ved in disciplin, kdaj se bodo pomnožile raziskave v okviru korpusnega jezikoslovja, kdaj nam bo uspelo sestaviti obsežnejši program za strojno prevajanje med slovenščino in kakšnim tujim jezikom – do takrat je treba razviti še veliko ustreznih programov (morfološko-skladenjskih označevalnikov, skladenjske in pomenoslovne razčlenbe v sklopu formalizirane slovnice slovenskega jezika, ustreznega elektronskega slovarja z označenimi slovničnimi kategorijami in posledičnimi slovničnimi relacijami ipd.).

Čaka nas še veliko dela. S tem stavkom se zaključuje tudi članek, ki govori o že kar bleščeči napovedi za prihodnost strojnega prevajanja. Na poti uresničevanja vseh teh ciljev pa bo potrebno še veliko racionalnega organizacijskega prizadevanja in namenske porabe sredstev, pri tem pa mora biti pregledna dejavnost institucij ter povezovanje in sodelovanje med njimi.

Viri

URL: <http://www.gov.si/evrokorpus>.

URL: <http://www.gov.si/evroterm>.

URL: http://europe.eu.int/comm/dgs/translation/index_en.htm [20. 08. 2003].

Jasna BELC, Simon BRATINA, 2001: Strojno podprto prevajanje. *Telekomunikacije 01 – Telecommunications – International Conference Proceedings*. 246–253.

Jasna BELC, Simon BRATINA, 2003: From paper to collective knowledge in a “golden translation memory” and corpora. *Predstavitev na konferenci SLOVKO'03*, Bratislava, 24.–25. 10. 2003.

Conférence sur la coopération dans le domaine de la terminologie en Europe. Conference on co-operation in the field of terminology in Europe. Conferencia sobre la cooperación en materia de terminología en Europa. Pariz, 17–18–19/05/1999. Palais des Congrès.

Réka SOMSSICH, Katalin VARGA, 2001: Consistency and Terminology in the Translation of Community Legislation in Hungary. *Terminologie et Traduction* 2. 58–81.

Commission des Communautés Européennes, 2002: La traduction automatique. *Traduction et terminologie* 1. 148–177.

THE PECULIARITIES OF THE SOIL CULTIVATION TERMINOLOGICAL WORD COMBINATIONS IN FRENCH AND GERMAN

POSEBNOSTI BESEDNIH ZVEZ V POLJEDELSKI TERMINOLOGIJI V FRANCOŠČINI IN NEMŠČINI

Sergej Kondračuk*

A part of terminological word combinations contains a certain quantity of words from common language. When using them for special purposes, these words and word combinations acquire the meaning of scientific terms.

Terminological word combinations in soil cultivation contain a lot of chemical terms. This category of terminological word combinations belongs to terminological vocabulary. This part of terminological phraseologisms is stable. Some of the chemical elements can be used both as chemical elements and symbols. One can trace the subordinate type of the arrangement of term elements in the names of chemical elements.

There are also terms characterised by component instability. These terms are the words which are used in everyday speech. They are very often formed according to the scheme: key word + type component. They are binary word-combinations.

The analysis of soil cultivation terms is very important in working with scientific-technical information.

Del terminoloških besednih zvez vsebuje določeno količino besed iz običajnega jezika. Ko se uporabljajo za poseben namen, te besede in besedne zveze dobijo pomen terminov.

Terminološke besedne zveze s področja poljedelstva vsebujejo veliko kemijskih terminov. Ta kategorija terminoloških besednih zvez spada k terminološkemu besednjaku. Ta del terminološke frazeologije je stabilen. Nekateri kemični elementi se lahko uporabljajo kot kemični elementi in tudi kot simboli. V imenih kemičnih elementov lahko zasledimo podrejen tip razvrstitve elementov terminov.

Obstajajo tudi termini, katerih značilnost je nestabilnost sestavnih delov. Ti termini so besede, ki se uporabljajo v vsakdanji govorici. Zelo pogosto se oblikujejo po naslednjem obrazcu: ključna beseda + sestavni del vrste. Gre za binarne besedne zveze.

Analiza terminov s področja obdelovanja zemlje je zelo pomembna pri delu z znanstveno-tehničnimi informacijami.

Key words: soil cultivation, chemical term, terminological word combination, binary word-combination

Ključne besede: poljedelstvo, kemijski termin, terminološka besedna zveza, binarna besedna zveza

* Vojaški inštitut za radioelektroniko, 10005 Žitomir 5, Ukrajina

A part of terminological word combinations is peculiar because it contains a certain quantity of words from common language. When used for special purposes, i.e. using this part of lexis with scientific purpose, with the description purpose of the single notions, with some characteristics and classification, these words and word combinations acquire the meaning of scientific terms.

Terminological word combinations in soil cultivation include a lot of chemical terms. While classifying them, it is preferable to use the classification given in the article “The structure of the complex chemical terms in modern French” written by Fedorova L.. These terms belong to 2 subgroups: the common vocabulary and the lexical units which concern a certain terminology. The peculiarity of the soil cultivation terms lies in the utilization of the fourth classificational subgroup, i.e. the chemical formulae. The last category of terminological word combinations belongs to the layer of terminological vocabulary. It’s necessary to consider it as part of terminological phraseologisms. These word combinations are stable. They can’t be split according to the meaning. We will deal with several chemical elements which can be used both as chemical elements and as symbols. These are such terminological phraseologisms:

French	German	English
acide m. carbonique	die Kohlensäure	carbonic acid
carbonate m. de calcium	die Kalkkarbonate	calcium carbonate
silikate hydrate m.	die Silikathydrate	silicate hydrate
d’alumine	Aluminiums	of Aluminium
l’oxygene m.	der Sauerstoff	oxygen
l’hydrogene	der Wasserstoff	hydrogen
carbone m.	das Kohlensäuregas	carbon dioxide
azote m.	der Stickstoff	nitrogen

One can trace the subordinate type of the arrangement of the term elements in the names of the chemical elements. So, the French term “acide m. carbonique “ – “carbonic acid” is a direct example of the subordinate type in the arrangement of lexical units. The key element of this terminological phraseologism is the noun “ acid m.” – “acid”. The type features are transferred with the help of the adjective “carbonique” – carbonic. The corresponding German noun “die Kohlensäure “ – “carbonic acid “ is also formed through the subordinate type of the arrangement of the attributive part . In this case the type features are transferred through the noun “die Kohle” – coal. The German noun “die Kohlensäure” – “carbonic acid” is a two-component noun formed with the help of two elements. The key lexical unit is a noun “die Saure” – “acid “, and the noun “die Kohle “ has the attributive character.

The French terminological phraseologism “carbonate de calcium” – “calcium carbonate” is also formed through the subordinate type in the element arrangement. But the peculiarity of its formation lies in the fact that this term exists in the form of the productive French model : N1 + de + N2. The element N2 has the attributive character. The German terminological phraseologisms “die Kalkkarbonate” and “die Kohlensäure” are formed with the help of the productive German model, the two-stem formation model. The French name of this substance “le chaux “ – “lime” belongs to the first subgroup of the common words.

The French terminological phraseologism “silicate hydrate d’ alumine” and the German terminological phraseologism “die Silikathydrate Aluminiums” – “silicate hydrate of Aluminium” is a three-component model which has both the subordinate adjective and the noun to transfer the attributive relations. Besides, for the determination of the substance belonging to a certain chemical element in French, the preposition “de” is used in order to transfer the type belonging to another noun. In German, the Genitive case is necessary for this purpose.

French names of chemical elements are special terms: l’oxygene – oxygen, l’hydrogene – hydrogen, carbone m. – carbon dioxide. These terms are unique notions, i.e. they have a certain scientific definition of any chemical substance.

German names of chemical elements are complex terms formed with the help of the subordinate type in the arrangement of lexical units. So, the subordinate elements of the German complex terms “der Sauerstoff” – oxygen, “der Wasserstoff” – hydrogen, das Kohlendioxid – carbon dioxide, “der Stickstoff” – nitrogen, transfer the type peculiarities of the key lexical unit.

Besides, the lexical units which may be used both as common words and as terms also belong to the layer of the terminological word combinations in soil cultivation. These are such lexical units:

French	German	English
Sable m.	Der Sand	sand
Calcaire m.	Der Kalk	lime
Urgile m.	Der Lehm	clay

We may trace the terminological meaning of any lexical unit according to the context. For instance:

Le sable est element dominant de la plupart des terres cultivees.

The sand is the main element of the soil majority. Der Sand ist ein Hauptelement aller Bodentypen. The sand is the main element of all the soil types. Chimigement, l’argile est un silicate hydrate d’ alumine.

According to the chemical composition clay is the silicate hydrate of aluminium.

There are also terms which are characterised by component instability.

These terms are words which are used in the everyday speech:

French	German	English
Le sable-sablonneux	der Sand-sandig	sand-sandy
Le sol sablonneux	der sandige Boden	the sandy soil
L’argile-argileux	der Lehm-lehmig	clay-clay

So, unstable terminological word combinations are very often formed according to the scheme: key word + type component. According to their structure, they are binary word combinations.

After having analysed the soil cultivation terms we may make a conclusion about their importance in working with scientific-technical information.

Literature

- L. Fedorova, 1985: The structure of the complex chemical terms in French. Collection. Roman and Germanic languages. K.: Naukova dumka. 86–90.
- Z. Vetrova and others, 1997: The manual in French for the agricultural higher educational establishments. M.: Vysshaya shkola. 144.
- O. Moskalska and others, 1980: *The German-Russian dictionary*. M.: Russkiy Yazyk.

MILITARY SYMBOLS IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Lily A. Ponomarenko*

Military symbols have undergone some changes lately, and it is high time for their linguistic description. On the one hand, that is conditioned by the necessity of planning representation, joint armed forces organization, drawing maps of localities, and, on the other hand by the singularity of the material for research in the field of general linguistics. That is why we paid attention to this phenomenon. The main research method used by us was the method of analytical comparison.

The availability of symbols in the military sphere was traditionally explained by the necessity to keep secrecy (L. L. Nelubin). Perhaps, it was just so at first. With the formation of the NATO, however, it necessitated a unification of information means and the functions of symbols changed. Now their use, especially in cartographical practice, gives the possibility of submitting a lot of information in both a very compact and economical way. Besides, pictograms do not require the knowledge of foreign languages, and are understandable to the inhabitants of countries with different official languages because the majority of conventional designations coincide (for example, in the USA, England and Germany).

It is worth rectifying the statement by V. V. Borysov towards symbols not belonging to language. Symbols are extralinguistic phenomena only from the standpoint of the linguistic thinking of the Europeans with a phonetic (in letters and sounds or syllabic) writing system. For people with ideographic writing (Chinese, Maya, ancient Egyptian, etc.), a symbol pictogram is one more ideogram, an additional synonym to the already existing image which differs very little in its characteristics from the hieroglyphs already existing in the language. Thus, the linguistic thinking of the people who use ideographic writing apprehend conventional designations sooner as language elements than extralinguistic ones. Obviously, one ought to exceed the bounds of European linguistic thinking and realize that writing may not only be phonetic. The speakers of European languages have already made a certain step in this direction: the numerical system (both Roman numerals and Arabic ones) is nothing else but an application of symbols.

In different countries, symbol systems have unequal extension. One of the well-developed ones is the one in Germany. It in fact embraces all the military complex: categories of forces (the Combat Arms, Combat Support, military administration, the Logistic Corps, the Medical Corps); weapons / motor-cars; signs of organization size; signs for general tasks in combat or territory and object protection; kinds of battles; fighting (defence, attack, deterrence); territory protection, object protection). Besides symbols in general use, in the armed forces there are signs for separate categories of troops: artillery, sappers, aviation, signallers, the Military Police Corps, medical troops, the Logistic Corps, etc.

The symbols together with full terminological denominations and their shortenings are members of the paradigmatic groups of words connected through semantic properties like

* *Vojaški inštitut za radioelektroniko*, 10005 Žitomir 5, Ukrajina

thematic community, hyponymy, synonymy, and so on. We may consider them stylistic synonyms of other kinds of terminological units. Symbols can play the role of both hyponyms and superordinates. The latter refer to basic signs.

In the period of globalization, the symbol systems of different languages fell under the influence of the English language (in particular its American variant). For example, a number of German symbols are such only from the point of view of German linguistic thinking because, etymologically, they are often plain shortenings of English terms.

SYNONYMY IN ENGLISH TERMINOLOGY OF COMPUTER SYSTEMS AND NETWORKS

Lily A. Ponomarenko*

Although synonymy is an undesirable phenomenon in terminology, it exists at every stage of science development and has a rather great share.

As a rule, a synonymous series in the analyzed terminological system consists only of two members. But sometimes, though very seldom, synonymous series with several members (even six) occur.

An overwhelming majority of synonyms have one variable lexical component. Sometimes the variable element is combined with another in one of the members of synonymous series forming a composite word (compound).

Another type of synonym formation is the insertion of an additional word into the already existing term or, quite the opposite, the removal of one of the lexical components of the term. Even two lexical components may be lost. The analogous phenomenon is also observed at a word level.

Synonymy can be raised owing to the formation of shortened variants of the full term; the combination of syncope and apocope; the initial abbreviation, and shortened components of the term.

A number of synonyms is a result of deciphering some component of the word combination. The term consisting only of one word can be deciphered, too.

At times the reason of synonymy appearance is the belonging of an attributive component of the word combination to different parts of speech, for instance, to a substantive and a participle. It happens that the part of speech is the same, but different grammatical means are used, for example, an attributive noun and a construction with 'of'.

Different grammatical means can be combined with deciphering.

Another means is the application of the name of the scientist who investigated the definite phenomenon in a term and the indication of its essence in the synonym.

Synonymy is also created when a superordinate is used in one of the members of a series and a hyponym is utilized in the other.

However, most frequently, the synonymy of the whole word combination is determined by the synonymy of lexical components of the same calibre most frequently.

Lexical synonyms can appear as a result of the use of prefixal synonyms.

Synonymy of the components can be reached with the help of a negative element before the antonym.

Sometimes the filling of the synonymous terminological word combinations has no mutual lexical components.

A great bulk of one-word members of synonymous series of computer systems and networks terminology is attributed to substantives. Very seldom, one comes across verbs or adjectives.

* *Vojaški inštitut za radioelektroniko, 10005 Žitomir 5, Ukrajina*

Among the word-combination members of the synonymous series, the majority of units are correlative with substantives. The second place is taken by the word combinations correlative with a gerund. We can come across such synonymous series where one of the members is correlative with a substantive and the other with a gerund. Synonymous word combinations correlative with verbs are rare.

In cases of compound synonymous series including both separate words and word combinations, the representation of the parts of speech becomes more complicated.

The terms representing adjectives and verbs or correlative with these parts of speech are inferior in number to the units which belong to substantives or are correlative with them. It is quite natural since there are more objects than actions and qualities in the world.

It should be noted that among the synonymous series of the terminological system analyzed by us we found the units equipollent to a sentence structurally.

Thus, we see that the computer terminological system includes not only words and word combinations of nominal type, but also more complicated language units.

We have examined the synonymous series in a synchronous cut. In the diachronic plan, it is worth mentioning a tendency towards a decrease of the number of duplicating forms when identical content in the field of terminology is meant because this sphere requires accuracy and monosemy.

The struggle between the competing units will either lead to a victory of this or that term, or to differentiation of the meanings between the members of a synonymous series.

ISBN 961-6500-51-1

9 789616 500517